

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

TÜRK BASINI'NDA HİTLER ALMANYASI (1933-1945)

Doktora Tezi

Sezen KILIÇ

Ankara-2009

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

TÜRK BASINI'NDA HİTLER ALMANYASI (1933-1945)

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı, Soyadı

Sezen KILIÇ

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK BASINI'NDA HİTLER ALMANYASI (1933-1945)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Tez Sınavı Tarihi.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Nazilerin iktidara gelişi, Türk basını tarafından o dönem Almanya'sında sıkça yaşanan hükümet değişikliği olarak nitelendirildiği için pek önemsenmemiş, ancak Hitler'in ihtilal niteliğinde başlattığı yenilikler basının dikkatini çekmiştir. Hitler Almanyası konusunda Türk basınında ilk fikir ayrılığı, Alman meclis yangınında ortaya çıkmıştır. Nazi yönetiminin ülkede bir birlik sağlamaya yönelik çabaları, Hindenburg'un ölümü üzerine Hitler'in cumhurbaşkanlığı ile başbakanlık yetkisini elinde bulundurması, Almanya'daki nehirler üzerine Milletler Cemiyeti'nin koyduğu kontrolün kaldırılması gibi bir çok iç gelişmeler konusunda Türk basını genel anlamda Nazi yönetimini desteklemiştir. Ancak Hitler'in Yahudi karşıtı politikaları Türk basını tarafından eleştirilmiştir. Almanya tarafından Avusturya'nın ilhakı, Türk gazeteciler tarafından desteklenirken Çekoslovakya topraklarının parçalanması ise yayılcı politika olarak nitelendirilmiş, hatta Türk hükümeti bu gelişmeden duyduğu endişeyle 1939'da İngilizlerle bir ittifak anlaşması imzalamıştır.

Almanya'yla ilgili Türk gazetecileri arasındaki ilk polemik, 1937'de Goebbels'in konuşması üzerine çıkmış ve basında ayrışmaya neden olmuştur. Diğer bir polemik ise Almanya'daki Türk öğrencilerin bu ülkede eğitimlerine devam etmeleri konusunda yaşanmıştır. Türk-İngiliz Anlaşması nedeniyle Almanya'nın, Türk kamuoyu ve basınına kendi hükümeti aleyhinde kışkırtmaya yönelik faaliyet ve propagandalara basının tepkisi tek sesli olmuştur. Almanya'nın Polonya'yı işgal ederek II. Dünya Savaşı'nı başlatması, Türk gazetecilerin tamamı tarafından eleştirilmiştir. Balkan ülkelerini Almanya'nın işgal etmesi ve Irak'taki Alman yanlısı darbeyi desteklemek için Türkiye'yi transit geçiş konusunda baskı yapması, Türkiye'nin bir çemberleme politikasıyla karşı karşıya kaldığı endişesini yaşamasına neden olmuştur. Türkiye, Alman-Sovyet savaşının başlamasıyla, Polonya gibi bu iki ülke tarafından işgal edilme korkusundan kurtulunca, basın da bu savaşın başlamasından dolayı duyduğu memnuniyeti gizleyememiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın galip olduğu yıllarda basının genel tutumu Almanya lehinde iken -birkaç gazeteci ısrarla Alman aleyhtarlığını sürdürmüştür- Almanya'nın savaşta mağlup olacağı kesinleştiği Mayıs 1944'ten itibaren basının tamamı Almanya aleyhtarı ve müttefik yanlısı bir tavır sergilemiştir.

ABSTRACT

That the Nazis came to power was not thought to be something important because the country was experiencing a fast rate of polity changes; however, the newly introduced changes brought by Hitler found a strong emphasis in the press. The first disagreements in the Turkish media came into existence following the burning of the German Constitution. The Turkish media supported the Nazi Regime on their efforts regarding internal affairs, like making the country into one whole again, on Hitler's gaining the power of president and the prime minister after the death of Hindenburg and getting rid of the control on the rivers in Germany imposed by United Nations. Yet, the same media criticized Hitler's anti-Semitic politics. While the invasion of Austria by Germany was supported by the Turkish press, disintegration of Czechoslovakia was evaluated as an aggressive policy, such that The Turkish Polity made an agreement due to her anxiety.

First polemic about Germany among Turkish Journalists was in 1937 on Gobbels' speech and it caused resolution in Turkish press. Another polemic was on the issue of whether Turkish students in that country would continue their education. Turkish press reacted as a whole against German activities aiming at provoking Turkish people against their own government after the signing of Turkish-English Treaty. All Turkish newspapers criticized Germany for the invasion of Poland and causing the World War II. German invasion of the Balkan states, and German pressure on Turkey for transit passage to support the pro German coup in Iraq caused Turkey to worry that it was been under a policy of encircling. When Turkey was freed from the anxiety of being invaded like Poland with the beginning of German-Soviet war, press could not conceal its contentment on the start of this war. While the attitude of press was in favor of Germany during the years when she was successful, a few journalists persistently kept the opposite view. After the date of May 1944 when Germany was known to be the loser of the war in a certain way, the whole press held an affirmative attitude toward the Allies whereas a negative one toward Germany.

ÖNSÖZ

Doktora ders aşamasındayken hocalarım, “Daha şimdiden kendinize bir tez konusu belirleyin” demelerine rağmen, tez konusunu belirlemek için yeterlilik sınavını başarıyla geçmeyi bekledim. Doktora yeterlilik sınavını geçtikten sonra, tez danışmanı hocam Prof. Dr. Temuçin F. Ertan’la tez konusunda görüşmeye başladık. Bu görüşmelerde yabancı dilimden yararlanabilmem için Almanya’yla ilgili bir konu belirlemek istedik. Uzunca bir fikir teatisinden sonra, hocam henüz Türk Basını’nda Hitler Dönemi’nin işlenmediğini; ancak yine de benim konuyla ilgili araştırmalarda bulunmamı istedi. Yaptığım araştırmalarda Hitler döneminin tamamının incelenmediğini tespit edince tez konusu belirlenmişti bile: Türk Basını’nda Hitler Almanyası.

Kararlaştırdığımız tez konusu üzerine çalışabilmek için öncelikle Hitler dönemini çok iyi bilmem gerekiyordu. Bu amaçla dönemi kronolojik olarak anlatan eserleri, dönem hakkında yazılmış siyasi nitelikteki kitapları, gazetecilerin dönemle ilgili hatıralarını, basınla ilgili yazılan kitapları okudum ve önemli olarak atfedilen tarihî olaylar hakkında notlar aldım. Ayrıca Hitler’in eseri “*Kavgam*”ı ve onun hakkında yazılmış eserleri okuyarak Hitler’i çok iyi tanımaya çalıştım. Tüm bunları yaptıktan sonra dönemle ilgili gazete ve dergileri incelemek için başlangıçta TBMM Kütüphanesi ve Mikrofilm Merkezinde çalışmaya başladım. Ancak TBMM Kütüphanesinde bizzat gazeteleri değil, gazetelerin mikro filmlerini okumak mümkündü. Bu da sadece tespit ettiğim tarihi olaylara bakmamı sağlayacak ve belki bu olaylardan farklı olarak basında yer almış olayları görebilme imkanını bana vermeyecekti. Oysa her gazetenin her bir köşesine Almanya ve Almanlarla ilgili olan yazıya bakmak istiyordum. Nitekim Haziran 1934’te Trakya’da Yahudi asıllı vatandaşlara yönelik yaşanan olay, sadece Milliyet gazetesinde yer almıştı. Şayet gazetelerin her günlük sayısını incelememiş olsaydım, bu olayı tespit edemeyecektim. Mikro filmle çalışmak benim açımdan yeterli ve pratik olmadığını fark edince TBMM’de çalışmaktan vazgeçip Millî Kütüphaneye yöneldim ve orada fotokopiye göre çok daha pratik ve zaman açısından daha kazançlı olan fotoğraf çekmeyi tercih

ettim. Bu şekilde altı aydan daha fazla bir süre çalıştıktan sonra 24433 resim çektim. Artık sıra her gün çekip bilgisayara attığım resimleri tasnif etmeye gelmişti.

Çekilen resimleri tek tek tasnif edip haber ve yorumları okumak ve notlar almak altı aydan daha fazla bir süremi aldı. Gazete ve dergilerdeki haber ve yorumları, okuduğum eserleri ve elde ettiğim arşiv belgelerini kullanarak tezimdiki konuları, kronolojik ve tematik olarak sıralayarak tezi oluşturdum.

Tezin oluşmasında çok değerli katkıları olan tez danışmanım Prof. Dr. Temuçin F. Ertan başta olmak üzere, hocalarım Prof. Dr. Mustafa Yılmaz ve Prof. Dr. Yavuz Ercan'a, Türkçe düzeltmeleri yapan arkadaşım Ahmet Duran Teker'e ve teze katkısı olan herkese çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİTLER İKTİDARI ÖNCESİ DÖNEM (1918-1933)

A. Devrim Yılları ve Weimar Cumhuriyeti.....	12
B. Hitler'i İktidara Götüren Süreç.....	15
C. Hitler'in Özel ve Siyasi Yaşamı.....	19
D. Türk-Alman Siyasi ve Ekonomik İlişkileri.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

HİTLER İKTİDARI VE II. DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ (1933-1939)

A. İç Politikadaki Gelişmeler.....	28
1. Alınan İlk Önlemler.....	28
2. Reichstag Yangını.....	30
3. Yapılan Oylamalar.....	32
4. Alman Birliğinin Sağlanması.....	35
5. Muhalefetin Sindirilmesi.....	38
6. Röhm Darbesi.....	41
7. Hindenburg'un Ölümü ve Führer'liğin İlanı.....	46
8. Versailles Antlaşması'nın İhlali.....	49
9. Parti-Ordu Mücadelesi.....	52
10. Ekonomiyle İlgili Gelişmeler.....	55
11. Yahudi Sorunu.....	64
12. Öjenik Faaliyetler.....	70
13. Din Konusu.....	73
14. Sosyo-Kültürel Faaliyetler.....	77

B. Dış Politikadaki Gelişmeler	83
1. MC'den ve Silahsızlanma Konferansı'ndan Çekilme.....	89
2. Saar Plebisiti	91
3. Ren İşgali	93
4. Avusturya'nın İlhakı	96
5. Südet Sorunu ve Çekoslovakya'nın Sonu	105
6. Memel'in Geri Alınması	113
7. Danzig Sorunu ve Savaşı Engelleme Çabaları.....	115
C. Türk-Alman İlişkileri	121
1. Siyasi İlişkiler	121
2. Ekonomik İlişkiler.....	124
D. Nazi Yönetiminin Türkiye Üzerindeki Faaliyetleri ve Etkileri.....	126
1. Yahudilerle İlgili Yaşanan Gelişmeler.....	128
2. Goebbels'in Nürnberg Konuşması Üzerine Yaşanan Polemik	134
3. Almanya'da Öğrenim Görme Konusu	137
4. Türk-İngiliz İttifakı Üzerine Alman Propagandaları.....	141
5. Araplara Yönelik Alman Yayınları	144
6. Basın ve Basın Mensuplarıyla İlgili Alman Faaliyetleri.....	146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI (1939-1945)

A. Zafer Yılları (1939-1941).....	150
1. Savaşın Çıkışı ve Polonya'nın İşgali	150
2. Almanya'nın Batı Avrupa Ülkelerini İşgali	157
3. Münih Suikastı	161
4. Balkanların ve Girit'in İşgali	163
5. Alman-Sovyet Savaşı	168
6. Zafer Yıllarında Gündelik Yaşam ve Ekonomi	172
B. Duraklama ve Gerileme Yılları (1942-1943).....	175
1. Hitler'in Bolşevizmle Mücadelesi.....	176
2. Muhalefetin ve Yahudilerin Durumu	179
3. Duraklama-Gerileme Yıllarında Gündelik Yaşam ve Ekonomi	182
C. Yenilgi Yılları ve Savaşın Sonu (1944-1945).....	186
1. Hitler'e Son Suikast	187
2. Almanya'nın Kayıtsız Şartsız Teslim Olması.....	192
3. Hitler'in Ölümü ve Beklenen Son.....	195

D. Türk-Alman İlişkileri (1939-1945)	201
1. Türk Dış Politikası	201
2. Ekonomik İlişkiler.....	203
3. Türk Basınının Durumu	207
E. Savaşta Almanya'nın Türkiye Üzerindeki Propagandaları ve Etkileri.....	208
1. 1939 Yılında Alman Propaganda Faaliyetleri.....	208
a) Hükûmetle Kamuoyunu Karşı Karşıya Getirme Propagandaları.....	208
b) Türk-Sovyet İlişkilerini Bozmaya Yönelik Propaganda.....	213
2. 1940 Yılında Alman Propaganda Faaliyetleri.....	220
a) Türk Kamuoyuna Yönelik Propaganda.....	221
b) Alman Realitesi ve Yeni Avrupa Nizamı.....	228
c) Fransız Belgelerinde Tahrifat.....	234
3. 1941 Yılında Yaşanan Gelişmeler	235
a) Alman Ordusunun Balkanlara Girmesi	237
b) Irak'ta Alman Yanlısı Darbe.....	241
c) Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması	244
d) Alman-Sovyet Savaşının Etkileri.....	247
4. 1942 Yılında Yaşanan Gelişmeler	250
a) Papen Suikastı	250
b) Yaşanan Diğer Olaylar	253
5. 1943 Yılında Yaşanan Gelişmeler	259
a) Alman Propagandası	260
b) Türk Basınında Yaşanan Polemikler.....	262
c) Turancılık-Irkçılık Konusu Gündeme Geliyor.....	266
6. 1944 ve 1945 Yıllarında Yaşanan Gelişmeler	268
a) Krom	269
b) Turancılık Davası	273
c) Boğazlardan Geçiş	280
d) Türk-Alman İlişkilerinin Kopuşu.....	283

SONUÇ	286

KAYNAKÇA	290

EKLER

EK-1 Almanca Eserlerin Yasaklanması ve Toplatılması Kararı (BCA: 030.18.01.02./80.98.2).....	302
EK-2 Almanya'yı Protesto Etmek İsteyen Yahudiler (BCA: 030.10./110.734.7).....	304
EK-3 Trakya'daki Musevi Olayları (BCA: 030.10./110.734.14).....	306
EK-4 Yahudi Aleyhtarı Resim ve Kartpostallar (BCA: 030.1801.02../66.53.7).....	308
EK-5 Almanya'nın Cumhuriyet Gazetesi Hakkındaki Şikayeti (BCA: 030.10./85.558.1).....	309

EK-6	Vatan Gazetesinin Kapatılma Kararı (BCA: 030.18.01.02/100.103.14).....	319
EK-7	Alman Kaynaklı Yayınlar (BCA: 030.10./85.561.19).....	320
EK-8	Alman DNB Ajansı Muhabiri Hakkında Şikaye (BCA: 030.10/232.561.10).....	322
EK-9	“Hitler Bana Dediki” Adlı Eserin Yasaklanması (BCA: 030.28.01.01./92.86.7).....	324
EK-10	Bursa’da Meydana Gelen Yahudi Karşıtı Olay (BCA: 030.10./89.589.06).....	325
EK-11	Türkiye Aleyhtarı Karikatür(Völkischer Beobachter 14.01.1940).....	328
EK-12	Alman Yayınlarıyla İlgili Şikayet Yazısı (BCA: 030.10/85.359.6).....	329
EK-13	Alman Basınının Yayınları (BCA: 030.10/232.561.2).....	332
EK-14	Alman Signal Dergisi Hakkında Şikayet Yazısı (BCA: 030.10/235.561.17).....	338
EK-15	Cumhuriyet Gazetesinin Kapatılma Kararı (BCA: 030.18.01.02./92.8.9).....	340
EK-16	Bir Alman Ajanının Faaliyetleri (BCA: 030.10./100.648.4).....	342
EK-17	Alman Gemilerince Alıkonan Türk Gemisi (BCA: 030.10./232.563.12).....	348
EK-18	Alman Denizaltısı Tarafından Batırılan Türk Gemisi (BCA: 030.10./232.563.9).....	350
EK-19	Alman Uçaklarının Marmaris Sahillerini Bombalaması (BCA: 030.10./232.563.13).....	353
EK-20	Romanya’dan Gelen Yahudi Mülteciler (BCA: 030.10./117.814.3).....	355
EK-21	Büyükelçi Gerede’nin Dış Türklerle İlgili Görüşü (ADAP, Serie D,. Band XIII.1, s. 235-236).....	360
EK-22	Gerede’nin Türkiye’nin Toprak Talebi Hakkında Açıklaması (ADAP, Serie D,. Band XIII.1, s. 306-308).....	362
EK-23	Papen’in Türkiye’deki Turancılarla İlgili Raporu (ADAP, Serie D,. Band XIII.3, s. 386).....	365
EK-24	Nuri Paşa’nın Enver Paşavari Maceracılığı Dair Rapor (ADAP, Serie D,. Band XIII.2, s. 467-470).....	366
EK-25	Togan’ın Yurt Dışı Çıkış İsteğinin Reddine Dair Karar (BCA: 030.10./229.542.9).....	367

KARİKATÜRLER (Akbaba Dergisi)

KARİKATÜR-1	Hindenburg Siyasi Hayattan Çekiliyor(14.10.1933).....	368
KARİKATÜR-2	Almanya’nın Barış Düşüncesi(21.10.1933).....	369
KARİKATÜR-3	Hitler’in Röhm Darbesini Bastırması(12.07.1934).....	370
KARİKATÜR-4	Paylaşlamayan Avusturya(02.08.1934).....	371
KARİKATÜR-5	Hitler’in Barış Anlayışı(15.02.1936).....	372
KARİKATÜR-6	Versay ve Lokarno Anlaşmalarının İhlali(14.03.1936).....	373

KARİKATÜR-7	Nazi Almanyası'nın Kızgınlığı(04.04.1936)	374
KARİKATÜR-8	Avusturya'nın Düştüğü Durum(17.03.1938)	375
KARİKATÜR-9	Avusturya'nın İlhakı(24.03.1938)	376
KARİKATÜR-10	Münih Konferansı Sonrası Çekoslovakya(06.10.1938)	377
KARİKATÜR-11	İtalya ve Almanya Karşısında İngiltere(13.10.1938)	378
KARİKATÜR-12	Çelik Pakt Sonrası(01.06.1939)	379
KARİKATÜR-13	Türkiye'ye Gelen Yahudi Mülteciler(24.08.1939)	380
KARİKATÜR-14	Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması(07.09.1939)	381
KARİKATÜR-15	İtalya'nın Savaş Karşısındaki Tutumu(07.09.1939)	382
KARİKATÜR-16	Savaşa Giren Almanya'nın Durumu(07.09.1939)	383
KARİKATÜR-17	Savaşa Giren Almanya'nın Durumu(12.09.1939)	384
KARİKATÜR-18	Nazi Almanyası'nın Barış Anlayışı(12.10.1939)	385
KARİKATÜR-19	Nazi Almanyası'nın İnsancılığı(23.11.1939)	386
KARİKATÜR-20	Nazilerin Türk Gazetelerine Bakışı(21.12.1939)	387
KARİKATÜR-21	Hüseyin Cahid'e Nazilerin Bakışı(01.02.1940)	388
KARİKATÜR-22	Nazi Almanyası'nda Ekonomik Durum(01.02.1940)	389
KARİKATÜR-23	Savaşın Sonuna Doğru Nazi Almanyası(14.09.1944)	390
KARİKATÜR-24	Savaşın Sonuna Doğru Nazi Almanyası(12.04.1945)	391
KARİKATÜR-25	Savaşın Sonuna Doğru Nazi Almanyası(12.04.1945)	392
KARİKATÜR-26	Savaşın Sonuna Doğru Nazi Almanyası(12.04.1945)	393
KARİKATÜR-27	Savaş Sonrası Barış(10.05.1945)	394
KARİKATÜR-28	Savaş Öncesi ve Sonrası Almanya(10.05.1945)	395
ÖZGEÇMİŞ		396

KISALTMALAR

KPD	: Komunistische Partei Deutschlands
SPD	: Sozialdemokratische Partei Deutschlands
a.g.e.	: adı geçen eser
NSDAP	: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
DAP	: Deutsche Arbeiterpartei
SA	: Sturmabteilung
SS	: Schutzstaffeln
DSP	: Deutsche Sozialistische Partei
DNVP	: Deutschnationale Volkspartei
ADGB	: Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund
DVP	: Deutsche Volkspartei
Gestapo	: Geheime Staatspolizei
Nazi	: Nasyonal Sosyalist
HJ	: Hitler-Jugend
WHM	: Winter Hilfswerk
DAF	: Deutsche Arbeitsfront
KdF	: Kraft durch Freude
MC	: Milletler Cemiyeti
RSHA	: Reichssicherheitshauptamt
DNB	: Deutsches Nachrichtenbüro
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
RFB	: Rote Frontkämpferbund
ADAP	: Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (Alman Dışişleri Bakanlığı Belgeleri)

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili araştırma ve incelemelere bakıldığında Hitler Almanyası'nın tamamı hakkında Türk basınının, Türk kamuoyunu nasıl yönlendirdiği ve Hitler Almanyası'nın Türk basınında yarattığı çatışma ve bu çatışmanın gruplaşma oluşturup oluşturmadığı konusunda akademik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu konuda var olan incelemeler, Hitler Almanyası'nın tamamını değil, II. Dünya Savaşı Almanyası'nı, Türk basınına, basın-iktidar ilişkisini, propaganda faaliyetleri karşısında basının tutumunu, tek veya birkaç basın organının iç veya dış politik değerlendirmelerini anlatan çalışmalardır. Bu çalışmalardan ilk göze çarpan Murat Güvenir'in *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını* başlıklı eseridir. Bu eserde II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'deki iktidar-basın ilişkisi, Türk basınının çalışma şartlarını düzenleyen mevzuat, uygulanan sansürler, iktidarın savaş yıllarında basını nasıl yönlendirdiği ve bu yönlendirme altındaki basının dış politik değerlendirmeleri söz konusu edilmiştir. Savaş yıllarındaki olay ve gelişmelerden ziyade basın-iktidar ilişkisinin anlatıldığı bu kitapta, Hitler'in iktidara gelişinin ve bunun akabinde gelişen olayların Türk basınına yansımalarından söz edilmemiş, savaş sırasındaki olaylara detaylı değinilmemiştir.

Bir başka eser Hıfzı Topuz'un *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi* adlı çalışmasıdır. Bu eserde 1828'den günümüze dek Türk basınının tarihçesine, önemli gazetecilerin hayatlarına, basınla ilgili çıkarılan kanun ve mevzuatlara yer verilmiştir. Kitapta 1939-1945 yılları arasında yukarıdaki konulara ilave olarak basına uygulanan kısıtlama ve yasaklar, Ankara Hükümeti'nin o dönemdeki dış politikasına aykırı düşen Türk basınının durumu anlatılmış, ancak basın ve basın mensuplarının bu dönemdeki tutumları ayrıntılı aktarılmamıştır. Basın ve basın mensuplarıyla ilgili Tefik Çavdar'ın *İz Birakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Enver Behnan Şapolyo'nun *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın* ve Alpay Kabacalı'nın *Türk Basınında Demokrasi* adlı eserlerinde Hıfzı Topuz'un eserinde olduğu gibi Türk basınının tarihçesi ve belli başlı gazetecilerin hayatlarıyla birlikte basınla ilgili çıkarılan kanun, mevzuat ve yasaklardan söz edilmiş, II. Dünya Savaşı

döneminde Türk basını ve basın mensuplarının tutumu konusunda ayrıntıya girilmemiştir.

Bu kitaplardan ayrı olarak Mustafa Ceyhan'ın *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yabancı Propaganda ve Türk Basını* başlıklı tezinde savaş yıllarında Türkiye'deki Almanların yapmış olduğu propaganda faaliyetlerinin Türk basını üzerindeki etkileri araştırılmış ve bu etki neticesinde basında meydana gelen gruplaşma ve çatışmalara değinilmiştir. Ayrıca söz konusu tezde yalnızca II. Dünya Savaşı döneminde dış politika konusunda basında çıkan gruplaşma ve polemikler yer almış, Almanya'daki olayların Türk basınına yansımaları anlatılmamıştır.

Aliye Uçar'ın *İkinci Dünya Savaşı'nda Cumhuriyet Gazetesi'nin Dış Politika Değerlendirmesi* başlıklı çalışmasında *Cumhuriyet* gazetesi ve yazarlarının, II. Dünya Savaşı yıllarında Hitler Almanyası'na, Sovyetlere ve müttefiklere bakış açısı anlatılmış, Almanya'daki olayların Türk basınına yansımalarına değinilmemiştir.

Erol Ayan'ın *İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk Basınında Dış Politika* başlıklı tezinde II. Dünya Savaşı'nın Türk basınına yansımalarına, basının dış politik değerlendirmelerine ve Almanya'ya yönelik haber ve yorumlara yer verilmiş, Almanya'daki olayların basına etkisine değinilmemiştir.

Cennet Ünver'in *Türkiye'de Resmi Kemalist Elit'in Faşizm İmajı ve Algılayışı* adlı çalışmasında ise *Kadro* dergisinde, iktidarın resmi yayın organı statüsündeki *Hakimiyet-i Milliye* ve *Ulus* gazetesinde ve *Ülkü* dergisinde nasyonal sosyalizmin ve faşizmin nasıl algılandığı ve ne tür bir imajda ifade bulunduğu anlatılmıştır. Çalışmada II. Dünya Savaşı dönemi öncesi ve sonrası Almanya'daki olayların ve gelişmelerin Türk basınına etkisi anlatılmamıştır.

Fatih Keskin'in *2. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası: Türkische Post* başlıklı tezinde propagandanın tarihçesine, Alman tarihinde nasyonal sosyalizm ve ideolojisine ayrıntılı olarak değinilmiş ve kısaca 1918-1945 arası Türk-

Alman ilişkisi anlatıldıktan sonra *Türkische Post* gazetesinin kimliği ve yayın politikasına ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

Bu konuda var olan diğer tezlerde tek bir gazete veya birkaç basın organından yola çıkarak II. Dünya Savaşı döneminde basının iç veya dış politika konusundaki tutum ve değerlendirmelerine yer verilmiş veya savaş döneminde yapılan propaganda faaliyetleri ile ilgili basının tutumundan söz edilmiştir. Bu tezlerin bir kısmında ise sadece II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk-Alman ilişkileri, milliyetçi ve Turancı akımlar anlatılmıştır.

Bu çalışmada basından genel belgeleme amacıyla yararlanılmıştır, bununla birlikte basın arasındaki gruplaşmalara da yer verilmiş, bizzat basının kendisiyle ilgili bir çalışma yapılması amaçlanmamıştır. İncelediğimiz dönemde Türkiye’de mevcut bir başka haberleşme aracı olan radyo, çalışma kapsamı içinde değildir. Fakat Almanya’nın Türkiye’yi etkilemeye yönelik radyo yayınlarına Türk basınının duyduğu tepki, çalışmanın kapsamı içindedir. Çalışma, Hitler’in iktidara geldiği 30 Ocak 1933 ile iktidardan uzaklaştığı 30 Nisan 1945 tarihleri arasındaki gelişmelerin Türk basınına yansımalarını içermektedir. Hitler Almanyası’ndaki tüm gelişmelerin anlatılması amaçlanmamış, nasyonal sosyalizmin ideolojik boyutuna yer verilmemiş ve II. Dünya Savaşı tarihi aktarılmamıştır. Her ne kadar tezde Nazizmin ve ırkçılığın ideolojik boyutuna yer verilmemişse de Nazi Almanyası’ndaki öjenik faaliyetlerin Türk basınına yansımalarından söz edilmiştir.

Millî Kütüphanedeki gazete ve dergilerin bazı sayılarının eksik, yırtık ve yıpranmış olması çalışmayı zorlaştırmıştır. Ayrıca o dönemde Türk dili yeni bir oluşum süreci yaşadığından bazı gazetecilerin yeni türetilen ve daha sonra kullanılmadığı için bugün bilinmeyen kelimeleri kullanmaları, yazım kurallarına dikkat etmemeleri nedeniyle bu yazıların tezde alıntı olarak yer verilmesini güçleştirmiştir. Tezdeki alıntılar, yazım hatalarına müdahale edilmeden olduğu gibi verilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türk hükûmetinin bilinen politik tavrına rağmen Hitler Almanyası'na karşı basın tutumunu tespit etmektir. Bu amaçla, on üç yıllık inceleme dönemini kapsayan gazete ve dergi taraması yapılmıştır. Çalışmada şu soruların cevapları araştırılacaktır:

Türk basın mensuplarının II. Dünya Savaşı öncesi Hitler Almanyası'na (1933-1939) bakış açısı nasıldır, bu bakış açısında farklılıklar ve benzerlikler nelerdir?

Türk basın mensuplarının II. Dünya Savaşı dönemi ve öncesi Hitler Almanyası'na bakış açısında farklılaşmalar ve benzeşmeler var mıdır, varsa nedenleri nelerdir?

Türk basın mensuplarının Hitler Almanyası'na bakış açısında iktidardan etkilenme söz konusu mudur, söz konusu ise bu etkilenme dönemleri ve gerekçeleri nelerdir?

Çalışmamız doğrultusunda *Akşam*, *Anadolu*, *Cumhuriyet*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Haber*, *Kurun*, *Milliyet*, *Son Posta*, *Son Telgraf*, *Tan*, *Tanin*, *Tasvir-i Efkar*, *Ulus*, *Vakit*, *Vatan*, *Yeni Sabah* ve *Zaman* olmak üzere toplam 17 gazete incelenmiştir. Gazete taramaları sırasında çoğunlukla bu yayın organlarının başyazıları ve makaleleri araştırılmıştır. Bunun nedeni basında dış politikaya ilişkin tüm haberlerin, II. Dünya Savaşı süresince devletin resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı'nın yayın organlarına gönderdiği biçimde yayınlanmış olmasıdır. Anadolu Ajansı'nın bu haberleri dışında gazeteciler nadiren yabancı ülkelere yaptıkları gezilerdeki izlenimlerine yer vermişler veya Türk basınının çok az sayıda yurt dışında bulunan muhabirleri haber kaynağı olarak görev yapmışlardır. Bu tür haberler de oldukça kısıtlı olduğundan basın hakkında daha fazla fikir verme niteliğine sahip olan başyazı ve makaleler, inceleme dönemi açısından çok daha önemlidir. Bu amaçla çalışmada yoğun olarak başyazı ve makaleler taranmış ve 60'a yakın köşe yazarının en az bir makalesine yer verilmiş, Anadolu Ajansı'nın haberlerine ise daha az değinilmiştir.

Gazeteler dışında dergiler de incelenmiştir. Ancak dergiler daha çok iç politika, ekonomi, kültürel, sosyal faaliyetler ve magazin haberleri vermeyi yeğlemişler, dış politikaya pek yer ayırmamışlardır. Az sayıdaki dış haberlerle ilgili yorumlar arasında Almanya'yla ilgili olanlara çalışmada yer verilmiştir. İncelenen dergiler: *Akbaba*, *Bozkurt*, *Çığır*, *Ergenekon*, *Fikir Hareketleri*, *Kadro*, *Kooperatif*, *Orhun*, *Resimli Ay*, *Ülkü*, *Yeni Adam*, *Yeni Birlik*, *Yeni Türk*, *Yurt ve Dünya* olmak üzere 14 dergidir.

Gazete ve dergiler dışında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde, Alman Kültür Merkezi Kütüphanesinde, üniversite kütüphanelerinde, Millî Kütüphane'de, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde ve Alman Büyük Elçiliği Kütüphane ve Arşivinde çalışmalarda bulunulmuş, dönemle ilgili bulunan önemli belgelerin fotokopileri alınmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden alınan belgeler, Türkiye'de Yahudi karşıtı yaşanan çok az olaylara dair raporları, Türk gemilerinin Alman savaş gemilerince el konulması ya da batırılmasına ilişkin resmî yazıları, Alman propagandasına yönelik yayınlara dair Türk hükûmet yetkililerinin tespitlerini ve Türk gazetelerinin kapanma gerekçelerini içermektedir. Bunun dışında Alman Büyük Elçiliği Kütüphanesi ve Arşivinden Alman Dışişleri Bakanlığının Türkiye'yle ilgili resmî nitelikli yazışma ve raporlarından yararlanılmıştır. Bu belgeler, Alman Dışişleri Bakanlığının Türkiye'deki kendi elçiliğine yazdığı veya Türkiye'deki Alman elçiliğinin kendi dışişleri bakanlığına yazdığı Türkiye'yle ilgili rapor ve mektuplardır. Ayrıca *Akbaba* dergisinin Hitler Almanyası ile ilgili ilginç bulunan karikatürlerine tezin Ekler kısmında yer verilmiştir. Bununla birlikte 11 Ocak 1940'ta Nazi partisinin resmi yayın organı *Völkischer Beobachter*'de yayınlanan ve Nazi yönetiminin o dönemde Türkiye'ye olan bakış açısını göstermesi açısından ilginç bulunan bir karikatür bizzat Viyana'daki Avusturya Milli Kütüphanesinden temin edilerek ekte sunulmuştur.

Tez, Türk basınına kapsadığı için dönemin belli başlı gazete ve gazeteciler hakkında bilgi vermekte yarar olduğu düşünülmektedir. İnceleme dönemimiz açısından en önemli gazeteler arasında yer alan *Hakimiyet-i Milliye*, Atatürk'ün 1920 yılının ilk günlerinde Ankara'da kurduğu bir gazetedir ve onun isteğiyle 28 Kasım

1934'te *Ulus* adını almıştır. 1922'den itibaren Falih Rıfkı Atay'ın yönetiminde çıkan bu gazete hükümetin ve CHP'nin görüşlerini yansıtmıştır. Gazetenin kadrosunda Necip Ali Küçüka, Zeki Mesut, Ahmet Şükrü Esmer, Burhan Belge, Yaşar Nabi ve Kemal Zeki yer almıştır. Gazete yazarları arasında yer alan Burhan Asaf Belge, Almanya'da yüksek mimarlık öğrenimini tamamladıktan sonra, 1933-1943 yılları arasında öğretmenliğin yanında gazetecilik de yapmıştır. Zeki Mesut Alsan ise siyasal bilgiler okuduktan sonra değişik devlet kademelerinde görev yapmış, 1927-1943 yılları arasında milletvekilliği görevinde bulunmuştur.¹

İncelediğimiz gazeteler arasında yer alan *Cumhuriyet*, Yunus Nadi ve Zekeriya Sertel tarafından 8 Mayıs 1924'te kurulmuştur. Bir süre sonra Sertel'in ayrılmasıyla birlikte gazete Yunus Nadi'nin mülkiyetine geçmiştir. Gazete kadrosunda Abidin Daver, Vedat Nedim Tör, Muharrem Feyzi Togay, Mümtaz Faik Fenik, Nadir Nadi ve Doğan Nadi yer almaktadır Süleymaniye Medresesi'nde okuyan, Galatasaray Lisesi ve Hukuk Fakültesi'ni bitiren Yunus Nadi, İttihat ve Terakki'nin son yıllarında, İstanbul'da *Yenigün* gazetesini yayınlamış ve Milli Mücadele yıllarında gazetesini Ankara'da çıkarmaya başlamıştır. Nadi, cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul basınının muhalefetine karşı Atatürk'ün isteği üzerine gazetesini İstanbul'a taşımış ve *Cumhuriyet* adıyla bu şehirde yayınlamaya başlamıştır. Yunus Nadi, altıncı döneme kadar Muğla milletvekilidir. Gazete yazarlarından Nadir Nadi, Yunus Nadi'nin oğludur ve Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Lausanne Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okumuş, 1935'te *Cumhuriyet* gazetesinin Avrupa muhabiri olarak mesleğe başlamış, İstanbul'a döndükten sonra köşe yazarlığı yapmıştır. Abidin Daver ise Askeri Rüştiye'den sonra Galatasaray Lisesi ve Sanayi-i Nefise'yi bitirmiş, değişik gazetelerde yazdıktan sonra *Cumhuriyet*'te "Hem Nalına Hem Mihına" başlığı altında köşe yazıları yazmaya devam etmiştir.² Uzun süre gazetede dış politika konusunda yazılar yazan Muharrem Feyzi Togay, Kazanlı Türklerdendir ve 1917 Bolşevik Devrimi'nin ilk yıllarında ülkesinde eğitim bakanlığı yapmış, Lenin

¹ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003, s. 164; Tefik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, İmge Yayınları, Ankara, 2007, s. 262; Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1969, s. 249.

² Topuz, **a.g.e.**, s. 113, 162-163, 170-172; Çavdar, **a.g.e.**, s. 124-125, 465-466.

duruma hakim olunca Türkiye'ye sığınmıştır. Bu yüzden de Nadir Nadi'ye göre Togay, körü körüne bir Rus ve komünist düşmanıdır ve “dünya durumu ne yönde geliyor, devletin politikası, gazetenin tutumu nedir” pek düşünmeden fırsat buldukça Rusya'yı kötüleyici yazılar yazmıştır.³

23 Nisan 1935'ten itibaren Ali Naci Karacan yönetimindeki ve İş Bankası mülkiyetindeki *Tan* gazetesi, 2 Nisan 1935 tarihine kadar *Milliyet* adıyla Siirt Milletvekili Mahmut Soydan'ın sahipliği ve başyazarlığı altında çıkmıştır. Soydan, harp okulunu bitirdikten sonra 1923'ten itibaren ölünceye kadar Siirt milletvekili olarak görev yapmıştır. Ayrıca 1924-1936 yılları arasında Türkiye İş Bankası yönetim kurulunda bulunmuş ve *Hakimiyeti Milliye* gazetesinin yöneticiliği ve başyazarlığını yapmıştır. Burhan Felek ve Eşref Şefik'in çalıştığı bu gazete zarar ettiği için banka tarafından satılmak istenince gazete Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Halit Lütfi Dördüncü tarafından satın alınmış ve 1 Ağustos 1936'da yeni şekliyle yayınlanmaya başlanmıştır. Ortakların anlaşmazlığı nedeniyle Ağustos 1938'de Yalman gazeteden ayrılınca Serteller gazetesinin mülkiyetine sahip olmuşlardır. Gazetenin kadrosuna Mümtaz Faik Fenik, Ömer Rıza Doğrul, Refik Halit Karay da alınmıştır. *Tan*'da yazan Ömer Rıza Doğrul, Kahire'de doğmuş ve aynı şehirde El-Ezher Medresesi'nde din öğrenimi gördükten sonra 1925'te İstanbul'a gelerek değişik gazetelerde yazılar yazmıştır. Nazım Hikmet Ran ise 1938 yılına kadar “Adsız Yazıcı” olarak köşe yazıları yazmıştır.⁴ Zekeriya Sertel de Selanik'te hukuk okuduktan sonra Fransa'da felsefe okumuş ve eşi Sabiha ile birlikte 1919'da Amerika'ya gitmiş, 1923'te Türkiye'ye geri döndükten sonra Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevine getirilmiş ve bu görevden daha sonra alınmıştır. Sabiha Sertel, Amerika'da sosyoloji öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a dönmüş ve gazeteciliğe başlamıştır. Burhan Felek, hukuk öğreniminin ardından değişik görevlerde bulunduktan sonra gazeteciliğe başlamıştır.⁵

Akşam gazetesi, Necmeddin Sadak, Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan ve Falih Rıfkı Atay tarafından 20 Eylül 1918'de çıkartılmaya başlanmıştır. Hüseyin

³ Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1964, s. 133-134.

⁴ Topuz, **a.g.e.**, s. 163-164, 175; Çavdar, **a.g.e.**, s. 483.

⁵ Topuz, **a.g.e.**, s. 175-179.

Cahid Yalçın, 20 Kasım 1936'ya kadar *Akşam*'da "Akşamcı" adıyla yazmıştır. Gazetenin sahibi Necmeddin Sadak, Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Lyon Üniversitesi'nde sosyoloji okumuş, bir süre Fransa'da gazetecilik yaptıktan sonra I. Dünya Savaşı çıkınca Türkiye'ye dönerek devlet kademesinde görev almıştır. Yazarlardan Ali Naci Karacan ise Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra gazeteciliğe başlamış ve 1950'de *Milliyet* gazetesini kurmuştur. Falih Rıfki Atay da İstanbul Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1922 yılına kadar bu gazetede çalışmıştır.⁶

Tasviri Efkar ilk kez 1862'de Şinasi tarafından çıkarılmaya başlanmış, 1908'de ise Ebüzziya Tevfik'in mülkiyetine geçmiştir. 1913 yılında Ebüzziya Tevfik'in oğulları Velid ve Talha, gazeteyi *Tevhidi Efkar* adıyla çıkarmaya devam etmişlerdir. Gazete, Takrir-i Sükun Kanunu'yla kapatıldıktan sonra Velid Ebüzziya, 17 Haziran 1934'te *Zaman* gazetesini çıkarmaya başlamış, ancak bu gazete iki yıl sonra 1936'da ömrünü tamamlamıştır. 26 Mayıs 1940'ta Velid'in kardeşinin oğlu Ziyad tekrar *Tasviri Efkar*'ı çıkarmış ve gazete 30 Mart 1945'te *Tasvir* adını almıştır. Bu gazetenin II. Dünya Savaşı yıllarındaki kadrosunda Peyami Safa, Selim Sabit, Necdet Baytok, Orhan Seyfi Orhun ve Kamuran Çelebi yer almıştır. Gazetenin sahibi Velid Ebüzziya, Galatasaray Lisesi ve hukuk fakültesinin ardından Fransa'da hukuk ve siyasi ilimler okumuştur. Yazarlardan Peyami Safa, Vefa İdadisi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktıktan sonra bir süre öğretmenlik yapmış ve gazeteciliğe başlamıştır.⁷

Yeni Sabah gazetesini 7 Mayıs 1938'de Peyami Safa'nın kardeşi İlhami Safa kurmuştur. Cemalettin Saraçoğlu da gazeteye ortak olduktan sonra gazetenin başyazarlığını Hüseyin Cahid Yalçın yapmaya başlamış ve 7 Nisan 1943'e kadar bu gazetede yazmıştır. Hüseyin Cahid Yalçın, İstanbul'da Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdikten sonra değişik devlet kademelerinde bulunmuş ve Dayınler Vekili olmuş, 1939-1954 yılları arasında milletvekilliği yapmıştır.⁸

Vatan gazetesi, Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji, gazetecilik ve istatistik okuyan Ahmet Emin Yalman tarafından Amerika'dan İstanbul'a döndükten sonra

⁶ Topuz, **a.g.e.**, s. 99; Çavdar, **a.g.e.**, s. 150-151; Şapolyo, **a.g.e.**, s. 225-226.

⁷ Şapolyo, **a.g.e.**, s. 223-224, 247; Topuz, **a.g.e.**, s. 164.

⁸ Şapolyo, **a.g.e.**, s. 224-225; Topuz, **a.g.e.**, s. 166.

Enis Tahsin Til ve Ahmet Şükrü Esmer ile birlikte ilk kez 1923'te çıkartılmıştır. Gazete, 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu'yla kapatılmış, ancak Yalman tarafından 19 Ağustos 1940'ta tekrar yayın hayatına başlatılmıştır. Gazetenin yazarları arasında bulunan Ahmet Şükrü Esmer, Columbia Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra devletler hukuku ve siyasi tarih üzerine doktora yapmış ve 1926-1935 yılları arasında *Milliyet* gazetesinde yazı işleri ve yayın müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Esmer daha sonra *Ulus* gazetesinde dış politika yazarlığının yanında milletvekili olarak da görev üstlenmiştir.⁹

İkinci Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından yayın hayatına başlayan *Tanin*'in sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahid Yalçın'dır. Takrir-i Sükun Kanunu'yla 1925'te kapatılan gazete, yine Yalçın tarafından 1943'te tekrar çıkartılmaya başlanmıştır.¹⁰

İnceleme dönemimiz olan 1933-1945 yılları arasında Türkiye'deki tek parti sistemine dayalı otoriter rejim, basını iktidarın politikasını destekleyen bir unsur olarak görmüş ve bu nedenle sıkı denetim altında tutmuştur. Bu sıkı denetimi hükümet, 1931'de çıkarmış olduğu basın kanunu ve 1938'de bu kanuna yaptığı ilavelerle sağlamıştır. Basını daha savaş öncesi dönemde kanunlarla kontrol altına alan hükümet, bu kontrolü II. Dünya Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra Trakya ve İstanbul'da yürürlüğe koyduğu sıkı yönetimle iyice sertleştirmiştir. Ayrıca hükümet, savaş öncesi ve savaş yıllarında Türk basınının başyazarlarından ve sahiplerinden bir kısmının milletvekili olmasını sağlayarak ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nü daha etkin kılarak basını kontrol altında tutmuştur. 1940 yılından itibaren uygulanan sıkıyönetimde basına iç ve dış politika konusunda yayınlanması istenmeyen konular, talimat şeklinde iletilmiş ve bu talimata basının uyup uymadığı yayın öncesi değil, yayın sonrası yapılmıştır. Bu durum basına doğrudan sansür konulmasına gerek kalmadan basının bizzat kendisini denetlemesini sağlamıştır. Çünkü, gazetelerin basıldıktan sonra dağıtımının yasaklanması, gazeteleri ekonomik olarak çok etkilemiştir. Basım sonrası uygulanan bu sansür, basının daha temkinli davranmasını sağlamakla birlikte görünürde bir sansür uygulanmadığı izlenimini de yaratmıştır.

⁹ Topuz, **a.g.e.**, s. 172-174; Çavdar, **a.g.e.**, s. 124-125; Şapolyo, **a.g.e.**, s. 226.

¹⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 180; Şapolyo, **a.g.e.**, s. 224.

Hükümet ise bu durumu II. Dünya Savaşı yıllarında denge politikası doğrultusunda kullanmış, ancak bu politikasına zaman zaman ters düşen gazeteleri kapatmaktan da tereddüt etmemiştir.¹¹ Nitekim savaş döneminde *Cumhuriyet* 5 ay 9 gün, *Tan* 2 ay 13 gün, *Vatan* 7,5 ay 9 gün, *Tasviri Efkar* 3 ay, *Vakit* 12 gün, *Yeni Sabah* 6 gün, *Akbaba* 47 gün, *Son Posta* 11 gün ve *Haber* 10 gün kapatılmıştır.¹² II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Türk basınının ve hükümetinin durumunu Nadir Nadi anılarında şöyle anlatmıştır: “*Milli şefe, hükümete ve C.H.P'ye dil uzatmak yasaktı. Hükümetin genel tutumu hiçbir şekilde tenkid edilemezdi...Gazetelerimiz, genel tutumlarını hükümet direktiflerine göre ayarlamak durumunda idiler.*”¹³

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Hitler Almanyası'nın daha iyi anlaşılması için Hitler'in iktidara gelişinden önceki dönem olan 1918-1933 yılları incelenmiştir. Burada amaç, Hitler öncesi süreçteki ekonomik ve siyasi gelişmelerin Hitler'i iktidara nasıl hazırladığını göz önüne sermektir. Bu bölümde Hitler'in 1933 yılına kadarki siyasi ve özel yaşamına da yer verilmiştir. Aynı zamanda Nazi partisini iktidara götüren süreç anlatılmıştır. Bunun dışında Türk-Alman ekonomik ve siyasi ilişkilerine de değinilmiştir.

Hitler'in iktidara gelişinden önceki yaşanan gelişmelerin anlatıldığı ilk bölümden sonra 1933-1939 yıllarını kapsayan ikinci bölümde Hitler'in iktidara gelişiyle birlikte iç ve dış politikada yaşanan gelişmeler anlatılmıştır. İç politikada yaşanan gelişmelerde Hitler'in iktidarını sağlamlaştırmak ve otoriter bir rejim kurmak için yaptığı değişimlere ve yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Dış politika da ise Nazi yönetiminin Almanya dışında yaşayan Almanları kendi toprakları içine katmak üzere yaptığı faaliyetler ve bu süreçte yaşanan gelişmeler anlatılmıştır. Ayrıca Türk-Alman ekonomik ve siyasi ilişkilerine, Nazi yönetiminin Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine ve bunların etkilerine alt bölümler olarak yer verilmiştir.

¹¹ Murat Güvenir, **2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991, s. 209-214.

¹² Çavdar, **a.g.e.**, s.462-465.

¹³ Nadi, **a.g.e.**, s. 24-25.

1939-1945 yıllarını kapsayan çalışmanın üçüncü bölümünü ise Almanya'nın savaştaki zafer, gerileme ve yenilgi yılları ve bu yılların Türk basınına yansımaları oluşturmuştur. Bunun yanı sıra bu yıllardaki Türk dış politikasına, Türk basınının durumuna ve Türk-Alman ilişkilerine de değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde Almanya'nın Türkiye'ye etkileri, yıl yıl yaşanan olaylar gelişmeleriyle birlikte verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİTLER İKTİDARI ÖNCESİ DÖNEM (1918-1933)

A. Devrim Yılları ve Weimar Cumhuriyeti

I. Dünya Savaşı sonrası Almanya, siyasi ve ekonomik açıdan her gün biraz daha çöküntüye doğru gitmiştir. 1918 Kasımında çeşitli eyaletlerde başlayan sosyalist ayaklanmalar, özellikle mütarekenin imzalanması ve cumhuriyetin ilanından sonra gittikçe artmış ve ülke tam bir kaosla karşı karşıya kalmıştır. Bu kaos ortamında Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg adlı komünist liderler aktif rol oynamışlardır. Bu komünist liderler KPD'li (Komunistische Partei Deutschlands)¹⁴ 150 bin işçiyle Ocak 1919'da başlattıkları grevle sosyal demokrat hükûmeti darbeyle devirmeye çalışmışlardır. Grevler on gün kadar sürdükten sonra, hükûmet kuvvetlerince bastırılmış ve komünist liderler öldürülmüştür. Buna rağmen ülkedeki kaos, Nisan 1919'a kadar devam etmiştir. Ocak 1919'da yapılan seçimlerde oy çokluğunu alan sosyal demokratlar, liberallerin desteğiyle oluşturdukları koalisyonla 6 Şubat'ta Weimar şehrinde Alman Milli Meclisini kurmuşlar ve Friedrich Ebert'i Devlet Başkanı seçmişlerdir.¹⁵

Kurulan yeni Alman Meclisi kabul ettiği yeni anayasayla (Weimar Anayasası), ülkeyi demokratik bir düzene kavuşturmuş ve barış görüşmelerine başlamıştır. 28 Haziran 1919'da biten görüşmeler sonucunda, 440 maddelik Versailles Antlaşması imzalanmıştır. Almanya imzaladığı bu antlaşmayla, Fransa'ya Alsace-Lorraine'i ve Saar'ı, Polonya'ya Poznan ve Batı Prusya'yı, MC (Milletler Cemiyeti) kontrolüne Memel ve Danzig'i bırakmış, Polonya ve Çekoslovakya'nın bağımsızlığını tanımış, Avusturya'yla birleşmemeyi kabul etmiş, sömürgelerinden vazgeçmiş, zorunlu askerliği kaldırmış, ordunun sayısını 100 binle sınırlandırmayı kabullenmiş, deniz altı, uçak yapmamayı ve savaş tazminatı ödemeyi taahhüt

¹⁴ **KPD:** (Komunistische Partei Deutschlands: Alman Komünist Partisi) Bu parti, 1918 Kasım devrimine katılan sol gruplar tarafından sosyal demokrat SPD'nin alternatifi olarak 1 Ocak 1919'da kurulmuştur. Parti, Räterepublik denilen sosyalist nitelikli eyalet cumhuriyetleriyle bir halk demokrasisi kurmak istemiştir. Wolfgang, Benz, **Enzyklopaedie des Nationalsozialismus**, Deutsche Taschenbuch-Verlag, München, 2007, s. 603.

¹⁵ Klaus Hildebrand, **Das vergangene Reich (Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler)**, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1996, s. 383-411; Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C I. 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 400-401; Benz, **a.g.e.**, s. 849-851.

etmiştir. Müttefikler, Almanya'dan bu antlaşmanın şartlarını kabul etmesini istemenin dışında, dünya savaşından sorumlu tuttıkları başta, Hindenburg ve Ludendorff gibi 895 önemli kişinin teslimini de istemeleri, Alman milletinin tepkisiyle karşılaşmış ve bu tepki üzerine geri adım atarak, birkaç önemsiz kişinin teslimiyle yetinmişlerdir.¹⁶

Versailles'in kabulünden sonra, 1920 Martında bazı sağcı generallerin desteğiyle Dr. Wolfgang Kapp, bir darbe yaparak hükûmeti ele geçirmiştir. Halkın ve ordunun desteğini alamayan Kapp, darbeden hemen sonra kendisine tepki olarak başlatılan grevler nedeniyle iktidardan çekilmek zorunda kalmıştır. Almanya bu dönemde sürekli olarak sol ve sağ nitelikli darbelerle çalkalanmış ve bir yandan siyasi çalkantılarla boğuşurken, diğer yandan ödeme kapasitesinin çok üstünde olan savaş tazminatı borcunu ödeyememe durumuyla karşılaşmıştır. Bu nedenle Ocak 1921'de 56 milyar dolar olarak tespit edilen savaş tazminatı borcunu, itiraz ederek 33 milyar dolara indirtmiş ve Ağustos'ta 250 milyon dolarlık ilk taksiti ödemiştir. Savaş tazminatı borcunun taksitlerinin büyük oranını, zaten Amerika'dan aldığı kredi borçlarıyla zar zor ödeyen Almanya, kömür ve sanayi bölgesi olan Yukarı Silezya'yı plebisitle kaybedince, yaşadığı ekonomik sıkıntı iyice tırmanmış, kısa sürede üretim ve ekonomik hayat felce uğramış, enflasyon ve işsizlik çığ gibi büyümüş, dolar fırlamış ve 1923 yılında taksitleri durdurmak zorunda kalmıştır. Taksitlerin ödenmemesini fırsat bilen Fransa ve Belçika, savaş tazminatı borcu karşılığında sanayi bölgesi Ruhr'u işgal etmişlerdir. Fakat bu işgale halk, çetin bir direnişle karşılık verince işgalci iki ülke, alacaklarını bu şekilde tahsil edemeyeceklerini anlamışlardır. Ancak İngiltere ve Amerika'nın devreye girmesi ve Başbakan Gustav Stresemann'ın müdahalesiyle bu direniş Ağustos 1923'te durdurulabilmiştir.¹⁷ Bu olaydan bir yıl sonra 1924'te, Dawes ödeme planı¹⁸ çıkartılarak, Almanya'nın savaş

¹⁶ Hildebrand, **a.g.e.**, s. 383-411; Oran, **a.g.e.**, s. 400-401; Benz, **a.g.e.**, s. 849-851.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 155-162; Marlis Sternburg, **Kurze Geschichte des Nationalsozialismus**, Cornelsen Scriptor, Berlin, 2003, s.10-18; Benz, **a.g.e.**, s. 849-851.

¹⁸ **Dawes Planı:** Almanya'nın savaş tazminatı sorununu çözmek için Amerikalı Maliyeci Charles G. Dawes başkanlığındaki kurul tarafından hazırlanan rapordur. Dawes Planı, Almanya için toplam borç belirlemedi, ancak 250 milyondan başlayan ve artan taksitlerle bir yıllık ödeme planı çerçevesinde borçların ödemesini öngörmüştür. Ağustos 1924'te kabul edilen bu plana göre, Almanya'ya derhâl 200 milyon dolarlık kredi açılacak ve Fransa'nın işgalindeki Ruhr Bölgesi Almanya'ya geri verilecektir. Planın olumlu sonuç vermesi üzerine 1929'da Almanya üzerinden sıkı

tazminatı borcu uygun taksitlere bölünmüş ve ülke ekonomik sıkışıklıktan geçici olarak kurtulmuştur.¹⁹

Dawes Planı'nın yürürlüğe sokulmasıyla başlayan ekonomik rahatlama sonra, Fransa ile ilişkilerde bir yumuşama başlamış ve bunun sonucunda 1925'te Locarno Antlaşması²⁰ imzalayan Almanya, müttefiklerle arasını iyice düzeltmiş, 1926 yılında da Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Ancak Almanya'nın savaş tazminatı borcunu daha azaltıp taksitleri daha da uygun hâle sokan Young Planı daha yürürlüğe girmeden 1929'da dünyada ekonomik bir kriz patlak vermiştir. Bu kriz, Almanya'yı borçlarını iyice ödeyemeyecek duruma getirmiş; borçlarının bir yıllığına ertelenmesi de fayda etmemiş ve bunun üzerine Haziran 1932'de toplanan Savaş Tazminatı Komisyonu, Almanya'nın son defa olarak 750 milyon dolar ödemesiyle borçlarının kapatılmasına karar vermiştir. Böylelikle Almanya toplam 5,5 milyar dolar savaş tazminatı ödeyerek savaş sonrası yüklenen borçlardan kurtulmuştur.²¹

1929 Dünya Ekonomik Krizi, Almanya'nın sadece savaş tazminatı borcunu ödemesini engellemekle kalmamış, aynı zamanda ekonomisini hızla dibe vurdurmuştur. Bu ekonomik çöküş sonucu, enflasyon bir anda fırlamış; bir çok sanayi dalı ve fabrikanın kapanmasıyla birlikte işsiz sayısı 6 milyona yükselmiş, ülke Dawes Planı öncesi durumdan çok daha zor bir duruma girmiştir. Yaşanan ekonomik

denetimin kaldırılmasına ve toplam tazminat borcu miktarının belirlenmesine karar verilmiştir. Bu da 1929 Young Planı ile gerçekleşmiştir. Dawes Planı savaş tazminatı borcu nedeniyle bozulan Alman-Fransız ilişkisinin düzelmesine yardımcı olduğu gibi Almanya'nın Milletler Cemiyeti üyeliğine ve Locarno Antlaşmaları'na giden yolu açmıştır. Oran, **a.g.e.**, s. 402.

¹⁹ Sternburg, **a.g.e.**, s. 10-18; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 155-162; Oran, **a.g.e.**, s. 402-403.

²⁰ **Locarno Antlaşmaları:** Dünya savaşı sonrası Avrupa'da barışı koruma amaçlı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika ve İngiltere arasında İsviçre'nin Locarno şehrinde yapılan ve 1 Aralık 1925'te Londra'da imzalanan üç anlaşmadır. İlki, Alman-Fransız ve Alman-Belçika sınırlarıyla Ren Bölgesinin silahtan arındırılmasıyla ilgilidir. Bu anlaşmada Almanya, batı sınırları için güvence verirken doğu sınırlarına güvence vermekten sakınmıştır. İkincisi, Almanya, Fransa, Belçika, Çekoslovakya ve Polonya arasında herhangi bir uluslararası uyumsuzluk durumunda hakeme gidilecek olmasıdır. Üçüncüsü, Fransa'nın Polonya ve Çekoslovakya arasında karşılıklı garanti anlaşmasıdır. Locarno'nun anlamı, Almanya'nın batı sınırları için zor kullanmaktan vazgeçmesi, doğu sınırları için hakem kararına uymayı kabullenmesidir. İngiltere, Çekoslovakya ve Polonya sınırları için garanti vermekten çekinmiş, ancak Fransa ve Belçika'ya askeri destek vermeyi kabul etmiştir. Bu anlaşma kısa süre için Almanya ile Fransa arasındaki ilişkilerin düzelmesini sağlarken, uzun vadede ise bu anlaşmanın sınırların korunmasında bir güvence oluşturamayacağı ortaya çıkmıştır. Oran, **a.g.e.**, s. 403.

²¹ Martin Broszat-Norbert Frei, **Das Dritte Reich im Überblick**, Deutsche Taschenbuch-Verlag, München, 2007, s. 20-33; Sternburg, **a.g.e.**, s. 18-27; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 237-241.

kaos, yalnızca Nazilere yaramış, çünkü bu tür ortamlardan beslenen aşırı milliyetçilik hızla artarak onlara iktidara giden yolu açmıştır.

B. Hitler'i İktidara Götüren Süreç

İlimli sosyal demokratların kurdukları Weimar Cumhuriyeti hükümetleri, sağ ve sol eğilimli darbe girişimlerini başarıyla bertaraf edebilmişlerdir. Bu başarıda 1924 Dawes Planı'yla gelen ekonomik rahatlamanın katkısı da büyük olmuştur; çünkü ekonomideki iyileşme, iç politikada istikrarı getirmiş ve aşırı uçtaki siyasi akımların gücünü kırmıştır. Gerçi gücü kırılan bu akımlar, birbirleriyle mücadele etmeyi ve örgütlenmeyi sürdürmüşler ve 1929 ekonomik kriziyle birlikte Dawes Planı öncesinden daha da güçlü bir hâle gelmişlerdir. Bu akımların arasından, aşırı milliyetçi NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei: Alman Milliyetçi Sosyalist İşçi Partisi) kısa sürede sivrilmiştir.²²

Kısa sürede sivrilen Nazi partisinin başlangıcını, 1919'da Münih'te kurulan DAP²³ oluşturmuştur. 1920'de adını NSDAP olarak değiştiren bu parti güçlenmesini, 1919'da partiye kayıt olan Adolf Hitler'e borçludur. Parti, ilk kuruluşundan itibaren SA²⁴ ile paramilitarist bir yapıya kavuşmuştur. 1925'te de partinin kendi polis gücüne temsilen, muhafız kıtaları anlamını taşıyan SS²⁵ oluşturulmuştur. SA ve SS, parti toplantılarında, sokak gösterilerinde ve özellikle komünist militanlarla mücadele ve çatışmalarda, güçlerini göstermişlerdir. 1920 ile 1924 yılları arasında iyice sivrilen Nazi partisi, 1924 ile 1929 yılları arasında, ülkede yaşanan ekonomik iyileşmeyle birlikte güçten düşmüştür. Nazi partisi, Mayıs 1924'te yapılan genel

²² Hilde Kammer-Elisabet Bartsch, **Nationalsozialismus: Begriffe aus der Zeit der Gewaltherrschaft 1933-1945**, Rororo-Handbuch, Reinbek bei Hamburg, 1992, s. 135-142; Sternburg, **a.g.e.**, s. 18-27; Hildebrand, **a.g.e.**, s. 383-432; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 237-241.

²³ **DAP**: (Deutsche Arbeiterpartei: Alman İşçi Partisi) 5 Ocak 1919'da Münih'te Anton Drexler ve Michael Lotter tarafından kurulmuştur. Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 135.

²⁴ **SA**: (Sturmabteilung: Hücum Kıtaları) NSDAP'ın paramiliter bir oluşumu olarak kurulmuş ve partinin yükselişinde çok büyük fonksiyonu olmuştur. Partinin toplantılarını komünist saldırılara karşı korumuş, parti iktidara gelince kısa süreliğine yardımcı polis olarak görev yapmıştır. Haziran 1934 Röhm darbesinden sonra önemini yitirmiştir. Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 187.

²⁵ **SS**: (Schutzstaffeln: Muhafız Kıtaları) SA'nın bir alt oluşumu olan SS, 4 Nisan 1925'te Hitler'in şahsi korumasını sağlamak için kurulmuştur. Röhm darbesinden sonra SA önemini yitirince NSDAP'ın tek paramiliter gücü olmuştur.. SS aynı zamanda polis görevi görmüş ve bizzat soykırımda aktif olarak görev yapmıştır. Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 197.

seçimlerde yüzde 6,6 oy alarak 32 milletvekili çıkarmış ve parlamentoya ilk kez girme hakkını kazanmıştır. Aynı yılın Aralık ayında yapılan oylamada ise yüzde 3 oy alarak milletvekili sayısını 14'e düşürmüştür. Ardından 1928 yılında yapılan seçimde de oyları komünist partisi gibi düşmeye devam etmiştir.²⁶

1929 Dünya Ekonomik Krizi, Almanya'da Versailles'e karşı duyulan nefreti arttırmış ve bu da bu antlaşmadan kurtulmayı bir parti hedefi hâline getirmiş olan Nazi partisine olan ilgiyi tırmandırmıştır. Bu parti sadece Versailles'i değil, aynı zamanda komünist ve Yahudi düşmanlığını ve Alman ırkının üstünlüğünü de politik bir hedef hâline getirmiştir. Bu sayede partiye, işsizlerle birlikte, Yahudilerin ekonomik rekabetinden rahatsız olan iş adamlarının ve meslek erbaplarının ilgisi artmıştır. Hatta çelik sanayicisi Fritz Thyssen ve kömür kralı Emil Kirdof gibi bir çok sanayici ve iş adamı komünistlere olan düşmanlıkları nedeniyle partiye önemli parasal destekte bulunmuşlardır. Gerçi bu ekonomik yardımlara rağmen, parti genel olarak üyelerin verdikleri aidat ve topladıkları yardımlarla finanse edilmiştir. Bu şartlar altında 1930 Eylülünde seçime gidilince, parti beklenmedik bir şekilde yüzde 18,3 oy alarak 107 milletvekili çıkartmış ve sosyal demokratların 143 milletvekilinden sonra mecliste ikinci büyük parti olmuştur. Üçüncü parti ise 77 milletvekiliyle KPD'dir. Seçimlerden beklediği sonucu çıkaramayan Başbakan Brüning, Nazi partisinin güçlü silahı, sertlik yanlısı politikasını yok etmek için dış politikada sertleşme çabalarına girmiş, Versailles'in revizyonunu istemiş, Avusturya'yla gümrük birliğine gitmeyi kararlaştırmış ve silahlanma konferansında daha sert bir tutum almaya çalışmıştır. Fakat tüm bu çabalar, Fransa ve İngiltere'nin gösterdiği tepki karşısında kısa sürede yok olmuştur. Bu arada Hitler, partisinin genel seçimlerde aldığı oya güvenerek 1931 Martında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Hindenburg'un karşısına rakip olarak çıkma cesaretini göstermiştir. Ancak Hindenburg'un yüzde 49,6 oyuna karşı, yüzde 30,1 oy alarak bu seçimi kaybetmiştir. Hindenburg da cumhurbaşkanı olur olmaz, Nazi partisinin gücünü kırmak için SS ve SA'ları kapatmıştır. Paramiliter güçleri kapanan partinin oyu, beklendiğinin tam tersine 1932 Temmuzunda yapılan seçimlerde artmış ve meclisteki 608 milletvekilliğinden 230'unu alarak birinci parti konumuna yükselmiştir. Bu

²⁶ Broszat-Frei, **a.g.e.**, s. 20-33; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 135-142; Sternburg, **a.g.e.**, s. 18-27.

seçimlerde sosyal demokratlar 133 milletvekiliyle ikinci, komünist parti de 89 milletvekiliyle üçüncü parti olabilmıştır. NSDAP, birinci parti olarak seçimlerden çıkmış olmasına rağmen Hindenburg, Hitler’i başbakan atamak yerine Brüning’i görevden alıp Nazilerin desteğini kazanan von Papen’i atamayı tercih etmiştir. Ancak Papen, NSDAP’ın para militer güçlerine konan yasağı kaldırdıktan sonra, partinin desteğini yitirince iktidarda tutunamamış ve istifa etmiştir.²⁷ Konuyla ilgili Muharrem Feyzi’nin yazısı özetle şu şekilde verilmiştir: 1932 seçimlerinde Papen, ağır sanayi patronlarının ve aristokratların desteğine dayanmış, Schleicher ise işçileri yanına çekebilmek için bu kesimi karşısına almıştır. Papen, milliyetçi bir cephenin oluşumunu sağlamış, Hitler de başlangıçta kendisini desteklemiştir. Milliyetçilerin desteğine rağmen Papen, kurduğu hükûmete bir türlü güven oyu alamamış ve Almanya sorunlu bir döneme girmiştir.²⁸

Bunun üzerine Hindenburg, Aralık 1932’de emekli general Schleicher’in hükûmeti kurmasını istemiştir. Schleicher’in oluşturduğu kabine güven oyu alamayınca, cumhurbaşkanı, Papen’i yeni bir hükûmet oluşturmak üzere görevlendirmiş, Papen de Hitler’i iktidara getirmek üzere görüşmelere başlamıştır.²⁹ Bu konu Türk basınında da ses getirmiş ve *Cumhuriyet*, Schleicher’in istifasını sunmadan önce Hindenburg’a olağanüstü yetkilere sahip bir hükûmet kurma ya da Hitler’in başbakanlığında bir çoğunluk veya azınlık hükûmeti kurma isteğini ilettiğini, fakat cumhurbaşkanının bunu onaylamadığını belirtmiştir.³⁰ Papen’in temaslarından sonra Hindenburg, 30 Ocak 1933’te Hitler’e hükûmeti kurma görevi vermiş ve böylelikle Nazi partisi aynı gün iktidara gelmiştir. Hitler’in iktidara gelişini *Cumhuriyet*, “Almanya’da kabine buhranı”, *Milliyet*, “Hitler başvekil oldu” diye duyurmuşlardır. Almanya’nın savaş sonrası yaşadığı olaylarla birlikte sorunları ve Hitler’i iktidara götüren süreci *Tan* gazetesi şöyle yorumlamıştır:

²⁷ Hans Ulrich Thamer, *Der Nationalsozialismus*, Reclam, Stuttgart, 2002, s. 57-71; Sternburg, *a.g.e.*, s. 18-27; Hildebrand, *a.g.e.*, s. 509-557; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 237-243.

²⁸ Muharrem Feyzi, “Almanya’da Dahili Vaziyet”, *Cumhuriyet*, 26.01.1933.

²⁹ Thamer, *a.g.e.*, s. 57-71; Sternburg, *a.g.e.*, s. 18-27; Hildebrand, *a.g.e.*, s. 509-557; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 237-243.

²⁹ *Milliyet*, 31.01.1933.

³⁰ Sternburg, *a.g.e.*, s. 18-27; *Cumhuriyet*, 30.01.1933.

“1918’de sosyal demokratların muhalefetine rağmen Spartakis ihtilali oldu. Erbert hükûmeti, Hindenburg’la birleşerek bu ihtilali boğdular...İhtilal mağlup olduktan sonra, ameleyi tatmin için sosyal demokratları iktidara getirdiler. Fakat sosyal demokratlar burjuvazi ile birleşti, demokrasi namı altında, burjuva militarist rejim yeniden kuruldu. Fakat bunu müteakip senelerde iktisadi buhran şiddetini arttırdı. Alman kapitalistleri buhran karşısında yeni metodlar tatbik etmek istediler. Bu sebeple kanunları değiştirmek, ücretleri azaltmak, mesai saatlerini uzatmak istiyorlardı. Bunu ancak bir diktatörlük temin edebilirdi. Sosyal demokrasi bu silah olamazdı. Bu sebeple 1930’da Brüning diktatörlüğünü kurdular. Sosyal demokratlar Brüning hükûmetine yardım ettiler. Brüning hükûmeti faşizmle birleşti. Faşizme yalnız Alman burjuvazisi değil, ecnebi burjuvaziler de yardım ettiler. Halkın geri, gayri memnun kütleleri, küçük burjuvazi, dağınık unsurlar, geri amele faşizm cephesine geçti. Sınıf şuuruna sahip işçiler de sosyal demokrasiden ümitlerini kesip komünizme geçtiler. Amele hareketinin kuvvetlenmesi karşısında Hindenburg faşizmin iktidarını tercih etti...1933 de...zemin hazırlandıktan sonra Hitler iktidar mevkiine geldi.”³¹

Aynı konuda Muharrem Feyzi de “Binaenaleyh Hitler’in Başvekil olmasına rağmen ipin ucu gene Hindenburg’un elindedir. Yeni Hükûmet şimdiye kadar iktidar mevkiine gelen kabinelerin en kuvvetlisi ise de gene Rayhiştağ’ta ekseriyet mutlakayı haiz değildir” dedikten sonra, yeni hükûmetteki durumla ilgili şunları açıklamıştır: Hindenburg, mecliste çoğunluk oluşturulabilecek bir kabine kurulmasını sağlamıştır. Kabineyi Papen oluşturmuş ve Hitler başbakan olsa da yetki tamamen Papen’de kalmıştır. Papen, Almanya’nın nüfusunun üçte ikisini oluşturan Prusya’nın devlet komiseri olurken Hitler de sadece faşistlerden oluşan bir kabinenin başbakanı olma iddiasından vazgeçmiştir.³² Daha sonra *Milliyet* konuyla ilgili şu ayrıntılı haberi vermiştir:

“Hitler en nihayet arzusuna kavuştu, yeni kabineyi teşkil etti... Reiscümhur, M. Hitler’i başvekil ve M. Von Papen’i başvekil muavini ve Almanya’nın Prusya komiseri tayin etmiştir: hariciye nazırı M.Von Neurath, dahiliye nazırı M.Von Frick, milli müdafaa nazırı M. Von Blomberg, maliye nazırı M. Von Schwerin...M. Goering, kabineye memur ve hava işleri komiserliğine tayin edilmiştir...Hitler kabinesinin teşekkülü Almanya’nın dahili siyasetinin maruz bulunduğu buhranın bir safhasını halletmektedir.”³³

³¹ Adsız Yazıcı, “Almanya’da Faşizm Niçin Muvaffak Oldu? ”, **Tan**, 27.04.1937.

³² Muharrem Feyzi, “Hitler-Papen Kabinesi”, **Cumhuriyet**, 01.02.1933.

³³ **Milliyet**, 31.01.1933.

Hitler'in Almanya'da iktidara gelişi *Cumhuriyet*, *Tan* ve *Milliyet* dışındaki gazetelerde pek yer oluşturmamıştır. O dönem Almanyası'nda sık sık iktidar değişikliği ve seçimler olduğundan Türk basını, Hitler'in iktidara gelişini sıkça karşılaşılan iktidar değişikliklerinden biri olarak algılamış ve önemsemiş olabilir.

C. Hitler'in Özel ve Siyasi Yaşamı

Adolf Hitler, 20 Nisan 1889'da Avusturya-Almanya sınırındaki Avusturya'nın Braunau-Inn kasabasında, gümrük memuru Alois Hitler (1837-1903) ve ev hanımı Klara Pölzl'in (1860-1907) -Alois'in üçüncü eşi ve aynı zamanda ikinci dereceden yeğeni- altı çocuğundan dördüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Bu altı çocukta sadece Adolf ve kız kardeşi Paula yaşamıştır. Hitler'in babasının birinci ve ikinci eşinden, evlilik dışı bir oğlu ve bir kızı olmuştur. Alois, Strones köyünde 7 Haziran 1837'de Johann Schicklgruber adlı fakir bir çiftçinin kızı olan 42 yaşındaki Maria Anna Schicklgruber'in gayri meşru çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve aynı gün vaftiz edilmesine rağmen bebeğin babasının ismi yazılmamıştır. Bu durum, birçok spekülasyona yol açmış, ancak bugüne dek netlik kazanmamıştır. Maria Anna, Alois dünyaya geldikten beş yıl sonra, köyüne yakın Spital kasabasında, değirmen ustası Georg Hiedler ile evlenmiştir. Bu evlilikten beş yıl sonra Maria Anna ölünce, kocasının kardeşi Johann Nepomuk Hiedler, Alois'i evlatlık edinmiş ve 6 Haziran 1876'da Georg Hitler'in oğlu olarak kaydettirmiştir. İki şahit eşliğinde yapılan bu kayıta Alois, babasının Hiedler soyadı yerine Hitler soyadını almıştır.³⁴

Bu soyadı değişikliği sonucunda Alois, üvey amcasının en büyük kızı Johanna Hiedler'in, Johann Baptist Pölzl ile evliliğinden doğan Klara Pölzl'le kağıt üzerinde ikinci kuşaktan kuzen olarak görünmüştür. Klara, Spital'deki evini 1876'da on altı yaşında terk edip Alois'in evine temizlik işlerinde yardımcı olmak üzere yerleşmiştir. Bu süre zarfında Alois, zaten iki kez evlenmiş ve bir çocuğu olmuştur. Alois, en son kendisinden 14 yaş büyük Anna Glassl'la 1873'te evlenmiş ve hasta olan bu kadına bakması için Klara yardımı gelmiştir. Alois, Anna'dan daha ayrılmadan önce Franziska Matzelberger isimindeki hizmetçiyle yaşamaya başlamış

³⁴ Ian Kershaw, **Hitler 1889-1936: Hubris**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 30-33; Cevdet Hamdi, "Adolph Hitler", **Tasvir**, 30.04.1945.

ve bu kadından da bir oğlu olmuştur. Franziska, 1884'te 23 yaşında tüberkülozdan öldüğünde Klara, Alois'ten hamile kalmış, akraba gözüktüklerinden ancak kiliseden izin çıkınca evlenebilmişlerdir. Alois otoriter bir koca ve katı kuralları olan bir babadır. Evde Alois'in önceki birlikteliklerinden iki çocuğuyla birlikte, Adolf ve 1896'da doğan kız kardeşi Paula kalmaktadır. Adolf ve kız kardeşi babalarında bulamadıkları sevgi ve şefkati annelerinde bulmuşlardır. Hatta Adolf Hitler, yer altı sığınağında geçirdiği son günlerinde bile annesinin resmini yanında taşımıştır. Adolf, çocukluk döneminde çok kez babasının şiddetine maruz kalmıştır.³⁵

Adolf, 1 Mayıs 1895'te babasının küçük bir çiftlik satın aldığı Fischlham'da ilkokul eğitimine başlamıştır. Adolf'un ilk öğretimde dersleri iyi durumdadır ve bu yıllarda Prusya-Fransa savaşının anlatıldığı tarih kitabını okumaktan ve hiç Amerika'ya gitmemiş olduğu hâlde vahşi batı ve Kızılderili savaşlarıyla ilgili hikâyeler anlatan Karl May'in eserlerini okumaktan büyük zevk almaktadır. Hatta Hitler, Führer olduğu dönemde dahi, Karl May'in eserlerini okumayı sürdürmüştür ve hayal güçleri olmadığına inandığı generallere bu yazarın eserlerini okumalarını tavsiye etmiştir. 1900 yılında Adolf, babasının memur olması isteğini yerine getirmek üzere, orta öğretimini Gymnasium yerine Realschule'de başlamıştır. Ancak ilkokulda gayet iyi durumda olan Adolf'un notları Realschule'de kötüleşmiş, daha ilk yıl matematik ve tabiat bilgisi derslerinden sınıfta kalmıştır. Sınıf tekrar ettiği yıl, sınıfını geçecek kadar başarı göstermişse de bunun devamı gelmemiş ve okuldan ayrıldığı 1905 güzüne kadar notları zayıf ile orta arasında değişmiştir. 3 Ocak 1903'te babasının ölümüyle, onun baskısından kurtulmuş ve annesi her ne kadar kocasının istekleri doğrultusunda oğlunun eğitim almasını istemişse de bu konuda inisiyatifi oğluna bırakmıştır. Adolf, aynı yıl yine sınıfta kalma tehlikesi yaşadığından, okul idaresi onun sınıf geçmesi için devam ettiği Linz'teki Realschule'den ayrılmasını şart koşmuştur. Bu yüzden, Steyr'deki Realschule'ye kaydını yaptırmış ve onun için üzücü olsa da evden ayrılıp bu şehre yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu şehirde Realschule'nin ikinci kısmına devam edebilecek durumda olmasına rağmen, kendi isteğiyle 1905'ten sonra eğitimine ara vererek Realschule'nin devamı niteliğinde olan bir okula gitmek istemiştir. Bu amaçla 1905

³⁵ Fritz Fischer, **Hitler war kein Betriebsunfall**, Verlag C.H. Beck, München, 1993, s. 174-181; Kershaw, a.g.e., s. 34-38.

güzünden annesinin öldüğü 1907 sonuna kadar Viyana Güzel Sanatlar Akademisine hazırlanmakla zamanını geçirmiş ve bu iki yıl boyunca hiç çalışmamış, resim yapmış, okumuş, şiir yazmış ve geceleri hayranı olduğu Richard Wagner'in operalarına gitmiştir. Hitler bu yıllarını hayatının en mutlu yılları olarak nitelendirmiştir.³⁶ 1906 yılında Hitler'in annesi Klara göğüs kanserine yakalanmıştır. Annesinin Yahudi olan doktoru Bloch, Adolf'un annesine hastalığı boyunca baktığını ve onun acıları karşısında ıstırap duyup bakımıyla ilgili her türlü kararı aldığını belirtmiştir. Adolf, annesinin hastalığına rağmen, Eylül 1907'de Viyana'ya giderek Güzel Sanatlar Akademisi sınavlarına katılmış; çizimi yetersiz bulunarak elenmiş, ancak bu çizimiyle mimarlığı denemesi tavsiye edilmiştir. Ekim sonunda annesinin durumu iyice kötüleşince derhal Linz'e dönmüştür. Şefkat ve sıcaklık hissettiği tek kişi olan annesini 21 Aralık 1907'de kaybetmesi, onun için korkunç bir darbe olmuştur. Bundan sonra geri döndüğü Viyana'da, babasından aldığı aylık ve annesinden kalan parayla bir yıl boyunca hiç çalışmadan yaşamıştır.³⁷ Hitler, Viyana'da bulunduğu sürece antisemitist politikacı Georg Ritter von Schönerer ve propagandayı kitle etkileme aracı olarak çok iyi kullanan Sosyal Hıristiyan Parti lideri Karl Lueger'den çok etkilenmiştir.³⁸

Hitler, ailesinden kalan mirası 1909 yılında bitirince, arkadaşıyla kaldığı daireden taşınmış ve aldığı yetim aylığıyla kötü ve ucuz odalarda kalmaya başlamış ve en son olarak da düşkünler yurduna yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu yurttan sadece yatılı olarak kalabildiğinden, karnını kiliselerin aşevlerinden doyunmuş ve fakirlere ayrılan ısınma yerlerinde ısınmıştır. Bu dönemde para kazanmak için sipariş üzerine yaptığı resimleri, oda arkadaşı Reinhold Hanisch vasıtasıyla satarak hayatını kazanmaya başlamıştır. Resimlerinin düzenli müşterileri, daha ziyade Yahudi esnaftır. Hitler, bu dönemde Münih'e gitmeyi sık sık düşünmesine rağmen, babasından kalacak mirası alabileceği 24 yaşına kadar -Nisan 1913- Viyana'da beklemiştir. Nitekim kendine düşen 819 krone olan mirası alınca, 24 Mayıs 1913'te elinde ne varsa satıp Münih'e doğru yola çıkmıştır.³⁹

³⁶ Adolf Hitler, **Kavgam**, Kum Saati Yayını, İstanbul, 2001, s. 9-165; Kershaw, **a.g.e.**, s. 39-45.

³⁷ Marlis Steinert, **Hitler**, C. H. Beck Verlag, München, 1991, s. 47-60; Kershaw, **a.g.e.**, s. 46-49.

³⁸ Kershaw, **a.g.e.**, s. 53-60; Steinert, **a.g.e.**, s. 47-60.

³⁹ Rainer Zitelmann, **Adolf Hitler: eine politische Biographie**, Muster-Schmidt Verlag, Göttingen, 1989, s. 17-25; Kershaw, **a.g.e.**, s. 63-90.

Münih'e geldiğinde bir yandan rutin olarak yaptığı resimlerle geçimini sağlamaya çalışırken diğer yandan da cafe ve birahanelerdeki politik konuşmalara da katılmıştır. Bu arada Avusturya makamlarının isteğiyle Salzburg'ta askerlik yoklamasına katıldığında, aşırı çelimsiz olması nedeniyle askerliğe elverişsiz olduğunu öğrenmiş, ancak bu durum onun, I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 Ağustosunda gönüllü olarak Bavyera ordusuna katılmasını engelleyememiştir. Avusturyalı olmasına rağmen Bavyera ordusuna katılması, tabiiyetinin gözden kaçırılmış olmasından kaynaklanmıştır. Orduya katıldıktan kısa bir süre sonra onbaşılığa terfi ettirilmiş ve haberci olarak göreve başlamıştır. Birliği, Fransızlarla çarpışırken yaralanmış ve aynı yıl ikinci sınıf demir haç madalyayla ödüllendirilmiştir. 1916'da birliği İngilizlerle çarpışırken yine yaralandığı için, iki ay hastanede yatmıştır. Hastanede bulunduğu süre zarfında bir an önce alayına geri dönmek istemiştir. Yahudi olan komutanının teklifiyle Ağustos 1918'de bir askere verilecek en büyük madalya olan birinci sınıf altın haç madalyasını almıştır. Yine birliği İngilizlerle çarpışırken hardal gazına maruz kaldığında, hastaneye kaldırılmıştır. Geçici körlük yaşadığı bu dönemde Almanya savaşı kaybetmiştir. Hastaneden çıkan Hitler'in artık tek umudu, mümkün olduğu kadar orduda kalabilmektir, çünkü ancak bu sayede yiyecek ekmeği ve yatacak bir yatağı olacak ve 40 mark aylık alabilecektir. Bu umut, onun 31 Mart 1920'ye kadar askerde kalmasını sağlamıştır.⁴⁰

Hitler, Münih'teki birliğine geri döndüğünde savaş çoktan sona ermiş ve Bavyera'da "Räterepublik" adında devrimci bir konsey yönetimi ele geçirmiştir. Bu konsey, ordu tarafından sağcı bir darbeyle iktidardan uzaklaştırıldığında, Hitler birliğindeki askerlerin konseye katılıp katılmadığını sorgulayan bir komisyonda görev almıştır. Bu göreve gelmesini enformasyon bölüm sorumlusu Yüzbaşı Karl Mayr sağlamıştır. Mayr, onu bir haftalık anti-Bolşevik eğitim kursuna göndermiştir. Böylece Hitler ilk politik eğitimini almıştır. Aldığı kursun uygulaması için Räterepublik'ten etkilenen askerleri sorgulamaya yönelik altı günlük bir kursa daha katılmıştır. Sadakatiyle kısa sürede Yüzbaşı Mayr'ın en güvenilir adamı olmuş ve bu sayede yeni kurulan DAP'ı izleme ve bu parti hakkında rapor verme görevini

⁴⁰ Kurt Pätzold-Manfred Weissbecker, **Adolf Hitler: eine politische Biographie**, Miltzke Verlag, Leipzig, 1995, s. 29-48; Kershaw, **a.g.e.**, s. 101-123.

üstlenmiştir. Hitler, DAP'ın 19 Eylül 1919'daki bir toplantısına katıldığında, dinleyiciler arasında yer alan Prof. Baumann, Bavyera'nın Almanya'dan ayrılması gerektiğini savunması üzerine, kendini tutamamış ve ateşli bir şekilde ona karşı çıkmıştır. Hitler'in siyasi hayatının başlangıcını oluşturan bu konuşması, parti yöneticilerin dikkatini çekmiş ve parti yöneticilerinin teklifi ve Mayr'ın izniyle bu partiye üye olmuştur. Daha sonra Hitler, amirinin vermiş olduğu görev doğrultusunda tüm zamanını, politik çalışmalar ve konuşmalarla geçirmeye başlamıştır.⁴¹

Hitler, 1920 yılında partisinin DSP (Deutsche Sozialistische Partei: Alman Sosyalist Partisi) ile birleşmesi gündeme gelince, partiden Aralık 1920'de ayrılmış, ancak parti başkanı Drexler'in kendisine diktatörce yetkilerle donatılmış bir başkanlık teklifi sunması üzerine, 26 Temmuz 1921'de tekrar partiye geri dönmüştür. Politik kariyerine önemli biri olarak başlamayan Hitler, üç yıl içinde milliyetçi çevrelerde "Almanya'nın Mussolini'si" diye anılmaya başlanmıştır. Politik kariyerinin dördüncü yılındayken 1923'te yaptığı darbeyle popüleritesi tüm Almanya'ya yayılmıştır. Hitler bu darbeye kadar Münih birahanelerinde, sıradan bilinen Pancermen fikirleri, orijinal gibi sunarak, DAP'ın üye sayısını arttırmıştır. Mayr, Hitler ordudan ayrılmadan önce, onu Yüzbaşı Röhm'le tanıştırmıştır. Röhm sayesinde Hitler, orduyla bağlantıya geçmiştir. 1921 yılına gelindiğinde, Hitler demek artık NSDAP demektir. Hitler böyle anılmasına rağmen hiçbir zaman partinin başkanı olmayı, sorumluluk almayı sevmediğinden dolayı istememiştir.⁴²

Parti başkanlığı süresince iyice tanınan Hitler, darbeyle yönetimi ele geçirmek üzere girişimlerde bulunmuştur. DAP'ın birahane ve salon toplantılarında, çıkabilecek kargaşalıkları önlemek için SA -bu dönemde Saalschutz'un: (salon kolluk birimi) kısaltmasıdır- kurulmuş, sonra adı Sturmabteilung'a (hücum kıtalarına) dönüştürülmüştür. Nazi partisi zamanla güçlenmiş ve partiye Şubat-Kasım 1923'te 35 bin kişi katılmış ve partinin üye sayısı darbe arifesinde 55 bine yükselmiştir. Yüzbaşı Röhm'ün kısa sürede paramiliter bir güç hâline getirdiği SA'yı partiden bağımsız kılması, Hitler'in tepkisine neden olmuştur, ancak Hitler, Röhm

⁴¹ Kershaw , **a.g.e.**, s. 127-144; Zitelmann, **a.g.e.**, s. 25-34.

⁴² Kershaw , **a.g.e.**, s. 147-179; Pätzold-Weissbecker, **a.g.e.**, s. 48-75.

sayesinde askerî çevrelere girebildiği için bu duruma geçici olarak göz yummuştur. Hitler, Bavyera Başbakanı Kahr'ın 7 Kasım 1923'te Bürgerbraeuhaus'taki konuşması sırasında, savaş kahramanı emekli general Ludendorff'la bir darbe yapmayı planlamıştır. Bu plana göre Bavyera tamamen ele geçirilecek, komünistler, sosyalistler ve sendika liderleri tutuklanacaktır. Hitler, konuşmanın yapıldığı gece, bir baskın düzenlemiş ve hükûmetin darbeyle düşürüldüğünü duyurmuştur. Ardından kendi başkanlığında yeni bir hükûmetin kurulduğunu, ordunun başına Ludendorff'un geçirildiğini ilan etmiştir. Kahr'dan tehditle destek sözü alan Hitler, ertesi gün darbeyi daha da genişletmek üzere geri çekilmiştir. Kahr da bunun üzerine polisi göreve çağırarak darbecileri tutuklattırılmıştır. Darbeden sonra 1924'te yürürlüğe konan Dawes Planı, ülkede ekonomik rahatlık ve *völkisch* denilen milliyetçi harekette bir gerileme yaratmıştır. Hitler tutuklandığında susmayı ve açlık grevi yapmayı tercih etmiş, duruşmalarda ise her şeyin sorumluluğunu üzerine almıştır. Bunun neticesinde Hitler, beş yıl hapis cezasına çarptırılırken, Ludendorff beraat etmiştir. Karar neticesinde sürgün edilmesi gerekirken, savaşta madalya alması sayesinde kısa süreli hapis cezasıyla kurtulmuştur.⁴³

Hitler, cezaevinde kitabı "*Mein Kampf*"ı şoförü ve koruması Emil Maurice'e yazdırmaya başlamış, yardımcısı Rudolf Hess'e de bitirtirmiştir. Kitabının ilk cildi 18 Temmuz 1925'te, ikinci cildi 11 Aralık 1926'da yayınlanmıştır. İktidara gelinceye kadar pek satmayan kitabı, iktidara gelmesiyle satış rekorları kırmış ve 1945'e kadar yaklaşık on milyonun üzerinde satılmıştır. Hitler, 7 Haziran 1924'te basın aracılığıyla politikadan çekilme kararını açıklamış ve 1 Ekim'de de şartlı olarak salıverilmiştir.⁴⁴ Hitler, 27 Şubat 1925'te, siyasete geri döndüğünde Nazi partisinin faaliyetleri yasaklanmıştır. Yasağın Ocak 1927'de kaldırılması, Hitler'in konuşmalarına eski ilgiyi getirmemiş ve partinin hızlı oy kaybı, 1929 ekonomik krizine kadar sürmüştür.⁴⁵

Bu dönemde Hitler'in seçimle iktidara geleceğini açıklaması hükûmeti rahatlatmış, ancak SA liderlerinden Walter Stennes'in kısa süreli isyanına neden

⁴³ Kershaw , **a.g.e.**, s. 183-229; Thamer, **a.g.e.**, s. 36-44.

⁴⁴ Kershaw , **a.g.e.**, s. 233-261; Pätzold-Weissbecker, **a.g.e.**, s. 103-122.

⁴⁵ Kershaw , **a.g.e.**, s.265-331; Pätzold-Weissbecker, **a.g.e.**, s. 123-151.

olmuştur. Hitler, SA liderliğini bizzat devraldığını açıklayarak bu isyanı bastırmıştır. İsyandan sonra Stennes'in iktidarın darbeyle ele geçirilmesini savunmaya devam etmesi, Hitler'i zor durumda bırakmıştır. İktidara gelen Brüning'in de bu darbe söylemleri nedeniyle partiyi kapatmayı amaçladığını açıklaması, Hitler'in, Stennes'i görevden alması ve uzun süredir Bolivya ordusunda askerî danışmanlık yapan Röhm'ü, SA'nın yeni kurmay şefi olarak geri çağırması için fırsat olmuştur. Röhm, Ocak 1931'de 80 bin olan SA'nın üye sayısını, aynı yılın Aralık ayında 260 bine çıkarmıştır. Bu arada Hitler, Reichsbank Başkanı Dr. Schacht ve çelik işletmecisi Thyssen ve bazı sermaye çevrelerinin desteğini almışsa da genel olarak büyük sermaye, NSDAP'a karşı pek ilgisiz kalmıştır. Çünkü 1930'da yapılan Berlin metal işçilerinin grevine NSDAP'ın destek çıkması, sermaye çevrelerinin bu parti hakkında sosyalist bir imaja sahip olmalarına neden olmuştur. Bu nedenle, NSDAP'ın büyük sermayenin desteğiyle yükselen bir parti olduğuna dair söylentiler doğru değildir. Parti, iktidara gelinceye kadar en büyük maddi desteğini üyelerinden ve kitap satışından sağlamıştır. Hitler, 1931'deki seçimlerde Hindenburg'a karşı cumhurbaşkanlığına adaylığını koyabilmek için, Braunschweig eyaletinde memur olarak göreve atanması sayesinde vatandaşlık hakkını elde etmiştir. Hindenburg'un 1932 genel seçimlerinde en çok oyu alan Hitler'i, belli bir süre şansölye olarak atamaması, onda hayal kırıklığı yaratmıştır.⁴⁶

Hitler, Ağustos ayında yaşadığı bu hayal kırıklığı nedeniyle, Papen hükûmetinde yer almak istememiştir. Bunun üzerine hükûmet bunalımı ortaya çıkmış ve Alman ordusu, bunalımın yarattığı anarşi ve grevlerle baş edemeyeceğini açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından bir grup iş adamı ve büyük toprak sahibi Hitler'in başbakan olmasını, imzalı olarak Hindenburg'a iletmişlerse de cumhurbaşkanı Schleicher'i başbakan olarak atamayı tercih etmiştir. Ancak cumhurbaşkanı, halkın desteğinin yanı sıra meclisten de güven oyu alamayan Schleicher'in yerine Hitler'i, 30 Ocak 1933'te başbakan olarak atamak zorunda kalmıştır.⁴⁷

⁴⁶ Kershaw , **a.g.e.**, s. 335-390; Zitelmann, **a.g.e.**, s. 44-68.

⁴⁷ Kershaw , **a.g.e.**, s. 393-435; Pätzold-Weissbecker, **a.g.e.**, s. 152-178.

D. Türk-Alman Siyasi ve Ekonomik İlişkileri

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 23. maddesine göre, savaşta müttefik olduğu Almanya'yla ilişkisini kesmek zorunda kalmıştır. Ancak yeni Türk hükûmetinin 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşması'yla bu mütarekenin hükmü kalmadığından, iki ülkenin tekrar ilişkiye geçmesindeki engel de kalkmıştır. Buna dayanarak 3 Mart 1924'te imzaladıkları dostluk anlaşmasıyla, iki ülke karşılıklı elçilik açma kararı almışlar ve Almanya, İngiltere ve Fransa'ya rağmen büyükelçiliğini Ankara'da açmayı kabul etmiştir. Almanya'nın ilk elçisi Rudolf Nadolny, Mayıs 1924'te Ankara'da göreve başladığında büyükelçilik binasının inşaatını başlatmıştır. Bu anlaşmanın ardından, yetişmiş eleman sıkıntısı çeken Türkiye'ye birçok Alman uzman gelmiştir. Bu uzmanlar dışişleri, ziraat ve sağlık bakanlıklarında, devlet fabrikalarında, meteorolojide, ormancılıkta, ekonomide, tekstilde, sanayide, posta-telgraf hizmetlerinde, devlet inşaatlarında, demiryollarında görev yapmışlardır. Bir kısım Türk öğrenci ve subay da eğitim amacıyla Almanya'ya gitmiştir. Aynı zamanda Almanya'da işsiz kalan subaylardan beşi de Türkiye'ye gelerek Harp Akademisinde görev yapmışlardır.⁴⁸

Ayrıca Alman sanayisinin pazar ve ham madde ihtiyacı, Türkiye'yi yine savaş öncesi dönemde olduğu gibi cazip kılmış, Türkiye için de Alman teknolojisi ve sanayisi, kalkınması için çok gerekli olmuştur. Bu nedenle iki ülke arasında ilk önemli ekonomik bağlantı, Ağustos 1925'te Kayseri'de Alman Junkers firmasının, uçak fabrikası kurmasıyla başlamıştır. Versailles gereği silah üretemeyen Almanya, bu projeyi silahlanma araştırması ve teknolojisi için desteklemiştir. 12 Ocak 1927'de imzalanan İkamet Anlaşması'yla iki ülke, birbirlerini en imtiyazlı ülke olarak kabul ederek ticaretlerini kolaylaştırmışlar, 1929'da da aralarındaki ticari ihtilafları çözen yeni bir anlaşma imzalamışlardır.⁴⁹

⁴⁸ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 5-14, 38-48; Lothar Kreckler, **Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg**, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Main, 1964, s. 11-23; Oran, **a.g.e.**, s. 153-154; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 317-320.

⁴⁹ Koçak, **a.g.e.**, s. 5-14, 38-48; Kreckler, **a.g.e.**, s. 11-23; Oran, **a.g.e.**, s. 153-154; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 317-320.

İki ülke arasında ilişkinin başladığı 1924'ten dünya ekonomik krizine kadarki süreçte Türkiye'deki 14 şirket Alman sermayesiyle kurulmuştur. Alman sermayesi, çimento başta olmak üzere elektrik ve hava gazı üretiminde, madencilik, inşaat ve ticarete faaliyet göstermiştir. 1932 yılında makine sanayisinin yüzde 57'sine Almanya egemen olduğundan, pamuk üretiminin çok yoğun olduğu Çukurova bölgesinde, Alman tarım sanayisi başarılı olmuştur. Bu başarıda, 1928'de Ankara'da açılan Ziraat Okulunda görevli Alman uzmanların büyük katkısı vardır. Kara yollarının yapımında, şeker, kağıt ve tekstil fabrikalarında, değişik madenlerin çıkartılması ve işletilmesinde, Alman uzmanlar ve sanayisi çok etkin rol oynamıştır. Türkiye'nin gereksinimi olan demir yollarının yapımında da Alman şirketleri görev almıştır. Nitekim 325 kilometrelik Kayseri-Ulukışla ve krom madeninin sevkiyatını kolaylaştıracak Kütahya-Balıkesir demir yolunun yapımını, Almanlar üstlenmiş ve bu hatların yapım bedeli olan 120 milyon markı, kredi olarak 15 Haziran 1927'de Türkiye'ye vermişlerdir. Türkiye, 1924'te demir yollarının devletleştirilmesine karar verince, Deutsche Bank başta sorun çıkarmışsa da Nadolny'nin girişimiyle bu sorun aşılmıştır. 1927'de yapılan anlaşmayla Dresdner Bank, demir yollarının yapımıyla birlikte gerekli olan malzemeyi üstlenmiş, 1930'da Alman Lufthansa firması da Berlin-İstanbul uçak seferlerini başlatmıştır. İki ülke ticari ilişkileri dünya ekonomik krizi nedeniyle 1930 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. Bu krize rağmen 1923'te Türkiye'nin toplam ithalindeki Almanya'nın payı yüzde 6,3'ten 1932'de yüzde 23,2'ye, ihracatı yüzde 9'dan 13,9'a yükselmiştir. Oysa Almanya'nın ticaretinde Türkiye'nin payı yüzde 2'yi dahi geçmemiştir.⁵⁰

Türk-Alman ticareti konusunda *Cumhuriyet*'te çıkan makalede, Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı azalırken ithalatının arttığı ve Türk ihraç mallarının büyük kısmının Alman gemilerince taşınmasının Almanya'nın kârına olduğu belirtilmiş, Türk ürünlerinin bir kısmının da Alman ürünü şeklinde doğrudan başka ülkelere gönderildiği için iki ülke arasında yapılan bu ticaretin Türkiye aleyhinde olduğunu açıklamıştır.⁵¹

⁵⁰ Yavuz Özgüldür, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 44-56; Johannes Glasneck-Inge Kircheisen; **Türkei und Afghanistan, Brennpunkte der Orientpolitik im zweiten Weltkrieg**, Martin-Luther Universitaet, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1968, s. 23-24.

⁵¹ M.İşık, "Almanya ile Ticaretimiz Tamamen Aleyhimize", *Cumhuriyet*, 21.01.1933.

İKİNCİ BÖLÜM

HİTLER İKTİDARI VE II. DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ (1933-1939)

A. İç Politikadaki Gelişmeler

1. Alman İlk Önlemler

Hitler; iktidarını sağlamlaştırmak, totaliter devlet yapısını oluşturmak ve ülkesini Versailles hükümlerinden kurtararak savaşa hazırlamak için 1933-1939 yılları arasında birçok önlem almıştır. İktidarını sağlamlaştırmasının ilk adımını, Hindenburg'un onayıyla Alman meclisini Şubat 1933'te kapattırarak atmıştır. Aynı zamanda Alman Komünist partisi KPD'nin her türlü gösterisini yasaklamış, basın ve toplantı hürriyetini kısıtlamış, Prusya eyalet meclisinin kapanmasına yönelik Prusya Başbakanı von Papen'e yetki verilmesini sağlamıştır. Ardından Prusya Komiseri Göring'e SA, SS ve Çelik Mihver mensuplarından oluşan 50 bin kişilik bir yardımcı polis teşkilatı kurdurtmuş, 5 Mart 1933'te yeni bir seçim yapılması kararını aldirtmiş, 27 Şubat 1933'te çıkan meclis yangınına bahane ederek düşünce, basın ve toplantı hürriyetini tamamen kaldıran ve polise oldukça fazla yetki tanıyan bir kararnameyi yürürlüğe koymuştur.⁵² Almanya'da yaşanan bu değişim karşısında Ahmet Şükrü, şunları söylemiştir:

“Hitler’in yirmi günlük idaresi göstermiştir ki...Hitler’in işbaşına gelişi, belki bir rejim değişmesi kadar şümillü ve ehemmiyetli bir hadisedir...Hitler kabinesini teşkil ettikten sonra sanki hükümet darbesile iktidara gelmiş gibi icraata başlamıştır...memurları değiştirerek yerlerine doğrudan doğruya fırkasına mensup adamlar tayin etmişti...Gerek İmparatorluk Dahiliye Nazırı Frick ve gerek Prusya Dahiliye Nazırı Göring...Almanyanın inzibat teşkilatını Hitlerleştirmiştir. Diğer taraftan fırkanın hususi askeri teşkilatı da devletleştiriliyor. Prusya Dahiliye Nazırı Göring bu teşkilata silah dağıtılmasını emretmiştir...Hitler teşkilatının devletleştirilmesi, devlet teşkilatının da Hitlerleştirilmesi faşist devlet sisteminin hususiyetlerindedir. Binaenaleyh artık Almanyada faşizm ne zaman teessüs edecek diye sual sormak abestir. Hakikat şudur ki faşizm Almanyada yirmi gündüden beri kurulmuştur.”⁵³

Nazi yönetiminin sola karşı yürüttüğü baskı politikasını Muharrem Feyzi ise şöyle anlatmıştır: “Yeni hükümet...sol fırkalara ve bahusus komünistlere karşı şiddetli

⁵² Benz, **a.g.e.**, s. 714-715; Broszat-Frei, **a.g.e.**, s. 34-47; Oran, **a.g.e.**, s. 301.

⁵³ Ahmet Şükrü, “Almanya’da Faşizm”, **Milliyet**, 20.02.1933.

davranıyor. Bunların açık havada değil, bina dahilinde dahi içtimalar aktetmelerine müsaade edilmiyor. Komünist gazeteleri şiddetle tazyik ediliyor. Martin beşinde yapılacak intihapla hükûmet fırkaları kahir bir ekseriyet kazanamadığı takdirde komünist fırkasının ilga edilerek muhalefetin kuvveti son derece zafa uğratılacaktır.”⁵⁴

Nazi yönetimi, iktidarını sağlamlaştırmaya çabalarken düşünce ve basın hürriyetine de müdahale etmiştir. Her ne kadar İçişleri Bakanı Frick, “Yeni hükûmetin fikir hürriyetine taraftar olduğunu ve komünist fırkasının faaliyetine hiçbir veçhile mani olmayacağını”⁵⁵ söylemesine rağmen, bu hürriyetin kendi anlayışlarına göre bir hürriyet olduğunu Hitler’in, “Matbuat hürriyetine taraftar bulunduğunu ve zaruri ve arzu edilir telakki etmekle bulunduğu müsbet ve samimi tenkitleri muhik bulmakta... bazı gazetelerin tutmuş oldukları yol dolayısıyla şiddetli tedbirler ittihazına mecbur olduğu.”⁵⁶ ve ardından “Alman gazeteleri, gayri mes’ul bir münakaşa ocağı olmaktan ise Alman milletinin amaline sadık bir tercüman olmalıdır”⁵⁷ sözleri göstermektedir.

Ayrıca 31 Mart 1934’te Nazi hükûmeti, eski bir gazete olan *Vossische Zeitung*’u kapatarak basın özgürlüğü konusundaki hoşgörüsüzlüğünü iyice gün yüzüne çıkarmıştır. Hitler’in basının desteği yerine sokak hareketleri ve kitle gösterileriyle iktidara geldiğini belirten Burhan Asaf, Nazi yönetiminin bu tutumunu şu ifadeleriyle onaylamıştır: “Almanya’nın bugünkü rejimi tipik bir “tekfırka rejimi”dir. Böyle rejimlerde liberal müesseselere şüpheli yer yoktur... Hitler fırkasının kendi gazeteleri dururken...liberalden dönme bir yeni rejim gazetesi, eski abonelerini kaybedeceği gibi yenilerini de tedarik edemeyecektir. Ve günün birinde, ister istemez batacağı.”⁵⁸

Nazi yönetiminin basın özgürlüğünü kısıtlaması, Türk basınında pek yankı bulmamış, çıkan çok az yazı da haberi yorumlamaktan ziyade duyurmaya yönelik olmuştur. Yalnızca Burhan Asaf, kapatılan bir Alman gazetesinin kapatılma

⁵⁴ Muharrem Feyzi , “Hitler Faaliyette”, **Cumhuriyet**, 09.02.1933.

⁵⁵ **Cumhuriyet**, 01.02.1933.

⁵⁶ **Cumhuriyet**, 10.02.1933.

⁵⁷ **Cumhuriyet**, 16.02.1933.

⁵⁸ Burhan Asaf , “Almanya’da Gazetecilik”, **Hakimiyeti Milliye**, 05.04.1934.

gerekçesini savunmuş ve bunu yaparken de Nazi rejimini değil, tek parti rejiminin basın prensibini savunmak istemiştir. Asaf'ın bunu savunurken Türkiye'deki tek partili rejimin uyguladığı basın kısıtlamalarını haklı göstermeye de çalıştığı değerlendirilmektedir.

2. Reichstag Yangını

Nazi iktidarı, bir yandan basın özgürlüğünü tamamen kısıtlarken diğer yandan ülkede muhalif parti ve örgütleri susturmanın yollarını aramıştır. 27 Şubat 1933'te Alman meclis yangınına, bu amaçlar doğrultusunda kullanmıştır. Zaten yangından hemen sonra Göring'in yangını çıkaran Hollandalı Marinus van der Lubbe'yi, KPD'nin görevlendirdiğini söylemesi, bunun ilk işareti olmuştur. Nitekim yangından bir gün sonra Hindenburg, Hitler'in isteğiyle fikir, basın ve toplantı özgürlüğünü kısıtlayan ve polise çok geniş yetki veren kararnameyi kabul etmiştir. Bu kararnameye dayanarak *Vorwärts* adlı sosyal demokrat gazete kapatılmış ve KPD'nin meclisteki grup oturumları yasaklanmıştır.⁵⁹ *Cumhuriyet*, bu yangınla ilgili “*Almanya heyecan içinde!*” başlığını attıktan sonra “*Örfi idareye yakın şiddette tedbirler alındı, Berlinde tevkifat devam ediyor. Komünistler Yangın aleyhimize yürümeğe vesile oldu diyorlar, Rayihştağı Hitler’cilerin yaktığı şaiyaları bile var.*” demiştir. Ayrıca gazete, komünistlerin ve sosyal demokratların yangını Nazilerin çıkarttıklarını, fakat suçu kendilerine atarak seçimlerde oy kazanmayı hedefledikleri iddialarına da yer vermiş ve Lubbe'ye yangında yardım ettikleri gerekçesiyle komünist parlamenterler Torgler ve Konen'le birlikte üç Bulgar komünistin de tutuklandığını açıklamıştır.⁶⁰ Yangın sayesinde Nazi yönetimi, muhalefetin kamu düzenini sarsmaya çalıştığını halka inandırmış ve seçimlerde muhalefetin oy kaybetmesi sağlanmıştır.

Her ne kadar yangında Nazi yönetimi komünistleri sorumlu tutmuşsa da bunun gerçek olmadığı van der Lubbe'nin hiçbir partiye mensup olmadığını

⁵⁹ Hans Rothfels, *Die deutsche Opposition gegen Hitler*, Manesse Verlag, Zürich, 1969, s. 193, 282; Benz, *a.g.e.*, s. 759-760; Broszat-Frei, *a.g.e.*, s. 34-47; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 240.

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 02.03.1933.

açıklamasıyla ortaya çıkmıştır.⁶¹ Lubbe'nin açıklamasına karşın, Muharrem Feyzi'nin olayın perde arkasında komünistlerin olduğunu savunmaya devam ettiğini şu ifadeler göstermektedir: *“Komünistler umumi bir ihtilal yaparak vaktile vaziyete hakim olmak istediler. Fakat Hitler-Von Papen hükûmeti gayet uyanık davrandığından Komünist'lerin ihtilal teşebbüsünü pek meydana çıkmadan bastırdı. İttihaz eylediği fevkalade tedbirler ile Komünistlerin nümayişkarane intihap mücadeleleri yapmalarına imkan bırakmadı.”*⁶² Muharrem Feyzi'nin tam tersi görüşü savunan Ahmet Şükrü ise yangınla ilgili yapılacak duruşma ve yangının sonuçları hakkında Nazi yönetimini suçlamış ve şu düşüncelerini ortaya koymuştur.

*“Hitleristler bu heyecanlı hava içinde bir tazyik siyaseti tatbik etmeğe başladılar. Komünist Fırkasının merkezini işgal ettiler. Komünist liderleri tevkif edildi. Bir hafta sonra yapılan intihabata komünistler iştirak edemedi ve Hitleristler kazandılar. Rayhştag yangını Almanyada Hitler tazyik siyasetinin başlangıcıdır...Nazi Fırkası rayhştag yangınının komünistlerin eseri olduğunu iddiada ısrar etmekle beraber, diğer taraftan komünistler yangın ile alakalarını inkar etmekte ve bunun, memlekette terör siyasetine başlamak için Nazi Fırkası erkani tarafından hazırlanmış bir vesile olduğunu söylemektedirler...yangının Nazi Fırkasının eseri olduğunu iddia edenler şunları söylüyorlar: 1-Rayhştag yangını o günkü vaziyet ve şartlar altında Nazi Fırkasına yardım edebilirdi. Komünistler bu yangından hiçbir fayda bekliyemezlerdi. Nasıl ki bu, fiiliyat ile de sabit olmuş hakikattir. 2-Van der Lubbe, nisan 1931 tarihinde Komünist Fırkası ile olan alakasını kesmişti. Ve ertesi sene Saksonya'da Hitlerist'ler ile yakın münasebette olduğu görüldü. 3-Togler'in alakasını gösterecek hiçbir emare yoktur. Grup Reisi, komünistlerin yangından dolayı suçlu olduklarını göstermek için maznun vaziyetine konmuştur. 4-Üç Bulgar komünistinin davaya sokulmalarına sebep te beynelmilel komünist teşkilatının alakasını göstermek maksadına matuftur. 5-Rayhştag binasının muhafazasından mes'ul makamların malumatı olmadan bu kadar çok kundağın binaya getirilmesine imkan yoktu...Leipzig mahkemesinin vereceği hüküm ne olursa olsun, bu karara itibar etmemek lazımdır. Çünkü bugünkü şartlar altında Almanyada bir mahkemenin serbest hüküm vermesine imkan yoktur.”*⁶³

23 Aralık 1933'te mahkeme, meclis yangınıyla ilgili van der Lubbe'nin idam edilmesine diğer sanıkların ise serbest bırakılmasına karar verince, Ahmet Şükrü kararın haklılığını, *“Karara göre cürmü meşhut halinde yakalanan van der Lubbe idam edilecektir. Ancak Torgler ve üç Bulgar komünisti beraet etmişlerdir. Komünist*

⁶¹ **Cumhuriyet**, 04.03.1933.

⁶² Muharrem Feyzi, “Almanya'da Hayat Memat Mücadelesi”, **Cumhuriyet**, 03.03.1933.

⁶³ Ahmet Şükrü, “Rayhştag Yangını”, **Milliyet**, 24.09.1933.

firkasının yangın ile alakası ancak Torgler'in mahkumiyeti ile sabit olabileceğine göre, komünist fırkası grup reisinin beraetile komünist fırkasının yangın ile alakası isbat edilemedi demektir."⁶⁴ sözleriyle dile getirmiştir.

Oysa Ahmet Şükrü, bir önceki yazısında yangını çıkartanlar konusunda mahkemenin sağlıklı bir karar veremeyeceğini belirtirken, kararın olumlu çıkması karşısında, kararın haklılığını savunabilmiştir. Mahkeme, yangında sadece van der Lubbe'yi tek sorumlu olarak görmüşse de günümüzde dahi yangının sadece van der Lubbe tarafından çıkarılıp çıkarılmadığı netlik kazanmamıştır. Ancak Nazi iktidarının yangından ülkedeki egemenliğini iyice arttırmada ve muhalefetin oy kaybını sağlamada çok iyi yararlandığı göz önünde bulundurulursa yangının çıkışından Nazilerin büyük çıkarları olduğu yorumu yapılabilir.

Reichstag yangınıyla ilgili Türk basınında sadece Muharrem Feyzi ve Ahmet Şükrü değerlendirmelerde bulunmuştur. Muharrem Feyzi, Nazi yönetimi gibi yangını komünistlerin çıkardığını savunurken, Ahmet Şükrü, tutuklanan komünist liderlerin masum olduğunu ve Alman mahkemesinin bu konuda adil bir karar veremeyeceğini savunmuştur. Ancak mahkeme sonucu, her iki gazetecinin düşüncelerinde yarıldığını göstermiştir. Muharrem Feyzi, bu karardan sonra daha önceki yazısını düzelten bir yazı yazmamıştır.

3. Yapılan Oylamalar

Meclis yangınına seçim amaçları doğrultusunda yeterince kullanan Hitler, bununla da yetinmeyerek Alman halkından dört yıl süre istemiş, bu süre seçimle kendisine verilmediği takdirde iktidarı terk etmeyeceğini, hatta bu konuda partinin paramiliter güçlerini kullanmaktan çekinmeyeceği tehdidinde bile bulunmuştur. Amaçları doğrultusunda halkını tehdit etmekten çekinmeyen Hitler, seçime giderken böylelikle kendisine oy verilmesini garantilemeyi amaçlamıştır.

⁶⁴ Ahmet Şükrü, "Bir Mahkemenin Kararı", *Milliyet*, 28.12.1933.

Cumhuriyet'te konuyla ilgili, "Hitler, Alman milleti bize 4 sene müsaade et, sonra hükümünü ver! diyor." ve "Hitler'in muavinlerinden M.Freisler, Dayli Telgrafın Berlin muhabirine şu beyanatta bulunmuştur. Reisimiz başvekaleti terk etmeyecektir. Eğer 5 martta millet hayır diyecek olursa reisimizi orada tutmak için siyah ordunun ve Alman milli müdafaa ordusunun 700 bin neferi çarpışacaktır"⁶⁵ ifadeleri yer almaktadır. Ahmet Şükrü konuya tepkisini, "Hitler...İntihabatın neticesi fırkası aleyhine tecelli edecek olursa, bu neticeye tabi olmayacağını şimdiden ilan etmiştir. Yani intihabatın neticesi ne olursa olsun Hitler Almanyanın mukadderatını terketmek istemeyecektir."⁶⁶ sözleriyle belirtmiştir. Bu görüşe paralel olarak Muharrem Feyzi "M. Hitler'in ve müttefiklerinin öyle kolay kolay Almanya'nın devlet idaresinden ve Prusya ve diğer Alman hükûmetlerinin başından çekilmeyeceklerini isbat ediyor" düşüncesine belirttikten sonra, böyle bir durumda Hitler'i iktidardan uzaklaştıracak güçleri şöyle işaret etmiştir: "Bunları...hükûmetten uzaklaştıracak yegane kuvvet Reiscumhur ile bunun emri altında bulunan devlet ordusu Reichswehr'dir."⁶⁷

Böylesine bir atmosferde yapılan 5 Mart 1933 seçim sonuçlarıyla ilgili olarak *Cumhuriyet*, Nazilerin oyların yüzde 43,9'unu aldığını fakat salt çoğunluğu elde edemediğini, sosyal demokratların yüzde 18, komünistlerin yüzde 12, Merkez Partinin yüzde 11, DNVP'nin (Deutschnationale Volkspartei: Alman Milli Halk partisi) yüzde 8 oy aldığını yazmıştır.⁶⁸

Bu seçim sonuçlarını Ahmet Şükrü şöyle yorumlamıştır: "Komünist fırkasının ellerini, kollarını bağliyerek elde ettikleri bu muzafferiyet bile Hitler fırkasına Mecliste mutlak bir ekseriyet temin edemiyor...Öyle anlaşılıyor ki Alman milletinin kahir ekseriyeti parlamento ile idare edilmek istemediği gibi, demokrasinin de aleyhindedir...Almanyada kanuni esasi devri kapanmış, Faşist devri başlamış olduğuna göredir ki kanunu esasi çerçevesi içinde yapılan intihabatın da ehemmiyeti binnisbe azdı. İntihabatı kaybetseydi, Hitler gene iktidarda kalmak için çareler arayacaktı. Ve galip bir ihtimale göre de bulacaktı...İşte 5 Mart intihabının

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 03.,15.02.1933.

⁶⁶ Ahmet Şükrü, "Almanya'da Faşizm", *Milliyet*, 20.02.1933.

⁶⁷ Muharrem Feyzi, "Almanya'da İntihap Hazırlığı", *Cumhuriyet*, 19.02.1933.

⁶⁸ *Cumhuriyet*, 04.02.1933; *Milliyet*, 04.02.1933; *Cumhuriyet*, 06.03.1933.

ehemmiyeti Hitleri şimdilik iktidarda kalmak için kanun harici çarelere başvurmadan kurtarmasından ibarettir.”⁶⁹

Naziler, yaptıkları tüm propagandaya ve yarattıkları teröre rağmen, salt çoğunluğu sağlayamadıkları için seçim sonuçlarından memnun kalmamışlar, ancak milliyetçi cephede yer alan diğer sağ partilerin oylarıyla salt çoğunluk elde edebilmişlerdir. Böylece, Ahmet Şükrü'nün belirttiği gibi, seçimin belki tek ve en önemli sonucu, iktidarda kalmak için Hitler'in yasal olmayan yollara başvurmaya gerek kalmaması olmuştur.

Genel seçimlerden sonra 12 Mart 1933'teki yerel seçimde de Naziler oy çokluğu sağlayınca, *Cumhuriyet*'ten Muharrem Feyzi şu değerlendirmede bulunmuştur: *“Faşistler...büyük beldelerde ekseriyeti mutlakayı elde etmişlerdir...Alman milleti faşistlere mukadderatını tevdi etmiştir. Herr Hitler'in Alman milletini birleştirmek, sınıf ve hükümet farklarını kaldırmak, harice karşı sarsılmaz müttehit bir cephe sahibi yapmak için ortaya attığı düsturlar Alman milletini teshir etmiştir...Bugün bütün Almanya'da her türlü kuvvet her Hitler'in eline geçmiştir. Bir hafta içinde Almanya'da hayret edilecek bir sükun içinde büyük bir faşist inkılabı vücade gelmişti.”⁷⁰*

Bu seçimlerden üç yıl sonra 29 Mart 1936'da yapılan genel seçimlerde, seçmenlerin yüzde 98,8'i, yani 43,9 milyon seçmenin 43,4 milyonu Hitler'e evet demiştir.⁷¹ Bu seçime ve sonucuna yönelik Muharrem Feyzi, Hitler'in ittifaka yakın evet oyu aldığını, çünkü seçimin Almanya'nın kendi topraklarındaki hükümlerinin ilanına geldiğini belirtmiş ve bu yüzden de Nazi rejiminden zarar gören Katolik rahiplerin bile, halkı Hitler'e oy vermeye çağırdığını yazmıştır.⁷² Falih Rıfkı'ya göre ise alınan bu sonucun sebebi, Hitler'in söz verdikleri arasında savaşı başaramadıklarının hepsini başarması, Versailles'in ülkesini esir eden tüm hükümlerini yok etmesi ve ülkesini güçlü ülkelerin durumuna yükseltmesidir.⁷³

⁶⁹ Ahmet Şükrü, “Alman İntihabı”, **Milliyet**, 07.03.1933.

⁷⁰ Muharrem Feyzi, “Almanya'da Faşist İnkılabı”, **Cumhuriyet**, 15.03.1933.

⁷¹ **Cumhuriyet**, 30.03.1936.

⁷² Muharrem Feyzi, “Almanya'daki Seçim”, **Cumhuriyet**, 31.03.1936.

⁷³ Falih Rıfkı Atay, “Alman Seçimi”, **Ulus**, 31.03.1936.

Hitler'in yapılacak genel seçimlerde kendisine dört yıllık bir süre verilmediği takdirde iktidarı terk etmeyeceği tehdidinde bulunmasını, Muharrem Feyzi eleştirmiştir. Seçim sonucu hakkında Ahmet Şükrü, Alman halkının demokrasi yerine faşizmi tercih ettiği eleştirisinde bulunmuştur. Muharrem Feyzi ve Falih Rıfkı, seçim sonuçlarının Hitler'in lehinde olmasını desteklemişlerdir.

Hitler, genel ve yerel seçimlerde oy çokluğunu alarak iktidarı tam yetkiyle ele geçirmiştir. Muhalefet ise aldığı yetersiz oyla ve yaşanan baskı ve şiddetle artık ülkede ses çıkaramayacak hâle gelmiştir. Artık sıra, iktidarın sağlamlaştırılması için Nazilerin Alman birliğinin önünde en büyük engel olarak gördükleri merkezi hükûmetten kopuk, kısmen de bağımsız durumdaki eyalet, prenslik ve serbest şehirlere gelmiştir. Çünkü Nazi yönetimi, meclisten geçireceği yasalara karşı çıkabilecek ve istediği her kararı yürürlüğe sokmasını engelleyebilecek eyalet meclislerinin yetkilerini kaldırmak istemiştir. Aslında daha Bismarck döneminde, prensliklerin, eyalet ve eyalet statüsündeki şehirlerin merkezi hükûmete bağlanması için birtakım girişimlerde bulunulmuş, ancak başarılı olunamamıştır.

4. Alman Birliğinin Sağlanması

Alman birliğini sağlamaya yönelik ilk sonuç verici adımlar, Hitler yönetimi zamanında atılmıştır. Nitekim Hitler, daha iktidarının birinci haftasında çıkarttığı bir kararnameyle Otto Braun başkanlığındaki Prusya hükûmetini yetkileriyle birlikte feshetmiş ve von Papen'i Prusya devleti konusunda tam yetkili kılmıştır.⁷⁴ Hindenburg'un onayıyla alınan bu karar, *Cumhuriyet*'e göre şu sonucu doğurmuştur: *"Papen ile M.Hugenberg, bu tasfiyenin Prusya'yı yani en büyük Alman devletini Nazi fırkasını teslim etmek olduğunun farkına varmışlardır...Almanya'nın Prusya komiseri olan M.Fon Papen'in M.Goering'e...Nazi fırkasının Prusya'yı bir Nazi kalesi haline getiremeyeceğini söylemiş."*⁷⁵

Bu karardan ve 5 Mart 1933 seçim sonucundan sonra, Hamburg, Lübeck, Bremen, Heslen, Württemberg, Baden, Sachsen, Schaumburg-Lippe ve en son olarak

⁷⁴ *Cumhuriyet*, 07.02.1933.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 16.02.1933.

da Bayern şehir ve eyaletleri Alman birliğine katılmışlardır. Daha sonra Hitler, 23 Mart 1933'te komünist ve sosyalist milletvekillerinin meclise katılmasını engelleyerek, kendisine 4 yıl için olağanüstü yetkiler tanıyacak olan Yetki Kanununu,⁷⁶ 411 lehte ve 94 aleyhte oyla çıkartmıştır. Bu kanunla meclisin yasama yetkisi kaldırılmış ve her konuda Hitler'e tam yetki verilmiştir.⁷⁷ Artık Alman devleti, meclis kararlarına gerek duyulmadan Hitler'in çıkaracağı emirnamelerle yönetileceği bir döneme girmiştir. Her ne kadar Hitler, bu yetkisini, ancak çok olağanüstü durumlarda kullanacağını belirtmişse de böyle yapmayacağını zaman gösterecek ve meclis artık onun için konuşmalarını yaptığı bir yer olmaktan öteye geçemeyecektir.⁷⁸

Hitler'in aldığı bu yetki, Alman birliğinin sağlanması için gerekli yasaların çıkarılmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim, 31 Mart 1933'te "Eyaletlerin İmparatorluğa Katılımı Yasası"⁷⁹ çıkartılmış ve Prusya dışındaki Alman şehir ve eyalet meclislerinin yetkileri tamamen merkezî hükûmete devredilmiştir. Bu suretle merkezî hükûmetin çıkardığı yasaları eyalet parlamentolarının onayına sunmaya gerek kalmamış ve Alman birliğinin önündeki tüm engeller aşılmıştır.⁸⁰

Yeni yasanın eyalet meclislerini ne duruma getirdiğini Muharrem Feyzi şöyle anlatmıştır: "*Müttehit Alman hükûmetlerinin mevcudiyetleri bundan sonra adeta kuru bir şekilden ibaret kalacaktır. Binaenaleyh bu hükûmetlerin devlet kabinesinin hüküm ve ısrarlarına engel olmalarına imkan kalmamıştır.*"⁸¹ Aynı konuda Ahmet Şükrü, "*Tarihte ilk defa olarak bütün Almanya, doğrudan doğruya Berlinin nüfuzu altına giriyor demektir.*"⁸² sözleriyle Alman birliğinin sağlandığını belirtmiştir.

⁷⁶ **Yetki Kanunu:** (Ermächtigungsgesetz) Dört yıllık bir süre için 23 Mart 1933'te kabul edilip bir gün sonra yürürlüğe giren bu kanun sayesinde meclis onayına ve bakanların fikrine danışılmadan yeni yasalar çıkarılabilecektir. Bu kanunla Nazi diktatörlüğü ilan edilmiştir. Benz, **a.g.e.**, s. 495.

⁷⁷ Benz, **a.g.e.**, s. 495.

⁷⁸ Benz, **a.g.e.**, s. 26-28; Thamer, **a.g.e.**, s. 125-142; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 240-241; **Cumhuriyet**, 25.03.1933.

⁷⁹ **Eyaletlerin İmparatorluğa Katılımı:** (Gleichschaltung der Länder mit dem Reich) 31 Mart 1933'te kabul edilip yürürlüğe konulan bu kanunla, eyalet meclislerinin yetkilerine son verilmiştir. Böylece Reichstag'ta kabul edilen kanunların aynı zamanda eyalet meclislerinin de onayına sunulmasından Nazi rejimi kurtulmuştur. Ocak 1934'te çıkarılan İmparatorluğun Yeniden Oluşumu Kanunu (Gesetz über den Neuaufbau des Reiches) ile birlikte Almanya'da eyaletlere son verilmiştir. Benz, **a.g.e.**, s. 538-539.

⁸⁰ Sternburg, **a.g.e.**, s. 33-35; Broszat-Frei, **a.g.e.**, s. 34-47; Thamer, **a.g.e.**, s. 125-142.

⁸¹ Muharrem Feyzi, "Hitler Hükûmeti Kudretini Arttırdı", **Cumhuriyet**, 11.04.1933.

⁸² Ahmet Şükrü, "Bir Millet Uyanyor", **Milliyet**, 30.04.1933.

Birliğin sağlanması konusunda, 30 Ocak 1934'te "İmparatorluğun Yeniden Kurulması"na ilişkin bir kanunla son nokta konmuştur. Yeni yasayla artık eyaletler tüm yetkilerini yitirmişler, eyalet başbakanı yerine hükûmetin atadığı valiler yetkili kılınmıştır.⁸³ Geline son durumu Muharrem Feyzi, "*Hitler evvela bu hükûmetlerin haiz buldukları büyük salahiyetlerin çoğunu her hükûmetin nezdine memur ettiği devlet komiserine tevdi etmiştir. Şimdi de bu hükûmetler büsbütün ortadan kaldırmakta, bütün memleket ırki, idari esaslara istinat eden eyaletlere ayrılmaktadır*"⁸⁴ sözleriyle açıklamıştır. Ahmet Şükrü de daha önce sağlanan birliğin yasal şeklinin verildiğini söyledikten sonra,⁸⁵ "*Hitler Almanyada Bismarck'ın bile yapamadığı bir işi başarmıştır. Birbirini kıskanan yarı müstakil devletlerden müteşekkil dağınık bir memlekette yekpare bir vatan yaratmıştır. Almanyada rejyonalizm*⁸⁶ *milli sosyalizmin ateşi içinde erimiş kaybolmuştur*"⁸⁷ ifadeleriyle Almanya'nın bu konudaki başarısını takdir etmiştir. Yunus Nadi de "*Hitler Alman memleketlerini de ortadan kaldırarak yerine yekpare bir Alman vatan ve milleti ikame etmek yolunda yürüyor. Geçen gün toplanan Rayştığ meclisinde şimdiye kadar bir nevi federasyon manzarasında devam eden bütün Alman memleketlerinin hususi vaziyetlerine nihayet verildi*"⁸⁸ diyerek Ahmet Şükrü gibi düşündüğünü göstermiştir.

Alman birliğinin sağlanmasına yönelik Nazi yönetiminin çalışmalarını ve çıkardığı kanunları; başta Muharrem Feyzi, Ahmet Şükrü, Yunus Nadi ve Zeki Mesut olmak üzere gazeteciler olumlu karşılamışlardır. Basının bu tavrında, I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Almanya gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve Mustafa Kemal'in bu parçalanmış topraklardan yeni bir devlet kurmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

⁸³ **Cumhuriyet**, 01.02.1934.

⁸⁴ Muharrem Feyzi, "Almanya'nın Dahili Ahvalı", **Cumhuriyet**, 03.01.1934.

⁸⁵ Ahmet Şükrü, "Hitler'in Almanyası", **Milliyet**, 03.02.1934.

⁸⁶ **Rejyonalizm** (Bölgecilik): Bir devlet içinde belli bir bölgenin çıkarlarını temsil etmektir. Bir bölgenin toprak, tarih, etnik veya başka kriterler nedeniyle diğer bölgelerden ayrılmasını savunmaktır. Gerhard Wahrig, **Deutsches Wörterbuch**, Mosaik Verlag, 1980, s. 3027.

⁸⁷ Ahmet Şükrü, "Almanya'nın Son Tabiyesi", **Milliyet**, 08.02.1934.

⁸⁸ Yunus Nadi, "Avrupa'da Almanya ve Avusturya", **Cumhuriyet**, 07.02.1934.

5. Muhalefetin Sindirilmesi

Bilindiği gibi Naziler daha iktidarlarının ilk günlerinde basın hürriyetini önce kısıtlamaya, daha sonra tamamen kaldırmaya yönelik birtakım önlemler almışlardır. Bunu sağlayan Nazi yönetimi, Reichstag yangınına kullanarak ve seçimlerle aldığı oy çokluğuna dayanarak muhalefet partilerini tamamen sindirmiştir. Nazi yönetiminin bunlarla da yetinmeyip, kendisine muhalif her görüşü ve kişiyi yok edeceğinin işaretini Muharrem Feyzi şöyle vermiştir: “*Almanya devlet idaresinin...Prusya hükûmetinin teşkilatındaki sosyalist ve komünist fırkalarına mensup memurlar uzaklaştırılmışlardır. Şimdi de...sosyalistler ile komünistlerin daimi merkezi bulunan Hamburg serbest şehri statusu ile Lübeck ve Bremen statuları ve hükûmet dairelerindeki komünist ve sosyalist aza ve memurlar kamilen işten çıkarılmış ve bunların yerlerini faşist ve milliyetperver fırkalara mensup olanlar işgal etmişlerdir...diğer taraftan Berlin hükûmeti sosyalistler ile komünistleri amele teşkilatından uzaklaştırmağa çalışıyor.*”⁸⁹ Yazar, aynı zamanda bu yazısıyla Mayıs ayında sendikaların ve partilerin kapatılacağını iki ay önceden haber vermiştir.

Nazi yönetimi, sosyalist ve komünist partilerin ellerinde koz olarak bulunan 1 Mayıs gününü iktidarının üçüncü ayında işçi bayramı ilan ederek bu kozu onların ellerinden aldığı gibi, işçilerin sempatisini de kazanmıştır. Ardından sendikaların muhaliflerden temizlenmesi için Nazi örgütleri ve polis, 2 Mayıs 1933’te ADGB (Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund: Alman Sendikalar Birliği) adlı işçi federasyonunu ve diğer sendikaları işgal edip ele geçirmişler ve 50 Marksist sendikacıyı tutuklamışlardır.⁹⁰ Sendikaların kapatılması konusunda Muharrem Feyzi, “*Almanlar arasındaki fırka, sınıf farklarını kaldırarak bütün milleti muayyen milli gayeler etrafında toplamak için sarsılmaz bir mücadeleye başlamışlar. Hitler ve taraftarları her gün hedeflerine doğru mühim bir adım atıyorlar. Bu adımlardan biri de sosyal demokrat fırkasına mensup amele sendikası teşkilatının ilgasıdır...Almanyadaki sosyalizm teşkilatı sınıf davası güttüğünden ve milli bünyede*

⁸⁹ Muharrem Feyzi , “Almanya’da Sosyalistlere ve Komünistlere Karşı Mücadele”, **Cumhuriyet**, 11.03.1933.

⁹⁰ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 33-34; Benz, **a.g.e.**, s. 537-538; **Milliyet**, 01.05.1933; **Cumhuriyet**, 04.,18.05.1933.

yabancı bir uzuv vaziyeti vazifesi takınmış bulunduğundan ilga edilmiştir...Alman faşizmi, dahildeki siyasi birlik programını ikmal etmiş gibidir”⁹¹ diyerek Nazi yönetiminin bu hareketini onayladığını göstermiştir.

Aynı konuda Ahmet Şükrü şunları söylemiştir: *“Hitler komünist fırkasını ezdikten sonra Mayıs iptidasından beri, işçi teşkilatlarile meşgul olmağa başlamıştır. Hitler 1 Mayıs gününü işçi bayramı olarak tes’it ettikten sonra en kuvvetli işçi teşkilatı...Trade Unionlara vaz’iyet etmiştir. Reislerini kamilen tevkif ederek yerlerine Milli Sosyalist fırkasına mensup adamlar geçirmiştir. Binaenaleyh Almanyada Faşizmin kurulmasına engel olacağı zannedilen bu kuvvetli işçi teşkilatı olmuş meyve gibi Hitler’in kucağına düşmüş demektir.”⁹²*

Bu önlemlerle yetinmeyen Nazi hükûmeti, rejim muhaliflerini toplama kamplarına göndermeye ve ülke dışında mülteci olarak bulunan birçok Alman’ı vatandaşlıktan çıkarmaya başlamıştır. Bu sayede Ağustos 1933’te, 65 toplama kampında tutuklu sayısı 45 bine çıkmıştır.⁹³ Nazi hükûmetinin muhalifleri toplama kamplarına göndermesine yönelik Muharrem Feyzi şunları söylemiştir: *“Son intihapta altı yedi milyon rey alan komünistler parlamentodan uzaklaştırılmış ve sonradan bunların fırka, sendika ve askeri teşkilatı dağıtılmış ve belli başlı azaları tevkif edilerek ıslah edilmek ve milli fikirler aşılattılmak üzere eski üsera karargahlarını andıran kamplara gönderilmişti.”⁹⁴*

Aynı zamanda, Alman Üniversite Öğrenci Kurulu, 10 Mayıs 1933’te muhalif ve Yahudi yazarların eserlerinin yakılması işini organize etmiştir. Önce Berlin’de başlayan bu eylem tüm Almanya’daki üniversite kütüphanelerine sıçramıştır. Alman Kütüphaneleri Sendikası, Almanya’daki tüm kütüphaneleri, Heinrich Mann, Emil Ludwig ve Arnold Zweig gibi Cermenizme muhalif yazarların eserlerinin kütüphanelerde bulundurulmamasını istemiştir. Bu olaydan kısa bir süre sonra da Sosyal Demokrat Parti kapatılmış, mallarına el konulmuş ve parti üyelerine meslek

⁹¹ Muharrem Feyzi , “Hitler’in Siyasi ve İctimai Programı”, **Cumhuriyet**, 07.05.1933.

⁹² Ahmet Şükrü, “Almanya’nın Harici Siyaseti”, **Milliyet**, 16.05.1933.

⁹³ Rothfels, **a.g.e.**, s. 45-47; **Milliyet**, 01.05.1933; **Cumhuriyet**, 04.,18.05.1933.

⁹⁴ Muharrem Feyzi , “Rus-Alman Dostluğunun İç yüzü”, **Cumhuriyet**, 13.05.1933.

yasağı getirilmiştir.⁹⁵ Muhalefeti yok etmeye yönelik bu gelişmeler hakkında Ahmet Şükrü şunu yazmıştır: “Birkaç gün evvel Hitler Sosyalist fırkasının teşkilatına da vaz’iyet etmiştir. Bu fırkanın merkezi ve şubelerini işgal edildiği gibi bankalardaki paraları da müsadere edilmiştir.”⁹⁶ Sosyal Demokrat Parti’nin kapatılmasından sonra, 5 Temmuz 1933’te DVP (Deutsche Volkspartei: Alman Halk Partisi) ve Merkez Parti de kendilerini feshetmişler, böylece Almanya’da tek parti dönemi başlamıştır.⁹⁷

Nazi yönetiminin muhalefete yönelik uygulamalarına eleştiri *Tan* gazetesinden gelmiştir: “Hitler iktidar mevkiine geldi... Sosyal demokrat fırkasını, ve komünist, sosyalist matbuatı kapattı, amele içtimalarını, teşekküllerini menetti, liderleri birçok ameleyi tevkif etti, rayştağı yaktırdı, görülmemiş bir tedhiş altında intihabatı yaptırdı. Bu şerait altında faşizm muvaffak oldu”⁹⁸

Almanya’da muhalefet yok edildikten sonra, sıra Nazi yönetimini iktidara yükselten grupları sindirmeye gelmiştir. Nitekim Çelik Miğfer’in 21 Haziran 1935’te Münih’teki toplantısında, savaş malullerinden Dr. Hall’in daha fazla eleştiri hakkı istemesi ve Nazi parti üyelerinin bir kısmını radikalizmle suçlaması, Naziler için bu örgütün faaliyetlerinin yasaklanması yönünde mazeret olmuştur.⁹⁹ Ahmet Şükrü, Nazi hükûmetinin Çelik Miğfer gibi muhalif hareketleri yok etmeye neden yöneldiğini şöyle açıklamıştır:

“Nazi partisi, ulusal sosyalist devrimini tamamlamak için Almanyada yeni bir mücadeleye girişmiş gibi görünüyor...Naziler...en büyük düşmanları olan Weimar baş yarasını mağlup ettiler. İkinci hamlede komünizmi ezdiler. Sosyal demokratlığı kaldırdılar...Bunları kaldırmakla...inkılap başarılı sayılamazdı...Devrim, genişliği kadar da derinleşmelidir. Almanyanın yüzü kadar da özü değişmelidir. İşte yeni başlayan dört taraflı mücadelenin anlamı budur: 1- Katoliklere karşı mücadele...2- Protestanlara karşı mücadele...3- Yahudilere karşı mücadele...4- Çelik Miğferlilere karşı mücadele. Stahlhelm adıyla anılan bu Çelik Miğferler teşkilatı, genel Savaşta döğüşen askerlerin kurumudur. Bu kurumu büsbütün kaldırmak

⁹⁵ Benz, a.g.e., s. 449; Thamer, a.g.e., s. 143-150; Kammer-Bartsch, a.g.e., s. 41-42.

⁹⁶ Ahmet Şükrü, “Almanya’nın Harici Siyaseti”, *Milliyet*, 16.05.1933.

⁹⁷ Thamer, a.g.e., s. 143-150; Kammer-Bartsch, a.g.e., s. 41-42.

⁹⁸ Adsız Yazıcı, “Almanya’da Faşizm Niçin Muvaffak Oldu? ”, *Tan*, 27.04.1937.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 22.06.1935.

mevzuu bahis değildir. Büyük Savaşta döğüşen askerlerin üç dört ayrı kurumu daha vardır. Bunları Stahlhelm ile birleştirerek, hepsini bir arada Nazileştirmek istiyorlar. Görülüyor ki, bu dört cepheli saldırışın amacı birdir. Nazi devleti ile Alman yurttaşı arasında girmek isteyen kurumları kaldırmak, ferdi devlete bağlamak. Kısaca: devrimi tamamlamak.”¹⁰⁰

Nazi yönetiminin muhalif her harekete olan tahammülsüzlüğü sonucu, 1937 yılında 500 bin kişi yargılanmıştır. Bu konuda daha da ileri gidilerek 25 Ocak 1938’den itibaren Gestapo’ya, Nazilerin halk ve devlet düşmanı saydıkları kişileri derhâl tutuklayıp toplama kamplarına gönderilmelerini sağlayacak yeni bir tutuklama yetkisi verilmiştir.¹⁰¹ Hüseyin Cahid’e göre, çıkartılan bu yetki yasası, Nazi rejiminin hukuk prensiplerini tamamen reddederek yalnız parti çıkarlarının korunmasını göz önünde tutmaya başladığının bir işaretidir. Yeni çıkartılan bu yasayla, vatana ihanet suçlarının kapsamı genişletilmiş, daha önceden basit cezaları gerektiren suçlar da vatana ihanet kapsamına alınarak idam cezası getirilmiştir. Nazilerin kontrollerinden geçmeyen yayınların tamamı, vatana ihanet ya da devletin gizli bilgilerinin açıklanması kapsamına alınarak, bu suçu işleyenlerin baltayla infazına başlanmıştır ve böylece “*Almanyada en ufaklık bir tenkit bile bir cinayet*”¹⁰² hâline dönüşmüştür.

Hitler’in Alman birliğini sağlamada çok önemli bir adım olarak gördüğü muhalefetin sindirilmesi ve yok edilmesine yönelik çaba ve çalışmaları, Muharrem Feyzi tarafından desteklenmişken Ahmet Şükrü, Hüseyin Cahid ve *Tan* gazetesi, bu konudaki endişelerini dile getirerek yapılanları eleştirmişlerdir.

6. Röhm Darbesi

Hitler, kendisini iktidara taşıyan SA’dan, şeflerinin varlığından, hareketlerinden ve sosyal taleplerinden uzun süredir rahatsız olmasına rağmen, bir türlü bu örgütü tasfiye etme fırsatı yakalayamamıştır. Çünkü, kendisini iktidara taşıyan SA, yaratmak istediği baskı ve şiddet rejimi için gerekli olmuştur. Bu örgüt sayesinde Hitler, ülkede her türlü muhalefeti sindirmiş veya yok etmiştir. SA’nın içişlerine aşırı müdahalesi ve silahlanması Hitler’i olduğu kadar subayları da rahatsız

¹⁰⁰ Ahmet Şükrü, “Nazi Devriminin Yeni Saldırışı”, *Tan*, 06.08.1935.

¹⁰¹ Benz, *a.g.e.*, s. 32-33; Broszat-Frei, *a.g.e.*, s. 34-47.

¹⁰² Hüseyin Cahid Yalçın, “Avusturya Devlet Adamlarının Muhakemesi”, *Yeni Sabah*, 23.08.1938.

etmiştir. Buna karşın SA da Hitler'in iktidara gelişinden itibaren iç ve dış güvenliğin tamamen Alman ordusuna teslim edilmesinden ve pasif duruma düşürülmekten hiç hoşnut kalmamıştır.¹⁰³ Alman ordusunun SA'dan duyduğu rahatsızlık *Cumhuriyet*'te şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Almanya'da M. Hitler iktidar mevkiine geldikten sonra Reichswehr denilen mesleki ordu ve polis kuvvetlerinden başka hücum kıtaları ve hücum fırkaları namı altında bir nevi müsellaah kuvvet vücade getirilmişti...Dünyanın en yüksek ordusu addolunan Reichswehr erkani ile ağır sanayi erbabı ve eski zabıtlar memleketin dahili...müdafaasının, talim ve terbiyesi noksan olan milis kuvvetlerin elinde kalmasından memnun değillerdi...Ordu erkani ile ağır sanayi patronları nihayet ağır basmışlar ve memleketin harici ve dahili müdafaasının münhasıran Reichwehre tevdi edilmesine M. Hitler'i razı etmişlerdir...Almanyanın bütün müdafa işlerinin mes'ul ve tecrübeli mesleki ordunun eline geçmesi Almanyanın tekrar büyük ve korkunç bir askeri devlet olmak istediğine delalet ediyor.”¹⁰⁴

Başbakan Yardımcısı Franz von Papen de SA'nın sosyal taleplerinden duyduğu rahatsızlığı, 17 Haziran 1934'te Marburg'ta yaptığı konuşmada dile getirmiştir. Bu konuşmada Papen, SA'nın ihtilalci hedeflerine karşı çıkmıştır. Yapılan konuşma, Hindenburg ve muhafazakârların desteğini almış, fakat yayınlanmasına izin verilmemiştir.¹⁰⁵ Falih Rıfkı, konuşmanın içeriğini açıklamış ve şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: *“17 haziranda başvekil muavini fon papen marburg'da bir nutuk söyleyerek demiştir ki: «gazeteler susunca, devlet adamı herşeyi olduğu gibi anlatmalıdır. Almanya'da demokrasi rejimini yalnız nasyonal sosyalistler devirmediler, muhafazakarlar da onlara yardım ettiler.» Burada fon papen'in muhafazakarların, ağır sanayi ve şarktaki büyük çiftlik sahiplerinin mümessili olduğunu hatırlamalıyız. «İnkılap marksist sosyalizmi kaldırmıştır, onun yerine yeni bir sosyalizm geçirilemez.» Bu sözün sebebi, son zamanlarda nasyonal sosyalist fırkasından kapitalizm ile mücadelede sık sık bahsedilmiş olmasıdır.”¹⁰⁶*

¹⁰³ Thamer, a.g.e., s. 168-177; Benz, a.g.e., s. 767-769.

¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 14.06.1934.

¹⁰⁵ Broszat-Frei, a.g.e., s. 48-64; Thamer, a.g.e., s. 168-177; Benz, a.g.e., s. 635.

¹⁰⁶ Falih Rıfkı, “Almanya'da”, *Hakimiyeti Milliye*, 02.07.1934.

Akşam da Hitler ile SA arasındaki sorunun gelişimini, “*Hitler partisini kurarken bir yandan sosyalisme saldırmış; öte yandan kapitalisme vurmak istediğini söylemişti. Büyük Alman kapitalizminin düzeni içinde ezilen, ekonomik kriz dolayısıyla bu ezilişleri bir kat daha artan Alman orta tabakaları ve geniş işsiz kümeleri Hitlerin bu antikapitalist programını benimseyerek, onun bayrağı altına koşmuşlardır...saldırcı bölükleri dolduranlar Hitler programının bu yönüne inanmış olanlardı. Oysa ki, Hitler hükûmete geçer geçmez, bu hükûmete geçiş işinde bile büyük para yardımlarını gördüğü Alman kapitalizmi ile uyuşuverdi. Hitlerin böyle bir iç politikası elbette saldırcı-bölükleri kuşkuya düşürecektir...boyuna kafa tutmak isteyen böyle bir güçten kurtulmak bugün Hitlerin en büyük dileğidir*”¹⁰⁷ biçiminde açıklamıştır.

Hitler kendisi, sanayici, büyük toprak sahipleri ve ordunun SA ve taleplerinden duyduğu rahatsızlıklardan kurtulmak için yaz tatilini bahane ederek SA’yı tatil ettiğini açıklamıştır. Hitler’in bu kararına ve diğer uygulamalarına eleştiri Ömer Rıza’dan, “*Nazilerin bu rejimi kuran hücum kuvvetlerini dağıtmaları, ve naziliği tesise çalışanları kendilerine iş bulmak üzere savmaları Almanyada derin bir inkisar uyandırmış bulunuyor. Bugün Almanyanın mali-askeri bir diktatörlüğe doğru gittiği apaçık görülmekte ve Almanlar, refaha, mutlakiyet ve tedhiş ile değil ancak hürriyet ile gidileceğini anlamağa başlamaktadırlar*”¹⁰⁸ şeklinde gelmiştir.

Hitler’in SA’yı tatil etme kararı, örgütün tepkisine neden olmuş ve üyeler düzenledikleri gösterilerle tepkilerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Hitler, örgütün bir ihtilale girişeceğini bahane ederek, 30 Haziran 1934’te eski dostu ve SA lideri Ernst Röhm’le birlikte Gregor Strasser, Gustav Ritter von Kahr ve eski başbakanlardan General Kurt von Schleicher’in içinde bulunduğu muhalif 200 kişiyi öldürtmüştür. Röhm darbesinden sonra SA, eski önemini yitirmiştir. Bu arada olaylara karıştığı şüphesiyle tutuklanan Papen’in suçsuz olduğu anlaşılınca, serbest bırakılmıştır.¹⁰⁹ Falih Rıfkı, “*Hitler fırkasının içinde hazırlanan suikastın sebebi de meydandadır. Mark düşüyor. Alman mamulatu piyasasızdır. Hitler işsiz sayısını*

¹⁰⁷ Akşam, “Almanya’da Neler Oluyor”, *Akşam*, 03.01.1935.

¹⁰⁸ Ömer Rıza, “Almanya’da Nazilik”, *Zaman*, 17.06.1934.

¹⁰⁹ Rothfels, *a.g.e.*, s. 135-177; *Cumhuriyet*, 02-04., 16.07.1934.

azaltmadıkça, ve halka ekmek vermedikçe mevkiinde kalamaz...Şimdilik dava, vaziyete kimin hakim olacağı meselesinde toplanabilir...Fakat bütün dava bundan ibaret değildir: iktisadi zaruretlerin Almanyayı ne tarafa doğru sürükleyeceğidir”¹¹⁰ sözleriyle darbenin nedenini ekonomik sorunlara bağlamıştır.

Ardından Muharrem Feyzi, önce darbe nedenini, “*Muhalipler ortadan kalktıktan sonra hücum kıtalarındaki müfrit sollar M.Hitleri milli sosyalist fırkasının programındaki sosyalizm hükümlerinin biran evvel tatbik edilmesi için sıkıştırmışlardır. Fırkanın ve hücum kıtalarının kabinedeki mümessilleri tazyiki mütemediyen arttırmışlardır. M.Hitler ise almanyanın harici ve iktisadi vaziyeti gayet tehlikeli ve sıkışık bulunduğu bir zamanda bir de müfrit bir sosyalizm tatbik ederek memleketin kurulmuş içtimai ve siyasi binasını, harici müdafaasını altüst etmek istememiştir. Bunun için birkaç aydanberi hücum kıtalarının kuvvet ve nüfuzunu azaltmağa çalışıyordu*”¹¹¹ ifadeleriyle anlatmış, sonra da darbenin nasıl hazırlandığını ve bastırıldığını şöyle açıklamıştır:

“*Bu teşkilatın Erkanı harbiye reisi Röhm’ün teşviki, hariçten sabık Başvekil Jeneral Şlayherle taraftarlarının müzaheretini ve iddialara nazaran ecnebi bir devletin parmağına M. Hitleri devirmek için hazırlanan ihtilal Münih’te M.Hitler, Berlinde M. Hitlerin en yakın muavini Prusya Başvekili M.Göring tarafından tamamen bastırılmıştır...Bu rüesaya alet olan hücum kıtaları mensupları mesleki ordu tarafından tenkil edilmiştir. Yani Almanyadaki Hitler rejiminin şimdiye kadar istinat ettiği hücum kıtaları tarafından devrilmesine ve müfrit sosyalizme benzeyen yeni bir inkılap rejiminin meydana gelmesine ordu mani olmuştur. Hitler rejiminin şimdiye kadar dayandığı Hücum Kıtaları tarafından devrilmesini ve sosyalizm benzeri bir rejim kurmasını ordu engellemiştir...Almanyanın dahili ve harici mukadderatı artık münhasıran ordunun eline girmiş bulunuyor.*”¹¹²

Zeki Mesut da, darbenin doğurduğu sonuçları açıklarken, Nazi rejimini de “*Tasfiye muamelesi bitmiş ve Hitler Almanya’ya her zamankinden daha ziyade hakim bir vaziyete çıkmıştır. Bu hüküm şimdilik doğru olabilir. Düne kadar da Hitler’in vaziyeti için aynı şey söyleniyordu...Aynı hadisenin yakın ve uzak atide tekerriürü etmiyeceğini kim temin edebilir?...şimdiden belli olan Nasyonal-Sosyalizm*

¹¹⁰ Falih Rıfkı , “Almanya’da”, **Hakimiyeti Milliye**, 02.07.1934.

¹¹¹ Muharrem Feyzi , “Almanya’da Askeri Diktatörlük”, **Cumhuriyet**, 07.07.1934.

¹¹² Muharrem Feyzi , “Almanya’da Askeri Diktatörlük”, **Cumhuriyet**, 07.07.1934.

inkılabının herhalde nazik dakikalar yaşamakta olmasıdır. Hiçbir inkılap uzun müddet kuvvete, zora dayanarak hayatını, devamını temin edemez. Sonra inkılaplar söz ile, şarkı ile, geçit alayı ile de beslenemezler”¹¹³ sözleriyle eleştirmiştir. Yazar Nazi partisinin nasyonal ve sosyalist yönlerini açıkladıktan sonra da Hitler’in sosyalist yönünden neden vazgeçtiğini şu şekilde anlatmıştır:

“Alman inkılabının... nasyonal cephesinde bütün almanların aynı şekilde düşündüklerine ve Versay muahedесinin alman inkişafına vurduğu zencirleri birer birer kırmak arzusunda hepsinin birleştiğine şüphe yoktur...fakat inkılabın sosyal cephesine gelince, iş değişmiş ve milli birlik burada ilk çatlaklarını göstermeğe başlamıştır...Hitler’i iktidar mevkiine geçiren hücum kıtalarının ekseriyetini inkılapçı gençler teşkil ediyordu. Zaten hareketin başlangıcından beri Hitler taraftarlarını en ziyade işsiz ve mevcut nizama küskün gençler arasında bulmuştu. Bunlar şahsi talilerinin inkişafını ancak içtimai ve iktisadi sahada yapılacak bir inkılapta arıyorlardı. Muhalefet lideri Hitler evelce bunların başında bulunuyordu. Alman başvekil Hitler iki zümre arasında mütereddit kalmıştı. 30 haziran gününden beri ise Hitler intihabını yapmış, kararını vermiş ve alman inkılabının sosyalizm cephesini bırakarak eski Prusya ananelerine ve milliyetçiliğine iltihak etmiştir.”¹¹⁴

Röhm darbesinin Nazi yönetimine verdiği zararı Muharrem Feyzi şöyle aktarmıştır: *“Son fesat hareketi bastırılmış olmakla beraber bunun M.Hitlerin istinatgahı olan teşkilat arasında çıkması milli sosyalist rejimini manen çok sarsmıştır. Lakin bu halin devamı Hitler rejimini zayıflatacağından hücum kıtalarının yeni erkanıharbiye reisi nutuklarında fesat hareketi mesuliyetini kamilen sabık reislerine yükleterek efradı temize çıkarmağa ve tatyip etmeğe çalışmaktadır.”¹¹⁵*

Ayrıca *Akşam*, darbede öldürülenlerin sağ iken sürdürdükleri rezil hayatla, halkın nefretini kazanmış olmalarına rağmen, bunlardan bir kısmının Almanya’ya büyük hizmetleri olduğunu söylemiş ve bu yüzden sorgusuz sualsiz kurşuna dizilmelerine karşı çıkmıştır.¹¹⁶ Aynı anda *Zaman* gazetesi, Hitler’in anarşi içindeki Almanya yerine, istikrarlı bir Almanya oluşturduğunu ifade ettikten sonra, bu son

¹¹³ Zeki Mesut , “Alman Muamması”, **Hakimiyeti Milliye**, 08.07.1934.

¹¹⁴ Zeki Mesut , “Geriye Doğru”, **Hakimiyeti Milliye**, 21.07.1934.

¹¹⁵ Muharrem Feyzi , “Almanya’da Son Vaziyet”, **Cumhuriyet**, 12.07.1934.

¹¹⁶ Editöryal, “ Von Papen ve M.Hitler”, **Akşam**, 20.07.1934.

yaşanan olayın ülkeyi olduğu kadar, Hitler’i de zayıflattığını belirtmiştir.¹¹⁷ Ebüzziya da darbe sonrası Almanya’nın ve Hitler’in durumu hakkında şu yorumda bulunmuştur:

“Daha bir sene evvel Avrupanın en büyük milletlerinden birinin bu kadar şümüllü ve kuvvetli surette itimadını kazanmış olan bir fırkanın, içten içe bu kadar çabuk çürümüş olması tabiatıyla evvela Almanları ve sonrada bütün dünyayı hayretlere düşürmüştür...Şimdi hemen her memlekette, (Hitler)in, kendi öz fırkasının bütün erkanını feda ettikten sonra kime istinat ederek icrayı hükümet edeceği merakla sorulmaktadır...Müsyü (Hitler)in Almanyada eskisi gibi hakim olmaması, bilhassa Almanyanın daima zayıf kalmasını isteyen devletlerin işine yarıyacaktır. Bu da Avrupanın içinde bulunduğu keşmekeşleri ve buhranları büsbütün arttırmaktan başka bir netice veremez...temenni edelim, ki (Hitler) ne yapıp yapıp Alman milletinin yine itimadını kazansın ve vaziyete hakim olsun. Çünkü bu Avrupanın sulh ve selameti için elzemdir.”¹¹⁸

Basında çıkan haber ve yorumlardan anlaşıldığı üzere Röhm darbesi, partinin tabanını oluşturan yoksul ve işsiz kesimin tatmin edilmesini sağlayacak sosyal politikalardan Hitler’in vazgeçmesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Falih Rıfki ve Ömer Rıza Doğrul, Hitler’i sermaye çevrelerini ürkütmek için sosyal politikalardan çok çabuk vazgeçtiği için eleştirmişlerdir. Muharrem Feyzi ise, Hitler’i darbeye haklı bulmuştur. Zeki Mesut, darbenin iktidarı zayıflattığını belirttikten sonra, sosyal politikalardan vazgeçen Hitler’i eleştirmiştir. *Akşam* da darbecilerin sorgusuz sualsiz kurşuna dizilmesine karşı çıkmış; Ebüzziya ise, darbenin Hitler rejimini zor duruma düşürdüğünü kabul etmiş, ancak Avrupa barışı ve istikrarı için onun tekrar toparlanması gerektiğini savunmuştur.

7. Hindenburg’un Ölümü ve Führer’liğin İlanı

Röhm olayından sonra Hitler, partisine muhalif olabilecek tüm unsurlardan ülkeyi temizlemiştir. Ülkesinde yaşanan olayları, uzun süreli rahatsızlığı nedeniyle hasta yatağından izlemek zorunda kalan Hindenburg, 2 Ağustos 1934’te ölmüştür. Onun ölümü, cumhurbaşkanının kim olması gerektiği konusunu gündeme getirmiş, ancak Hitler’in başbakanlıkla cumhurbaşkanlığını birlikte üstleneceğini ve bu

¹¹⁷ Zaman, “Almanya’ya Acıyoruz”, *Zaman*, 10.07.1934.

¹¹⁸ Ebüzziya Zade, “Almanların Hayreti”, *Zaman*, 06.07.1934.

kararını 19 Ağustos'ta halk oyuna sunacağını açıklaması, bu konuyu gündemden düşürmüştür.¹¹⁹ Hitler'in iki yetkiyi birlikte taşımasının yaratacağı sakıncaları Ebüzziya şu şekilde dile getirmiştir:

“Şimdi mareşalin vefatiyle...(Nazi)ler fırkası büsbütün başıboş kalmış oluyor...bugün Müsyü (Hitler)in, Mareşal (Hindenburg)un baskısından kurtularak tek başına Almanyanın siyaseti hariciyesine hakim olması, zannederiz, hiçbir memlekette iyi bir nazarla görülmiyecek. Müsyü (Hitler); Mareşalın vefatı üzerine Cümhurreisliğiyle Başvekilliği bir arada deruhte etmiş bulunuyor...yalnız bunun Almanya için hayırlı bir netice verebileceğine de kimse inanmıyacaktı zannederiz. Herhalde Mareşalın bu günlerde vefatı, Almanyanın gerek siyaseti dahiliyesi için, gerek siyaseti hariciyesi için hiçte iyi olmamıştır. Bu tahminimizde yanılmadığımızı yakında vukuatın ispat edeceğini de bilhassa bu günlerde hemen hemen muhakkak gibidir.”¹²⁰

Ebüzziya'dan farklı şekilde düşünen Burhan Asaf'a göre Hindenburg, parlamentosuz Almanya'da Hitler'in yaptıklarını parlamentonun yerine değerlendirip kontrol ediyordu. Onun ölümüyle Hitler artık iktidarı kaybetme korkusundan kurtulmuş, ancak her iki yetkiyi elinde bulunduran biri olarak da başarısızlık için mazereti kalmamıştır.¹²¹ Benzer şekilde düşünen Muharrem Feyzi, Hitler'in iki yetkiyi birlikte taşımasına yönelik yapılan seçimde, başarılı olması durumunda dahi dünyanın tedirgin olacağını söylemiş ve artık Avrupa barışının ona bağlı olacağını da eklemiştir: *“Hulasa Almanyanın atisi ve Avrupanın huzur ve selameti M.Hitlerin bundan sonra göstereceği kudret ve kıyasete bağlı bulunuyor.”¹²²* Hitler'in her iki yetkiyi elinde bulundurmasına yönelik yapılan oylamanın sonucunu *Cumhuriyet*, *“Almanyadaki reyiamın neticesi 38 milyon kişi evet, 4 milyon kişi hayır dedi”* şeklinde duyurmuştur.¹²³ Seçim sonucuyla ilgili Muharrem Feyzi, 30 Haziran olayları nedeniyle seçimin olumlu sonuçlanması beklenmediği halde olumlu sonuçlanmasında, Hindenburg'un Hitler'e güvendiğine dair bir vasiyetin rol oynadığını söylemiştir.¹²⁴

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 03.08.1934.

¹²⁰ Ebüzziya Zade, “Bahtsız Bir Memleket”, *Zaman*, 03.08.1934.

¹²¹ Burhan Asaf, “Hindenburg Öldü”, *Hakimiyeti Milliye*, 03.08.1934.

¹²² Muharrem Feyzi, “Hindenburg ve Hitler”, *Cumhuriyet*, 05.08.1934.

¹²³ *Cumhuriyet*, 20-21.08.1934.

¹²⁴ Muharrem Feyzi, “Almanya'daki Reyiam”, *Cumhuriyet*, 21.08.1934.

Zeki Mesut'a göre, Hitler'in iki yetkiyi elinde bulundurmak için halk oylamasına gitmesi, onun milletin egemenliğine hürmet eden bir demokrat ve adaleti kendi hüküm ve takdirine bağlayan bir diktatör olduğunu göstermiştir. Ona bu gücü Alman milleti vermiş, o da gücünün millettten geldiğine inandığı için, bu oylamayı yaptırmıştır. Yazar, son oylamayla Alman milletin kayıtsız ve şartsız kaderini Hitler'in eline verdiği söylemiştir.¹²⁵ M. Nermi'ye göre ise, son oylama Hitler'in kurduğu rejimin sağlamlığını ve tartışma götürmez olduğunu göstermiştir. Yazar ayrıca dünyanın hiçbir yerinde bu kadar çoğunluk elde etmiş bir rejim olmadığının hesaba katılması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁶ Diğer yandan Ebüzziya, seçim sonucunda "evet" oylarına karşılık, "hayır" oylarının varlığını, farklı bir bakış açısıyla şöyle değerlendirmiştir:

"Bu defaki reyiamda asıl mühim olan, asıl hayretle telakki edilmesi lazımgelen cihet ise, Müsyü (Hitler)e 38 milyon (evet) diyenler bulunmasından ziyade 4 milyon küsur (hayır) diyenler zuhur etmesidir. Filhakika 30 Haziran vakayi müthişesinden sonra böyle menfi rey verecek 4 milyon kişi çıkması Almanlardan hiç te beklenilmeyen bir cesaret eseri olarak telakki edilecektir...İntihaatı hür olmıyan bir memlekette yine 4 milyonluk bir kütlenin içtihadı ve vicdanı hilafından rey vermemek cesaretini göstermesini ise hiç şüphesiz büyük bir nazarı takdirle göreceklendir."¹²⁷

Konuyla ilgili olarak Türk gazetecilerinden Ebüzziya, Hindenburg'un ölümüyle Hitler'in Alman siyasetini tamamen hakim olmasının yaratacağı tehlikeye işaret etmiş ve iki yetkinin toplanmasına dair yapılan seçimi demokratik bulmuştur. Burhan Asaf ise Hitler'in tüm yetkiyi elinde bulundurması sayesinde başarısını engelleyecek olan her şeyi yok ettiğini belirtmiştir. Ebüzziya'nın düşüncesine paralel olarak Muharrem Feyzi, Hitler'in yapılan oylamadaki başarısını övmüş, ancak bu sonucun dünyada yaratacağı endişeyi de dile getirmiştir. Zeki Mesut da Hitler'i yapılan oylamayla halkın oyunu önemseydiğini gösterdiği için takdir etmiştir. Nermi, çıkan sonuçta Hitler'in başarılarının etkisini övmüştür.

¹²⁵ Zeki Mesut, "Almanya'da Devlet", **Hakimiyeti Milliye**, 11.08.1934.

¹²⁶ M. Nermi, "Hitler ve Üçüncü Devlet", **Cumhuriyet**, 03.09.1934.

¹²⁷ Ebüzziya Zade, "Hayır Demek Cesareti", **Zaman**, 22.08.1934.

8. Versailles Antlaşması'nın İhlali

Başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yetkilerini eline alan Hitler için, sıra parti programında yer alan ve ülkenin bir dünya gücü olmasını engelleyen Versailles Antlaşması'ndan kurtulmaya gelmiştir. Führer bunun için öncelikle, bu antlaşmanın Alman ordusunu 100 binle sınırlayan ve zorunlu askerliği kaldıran hükmünden kurtulmayı amaçlamıştır. Bu hüküm nedeniyle Almanya'nın askerî açıdan düştüğü durumu, Abidin Daver, *“Fakat askerlik, damarlarına işlemiş olan bu millet, bunu bir türlü hazmedemiyordu...Almanyayı askerlikten tecrid etmek, onu ordusundan ayırmak isteyenler, hiç te psikoloji bilmiyorlardı...askerlik üniformasıyla Alman milleti askerdir; üniformayla değil ruh ve zihniyetle ise Alman milleti baş önderinden köylü çocuğuna varıncaya kadar askeroğlu askerdir”*¹²⁸ sözleriyle anlatmıştır.

Hitler, orduyu güçlendirmek için Şubat 1935'te hava kuvvetleri oluşturacağını, Mart ayında da askerliği tekrar yürürlüğe koyacağını açıklayarak bu antlaşmanın getirdiği kısıtlamaları dikkate almayacağını göstermiştir. Hitler'in bu kararları almasındaki etken Muharrem Feyzi'ye göre, Almanya'ya komşu ülkelerin bitmeyen silahlanmaları ve askerlikle ilgili aldıkları yeni kararlardır. Abidin Daver ise, Almanya'nın aldığı bu kararın, dünya savaşından mağlup çıkan diğer ülkelerin de alması durumunda karışıklık olacağını belirtmiştir.¹²⁹ Konuya eleştirel bir bakış açısıyla bakan Peyami Safa'ya göre ise, bu kararla Hitler'in karşısındaki cephe ve düşmanlar birleşmiştir. Yazar, Hitler'in kişiliğinde Mesih bekleyen Almanya'nın yine aldandığını belirtmiştir. Çünkü ona göre II.Wilhelm gibi Hitler de Almanya'yı bir dünya savaşına sokacaktır.¹³⁰

Almanya'nın bu yeni kararına eleştiri Ağaoğlu'ndan gelmiştir. Yazara göre Hitler, milletin maneviyatını yükseltmiş, birliğini sağlamış ve cesur kararlarıyla da milletine büyük ümitler vermek istemiştir, ancak tüm bunlar Almanya'da hürriyet ve

¹²⁸ Abidin Daver, “Alman Milletinin Sönmez Askerlik Anlayışı”, **Cumhuriyet**, 26.06.1935.

¹²⁹ **Cumhuriyet**, 14.,19.,20.,28.03.1935; Muharrem Feyzi, “Almanya Versay Muahadesi'ni Tanımıyor”, **Cumhuriyet**, 15.03.1935; Muharrem Feyzi, “Versay Muahadesi'ne Bir Darbe Daha”, **Cumhuriyet**, 19.03.1935; Abidin Daver, “Siyasal Durum Gittikçe Karışıyor”, **Cumhuriyet**, 25.03.1935.

¹³⁰ Peyami Safa, “Günün Adamı”, **Tan**, 03.05.1935.

milli egemenlikten eser bırakmadığı gibi, Alman milletini de silmiştir. Sonuçta ise milletin maddi refahı ve mutluluğu sağlanamamış ve ülkede yaşanan sorunları dile getirebilecek meclis ve basın da bırakılmamıştır.¹³¹

Almanya'yı haklı bulduğunu Nermi şöyle ifade etmiştir: *“Hitler, bu bakımdan Alman tarihsel benliğinin dile gelişidir. Hitler'in ulusal sosyalistliği, geniş Alman yığınını sarsmak ve diriltmek için düşünülmüş bir fikir disiplini.”* Yazara göre, bu fikir disiplininin elde etmek istediği amaç, Almanlığı Versailles'ten kurtarmaktır, zaten Almanya'nın silahlanmasında en büyük etken, bu anlaşmadan doğan sonuçlardır.¹³²

Askerliği zorunlu kılma kararından sonra Almanya, Nisan'dan itibaren 970 bin kişilik bir ordu ve 2,5 milyonluk bir ihtiyat kuvveti oluşturmuştur. Bu karar karşısında, Fransa, İngiltere ve İtalya, 17 Nisan 1935'te MC'de Almanya'nın uluslararası taahhütlere aykırı davrandığı ve tek taraflı hareket ederek Avrupa huzur ve barışını tehlikeye soktuğu kararını aldirtmişlardır. Buna karşın Almanya, Londra, Paris ve Roma'daki elçilerini çekeceğini ve Versailles Antlaşması'nı tamamen reddedeceğini belirttikten sonra, bu kararda imzası bulunan ülkeleri notayla protesto etmiştir.¹³³

Ayrıca Nazi hükûmeti, Haziran 1935'te İngiltere'yle yaptığı görüşmelerde, bu ülkenin ancak yüzde 35 nispetinde deniz gücü bulunduracağını kabul etmiştir. İngiltere yapılacak bu anlaşmayla Almanya'nın silahlanmasına bir sınırlama getirmeyi hedeflemiştir.¹³⁴

Almanya, silahlanmaya yönelik yaptığı bu hamleden sonra Versailles'le uluslararası bir komisyonun kontrolüne verilen sınırları içindeki Tuna, Elbe, Oder ve Ren Nehirleriyle ilgili kararı, 14 Kasım 1936'da feshederek nehirler üzerindeki yabancı kontrolünü kaldırdığını bildirmiştir. Kararı İtalya, Macaristan ve Avusturya

¹³¹ Ahmet Ağaoğlu, “Harp Sonu Devletleri”, **Tan**, 25.05.1935.

¹³² M.Nermi, “Uyanan Almanlık ve Versailles Andlaşması”, **Cumhuriyet**, 03.07.1935.

¹³³ **Cumhuriyet**, 18., 19., 22.04.1935.

¹³⁴ **Cumhuriyet**, 13.06.1935.

derhâl onaylamıştır. Almanya'nın tam tersine hareket ederek görüşmeler yoluyla 20 Temmuz 1936'da boğazların egemenliğini elde eden Türkiye'nin bu tutumu Türk basını tarafından gündeme getirilmiştir. Ömer Rıza Doğrul, Almanya'nın bu kararını desteklemiş ve Türkiye ile ilgili şunları ifade etmiştir: “*Versay muahedesi Almanya tarafından bir darbeye daha uğradı ve bu darbe ile, anlaşıldığına göre, son nefesini verdi...Almanya...nehirlerin kendi iradesine tabi olduğunu...bildirdi...Almanyanın bu son hareketi münasebetile de Türkiyenin Boğazlar meselesinde takip ettiği dürüst ve yüksek hattı hareket mevzuu bahsoldu ve Türkiyenin hattı hareketi bir nümune olarak gösterildi.*”¹³⁵

Doğrul'un bu kararı desteklemesinde, Türkiye'nin egemenliğini sınırlayan benzeri bir karardan kurtulmak için verdiği mücadelenin etkisi olduğu düşünülmektedir. Aynı etkiyle Muharrem Feyzi'nin Almanya'nın aldığı kararı, “*Alman milleti, bu hayat damarlarını dilediği gibi tasarruf edemedikten başka ecnebi devletlerin azaları bulunan kontrol komisyonlarının daimi suretle bu yolları idaresi ve murakebesi altında bulundurmalarını kendisi için hem tehlike hem de şerefsizlik sayıyordu...Almanya şimdi bu nehirlere dilediği gibi tasarruf edecek*”¹³⁶ sözleriyle desteklediği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan Nadir Nadi, Almanya'nın Versailles hükümlerinden kurtulmak için verdiği mücadeleyi, diğer gazeteciler gibi haklı bulup desteklemiştir. Fakat yazar, Hitler'in ancak kendi üstünlüğünün kabul edilmesi karşısında görüşmelerde bulunmak istemesini eleştirmiş ve bu tutumuyla haklı başladığı bir davada haksız duruma düştüğünü belirtmiştir. Yazar, Almanya'yı yönetenlere ölçüsü kaçan istila emellerini tarihin cezalandırdığını hatırlattıktan sonra Versailles'i Almanya'nın taşkın istila emellerinin doğurduğu ikazında bulunmuştur.¹³⁷ Bununla birlikte, Almanya'nın bu tutumunun dünyayı nasıl savaşa doğru sürüklediğini şöyle anlatmıştır: “*Faşizm ve nasyonal sosyalizm dinamik rejimlerdir. Siyasi dinamizmi elden bıraktıkları gün, faşizm de, nasyonal sosyalizm de vefat edeceklerdir...O halde, son hadiselerin doğurduğu buhranlardan daha şiddetlilerini bekleyenler herhalde*

¹³⁵ Ömer Rıza Doğrul, “Versay'a Son Darbe”, **Tan**, 17.11.1936.

¹³⁶ Muharrem Feyzi, “Versay Muahedesine Bir Darbe Daha”, **Cumhuriyet**, 17.11.1936.

¹³⁷ Nadir Nadi, “Tarihin Dersi”, **Cumhuriyet**, 21.05.1939.

aldanmış olmayacaklardır. Hasta Avrupa'nın yegane ilacı harb, yani esaslı ve kat'i bir temizliktir."¹³⁸

Hitler'in askerlik hizmetini tekrar yürürlüğe sokmasını, Nermi, Abidin Daver ve Muharrem Feyzi haklı bulmuşken, Peyami Safa bunun yeni bir savaşa yol açacağı endişesini dile getirmiştir. Ağaoğlu ise alınan karar yerine Hitler'i ülkedeki yaşanan sorunları dile getirecek bir meclis ve bir basın bırakmadığı için eleştirmiştir. Alman nehirleri üzerindeki kontrolün kaldırılması konusunda Muharrem Feyzi Almanya'yı desteklemiş, Ömer Rıza Doğrul ise Türkiye'yi, Almanya'nın tam tersine görüşmeler yoluyla sorunları çözdüğü için övmüştür. Nadir Nadi, bu kararın bir savaşa yol açacağı endişesini dile getirmiştir. Almanya'nın Versailles'in ihlaline yönelik kararları genel anlamda Türk basını tarafından sempatiyle karşılanmıştır. Bunda Türkiye'nin de Almanya ile benzer sorunları ve kısıtlamaları yaşamış olmasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

9. Parti-Ordu Mücadelesi

Versailles hükümlerinden ülkesini kurtarmaya çalışan Hitler, diğer yandan ordu ile arasında önceden beri var olan sorunları da çözmek istemiştir. Orduyla arasında önceden sorun oluşturan SA'dan kurtulması, geçici bir rahatlama sağlamışsa da ihtilaflar devam etmiştir. Bu ihtilafta, ordunun geleneksel olarak hükûmetten bağımsız hareket etmesinin payı olduğu kadar Hitler'in de ordunun kayıtsız şartsız itaatını istemesinin de payı vardır. Hitler, orduyla partisi arasında ihtilafların arttığı bir dönemde, ani bir kararla üst rütbeli subaylar ve Nazi liderlerinden oluşan 600 kişiyi toplayarak konuşmuş ve bu iki kesimin arasındaki rekabetin artmasından duyduğu endişeyi dile getirerek iki kesimin de kendisine itaat etmesini istemiştir.¹³⁹

Hitler, orduyla arasındaki rahatsızlıkların gizlenemez boyuta ulaştığı 4 Şubat 1938'de, birtakım değişiklikler yaparak hem orduda hem de yönetimde kendine muhalif olanları bertaraf etmiştir. Bu değişiklikler şöyledir: Joachim von Ribbentrop yeni dışişleri bakanı olmuş, von Papen gibi birçok elçi görevden alınmış, Walther

¹³⁸ Nadir Nadi, "Bekliyebiliriz", *Cumhuriyet*, 21.04.1939.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 09.01.1935.

Funk yeni ekonomi bakanı olmuş, görevden alınan Savaş Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanı Werner von Blomberg'in yerine von Brauchitsch ve Kara Kuvvetleri Komutanı Werner Freiherr von Fritsch'in yerine ise General Wilhelm Keitel getirilmiştir. Bu arada Hitler de başkomutan ilan edilmiş, Eski Dışişleri Bakanı von Neurath kabinede kalmış, General Göring mareşal olmuştur. Blomberg'in görevden alınma nedeni, Nazi partisi tarafından, generalin kendinden oldukça küçük yaştaki sekreteriyle evlenmesi olarak gösterilmiştir. Bu atamalarla 15 generali emekli eden ve 45 generalin görev yerini değiştiren, Göring'i ekonomi direktörlüğüne getiren Hitler, kendisine muhalif hiçbir unsur bırakmamıştır. Dışişleri bakanlığına Ribbentrop'un ve ekonominin başına Göring'in getirilmesi, dış siyaset ve ekonomi konusunda yeni büyük değişikliklerin işaretleri olarak algılanmıştır.¹⁴⁰ Yapılan bu değişikliklerin etkisini Yunus Nadi şu ifadelerle yorumlamıştır:

“Almanyadaki son değişiklikler fırka ile ordu arasında zaman zaman ta uzaklardan bile hissölunan noktai nazar farkını fırka lehine olarak izale etmiş ve herhalde bu maksadı takib eylemiştir. Hitlerin şahsan ve reisi bulunduğu fırka namına orduya istinad ettiği malumdur. Şimdiye kadar orduya dayanmak şeklinde olan vaziyet, şimdi ordunun bizzat ele alınması suretile daha fazla takviye edilmiş oluyor demektir...Bütün diğer devlet teşkilatına hakim olan parti son değişikliklerle artık orduyu da kendi eline almış ve devletin dahili ve harici bütün idaresinde bir vahdet tesis eylemiş sayacak vaziyete geçmiş bulunmaktadır.”¹⁴¹

Diğer yandan Ömer Rıza Doğrul, son değişiklikle Nazilerin tüm yetkileri ellerinde toplamalarına, tüm millî unsurları egemenlikleri altına almalarına rağmen, Almanya'da istikrar olmadığı için her türlü toplumsal patlama beklenebileceğini belirtmiştir.¹⁴² Benzer şekilde Yunus Nadi son değişikliğin Avrupa'nın endişesini iyice arttırdığını, hatta bir savaş olasılığını dahi ortaya çıkardığını açıkladıktan sonra, çıkacak bir savaşın Avrupa'yla birlikte Almanya'yı da perişan edeceğini yazmıştır.¹⁴³ Bu iki yazardan farklı olarak Muharrem Feyzi ise Almanya'da yapılan son değişikliğin arkasında Almanya'nın Sovyet politikasının yattığını şöyle açıklamıştır:

¹⁴⁰ **Cumhuriyet**, 04-06.02.1938.

¹⁴¹ Yunus Nadi , “Nasyonal Sosyalizm Almanyası'nda Yeni Bir Safha”, **Cumhuriyet**, 06.02.1938.

¹⁴² Ömer Rıza Doğrul, “Almanya'da Yeni Hareket ”, **Tan**, 06.02.1938.

¹⁴³ Yunus Nadi , “Avrupa Buhranının Yeni Had Safhası”, **Cumhuriyet**, 08.02.1938.

“Rusyada hangi rejim cari olursa olsun Almanyanın bu büyük şarklı devletle beraber yürümesini iltizam eden Prens Bismark’ın içtihadı...asla değişmeyen bir düstur olmuştu. Ahiren açıkta kalan Harbiye Nazırı Mareşal Blomberg ve ordu başkumandanı General Fritsch’in ve mesai arkadaşlarının bu fikirde oldukları ve Sovyetlere karşı Japonya ve muaheren İtalya ile yapılan ittifakların hararetli taraftarları bulunmadıkları ve hariciye nazırı Baron von Neurath’ın dahi çok ihtiyatkar davrandığı tevatiiren şayi olmuştu. Halbuki...bütün müsellah kuvvetlerinin teknik işleri başına gelen genc generaller bir gün Sovyet Rusya ile Almanyanın beraber yürümesi fikrine şiddetle muhalif bulduktan başka bilakis Sovyetlere karşı hareket taraftarı bulunuyorlardı...Hariciye nazırı olan Londra sefiri Ribbentrop Sovyetlerin biaman düşmanıdır. Merkezi Moskovada bulunan beynelmilel komünistliğe karşı mücadele için evvela Japonya ve sonradan bu Asyalı devletlerle birlikte İtalya ile akdedilen ittifak misaklarına Almanya namına imza vazeden baron von Neurath değil, Ribbentrop olmuştur.”¹⁴⁴

Yapılan değişiklik konusunda pek çok yorumda bulunan Zekeriya Sertel’e göre, Almanya’daki değişikliğin iç yüzünde Nazi siyasetine karşı bir muhalif cephe olması yatmaktadır. Bu cephenin ordu ayağını General Fritsch, büyük sanayi ayağını Dr. Schacht temsil etmektedir. Schacht, Göring’in dört yıllık planını gerçekçi bulmadığından buna karşı çıkarken, Fritsch de, Führer’in İspanya macerasına, Roma-Berlin mihverine, ordunun süratle oluşturulması isteğine karşı çıkmıştır. Ayrıca Fritsch, ülkenin dış siyasetinin, ordunun gerçek yeteneği göz önünde tutularak belirlenmesini istemiştir. Almanya’da ham madde sıkıntısının artması ve iktisadi bunalımın şiddetlenmesi Fritsch’i haklı çıkarmış ve daha temkinli bir siyaset takip etme gereğini ortaya çıkarmıştır. Oysa Hitler, içteki hoşnutsuzluğu gidermek için yeni başarılarla ihtiyaç duyuyor ve 4 Şubat darbesini bu ihtiyaç üzerine yapmış ve ordudaki muhalif komutanları ve Schacht’a yakın 250 kişiyi görevden alarak büyüyen muhalefeti temizlemiştir.¹⁴⁵ Bu sözleri kullanan Sertel, yapılan değişikliğin sonucuyla ilgili şunları iddia etmiştir:

“Almanya’daki son değişiklikler ortaya bir çok ihtimalleri çıkardı: 1-Almanya Avusturya’yı ilhak etmek niyetindedir...2-Almanya bütün kuvvetlerini bir harp için sefer etmekle meşguldür. İngiltere hazırlanmadan bir harbe başlamak tasavvurundadır. Bu günkü fırsatı bir daha eline geçiremeyeceğine kanidir. 3-Son değişiklikler Almanyada ordu ile parti arasındaki ihtilafı halledememiştir. Çünkü harp kuvvetlerinin başına Göring

¹⁴⁴ Muharrem Feyzi Togay , “Almanya ve Dünya Politikası”, **Cumhuriyet**, 09.02.1938.

¹⁴⁵ M.Zekeriya Sertel, “Hitler’in Nutkunun Arkasındaki Hakikatler ”, **Tan**, 21.02.1938; “Almanya’daki Vaziyet ”, **Tan**, 11.02.1938.

getirilememiş, onun yerine bu vazifeye yine bir ordunun mümessili sayılan General Keitel'e verilmiştir.”¹⁴⁶

Sertel'in bu iddiaların bazılarında haklı olduğu yaşanan olaylarla görülmüştür. Alman ordusunun Nazi partisinin askerî teşkilatlarından duyduğu rahatsızlığı gidermek için Hitler, SS'i doğrudan kendine bağlamıştır.¹⁴⁷ Sonuçta Nazi yönetimi, savaşa girmeden önce ülkede yaptıklarına karşı çıkabilen tek unsur olarak kalan orduyu da, kontrol altına almış ve savaşa yönelik hazırlığa daha da ağırlık vermeye başlamıştır.

Almanya'daki parti-ordu mücadelesinde Ömer Rıza, Nazi partisinin orduya yönelik bu operasyonla ülkedeki ekonomik memnuniyetsizliği örtmeye çalıştığını belirtmiştir. Yunus Nadi ise yapılan değişikliğin Avrupa'da savaş endişesi doğurduğunu dile getirmiştir. Muharrem Feyzi, yapılan bu değişikliği Almanya'nın Sovyet politikasındaki tutumunun farklılaşmasına bağlamıştır. Zekeriye Sertel, bu değişiklikle Hitler'in içteki ekonomik hoşnutsuzluğu gidermeyi amaçladığını belirtmiştir.

10. Ekonomiyle İlgili Gelişmeler

Hitler, partinin tabanını oluşturan yoksullara ve işsizlere yönelik iktidara gelmeden önceden anti-kapitalist söylemlerde bulunmuş ve ekonomik durumlarında iyileştirme sözü vermiştir. Ancak iktidara geldikten sonra sermaye çevrelerini ürkütmemek için bu vaatlerinden ve söylemlerinden vazgeçmiştir. Bu durum değişikliğini Muharrem Feyzi şöyle açıklamıştır: “*Yeni Alman kabinesi iktisada ve paraya ait işlerde dahi çok hassas olan sermayeyi kuşkulandırmamak için gayet ihtiyatlı davranıyor. Şimdi işbaşında bulunan faşist fırkaile milliyetperverleri ve muhafazakarların para ve iktisat işlerinde ve içtimai mes'elelerde bir çok inkılapkarane ve cezri tasavvurları vardır. Fakat mevkilerini kuvvetlendirmeden evvel bütün alemi kendi aleyhlerine kışkırtmaktan çekiniyorlar.*¹⁴⁸ Göring bu yeni duruma uygun olarak 20 Şubat 1933'te Reichsbank Başkanı Hjalmar Schacht ve

¹⁴⁶ M.Zekeriya Sertel, “Siyasi Faaliyetler”, **Tan**, 10.02.1938.

¹⁴⁷ Benz, **a.g.e.**, s. 102; **Ulus**, 17.06.1938.

¹⁴⁸ Muharrem Feyzi, “Hitler Faaliyette”, **Cumhuriyet**, 09.02.1933.

Krupp gibi sanayici ve iş adamı ve bankacılardan oluşan ekonomi temsilcilerini, Hitler'le bir araya getirmiş ve sonuçta bu kesimden partisinin seçimlerde kullanması için 3 milyon mark bağış almıştır.¹⁴⁹

Bundan kısa bir süre sonra, Almanya'nın ekonomik olarak rahatlamasına yönelik Dr.Schacht, 1 Temmuz 1931'den önce açılan kredilerle birlikte kısa ve uzun vadeli borçlar için moratoryum ilan etmiştir.¹⁵⁰ Schacht'ın 1933 Temmuzundan itibaren uygulayacağını açıkladığı bu moratoryum için Muharrem Feyzi, *“Almanyanın niyeti, moratoryom devam ettiği müddete, borçlu olduğu muhtelif devletler mümessillerile ayrı ayrı müzakerelere girerek, borçlarının faizlerinden bir miktarını ödemek mukabilinde daha fazla miktarda Alman mallarını mubayaa edebilmesi için Almanyaya yeni krediler vermeleri şartlarını ihtiva eden ticari mukaveleler yapmaktadır”*¹⁵¹ ifadesini kullanmış ve bu kararın altında Almanya'nın genişleme ve sömürge politikasının yattığını, Alman Ekonomi Bakanı'nın ağzından şöyle açıklamıştır: *“«Almanyanın borçlarını ödemek kabiliyeti iki suretle tezyit edilmelidir. 1-Afrıkada Almanyaya imar teşebbüsünde bulunması için bir müstemleke verilmelidir. 2-Rusya arazisinde ve şarki Avrupada muazzam Alman müstemlekeler vücade getirilmelidir. Alman milleti, kabiliyet ve gayretini kullanabilecek geniş sahalardan mahrumdur.»*¹⁵² Muharrem Feyzi'ye göre, moratoryum ilanıyla dünya ticaretini elinde bulunduran Yahudilere karşı bir darbe vurulmak ve böylece onların Alman mallarına karşı boykotajı kırılmak istenmiştir. Ayrıca Almanya'nın moratoryum ilan nedeni, ihraç mallarına kota konması ve borçlarını bu yüzden ödeyememesidir. Schacht, Almanya'nın daha önce aldığı borçları savaş tazminatı adı altında ödediği için borçların ikinci kez dövizle ödenme imkânı olmadığını söylemiş ve alacaklı ülkelerin Alman mallarına kapılarını sonuna kadar açmasını istemiştir.¹⁵³

Muharrem Feyzi'den çok farklı düşünen *Akşam*'a göre ise bir yıl öncesine kadar Almanya'nın ihracatı ithalatından fazlayken, bir süredir ihracatı ithalatına göre

¹⁴⁹ Sternburg, a.g.e., s. 57-61; Benz, a.g.e., s. 113-126.

¹⁵⁰ *Cumhuriyet*, 04.,10.06.1933.

¹⁵¹ *Cumhuriyet*, 26.05.1934.

¹⁵² Muharrem Feyzi, “Almanya'nın Muhtırası ve Rusya”, *Cumhuriyet*, 23.06.1933.

¹⁵³ Muharrem Feyzi, “Almanya'nın Borçları”, *Cumhuriyet*, 18.06.1934.

azalmış, bu da kambiyo sorunu oluşturarak hükûmetin dış borçları için moratoryum ilan etmesine neden olmuştur. Hatta 1934'te mahsul de kötü olduğundan dışa para gitmesini önlemeye yönelik gıda ürünü ithaline sınırlama getirilecek ve savaş sırasında olduğu gibi belge usulü tekrar konacaktır. Ayrıca gazete, *“Bu haberleri mübalağa saysak bile Almanya’da iktisadi vaziyetin iyi olmadığı muhakkaktır. İktisat nazırının istifaya mecbur olması, bunun neticesidir. Bu buhranın mühim hadiselere sebep olması ihtimali vardır”*¹⁵⁴ sözleriyle Alman ekonomisinin içinde bulunduğu çıkmazı ve bunun yaratabileceği tehlikeleri dile getirmiştir.

Sonuçta Alman Merkez Bankası Müdürü Schacht, 1 Eylül 1934'ten itibaren Almanya'nın uluslararası borçlarının ertelenmesini ve ham madde ithalatının sınırlandırılmasını istemiştir.¹⁵⁵ Böylece Nazi yönetimi, borçlardan kurtulma çaresi bulmuş, ancak bu durum Almanya'yı ticaret yapabileceği yeni bölge arayışlarına itmiştir. Burhan Belge, Almanya'nın yöneleceği bu bölgeleri ve özelliklerini şöyle açıklamıştır: *“Bir yandan deniz aşırı ülkelerin kredi kolaylıklarını kesmeleri ve bir yandan da yahudi boykotunun tesirlerini göstermesi Almanyayı...ham maddelerini çekeceği yeni memleketlerin aynı zamanda Alman mamul maddelerini satın alan memleketler olması...Alman ihracatı ile ithalatını aynı coğrafi bölgelerde toplayacak...Alman politikasını da gittikçe daha nüfuzlu kılacaktı. Bu coğrafi bölge, Çekoslovakya'dan başlayarak cenubu şarkıye doğru İran ve Suriyeye kadar uzanmaktadır.”*¹⁵⁶

Nazi yönetimi moratoryum kararıyla ülkesini dış borçlardan kurtarmaya çalışırken, bir yandan da 1929 krizi nedeniyle 6 milyonu geçen işsizlerin sorununu çözmeye çalışmıştır. Bu konuda Alman hükûmetinin yaptıklarını Dr. Nizamettin Ali şöyle takdir etmiştir: *“Geçen yıl bu zamanda Almanyada işsizler 6 milyonu. Son defa ilan edildi 2,8 milyona inmiş. Nasıl oldu? Tam bir yılda 3 milyondan fazla işsize nasıl iş bulundu? ...Alman matbuatının verdiği izahata göre, işsizlerin 48 zi kullanılmayan*

¹⁵⁴ Akşam, “Almanya’da İktisadi Buhran”, **Akşam**, 17.07.1934.

¹⁵⁵ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 168-169; Thamer, **a.g.e.**, s. 238-239; Benz, **a.g.e.**, s. 113-126; Sternburg, **a.g.e.**, s. 57-61.

¹⁵⁶ Burhan Belge, “Almanya’nın Yolu”, **Ulus**, 29.03.1936.

*bataklık gibi arazinin ıslahında, yüzde 19 u mevcut yolların tamirinde, yüzde 8 i orman işlerinde istihdam olunuyor.*¹⁵⁷

Hitler'in işsizliğe nasıl çözüm bulmaya çalıştığını Muharrem Feyzi de şu sözleriyle açıklamıştır: *“Hitler iktidar mevkiine gelince vermiş olduğu sözü tutarak işsizlerin adedini dört milyon azalttı. Şimdi kalan iki milyonun iş ve güç sahibi edilmesi için en müessir tedbirlere başvurulmaktadır. Almanyada halkın yüzde kırk beşi şehirlerde oturuyor. Buhran en ziyade bunları müteessir etmektedir. Bunları ziraat işlerine birdenbire sevk etmek imkanı olmadığından şehirliler mesai kampları vasıtasile tedricen köylüleştirilmektedir.*¹⁵⁸

Aynı konuyla ilgili *Cumhuriyet* şunları belirtmiştir: *“İşsizlerin adedi son zamanlarda yüzde 50 düşmüştür. Askeri ziraat taburları boş kalan araziye ekiliyor ve ormanlarda kerestecilik yapıyorlar. Evvelce 40 bin ahalisinden yüzde onu işsiz olan İngolstadt bütün ahalisini iş başına koyduktan başka...diğer şehirlerden de amele getirtmektedir. Burada imalat 1932 senesine nisbetle yüzde 240 artmıştır.*¹⁵⁹ İşsizliğe çare olarak başlatılan oto yol inşaatı konusunda *Cumhuriyet* şu değerlendirmede bulunmuştur: *“Alman milleti...sekiz bin kilometroluk bir yeni otomobil yolu inşasına başlamıştır. 1936 senesi sonbaharından itibaren Breslau'da bin kilometroluk yol açılmış ve bir sene sonra inşaat iki bin kilometroyu bulmuştu. Daha 1500 kilometre inşa halinde bulunuyor. 1900 kilometroluk diğer bir kısmında inşasına başlanacaktır...İkmal edilmiş olan iki bin kilometre, 250,000 amelenin, üç dört senelik bir mesaisine muadilidir.*¹⁶⁰

İşsizliğe çözüm bulmada başarılı olan Nazi yönetimi, Versailles'le elinden alınan eski sömürgelerini bu ülkelerin yeni sahiplerinden uzunca bir süre geri istemiştir. Çünkü Almanya, sanayisine ham madde ve halkına gıda sağlamak için bu sömürgelere ihtiyaç duymuştur. Konuyla ilgili Mümtaz Faik şu yorumda bulunmuştur: *“Son zamanlarda iptidai madde bakımından fevkalade zorluk içinde*

¹⁵⁷ Dr.Nizamettin Ali , “Almanya’da İşsizlik Muamması”, **Milliyet**, 20.04.1934.

¹⁵⁸ Muharrem Feyzi , “Nazi Rejimi”, **Cumhuriyet**, 06.02.1935.

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 09.06.1935.

¹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 20.01.1938.

kalan Almanya, işte şimdi bu müstemlekelerinin kendisine iadesini istemektedir. Almanlara göre, hukuku müsavata, ancak, Alman bandırası tekrar Afrikanın şarkında ve garbinde dalgalandığı zaman elde edilmiş olacaktır.”¹⁶¹

Almanya'nın sömürge sahibi olmasına daha önceden şiddetle karşı çıkmış büyük toprak sahiplerinin artık bu konuda ses çıkarmamalarının açıklamasını Mümtaz Faik, “Prusyadaki geniş arazi sahipleri, şimdi yalnız hükûmetin istediğini yetiştirmeğe mecbur değil, aynı zamanda müstemleke siyasasına da boyun eğmek zaruretinde bulunmaktadır. Alman hükûmeti Prusyada yetiştirilen iptidai maddelerin kendisine kafi gelmediğini gördüğü için, buradaki arazi sahiplerinin ve hatta bütün müstemlekeci devletlerin umumundan müstemleke istemeye başlamıştır.”¹⁶² ifadeleriyle yapmıştır. Almanya'nın sömürgelere olan ihtiyacı konusunda haklılığını ve bu ihtiyacın savaşa dahi neden olabileceğini Burhan Belge, Almanya'nın 1914 ile 1936 yıllarını karşılaştırarak ortaya koymuştur:

“1914 de, Almanya, bugün kendi karar ve kendi teşebbüsüyle elde ettiği bütün haklara malik olduktan başka: a)Sermaye ihraç eden b)Bir takım sömürgelere malik olan c)Cihan pazarlarında serbestçe mal satabilen bir memleketti. Buna rağmen Almanya, daha fazlasını umarak ve daha fazlasına malik olmak ihtiyacıyla harba girmişti. Bugün, bu üç noktanın her üçü de yoktur. a)Almanya hem dışarıya hem içeriye en çok borcu olan memleketlerden biridir. b)Hiç sömürgesi yoktur. c)Cihan pazarları, kısmen sanayileşerek (Rusya, Türkiye, Çin v.s.) kısmen de sahiplerine tahsis edilerek (Ottowa) kapanmıştır. Buna mukabil Alman sanayii 1914 dekenden daha geniş ve daha teçhizatlı Alman nüfusu ise daha kalabalıktır. Demek oluyor ki, Almanya için, genişleme ihtiyaçları 1914 dekenden daha büyük, genişleme şartları ise daha aleyhtedir. Almanyanın yarın neler yapacağını daha doğrusu yarın neler yapmak mecburiyetinde kalacağını anlamak için, davayı ve bunun muahedelerini, böyle koymak lazımdır.”¹⁶³

Almanya için sömürgelerin önemini Muharrem Feyzi, “Versay andlaşmasının Almanya'ya indirdiği en ağır darbelerden biri de bu büyük devletin müstemlekelerinden mahrum bırakılması olmuştur”¹⁶⁴ sözleriyle açıklamış ve Ahmet Şükrü “Almanya sömürge sahibi olmayı büyük bir devlet sıfatı, bir haysiyet

¹⁶¹ Mümtaz Faik, “Almanya Müstemleke”, **Tan**, 03.01.1936.

¹⁶² Mümtaz Faik, “Almanya'da Olup Bitenler”, **Tan**, 21.01.1936.

¹⁶³ Burhan Belge, “Almanya'nın Yolu”, **Ulus**, 29.03.1936.

¹⁶⁴ Muharrem Feyzi, “Almanya Müstemlekelerini de İstiyor”, **Cumhuriyet**, 03.09.1935; “Almanya'nın Politikası”, **Cumhuriyet**, 22.02.1938.

meselesi olarak ileri sürmüştür”¹⁶⁵ ifadeleriyle dile getirmiştir. Hüseyin Cahid ise, Almanya’nın sömürge isteğini haklı bulmakla birlikte Almanya’nın bununla yetinmeyeceğini de şöyle açıklamıştır: “*Versay muahedehamesini yırtan, milli vahdetini temin ederek büyük Almanya devletini kuran Alman milleti müstemlekesiz yaşayamaz...Yalnız işin içinde tereddüdü davet eden bir nokta var: Müstemlekelerin arkasından ne çıkacak? Müstemlekeler meselesinde Almanyayı tatmin etmek daha ne türlü davaları teşvik etmiş olacak?*”¹⁶⁶

Almanya’nın ham madde sıkıntısı nedeniyle eski sömürgelerinin kendisine verilmesi isteğini Mümtaz Faik, Muharrem Feyzi ve Burhan Belge haklı bulup savunmuşlarken Hüseyin Cahid, sömürgelerin geri verilmesiyle Almanya’nın tatmin edilemeyeceğini, hatta bu yapıldığı takdirde Almanya’nın başka isteklerinin arkasının geleceğini belirterek Nazi yönetiminin sömürge istemesini eleştirmiştir.

Hitler, sömürgelerini geri istemekle bir şey elde edemeyeceğini anladığından, ülkesinin ihtiyacı olan ham maddeyi ve gıda ürününü karşılaması için Göring’i 4 Nisan 1936’dan itibaren ekonomi konusunda görevlendirmiştir. Göring’in başkanlığında bulunan ekonomi yönetimi, dört yıllık bir planla Almanya’nın ham madde bağımlılığını azaltmayı ve bazı ham maddeleri de ülkede yapay olarak üretmeyi hedeflemiştir. Dört yıllık plana duyulan ihtiyacı Muharrem Feyzi, şu şekilde açıklamıştır:

“Almanya’ya İngiliz İmparatorluğunun elinde bulunan eski müstemlekeleri iade edilmeyeceğinin bildirilmesi de Alman milletinde bir ümit bırakmadı. Bu vaziyet karşısında Almanya kendi sanayiini yaşatabilmek ve yetmiş milyona yakın olan halkını pek zengin ve geniş olmyan topraklarında besliye bilmek için fevkalade tedbirlere müracaat etmek mecburiyetinde kalmıştır. Almanyanın ham maddeye olan ihtiyacını anlamak için bu memleketin istihsalinin miktarile Avrupanın birinci ve bütün dünyanın ikinci sanayi memleketi bulunduğunu hatırlamak kafidir. Dünya sanayiinin umumi istihsalatının yüzde on biri Almanyanın hissesine isabet ediyor. Dünyanın dörtte birine ve ham madde menabiinin üçte birine sahip bulunan İngilterenin sanayii ise istihsal miktarı itibarile Almanyadan sonra geliyor. Almanya sanayiini ve halkını yaşatmak için müracaat etmeğe karar verdiği

¹⁶⁵ Ahmet Şükrü Esmer, “Alman Sömürgeleri ve İtalya”, **Ulus**, 31.10.1937.

¹⁶⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, “Führerin Nutku”, **Yeni Sabah**, 04.02.1939.

çare ham maddelerin sun'ilerini Almanyada kurulacak yeni fabrikalarda istihsal etmektir."¹⁶⁷

Dört yıllık planın amacı, Ahmet Şükrü Esmer'e göre, ham maddeyi ülke içinde üretmek, gıda maddelerini büyük oranda ülke içinde çiftçilerden sağlamak, bir kısmını da kimyacıların karışımlarıyla elde etmek, bunun yanında suni benzin ve suni lastik gibi maddeler üretmektir. Yazar, bu ekonomik hazırlıktan savaş hazırlığı sezmiştir.¹⁶⁸

Bu planlamanın uygulamasına yönelik Alman Ziraat Bakanı, hububat ihtiyacıyla ilgili bir kararname çıkartarak, hububat üreticilerinin kendi gıda ihtiyaçları dışındaki hububatı, sadece ekmek yapımı için satmaları, hayvan yiyeceği olarak verilmemesi kararını aldirtmiştir.¹⁶⁹ Dört yıllık planın ikinci yılında Alman halkının yaşadıklarını *Tan* gazetesi şöyle aktarmıştır:

*"Bugün Almanya'da yaşayan fertleri kanun zorla tasarrufa mecbur ediyor... her ev kadınının en aşağı yedi maddeyi toplaması emredilmiştir. Bu maddeler şunlardır: Paçavra, bakır, nikel, kalay, alüminyum, kurşun parçaları, hurda demir, eski kağıt, tavşan derisi, şişe, kemik ...Her Alman haftada 250 gram tereyağı, 250 gram margarin istihlakine hakkı vardır...Et alabilmek için de sadece bir kasaba müracaat ve aylık ihtiyacını kaydettirmek şarttır...Alman berberi, her sene 300 ton kesik saç toplayıp fabrikalara teslim etmekle mükelleftir. Bu saçlar, halı, battaniye ve kumaş imalathanelerine giderek mevaddı iptidaiye vazifesini görürler...kendi kendine yeten Almanya'nın güttüğü bu iktisadi siyaset onun hiç işine yaramamış değildir. Mesela yün ve kauçuk ithalatı, yerlerine sunilerinin ikamesinden dolayı, hemen hemen sıfıra yaklaşmıştır...Peki, bu kadar takyidat ve tedbirlerin sebebi ve gayesi nedir? Basit...Çünkü Almanya bütün kuvvetini ve iptidai madde mahreçlerini ordusuna, mühimmat ve teçhizatına tahsis etmiş bulunmaktadır."*¹⁷⁰

Dört yıllık planın yürürlüğe sokulmasına karşı olan Dr.Schacht, iktidarla ters düşmüş ve istifa etmiştir. Bu istifanın nedenini Zekeriya Sertel şu sözlerle açıklamıştır: *"Almanya iktisaden sıkı bir vaziyettedir. Onu kurtarmak için fevkalade tedbirlere ihtiyaç vardır. Bu tedbirler Doktor Schacht'a göre başka, Georing'e göre*

¹⁶⁷ Muharrem Feyzi Togay , "Almanya'nın Dört Senelik Planı", **Cumhuriyet**, 02.11.1936.

¹⁶⁸ Ahmet Şükrü Esmer, "Almanya'nın İktisadi Programı", **Ulus**, 24.01.1937.

¹⁶⁹ **Cumhuriyet**, 29.07.1937.

¹⁷⁰ **Tan**, 30.05.1938.

başkadır. Bu ayrılık Schacht'ın çekilmesile neticelenmiştir. Bu da Almanya'daki iktisadi buhranın şiddetine bir delildir.”¹⁷¹ Benzer şekilde düşünen Esmer ise, şu yorumda bulunmuştur: “Nazi partisinin maliye ve iktisad politikası...Şahtın fikirlerine hiç uygun değildi. Zaman zaman işlerin iyi yürümediğini, akıbetin de fena olacağını söyledi. Bu yüzden nazi partisi erkaniyle büsbütün arası açıldı...Şaht'ın bu sırada çekilmiş olmasına değil, taşıdığı iktisadi ve mali fikirler ve nazi partisinin iktisad ve maliye politikası da malum olduğuna göre, bugüne kadar iktisad vekaletinde nasıl kalabildiğine hayret etmeli.”¹⁷²

Bir yandan Almanya, yaptığı dört yıllık planla ihtiyaç duyduğu ham maddeyi ve gıda ürünlerini ülke içinde üretmeye çalışırken diğer yandan da üretemediği ham maddeyi alabilmek ve sanayi ürünlerini satabilmek için, savaştan önce yaptığı gibi Şarka Doğru (Drang Nach Osten) politikası doğrultusunda Balkan ve Tuna ülkelerine yönelmiştir. Bu ülkelerin yeraltı ve yerüstü kaynaklarından ihtiyaçlarının bir kısmını sağlayabilmiştir. Almanya, yıllık ihtiyacı olan 4-5 milyon ton petrolün büyük bir kısmını Amerika'dan sağlarken bu politika doğrultusunda bir savaş durumunda 5 kat artacak olan ihtiyacını Romanya'dan sağlamayı amaçlamıştır.¹⁷³

Tuna ve Balkan ülkelerinde, önceden İtalya ve Almanya rekabet ederken, İtalya'nın Habeş Savaşı nedeniyle bölgeden çekilmesi ve Akdeniz'e yönelmesi üzerine, bölgenin Alman nüfuz mıntıkası hâline geldiğini belirten Zekeriya Sertel, Almanya'nın kazanımlarını şöyle açıklamıştır: “Almanya, tedrici bir iktisadi istila ile bu memleketleri kendisine bağlamaya başladı. Bu istila zamanla o hale geldi ki bu devletlerin harice sevkettikleri malın %40-60 ını Almanya almıya, ve buna mukabil de bu memleketlerin hariçten getirttikleri malların %50 sini Almanya vermiye başladı...Bir taraftan iktisaden buralara hulul ederken, öte taraftan dahili Nazi teşkilatı ile bu memleketleri Almanyanın birer mütemmimi haline getirmeye gayret etti.”¹⁷⁴

¹⁷¹ Zekeriya Sertel, “Almanya Harb Edemez”, **Tan**, 28.10.1937.

¹⁷² Ahmet Şükrü Esmer, “Nazi Maliye Politikası ve Doktor Şaht”, **Ulus**, 06.11.1937.

¹⁷³ **Cumhuriyet**, 18.04.1938.

¹⁷⁴ M.Zekeriya Sertel, “Balkanlarda ve Tuna'da Nüfuz Kavgası”, **Tan**, 27.06.1938.

Bu önlemlere rağmen Almanya'nın yaşadığı ekonomik güçlükleri Enes şöyle anlatmıştır: “Gıda buhranı Alman hududundan itibaren kendini hissettiriyor. Vagon restoranda kahve diye verilen siyah su hafif kokulu bir halitadan ibaret. Buna rağmen fiyatı bir mark...Şimdi Bremen’de bulunuyorum...Sabahleyin bir kahvede çay içmek istedim. Getirilen şeyin rengi çok koyu olmasına rağmen çay kokusuyla alakası yoktu.” Yazara göre, piyasada bazı malları bulmak ancak bazen mümkündür. Ayrıca bu ekonomik durumu orta yaşta kişiler acı olarak nitelendirirken gençlik, uniformalarla, bayraklarla ve resmi geçitlerle oyalanmakta ve gerçekler hakkında bilgi sahibi olması engellenmektedir. Yazar, kamuoyunun bayramlar ve resmî geçitlerle sürekli olarak uyutulmaya çalışıldığını ifade etmiştir.¹⁷⁵

Ekonomik uygulamalara karşı çıktığı için önce ekonomi bakanlığından alınan Hjalmar Schacht, 19 Ocak 1939’dan itibaren merkez bankası müdürlüğü görevinden de alınmış ve yerine Ekonomi Bakanı Walther Funk getirilmiştir. Schacht, görevinden alınmadan kısa bir süre önce Hitler’in katı silahlanma politikasını eleştirmiştir.¹⁷⁶ Esmer’e göre, bir maliye ve iktisat ekolü olan Dr.Schacht, Nazi iktisat ve maliyesiyle İngiliz, Fransız ve Amerikan kapitalistleri arasında bir bağıdı. Yazara göre, Schacht, imparatorluk Almanya’sında yetişmiş, Yahudilerle yakın ilişkisi olmuş, savaş sonrası Almanyası’nın tanınmış simalarından biridir ve savaştan önce olduğu gibi savaştan sonra da iyi hizmetlerde bulunmuş ve Hitler’e sadakatle hizmet etmiştir. 1936 yılında dört yıllık savaş ekonomi politikası benimsenip başına Göring geçirildiğinde Schacht’ın iktisat bakanlığı zaten fiilen sona ermiştir. Dr Schacht bu plan için başvurulan yolları onaylamadığı gibi bunu söylemekten de çekinmemiş ve partiyle arası açılmıştır. Esmer, Schacht’ın temsil ettiği iktisat ve maliye ekolünün Nazi ekonomisi ve maliyesinde yeri olmadığından onun istifasına değil, bugüne kadar Nazi iktisat ve maliyesinde nasıl yer alabildiğine şaşmak gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁷

Almanya’nın uygulamaya karar verdiği dört yıllık plan Muharrem Feyzi tarafından destek bulmuşken planın arkasında bir savaş hazırlığının yattığını ileri süren Ahmet Şükrü tarafından eleştirilmiştir. *Tan* da bu planla ordunun savaşa

¹⁷⁵ M. Enes, “Almanya’da İktisadi Güçlükler”, *Tan*, 14.06.1939.

¹⁷⁶ *Cumhuriyet*, 22.01.1939.

¹⁷⁷ Ahmet Şükrü Esmer, “Nazi Maliye Politikası ve Dr.Şaht”, *Ulus*, 23.01.1939.

hazırladığını belirtmiştir. Almanya'nın uyguladığı ekonomi politikasını Zekeriya Sertel emperyalist olarak nitelendirirken, Enes bu ekonomi politikasının halkı ezdiğini belirtmiştir. Bu planla uyuşmayan Dr.Schacht'ın istifa etmesini Zekeriya Sertel, Almanya'nın yaşadığı ekonomik bir buhranın sonucu olarak görmüş, Ahmet Şükrü ise Nazilerle düşünce ayrılığı olduğu bilinmesine rağmen, Schacht'ın bu kadar süre dayanabilmesine hayret etmiştir.

Nazi yönetimi uyguladığı ekonomi politikaları ve 1936'dan itibaren yürürlüğe koyduğu dört yıllık planla her ne kadar halkının refah seviyesini arttıramamışsa da ülkedeki işsizlik sorununu çözmüş, ülkede herkes az da olsa geçimini sağlayabilme durumuna gelmiş, çok yoksullar bile birtakım yardım kuruluşları aracılığıyla toplanan yardımlar sayesinde yiyecek, gıda ve ısınma sıkıntısı çekmemişlerdir. Ama asıl önemlisi, Almanya'nın uyguladığı bu ekonomik politikalarla ordusunu savaşa hazır hâle getirebilmiş olmasıdır. Göring'in dediği gibi ülke insanların yiyeceği tereyağı yoktur, ama atacak topları vardır artık.

11. Yahudi Sorunu

Hitler, "*Mein Kampf*" adlı eserinde, iktidara gelmeden çok önce, Yahudilere karşı olan duygularını gizlememiştir. Ancak bu duygularını eyleme dönüştürebilmek için iktidara gelmeyi beklemiştir. Nitekim iktidarı devraldığı ilk aylarda Yahudilere olan düşmanlığı, aldığı önlemler ve çıkardığı yasalarla kendini göstermiştir. Öncelikle Yahudilerin, Alman okulları yerine kendi okullarına gitmeleri zorunlu hâle getirilmiş, sonra da kitap yakma eyleminde eserleri yakılmış ve ardından Yahudi olmayanlara yönelik her türlü kültürel faaliyetler yasaklanmıştır. Bu uygulamaları Yahudilerin tamamen günlük hayattan uzaklaştırılmaları takip etmiştir. Nazi yönetiminin bu baskıları sonucu, 1933- 1939 yılları arasında ülkedeki 500 bin Yahudi'den 240 bini ülkeyi terk ederek mülteci durumuna düşmüştür.¹⁷⁸

Yıllardır Yahudi düşmanlığı yaparak taraftar toplayan Hitler'in iktidara geldikten sonra sözünde durmayan durumuna düşmemek için Yahudilere yönelik

¹⁷⁸ Kammer-Bartsch, a.g.e., s. 97-101; Thamer, a.g.e., s. 212-227; Benz, a.g.e., s. 30-33; Sternburg, a.g.e., s. 36; Cumhuriyet, 26.02.1939.

birtakım yasalar çıkardığını belirten Siirt Milletvekili Mahmut, Hitler'in nüfuzunun sarsılmaması için bu politikadan tamamen vazgeçemeyeceğini söylemiştir. Yazar, *“Muhakkak olan şu ki, Hitler Almanyası Yahudi aleyhtarlığı politikasında daha ileri gidecek değildir. Şiddet politikasından vazgeçmiştir. Yapılan bazı hatalar yavaş yavaş düzeltilecektir. Çünkü Hitler ve Almanyası anlamıştır ki; Almanyada Yahudi meselesi, dahili bir mesele olmaktan çıkmış, beynelmilel bir hadise olmuştur.”*¹⁷⁹ sözleriyle Hitler'in bu uygulamaları sürdürmesinin mümkün olamayacağını açıklamıştır.

Siirt Milletvekili Mahmut'un bu düşüncesinde yanıldığını Ahmet Şükrü Esmer, bu makaleden çok sonra şöyle anlatacaktır: *“Almanyada Yahudiliğin likidasyonu Nazi partisinin siyasi programına...çok evvel girmiş parti iktidara geçtikten sonra bunun tabikatına gidileceğine ihtimal verilmiyordu. Bir defa yahudiliğin likidasyonu Almanya'nın iktisadi ve mali hayatını sarsabileceğinden korkulurdu. Sonra meselenin enternasyonal bir safhası vardı: Likidasyon, yahudileri Almanyadan kaçırmak suretile yapılacağına göre bunları hudutları içine alacak olan memleketlerle bu meseleyi halletmek lazım gelirdi...Fakat Nazi partisi iktidara geçtikten sonra bu meseleyi ciddiyetle ele aldı.”*¹⁸⁰

Nitekim Yahudilere şiddet ve baskı uygulandığı için Amerika'ya sığınan Albert Einstein, Yahudi düşmanlığı yüzünden Almanya'ya asla geri dönemeyeceğini açıklamış, Alman Dışişleri Bakanı Baron von Neurath ise bu iddiayı yalanlamıştır. Halinden şiddet gördüğü belli olan ancak boynuna şikayetçi olmadığını açıklayan yazıyla sokaklarda kepaze edilmiş bir şekilde dolaştırılan Yahudilere ait resimlerin Türk gazetelerinde yer alması, Alman bakanını yalanlar niteliğindedir.¹⁸¹

Yahudilere karşı uygulanan bu baskıları Burhan Felek, *“Almanya'da tuhaf tuhaf şeyler olduğu da gözümden kaçmıyor, Almanya'nın en mühim gazetelerinden olan “Berliner Tageblatt” gazetesindeki iki Yahudi alim o gazetede yazı yazmasınlar*

¹⁷⁹ Siirt Mebusu Başyazar Mahmut, “Almanya'da Vaziyet, Yahudiler İçin”, **Milliyet**, 28.06.1933.

¹⁸⁰ Ahmet Şükrü Esmer, “Almanya ve Yahudiler”, **Ulus**, 14.12.1938.

¹⁸¹ **Cumhuriyet**, 29.03.1933.

diye gazete kapanmış ve bu adamlar çekilince tekrar açılmış...Bütün bunlarda pek mis gibi kokmıyor”¹⁸² sözleriyle dile getirmiştir.

Almanya'daki Yahudilerin yaşadığı baskılara karşı, dünyanın değişik ülkelerindeki Yahudiler, tepkilerini Alman mallarını boykotla gösterirken Alman hükûmeti de 1 Nisan 1933'te Yahudi işadamlarına, serbest meslek sahiplerine ve mallarına boykot kararı almıştır. Almanya'da başlatılan bu boykota diğer ülkelerdeki Yahudiler, protesto ve boykotlarla karşılık vermişler ve bazı ülkelerde de Alman gazete ve dergilerini yakmışlardır. Einstein da boykota tepki olarak Alman vatandaşlığından çıkmak istediğini açıklamıştır.¹⁸³ Yahudilere yönelik baskı politikasıyla ve boykotla ilgili Ahmet Şükrü şunları yazmıştır:

“Hitler’in milli sosyalist fırkası ile dünya yahudiliği birbirine karşı harp ilan etmiş vaziyettedir. Almanyada dünkü cumartesi günü saat ondan itibaren yahudilere karşı boykot ilan edilmiştir. Bu boykotun dünya yahudiliğinin Almanya aleyhine yaptığı propaganda nihayet buluncaya kadar devam edeceği bildiriliyor. Esasen Hitler fırkası iktidara geçtiği gündün beri yahudiler aleyhine hareket başlatmış bulunuyordu. Yahudi hakimler ve memurlar azledilmişti. Yahudi avukatların mahkemelere girmelerine mümanaat ediliyordu. Yahudi hekimler hastanelerde hasta kabul edemiyorlardı. Bu tazyik siyasetinden şikayet eden Yahudiler boyunlarına levha takılarak sokak sokak dolaştırılıyor ve hakarete maruz bırakılıyorlardı.”¹⁸⁴

Almanya'nın Yahudi politikasını Yunus Nadi de eleştirmiştir: *“Almanya'yı beladan kurtarmak gayesile iktidarı eline alan bir fırka ve hükûmetin sanki Almanya'nın başına gelenlerin sebepleri Yahudilermiş gibi bu Yahudi aleyhtarlığını binnefis kendisine malederek icraata kalkışı...derin hayret uyandırmış bulunmaktadır...Almanya gibi çok müterakki bir memleketin...yahudi düşmanlığını sanki milli davaları halledecek bir mes'ele imiş gibi kendisine siyasi ve onun fiiliyat ve icraatına da geçmiş bulunması cidden parmak ısırılarak şaşılacak işlerdendir. Çocukça bir hareket olan yahudi aleyhtarlığının son şekli ile Almanya medeniyet dünyası önünde kendisine haklı davasını kaybettirecek bir küçüklüğe düşmüş*

¹⁸² Burhan Felek, “Almanya'da Garabetler”, *Milliyet*, 19.03.1933.

¹⁸³ Annette Hein, *Es ist viel Hitler in Wagner*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1996, s. 148-159; Rothfels, *a.g.e.*, s. 69-74; *Cumhuriyet*, 28.03-06.04.1933.

¹⁸⁴ Ahmet Şükrü, “Yahudi Aleyhtarlığı”, *Milliyet*, 02.04.1933.

bulunuyor.” Ayrıca Nadi, Yahudi düşmanlığı nedeniyle Almanya’nın dünya kamuoyu önündeki sahip olduğu desteği yitirdiğini belirttiikten sonra artık sadece Yahudilerin değil; tüm Hıristiyanlığın, hatta tüm insanlığın Almanya’nın karşısında yer alacağını belirtmiştir.¹⁸⁵

Boykotun ardından 7 Nisan 1933’te Almanya’da Memurluğun Yeniden Yapılandırılması Yasası (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) çıkartılarak Yahudi ve rejim aleyhtarı memurlar görevlerinden atılmıştır. Ancak Hindenburg’un müdahalesi sayesinde dünya savaşına katılan Yahudi memurlar, bu yasadan muaf tutulmuşlardır. Bu yasa sonucu Almanya’da bulunan 2009 Yahudi avukattan 1364’ünün, 2051 Yahudi noterden 1199’unun işine son verilmiştir.¹⁸⁶ Bu yasaya tepki olarak toplanan Dünya Yahudi Kongresi, boykota devam kararı almış ve bu boykot sayesinde Almanya’nın Amerika’ya ihracatında yüzde 40 oranında bir azalma sağlandığını bildirmiştir.¹⁸⁷

Almanya’da Yahudilere uygulanan baskı ve şiddet politikasına çeşitli ülkelerde bulunan Yahudiler, Almanya’ya yönelik birtakım ekonomik yaptırımlarla tepkilerini dile getirirlerken Almanya da buna karşın aldığı önlemler ve çıkardığı yeni yasalarla Yahudilere yönelik politikasını daha da şiddetlendirmiştir. Bunun için öncelikle Berlin Polis Müdürlüğü, dolandırıcılık ve hırsızlık gibi adi suçları işleyenlerin yüzde 75’inin Yahudi olduğunu açıklayarak Yahudileri potansiyel suçlu olarak göstermek istemiştir. Ardından içişleri ve savunma bakanlıkları, Yahudilerin askerliğe alınmalarına dair bir kararname çıkarmışlardır. 10 Ağustos 1935’ten itibaren de Almanların Yahudilerle evlenmeleri yasaklanmıştır. Yeni çıkarılan vatandaşlık kanunuyla da Alman vatandaşı olmak, Alman ırkından olmayı gerektirdiğinden, Yahudiler tüm temel vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmışlardır.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Yunus Nadi , “Yahudi Aleyhtarlığının En Şiddetli Şekli”, **Cumhuriyet**, 31.03.1933.

¹⁸⁶ Hein, **a.g.e.**, s.148-159; **Cumhuriyet**, 01.08.1933; **Milliyet**, 19.09.1934.

¹⁸⁷ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 162-163; **Cumhuriyet**, 25.08.1934; **Cumhuriyet**, 23.09.1934.

¹⁸⁸ Benz, **a.g.e.**, s. 585-590; **Cumhuriyet**, 21.07.1935; **Tan**, 30.07.1935; **Cumhuriyet**, 16.11.1935; **Cumhuriyet**, 02.12.1935.

Nazi yönetiminin Yahudi politikasını Peyami Safa eleştirmiş ve Avusturya'nın ilhakından sonra bu ülkede yaşayan Yahudileri bekleyen akıbeti şöyle dile getirmiştir: “*Almanya Avusturyaya girdikten sonra aynı sistemin Tuna boyuna kadar uzanacağını anlamak için ajansları okumağa bile lüzum yoktur. Şu dakika Viyanalı Yahudi avukatın profesörün veya gazetecinin geçirdiği kabusları, bir film-jurnal sadakatine, yüzde yüz doğru olarak tahmin edebiliriz. Bu vaziyetten sonra Yahudi meselesi, yalnız Avusturyada değil, orta Avrupada ve bütün Balkanlarda müstacel davaların dosyasına girmiş oluyor.*”¹⁸⁹ Almanya'nın Yahudi düşmanlığı politikasını ve Avrupa'ya yayılışını Ömer Rıza Doğrul da şöyle eleştirmiştir:

*“Bütün Alman yurdunda Yahudiler en şiddetli takiplere uğramakta ve bir nevi parya sayılmaktadır. Hatta Hindistandaki paryaları Almanyadaki yahudilerden daha talihi tanımak mümkündür...milliyetçi sosyalizm...Almanyada, mümkün olsa, bütün Yahudileri bir kaşık suda boğacak. Almanyanın Avusturyayı ilhak etmesi üzerine Almanyada hüküm süren kanunlar ve Yahudilere reva görülen şiddetler, Avusturya Yahudilerine de teşmil edildi...Lehistan'daki Yahudilere karşı da buna benzer bir hattı hareketin takibine doğru adım atıldığı göze çarptı...gerek Nazizmin gerek Faşizmin beynelmilel mahiyet arzeden her teşekküle hasım olduğu ve bu teşekkülleri yok etmek için uğraştığı görüle gelmektedir. Nazizmin masonlukla, Katoliklikle, Yahudilikle, mücadelesinin hikmeti budur.”*¹⁹⁰

Almanya'da Ekim 1938'de Yahudilerin pasaportlarına büyük bir "J" (Jude:Yahudi) harfi mühürlenmesine karar verilmiştir. Bununla yetinmeyen Nazi hükûmeti, ülkede bulunan Yahudileri vatansız ve Alman vatandaşı olarak ayırdıktan sonra 15 bin Yahudi'yi Polonya asıllı olarak nitelendirdiği için, Polonya'ya göçe zorlamıştır. Zorunlu göçe tutulan bu ailelerin çocuklarından biri olan 17 yaşındaki Herschel Grynszpan, 7 Kasım 1938'de Paris'teki Alman Elçilik Katibi Ernst von Rath'ı silahla yaralamıştır. Bu olay, Nazi yönetiminin Yahudilere yönelik politikasını sertleştirmesi için çok iyi mazeret olmuş ve 9 Kasım 1938'de düzenlenen “Reichskristallnacht”ta (İmparatorluk Kristal Gecesi) ülkede Yahudi kıyımı başlatılmış, bir çok sinagog, mezarlık ve dükkan tahrip edilmiştir. Ardından Yahudiler sistematik olarak kötü muameleye ve kıyım tabi tutulmakla birlikte 25 bini de toplama kamplarına gönderilmiş ve ticari hayattan tamamen el

¹⁸⁹ Peyami Safa, “Yahudiler Ne Olacak?”, **Cumhuriyet**, 16.03.1938.

¹⁹⁰ Ömer Rıza Doğrul, “İrkçilik Siyaseti”, **Tan**, 31.07.1938.

çektirilmişlerdir. Günlük yaşamlarına da sınırlamalar getirilen Yahudilerin bir de 9 Kasım olayları için 1 milyar mark tazminat ödemelerine karar verilmiştir.¹⁹¹

Almanya'daki bu yeni uygulamaların etkilerini Ömer Rıza Doğrul, “*Bugün Almanyada altı yüz bin yahudi için yaşamak hakkı kalmamıştır. Yılbaşına kadar ellerindeki bütün mallar alınacak, şurada burada çalışanlarda işlerinden çıkarılacak ve yahudilerin sekiz milyar İngiliz lirası tahmin edilen servetleri tamamen Almanların eline geçmiş olacaktır*”¹⁹² ifadeleriyle yorumlamıştır. Bu düşmanlığın altında yatan ekonomik gerekçeyi Tan açıklamıştır:

*“Almanya'daki Yahudi düşmanlığının hakiki sebebi iktisadidir. Almanya beş senedenberi teslihat için 30 milyar mark sarfetmiştir. Hariçten kredi bulması mümkün değildir. Bu parayı vergileri arttırmak suretile halktan almak ta mümkün değildir. Halbuki teslihatı hızlandırmak için paraya ihtiyacı vardır. En kestirme yol yahudilerin mallarına vaziyet etmektir. İşte bugün Almanyanın yahudi düşmanlığı ile takip ettiği gaye bu parayı temin etmektir...Bu sayede teslihat masrafını karşılamak mümkün olacaktır.”*¹⁹³

Artık sıra Yahudilerin günlük hayattan tamamen el çektirilmelerine gelmiştir. Buna yönelik Nazi hükûmeti, Aralık 1938'den itibaren Yahudilerin ehliyetlerine el koymuş, büyük caddelerden geçmelerini, araba ve motosiklet kullanmalarını ve sahibi olmalarını yasaklamıştır. Yeni yasaklarla ilgili Ahmet Şükrü değerlendirme yapmış ve oluşacak tehlikeyi şu sözleriyle haberdar etmiştir:¹⁹⁴

“Yahudiler iktisadi hayattan uzaklaştırılmışlardır. Eğlence yerlerine gidemezler. Bir çok sokaklarda dolaşamazlar. Günün muayyen saatlerinde dışarı çıkamazlar. Bu tedbirlerin hedefi yahudileri tazyik altında yaşatmak değildir. Almanyadan kaçırmaktır...Tecrübe isbat etmiştir ki almanlar yahudilerle yanyana yaşyamazlar. Binaenaleyh bu iki unsuru birbirinden tam bir katiyetle ayırmak lazımdır. Hukuki ayrılık şimdi fiiliyatta ayrılık haline gelmiştir...Fakat bütün yahudi meselesi bununla halledilmiş olmuyor. Çünkü Almanyanın bu meseleyi kendi emellerine uygun şekilde hallettiğini gören Polonya ve Macaristan gibi memleketlerin de Almanyayı taklit

¹⁹¹ Benz, a.g.e., s. 405-407; Sternburg, a.g.e., s. 75; Rothfels, a.g.e., s. 69-74; **Cumhuriyet**, 11., 13.11.1938.

¹⁹² Ömer Rıza Doğrul, “Yahudi Meselesi Ehemmiyet Kesbetti”, **Tan**, 21.11.1938.

¹⁹³ Günün Meseleleri, “Yahudi Meselesi”, **Tan**, 28.11.1938.

¹⁹⁴ Benz, a.g.e., s. 204-221; **Cumhuriyet**, 04.12.1938.

etmeleri korkusu vardır. İşte o zaman yahudi meselesi, halli imkansız bir facia halini alır.”¹⁹⁵

Almanya'nın Yahudilere yönelik başlangıçta aldığı önlemlerle yetineceğini ve daha fazla ileri gidemeyeceğini 1933 yılında savunan Siirt Milletvekili Mahmut'a karşı Ahmet Şükrü, Nazi yönetiminin bununla yetinmeyeceğini, hatta Yahudi düşmanlığını tüm Avrupa'ya yayabileceğini söylemiştir. Ardından Burhan Felek, olayların arkasının geleceğinin işaretini vermiştir. Yunus Nadi ve Peyami Safa Nazi yönetiminin Yahudi politikasını eleştirmişler ve bu politikanın Almanya'yı haklı durumdan haksız duruma düşüreceğini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili en ağır eleştiri Ömer Rıza Doğrul'dan gelmiştir. *Tan*'da da aynı konuda Almanya'ya eleştiri yapılmıştır. Türk basınının önde gelenlerinin tamamı Almanya'nın Yahudi politikasını haksız bulmuşlardır. Bu tavrın gerisinde Türk hükûmetinin 1934 yılında Trakya'da meydana gelen Yahudi karşıtı olaylarda, Yahudi düşmanlığına karşı duyarlılığını göstermiş olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

12. Öjenik¹⁹⁶ Faaliyetler

Hitler, iktidara geldikten sonra Alman birliğini sağlamaya ve ülkesini askeri açıdan güçlendirmeye yönelik çalışmaların yan sıra saf bir Alman ırkı oluşturmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Nitekim Nazi yönetimi, 14 Temmuz 1933'te Kısırlaştırma Yasası'nı (Gesetz zu Verhütung erbkranken Nachwuchses) çıkartarak öjeni politikasını başlatmıştır. Yasa, resmi gazetede 25 Temmuz 1934'te

¹⁹⁵ Ahmet Şükrü Esmer, “Almanya ve Yahudiler”, *Ulus*, 14.12.1938.

¹⁹⁶ **Öjenik:** İrk sağlığı, ırk sağlığının araştırılması ve korunması (Yunanca *eu* “yeni” ve *gennan* “tür” kelimelerinden gelmektedir). Öjenik kelimesi, “Evrım Teorisi”ni ortaya atan Charles Darwin'in kuzeni Sir Francis Galton tarafından ilk kez 1883'te “ırk ıslahı bilmi” anlamında kullanılmıştır. Galton, Evrim Teorisi'nin etkisiyle, insandaki kalıtımla geçen özellikleri, farklı zihinsel yetenekleri ve kişisel karakterleri ölçerek bulmaya girişmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında çok sayıda taraftar toplayan öjeni teorisi, sakat ve hasta insanların toplumdaki ayıklanması ve sağlıklı bireylerin çoğaltılması yoluyla bir insan ırkının ıslah edilmesi anlamına gelmektedir. Öjeni teorisine göre, nasıl sağlıklı hayvanlar birbirleriyle çiftleştirilerek iyi hayvan cinsleri oluşturuluyorsa, bir insan ırkı da ıslah edilebilirdi. Öjeniyi Almanya'da ilk benimseyen ve yayan bilim adamları Alfred Ploetz, Adolf Jost, Ernst Haeckel ve Heinrich von Treitschke, Nazilerin akıl hocaları olmuşlardır. Bu bilim adamlarından Jost, “Das Recht auf den Tod” (Ölme Hakkı) adlı kitabında istenmeyen insanları öldürmeye çağırıyordu. Haeckel ise yeni doğan sakat bebeklerin zaman geçirilmeden öldürülmesini ve böylece toplumun evriminin hızlandırılmasını önermiştir. Wahrig, **a.g.e.**, s. 1196; Gisela Bock, **Zwangssterilisation im Nationalsozialismus**, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1986, s. 88-104; Alaeddin Şenel, **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1993, s. 85-90; Benz, **a.g.e.**, s. 494-495, 720-722.

yayımlandıktan sonra 26 Haziran 1935 ve 4 Şubat 1936'da değişikliklere uğramıştır. Bu kanunla alkoliklerin, irsi hastalıkları bulunanların, akıl hastalarının, sağır ve körlerin zorunlu olarak kısırlaştırılmasına başlanmıştır. Bu doğrultuda Prusya Adalet Bakanlığı, kısırlaştırma için 80 özel mahkemenin kurulmasına ve kısırlaştırma işleminin bir hakim ve iki doktordan oluşacak ve gizli olarak çalışacak kurullarca yapılmasına karar vermiştir. Bu kanunun kabulünden sonra irsi hastalığı bulunan 410 bin Alman savaş sonuna kadar kısırlaştırılmıştır. Kısırlaştırılanların yaklaşık 300 bininin akli dengesinin bozuk, diğerlerinin ise saralı, doğuştan sağır veya kör olduğu belirtilmiştir. Kısırlaştırma hadım etme, X ışınları, enjeksiyon, genital bölgeye elektrik verilmesi gibi yöntemlerle yapılmıştır. Kısırlaştırılanların bir kısmı bu işlem neticesinde hayatlarını kaybetmiştir. Başlangıçta gönüllülük ve muvaffakiyet esasına dayandırılan bu işlem, daha sonra zorunlu hale getirilmiştir. Nazi yönetimi sadece irsi hastalıkları olanların kısırlaştırılmasıyla değil, Almanların ancak ari biriyle evlenmelerini zorunlu kılarak da öjeni politikasını uygulamıştır. 15 Eylül 1935'te çıkarılan bir yasa (Blutschutzgesetz: Kanın Korunması Kanunu) ari ırktan bir Almanın ari olmayan biriyle birlikte olmasını dahi yasaklamıştır.¹⁹⁷ Konu hakkında *Cumhuriyet*'te ilk kez şu haber çıkmıştır:

“Aynı 14 ünde yapılan nazırlar toplantısında dün neşredilmiş olan kısır yapılacaklar hakkındaki kanun kabul edilmiştir. Kanuna göre aptallık, Schizophrenie, sar'a, sarsaklık, cinneti müterakkiye, körlük, sağırlık ve vücut sakatlığı hastalıklarıyla malul olan erkek ve kadınlar hastalıkları irsi veyahut ağır bir şekilde ise kısır edileceklerdir. Kanun bir çok kimselerin kendiliklerinden kısır olmağı istiyebileceklerini tahmin ettiğinden, bu hastalıklardan birisile malul olanları bu vadede müracaatte bulunabileceklerini tasrih etmektedir. Mahkeme bu taleplere verilecek cevapları tesbit edecektir. Bu “irsiyet” mahkemesi, reis olarak bir hakim ile irsi fizyolojisi kanunları mütehassısı ve tahlif edilmiş bir doktordan müteşekkil olacaktır....Ameliyat masrafları devletin hastalıklar için koyduğu bütçeden ödenecektir.”¹⁹⁸

Daha sonra *Cumhuriyet* aynı konu hakkında “400 bin Alman kısırlaştırılacak. Bunun için 80 mahkeme kurulacak”¹⁹⁹ başlığıyla haber vermiştir. Kısırlaştırma ile ilgili aynı gazetede 24 Ocak 1934'te bir haber daha çıkmış, ancak Nazi

¹⁹⁷ Bock, a.g.e., s. 88-104; Benz, a.g.e., s. 494-495, 720-722..

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 27.07.1933;

¹⁹⁹ *Cumhuriyet*, 23.12.1933.

Almanya'daki öjenik faaliyetler konusunda Türk gazetecilerinin herhangi bir yorumuna rastlanmamıştır. Sadece *Hakimiyeti Milliye*, Nazi yönetiminin kadınlara ari ırktan birini seçme zorunluluğu getirdiğini ve kadının seçeceği erkeğin özelliklerinin önceden belirlendiğini şu sözlerle yayınlamıştır:

“Doktor Heinsius, dahiliye nazırı milli sosyalist fırkasının ırk ofisi ile birlikte almanların evlenmeleri hakkında aşağıdaki on maddelik emirnameyi neşretmiştir: 1-Alman olduğunu düşün, 2-Sihhatin yerinde olduğu takdirde evlenmelisin, 3-Vücutunu iyi muhafaza et, 4-Fikrini ve ruhunu sağlam tut, 5-Alman olduğun için ancak bir Alman veya şimal ırkına mensup birisiyle evlen, 6-Evleneceğin zaman alacağın adamın ecdadını tahkik et, 7-Sihhat aynı zamanda harici güzelliğin de bir şartıdır, 8-Ancak aşk ile evlen, 9-Bir oyun arkadaşını intihap etme ve evleneceğin adamın izdivaç arkadaşlığını ara, 10-Sağlam ahfat ancak izdivaç mefhumunda hakikat bulur ve milletin temadisi üç veya dört çocuktan itibaren tahakkuk edebilir.”²⁰⁰

Hitler, öjeni politikası doğrultusunda kısırlaştırma işleminin yanında ilk kez 1 Eylül 1939'dan itibaren tedavisi mümkün olmayan hastalara ötenazi uygulanması için gizli bir emir vermiştir. Onun bu emri doğrultusunda zihinsel ve bedensel engelli çocuklar ve yetişkinler ötenazi programına tabi tutulmuşlardır. Hitler, bu programı kamuoyundan gizleyebilmek için, İçişleri Bakanlığı'nda görevli küçük bir birim oluşturmuştur. Bu birim, tedavisi mümkün olmayan şizofren, epilepsi, cinsel ve her türlü ruhsal rahatsızlığı olan hastaların isimlerini hastanelerden ve tedavi merkezlerinden gizlice alarak listeler oluşturmuş, daha sonra da bu hastaları ötenazi merkezlerine götürerek öldürmüştür. Bu işi organize eden birim, Berlin'deki Tiergarten Caddesi 4 numaralı adreste konuşlandığı için bu programa “T-4” adı verilmiştir. 1940 yılı başında bu programa daha da ağırlık verilmiş, çocuklar ilaçlarla, büyükler gaz odalarında zehirlenmiş, cesetler ise derhâl yakılmıştır. Bu programda görev alan kimyacılar, daha sonra Yahudiler için oluşturulan imha odalarında görev almışlardır. Öldürülenlerin yakınlarına ise hastanın aniden öldüğü ve yakıldığı haberi verilmiştir. Programın uygulanması sırasında uyulan tüm gizliliğe rağmen, olayın kamuoyunda duyulması üzerine Ağustos 1941'de bu programa son verilmiştir. Katolik ve Protestan din adamlarının bu programı açığa çıkarmada ve protesto gösterilerini organize etmedeki payları çok büyüktür. Özellikle Münster

²⁰⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 26.08.1934.

Piskoposu August Graf von Galen'in 3 Ağustos 1941'de bir ayın esnasında bu konuyu dillendirmesi programın sona erdirilmesinde büyük önem teşkil etmiştir. Buna rağmen 100 bin yetişkin ve 20 bin çocuk bu program çerçevesinde öldürülmüştür. Her ne kadar ötenazi programına 24 Ağustos 1941'de resmi olarak son verildiği ileri sürülse de savaşın bitimine kadar binlerce insan, bu programın kurbanı olmaya devam etmiştir.²⁰¹ Avrupa'yı sarsan ötenazi programı hakkında Türk basınında hiç bir haber ve yoruma rastlanmamıştır.

Nazi yönetiminin uyguladığı öjeni politikasından Türkiye'nin de etkilenerek o tarihlerde bir takım antropolojik çalışmaları devlet eliyle başlattığı düşünülse de bu tür antropolojik çalışmaların Hitler'in iktidarından çok daha önce 1925'te kurulan Türk Antropoloji Tetkikat Merkezi tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Bu antropoloji merkezinin çalışmalarının ve 1930'da kurulan Türk Tarih Tetkik Encümeni'nin ortaya attığı Türk Tarih Tezi'nin -dünyadaki bütün uygarlıkların temeli, doğal nedenlerle Orta Asya'daki anayurtlarından bütün dünyaya göç etmek zorunda kalan Türkler tarafından taşınan Türk uygarlığıydı- altında ırkçılığın yatmadığı, bir ulus fikrinin oluşturulmak istendiği düşünülmektedir.

13. Din Konusu

Nazi ideolojisinin kesin bir din anlayışı yoktur ve ateistlikten nihilistliğe, ırkçı yeni pagancılıktan Hıristiyanlığın taktik olarak benimsenmesine kadar birçok farklı inancı bir arada barındırmıştır. Bu nedenle Nazilerin dine karşı tutumları ikilemlidir. Çünkü bir yandan millî din olarak kabul edilen Protestanlıkla bir Alman Hıristiyanlığı oluşturulması düşünülmüş diğer yandan da Hıristiyan kültürünün tamamen reddine ve yerine Cermen mitolojilerine, Hinduizm ve Budizm'e dayanan bir yeni oluşuma yönelmeye çalışılmıştır. Aslında Nazizm, totaliter bir dünya bakış açısına sahip olduğundan hiçbir dine tahammülü olmamıştır. Nazi yönetimi, Protestanlık ve Katolikliğin devlet işlerine karışmasını istememiş ve devletten ayrı bir güç olmalarına da izin vermemeye çalışmıştır. Özellikle Alman Katolikliğinin

²⁰¹ Klaus-Peter Drechsel, **Beurteilt, Vermessen, Ermordet. Praxis der Euthanasie bis zum Ende des deutschen Faschismus**, Duisburger Institut für Sprach- und Sozialforschung, Duisburg, 1993, s. 174; Kammer, **a.g.e.**, s. 63-65; Benz, **a.g.e.**, s. 395-396

Vatikan'daki Papa'ya bağlı olması, Naziler için tahammülü imkânsız bir durum oluşturmuştur.²⁰²

Nazi hükûmeti, millî birlik oluşturmaya yönelik eyaletleri, sendikaları ve partileri birleştirme girişimine mezhepleri de katmıştır. Sırf bu amaçla Hitler, Haziran 1933'teki kilise seçimlerinde Piskopos Ludwig Müller'i desteklemiş ve eyalet kiliselerinin bir kısmında başarılı olduğu için onu "Reichsbischof" (İmparatorluk Piskoposu) seçmiştir. Nazi hükûmetinin bu faaliyetlerine ilk tepki, dindar bir Protestan olan Hindenburg'tan gelmiş ve Hindenburg, kiliselerin izni olmadan böyle bir birleştirme yapılamayacağı ikazında bulunmuştur. Diğer yandan Papalık, Alman Katolik kilisesi, örgüt ve okulları kendine bağlı olduğundan izni olmadan bunlara dokunulamayacağını belirtmiştir. Hitler, bu tepkiler üzerine kiliseleri birleştirmeye yönelik girişimleri durdurmuş ve dindar bir Katolik olan von Papen'i Vatikan'ı etkilemek üzere bu ülkeye göndermiştir. Papen'in bu doğrultuda yaptığı görüşmeler sonucunda 22 Temmuz 1933'te Vatikan'a, Almanya'daki Katolik kilise ve okullarına dokunulmayacağına dair bir güvence verilmiş ve karşılığında Alman Katolik kilisesinin siyasete karışmayacağı garantisini içeren bir konkordato imzalatılmıştır. Böylece, "*Almanya'da artık din ve siyaset işleri ayrıldığından buradaki Katolik kilisesi bundan sonra yalnız dini talim ve terbiye işleri ile meşgul olacaktır.*"²⁰³

Hitler, her ne kadar kiliselerle uzlaşa sağlamışsa da Hindenburg'un ölümüyle birlikte onun bu konuda müdahalesinden de kurtulup kiliseleri birleştirmeye yönelik çabalarına kaldığı yerden devam etmiştir. Bu çabalar, Protestan kilisesiyle hükûmet arasında bir mücadeleye neden olmuş ve bu tepkinin sonucunda rahipler, "Bekennende Kirche"yi (Kabul Edilmiş Kilise) kurmuşlardır. Bu organizasyon yaptığı açıklamalarla Nazi rejimine karşı savaşım vermiştir. İçişleri bakanlığı da bu tür açıklamaları yasakladığı için kiliselerin birleştirilmesine karşı çıkan rahipler tutuklatılmıştır.²⁰⁴

²⁰² Sternburg, a.g.e., s. 42-44; Kammer-Bartsch, a.g.e., s. 31-32; Benz, a.g.e., s. 204-221.

²⁰³ Sternburg, a.g.e., s. 42-44; Kammer-Bartsch, a.g.e., s. 31-32; Benz, a.g.e., s. 204-221; Muharrem Feyzi, "Almanya-Papalık İhtilafı", *Cumhuriyet*, 12.07.1933.

²⁰⁴ Bracher, a.g.e., s. 411-424; *Cumhuriyet*, 22.09.1934.

Nazilerin din konusundaki politikası konusunda Muharrem Feyzi şunları yazmıştır: “Nazi fırkası...kiliseleri birleştirerek bütün Almanya için müşterek bir protestan kilisesi, din merkezi ve müttehit teşkilat vücade getirmeği milli vahdetin itmamı için elzem görmüştü...Eski askeri protestan papazlarından Dr. Müller Almanya devleti kilise başı unvanile yeni teşkilatın başına geçirilmişti. Nazi fırkası ve bütün hükümet kuvvetleri bu yeni piskoposa muzaheret etmişlerdi.” Yazara göre, rahiplerin tutuklanmasına yönelik baskılar, muhalif papazları susturamamış, bu papazlardan Protestan olanları ise Bekennende Kirche bayrağı altında toplanmış ve bu rahipler din işlerine devletin karışmamasını istemişlerdir. Halk, Müller başkanlığındaki yeni Protestan örgütü yerine bu rahiplerin sözünü dinlemiş ve böylece Nazi yönetimine karşı muhalif hareket büyümüştür. Bu muhalefetin millete ve orduya sirayet etmesinden korkan Hitler, Müller’in İmparatorluk Piskoposu unvanından vazgeçmiştir.²⁰⁵

Ancak Nazi hükûmeti, kiliselere baskı yapmaktan vazgeçmemiş, kararlarına karşı çıkan Bekennenden Kirche üyesi 700’den fazla rahibi, 1935 yılı içinde tutuklatmış, Katolik işçileri de kamu hizmetinden mahrum bırakmıştır. Ardından hükûmetin kararlarını eleştiren Katolik gazetelerini de kapatmıştır. Hitler’in darbeci arkadaşı emekli general Ludendorf da yayınladığı demeçlerle Alman halkından çocuklarını papaz okullarına göndermemelerini isteyerek Nazi yönetimini bu konuda desteklemiştir. Sonuçta kiliselere ve din adamlarına yönelik müdahale, baskı ve tehdit Vatikan ile Nazi yönetimini karşı karşıya getirmiştir.²⁰⁶

Bu nedenle Papa yayınladığı fetvayla, Nazi yönetiminin bu tutumunu eleştirmiş ve Almanya’ya karşı bir cephe oluşturmaya çalışmıştır. Nazi hükûmeti de Papanın bu çabalarını eleştirmiş ve Vatikan’la ancak kilisenin devlet içinde devlet olmasına izin verilmemesi şartıyla anlaşmaya hazır olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷ Bu gelişmeyi Tan, “Papa bu mektubunda Alman faşistlerinin katoliklere karşı yaptığı

²⁰⁵ Muharrem Feyzi, “Almanya’da Devlet Din”, **Cumhuriyet**, 12.11.1934.

²⁰⁶ Peter Steinbach- Johannes Tuchel, **Widerstand in Deutschland: 1933-1945**, Beck, München, 1994, s. 42-44; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 33-34; Benz, **a.g.e.**, s. 204-221; Bracher, **a.g.e.**, s. 411-424; **Cumhuriyet**, 15.07. ve 06.08.1935.

²⁰⁷ Rothfels, **a.g.e.**, s. 787-91; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 33-34; Benz, **a.g.e.**, s. 204-221; **Cumhuriyet**, 15.04.1937.

muameleyi tenkit ettikten sonra bütün dünya efkârı umumiyelerini Almanya'ya karşı cephe almaya davet etti. Hitler, vatikana verdiği bir nota ile bu hareketi Almanya işlerine müdahale telâkki ederek protesto etti” sözleriyle açıkladıktan sonra, trajikomik olarak nitelendirdiği bu yeni durumu şu sözlerle ortaya koymuştur: “Almanya'da faşizm iktidara gelmek için Protestan kilisesine dayandı, ona imtiyazlar verdi, Protestan kilisesi de Alman faşizmini elinden tutup iktidara çıkardı. O da minnet borcunu ödemek için yahudileri memleketten kovduğu gibi, katoliklere karşı da cephe aldı. Siyasi zulüm ve itisaf altında kalan katolikler, sol fırkalara kaydılar. İşin garip tarafı...Katolik kiliseleri bütün dünyada sol cereyanlarla beraberdir...Zavallı kiliseler, zavallı dini kanaatler siyasi kavgaların elinde nasıl oyuncak oluyorlar.”²⁰⁸ Aynı görüş doğrultusunda Ahmet Şükrü Katolik kilisesi ile Nazi hükûmetinin çatışmasını şu şekilde anlatmıştır:

“Katolik kilisesi ile devlet arasındaki mücadelenin eski bir tarihi vardır...Bismark,...alman birliğini kurar kurmaz, karşısında düşman olarak katolikleri buldu...Bismark katolik kilisesine karşı tedbirler aldı...Papa, müdahale ederek bu kanunlara itaat edilemeyeceğini bildirdi....Bismark, Almanya'yı milli birliğine kavuştururken kiliseyi buna düşman vaziyetinde gördüğü gibi, bugün de Hitler milli sosyalist prensiplerinin tatbikinde kiliseyi düşman vaziyetinde görmektedir. Hakikatte kilise ile devlet arasındaki bu mücadele, devletle ferd arasındaki karşılıklı münasebetlerin telakkisi hakkındaki ihtilaftan doğmaktadır.”²⁰⁹

Bununla birlikte Ahmet Şükrü Esmer, Almanya ile Vatikan arasındaki siyasi ilişkinin son haftalarda iyice gerginleşmesinin ardında, gençliğin eğitim ve öğretimine kilise kadar yeni hükûmetin de önem vermesinin yattığını belirtmiştir. Yazara göre Hitler, iktidara gelince Vatikan'la yaptığı anlaşma sayesinde Katolik Merkez Partisi'ni kapattırılmış, karşılığında Katoliklerin siyasi olmayan faaliyetleri için güvence vermiştir. Ancak hangi faaliyetin siyasi, hangilerinin olmadığı konusunda tartışmalar çıkmıştır. Nitekim kiliseye göre gençliğin eğitimi siyasi değilken, hükûmete göre siyasi olmuştur. Kiliseyle arası açılınca da hükûmet, Katolik papazların halkın gözündeki değerini düşürmek için, onları kaçakçılık, ahlaksızlık gibi suçlarla itham etmeyi amaçlamıştır. Bunun sonucunda Vatikan da tüm Katolik alemini Almanya'ya karşı cephe aldirmiştir. Tüm bu değerlendirmeler

²⁰⁸ Adsız Yazıcı, “Faşizm ve Demokrasi Kavgasında Papa”, **Tan**, 19.04.1937.

²⁰⁹ Ahmet Şükrü Esmer, “Faşistlik, Komünistlik ve Katolik Kilisesi”, **Ulus**, 04.04.1937.

neticesinde Esmer, “Hitler inkılab sahasında büyük cesaret göstermiştir. Bakalım, bir devletin kendi tebaası hakkında yabancı bir devlet ile mukavele imzalaması gibi milli sosyalist prensiplerine aykırı olan bir vaziyete nihayet vermek cesaretini de gösterecek mi?”²¹⁰ şeklinde bir soru sorma gereği duymuştur.

Kilise ile Nazi yönetimi arasında yaşanan bu gerginliklerin arkasından tutuklanan 64 Protestan papaz için gösteri yapan 115 kişi de tutuklanmıştır. Ahmet Emin Yalman da bunun üzerine, Hitler’in ülkedeki tüm nüfuzlu müesseselerde yaptığı gibi kiliseyi de nüfuzu altına almak istediğini belirtmiştir. Yazara göre, sırf bunun için Nazi yönetimi yüzlerce Katolik papazı tutuklatıp toplama kamplarına göndermiştir.²¹¹ Kiliseyle Nazi yönetiminin savaşımı savaş başlamasıyla birlikte devam etmiştir. Hitler, siyasi muhaliflerini tamamen yok edebilmiş iken kilise muhalif bir güç olarak onun karşısında durmaya devam etmiştir, ancak kilisenin bu direnişi, savaşlarda elde edilen zaferlerle etkisini yitirip gitmiştir.

Nazi Almanyası’nın kiliselerin etkinliğini kırmaya ve onları birleştirmeye yönelik çabaları diğer tüm gelişmelerde olduğu gibi Muharrem Feyzi’den destek görmüş, Ahmet Şükrü ve *Tan* gazetesi tarafından ise eleştirilmiştir.

14. Sosyo-Kültürel Faaliyetler

Nazi partisinin iktidara gelmeden önceki sosyal politikası, her şeyin devletleştirilmesi, büyük şirketlere devletin ortak olması ve büyük arazilerin devletleştirilerek küçük çiftçilere dağıtılmasıdır. İktidar öncesi parti vaatleri arasında yer alan bu politikaların gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını Muharrem Feyzi şöyle açıklamıştır: “*Bu içtimai programın tatbiki faşistlerle bunların müttefiki ağır sanayi patronları, büyük arazi sahibi bulunan milliyetperverler ve muhafazakarların arasını açabilir. Bunun için M. Hitler şimdilik bu programı nutuklarında bile mevzuu bahsetmekten çekiniyor.*”²¹²

²¹⁰ Ahmet Şükrü Esmer, “Almanya ve Vatikan”, *Ulus*, 08.06.1937.

²¹¹ Ahmet Emin Yalman, “Avrupa’da Din Harbi”, *Tan*, 15.08.1937; *Cumhuriyet*, 10.08.1937.

²¹² Muharrem Feyzi, “Hitler’in Siyasi ve İçtimai Programı”, *Cumhuriyet*, 07.05.1933.

Nazi yönetimi, bu sosyal politikalarla sermaye çevrelerini ürkütme yerine, Alman halkını çocuk, gençlik, işçi ve yardım organizasyonlarıyla etkilemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, kimsesiz ve küçük çocuklar için Nazi kreşleri açılmış, işçilerin tatillerini değerlendirmeleri için Kdf²¹³ kurulmuş, yoksulların kış aylarını rahat geçirebilmeleri için kurulan WHM²¹⁴ ile yardımlar toplanmış, çok çocuklu kadınlar vergi indiriminden yararlandırılmıştır. Nazi yönetimi, çalışan kadınların yerlerini erkek yakınlarını bırakmalarını sağlayarak, işsizliği bir nebze olsun azaltmayı çalışmış, genç kızları evliliğe hazırlık adı altında mecburi hizmete tabi tutmuştur.²¹⁵

Gençliğe yönelik olarak Hitler çalışma çağına gelip de iş bulamayan gençleri sokaklardan toplayarak, devlete ait iş ocaklarına yerleştirmiş, sabah sporları yaptırmış, becerisine göre onları yönlendirmiş ve değişik alanlarda dersler vermiştir. Ayrıca, akşamları sinema, tiyatro veya konser gibi etkinliklere katılımlarını sağlamıştır. Alman hükümeti gençlerin her türlü ihtiyacını karşılarken bir miktar harçlıkta vermiştir. Başlangıçta gönüllülük esasına dayanan bu faaliyetlere bazı gençlerin ayak uyduramaması üzerine Nazi yönetimi HJ (Hitler gençliği: Hitler-Jugend) adlı bu gençlik organizasyona katılımı zorunlu kılmıştır.²¹⁶ Gençlere yönelik bu çalışmaların yararını Almanya’da öğrenim görmüş olan İhsan Yıldırım, “*Berlin sokaklarında...dilenci gençler artık bu sayede görünmez olmuşlardır. Düne kadar sokaklarda dilenen gençler bugün memlekete faydeli birer vücut olarak beden ve dimağen çalıştırılmaktadırlar.*”²¹⁷ ifadeleriyle desteklemiştir. Bu organizasyonlarla Nazi yönetiminin neyi amaçladığını *Hakimiyeti Milliye*, “*Nazi hükümeti gençliğin*

²¹³ **KdF:** (Kraft durch Freude:Neşeden Kuvvete) Alman işçilerinin boş zamanlarını değerlendirmeye yönelik olarak kurulmuş, politik bir organizasyondur. Bu kuruluş her ne kadar 1933 ile 1945 yılları arasında faaliyet göstermişse de işlevini savaşın başlamasıyla yitirmiştir. DAF’ın bir alt kuruluşu olan bu organizasyon, gezilerin, tatillerin, yolculukların organizasyonu ile uğraşmıştır. Benz, **a.g.e.**, s. 605-606.

²¹⁴ **WHM:** (Winter Hilfswerk:Kış Yardım Oluşumu) 13 Eylül 1933’te işsizlere yardım amacıyla halk dayanışmasını güçlendirmek ve işsizlerin devlete olan yükünü hafifletmek için kurulmuştur. Savaş sırasında ise savaşın zararlarını ve yarattığı yoksulluğu hızlı bir şekilde telafi etmek için kullanılmıştır. Propaganda bakanlığına bağlı olan bu kuruluş, lotarya, bağış, ücretlerden kesinti ve gönüllü çalışmayla finanse edilmiştir. Bir çok sanatçı ve politikacı aracılığıyla bu kuruluşa milyonlarca mark para toplanmış ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 241-243.

²¹⁵ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 90-94; Benz, **a.g.e.**, s. 223-241; Sternburg, **a.g.e.**, s. 53-57; Thamer, **a.g.e.**, s. 266-274.

²¹⁶ Benz, **a.g.e.**, s. 223-241; Sternburg, **a.g.e.**, s. 53-57; Thamer, **a.g.e.**, s. 266-274.

²¹⁷ İhsan Yıldırım, “Hitler Gençlik Teşkilatı Alman Neslini Kurtardı”, **Cumhuriyet**, 27.05.1933.

*askerliğe hazırlanması işine büyük bir faaliyete sarılmıştır...Gençler önce teker teker, sonra manga ve nihayet takım halinde talim görmektedir*²¹⁸ sözleriyle açığa çıkarmıştır.

Nazi yönetiminin gençlere yönelik bu çalışmaları zorunlu hâle getirmesi, Aralık 1936 yılını bulmuştur. Haziran 1935'te "Reichsarbeitsdienstgesetz" (Çalışma Yükümlülüğü Yasası) ile 18-25 yaş grubu gençler, 6 aylık bir çalışma zorunluluğuna tabi tutulmuş, Şubat 1936'da da 1915 doğumlu erkeklere altı aylık tarım alanında çalışma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca Aralık 1936'dan itibaren de eğitim-öğretim süresi askerlik ve ekonomik nedenlerle 12 yıla sınırlandırılmıştır.²¹⁹

Almanya'daki gençlere yönelik faaliyetleri destekleyen Abidin Daver, bu tür çalışmalarla gençlerin kamplara alınarak disiplin ve eğitim açısından askerliğe hazırlandığını, tarımda, yol yapımında, bina inşaatlarında da çalıştırıldıklarını belirtmiştir. Yazara göre, gençlere yönelik iş hizmetindeki amaç, ülkede iş sahasını daraltmadan genel hizmetlerde bulunmak olmuştur ve bu amaçla her altı aylık dönemde 200 bin genç çalıştırılmıştır. Daver, bu şekilde gençlerin kamu hizmetlerinde çalıştırılmalarından esinlenerek şu öneride bulunmuştur: "*Son defa Trakyadan geçerken yol inşaatında gördüğümüz manzara, bizim de mecburi iş hizmetinden istifade etmemiz lazım geldiği fikrini uyandırdı...memleketimizde, iş mükellefiyeti kabul edildiği takdirde, amele kıtlığı yüzünden teahhura uğrıyan imar işleri geç kalmıyacağı gibi, bunların daha ucuz yapılması imkanı da temin edilmiş olacaktır.*"²²⁰

Yardım amacıyla kurulan WHW için bakandan sanatçısına, askerden bürokratına kadar herkes eline kumbara alıp para toplamış, toplanan paralarla fakirlerin kışlık gıda, yakıt ve giyim giderleri karşılanmıştır. WHW için toplanan paralar, her hafta basın ve radyo aracılığıyla açıklanmıştır. Bu kuruluşun topladığı

²¹⁸ **Hakimiyeti Milliye**, 22.11.1934.

²¹⁹ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 49-50; Benz, **a.g.e.**, s. 223-241; Sternburg, **a.g.e.**, s. 53-57; Thamer, **a.g.e.**, s. 266-274.

²²⁰ Abidin Daver, "Mecburi İş Hizmeti Bizde de Tatbik Edilemez mi?", **Cumhuriyet**, 19.07.1937.

yardımlarla Ocak 1936 itibarıyla 12,5 milyon yoksula yiyecek, giyim ve yakacak yardımı sağlanmışır.²²¹

Bunun yanında DAF²²² işçilerin boş zamanlarını değerlendirmek üzere Kasım 1933'te KdF'yi kurmuştur. Zeki Mesut'a göre bu kuruluşun amacı, işçileri eski komünist düşüncelerden vazgeçirip milliyetçi olmalarını sağlamaktır. Yazara göre, bu amaçla 10 bine yakın işçi, kışın Bavyera dağlarında, yazın da 100 bin işçi, deniz kenarlarında gezdirilmiştir. Yazar, bu tür faaliyetlerin Sovyetlerde de olduğunu ve bu nedenle Bolşevizm ve Nazizmin bu konuda birleştiğini belirtmiştir.²²³ 1937'de 106 bin üyeli KdF'nin amacı, işçilerin boş zamanlarını ucuz yolculuklar ve tatillerle hoşça vakit geçirerek, yüksek bir motivasyonla işe dönmelerini sağlamaktır. KdF işçilere yalnızca ucuz yolculuk ve tatil değil, aynı zamanda, ucuz tiyatro, sinema ve konser biletleri de sağlamıştır.²²⁴

Nazi yönetiminin kadına olan bakış açısı ve onlara yönelik çalışmaları *Hakimiyeti Milliye*'de açıklanmıştır. Gazeteye göre, yeni rejim, kadını ait olduğuna inandığı eve yönelmek isterken, erkeği de savaşçı özelliklerini yitirmesine neden olan evden uzaklaştırmak istemiştir. Nazi yönetimine göre, kadının görevi erkeğine hizmet etmek, onu fazla masrafa sokmamaktır. Kadınlardan çok çocuk doğurmalarının istenmesi de savaş meydanlarında erkeğe olan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Kadınlar, Nazi yönetiminden sonra birçok iş alanından çıkarılmış ve kadınla erkeği rakip hâle getirecek olan ortak eğitimden vazgeçilmiştir. Kızlar için vücutlarını sağlamlaştıracak ve vatansızlık duygularını kuvvetlendirecek özel okullar kurulmuştur. Kaiser Wilhelm zamanında kadın için üç (K) varken: Kinder, (çocuk), Kirche, (kilise), Küche (mutfak). Şimdi bu üç (K) ortadan kalkmış, bir tek K kalmıştır: Krieg (harp).²²⁵

²²¹ Benz, **a.g.e.**, s. 463-464; Sternburg, **a.g.e.**, s. 53-57; Thamer, **a.g.e.**, s. 249-251.

²²² **DAF**: (Deutsche Arbeitsfront: Alman İşçi cephesi) 10 Mayıs 1933'te sendikalara el konulmasından sonra kurulmuş, 20 Ocak 1934'te "Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit" (Millî İşin Düzenlenmesine Dair Kanun) ile yasal hale getirilmiştir. Üyelik için bir zorunluluk olmamasına rağmen, DAF'ın yaklaşık 22 milyon üyesi vardır. Başında Robert Ley'in bulunduğu bu kuruluş, savaş sonuna kadar faaliyet içinde olmuştur. Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 46-47.

²²³ Zeki Mesut, "Neşeden Kuvvete", **Hakimiyeti Milliye**, 16.03.1934.

²²⁴ Peter Reichel, **Der schöne Schein des dritten Reiches**, Carl Hanser Verlag, München, 1991, s. 243-254

²²⁵ Today, "Almanya'da Kadın", **Hakimiyeti Milliye**, 16.07.1934.

Nazi yönetimi, kadını iş hayatından çıkarıp eve döndürmekle, aynı zamanda çalışan kadınlardan boşalan işlere erkekleri yerleştirerek işsizliği kısmen de olsa çare bulmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda çalışan kadınların, işlerini erkek bir yakınına bırakmaları karşılığında, evlenmeleri için 1000 mark karşılıksız para verilmiştir.²²⁶ Nazi yönetiminde kadının konumu hakkında Hüsamettin Bozok şunları söylemiştir: “Faşist liderler kadının eve dönmesiyle iki yerden kar edeceklerini umdular. 1-Kadın evine dönünce yalnız çocuk yetiştirecek; doğanları, Alman militarizmini kuvvetlendirmek için azami itina ile büyütecek...çünkü nasyonal-sosyalizmin emperyalist politikasına nefer lazımdır! 2-Kadın evine dönünce iş hayatında boşalacak yerlere erkek işsizler geçecek, bu suretle memleketteki işsizlik azalmış olacaktır.”²²⁷

Necati Salih Çakır’ın da Nazi toplumunda kızların durumunu ortaya koyarak eski ve yeni durumu karşılaştırdığı şu ifadeler dikkate değerdir: “Hitler...genç kızlara gelince, bunları birer sene için kırlarda hususi suretle kurduğu kamplara (Arbeitsdienst) gönderdi...bu genç kızlar bir taraftan tekrar tabiata ısınıyor, diğer taraftan el ve ev işlerine alışıyorlar. Bu sakın muhitte milli sosyalizmin kadınları tekrar yuvalarına döndürmek hususundaki umdelerini aşılama çok daha kolay olmaktadır. Buradan dönen kızlardan çoğu aradığı erkeğe rast gelirse kolayca evleniyor. İşte Almanyada kadın yeniden kadınlığa, evine süsüne ve tabiata dönüyor ve eski sistem (Fröylan Doktor) lar gitgide maziye ait orijinal bir tip olmağa başlıyor.”²²⁸

Kadınlara yönelik yapılan değişiklikler bunlarla da kalmamış, Ocak 1937’te Alman kadınına üniversitede okuyabilmesi için çalışma yükümlülüğü getirilmiş, Şubat 1938’de de ev ve tarım dışında bir işle meşgul olan kadınlar için, evde veya tarımda çalışma zorunluluğu getirilmiştir. Ağustos 1938’de de çocuğu olmamak, boşanma nedeni sayılmıştır. Bunun yanında Aralık 1939’dan itibaren dört ve daha fazla çocuklu annelere şeref madalyası verilmiş ve vergi indirimi sağlamıştır.²²⁹

²²⁶ Benz, a.g.e., s. 667.

²²⁷ Hüsamettin Bozok, “Almanya’da Kadın Telekkisi”, **Yeni Adam**, Sayı:151-19.11.1936-s.6.

²²⁸ Necati Salih Çakır, “Dünkü ve Bugünkü Alman Kadını”, **Ulus**, 30.05.1936.

²²⁹ **Cumhuriyet**, 21.02.1938; **Cumhuriyet**, 26.12.1938.

Böylece Nazi yönetimi, kadının görevini savaş meydanları için mümkün olduğunca çok çocuk yapmakla ve erkeğine hizmet etmekle sınırlandırmıştır. Ancak sırf işsiz erkeklere iş bulmak amacıyla savaştan önce işlerinden uzaklaştırılan kadınlar, savaşın başlamasıyla birlikte duyulan iş gücü ihtiyacı nedeniyle, iş yerlerine geri dönmeleri konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal faaliyetler, Nazi yönetiminde politika ve propagandaya yönelik yapıldığından kültürel faaliyetler de aynı amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Bunun için kültürel faaliyetlerin tamamı, Propaganda Bakanı Goebbels'e bağlanmıştır. Nazi dönemindeki birçok eser, rejim yanlısı kişiler tarafından propaganda amaçlı ortaya konmuştur. Nazi düşüncesine aykırı olan her türlü eser yasaklanmış ve bu tür eser veren sanatçılar, bir şekilde sanat hayatından tecrit edilmiş veya toplama kamplarına gönderilmişlerdir. Bunun yanında Goebbels, çok genç yaştaki sanatçıların sanat birikimleri yetmediği için kendilerinden yaşça çok büyük olanların sanatlarını eleştirmelerini yasaklamıştır.²³⁰

Kültüre olduğu gibi bilime de siyaset karıştırıldığını Zekeriya Sertel şöyle dile getirmiştir: “*Biz ilmin bitaraf olduğunu biliriz. Halbuki siyaset ilme de karıştı...İlim siyasetin bir uşağı haline getirildi...Einstein bir şarlatan olarak gösteriliyor ve izafiyet nazariyesinin bir deli saçması olduğu iddia ediliyor...İlim için ilim, sanat için sanat bir hulya oluyor. İlim de, sanat ta cemiyete göre muayyen siyasi davaların birer propaganda aleti olmaktan kurtulamıyor.*”²³¹ Nazi rejiminin sanat anlayışını Yaşar Nabi objektif bir şekilde yorumlamaya çalışmıştır:

“Nasyonal sosyalizmin «herşey millet içindir» nazariyesi malumdur. Aynı nazariye sanatta da hakimdir...Ancak küçük bir miktarda ecnebi eserlerin, o da nazi telakkilerine muhalif olmamak şartıyla, Almanyada oynanmasına müsaade edilmektedir...halk için sanat! İşçilerin ve köylülerin hayatını anlatan piyesler, bugün Almanyada çok rağbet görmektedir. Yeni telakkiler, eski üstadlardan bir çoğunu sahneden uzaklaştırırken pek çok genç üstaplara iş temin etmiştir. Fakat gençlikle birlikte, sahneye tecrübesizlik ve acemilikler de gelmiştir...geniş halk kütlelerine tiyatroyu

²³⁰ **Milliyet**, 01.05.1933; **Cumhuriyet**, 04.05.1933; **Hakimiyeti Milliye**, 21.05.1934; **Hakimiyeti Milliye**, 24.07.1934; **Tan**, 28.11.1936; **Ulus**, 21.12.1937.

²³¹ M. Zekeriya Sertel, “Hangi İlme İnanalım?”, **Tan**, 11.11.1937.

*sevdirmek, ve temaşa sanatını bir kültür vasıtası haline koymak için nazi rejiminin yapmış olduğu tecrübe çok dikkate şayandır.*²³²

Nazi yönetiminin gençlere yönelik çalışmalarını İhsan Yıldırım övmüş, *Hakimiyeti Milliye* eleştirmiş ve çalışmaların arkasında savaşa hazırlık yattığı uyarısında bulunmuştur. Gençlere yönelik organizasyonlara zorunluluk getirilmesi Abidin Daver'e cazip gelmiş ve bunun Türkiye'de de uygulanmasının yararlarına işaret etmiştir. İşçilerin boş zamanlarını değerlendirmeye yönelik oluşumlar, Zeki Mesut ve *Cumhuriyet* tarafından desteklenmiştir. Nazi rejiminin kadına yönelik politikası, *Hakimiyeti Milliye* ve Necati Salih tarafından eleştirilmiştir. Nazi yönetiminin sanatı, kültürü ve bilimi kendi ideolojisi doğrultusunda yönlendirme çalışmaları Zekeriya Sertel tarafından eleştirilirken, Yaşar Nabi tarafından ise gençlere yeni iş imkânı ve halkı tiyatroyu sevdirmesi açısından olumlu bulunmuştur.

B. Dış Politikadaki Gelişmeler

Hitler'in dış politikasının hedefi, önce Avrupa'da bir Alman üstünlüğü sağlamak, sonrada Almanya'yı bir dünya gücü hâline getirmektir. Bunun için Almanya'nın askerî açıdan silahlandırılması ve ekonomik açıdan da yeterli olmasını sağlayacak, şu üç amacın gerçekleşmesi gerekiyordu: Versailles kısıtlamalarından kurtulmak, tek millet-tek devlet (Heim ins Reich)²³³ olmak ve Hayat Sahası Politikası'nı (Lebensraumpolitik²³⁴) gerçekleştirmek. Dış politikadaki bu üç amaç birbirleriyle bağlantılıdır, çünkü Versailles kısıtlamalarından Almanya'yı kurtararak sağlanacak silahlanmayla ülke dışında yaşayan Almanlar, ülke topraklarına katılacak ve ardından da savaşla elde edilecek topraklarla Alman halkının refahı arttırılacaktır. Hitler, bu amaçları gerçekleştirmek için bir yandan Versailles'i adım adım ihlal

²³² Yaşar Nabi, "Devlet ve Tiyatro Kültürü?", *Ulus*, 27.01.1938.

²³³ **Heim ins Reich:** (Toprakların İmparatorluğa Katılımı) NS yönetiminin politik bir parolası olarak kullanılmıştır. Bu parola ilk kez Saar referandumunda, daha sonra Südet bölgesinin alımında, Avusturya'nın ilhakında kullanılmıştır. Bu parola, Almanya dışındaki Almanları imparatorluk topraklarına katarak büyük bir Alman İmparatorluğu kurma amacına yöneliktir. Parola, 1939'da İtalya'nın Güney Tirol'deki ve 1940'ta Sovyetlerdeki Almanlarının tekrar ana vatana katılımlarını sağlama amacıyla da kullanılmıştır. Benz, *a.g.e.*, s. 557.

²³⁴ **Lebensraumpolitik:** (Hayat Sahası Politikası) Doğu Avrupa topraklarının Almanya tarafından egemenlik altına alınması politikasıdır. II. Wilhelm Almanyası'ndan Nazi Almanyası'na geçen bir politikadır. Bu politika, Himmler'in egemenlik altına alınacak toprakların Cermenleştirilmesine ve ekonomik olarak sömürülmesine dayanan Generalplan Ost (Genel Doğu Planı) planına kaynak oluşturmuştur. Kammer-Bartsch, *a.g.e.*, s. 118-119.

ederken diğerk yandan da barış istediğini sürekli yineleyerek dünya kamuoyunu ürkütmemeye ve devletleri karşısına almamaya çalışmıştır.²³⁵

Nazi yönetimi, dünya kamuoyunu karşısını almamak için, öncelikle 1926 Sovyetlerle imzalanan Berlin Anlaşması'nı Mayıs 1933'te yenilemiş, Temmuz 1933'te Vatikan'la yaptığı anlaşmayla kiliseye olan düşmanlığını gizlemeye çalışmış, Ocak 1934'te Polonya'yla yaptığı anlaşmayla Weimar Cumhuriyeti'nin Polonya'yı hedef alan Doğu Politikası'ndan vazgeçmiş görünmüştür. Bunun yanında Ekim 1933'te Milletler Cemiyeti'nden ve silahsızlanma konferansından çekilerek, ülkesini silah sınırlandırmalarından ve kontrolünden kurtarmıştır.²³⁶

Daha sonra Nazi yönetimi, 1935'te Saarland Bölgesinin bir referandumla Almanya'ya katılmasını sağlayarak dış politikadaki ilk başarısını elde etmiştir. Dolayısıyla daha 1935 yılında Almanya kendi kamuoyuyla birlikte dünya kamuoyunun desteğini almaya başlamış ve daha radikal kararlar almak için de cesaretlenmiştir. Nitekim, 16 Mart 1935'te mecburi askerliği tekrar getirerek, Versailles'in askerî kısıtlamalarından kurtulmaya yönelik ilk adım atılmıştır. Bu ihlale karşın İngiltere, Fransa ve İtalya “Stresa Cephesi”²³⁷ni oluşturmuşlar, ancak 18 Haziran 1935'te imzalanan Alman-İngiliz Denizcilik Anlaşması'yla bu cephe anlamsızlaşmıştır.²³⁸

Hitler'in dış politika alanında attığı adımlar Türk basınında ses getirmiş ve Mümtaz Faik, yaptığı şu benzetmeyle Almanya'nın dış politik hedeflerini ve bunları gerçekleştirme durumunda yaratacağı tehlikeyi anlatmıştır: “*Hitler hamur açıyor...Mesele sade Avusturya için de varit değildir. Nasyonal Sosyalisme'in başka taraflarda istediği yerler vardır. Şarki Prusya'nın şarkında Memel muntikası, Danimarka hududundaki Şlezvig dükalığı, Belçika hududundaki Malmedi ve Öpen*

²³⁵ Hildebrand, **a.g.e.**, s. 644-651; Oran, **a.g.e.**, s. 403-409, 409-414; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 237-249, 256-262, 274-304, 365-369; Benz, **a.g.e.**, s. 65-82.

²³⁶ Benz, **a.g.e.**, s. 65-82

²³⁷ **Stresa Cephesi:** (Stresa Konferansı) Nisan 1935'te İtalya'nın Stresa bölgesinde Almanya'nın silahlanmasını engellemek amacıyla İngiltere, Fransa ve İtalya'nın katılımıyla gerçekleşen bu konferansta üç ülkenin kurmuş olduğu aynı adı taşıyan cephe hiçbir etkinlik sağlayamamıştır. Benz, **a.g.e.**, s. 818.

²³⁸ Benz, **a.g.e.**, s. 65-82; Sternburn, **a.g.e.**, s. 68-70; Bracher, **a.g.e.**, s. 348-358.

mantıklar, Yukarı Slezya'da bir takım yerler...Fakat Nasyonal-Sosyalizm çengelli haçile Almanya haritasının hamurunu açar genişletirken bu çengeli bir taraflara takıp başka yerleri de yırtmasın.”²³⁹

Nazi yönetimi, Versailles'e yönelik bu ilk ihlalden sonra 1936'da silahtan ve askerden arındırılmış Ren Bölgesi'ne ordusunu sokarak, ihlallerin arkasının geleceğini göstermiştir. Aynı yıl yapılan Olimpiyatlar, dünya kamu oyunu etkilemeye yönelik çok iyi kullanılmıştır. 17 Temmuz 1936'da başlayan İspanyol İç Savaşı da Alman ordusu için bir savaşa hazırlık provası olmuştur.²⁴⁰ İspanyol savaşıyla ilgili Ahmet Şükrü, “Bir tahmine göre İspanyada on bin kadar Alman ve o kadar da muntazam İtalyan vardır. Alman ve İtalyan askerlerle takviye edilen Franco kuvvetleri hükûmet kuvvetlerine bir “Knock out” darbesi vurmağa karar vermişlerdir” demiştir. Alman hükûmeti, savaşa hazırlık provasından sonra dış politik amaçlarından “tek millet ve tek devlet”i gerçekleştirmeye ve Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da etkisini arttırmaya yönelik, Avusturya'yı 12 Mart 1938'de ilhak etmiş ve ilhakı referandumla Alman-Avusturya halklarına onaylatmıştır. Aynı amaç doğrultusunda Çekoslovakya'da yaşayan Südet Almanları için, Çekoslovak hükûmetinin kabul edemeyeceği Karlsbader Programı²⁴¹ öne sürülmüş ve bir Südet krizi yaratılmıştır. Krizi yok etmeye yönelik 29 Eylül 1938'de toplanan Münih Konferansı'nda da Çekoslovakya'nın parçalanması, Batılı büyük ülkelere kabul ettirilmiştir.²⁴²

Hemen hemen her konuda Nazi Almanyası'nı eleştirmekten çekinmeyen Hüseyin Cahid Yalçın, dış politikada elde ettiği başarılar nedeniyle Almanya'yı şu sözlerle övmüştür: “*Dünkü Almanyayı beynelmilel siyasette şerefsiz bir mevkide iken, bugünkü Almanya milli vahdetine kavuşmuş, her türlü zillet ve hacalet hatıralarını*

²³⁹ Mümtaz Faik, “Bay Hitler Hamur Açıyor”, *Milliyet*, 25.01.1935.

²⁴⁰ Benz, *a.g.e.*, s. 65-82; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 245-249.

²⁴¹ **Karlsbader Programı:** 1938'de Almanya tarafından kışkırtılan Südet krizinin ardından Sdp (Sudetendeutsche Partei:Südet Alman Partisi) tarafından Çekoslovakya hükûmetine sunulan talepleri içerir. Bu talepler, 28 Mart 1938'de Hitler tarafından, Sdp lideri Konrad Henlein'ı Berlin'de dikte ettirilmiştir. Henlein, 24 Nisan 1938'de bu talepleri Karlsbad şehrinde sekiz maddelik programa indirgemıştır. Bu program, Südet Almanlarının bağımsızlığının kabulüyle birlikte bu topraklarda Alman memurlarının görev yapmasını ve 1918'den itibaren burada yaşayan Almanların ekonomik zararlarının tazminini içermektedir. Bu programın kabulü Çekoslovak devletinin varlığının sonu demek olacağından Çek hükûmeti tarafından reddedilmiştir. Benz, *a.g.e.*, s. 596.

²⁴² Benz, *a.g.e.*, s. 65-82; Bracher, *a.g.e.*, s. 348-358.

silmiş, müstakil ve kuvvetli bir Almanya'dır ki, ...Bütün bunlar...Alman milletinin Hitler idaresi altında temin ettiği büyük işlerdir. Hitler'in...kendisini derin bir hayranlık ve sempati ile takib etmemek ve onu milletinin fedakarlığına hak kazanmış bir şef sıfatı ile alkışlamamak kabil değildir."²⁴³

Hitler, bu politik başarılarıyla birlikte silahlanma için ihtiyaç duyduğu sermayeyi sağlamak ve ülkesinde bir Yahudi kıyımı başlatmak amacıyla 7 Kasım 1938'de Paris'teki elçilik görevlisi Eduard von Rath'ın bir Yahudi tarafından vurulmasını çok iyi kullanmıştır. Bu olayı protesto için Nazilerin yaptığı gösterilerde meydana gelen hasarın faturasını, olaydan mağdur olan Yahudilere toplam 1 milyar mark ceza keserek göstermiş, topladığı parayla da silahlanmaya yeni kaynak sağlamıştır.

Bunun dışında Almanya'nın Mart 1939'da önce Slovakya'yı sonra da Böhmen ve Maehren'i alarak Çekoslovakya'yı haritadan silmesi, İngiltere'nin Yatıştırma Politikası²⁴⁴ nın da sonu olmuştur. Çünkü İngiltere, Südet topraklarının Almanya'ya katılmasıyla Hitler'in toprak taleplerinin yatışacağını ve savaş tehlikesinin kalkacağını düşünmüştür. Çekoslovakya'nın haritadan silinmesinden bir hafta sonra Memel, Litvanya'dan alınarak Alman topraklarına katılmıştır. Sıra artık Almanya'nın diğer amaçlarını gerçekleştirmesine gelmiştir. Bunun için Almanya, Sovyetlerle 1939 Ağustosunda yaptığı saldırmazlık anlaşmasıyla Doğuda sırtını sağlama almıştır. Bu anlaşmanın gizli protokolüyle de bir savaş durumunda, Polonya'nın Sovyetlerle paylaşımına karar verilmiştir. Sonuçta Hitler'in dış politik amaçlarından ilki olan Versailles'in kısıtlamalarından ülkesini kurtarması, birçok ülke tarafından haklı bulunup desteklenmiş, ikinci amacı olan tüm Almanların Almanya topraklarına katılması konusu ise Almanya'yı engelleyebilecek ülkeleri doğrudan etkilemediği için büyük bir tepkiye neden olmamıştır. Hitler, bu iki amacını savaştan gerçekleştirmiştir. Ancak üçüncü amacı olan Hayat Sahası Politikası, nereden başlayıp nerede biteceği belli olmadığından büyük güçleri

²⁴³ Hüseyin Cahid Yalçın, "Hitler'in Ellinci Senesi ", **Yeni Sabah**, 26.04.1939.

²⁴⁴ **Yatıştırma politikası:** (Appeasement-Politik) İngiliz Başbakanı Neville Chamberlain'ın Avrupa'da bir savaşı engellemek üzere 1938 Münih Konferansı'yla önce Südet bölgesinin, daha sonra tüm Çekoslovakya'nın Almanya tarafından ilhak edilmesine göz yuman bir politikadır. Oran, **a.g.e.**, s. 408.

harekete geçirmiştir. Nitekim Almanya, bu üçüncü amacını gerçekleştirmeye yönelik 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırınca bir dünya savaşı başlamıştır.²⁴⁵

Türk basınını Almanya'nın dış politika amaçlarını gerçekleştirmesi konusunda, daha çok Balkan politikası ilgilendirmiştir. Nazi yönetimi, hayat sahası içinde yer alan Balkanlara 1935 yılından itibaren tahıl ve ham madde karşılığında sanayi ürünleri satmaya başlamıştır. Bu gelişmeyi, Türkiye'nin kurduğu Balkan Paketi'ne bir tehdit olarak algılayan Yunus Nadi, "*Almanya balkan paktını tutmakla kendi hesabına fayda bulabilir. Çünkü bu pakt, en sonunda Almanyanın da işine yarayacak en yüksek bir insanlık prensibine dayanır. Balkan paktına aleyhtar olacak bir Almanya bütün Avrupa düşmanlığını kendi üzerinde toplanmış bulursa hiç şaşmamağa hazır olmalıdır*"²⁴⁶ sözleriyle Almanya'nın Balkan politikasını eleştirmiştir.

M. Nermi ise Almanya'nın Balkanlara yönelmesini iktisadi olarak değerlendirmiş Göring'in ve Ekonomi Bakanı Schacht'ın bu ülkelere yaptığı ziyareti, Almanya'nın yeni pazar arayışı olarak nitelendirmiştir. Yazara göre, Balkan ülkelerinin tarım ürünleri için Almanya, Alman sanayi ürünleri için de Balkanlar en büyük pazardır. Almanya, Balkanlar'da edinmiş olduğu yeri, coğrafyası ve yüksek teknolojisiyle elde ettiğinden Göring'in Balkan gezisinde ekonomi dışında başka neden aramamak gerekir.²⁴⁷

Hitler'i her konuda destekleyen Muharrem Feyzi'ye göre ise Habeşistan işgali nedeniyle İtalya'ya konan ambargo yüzünden Balkan ülkelerinin bu ülkeye ticareti durmuştur. Bu durumdan yararlanmak için Göring ve Schacht, Balkanlara gezi yapmıştır. Yazar, "*Almanya Yugoslavyanın, Yunanistanın, Macaristanın, Romanyanın ve Bulgaristanın ve bir derece Türkiyenin hububat, tütün, yün ve maden cevherleri gibi istihsalatının başlıca müşterisi olmuştur. Almanya, aldığı...eşyanın bedellerini kambiyo ile ödeyecek vaziyette olmadığından...bu alacaklara mukabil...sanayi eşyası vermektedir. M. Şahtın şimdi yaptığı seyahatten başlıca*

²⁴⁵ Benz, a.g.e., s. 65-82; Koçak, a.g.e., s. 108-109.

²⁴⁶ Yunus Nadi, "Yeni Bir Görünüş: Almanya Balkanlarda", **Cumhuriyet**, 30.05.1935.

²⁴⁷ M. Nermi, "Almanya ve Balkanlar", **Cumhuriyet**, 14.06.1935.

maksadı, Almanya namına mümkün mertebe fazla mal almak ve bunların bedellerine mukabil mümkün mertebe çok fabrika mamulâtı vermektir”²⁴⁸sözleriyle bu ziyaretlerin ekonomik amaçlar doğrultusunda yapıldığı düşüncesini pekiştirmiştir. Her konuda olduğu gibi bu konuyu da Zekeriya Sertel daha eleştirel bir bakışla değerlendirmiştir. Sertel’e göre, Almanya, Tuna ve Balkan ülkelerinden klering ve takas yoluyla sağladığı gıda ve hammaddeleri, başka ülkelere satarak bu ülkeleri tek taraflı olarak kendine bağımlı kılmakta, diğer bir ülkenin buraya ticaret yapmasını da engellemektedir ve aldığı ürünler karşısında para ödemek yerine, eski silahlarını vererek egemenlik kurmaktadır.²⁴⁹ Yazar Almanya’nın Balkanlara yönelmesini, “Drang nach Osten” (Şarka Doğru) politikasıyla da şöyle açıklamıştır:

*“Almanyayı şarka doğru sevmeden sebep şudur: Almanya...ham maddesini ve hububatını dışarıdan temine mecburdur. Çekoslovakya’dan başlayarak Tuna boyunca aşağı doğru inen hat üzerinde Almanyanın muhtaç olduğu ham madde ve hububat mebzul surette mevcuttur... ikinci sebep şudur...bir harp vukuunda Almanyayı denizden abluka edebilirler...Bunun için Almanya muhtaç olduğu ham madde ile gıda maddelerini karadan temin etmek mecburiyetindedir. Orta Avrupa ve yakın Şark memleketleri onun bu ihtiyacını temin edebilecek kudrettedir.”*²⁵⁰

Hitler’in dış politik hedeflerine ulaşmasının yaratacağı tehlike, Mümtaz Faik’i endişelendirmiştir. Birçok konuda Hitler’i ve uygulamalarını eleştirmekten hiç çekinmeyen Hüseyin Cahid, onun dış politika konusundaki başarılarını takdir etmiş ve hatta övmüştür. Almanya’nın Balkanlara ekonomik olarak yönelmesinden siyasi amaçları olduğundan endişelenen Yunus Nadi ve Zekeriya Sertel bu durumu eleştirirken Muharrem Feyzi ve M. Nermi, bu yönelmeyi sadece ekonomik olarak gördüklerinden endişe duymamak gerektiğini belirtmişlerdir.

²⁴⁸ Muharrem Feyzi, “Almanya ve Balkanlar”, **Cumhuriyet**, 17.06.1936.

²⁴⁹ M.Zekeriya Sertel, “Balkanlarda Alman-İngiliz Rekabeti”, **Tan**, 09.12.1938.

²⁵⁰ M.Zekeriya Sertel, “Almanya’nın Yakın Şark Siyaseti”, **Tan**, 01.12.1938.

1. MC'den ve Silahsızlanma Konferansı'ndan Çekilme

Dış politikada Nazi yönetiminin ilk önemli kararı, eşit bir şekilde temsil edilmediğine inandığı MC ve Silahsızlanma Konferansı'ndan Ekim 1933'te çekilmek olmuştur. Bu karardan sonra Hitler, Fransa'yla silahsızlanma ihtilaflarını çözmeye hazır olmalarına rağmen, MC bunu engellediğini belirtmiş ve bu nedenle Cenevre görüşmelerine katılmayacaklarını açıklamıştır. Aynı zamanda Hitler, Ribbentrop aracılığıyla İngiltere'ye, ülkesinin eşit olarak temsil edilmesini engelleyen Versailles'in beşinci kısmı kaldırıldığı takdirde tekrar görüşmelere katılacağını bildirmiştir.²⁵¹ Almanya'nın bu kararı almasını haklı bulduğunu Muharrem Feyzi, *“Almanya hükûmeti, Cenevre Konferansından ve cemiyeti Akvam içtimalarından ümitsiz bir müdafaya girişmektense her iki müesseseden çekilip gitmeği tercih etti...Almanya hükûmeti, Fransanın...dediklerini kabul etmiş olsaydı...Reichswehri ve mevcudu iki milyona yakın olan hücum kıt'alarını, hücum kademelerini, Çelik Miğfer askeri teşkilatını dağıtmağa mecbur olacak, buna mukabil silahlarını arttırması şöyle dursun gizli şekilde bir tüfek tedarik etmesine imkan kalmıyacaktı”*²⁵² sözleriyle anlatmıştır. Yazara göre Almanya'nın hızla silahlanmasından çekinen Avrupa ülkeleri, bunu engellemek için silahsızlanma konferanslarını başlatmışlardır. Bu ülkelerden Fransa, Almanya'nın silahlanmasına ve ordu bulundurmasına karşı çıkarken İngiltere ve diğer galip ülkeler, belli oranda silahlanmasını ve asker bulundurmasını Versailles hükümlerine aykırı olmasına rağmen kabul etmişlerdir. Hatta İngiltere, Almanya'nın uçak üretiminin fazlalığından tedirgin olunca, bu ülkeyle hava silahlarının ve uçaklarının sınırlandırılmasına dair bir anlaşmayı yine Versailles'e aykırı olmasına rağmen imzalamak istemiştir.²⁵³

Silahsızlanma konusunda oluşan anlaşmazlığın nedenini Ahmet Şükrü, Almanya'nın 300 bin asker bulundurma isteğine karşın Fransa'nın 200 bin askerde ısrarcı olmasının yattığını açıkladıktan sonra, Almanya'yı bu konuda haklı bulduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Almanyanın silaha sahip olmak istemesinde başka memleketlerin silahlanmalarından başka bir mana aramak ta abestir. Her*

²⁵¹ Cumhuriyet, 10., 23.,26.11.1933.

²⁵² Muharrem Feyzi, “Almanya'nın Kararları”, Cumhuriyet, 16.10.1933.

²⁵³ Muharrem Feyzi, “Almanya Silahlanıyor”, Cumhuriyet, 23.10.1934.

*memleket niçin silahlanmak isterse, Almanya da o maksatla silahlanmak istiyor...Fransanın istediği şimdiki halin muhafazasıdır...silahlarını o maksat için kullanacaktır. Almanyanın da istediği şimdiki vaziyeti değiştirmektir. Silahlarını da o maksat için kullanabilir.*²⁵⁴

Almanya'nın MC'den çekilme kararının halk oylamasına sunulacağına açıklanması üzerine Ahmet Şükrü, önce Fransız ve İngiliz basınının oylamanın serbest olmayacağına dair görüşünü şu şekilde iletmiştir: *“Bugünkü intihabatın kahir bir ekseriyetle ve belki de ittifakı ara ile hükûmet lehine neticelenmesinin sebebi, Almanyada intihabatın serbest yapılamamasından ziyade hükûmet tarafından takip edilen harici siyasetin hakikaten Alman milletinin temayülâtına uygun olmasındandır...İşte Alman intihabatının manası.”*²⁵⁵ Hitler, çekilme kararını 12 Kasım 1933'te halk oylamasına sunmuş ve yüzde 90 “evet” oyuyla kararı onaylatmıştır.²⁵⁶ Oylamadan sonra Esmer bu kez kendi değerlendirmesini aktarmıştır: *“Hakikat şudur ki Almanya artık kat'i ve nihai olarak Hitlerin eline geçmiştir...İntihabatın neticesi göstermiştir ki Almanyada Hitlerizm geçici bir heyecan değil, İtalyadaki faşizm gibi şümullu bir inkılap hareketidir.”*²⁵⁷

Almanya'nın silahlanması uzun bir süre daha dünya kamuoyunu meşgul edecek ve Nazi yönetimi MC'ye geri dönmeyecektir. Bilindiği gibi sırf Almanya'nın silahlanmasını önlemek veya en azından kontrol edebilmek amaçlı yapılan silahsızlanma konferansı, Almanya'nın çekilmesiyle dağılmıştır.

Almanya'nın MC'den ve silahsızlanma görüşmelerinden çekilmesini Muharrem Feyzi haklı bulup desteklemiş, Ahmet Şükrü de alınan bu kararı haklı bulduğu gibi, hükûmetin çekilme kararını halka onaylatıp kabul ettirmesini Hitler rejiminin Alman milleti tarafından tamamiyle benimsenmesi olarak nitelendirmiştir.

²⁵⁴ Ahmet Şükrü, “Silahlı Almanya”, **Milliyet**, 28.01.1934.

²⁵⁵ Ahmet Şükrü, “Alman İntihabatının Manası Nedir?”, **Milliyet**, 12.11.1933.

²⁵⁶ **Cumhuriyet**, 10., 23.,26.11.1933.

²⁵⁷ Ahmet Şükrü, “İntihabattan Sonra”, **Milliyet**, 18.11.1933.

2. Saar Plebisiti

Almanya dünya savaşını kaybettikten sonra on beş yıllığına MC kontrolüne verilen Saar Bölgesi'nin kaderi, kontrol sürecinin bitiminde yapılacak olan plebisitle belirlenecektir. Bu plebisit sonucunda Saar'ın Almanya'ya mı, Fransa'ya mı yoksa yine MC'ye mi bırakılacağına karar verilecektir.²⁵⁸ Bu oylamanın Almanya için önemini Esmer, "*Sar'ın Almanya'ya dönmesi iki bakımdan gerekli bir iş oldu: 1- Almanya'ya Alman olan bir ülkeyi katmak, 2-Hitler rejimine Alman ulusunun nasıl baktığını acuna göstermek...Alman dış siyaseti, bu işi bitirdikten sonra yeniden ileriye ve başka amaçlara doğru atılacaktır...Sar soruşturmasını bitirdikten sonra Versailles anlaşmasının başka bağlarından kurtulmak için yeniden çalışmaya başlayacak*"²⁵⁹ sözleriyle açıklamıştır. Saar konusunda 15 Ocak 1935'te yapılan oylamaya katılan 527.995 seçmenin yüzde 90.8'i, Saar'ın Almanya'ya, yüzde 0.4'ü Fransa'ya katılması yönünde, yüzde 7.87'si MC'de kalması yönünde oy kullanmıştır.²⁶⁰

Oylama sonucunu *Zaman* gazetesi şöyle yorumlamıştır: "*Bu iş Almanya için tam bir zaferle neticelenmiş demektir...Almanlar Fransanın yaldızlı ve hür idaresine, (Hitler'in sert, ezici, kırıcı ve soluk aldırmayıcı idaresini tercih ettiler...Sar meselesi bu şekilde halledilmekle Avrupadaki tehlikeli mntıkalardan birine şimdilik ortadan kalkmış gözile bakabiliriz.*" Gazete, Fransızların şu endişesini de ileterek Hitler'in gelecekte yapacaklarının ipucunu vermiştir: "*Fransızların bu işte en çok kızdıkları cihet ise...Almanya ile birleşmek isteyen Avusturya, Lehistan, (Çekoslovakya) Almanlarının hepsinin manevi kuvvetleri çok yükselmiştir. Bu da tabii Almanyanın durup dinlenmeksizin meseleler çıkarmasını, her memleketten yeni bir şey istemesini kolaylaştıracaktır.*"²⁶¹ Gazetenin bu değerlendirmede haklı olduğunu 3-4 yıl içinde yaşanan gelişmeler gösterecektir. *Cumhuriyet* yazarı Abidin Daver de Saar'ın Almanya'ya katılımına olumsuz oy veren kitleyi şu ifadeleriyle eleştirmiştir:

²⁵⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 245-246; Benz, a.g.e., s. 773.

²⁵⁹ Ahmet Şükrü, "Sar İş Bugün Bitiyor", *Milliyet*, 13.01.1935.

²⁶⁰ *Cumhuriyet*, 16.01.1935.

²⁶¹ Zaman, "Almanların Ezici Zaferi", *Zaman*, 16.01.1935; "Bu Bir Propaganda İş Değil", *Zaman*, 23.01.1935.

“Uluslararası Kurumunun idaresi demek olan statükoyu isteyenler sosyalistlerle komünistlerdir. Yüreklerinde yurd sevgisi gibi bir duygu olmayan sosyalistler ile komünistler ve...kendi ceblerini ve kazançlarını düşünen sayılı kimseler çıkarılınca Sarlıların yurdunu seven Almanlar oldukları anlaşılmiş, Sarı önce Almanyadan ayırmak sonra da yutmak isteyenlerin bu istekleri suya düşmüştür...Sar plebisitinin böyle bitmesi Avrupa ve onunla beraber acun barışı için çok iyi olmuş, barışın büyük engellerinden biri daha ortadan kalkmıştır.”²⁶²

Yapılan oylamada propagandanın önemini Burhan Belge *“Hiç şüphe yok ki, plebisitte, alman nasyonalizminin ezici ekseriyetini alman propaganda nezareti sistemli bir surette hazırlamıştır...Sonuç üzerinde, yalnız radyo ve gazete neşriyatı değil, tabii, fırka teşkilatı da tesir yapmıştır”²⁶³* sözleriyle ifade etmiştir. Propaganda araçlarının seçimlerdeki etkisiyle ilgili Turgut Bleda da şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: *“Almanlar radyoları ile aylarca önce bu uğurda dinlenmez, durmaz neşriyatlarda bulunarak Saar’daki halkı elde etmek için ellerinden gelen fedakarlıkları yapmaktan geri durmamışlardır...Yapılan propagandalar...çok işitilen sözleri tekrarlamaktan ibaret kalmayıp Saar halkına hitaben milli duyguyu uyandırıcı piyesler, şarkılı skeçler, ulusal Saar havalarından mürekkep konserler neşrederek Saarluların kalbini kazanmak için çok çalışılmıştır...Görülüyor ki radyo her şey için kullanılan en modern ve emsalsiz bir propaganda aleti olmuş ve bundan istifade etmesini bilen uluslar çok fayda temin etmişlerdir.”²⁶⁴*

Saar’ın Almanya’ya katılması gerektiğini savunan Ahmet Şükrü ve Zaman Hitler’in bununla yetinmeyip Versailles’in başka bağlarından da kurtulmak isteyeceğine işaret etmişlerdir. Abidin Daver ise Saar’ın Almanya’ya geri dönmesini dünya barışı için şart olarak görmüştür. Saar Plebisiti, Nazi yönetiminin ilk uluslararası başarısı olduğu için, Hitler’i Versailles’le ilgili kısıtlamaları tek tek kaldırması yönünde cesaretlendirmiştir. Nitekim bu oylamadan bir yıl sonra askerden arındırılmış ve silahsızlandırılmış Ren Bölgesi’ne Alman ordusu girmiştir.

²⁶² Abidin Daver, “Barışın Büyük Bir Engeli Daha Ortadan Kalktı”, **Cumhuriyet**, 16.01.1935.

²⁶³ Burhan Belge, “Sarlılar Konuştu”, **Ulus**, 16.01.1935.

²⁶⁴ Turgut Bleda, “Sar Havzası ve Radyolar”, **Milliyet**, 16.01.1935.

3. Ren İşgali

Alman ordusunun, silahtan ve askerden arındırılmış Ren Bölgesi'ne 7 Mart 1936'da girmesi, Versailles'i ilk kez ihlal etmesini ve Ren'e komşu olan Avusturya yönetimini baskı altında tutmasını sağlamıştır. Bu işgal için Nazi yönetimi cesareti, İtalya'nın Habeşistan'ı Ekim 1935'te işgal etmesi üzerine MC'nin ciddi anlamda bir karar alamaması sayesinde bulmuştur. Bu cemiyetin yaptırım gücünün olmadığını anlayan Nazi yönetimi, sanayisi ve Fransa'ya olan sınırı açısından çok önemli olan Ren'e asker sokmuştur. Hitler, bu işgal kararına gerekçe olarak Fransız-Sovyet askerî anlaşmasının Ren Bölgesi'ndeki güvenliği tehlikeye soktuğunu göstermiştir. İşgal üzerine Fransa, askerî hazırlıklara başlamış, ancak Locarno Anlaşması'nı imzalayan devletlerin MC kararı olmadan kendine destek olmayacağını öğrenince konuyu MC'ye götürmüştür. Burada İngiltere'nin direnciyle karşılaşan Fransa, ancak MC'den çekilme tehdidiyle Almanya'ya Ren'den askerlerini çekmesi için bir nota verdirtebilmiştir. Fakat bununla birlikte İngiltere, Fransa'ya askerî bir güce başvurması durumunda yalnız bırakacağı sinyalini de vermiştir. Aldığı nota karşısında Almanya, Ren'den askerlerini çekmeyeceğini, sorunun çözümü için sunacağı teklifler incelenmediği takdirde, bu tekliflerden de vazgeçeceğini bildirmiştir.²⁶⁵

Hitler, Münih seçim konuşmasında Ren'e Alman ordusunun girmesiyle birlikte Fransa'yla artık sorunlarının kalmadığını, bu ülkeyle anlaşmak, vatanlarının imarı için çalışmak, kendilerini güvende hissetmek, barış yapmak ve evlerinin efendisi olmak istediklerini belirtmiştir.²⁶⁶ Almanya'nın Ren'i işgal gerekçesini Muharrem Feyzi, "*Almanya, Sovyet Rusya ile ittifak eden Fransaya karşı, garp hududlarını ve Belçika kadar büyük ve sekiz milyon nüfusu bulunan gayriaskeri muntıkayı açık bırakmamak bahanesile...ordusuna bu muntıkaya yürüyüş yaptırmış...M. Hitler...İngiltere, Fransa, İtalya ve Belçika devletlerine...Lokarno misakının hükmü kalmadığını ilan etmiştir*" sözleriyle yorumsuz olarak açıkladıktan sonra, işgalin sonucu hakkında da şunları söylemiştir: "*Almanyanın son yaptığı*

²⁶⁵ Sternburg, **a.g.e.**, s. 71-72; Benz, **a.g.e.**, s. 765-766.

²⁶⁶ Hildebrand, **a.g.e.**, s. 604-612; Oran, **a.g.e.**, s. 406; Koçak, **a.g.e.**, s. 110-111; **Cumhuriyet**, 08.,09.,13.,16.,28.03.1936; **Tan**, 15.03.1936.

emrivaki, şiddetli bir muhalefet ve mukavemete maruz kalmadığı takdirde Avrupada gayritabii bir vaziyet kalmayacaktır...İngiltere Hitlerin yeni tekliflerini pratik ve kafi gördüğü takdirde Fransa Locarno misakını müdafaada ileri gidemeyecektir.”²⁶⁷

Bu görüşlerden sonra *Zaman* da MC'nin Almanya'nın bu dayatması karşısında tepki vermemesinin doğuracağı sonuçları şöyle açıklamıştır: “*Cenevre dünyaya yüzde yüz bir umumi harp kundağı sokacak bir meselede zaruri bir hareket yapabilecek cür’eti günden güne artan Alman şefine: Renin sol kıyısına geçen askerlerini geri çek. Fransa hudutlarına Alman süngüsü yaklaşamaz! diyebilecek mi? Diyebilecekse vakit geçirmeden diyeceğini diyebilirsin. Yoksa çok muhtemeldir ki “dur!” dediği gün Alman saldırısı gem tutmaz derecede azgınlaşmış olsun!”²⁶⁸ Ali Naci Karacan da Ren’in işgalini, Almanya'nın hukuki ve diplomatik kanallarla çözemediği anlaşmazlığı emrivakiyle çözmesi olarak nitelendirmiş ve Fransa'nın konuyu, MC'ye götürmesini doğru bir karar olarak nitelendirmiştir.²⁶⁹*

Aynı konuyla ilgili Abidin Daver, Fransa'nın bir ihtiyat savaşıyla Almanya'yı tamamen kuvvetlenmeden ezmesinin mümkün olmadığını, çünkü Almanya'yla hiçbir ülkenin savaşmayı göze alamayacağını yazmıştır.²⁷⁰ Aynı görüş paralelinde olan Yunus Nadi'ye göre ise, işgali yapan Almanya'ya karşı hiçbir şey yapılamaz. Fakat bu emrivakiler Almanya'yı sonuçta tamiri imkânsız bir yere götürecektir, çünkü diktatörler eninde sonunda ülkelerini mutlaka bir savaş ateşine sokarlar. İşte bu nedenle Almanya'yı zafer yerine büyük bir tehlike beklemektedir. Almanya'nın haklarını görüşerek elde etmesi mümkün iken, kuvveti tercih etmesi neticesinde dirençle karşılaşacaktır. Savaştan korkan aciz ve zayıf Avrupa da sonuçta korktuğuna uğrayacaktır.²⁷¹ Abidin Daver, bu işgalle Türkiye'nin Boğazlar rejimiyle ilgili talepleri arasında şu bağlantıyı kurmuştur:

²⁶⁷ Muharrem Feyzi, “Ren Mıntıkası ve Lokarno Misakı”, **Cumhuriyet**, 08.03.1936.

²⁶⁸ Zaman, “Taarruza Geçen Almanya”, **Zaman**, 08.03.1936.

²⁶⁹ A.N. Karacan, “Ren’in İşgali ve Avrupa’nın Emniyeti”, **Tan**, 10.03.1936.

²⁷⁰ Abidin Daver, “Ren Meselesinden Bir Harp Çıkabilir mi?”, **Cumhuriyet**, 10.03.1936; “Ren Meselesinde İngiltere’nin Nazik Rolü”, **Cumhuriyet**, 11.03.1936; “Almanya’nın Beklenen Cevabı Ne Olabilir?”, **Cumhuriyet**, 24.03.1936.

²⁷¹ Yunus Nadi , “Avrupa Korktuğuna Uğruyor”, **Cumhuriyet**, 12.03.1936.

“Bu meselede hakkımız güneş kadar meydandadır. Fakat bu kadar haklı olduğumuz bu mesele de bile, biz, Boğazlardaki gayriaskeri muntıkayı kendiliğimizden askeri işgal altına almadık ve buraları müdafaa için tahkimat yapmadık. Gayriaskeri muntikanın, imza sahiblerinin rızasile ve ahden kaldırılmasını istedik ve bekliyoruz...Almanyanın yaptığını beğenmeyenler, eğer sözlerinde samimi iseler, Türkiyenin boğazlar meselesindeki centilmence ve dürüst hareketini takdir etmelidirler... Boğazlardaki gayriaskeri muntikanın kaldırılmasını müzakere yolile istiyen Türkiyenin bu talebini kabul ederlerse o zaman, haklı isteklerin cebir ve zor yolile değil, barış yolile de elde edilebileceği tahakkuk etmiş olur ve bu misali gören milletler de muahedeleri yırtıp paçavra sepetine atmaktan vazgeçerler. Böylece sulha büyük bir hizmet etmiş olur.”²⁷²

Basındaki bu değerlendirmeden sonra Yunus Nadi, Almanya'nın Ren Bölgesi'ni işgalle yetinmeyeceğini, Danzig'in ve Avusturya'yla birlikte eski sömürgelerini de geri isteyeceğini belirtmiştir. Nadi'ye göre dünyanın yeniden paylaşılması için Almanya dünyanın en büyük savaşına hazırlanmakta, konuşarak elde edeceği haklarını yumrukla elde etmeye çalışmaktadır.²⁷³ Yine Nadi'ye göre, Almanya'nın haklarını güçle elde etmeye çalışmasının onun Ren işgali nedeniyle bir savaşı göze aldığını göstermez, çünkü Almanya'nın kuvvetini abartarak tüm Avrupa'yla savaşması ve bu savaştan galip çıkması mümkün değildir. Böyle bir savaş çıksa bile, bundan Avrupa kadar Almanya da zararlı çıkacaktır.²⁷⁴

Almanya'nın Ren'e asker sokması, Fransa'nın tepkisine neden olmuşsa da İngiltere ve İtalya, bu bölge için bir savaşı göze alamamışlardır. Bu olay İngiltere'nin Almanya'yla bir savaşı göze alamadığını ortaya çıkarmasının yanı sıra sırf savaş çıkmaması için Almanya'ya yatıştırma politikası gütmeye hazır olduğunu da göstermiştir. Bu işgalle iyice cesaretlenen Almanya, bir yandan ordusunu savaşa hazırlarken, diğer bir yandan da Avusturya'yı ilhak için zemin hazırlamaya başlamıştır.

Almanya'nın Ren'i işgalini eleştiren *Zaman*, MC'nin bu işgali durdurmasını istemiştir. Ali Naci Karacan da Ren işgalini bir emrivaki olarak nitelendirmiş, Yunus

²⁷² Abidin Daver, “Milletler Cemiyeti'nden İstedığımız Bir Misal”, *Cumhuriyet*, 28.03.1936.

²⁷³ Yunus Nadi, “İtalya'dan Sonra Almanya Sahnede”, *Cumhuriyet*, 13.03.1936; “Hata Üstüne Hatadan Sonra Nereye Gidiyoruz?”, *Cumhuriyet*, 18.03.1936.

²⁷⁴ Yunus Nadi, “Avrupa'nın Göbeğindeki Mesele: Alman Meselesi”, *Cumhuriyet*, 14.03.1936.

Nadi ise bu işgalle yetinmeyecek olan Almanya'nın isteklerinin bir savaşa yol açacağı endişesini dile getirmiştir. Ayrıca Daver, Almanya'nın Ren sorununu zorla çözmeye çalışmasını, Türkiye'nin Boğazlar sorununu görüşmeler yoluyla çözmeye çalışmasıyla karşılaştırmış ve Türkiye'nin haklılığını savunmuştur.

4. Avusturya'nın İlhakı

Hitler iktidara geldiği andan itibaren Katolik partisinden oluşan Avusturya hükûmetine karşı Nazileri desteklemiş, radyo yayınları ve uçaklarla attığı bildirimlerle, onları hükûmeti aleyhine kışkırtmıştır. Dr. Engelbert Dollfuss başbakanlığındaki salt çoğunluğa dayanmayan Avusturya hükûmetinin Mart 1933'te her türlü siyasi toplantıyı yasaklaması ve otoriter bir rejim kararı alması, Naziler için bir vesile olmuştur. Dollfuss'un bu kararını anayasaya aykırı bulan Naziler, kararı protesto etmişler ve daha önceden başbakanı destekleyen Heimwehr'i de yanlarına alarak bir oy fazlasıyla iktidarda duran hükûmeti iyice zor duruma sokmuşlardır. Buna rağmen hükûmeti bırakmayan Dollfuss, Nazilere karşı "Vatan Cephesi"ni kurmuş ve Nazilerin faaliyetlerine son vermiştir.²⁷⁵

Yaşanan bu gelişmeler, neredeyse Weimar Cumhuriyeti döneminde birleşme noktasına gelen iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Almanya'nın bu konudaki tutumunu Yunus Nadi, "*Hitler sağa sola salladığı yumrukların sonuncusunu bu kardeş Avusturya milletinin tepesine indirmekle siyasi kudretinin bütün mahiyet ve kabiliyetini göstermiş oldu. Yumruk altında sendeliyen Avusturya şaşırды ve kızdı. Adeta Almanyaya temayül göstermekle yanılmış olduğunu hükmetti...Hitler Avusturyayı kulaklarından yakalıyarak Alman camiasına sürüklemeye kalkışınca meselenin mahiyeti tamamen değişti. Bu hakaret Avusturyayı isyana sevk etti...Netice Avusturyadaki mukavemetin artmasından ibarettir*"²⁷⁶ sözleriyle eleştirmiş ve "Vatan Cephesi"nin kuruluşunu ve Nazilerle olan mücadelesini şöyle açıklamıştır:

²⁷⁵ Muharrem Feyzi, "Avusturya da Karıştı", **Cumhuriyet**, 16.03.1933; **Cumhuriyet**, 05.,14., 17., 30.05.1933; **Cumhuriyet**, 13., 15., 21.06.1933; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

²⁷⁶ Yunus Nadi, "Avusturya ile Almanya Arasında", **Cumhuriyet**, 24.06.1933.

“Hitler Almanyası sanki uşağına emreder gibi Avusturyaya gelişi güzel çullanmağa kalktığından hareketin bu kabalığı binnefiis Avusturyada bir aksülamel husule getirerek orada Avusturyanın istiklalini müdafaa lehine olarak vatanperver bir cereyan husule getirdi, ve başvekil Dolfus bu cereyanın baş lideri olarak ortaya çıktı. Aylardan ve aylardanberi sosyal nasyonalizm ile Avusturya vatanperverliği mücadele halinde bulunuyor, ve bu mücadele şiddetli olduğu kadar musır ve devamlı bir manzara arz ederek sürüklenip gidiyor...Hitler Almanyası irtikap ettiği hatalarla Avusturyayı ürküttü, ve orada Almanyaya karşı açık bir vatanperverlik mücadelesine sebebiyet verdi. Avusturya halkının ekseriyeti şimdi Almanyayı iltihak aleyhine dönmüştür.”²⁷⁷

Dollfuss’un başlattığı bu mücadele karşısında Naziler, 3 Ekim 1933’te başbakana başarısız bir suikasta bulunmuşlardır. Bu olayın ardından 12 Şubat 1934’te Viyana’da silahlı işçilerle polisler arasında çıkan çatışma ve sosyal demokratların genel grev kararı, başbakanın sosyal demokrat partiyi yasaklaması ve parti yöneticilerini tutuklatması için mazeret olmuştur. Hükûmet kuvvetleri, Nazilerin katılmadığı bu olayları ve genel grevi bastırabilmek için işçileri top ateşine tutunca, yaklaşık 1500 kişi ölmüştür. Sonuçta grev sona erdirilmiş, güvenlik kuvvetleri duruma hakim olmuş, devlet binaları sosyalistlerden temizlenmiş ve sükunet sağlanmıştır.²⁷⁸

Yaşanan bu olaylar üzerine Muharrem Feyzi’nin Avusturya’da hâkim olan akımları ve bunları destekleyen ülkeleri anlattığı makalesi şöyle özetlenmiştir: Avusturya’da üç akım hâkimdir ve bu akımlardan ilki, İtalya’nın desteklediği Heimwehr’dir ve amacı ülkedeki sosyalist ve komünistleri yok edip faşist bir yönetim kurmaktır. İkincisi, arkasında Almanya olan Nasyonal Sosyalistlerdir ve amacı, Avusturya’da Almanya benzeri bir Nazi yönetimi kurmak ve ileride Almanya ile birleşmektir, üçüncü akım ise, arkasında Fransa ve Çekoslovakya olan Marksistlerdir ve amacı Marksist bir yönetim kurmaktır. Almanya’da Nazi partisi iktidarı ele alıp güçlenince Avusturya’da da Naziler güçlenmiş ve bunların iktidarı ele almasından korkan Hıristiyan Sosyalistler adını taşıyan papaz partisi, meclisi kapatıp diktatörlük ilan etmiştir. Diktatör olan Dollfuss, günden güne eriyen papaz partisine ve Heimwehr’e umut bağlamıştır. Heimwehr’in hükûmetle iş birliği içinde

²⁷⁷ Yunus Nadi, “Anschluss Meselesi Menfi Olarak Mahluldur”, **Cumhuriyet**, 05.08.1933.

²⁷⁸ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404; **Cumhuriyet**, 14.,15., 18.02.1934.

Linz şehrindeki Marksistlerin karargâhlarını ele geçirmeye çalışması, Marksistlerin tepkisine ve genel grev kararı almalarına neden olmuş, olaylara güvenlik güçlerinin müdahalesi de birçok insanın ölümüne yol açmıştır. Ardından yazar olayların nedenini, “*Papaz fırkası milli sosyalistlerin parlamento intihapları vasıtasile iktidar mevkiine gelmelerine mani olmak için evvela kanunu esasi tadil ettirmiş ve kendi adamı olan Dolfusu diktatör yapmıştı...İtalyanın tesirile Dolfus ateş ve kanla Avusturyada milli sosyalistlere karşı gelecek yegane unsur olan sosyalistleri imha etmişti*”²⁷⁹ sözleriyle açıklamıştır.

Başbakan Dollfuss, bu olaylardan sonra 30 Nisan 1934’te zaten uygulamada olmayan parlamenter rejimi tamamen ortadan kaldırmış ve faşist rejimi ilan etmiştir. Bundan kısa bir süre sonra bir grup Nazi, polis üniformalarıyla 25 Temmuz 1934’te başbakanlık binasını basarak Dollfuss’u öldürmüşler ve iktidara el koyduklarını açıklamışlardır. Ancak bu olay, Eğitim Bakanı Kurt Schuschnigg tarafından bastırılmış, Naziler tutuklanmış, başbakanı öldüren Otto Planetta da idam edilmiştir.²⁸⁰ Dollfuss’un bir suikastta öldürülmesi üzerine Yunus Nadi, onu memleketi için mücadele eden bir vatanperver olarak nitelendirmiş ve ölümüne üzülmemenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Nadi’ye göre Avusturya, savaşı kaybettikten sonra onu bir Viyana devleti kadar küçültüp bağımsız kıldıklarını sanan galip ülkeler, aslında bu ülkenin derdinin ekonomik olduğunu görememişlerdir. Dollfuss, sırf ülkesinin bağımsızlığını koruyabilmek için “Almanya’dan kaçayım derken İtalya’nın kucağına düşmüş”, bu ülkenin yardımıyla Avrupa’nın ortasında faşist bir devlet kurmuş ve Avrupa “sırf Avusturya, Almanya’nın kucağına düşmesin” diye buna ses çıkarmamıştır. Fakat sonuçta, Dollfuss da bu kanda boğulmuştur. Şimdi Avusturya’nın akıbetinden Hitler endişe duymaktadır. Hitler, aslında sık sık Avusturya’yı sıkıştırmak yerine sabredip bekleseydi, Avusturya’nın bu zor durumundan yararlanmaya kalkmasaydı, zaten bu ülke, ekonomik nedenlerle “Olgun bir meyve gibi Almanya’nın kucağına düşecekti”. Dollfuss, sosyalistlerden

²⁷⁹ Muharrem Feyzi, “Avusturya’da Hadiseler”, **Cumhuriyet**, 27.07.1934; “Avusturya’da Faşist Hakimiyeti”, **Cumhuriyet**, 15.02.1934; “Avusturya’da Dahili Harp”, **Cumhuriyet**, 19.02.1934.

²⁸⁰ **Cumhuriyet**, 01.05.1934; **Cumhuriyet**, 26., 27.07.1934; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

ülkeyi temizlemek uğruna faşist milislerle anlaşıp onları ülkeden temizlemeye kalkmasaydı, bindiği dalı kendisi kesmiş olmayacaktı.²⁸¹

Dollfuss'un öldürülmesinin ardından İtalya, Avusturya sınırına 200 bin kişilik bir ordu yığdığından Almanya olaylara müdahale edememiştir. Olaylardan bir gün sonra Nazi yönetimi, Avusturya ile ilişkilerini düzeltmek için Papen'i elçi olarak bu ülkeye atamıştır. Bu atamadan dört gün sonra Kurt Schuschnigg, Avusturya'nın yeni başbakanı olmuştur.²⁸² Papen'in Viyana'ya elçi olarak atanmasını Almanya'nın uzlaşma aradığının bir göstergesi olarak nitelendiren Muharrem Feyzi olmuştur.²⁸³ Burhan Asaf'a göre ise, Papen'in elçi olarak atanması şu iki yoruma neden olmuştur: İlki, Katolik Avusturya'yı dış politika olarak kullanan Roma'ya karşı bir taviz ve barışma teşebbüsü, ikincisi ise, Almanya'da iç politika açısından tehlikeli olan birinin uzaklaştırılmasıdır. Yazara göre her iki iddianın da doğru bir yanı vardır, çünkü dış politikasında İtalyan dostluğuna henüz muhtaç olan Almanya, iç politikada Katoliklik pürüzünü kendi lehine çözmek istemiştir. Ayrıca Tuna'ya ve Doğu Avrupa'ya doğru bir nefes penceresi olarak gördüğü Avusturya'yı günün birinde alacağını ummaktan vazgeçmemiştir.²⁸⁴

Papen'in Viyana'ya atanmasından bir süre sonra, Heimwehr'ler Viyana üzerine yürümüşler ve ülkenin kontrolünü eline geçirmişler, bunun üzerine içişleri bakanı istifa etmiş yerine İtalyan yanlısı biri getirilmiştir. Ancak bu darbe kısa süre sonra hükûmet kuvvetleri tarafından bastırılmıştır.²⁸⁵ Bu darbe hakkında Muharrem Feyzi şunu söylemiştir: “*Darbei hükûmeti yapan Prens Starhemberg M. Mussolinin yakın dostudur. İtalyan diktatörü Avusturya üzerinde daima bu Prens vasıtasile tesir yapmaktadır...Mussolini...Prens Starhemberg'in yaptığı darbe ile Avusturya hükûmetinin herhangi bir şekilde İtalyanın aleyhine geçmemesini temin etmiştir.*”²⁸⁶

²⁸¹ Yunus Nadi, “Avrupa'nın Orta Yerindeki Yanardağ”, **Cumhuriyet**, 29.07.1934.

²⁸² Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

²⁸³ Muharrem Feyzi, “Almanya ve Avusturya”, **Cumhuriyet**, 30.07.1934.

²⁸⁴ Burhan Asaf, “Von Papen Elçi”, **Hakimiyeti Milliye**, 30.07.1934.

²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 19.10.1935; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

²⁸⁶ Muharrem Feyzi, “Avusturya'daki Hükûmet Darbesi ve İtalya”, **Cumhuriyet**, 22.10.1935.

Sonuçta İtalya aracılığıyla Avusturya ve Almanya, 11 Temmuz 1936'da bir araya gelmişler ve bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmayla Almanya, Avusturya'nın bağımsızlığını tanımış ve Nazi sorununu Avusturya'nın kendi iç işi olarak kabul etmiştir. Ancak anlaşmanın gizli maddesine göre Avusturya, Nazilerin faaliyetlerine ve iktidarda yer almalarına izin vereceğini taahhüt etmiştir. Schuschnigg'i böylesine bir anlaşmayı kabul ettiren etken, 1935'ten itibaren Almanya'nın Versailles hükümlerini çiğnemesine göz yuman devletlerin onu yalnız bırakmasıdır.²⁸⁷

Almanya ile Avusturya'nın anlaşma yapma nedeni Muharrem Feyzi Togay'a göre, Fransız-Sovyet karşılıklı yardım anlaşmasının Akdeniz'de İtalya aleyhine gelişmelere yol açma olasılığına karşın, Mussolini'nin Almanya'yla birlikte hareket etme isteğidir. Bu nedenle Mussolini, iki ülke arasındaki tüm itilafların halledilmesine aracı olmuş ve ülkesinin Almanya'yla anlaşmasını engel olacak pürüzleri ortadan kaldırmıştır. Yazara göre İtalya ve Almanya'nın anlaşmasının ilk göstergesi, Brüksel'de toplanacak olan Locarnocu devletlerin konferansına Almanya davet edilmediği için İtalya'nın katılmamasıdır.²⁸⁸ Bu olayın ardından Almanya, Habeşistan ilhakını ve İtalyan İmparatorluğu'nu onaylamış, Avusturya'da siyasi faaliyette bulunmamaya ve Tuna Havzası'yla Merkezî Avrupa'da İtalyan ticaretiyle rekabet etmemeye dair güvence vermiştir. İtalya da Almanya'nın Doğu Avrupa'ya yayılmasına karşı çıkmayacağını kabul etmiştir.²⁸⁹

Son gelişmeler karşısındaki duyduğu endişeyi Nadir Nadi şöyle aktarmıştır: *“Avrupa devletleri arasında, 1914 senesindekilerini hatırlatan bir takım toplanmalar oluyor. Bir kıvılcım parlaması ve topların ateş almaları tehlikesi günden güne artmakta. Bütün gayretlere rağmen belki de facianın önü alınmayacak”*²⁹⁰ Togay ise *“Heimwehr ismindeki...İtalyan nüfuzunun dayandığı bu teşkilatın dağılmasıyla Almanya ile son siyasi ve iktisadi anlaşmalarını yapan ve daha ziyade Almanya taraftarı bulunan Dr. Şuşniğin Avusturyayı büsbütün Almanyaya yakınlaştırmaya*

²⁸⁷ **Cumhuriyet**, 12.07.1936; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

²⁸⁸ Muharrem Feyzi, “Almanya ve Avusturya Anlaşması”, **Cumhuriyet**, 14.07.1936.

²⁸⁹ **Cumhuriyet**, 11., 25.10.1936; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

²⁹⁰ Nadir Nadi, “Rejim Kavgaları Harb Doğurabilir mi?”, **Cumhuriyet**, 26.10.1936.

çalışmasına mani kalmamıştır. Akdeniz meselesile son derecede meşgul ve endişeli bir vaziyette bulunan İtalya, artık Avusturyada ve Orta Avrupada meydana Almanyaya bırakmıştır”²⁹¹ sözleriyle iki ülke anlaşmasının doğurduğu sonuçları açıklamıştır.

Bu gelişmelerden bir yıl sonra 1937’de İtalya’nın Avusturya’yı tamamen Alman nüfuzuna terk etmesi, Almanya ile Avusturya arasındaki gerginliği arttırmıştır.²⁹² Gerginlik sonucunda Hitler, Schuschnigg’le 12 Şubat 1938’de yaptığı görüşmede, Nazilere Avusturya hükûmetinde yer verilmemesi durumunda, Avusturya’yı işgal edeceğini bildirmiştir. Schuschnigg, bu tehdidi İtalya, İngiltere ve Fransa’ya iletmiş, ancak bu ülkelerin desteğini bulamamıştır. Bunun üzerine başbakan, Nazi lideri Arthur Seyß-Inquart’ı içişleri bakanı olarak atamış, genelkurmay başkanını görevden almış ve siyasi tutukluları affetmiştir.²⁹³ Nadir Nadi’ye göre, Hitler’in baskısı karşısında Mussolini’nin desteğini alamayan Schuschnigg, daha önceden illegal ilan ettiği Nazilerin ülkenin iç düzenini kontrol etmesine izin vermiştir. Yeni gelişmeler, Avusturya içlerine doğru Almanya’nın bir adım daha ilerlediğini göstermiştir.²⁹⁴ Bu durumla ilgili Togay, “*Şimdi Şuşnig, Avusturya hududunda tahaşşüd eden Alman ordularının tazyiki altında Hitler’in nezdine giderek Avusturya kabinesinin dahiliye ve emniyet gibi en mühim vazifelerini Avusturyadaki milli sosyalistlerin liderlerine vermeğe razı olmuştur. Bu suretle Avusturya zahirde hala müstakil ise de hakikatte memleketin idare ve hakimiyeti Hitler’in partisine bırakılmış ve iki Alman devleti birleşmiş oluyor*”²⁹⁵ sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir.

Schuschnigg’e yaptığı bu tehditle yetinmeyen Hitler, Avusturya’yla birleşmek için ona baskı yapmaya devam etmiştir. Baskılar karşısında Avusturya Başbakanı, 13 Mart Pazar günü referandum yapacağını, Nazilere tanıdığı hakları işçilere de tanıyacağını bildirmiştir.²⁹⁶ Nadir Nadi’ye göre, Avusturya’nın

²⁹¹ Muharrem Feyzi, “Avusturya’da Yeni Diktatörlük”, **Cumhuriyet**, 14.10.1936.

²⁹² A.Ş.Esmer, “İki Alman Devleti Arasında”, **Ulus**, 13.06.1937.

²⁹³ **Cumhuriyet**, 15-17.02.1938; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

²⁹⁴ Nadir Nadi, “Avusturya Devleti’nde Nazilere Resmen Yer Verildikten Sonra”, **Cumhuriyet**, 17.02.1938.

²⁹⁵ Muharrem Feyzi Togay, “İki Alman Devleti Birleşti”, **Cumhuriyet**, 18.02.1938.

²⁹⁶ **Cumhuriyet**, 10-16.03.1938; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

bağımsızlığını yaşatmak isteyen Schuschnigg, Avusturya'yı Alman baskısından kurtarmak için ani bir plebisit kararı almış, plebisit tarihini çok yakın tutmuş ve oylama yaşını 24 olarak tespit etmiştir. Bu durumda genç kitleden oluşan Nazilerin kazanma şansı olmadığından, karara Hitler tepki göstermiş, oylama tarihinin ertelenmesini, yaş sınırının düşürülmesini istemiştir. Hitler, bu konudaki ciddiyetini göstermek için de Avusturya sınırına asker yığmıştır. Yazara göre Schuschnigg'in kararından vazgeçeceğini düşünmek çok zordur, çünkü o kazanacağına inanmamış ve gerekli tedbirleri almamış olsaydı, oylama yapmak istemezdi. Bu oylamada hükûmet kazansa da Nazilerin bir kenara çekilip mücadeleyi bırakmayacakları, tam tersine mücadele biçimlerini daha da sertleştirecekleri düşünülmektedir. Eğer oylama ertelenirse, oylamanın Naziler lehine sonuçlanacağı da kesindir. Nadi'ye göre, her iki durumda da Schuschnigg'in son kararı ümitsiz bir adamın hareketinden başka bir şey değildir.²⁹⁷

Yapılacak oylamada Avusturyalı vatanseverler cephesi, işçi sendikaları, sosyal demokratlar, Hıristiyan sosyalistleri ve kral taraftarları, halkı Schuschnigg'e oy vermeye davet etmişlerdir. 11 Martta Hitler, ordusunu Avusturya sınırında iyice konuşlandırınca, Schuschnigg istifa etmiş, yerine Seyß-Inquart geçmiştir. Sınırdaki konuşlanan Alman ordusu, 12 Martta Avusturya'ya girmiş, direnmeme emri alan Avusturya ordusu bu emre uymuştur. Ardından Seyß-Inquart hükûmeti kurulmuş ve Cumhurbaşkanı Miklas istifa etmiştir. İngiltere ve Fransa olayı şiddetle protesto ederken İtalya bu konuda işbirliği yapmayacağını bu iki ülkeye açıklamıştır. Böylece ilhak Avrupa devletlerince pek tepkiye neden olmamıştır. İlhaktan sonra bir çok sanatçı ve bilim adamı Avusturya'dan kaçmıştır. İki ülkenin birleşme kararı için oylama tarihi 10 Nisan olarak belirlenmiştir. Avusturyalı Katolik piskoposlar, referandumda halkı "evet" demeye çağırmışlardır. Sonuçta Avusturya Almanya'nın bir vilayeti konumuna getirildiği için Seyß-Inquart cumhurbaşkanı iken vali olmuştur.²⁹⁸

Nadir Nadi, ilhaka büyük devletlerin ses çıkarmama nedenini şöyle açıklamıştır: "*Yeni vaziyeti büyük devletler nasıl karşılayacaklar?...İtalya*

²⁹⁷ Nadir Nadi, "Bir Devlet İntihar mı Ediyor?", **Cumhuriyet**, 12.03.1938.

²⁹⁸ **Cumhuriyet**, 10-16.03.1938; Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 12-16; Benz, **a.g.e.**, s. 403-404.

Almanya'ya mahiyetini kimsenin bilmediği bir takım bağlarla bağlanmıştır. İngiltere zaten Orta Avrupa işinde fazla hassas görünmüyor. Fransanın iç derdleri başından aşmıştır. Hududlarının penceresinden dışarıya yan bakacak vakti yoktur. 1918 galiplerinin kesip biçtikleri ve sonra enjektionlarla yaşatmağa çalıştıkları Avusturya bu işkenceye tam yirmi sene dayanmış oluyor.”²⁹⁹

İlhakı makul bir zorunluluk olarak gören, ancak Almanya'nın işi tadında bırakarak barışa önem vermesini isteyen Yunus Nadi, “*Avusturyanın Almanya'ya ilhaki normal bir vaziyettir. Fakat onun arkasından çıkagelen yeni ihtimaller Avrupada herkesi şaşkırtacak kadar fevkalade vaziyetler bulunduruyor. İşin bu kısmını kimse şimdiye kadar bu kadar ehemmiyetle hesablamamış, çünkü onun beraberinde getireceği vahameti görmemişti. Vaziyetin bundan sonraki inkişaf şekilleri önünde emrivaki olan Avusturya ilhakını şimdiden ikinci plana atabiliriz*”³⁰⁰ şeklinde bir yorumda bulunduktan sonra Avusturya'nın yok oluşuyla ilgili şu sözleri de söylemiştir: “*Avusturyanın varlığını ve istiklalini Almanya değil, güya bu küçük Cumhuriyetin hamisi geçinen büyük devletler mahvetmişlerdir, ve Avusturya bu büyük devletlere bel bağlamakla hatanın en büyüğünü irtikap eylemiştir.*” Ayrıca yazar, yapılacak oylamanın sonucu için şu iddiada bulunmuştur: “*Eğer plebisiti Şuşniğ yapabilmış olsaydı Avusturyalıların % 80 i istiklal lehinde oy verecekti. Şimdi onu Hitler yaptırarak ve yüzde yüz iltihaka rey verilecek.*”³⁰¹

İlhak konusunda Almanya'yı destekleyen Daver ise, Almanya şefinin Avusturyalı olduğu düşünüldüğü takdirde bu ilhaka göz yaşı dökülmesinin anlamı olmadığını belirtmiştir. Daver'e göre, Wilson Prensipleri gereği zaten Avusturya'yla Almanya'nın büyük savaş sonrası birleşmesi gerekiyordu, fakat bunu Fransa ve İngiltere aldatmacalarla engellemişlerdi. Avusturya'yla Almanya'nın birleşmesi gayet doğaldır, hatta halkı Fransız'dan ziyade Alman olan Alsace-Loren'in Fransa'ya geçmesinden bile daha doğaldır.³⁰²

²⁹⁹ Nadir Nadi, “Anşlusun Bilançosu”, **Cumhuriyet**, 13.03.1938.

³⁰⁰ Yunus Nadi, “Avusturya'nın Almanya'ya İlhakından Sonra”, **Cumhuriyet**, 14.03.1938.

³⁰¹ Yunus Nadi, “Büyük Devletlerin Elinde Oyuncak Olan Küçük Devletler”, **Cumhuriyet**, 16.03.1938.

³⁰² Hem Nalına Hem Mihnına, “Avusturya'ya Ağlıyanlar”, **Cumhuriyet**, 17.03.1938.

Avusturya devletinin ilhakla yok olmasına sevinen İsmail Müştak Mayakon'a göre, Avusturya yıllardır imparatorluk tarihinde yapmış olduğu entrikaların ve kazmış olduğu kuyunun içine bu ilhakla düşmüş, Türklüğü bir demir gibi dağlayan ve Osmanlıya hiç huzur bırakmayan bu ülke tarihten silinmiş, ancak Türkiye dimdik ayakta kalmıştır.³⁰³

Müştak ile benzer düşüncelere sahip Peyami Safa'ya göre Viyana'daki Türk bayrağını ayaklar altına almış gösteren heykeli Hitler yıkmalıdır. Safa'ya göre daha birkaç yıl önce Türk saldırısından kurtuluşunun 250. yılını kutlayan Avusturya, ilhakla birlikte dünyanın en şerefsiz mezarlıklarından birine girmiştir.³⁰⁴ Ancak beklendiği gibi ilhak sonucu Avusturya'da Türk düşmanlığının bitmediği, Hitler'in konuşmalarından ve Alman basınından tutumundan anlaşılınca, Nadir Nadi şu eleştiride bulunmuştur:

“Viyananın Türklerden kurtuluş”unu Hitler’in Cermen Almanya hesabına bir zafer olarak kayda teşebbüs etmesini ve bu arada babalarımız hakkında tuhaf mütealealar yürütmesini hayretle karşılıyoruz...Yalnız şu var ki milliyet hissini kuvvetlendirmek için geçmiş düşmanlıklarını hatırlatmak ve tazelemek sakat bir siyaset sistemidir...Türk aleyhtarı neşriyatın Alman matbuatında tesadüfen ve dikkatsizlik yüzünden yer bulduğunu kabul ederek nasyonal sosyalist hükûmetin artık buna mani olacağını umuyoruz.”³⁰⁵

İlhak için yapılan oylama sonucunda Alman ve Avusturya halkı, yüzde 99 oranında ilhaka “evet” demiştir. Esmer'e göre yapılan oylamada ilhak onaylanmayacakmış gibi Nazi yönetimi hararetli propagandalara girişmiş, halkın duygularını galeyana getirmiştir. Bu ilhak, tarihi bir zorunluluktur ve Hitler uluslararası şartları uygun bulduğu an, ilhakı gerçekleştirmiştir.³⁰⁶

Nadir Nadi'ye göre, oylama sonucunda çıkan abartılı rakama rağmen, Almanya'da serbest oylama yapılmadığını söylemek taraflılık olur. Bu sonucun çıkmasının nedeni, toplum psikolojisiyle ilgilidir. Burada toplum, mantığıyla değil

³⁰³ İsmail Müştak Mayakon, “Kapanan Tarih”, **Cumhuriyet**, 22.03.1938.

³⁰⁴ Peyami Safa, “Avusturya'nın Mezarı Önünde”, **Cumhuriyet**, 23.03.1938.

³⁰⁵ Nadir Nadi, “Alman Matbuatında Bazı Falsolu Neşriyata Dair”, **Cumhuriyet**, 16.04.1938.

³⁰⁶ Ahmet Şükrü Esmer, “Avusturya'da Plebisit.”, **Ulus**, 11.04.1938.

duygularıyla hareket etmiştir, toplumda zaten cesaretli kişilere karşı bir hayranlık varken yapılan büyük propagandalarla bu durum bir tapınmaya dönüştürülmüştür.³⁰⁷

Yapılan oylama için Daver şu eleştiride bulunmuştur: “*Yapılan plebisit, halkın reyine müracaat mefhumu bakımından hakikaten gülünc birşeydir. Bir iş olup bittikten sonra, olsun mu olmasın mı diye halkın reyi sorulur mu?...Plebisitte, Almanlar “evet” Avusturyalılar “hayır” deselerdi ne olacaktı? Avusturyalılar istemiyor diye Alman ordusu çekilecek, bir aydan beri yapılan bütün işler bozulacak mıydı.*”³⁰⁸

Hitler’in Avusturya’ya karşı uyguladığı saldırgan politikayı Yunus Nadi eleştirirken, ilhaktan sonra farklı bir yaklaşımla bu politikayı onaylamış, fakat Hitler’in bununla yetinmeyeceğini de belirtmiştir. Muharrem Feyzi ise Hitler’in kansız, gürültüsüz yürüttüğü politikaya tepki gösteren, ancak ülkedeki muhalifleri kanla bastıran Avusturya başbakanına sessiz kalan Avrupa’yı eleştirmiş, ilhakı haklı bulmuştur. Abidin Daver de ilhakı haklı, ancak oylanmayı gülünç bulmuştur. İsmail Müştak ve Peyami Safa Avusturya’nın Türk düşmanlığı politikası nedeniyle ilhaka sevinmişlerdir. Ayrıca Nadir Nadi de ilhakı onaylamış ve yapılan oylamada Hitler’in başarısını takdir etmiştir. İlhakın oylamasını Ahmet Şükrü eleştirmiştir. Genel anlamda Türk basınının ilhaka onay verdiği söylenebilir. İlhak konusundaki Türk basınının tutumunda Hatay’ın konuyla özdeşleştirilmesinin yattığı düşünülmektedir.

5. Südet Sorunu ve Çekoslovakya’nın Sonu

Çekoslovakya’nın batısındaki Bohemya, Moravya ve Güney Silezya Bölgesi’ni kapsayan Südet Dağları’ndan adlarını alan üç buçuk milyon Südet Almanı, Nazilerin dış politik hedefleri arasında en önemlilerindendir. Nitekim Hitler, daha yeni iktidara geldiğinde Südet Nazi lideri Konrad Henlein, Südet Almanlarını birleştirmek üzere 1 Ekim 1933’te “Vatan Cephesi”ni kurmuştur.³⁰⁹ Vatan Cephesi’nin kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra Südet Nazileri, ülkedeki Alman

³⁰⁷ Nadir Nadi, “Devlet İdaresinde Halkın Reyini”, **Cumhuriyet**, 12.04.1938.

³⁰⁸ Hem Nalına Hem Mihına, “Avusturya Plebisitinin Manasızlığı”, **Cumhuriyet**, 14.04.1938.

³⁰⁹ Benz, **a.g.e.**, s. 822-823, 833-838; **Cumhuriyet**, 04., 06.10.1933.

üniversitelerinin kapatılmasını bir mitingle protesto etmişler ve polisle çatışmışlardır. Böylece Südetler, Çekoslovak hükûmetiyle ilk kez karşı karşıya geldiklerinde Almanya'yı da bu ülkeyle karşı karşıya getirmişlerdir. Mayıs 1935'te yapılan parlamento seçimlerinde Südet Alman Partisi, üç yüz sandalyeden kırk dördünü alarak mecliste en güçlü Alman partisi hâline gelince Henlein, ekonomik durumları ve kültürel haklarının iyileştirilmesi konusunda Çekoslovakya hükûmetiyle görüşmek için cesaretlenmiştir. Şubat 1937'de Çekoslovak hükûmetiyle yapılan görüşmede, Südetler devlet memuru olma, kendi dillerinde eğitim, resmi yazışmalarda Almanca kullanma haklarını elde etmişlerdir.³¹⁰ Elde edilen bu haklar karşısında Muharrem Feyzi Togay, "*Almanya bu müsaadeleri takdir etmektedir. Yalnız kuvveden file çıkarılmasında hulus ve sadakat gösterileceğine emin bulunmuyor.*"³¹¹ sözleriyle Çekoslovak hükûmetinin vaatlerini gerçekleştirmesi konusundaki Nazi hükûmetinin şüphesini dile getirmiştir.

Zaman Almanya'nın endişelerini haklı çıkartmış ve verilen sözlerin tutulmamasını protesto için yapılan gösterilerde Südetler, polisle çatışınca tekrar iki ülke arasında gerginlik yaşanmıştır. Südet sorununun nedenlerini ve bu konuda Almanya'yı haklı bulduğunu Esmer şu şekilde dile getirmiştir:

*"Çekoslovak almanları...çekoslovak hükûmetinin Fransa ve Sovyetlerle pakt imzalamış olmasından dolayı huzursuzluk içindedirler...Almanya kendisini çember içine alınmış bir vaziyette görmektedir...Bunun içindir ki Çekoslovakya'yı Sovyetlerden ayırarak çemberi kırmak alman dış politikasının esaslı hedeflerinden biridir. Bu gayeye varmak için kullandığı vasıtalarından biri de Çekoslovakya'daki alman ekalliyetidir."*³¹²

Südet gerginliğinin oluşmasında Çekoslovak hükûmetinin etkisini ise Muharrem Feyzi, "*Çekoslovakya Cumhurreisi bulunan Benes...Südet Almanlarının İsviçre Almanları gibi federal bir hükûmet halinde ve Çekoslovakya ittihadı camiası içinde kendi kendilerini idare edeceklerini beyan eden bir muhtırayı...vererek devletlerin tereddüdlerini bertaraf etmişti. Lakin bu vaid ve taahhüd muahedeye geçmediğinden...Almanya tekrar eski askeri satvetini iktisab ederek beynelmilel*

³¹⁰ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 127-130; Benz, **a.g.e.**, s. 822-823, 833-838.

³¹¹ Muharrem Feyzi, "Orta Avrupa'daki Yeni Vaziyet", **Cumhuriyet**, 26.02.1937.

³¹² Ahmet Şükrü Esmer, "Almanya ve Akalliyetler", **Ulus**, 24.04.1938.

mevkiini İtalya ve Japonya ittifakile takviye ettikten sonra ilk iş olarak Südet Almanlarını kurtarmağı düşünmüştür”³¹³ ifadeleriyle açıklamıştır.

Südet Bölgesi’nde yaşanan olaylarının ardından Hitler, Almanya dışında yaşayan 10 milyon Almanla ilgilenmelerini kimsenin engelleyemeyeceğini belirtmesine rağmen önceliğı Avusturya sorununa vermiş ve bir süreliğine bu sorunun çözümünü ertelemiştir. Bu ertelemenin nedeni Nadir Nadi’ye göre Hitler, Çekoslovakya’yı zorla ilhak edemeyeceğini bildiğinden Avusturya işini tamamen çözdükten sonra, önce Çekoslovakya’yı İsviçre benzeri federatif bir devlete dönüştürecek ve Südet Almanlarının eyalet içinde yaşamalarına imkan verecek sonra da bu eyaletin Almanya topraklarına gönüllü katılımını gerçekleştirecektir. Ayrıca Nadi 1914’teki şımarık bir Almanya yerine, bugün savaş sonrası sırtına yüklenen haksızlıkları düzeltmeye çalışan bir Almanya’nın olduğunu söyleyerek Türkiye’nin savaşın sırtına yüklediklerinden ilk kurtulan ülke olduğunu ve bunun için Almanya’yı çok iyi anladığını belirtmiştir. Bu nedenle de kana susamış kötü Almanya’nın gerçeğe hiç uymadığını anlatmıştır.³¹⁴

Bilindiğı gibi, Avusturya ilhakından sonra sıra Südetlere gelmiştir. Hitler bunun için Konrad Henlein’dan Çekoslovak Devlet Başkanı Eduard Benes’in kabul edemeyeceğı talepleri öne sürmesini istemiştir. Bu talepler karşısında Benes, Südetlere bir tür muhtariyet vermeyi kabul etmiştir.³¹⁵ Benes’in zor durumuyla ilgili olarak Abidin Daver, Avusturya ilhakından sonra Çekoslovakya’nın kapana girmiş bir fare durumunda olduğunu belirtmiştir. Çünkü yazara göre, Çekoslovakya’ya kuzey ve güneyden yapılacak herhangi bir saldırı, ülkeyi kolaylıkla ikiye bölebilecek durumdadır. Gerçi böyle bir durum karşısında Çek ordusu, ülkesini savunmaya çalışacaktır, ancak güçlü Alman ordusu karşısında pek şansı olmayacaktır. Böyle bir durumda Çekoslovakya’yı bir Alman taarruzundan kurtaracak yegane ülke İngiltere’dir.³¹⁶

³¹³ Muharrem Feyzi Togay , “Çekoslovakya Almanları”, **Cumhuriyet**, 20.12.1937.

³¹⁴ Nadir Nadi , “Asıl Dava”, **Cumhuriyet**, 15.02.1938.

³¹⁵ Benz, **a.g.e.**, s. 822-823, 833-838; **Cumhuriyet**, 20., 22., 24., 27.03.1938.

³¹⁶ Hem Nalına Hem Mihına, “Çekoslovakya’nın Sırası Geldi mi?”, **Cumhuriyet**, 17.03.1938.

Südet sorununu çözecek tek ülke olarak İngiltere'yi gören Daver'e karşın Togay şu farklı görüşü açıklamıştır: *“İngiliz Başvekil...her tarafta sabırsızlıkla beklenen nutkunda, bu cihan imparatorluğunun Çekoslovakya'ya yardımında bulunmağı tasmin eylediğini söylememiş olduğundan Fransada ve Çekoslovakya'da derin bir inkisarı hayal uyandırmıştır... Çekoslovakya'ya yardım etmeğı açık olarak beyan eden Fransa, yalnız kalmış oluyor.”*³¹⁷ Togay'a göre Çekler dünyada yalnız kaldıkları gibi kendi aralarında da çekişmektedirler, Südet Almanları da bundan yararlanarak Çekoslovakya'da ne kadar güçlü olduklarını göstermektedirler. Çek hükûmeti Almanya'nın müdahalesini önlemek için devletin toprak yapısını değiştirmeden Südetlere vereceğı hakları içeren yeni bir anayasa hazırlamayı taahhüt etmiştir. Bu çok geç kalınan fedakârlığın Almanya'yı yatıştırması beklenmemelidir, çünkü durum daha da kötüleşecektir.³¹⁸ Ayrıca 24 Nisan 1938'de Henlein, Benes'ten otonomi talebiyle birlikte 1918'den beri uğradıkları haksızlığın tazminini istemiştir. Henlein'in bu isteğinin gerçekleşmesinin ne derece önemli olduğunu Togay şu ifadeleriyle açıklamıştır:

*“Südet Almanlarının bu dileklerinin yerine getirilerek tatmin edilmesini Almanya, Çekoslovakya ile tabii münasabatta bulunabilmek için kat'i şart koşmuştur. İşte Çekoslovakyanın dahili hükûmetin Alman unsurile anlaşmamak yüzünden bozulmaması ve sonunda Almanyanın müdahalesine vesile kalmaması için, İngiltere ile Fransa Londrada kararlaştırdıkları veçhile Çekoslovakya hükûmeti nezdinde teşebbüsatta bulundular. Südet Almanlarının devletin emniyeti müsaade ettiği derece tatmin edilmesini istediler...Çekoslovakyanın yapacağı müsaadelerin büyük ehemmiyeti olacaktır.”*³¹⁹

Südetlerin durumu ile ilgili Nadir Nadi, *“Üç buçuk milyon insan 70 milyonluk ağabeylerinden cesaret aldıkça Çeklerin rahat etmelerine imkan yoktur”* düşüncesini belirttiikten sonra, Almanya'nın Südet sorununu nasıl çözmek istediğini şöyle açıklamıştır: *“Almanya, Çek meselesinde de Avusturyaya karşı takib ettiği politikayı kullanmak istiyecektir...Bu takdirde Hitler'in Südet davasını safha safha tekamül*

³¹⁷ Muharrem Feyzi Togay, “Avusturya'nın Akıbeti ve Çekoslovakya”, **Cumhuriyet**, 17.03.1938.

³¹⁸ Muharrem Feyzi Togay, “Südet Almanlarının Anayasası”, **Cumhuriyet**, 31.03.1938.

³¹⁹ Muharrem Feyzi Togay, “Südet Almanları”, **Cumhuriyet**, 10.05.1938.

*ettirerek olgunlaştıracağını ve münasib bir fırsat çıktığı zaman müşkülatsız olarak halle kalkacağını kabul edebiliriz.*³²⁰

Sorunun temelde Südetlerin rahat yaşama konusu olmadığını Yalçın şöyle açıklamıştır: *“Mesele Çekoslovakya’daki Almanların rahat yaşamaları, Çek hakimiyeti altında ezilmemeleri meselesi değil ki. Bu bir bahane. Çekoslovakya hükümeti ne yapsa...Almanya da memnun olmaz. Almanya o toprakları Çekoslovakya’dan ayırarak..ilhak etmedikçe bu işin ardını bırakmayacaktır. Hakikat böyle iken ortada bir komedyaya oynamağa ne lüzum var?”*³²¹

İşte bu nedenle Eylül 1938’de olaylar hızla gelişmiştir. Benes, 5 Eylül 1938’de İngiliz baskısıyla Henlein’la Alman azınlığın otonomi talebini görüşmeye başlamış, ancak Hitler, Südet Almanları için destek sözü verince, Henlein, görüşmelerden ayrılmış ve Almanya’ya katılma kararı aldıklarını bildirmiştir. Ardından Führer, Çekoslovak devletini tanımadığını, gerekirse savaşa hazır olduğunu ve 1 Ekim 1938’de Südet bölgesini işgal edeceğini açıklamıştır.³²²

Almanya, Çekoslovak topraklarını işgale hazırlanırken İngiliz Başbakanı Chamberlain, 15 Eylül 1938’de Almanya’ya gitmiştir. İngiliz başbakanı, Südet Bölgesi verildiği takdirde, olası bir Avrupa savaşına engel olabileceği düşüncesiyle sorunu çözmek için 24 Eylülde ikinci kez Almanya’ya gitmiştir. Aynı gün Hitler, Südet Bölgesi’nin boşaltılmasını isteyen bir ultimatomu Çek hükümetine iletmış, ancak bu istek reddedilmiştir. Bu sırada Alman-Çek sınırında manevralar ve silahlı çatışmalar devam etmiştir.³²³

Nazi Almanyası konusunda tarafsızlığıyla bilinen Necmeddin Sadak, Çek sınırındaki bu manevra ve çatışmalardan bir Avrupa savaşı çıkma olasılığını şöyle değerlendirmiştir: *“Alman manevraları bir hazırlıktır. Bu hazırlık ani bir harb için değil, biraz daha uzakça bir ihtimal içindir...Bugün için bir harb tehlikesi*

³²⁰ Nadir Nadi, “Çek Meselesi”. **Cumhuriyet**, 30.05.1938.

³²¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Telaşlı Vaziyet”, **Yeni Sabah**, 02.09.1938.

³²² Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 127-130; **Cumhuriyet**, 06.09.1938.

³²³ Benz, **a.g.e.**, s. 822-823, 833-838; **Cumhuriyet**, 16., 25.09.1938.

*olmadığının bizzat bu manevralar delilidir. Eğer bir anlaşma imkanı olursa mesele kapanacaktır. Fakat olmazsa bir Alman müdahalesi ihtimali yok değildir.*³²⁴

Sadak'ın görüşleri paralelinde Yunus Nadi şu yorumda bulunmuştur: "*Tehlike o kadar büyük ve korkunçdur ki öyle bir ateşi yakmağa kimsenin eli varmayacağını farzetmek şimdilik yegane verilebilecek hükümdür*"³²⁵ ve Almanya'nın bugün ham madde ve gıda açısından hiç olmadığı kadar dışa muhtaç durumda iken Südet meselesi için savaşmak istemeyeceğini Hitler'in her şeye rağmen barışı tercih edeceğini belirtmiştir.³²⁶

Olası bir savaşı engellemek üzere Mussolini'nin aracılığıyla 28- 30 Eylül tarihleri arasında Münih'te düzenlenen görüşmelere Chamberlain, Daladier ve Hitler katılmıştır. Görüşme sonucunda katılımcı ülkeler, Çekoslovakya'ya hiç danışmadan Südet Bölgesi'ni Almanya'ya vermeye karar vermişler ve bu karara uyulmadığı takdirde, Çekoslovakya'ya yardımda bulunulmayacağını açıklamışlardır.³²⁷

Bu karar hakkında Yunus Nadi, Almanya'nın haklı olduğunu, "sırf geleceğe yönelik birtakım hayalleri var" diye haklı davasını haksız çıkarmanın mantıksız olduğunu belirtmiş ve ilerde Almanya, dünyayı egemenliği altına almak isteyen iddialarla ortaya çıktığı takdirde, onun tedbirinin o zaman düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Nadi'ye göre nasıl ki Türkler, Hatay meselesini hakkına uygun olarak çözülmesi için birçok zahmet çekip Sevres'i bertaraf etme yolunda çaba sarf ettilerse, Südet Almanları da aynı durumla karşı karşıyadır.³²⁸ Çekoslovakya konusunda karar alınmasında Chamberlain'ı takdir ettiğini Nadi şöyle ifade etmiştir: "*Çekoslovak meselesinde Almanya ne kadar haklı olursa olsun bu hakikati ve yeni bir umumi harbin felaket ve mesuliyetini Chamberlain yaptığı kadar kuvvetli bir ısrarda ispat etmedikçe kabil değil hailenin önüne geçilemezdi.*"³²⁹ Nadi'nin bu konudaki düşüncesine katılmayan Daver'e göre Chamberlain, ülkesinde savaş istemeyen genel

³²⁴ Necmeddin Sadak, "Almanya'daki Büyük Askeri Manevralar", **Akşam**, 17.08.1938.

³²⁵ Yunus Nadi, "Yeni Bir Dünya Harbi Karşısında", **Cumhuriyet**, 01.09.1938.

³²⁶ Yunus Nadi, "Avrupa'da Uzunca Bir Cevelanın Hulasası", **Cumhuriyet**, 11.09.1938.

³²⁷ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 127-131; Benz, **a.g.e.**, s. 822-823.

³²⁸ Yunus Nadi, "Milletler Nazarında Sulhun Büyük Kıymeti", **Cumhuriyet**, 18.09.1938.

³²⁹ Yunus Nadi, "1914 ile 1938 Arasında Bir Mukayese", **Cumhuriyet**, 02.10.1938.

çoğunluğu mutlu edebilmek uğruna, Çekoslovakya için savaşa katılmayacağını açıklayarak, Hitler'in Çekoslovakya'ya saldırı azmini ve demokrasilerin savaştan korktukları hükmünü kuvvetlendirmiş ve bu sayede Almanya iyice şımararak Çekoslovakya'yı Avrupa haritasından silmiştir.³³⁰

Alınan bu karardan sonra Alman ordusu, 1 Ekim 1938'de Çekoslovakya'ya girmiş ve böylece bu devletin çözülme süreci başlamıştır. Nitekim bundan bir gün sonra Polonya, Olsa Bölgesi'nin, Slovaklar da kendi bölgelerinin bağımsızlığını istemişlerdir. Slovakya'nın bağımsızlık talebi Çek hükûmetince reddedilmiştir.³³¹ Togay'a göre, bu ret cevabının nedeni şudur: Çekler Slovakları da kendileri gibi asli unsur sayarak ülkedeki çoğunluğu ancak oluşturabilmişlerken 2,5 milyon Slovak'ın ayrılması Çek hükûmetinin çoğunluk iddiasını suya düşürecektir. Yazara göre 1918'de Çekoslovakya Amerika'da kurulurken Slovaklar, kendilerinin topraklarında özgür ve özerk kalacaklarını, dillerini resmî dil olarak kullanabileceklerini, yapılan anlaşmaya koydurmuşlardı. Slovaklar bu anlaşmayı Amerika'dan getirterek haklı isteklerini tekrar gündeme getirmişlerdir.³³²

Südet Bölgesi'nin Alman topraklarına katılmasıyla sorunun bitmeyeceğinin işaretini Togay şu sözleriyle göstermektedir: “Çünkü Çeklerin hakimiyeti altında bulunan bir milyona yakın Macarla çeyrek milyon Lehli, Almanlar gibi ana vatanlarının idaresine girmekten başka herhangi bir vaziyete razı olmamağa kat'i karar vermişler ve lüzumu halinde Südetliler gibi silaha sarılacaklarına şüphe bırakmamışlardır.”³³³

Tüm bu gelişmelerden sonra Almanya, Savunma Bakanı başta olmak üzere kabineden üç bakanın değiştirilmesini, Slovakya'ya özerklik verilmesini, Çek askerlerinin Slovakya'dan uzaklaştırılmasını, Bohemya ve Moravya'daki uyrukların hukukuna riayet edilmesini istemiştir. Bu isteklerden bir gün sonra Slovakya lideri rahip Dr. Tisso, ülkesinin bağımsızlığını ilan etmiş ve Hitler'den yardım istemiştir.

³³⁰ Hem Nalına Hem Mihına, “İşin Psikolojisi”, **Cumhuriyet**, 29.09.1938.

³³¹ **Cumhuriyet**, 02., 09.10.1938.

³³² Muharrem Feyzi Togay, “Slovaklar”, **Cumhuriyet**, 12.06.1938.

³³³ Muharrem Feyzi Togay, “Almanlardan Sonra Macarlar ve Lehli”, **Cumhuriyet**, 22.09.1938.

Bu istek üzerine Alman ordusu, 15 Mart 1939'da Prag'ı işgal etmiştir. Macaristan da Rütanya Bölgesi'ne girerek buranın bağımsızlığını ilan etmiştir. Bohemya ve Moravya özerk bir vilayet olarak Almanya'ya bağlanınca, Çekoslovakya haritadan silinmiştir.³³⁴

Bu işgali haklı bulan Togay'a göre, 1938 yılı Eylül ayında alınan kararlara Çek hükûmeti pek uymamış, Slovakya ve Rütanya'ya baskı uygulamış ve bunun sonucunda her iki bölge bağımsızlıklarını istemiştir. Bunun üzerine Çek hükûmeti, her iki hükûmet topraklarına asker sokarak mevcut yerel yönetimleri düşürmeye kalkmıştır. Almanya ise buna razı olmayarak içeri atılan Tisso'yu baskıyla hapisten çıkarttırmıştır. Almanya'da Hitler'le görüşen Tisso, Slovakya'ya döndükten sonra ülkesinin bağımsızlığını ilan etmiş ve Almanya'dan yardım isteyince Alman ordusu Slovakya'ya girmiştir.³³⁵

İşgalin ekonomik kazanımlarını Muharrem Feyzi, *“Almanyanın ele geçirdiği ganimetler, Çeko-Slovak ordusunun bütün silahlarından, cephanesinden, tahkimatından, ve bütün harb sanayii, otomobil ve tayyare fabrikalarından ibaret değildir;...Almanya Çeko-Slovakyanın 72 ton tutan tüm altınını kamilen ele geçirmiştir...Ayrıca bankalarda mahfuz bütün dövizleri de alacaktır ki o da takriben 100 milyon marktır”*³³⁶ sözleriyle açıklarken *Akşam* da bu işgalin İngiltere ve Fransa'da yarattığı hayal kırıklığını şöyle dile getirmiştir: *“Ne İngiliz, ne Fransız başvekilleri, ne İngiltere ne de Fransa efkari umumiyeleri şimdiye kadar bu derece sukutu hayale uğramamışlardır. Münih'de Çekoslovakya'yı feda ettikten sonra Avrupanın ebedi sulha kavuşacağını Hitler'in kuzuya döneceğini sandılar.”*³³⁷

Nazi yönetiminin Südetleri kışkırtmasını Nadir Nadi, haklı bulmuş ve Almanya'nın Avusturya gibi burayı ilhak edeceğinin haberini vermiş; Zekeriya Sertel ise Alman basınının bölge halkını kışkırtmasını eleştirmiştir. Hüseyin Cahid de sorunun Südetler olmadığı, Almanya'nın genişleme sorunu olduğu gerçeğini

³³⁴ Kammer-Bartsch, **a.g.e.**, s. 127-130; Benz, **a.g.e.**, s. 822-823, 833-838.

³³⁵ Muharrem Feyzi Togay, “Çeko-Slovakya'nın Parçalanması”, **Cumhuriyet**, 16.03.1939.

³³⁶ Hem Nalına Hem Mihına, “Ganimetler”, **Cumhuriyet**, 22.03.1939.

³³⁷ Akşam, “ Bay Hitler'in Şiddetli Bir Nutku Daha”, **Akşam**, 10.10.1938.

iletikten sonra, Almanya'nın tutumunu eleştirmiştir. Ayrıca Yunus Nadi, Almanya'nın Südet sorununu, Türkiye'nin Hatay sorunuyla özdeşleştirmiş ve bu konuda Almanya'yı haklı bulduğunu ifade etmiştir. Bunların yanında Abidin Daver, bu konuda İngiltere'nin pasif davranarak Almanya'yı şımarttığı eleştirisini yapmıştır. Muahharrem Feyzi, Südetlerin Alman topraklarına katılımına onay verirken, bu katılımın ardından Çekoslovakya'nın dağılması haberini de vermiştir. Sonuçta *Akşam*, Çekoslovakya'nın dağılmasına Avrupa devletlerinin pasifliğinin neden olduğunu düşündüğünden Hitler'i eleştirmek yerine müttefik ülkeleri eleştirmeyi tercih etmiştir.

6. Memel'in Geri Alınması

1250 yılından itibaren bir Alman toprağı olan Memel bir bölge adıdır. 140 km uzunluğu ve 20 km genişliği olan ve 145 bin nüfusa sahip bu bölgenin en büyük şehri Memel'dir ve Almanya'nın Doğu Prusya bölgesi içinde yer almıştır. I. Dünya Savaşı sonuna kadar Almanya toprakları içinde yer alan Memel, Almanya'nın savaşta yenilmesi üzerine Versailles'le 1920'de Almanya'dan alınıp MC'ye verilmiştir.³³⁸ Ancak 1923'te Litvanya'nın işgaliyle bu ülke yönetimine geçen Memel'de Nazi iktidarıyla birlikte gerginlikler başlamıştır. Litvanya, Memel'in yönetimindeki Alman valiyi görevden alıp yerine Litvanyalı birini getirmesinin ardından, birçok Alman asıllı memur sebepsiz yere görevden alınmıştır. İşte bu nedenle başlayan gerginlik, Almanya tarafından Versailles'te imzası bulunan İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'ya iletilmiştir.³³⁹

1934 yılı öncesi Memel'de yaşanan sorunların Almanya tarafından şikayet konusu edilmesini haklı bulan Togay'a göre Litvanya, bu toprakları işgal ettiği tarihten itibaren buradaki Alman varlığını azaltmak ve Litvanyalıların sayısını arttırmak için, her türlü oyunu oynamıştır. Almanya'nın zayıf olduğu dönemde Almanya'nın Litvanya hakkındaki bu tür şikayetleri pek ciddiye alınmamış, ancak güçlenince alınmaya başlanmıştır. Hitler'in bir görüşme sırasında Litvanya'nın Memel konusundaki politikasını değiştirmedeği sürece, bu ülkeyle saldırmazlık

³³⁸ Benz, a.g.e., s. 638-639.

³³⁹ *Cumhuriyet*, 13., 24.07.1934.

anlaşması yapmayacağını bildirmesi, tüm dünyayı endişelendirmiştir. Togay'a göre Memel sorunu, halledilmedikçe Avrupa'ya güvenlik ve istikrarın yerleşmesi mümkün değildir. Memel'de bulunan Almanlar, Litvanya hükûmetinin tavrı ve politikaları karşısında tek bir parti hâlinde birleşmişler ve kendi meclislerinin başına kendilerinden birinin getirilmesini istemişlerdir. Ancak Litvanya buna izin vermemiştir. Litvanya hükûmeti, bu tutumunu değiştirmedeği sürece Almanya'nın burada yaşayan Almanların hakkını zorla korumaya kalkması olasıdır.³⁴⁰ Memel konusunda Togay'dan farklı düşünen Ömer Rıza Doğrul şunları söylemiştir: *“Görünüşe göre burasının Almanyadan ayrı kalması, yahut onunla birleşmesi mühim bir şey teşkil etmez. Fakat Almanyanın başında bulunan bugünkü rejim, Almanyanın ana yurttan uzak kalan her parçasını toplamayı gözetiyor. Onun için Sar havzasını kucaklamak üzere bulunan Almanya Memel'i de tekrar...kucağında görmek istiyor.”*³⁴¹

1935'te yapılan Memel'deki seçimlerde Almanların 29 üyeli meclisin 24 üyesini elde etmeleri, Almanya'da sevinçle karşılanmıştır.³⁴² Bu seçimden sonra uzun süre pek gündeme gelmeyen Memel konusu, Avusturya'nın ilhakından ve Çekoslovakya'nın parçalanmasından sonra gündeme gelince Litvanya'nın Memel konusunda gösterdiği tavır değişikliğini Togay aktarmıştır:

*“Alman ordusu Viyana üzerine yürüdüğü zaman, Lehistan...Litvanyayı istila ile tehdit etmiş ve bu memleketin hududlarını kendisine açtırmıştı. Litvanya iki ateş arasında kalmamak için bundan sonra Memel Almanlarının bütün hukukunu tanımış ve mahalli parlamento için yapılan intihab serbest olduğundan kahir ekseriyeti ve hükûmeti Almanyadaki milli sosyalizmi kabul eden Memel Alman partisi elde etmişti...Memel Almanlarının lideri Dr. Neumann, dün söylediği nutukta, bu muntika Almanların hayatı artık gayrikabili tahammül olduğunu, 25 martta toplanacak Memel milli meclisinin esaslı değişiklik yapacağını...söylemiştir. Bu sözler, Memel parlamentosunun, Almanyaya iltihak kararı vereceğine ve bu işte Hitler'in himaye ve yardımına iltica edeceğine şüphe bırakmıyor. Almanya Memeli ilhak etmekle şarki Avrupadaki, sevkulceyi vaziyetini son derece tahkim etmiş olacaktır.”*³⁴³

³⁴⁰ Muharrem Feyzi Togay, “Almanya-Litvanya Münasebeti Fenalaştı”, **Cumhuriyet**, 11.09.1935.

³⁴¹ Ömer Rıza Doğrul, “Vaziyet Çok Karışık”, **Zaman**, 22.01.1935.

³⁴² Benz, **a.g.e.**, s. 638-639; **Cumhuriyet**, 11.10.1935.

³⁴³ Muharrem Feyzi, “Almanya Memeli de Alacak”, **Cumhuriyet**, 17.03.1939.

Litvanya'nın bu tavır değişikliği de fayda etmemiş ve Almanya 22 Mart 1939'da Litvanya'dan Memel'i beş gün içinde iade etmesini istemiştir. Bu açıklamadan bir gün sonra Litvanya, Memel'i teslim etmiştir.³⁴⁴ Bundan sonra Almanya için halledilmesi gereken dış Almanlar konusu olarak sadece Danzig Almanları sorunu kalmıştır. Çok geçmeden Almanya, bu konunun da üzerine eğilmiş, fakat bu konunun çözümü diğer konulardan farklılık göstermiştir. Memel konusunda yorumda bulunan çok az gazeteci arasında yer alan Togay, Almanya'yı her konuda olduğu gibi bu konuda da desteklemişken Doğrul, konuya eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış ve sorunun Memel sorunu olmadığını Almanya'nın Alman azınlığının olduğu her yeri kendi topraklarına katma sorunu olduğunu dile getirmiştir.

7. Danzig Sorunu ve Savaşı Engelleme Çabaları

Polonya'nın kara Avrupası içinde sıkışıp kalmasını önlemek ve deniz sayesinde serbestçe ticaret yapabilmesi için liman şehri olan Danzig, Versailles'le Almanya'dan alınıp bu ülkeye verilmiştir. MC, Danzig'teki içişleri ve dışişlerinin kontrolü için buraya bir komiser atamıştır. Almanya, MC ve Silahsızlanma Konferansı'ndan çıktıktan sonra doğu sınırını garanti altına almak amacıyla Ocak 1934'te Polonya'yla bir saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. Yapılan bu anlaşma ile ilgili Togay, Hitler'in iktidara gelişinden komşuları arasından sadece Polonya'nın telaş etmediğini belirtmiş, hatta Danzig hükûmetinin Nazilerin eline geçmesine dahi göz yumduğunu ve Almanya'nın komşularına uzattığı eli sıkarak on yıllık saldırmazlık anlaşması imzaladığını söylemiştir. Polonya bu şekilde davranarak Nazi yönetimiyle dost olarak yaşanabileceğini ispat etmiştir.³⁴⁵

Konuya Togay'dan farklı olarak yaklaşan Zeki Mesut'a göre, yapılan bu saldırmazlık anlaşmasıyla Hitler, Danzig, koridor, yukarı Silezya gibi doğrudan Polonya'yla ilgili taleplerinden vazgeçmemiştir. Çünkü şu anda Alman milletinin dikkat ve enerjisini başka sahalara çevirmek zorunda olduğundan, Danzig

³⁴⁴ Benz, **a.g.e.**, s. 638-639; **Cumhuriyet**, 22-23.03.1939.

³⁴⁵ Benz, **a.g.e.**, s. 459-460; Muharrem Feyzi, "Lehistan- Almanya Misakı", **Cumhuriyet**, 29.01.1934.

konusunda barıştan yana gözükmetedir, oysa Hitler için barış bir amaç değil bir araçtır.³⁴⁶

Danzig’te 7 Nisan 1935’te yapılan seçimlerde Naziler, oy çokluğunu elde ederek meclisteki 33 milletvekilinin sayısını 44’e çıkarmışlardır. Hitler, iktidarını sağlamlaştırdıktan ve Versailles hükümlerini tek tek geçersiz kıldıktan sonra bundan cesaretlenen diğer ülkedeki Naziler gibi Danzig Nazileri de buldukları ülkenin hükûmetine kafa tutmaya başlamışlardır.³⁴⁷ Danzig Nazi lideri Forster’in şu konuşmasında bu açıkça görülmektedir: “*Dantzig kat’iyyen bir Alman şehridir, bu şehir Nürnberg kadar Almandır. Bizi sizden bir sed ayırıyor. Fakat kalbin hududu yoktur ve kalbimiz Almanya ile beraberdir. Hitler sizin ne kadar şefinizse bizim de o kadar şefimizdir.*”³⁴⁸ Bu açıklamayla da yetinmeyen Albert Forster, Danzig şehrinin Nazi olduğunu dünyaya ispat etmek için, artık Alman kanunlarının kendilerini temsil edeceğini açıklamış ve Yahudilere yönelik “Nürnberg Kanunları”nı Danzig’te yürürlüğe koymuştur.³⁴⁹ Almanya’nın Danzig’i işgal etmek istemesinin nedenini Abidin Daver şöyle açıklamıştır:

*“Danzig’in esasen bir Alman şehri olması, Leh koridorunun şarki Prusya ile diğer Alman topraklarını birbirinden gayritabii bir şekilde ayırmakta bulunması ve bütün bunlara Almanyanın tahammül edemeyeceğinin tahakkuk etmesi, Lehistanı endişeye düşürdü...Polonya her iki cenahından Almanya tarafından ihata edilmiş bir vaziyettedir...Lehistan askerlik bakımından kuvvetli bir devlettir...Almanya pek kolayca Lehistanı taarruz kararı veremez. Fransız...muharrirleri, Almanyanın, şarkta, en evvel Lehistanı saldıracığı kanaatindedirler...sevkulceyş itibarile Galiçya’nın işgali kolay olduğu gibi, burada petrol ve buğdayın her ikisi de vardır. Galiçya’nın işgali Almanlara Ukrayna ve Romanya yollarını da açar.”*³⁵⁰

Forster’in Polonya hükûmetine karşı bu tutumuna rağmen, Almanya ile Polonya arasında bir gerginlik oluşmamıştır. Ancak Hitler’in 1939 başında Danzig’in Almanya’ya iadesini istemesi, Almanya’yı Doğu Prusya’ya bağlayacak olan Polonya’dan 25 kilometrelik askerî bir koridor talebi ve bunları Polonya’nın

³⁴⁶ Zeki Mesut, “Alman-Leh Uzlaşması”, **Hakimiyeti Milliye**, 06.02.1934.

³⁴⁷ Benz, **a.g.e.**, s. 459-460.

³⁴⁸ **Cumhuriyet**, 09.11.1937.

³⁴⁹ Benz, **a.g.e.**, s. 701-707; **Cumhuriyet**, 05.02.1938.

³⁵⁰ Hem Nalına Hem Mihına, “Almanya Karşısında Lehistan”, **Cumhuriyet**, 03.04.1939.

reddetmesi, iki ülke arasındaki gerginliği ateşlemiştir.³⁵¹ Polonya'nın ret gerekçesiyle ilgili Nadir Nadi, hiçbir yorumdan bulunmadan Polonya Dışişleri Bakanı Beck'in şu açıklamasını vermiştir: “*Beck...ora halkının ekseriyat itibarile Hitler'in dediği gibi Alman değil, Polonyalı olduğunu ve “memleket dışı” hukukuna malik bir arazinin şerid kadar ince de olsa, Polonya için devamlı bir tehlike teşkil edeceğini söyledi.*”³⁵²

Almanya'nın bu saldırgan politikasına karşın İngiltere ve Fransa'nın Mart 1939'da Polonya'nın bağımsızlığını garanti altına aldıklarını açıklamaları, Hitler'i durdurmak yerine İngiltere'yle yapılmış olan deniz silahları anlaşmasının feshedilmesine neden olmuştur.³⁵³ İngiltere'nin Polonya'nın bağımsızlığı için sağladığı güvence hakkında Esmer, “*Acaba İngiltere tarafından Polonya'ya verilen teminat Almanya'nın şark politikası üzerine ne dereceye kadar müessir olmuştur?*”³⁵⁴ demiş ve Danzig konusunda Almanya'yı şöyle eleştirmiştir: “*Kendisine Versay sulhu ile haksızlık yapıldığını iddia eden Almanya...kendisi için istediği bir hakkı başkalarından esirgeyemez. İşte... Almanya'nın bütün davasını zayıflaştırın mesele budur.*”³⁵⁵

Danzig konusundaki tutumu nedeniyle İngiltere ile yapmış olduğu anlaşmayı iptal eden Hitler, 28 Nisan 1939'da Polonya ile yaptığı saldırmazlık anlaşmasını da iptal etmiştir. Falih Rıfkı, Danzig konusunda Almanya'yı şöyle eleştirmiştir: “*Danzig ve koridor hakkında bugün dinleyip durduğumuz edebiyat, geçen eylülde südet meselesi için işidip okuduğumuz edebiyatın aynı idi...Şüphesiz bugün dahi, geçen eylülde olduğu gibi, Polonya'nın alman olan Danzig şehrini vermemekte niçin ısrar etmekte olduğunu soranlar bulunacaktır...Vermekle iş bitseydi, habeşistan'la italyan davası bitecekti.*”³⁵⁶ Bu konuda Zekeriya Sertel de şu açıklamayı yapmıştır:

³⁵¹ Benz, **a.g.e.**, s. 701-707.

³⁵² Nadir Nadi, “Beck'in Nutku”, **Cumhuriyet**, 07.05.1939.

³⁵³ Benz, **a.g.e.**, s. 701-707.

³⁵⁴ Ahmet Şükrü Esmer, “Hitler'in Cevabı”, **Ulus**, 03.04.1939.

³⁵⁵ Ahmet Şükrü Esmer, “Çekistan'da Terör”, **Ulus**, 13.06.1939.

³⁵⁶ F.R.Atay, “Vermekle Değil Konuşmakla”, **Ulus**, 27.08.1939.

“Hitler, Danzig meselesinde Polonyaya karşı bir sinir harbi açmıştır. Tahrikat yaparak, hadiseler çıkararak, Polonyaya hakaret ve küfürler savurarak dünyayı bir harbe sürüklemek üzere olduğu kanaatini vererek Polonyanın sınırlarını yormağa çalışacaktır...Polonya Almanyanın bu maksadına vakıftır, ve ne bahasına olursa olsun mukavemete karar vermiştir. Çünkü bir taraftan İngilterenin, bir taraftan da Sovyet Rusyanın kendisine yardım edeceğine kanaat getirmiştir. Hitler ise muhakkak bir harbi henüz göze alacak derecede hazırlanmamıştır.”³⁵⁷

4 Ağustos 1939’da Polonya hükûmeti, Danzig meclisinden Polonyalı gümrük memurlarına karşı arttırılan saldırıların durdurulmasını ve görevlerini yapmalarının engellenmemesini istemiştir. Buna karşın Danzig hükûmeti, saldırı suçlamalarını kabul etmemiş, ancak gümrüklerin kontrolü konusunda görüşmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla başlanan görüşmelere Forster’in Danzig’in Almanya’yla birleşeceğini açıklaması üzerine son verilmiştir.³⁵⁸

Abidin Daver konuyla ilgili,“*Danzig, serbest şehir olmayıp da Alman şehri olacakmış diye bütün Avrupa’nın ve belki de bütün dünyanın kana boyanması kadar manasız şey olamaz. İş yalnız Danzig’le bitecek olsaydı, belki Lehliler de, Lehistanı garanti eden Fransızlarla İngilizler de, belalı bir harbe girmektense, Danzig’in Almanyaya ilhak veya iltihakına ses çıkarmazlardı, ama iş Danzig’le bitecek değil ki...Arkasının çorap söküğü gibi gideceği muhakkaktır”* sözleriyle Almanya’nın Hayat Sahası Politikası nedeniyle Danzig’i almakla yetinmeyeceği eleştirisinde bulunmuş, hatta bu şehri vermenin yaratacağı tehlikeyi de dikkat çekmiştir: “*Danzig’i vermek sulhu değil, Alman hegemonyasını temin eder. Ancak Almanyaya, yeni bir cebir ve şiddet siyaseti takib ettiği takdirde sulh cephesinin bütün devletleri ve bütün kuvvetlerle harbedeceği kat’iyetle anlatıldığı takdirdedir ki sulh muhafaza edilebilir.”³⁵⁹*

Danzig sorunu nedeniyle savaş olasılığı artınca İngiltere ve Fransa, herhangi bir savaş durumunda Sovyetleri yanlarına çekebilmek için bu ülkeyle görüşmelere başlamışlar. Yapılan bu görüşmelerde Sovyetlerin olası bir savaş durumunda Polonya’dan geçiş hakkı istemesi ve bu teklifi Polonya’nın reddetmesi üzerine 21

³⁵⁷ M.Zekeriya Sertel, “Danzig Meselesi Bir Sinir Harbi Şeklini Almıştır”, **Tan**, 17.05.1939.

³⁵⁸ Fischer, **a.g.e.**, s. 239-244; Benz, **a.g.e.**, s. 701-707; **Cumhuriyet**, 11.08.1939.

³⁵⁹ Hem Nalına Hem Mihına, “Çorab Söküğü Gibi”, **Cumhuriyet**, 14.08.1939.

Ağustos 1939'da görüşmeler kesilmiştir. Bundan bir gün sonra Sovyetler Almanya'yla bir saldırmazlık anlaşması imzaladığını açıklamıştır.³⁶⁰

Almanya ile Sovyetler arasında yapılan bu anlaşmayı *Cumhuriyet*, “*Alman-Sovyet Paketi*” diye manşetten duyurduktan sonra, “*Moskova ile Berlin arasında imzalanacak olan misak her yerde hayret uyandırdı*” diyerek dünya kamuoyunun anlaşmaya tepkisini dile getirmiş ve Sovyetlerin Japonya karşısında rahat olmak ve Avrupa işlerinden uzak durmak için bu anlaşmayı yaptığını açıklamıştır.³⁶¹

Cumhuriyet başyazarı Yunus Nadi de anlaşmanın Avrupa'da ve dünyada maddi ve manevi etkiler yaratacağını belirtmiştir. Nadi'ye göre Sovyetler, bu anlaşmayla Avrupa savaşının dışında kalacak ve Avrupa milletleri birbirlerini hırpaladıktan sonra duruma hâkim olacaktır.³⁶² Aynı gazetede yazan Togay konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Almanya ile Sovyetlerin tekrar sıkı dost olmaları, İngilterede, Fransada büyük bir hayret uyandırmışsa da Lehistanda beklenmeyen bir şey olarak karşılanmamıştır...Sovyetler Almanya ile anlaşmakla Avrupa politikası oyunundan büsbütün çekilmiş ve kenarda kalmış bulunuyor*”³⁶³

Bu değerlendirmeden sonra Sovyet yanlısı olarak bilinen Zekeriya Sertel, Bolşevik düşmanı olmaktan çok demokrasi düşmanı olan Hitler'in barış cephesini yıkmak için böyle bir anlaşma yapmasını şaşkınlıkla karşılamadığını belirtmiştir. Sertel'e göre, Sovyetlerin Avrupa'daki komşularına olumsuz bir tutumu olmadığı için bu anlaşma sayesinde Almanya'nın üçüncü bir ülkeye saldırması engellenebilecektir. Ancak Sertel, bu yazısından bir gün sonra haber ajansların kendisine yanlış bilgi verdiğini açıklamış ve Sovyetlerin Alman tecavüzünü durdurmak için değil, demokrasi ve mihver ülkeleri arasındaki olası bir savaşa girmemek ve kendi sınırlarını garanti altına almak için bu anlaşmayı yaptığını belirtmiştir. Yazara göre bu anlaşmayla barış cephesi, en büyük müttefikini kaybederken Almanya daha da güçlenmiş ve savaşı göze alabilecek duruma gelmiştir. Sovyetlerin bu anlaşmayla ne

³⁶⁰ Fischer, **a.g.e.**, s. 239-244; Benz, **a.g.e.**, s. 701-707.

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 23.08.1939.

³⁶² Yunus Nadi, “Alman-Rus Anlaşması”, **Cumhuriyet**, 23.08.1939.

³⁶³ Muharrem Feyzi Togay, “Almanya Sovyetler Birliği”, **Cumhuriyet**, 23.08.1939.

derece kendi sınırlarını garanti altına alabileceğini olaylar gösterecektir. Hitler, imzasına hiçbir şekilde sadık kalmadığı gibi, Polonya'yı da işgal ettikten sonra Sovyetlere yürüyecektir. İşte o zaman da Sovyetler Almanya'ya karşı yapayalnız kalacaktır.³⁶⁴ Sertel her ne kadar Sovyet yanlısı olarak bilinse de, yaptığı bu yorumla körü körüne bir Sovyet taraftarı olmadığını göstermiş ve Almanya'nın mutlaka Sovyetlere saldıracağına işaretini vermiştir.

Bu anlaşmaya dayanarak Hitler, ordu üst yönetiminden olası bir savaşa hazırlanmalarını istemiş, 25 Ağustos'ta da Polonya'ya iki gün içinde saldırı emri vermiş, fakat aynı gün İngiltere'nin Polonya'yla bir ittifak anlaşması yapması üzerine bu saldırı emrinden vazgeçmiştir. Bu olaydan bir gün sonra da savaş tehlikesine karşı Roosevelt, Édouard Daladier ve Papa Pius, tekrar Polonya ile Almanya'nın görüşme masasına oturması çağrısında bulunmuşlardır.³⁶⁵ Roosevelt'in bu çağrısının boşuna olduğunu Nadir Nadi şöyle açıklamıştır:

“Teşebbüs çok güzel, çok asildir...ya totaliterler? Onlar da silahları bırakıp masa başında konuşmayı kabul edebilirler mi? İşte buna ihtimal vermek biraz güç oluyor...bilhassa Almanya, kendisi için hayati bir takım büyük davaların halline girişmiştir. Bunların masa başında hallile imkan bulunabilir mi? Nasıl bulunsun ki bu davalar netice itibarile, Almanyanın ölmeyecek kadar geçinmesini değil, koskoca bir cihan nizamının altüst olmasını istihdaf ediyor. Hitler, ilk günden beri: ya hep, ya hiç! Diye milletinin başına dikildi. Eğer maksadı Almanyaya nisbi bir refah temin etmek olsaydı, bunu şimdiye kadar çoktan başarmış bulunurdu.”³⁶⁶

Roosevelt'in önderliğinde yapılan bu çağrıdan üç gün sonra Berlin'deki İngiliz Büyükelçisi Neville Henderson'un savaşı durdurmak için son kez Hitler'le yaptığı görüşme de sonuçsuz kalmıştır. Savaşı durdurmaya yönelik bu girişimlerin başarısızlığından sonra Polonya, 30 Ağustos'ta ordusunu savaşa karşı alarma geçirmiştir. Almanya da savaş hazırlıklarını tamamlamış, Sovyetler de Polonya sınırında 300 bin kişiyle yığınak yapmaya başlamıştır. 31 Ağustos'ta Polonyalı asker üniformasıyla Alman gizli servis ajanları, Almanya topraklarındaki Oberschlesien'deki Gleiwitz telsiz istasyonunu basmışlar ve şehrin Polonya

³⁶⁴ M.Zekeriya Sertel, “Sovyet-Alman Anlaşmasının Gaye ve Manası”, **Tan**, 24.08.1939; “Muhakkak Harbe Doğru Gidiyoruz”, **Tan**, 25.08.1939.

³⁶⁵ Fischer, **a.g.e.**, s. 239-244; Benz, **a.g.e.**, s. 701-707; **Cumhuriyet**, 25., 28.,30.08.1939.

³⁶⁶ Nadir Nadi, “Messaj”, **Cumhuriyet**, 17.04.1939.

tarafından işgal edildiğini duyurmuşlardır.³⁶⁷ Bunu bahane eden Almanya, 1 Eylül 1939'da Polonya topraklarına girmiş ve 3 Eylül 1939'da da İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etmiş ve böylece Avrupa savaşı başlamıştır.

Danzig konusunda Togay ve Zeki Mesut, Almanya'nın Polonya ile yapmış olduğu 1934 saldırmazlık anlaşmasıyla Danzig'ten vazgeçmediğini, sadece ertelediğini belirtmişlerdir. Abidin Daver ise Almanya'nın hayat sahası politikası nedeniyle Danzig'ten vazgeçmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ahmet Şükrü, Zekeriya Sertel ve Abidin Daver Almanya'nın tutumunu eleştirmişler, ayrıca Daver, Almanya'nın Danzig'ten sonra başka yerleri de isteyeceğini belirtmiştir. Yunus Nadi de Sovyetlerin bu anlaşmayla Avrupa ülkelerinin birbirlerini hırpalamasına neden olacağını ve Avrupa'da egemen olmak isteyeceğini iddia etmiştir. Bunu da bir suçlama şeklinde belirtmiştir. Zekeriya Sertel ise Sovyetleri bu anlaşmayı imzaladığı için eleştirmiş ve Almanya'nın Avrupa'yı zaptettikten sonra sıranın Sovyetlere geleceğini yazmıştır.

C. Türk-Alman İlişkileri

1. Siyasi İlişkiler

Hitler'le ilk teması Temmuz 1933'te Berlin'e giden Türk parlamenterleri yapmışlardır. Yapılan bu görüşmede Hitler, Türk bağımsızlık savaşının kendisini aydınlatan bir örnek olduğunu söylemiş, Alman yetkililer de Atatürk'le Hitler arasında benzerlikler kurmaya çalışmışlar ve iki ülke arasında ortak noktalar bulmayı amaçlamışlardır. Türkiye, bu dönemde Almanya'nın Versailles'ten kurtulma çabalarını sempatiyle bakmış; ancak statükoyu değiştirmesini istememiştir. Hitler'in iktidara gelişiyle birlikte iki ülke arasında doğan ilk anlaşmazlık, Türkiye'nin oluşumunda önemli rol üstlendiği 1934'teki Balkan Paketi konusunda olmuştur. Çünkü Almanya, Balkanları kendi nüfuz alanı olarak gördüğünden, İngiltere ve Fransa'ya yaklaşan Türkiye'nin bu pakitle bölgede etkinlik kurmasını istememiştir. Almanya için bir diğer rahatsızlık konusu, Türkiye'nin İngiltere ile anlaşarak Montreux Sözleşmesi'ni, değiştirmesidir. Bu yüzden Almanya, 26 Şubat 1937'de

³⁶⁷ Benz, **a.g.e.**, s. 701-707; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 290-292; **Cumhuriyet**, 25., 28.,30.08.1939.

Türkiye'ye verdiği notayla, Boğazlardan Sovyet savaş gemilerinin Akdeniz'e çıkışına izin vermemesi gerektiğini bildirmiştir. Bu notaya karşın Türkiye, verdiği notayla Almanya'nın Montreux Sözleşmesi'ne taraf olmadığı ve Akdeniz'de sahili bulunmadığı için Boğazlar rejimine müdahale hakkı olmadığını belirtmiştir.³⁶⁸ Türk hükümetinin bu konudaki tutumunu destekleyen *Ulus*, Berlin'den Montrö'nün bazı maddelerinin beğenilmediği haberleri geldiğini yazmış ve şu soruları sormuştur: “Neden Almanya, bu meseleye Montrö konferansı sırasında karışmamış da burnunu sokmak için bu zamanı seçmiştir. Bu hareket şu meşhur Berlin-Roma mihveri ile izah olunabilir mi?”³⁶⁹

İki ülke arasında yaşanan bu sorunlara rağmen Almanya, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmasını önlemek için çok daha dikkatli bir politika izlemiştir. Savaş olasılığı arttıkça Türkiye'nin de önemi artmış, Temmuz 1938'de Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'na Hatay ve Boğazlar konusunda revizyonist bir tutum içinde olan Türkiye'nin revizyonist ülkeler arasında yer almasını önermiştir. Menemencioğlu her ne kadar Ribbentrop'un bu önerisini kabul etmemişse de, ülkesinin Almanya'ya karşı herhangi bir yükümlülüğe girmeyeceği güvencesini vermiştir. Bunun ardından İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgali, Türkiye'nin tedirginliğini iyice artırmıştır. Üstelik Almanya'nın bu işgale destek çıkması, Türkiye'yi, İngiltere ve Sovyetlerle bir anlaşma yapma arayışına itmiştir. Bu gelişmeler sırasında -Atatürk'ün sağlığında Türkiye'ye elçi olmasına izin verilmeyen- von Papen, Nisan 1939'da Ankara'ya elçi olarak geldiğinde yaptığı ilk iş, İtalya'dan Türkiye'nin toprak bütünlüğü konusunda güvence istemek olmuştur. Papen, bu suretle Türkiye'nin daha fazla İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmasını önlemek istemiştir. Ancak Papen'in bu çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁷⁰

³⁶⁸ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 124-127; Kreckler, **a.g.e.**, s. 11-23; Koçak, **a.g.e.**, s. 101-106; Oran, **a.g.e.**, s. 300-307; Özgüldür, **a.g.e.**, s. 70-77.

³⁶⁹ *Ulus*, 10.03.1937.

³⁷⁰ Kreckler, **a.g.e.**, s. 26-66; Koçak, **a.g.e.**, s. 125-153; Oran, **a.g.e.**, s. 300-307; Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 124-127.

Türkiye, İtalya'dan duyduğu endişeler giderilmeyince İngiltere'yle 12 Mayıs 1939'da, ardından Fransa ile 23 Haziran 1939'da ortak deklarasyon imzalamıştır. Bu deklarasyonlar, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un, Türkiye'ye silah sevkiyatından vazgeçmesi tehdidinde bulunmasına neden olmuştur. Türkiye de bu tehdide karşın krom ihracını kesme kararını açıklayınca, Ribbentrop geri adım atmamak zorunda kalmıştır. İtalya ile Almanya'nın 22 Mayıs 1939'da Çelik Pakt Anlaşması yapması ve ardından Almanya'nın 23 Ağustos 1939'da Sovyetlerle yaptığı anlaşmaya dayanarak 1 Eylül'de Polonya topraklarına girmesi Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'yla 19 Ekim 1939'da bir dostluk anlaşması³⁷¹ imzalamaya sevk etmiştir. Türkiye'nin yaptığı bu anlaşma, Almanya ile ilişkilerini kopma noktasına getirmiş ve iki ülke ticari anlaşmalarını yenilememişlerdir.³⁷² Bu anlaşmadan dolayı Alman basınının Türkiye'yi eleştirmesi ve ticaret yapmamakla tehdit etmesine tepki *Tan* gazetesinden gelmiştir:

“Alman...matbuatı, Türkiyenin İngilizlerle ittifak akdetmekle hataya düştüğünü isbata çalışıyor ve bu ittifakla Türkiyenin istiklalini kaybederek İngilterenin koltuğu altına girdiğini söylüyor...Bu iddia Almanların Türkiyeyi ve Türklerin istiklaline ne kadar kıymet verdiklerini, bu istiklali ne pahasına olursa olsun fedaya razı olamayacaklarını bir türlü anlıyamadıklarını gösteriyorlar...Almanya nazarında ittifakın manası bir nevi ilhak olduğu için, Türkiyenin İngiltere ile ittifakını da böyle anlamak istemelerinde mazurdurlar. Çünkü onlar İtalyayı bile Almanyanın vasal bir devleti haline getirmişlerdir. Müttefiki ile müsavi esaslar dahilinde elbirliği yapmak, onlar için aklın almayacağı bir iştir...biz mallarımızı satmak ihtiyacında olduğumuz kadar, onlar da bizden gıda maddesi ve ham madde teminine muhtaçtırlar. Karşılıklı münasebetlerimiz karşılıklı ihtiyaçlara dayanır.Yalnız şurası muhakkaktır ki Türkiye ufak bir iktisadi menfaati uğruna, milli istiklalini feda edemez.”³⁷³

³⁷¹ **Ankara Anlaşması:** (Üçlü İttifak) Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 19 Ekim 1939'da imzalanan anlaşmaya göre Madde 1. “Türkiye herhangi bir Avrupa ülkesinin saldırısı sonucunda bu devletle savaşa girdiğinde Fransa ve İngiltere fiili olarak yardım ve destek sağlayacaklardır.”, Madde 2.1. “Akdeniz Bölgesi'nde bir Avrupa devleti tarafından girişilecek bir savaşa Fransa ve İngiltere'nin karışması durumunda Türkiye Fransa ve İngiltere ile fiili iş birliği yapıp onlara elinden geldiğince yardım ve destek sağlayacaktır.” Madde 2.2. “Akdeniz Bölgesi'nde bir Avrupa devleti tarafından girişilecek bir savaşa Türkiye'nin karışması durumunda Fransa ve İngiltere Türkiye ile fiili iş birliği yapıp ona elinden geldiğince yardım ve destek sağlayacaktır.” Madde 3. “Fransa ve İngiltere'nin 13 Nisan 1939'da Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garanti doğrultusunda bir savaşa giriştikleri takdirde, Türkiye bu ülkelerle fiili işbirliği yapıp onlara elinden gelen yardımı sağlayacaktır.” Madde 4. “Fransa veya İngiltere ülkelerinden birine ya da ötekine karşı bir savaşa girilirse Türkiye anlayışlı bir tarafsızlık güdecektir.” Oran, **a.g.e.**, s. 422-423.

³⁷² Krecker, **a.g.e.**, s. 26-66; Koçak, **a.g.e.**, s. 125-153; Oran, **a.g.e.**, s. 300-307; Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 124-127.

³⁷³ Günün Meselesi, “Almanlar Anlayışı”, **Tan**, 19.07.1939.

2. Ekonomik İlişkiler

Nazi yönetimi, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra ham madde ve tarımsal ürün açısından verimli Avrupa ve Balkan ülkelerine yönelmiştir. Dr. Schacht'ın biçimlendirdiği bu dış ticaret politikasına göre Almanya, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden ham madde alıp, karşılığında mamul mallar vererek bu ülkelerde ekonomik ve siyasi etkinlik kuracaktır. Almanya'nın bu ticaret politikasıyla Türkiye'nin ekonomisinde devletçiliğe yönelmesi aynı döneme denk geldiğinden, bu ticaret politikasından Türkiye payını almış ve 30'lu yıllarda Almanya'nın ham madde satıcısı durumuna gelmiştir. Çünkü Türkiye serbest girişim yolunu bırakıp devlet eliyle kalkınma yolunu geçince, ihtiyaç duyduğu sermaye ve teknolojiyi Almanya'dan sağlamak istemiştir. Bu yüzden Almanya bir yandan Türkiye'de yatırımlarda bulunurken diğer yandan da bu yatırımlar için kredi sağlamış; hatta 1934 yılında 200 milyon lira karşılığında uzun vadeli kredi açmıştır. Almanya'nın yatırımları arasında Seka Kağıt Fabrikası, Samsun ve İskenderun Limanları yer almıştır. Bununla birlikte Türkiye'ye gelen Alman uzman sayısı 2000 kişiyi aşmıştır. Kliring (clearing) sistemiyle Almanya, Türkiye'den tarım ürünleri ve ham madde karşılığında sanayi ürünü verirken dövize ihtiyaç duyulmamıştır. Bu da döviz sıkıntısı çeken Türkiye için yararlı olmadığı kadar sıkıntı da yaratmıştır. Çünkü Almanya, Türkiye'den aldığı ürünleri dünya piyasasının üzerinde bir fiyatla alırken karşılığında verdiği ürünleri de dünya piyasasının üstünde vermiştir. Bu ticaret sonucu Almanya, belli ürünlerde Türkiye'nin tek alıcısı konumuna gelmesinin yanında bu ürünlerin fiyatlarını da kendi belirlemeye başlamıştır.³⁷⁴

Ayrıca demir yolu, hava ve deniz ulaşımında, çelik, elektrik ve kimya sanayisinde Almanya, Türkiye'de tekel durumuna gelmiştir. Sonuçta ihracatının ve ithalatının yüzde 50'sine yakını bu ülkeyle yapmaya başlayan Türkiye, bu ticaretten endişe duymaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'yi 1937'de mamul mallarının yüzde 50'den fazlasını Almanya'dan sağlama noktasına getirmiştir. Hatta

³⁷⁴ Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 114-118; Koçak, **a.g.e.**, s. 199-233; Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 21-30, 157-167; Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 114-117.

pamuk, krom ve ham yünün yüzde 70'inden fazlasını Türkiye Almanya'ya satmış, ticaretinin yüzde 78,2 sini "clearing" antlaşmalarıyla, yüzde 17,9'unu ise serbest dövizle yapmaya başlamıştır. Türkiye'nin Almanya'ya ekonomik olarak bu kadar bağımlı olması, seçeneklerini azaltmasının yanı sıra dengeli bir ticari politika yapmasını da engellemiştir. İşte bu sıkı ekonomik ilişkinin yarattığı endişe, Türkiye'nin 1936'da Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın yapımını, çok daha uygun bir teklifte bulunan Alman Krupp yerine, İngiliz Brassert firmasına vermesine neden olmuştur.³⁷⁵

Ahmet Emin Yalman, "*Fakat memleket hesabına hoşnutsuzluğu mucip olan bir takım sebepler vardır ki, Almanya ile münasebetlerimizin ahenkli bir surette inkişafı için bunlara mutlaka çare bulunmasına ihtiyaç vardır*"³⁷⁶ sözleriyle bu ticari ilişkiden dolayı Türkiye'nin duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve şu eleştiride bulunmuştur:

*"Almanya ile olan ticari münasebetlerin mahzurlu taraflarını ilk gören ve tedbir alan memleketlerden biri, Türkiye olmuştur. Hükûmetimiz Almanyada fazla miktarda paramız bağlandığını görünce ve mevcut takas sisteminin diğer büyük mahzurlarını farkedince büyük bir hassasiyet ve cesaretle bu mesele üzerinde durmuştur. Bugün Berlinde devam eden müzakerelerde gaye, mazinin tecrübelerinden ders almak ve görülen mahzurların önüne geçmek suretile Almanya ile iktisadi münasebetlerimizi yeniden canlandırmaktır."*³⁷⁷

Yalman'ın bu eleştirilerden başka Sertel, Türk-Alman ticaretinde Almanya'nın amacıyla ilgili olarak "*Halbuki Almanyanın maksadı başka idi...Almanya sahte bir fiyatla mallarımızı inhisarı altına aldıktan sonra, bunları dünya piyasalarına sevke başladı. Ve bize borcunu ödiyemiyerek bizi iktisaden kendine bağladı*" sözleriyle Almanya'nın tutumunu eleştirmiştir.³⁷⁸

Türkiye'nin gittikçe Almanya'nın ekonomik etkisine girmesinden endişelenen İngiltere, 1938'de 16 milyon sterlin kredi sözü vermiştir. Bu gelişme

³⁷⁵ Koçak, a.g.e., s. 199-203; Deringil, a.g.e., s. 21-30, 157-167; Esmer-Sander, a.g.e., s. 159-160.

³⁷⁶ Ahmet Emin Yalman, "Almanya ile İktisadi Münasebetlerimiz", **Tan**, 20.01.1937.

³⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, "Berlin'de Takas Müzakereleri", **Tan**, 28.07.1937.

³⁷⁸ M.Zekeriya Sertel, "Almanya ile Ticari Münasebetimiz", **Tan**, 16.12.1938; "Almanya ile Ticari Münasebetimiz-Almanya ile Yaptığımız Son Anlaşma", **Tan**, 17.12.1938.

karşısında Ankara'ya gelen Funk, Türkiye'ye askerî ve sanayi mal alımında kullanması için 150 milyon marklık bir krediyle birlikte, sulama projelerinde Almanya'ya öncelik tanınmasını içeren bir anlaşma imzalamıştır.³⁷⁹ Almanya'nın Türkiye'yle olan ticarete bakış açısına eleştiri Sertel'den gelmiştir:

“Doktor Funkun balkan devletlerine ve bu arada Ankaraya seyahati böyle bir zamana tesadüf eder...Doktor Funk...fikrini...şöyle ifade etmiştir: “Biz...ne çıkarırsanız hepsini almağa hazırız. Buna mukabil de siz sanayi eşyasına muhtaçsınız. Binaenaleyh iki memleket iktisadiyatının birbirini tamamlayan karakterinden istifade etmek istiyoruz.” Biz bu fikirde değildik. Bizim Almanlarla anlaşmaktaki noktai nazarımız şu idi: Türkiye iktisadiyatında müstakil ve hürdür. Kiminle isterse onunla iş yapar.”³⁸⁰

Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel Türk-Alman ticaretinde Türkiye'nin genellikle mağdur edildiğini, bu ticareti kullanarak Almanya'nın Türkiye üzerinde egemenlik kurmak istediğini belirtmişler ve Almanya'nın tutumunu eleştirmişlerdir.

D. Nazi Yönetiminin Türkiye Üzerindeki Faaliyetleri ve Etkileri

Bilindiği gibi Nazi yönetimi, iktidarı devralınca Türk basınını, gazetecileri ve kamuoyunu etkilemeye yönelik bir çok propaganda faaliyetlerini başlatmıştır. Türk basınının ihtiyaç duyduğu gazete kağıdının çoğunun Almanya'dan sağlanması ve Türk gazetelerine Alman firmalarının ilan vermesi, bu faaliyetlerde çok etkili bir şekilde kullanılmıştır. Şöyle ki Almanya aleyhine yazı yazan Türk gazetelerine Alman firmalarının reklam vermeleri yasaklanarak, basın ekonomik yolla baskı altında tutulmak istenmiştir. Bu baskıyı Sertel, *“Bazı ecnebi firmaların, kendi memleketleri aleyhinde neşriyat yapıldığı takdirde gazeteye ilan vermeyeceğini söyleyerek tehditler yaptıklarını yakinen biliyoruz”³⁸¹* ve *“Türkiyede...bazı gazeteler, Alman firmalarının ilanlarını keseceği tehdidiyle korkutulmak istenmiş, Almanya aleyhindeki neşriyatında devam eden Tan gibi bazı gazetelere ise Alman müesseselerinin ilan vermesi kati surette menedilmiştir”³⁸²* sözleriyle eleştirmiştir.

³⁷⁹ Koçak, **a.g.e.**, s. 199-203; Deringil, **a.g.e.**, s. 21-30, 157-167; Esmer-Sander, **a.g.e.**, s. 159-160.

³⁸⁰ M.Zekeriya Sertel, “Almanya ile 150 Milyonluk Kredi Anlaşması”, **Tan**, 11.05.1939.

³⁸¹ M.Zekeriya Sertel, “Matbuatın Varidat Kaynaklarının Kontrol Edilmesini İstiyoruz”, **Tan**, 04.06.1939.

³⁸² M.Zekeriya Sertel, “İçten Hücum ve İçten Fetih”, **Tan**, 22.07.1939.

Bunun yanında Alman elçiliği ve konsoloslukları kanalıyla düzenlenen resepsiyon, sergi ve konferanslar, gösterilen filmler de Türk kamuoyu ve basınını etkilemeye yönelik kullanılmıştır. Ayrıca Almanya destekli *Türkische Post* gazetesi de Almanya ve Türkiye ile ilgili çıkardığı haber ve yorumlarla Türk kamuoyunu Almanya lehinde etkilemeye çalışmıştır. Ancak bunun dışında Türk hükûmeti ülke kamuoyunu etkilemeye yönelik yayınların ülkeye sokulmasını yasaklamıştır.³⁸³

Diğer yandan Mayıs 1939'da Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile bir anlaşma yapacağını anlaşılması, Alman hükûmetinin tepkisine neden olmuştur. Bu tepki, Alman basınını Türk kamuoyu ve basınına, Türk hükûmetine karşı kışkırtmaya yöneltmiştir. Bunda amaç, Türk kamuoyunu Almanya lehinde etkileyerek, Türk hükûmetini İngiltere'yle yaptığı ittifaktan vazgeçirmektir. Türkiye'yi bu ittifaktan vazgeçirmek için Nazi yönetiminin Türk basınına parasal yardımdan kaçınmadığı Sertel tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: “*Almanyanın Türk-İngiliz anlaşmasının tahakkukunu men için Türk matbuatına para verildiğini işae etmektedir.*” Ayrıca Sertel, bu ithamdan Türk basınına kurtarılabilmesi için şu teklifte bulunmuştur: “*Bu hususta matbuat kanununa bir madde ilavesi kafidir...Bu tedbir matbuatın halk ve hükûmet nezdindeki itibarını da kuvvetlendirmeye hizmet eder kanaatindeyiz.*”³⁸⁴

1939'da Almanya'nın Türk basını ve Türk basın mensuplarına yönelik parasal destekte bulunduğu bir söylenti olsa da 5 Aralık 1942'de Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un Ankara Büyükelçisi Papen'e çektiği şu telgraf bunun bir gerçek olduğunu kanıtlamıştır: “*Türkiye'deki dostlarımızı destekleyebilmeniz için size beş milyon Reichsmark gönderilmesini emrettim. Bu parayı rahatça ve bol bol kullanmanızı ve kullanma yeri hakkında bilgi vermenizi rica ederim.*”³⁸⁵

Nazi yönetiminin Türkiye'yi etkilemeye yönelik değişik çabalarının yanı sıra Türkiye'nin de Almanya'da yaşanan olaylardan etkilendiği görülmüştür. Gerek Nazi

³⁸³ BCA: 030.18.01.02./80.98.2.Bkz.Ek:1; BCA: 030.18.01.02./85.91.9. Bkz.Ek:1a.

³⁸⁴ M.Zekeriya Sertel, “Matbuatın Varidat Kaynaklarının Kontrol Edilmesini İstiyoruz”, **Tan**, 04.06.1939.

³⁸⁵ Mehmet Ali Yalçın, **Hitler'in Türk Dostları**, Düş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 98

yönetiminin Türkiye'yi etkilemeye yönelik değişik çabaları, gerekse Türkiye'nin etkilendiği olaylar şu konu başlıkları altında incelenmiştir:

1. Yahudilerle³⁸⁶ İlgili Yaşanan Gelişmeler

Nazi rejiminin Yahudilere uyguladığı baskı ve şiddete karşı, değişik ülkelerde yaşayan Yahudilerin Alman mallarına boykot başlatması üzerine Hitler, 1 Nisan 1933'te ülkesindeki Yahudi mallarına boykot kararı almıştır. Bu karardan Almanya'yla ticaret yapan iş adamlarının etkilenmemesi için Berlin'deki Türk Ticaret Odası, Almanya'da Yahudilere karşı baskı, şiddet ve işkence uygulandığına dair haberlerin asılsız olduğuna, Almanya'da ticari faaliyetlerin güvenli bir şekilde yürütüldüğüne ve boykot eylemi yabancı kökenli Yahudi tüccarları kapsamadığından Türk tüccarlarının kesinlikle endişeye kapılmaması gerektiğine dair bir açıklama yapmıştır. Almanya'nın boykot kararını İstanbul'da protesto etmek isteyen bir grup Yahudi ve buna karşı çıkan Nazi'ye polis izin vermemiş³⁸⁷, eylemde ısrarcı olanları da tutuklamıştır.³⁸⁸

İstanbul'da yaşanan bu olaylar dışında, Trakya'da büyük çaplı olaylar yaşanmıştır. Şöyle ki, Türk hükûmetinin 14 Haziran 1934'te çıkarılan ve bir hafta sonra resmi gazetede yayınlanan İskan Kanunu'na dayanarak Trakya ve İstanbul'daki Yahudileri, mecburi göçe tabi tutacağına dair söylentiler çıkmıştır. Bu söylentilere inanan vatandaşlardan bir kısmı, Yahudilere ait dükkanları ve evleri tahrip etmiştir. Bunun üzerine Yahudi asıllı birçok vatandaş buldukları şehirleri

³⁸⁶ Bizans döneminden itibaren Anadolu topraklarında Yahudilerin yaşadığı bilinmekle birlikte asıl 1492'de yurtları İspanya'dan kovulan Yahudilere Osmanlı Padişahı II. Bayazıt'ın ülke topraklarını açmasıyla bugünkü Türkiye Yahudi toplumunun temelleri atılmıştır. Gelen bu Yahudiler zanaatlarıyla birlikte geldiklerinden kısa sürede ülkede ticari hayatla birlikte yönetimde de söz sahibi olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ticari ve idari hayatında kısa sürede yükselen Yahudiler imparatorluğun Batılı ülkelerle ilişkilerini sağlamışlardır. Zamanla imparatorluğun en zengin kesimini oluşturan bu topluluk, 19 yüzyılda çıkarılan fermanlarla yeni haklar elde etmişlerdir. Yahudiler Lozan Anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan diğer gayri-müslimler gibi azınlık hakları elde etmelerine rağmen bu haklarından feragat ettiklerini açıklamışlar, hatta bir çok yabancı uyruklu Yahudi de Türk vatandaşlığına geçmiştir. Nazi yönetiminin iktidara geldiği 1933'te Almanya'da baskı ve şiddete maruz kalmaları üzerine Türkiye'ye sığınan Yahudi bilim adamlarının Türkiye'de çağdaş üniversite eğitiminin oluşturulmasında çok büyük emekleri olmuştur. Moshe Seville Sharon, **Türkiye Yahudileri**, İletişim, İstanbul, 1992.

³⁸⁷ BCA: 030.10./110.734.7. Bkz.Ek: 2.

³⁸⁸ Rothfels, **a.g.e.**, s. 69-74; Hein, **a.g.e.**, s. 148-159; **Cumhuriyet**, 28.03-06.04.1933.

terk etmiştir.³⁸⁹ Sonuçta olaylara Türk hükûmetinin müdahalesiyle göç eden Yahudiler buldukları yerlere tekrar geri dönebilmişler ve olayla ilgisi olanlar cezalandırılmıştır. Bu olayla ilgili sadece *Milliyet* gazetesi, 7 ile 15 Temmuz 1934 tarihleri arasında ayrıntılı bilgi vermiştir. Gazete konuyla ilgili ilk kez 7 Temmuz'da “*Şükrü Kaya B. Yahudi hicretini tahkik için Trakya'ya gitti*” diye başlığını attıktan sonra, İçişleri Bakanının Trakya'ya gidiş nedenini şöyle açıklamıştır:

“Bazı yahudi aileleri şimdiden hicret ettikleri mahallere avdet etmek üzeredirler. Şükrü Kaya B. Trene binerken bir muharrimize atideki beyanatta bulunmuştur: “...Yahudilerin Trakyadan İstanbula grupça gelmeleri esbabını yerinde tetkik etmek üzere Trakya'ya gidiyorum. Bizim bildiğimize göre hadise bazı propagandalar yüzünden Yahudilerin İstanbula gelmeğe başlamalarıdır. Hadisenin hakiki mahiyeti yerinde daha iyi görüleceği gibi her halde işin icap ettirdiği tedbirleri alacağım, hükûmetime arz edeceğim...Türk kanunları bu memlekette her vatandaşın hakkını ve hürriyetini hiç bir fark gözetmeden korur...Yabancı yerlerde görülen antisemistik cereyanları bazen bizde de makes buluyor...Hiçbir memleketin dahili siyaseti ve dahili münakaşaları bizim memleketimizin iç işlerine tesir edemez etmemelidir...Yahudiler aleyhinde bu yolda neşriyatta bulunanları yola getirmek Türk kanunlarını tatbikle mükellef olan hükûmetimize ve mahkemelere aittir.”³⁹⁰

Milliyet'in konuyla ilgili yayınladığı bir haftalık haberin özeti şöyledir: İçişleri Bakanının müfettişlerle birlikte bizzat Trakya'ya giderek 9–12 Temmuz 1934 tarihlerinde duruma müdahale edip incelemelerde bulunmasının ardından Yahudi aileler tekrar yerlerine dönmeye başlamışlardır. Olaylar nedeniyle İstanbul'a gelmiş olan Yahudiler, kendilerine ait ibadethane, okul ve hastanelere yerleştirilmişlerdir. Konu hakkında Yahudi vatandaşlar, Türkiye'de Yahudi aleyhtarlığı olmadığını özellikle vurgulamışlardır. Yaşananlarda etkisinin olup olmadığı araştırılmak üzere *Millî İnkılap* dergisinin sayıları incelemeye alınmıştır. Kırklareli valisinin bu olaylar yüzünden görevden alındığı söylene de, bu hükûmet tarafından doğrulanmamış, ancak olay nedeniyle aynı ilin emniyet müdürü görevden alınmıştır. Kırklareli'nde olayların başladığı gece, polis ve jandarma Yahudi mahallerine yapılan saldırılara müdahale etmeye çalışırken bir jandarma çavuşu hayatını kaybetmiştir. İçişleri Bakanının olaylarla ilgili sunduğu raporu incelemek üzere toplanan bakanlar kurulu

³⁸⁹ Ayhan Aktar, **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.277-293; BCA: 030.10./110.734.14.Bkz.Ek: 3.

³⁹⁰ **Milliyet**, 07.07.1934.

tarafından özetle şu açıklama yapılmıştır: Olaylar, Haziran ayının ortasından itibaren hükûmetin Yahudileri Trakya'dan çıkarmak istediğine dair bir söylenti ile başlar. Bu söylenti üzerine 24 Haziran'dan itibaren Çanakkale ve 30 Haziran'dan itibaren Trakya'nın diğer yerlerinde Yahudiler, yerlerini terk ederek İstanbul'a hareket etmeye başlamışlar, hükûmet duruma müdahale edilmesini mahalli idarelere bildirmiştir. Aniden olaylar, 3-4 Temmuz gecesi artmış ve 4 Temmuz'da hükûmetin aldığı tedbirlerle durdurulmuştur. Hükûmet, isteyen Yahudilerin yerlerine geri dönebileceklerini bildirmiştir. Olaylar nedeniyle Trakya ve Çanakkale'de bulunan 13.000 Yahudi aileden 3.000 kadarının İstanbul'a geldiği tespit edilmiştir. Okul çocukları da olaylara alet edilmiştir.³⁹¹ Bu yaşanan olaylara rağmen Türkiye'de bir Yahudi düşmanlığı olamayacağına gerekçesini Burhan Felek şöyle anlatmıştır:

“Zannetmem ki; akli başında olanlar Türkiyede bir Yahudi meselesi vardır diye düşünsünler. Çünkü daha İspanyadan çıkarıldıkları zaman kendilerine memleketini açan Türkler o gündenberi Yahudilere karşı hiçbir husumet göstermiş değildirler. Bilakis bu son sene memleketin en büyük irfan ocağına Almanyadan (Yahudi) diye çıkarılmış alimleri kabul ederek hissiyata kapılmaz, laik, ve müsbet adamlar olduğumuzu gösterdiler. Trakya'da, İcra Vekilleri reisinin işaret ettiği gibi, mevzii ufak tefek hadiseler olmuşsa bunu Türklerin Yahudilere karşı olan hislerinin ifadesi telakki etmek abestir. Zaman zaman milli hislere hitap eden fakat maalesef ecnebi ve siyasi telakkilerden örnek alan ve seri infialli masum dimağlarda ağır tesirler yapabilen bazı yazılar belki de bu hadiseye sebep olmuştur.”³⁹²

Trakya'da yaşanan bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra Paris ve Londra gazetelerinde, Türkiye'de Yahudi aleyhtarlığının yeniden başladığına, Yahudiler aleyhinde afişler asıldığına, hatta baskılar sonucu Yahudilerin bazı Avrupa ülkelerine ve Filistin'e göç ettiğine dair haberler çıkınca, *Cumhuriyet*, Türkiye'de yaşayan Yahudilerin bu haberleri yalanlamak üzere harekete geçmelerini istemiştir. Bunun üzerine Yahudi asıllı Avukat İbrahim Nom, çıkan haberlerin tamamen uydurma olduğunu, Türkiye Musevileri Cemaat Lideri de Yahudilerin Türkiye'de diğer vatandaşlar kadar hakka ve huzura sahip olduklarını, hatta dünyanın başka

³⁹¹ *Milliyet*, 07-15.07.1934.

³⁹² Burhan Felek, “Bir Yahudi Meselesi mi?”, *Milliyet*, 10.07.1934.

yerlerinden zulüm gördükleri için Yahudilerin Türkiye'ye geldiklerini ve bu toprakları kendi toprakları olarak benimsediklerini açıklamıştır.³⁹³

İngiliz ve Fransız basını Türkiye'de Yahudi aleyhtarlığının arttığını savunurlarken Türk hükûmeti, Yahudileri aşağılayıcı resim ve kartpostalların ülkeye dahi sokulmasını yasaklamıştır.³⁹⁴ Bunun yanında Yahudi düşmanlığını konu alan bazı kitap, gazete ve dergiler çıkmışsa da bunlar hakkında hukuki işlem derhal başlatılmıştır. Yahudiler konusunda duyarlılığını gösteren *Tan*, halkı Yahudilere karşı kışkırttığı gerekçesiyle “İğneli Fıçı” kitabının yargılandığını belirtmiştir. Ayrıca gazete, bir süre önce bu içerikte bir derginin Türk gazetecilerini ve basını Yahudi olmakla suçladığını söylemiştir. Gazeteye göre, ülkelerindeki Yahudileri tehcir ettikten sonra diğer ülkelerdeki Yahudilerin aleyhinde propaganda yapmak, faşizmin bir metodudur. Gazeteye göre yeryüzünde ari ırktan başka bir ırk tanımayan faşizm, en büyük Yahudi profesörleri kürsüsünden kovmuş, en yüksek ilmi eserleri yakmıştır. Türkiye faşist değildir, barış içinde yaşayan hiçbir unsura karşı kını yoktur ve faşizmin bayraktarlığını yapan unsurlara izin vermemektedir. İşte bu yüzden “İğneli Fıçı” yargılanmaktadır.³⁹⁵

Bundan yaklaşık altı ay sonra eski bir Türk milletvekili olan Sabri Bey, yurt dışından Yahudilerin gelmemesi, gelenlerin de Türk vatandaşlığına alınmaması ve Yahudilerin Türkçe konuşması konusunda bir kanun teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine Burhan Felek, şöyle bir çözüm önermiştir: “*Bay Sabriyi bu kanun teklifini yapmaya sevkeden amiller arasında, yahudilerin...türkçe konuşmamaları bahsi, üzerinde esaslı suretle durulacak bir mevzuudur. Doğrusunu söylemek gerekirse Türkiyede türkçe konuşmayan yalnız yahudiler değildir...Benim aciz fikrime kalırsa, yahudileri ve başkalarını hatta ecnebileri türkçe konuşmaya sevk etmek için kanun koymak kafi değildir...Kanun taziyiki ve herhangi bir enerji sarfile elde edeceğimiz neticeyi kültür ve telkin yollarile tahakkuk ettirmek bence daha esaslı, daha rasyonel olur.*”³⁹⁶

³⁹³ *Cumhuriyet*, 16.,17.,20.08.1935.

³⁹⁴ BCA: 030.1801.02./66.53.7. Bkz.Ek: 4.

³⁹⁵ Adsız Yazıcı, “İğneli Fıçı”, *Tan*, 28.04.1937.

³⁹⁶ Burhan Felek, “Yahudiler Hakkındaki Kanun Layihası”, *Tan*, 08.11.1937.

Almanya’da Yahudilere yapılan baskı ve şiddete tepki olarak Türkiye’deki Yahudilerin İstanbul’da daha önce müşterisi oldukları Tokatlıyan Oteli’ne, sırf sahibi Alman diye gitmemeye başlamaları üzerine Nadir Nadi, Yahudilerin Cumhuriyet kurulalı on beş yıl geçmesine rağmen Türk toplumuna 15 santim yaklaşmadıklarını, hala bozuk bir şiveyle kendi aralarında Fransızca ve İspanyolca konuştuklarını söylemiştir. Nadi’ye göre, Avusturyalı bir Alman olan Tokatlıyan Oteli’nin sahibi ilhak tarihinden itibaren oteline Alman bayrağı çektiği için, Türk vatandaşı Yahudilerin bu otele gitmemeye başlamaları Türkiye’de bir ırk ve ideoloji davası peşine düştüklerini gösterir. Yahudilerin bir kısmının Tarabya Polis Karakolu’na giderek Tokatlıyan Oteli’nden Alman bayrağının indirilmesini istemeleri ise çok yanlıştır, çünkü yasalar buna izin vermektedir. Yahudilerin bir kısmının Türk rejimi ve cumhuriyet hükûmeti siyasetiyle bir ilgisi yoktur. Aksine Yahudi siyaseti gütmekte, hatta bir Yahudi direnişi oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bunun kabul edilmesi ise Türkiye’de başka bir milletin ve başka bir ırkın davası ve propagandası olduğunun kabul edilmesidir, bu nedenle buna izin verilemez.³⁹⁷ Nadir Nadi, Türk vatandaşı Yahudilerin Almanya’yı protesto etmesini eleştirirken *Tan*, bir Alman gazetesinde Türkiye’deki Yahudiler hakkında çıkan yazı üzerine Nadir Nadi’nin tam tersine ülkedeki Yahudilere sahip çıktığını göstermiştir:

“Bir Alman gazetesi, Türkiyenin de yahudileri ihraca karar verdiğini neşrederek, bizi de bu hususta kendi aralarına almak istemiştir. Alman gazetesinin bu neşriyatında, yahudilere sempati gösteren demokrat devletler nezdinde Türkiyenin itibarını kırmak maksadı da olabilir. Halbuki Türkiye hükûmetinin yahudilere karşı olan vaziyeti bütün dünyaca malumdur. Bütün ekalliyetler gibi onlar da bu memlekette kanunların kendilerine verdiği bütün haklardan istifade etmektedirler. Hatta daha ileri giderek denilebilir ki Türkiye yahudileri Türkiyenin öz vatandaşlarıdır. Ortaya böyle rivayetler çıkararak memleketin hariç nazarında itibarını kırmağa çalışmak sadece gaflettir.”³⁹⁸

Türkiye’de bu olaylar yaşanırken Çekoslovakya’nın Almanya tarafından işgalinden sonra, ülkeden sınır dışı edilen 66 Yahudi, “Porina” adlı Panama bandıralı bir gemiyle İzmir açıklarına gelmiştir. İzmir Sağlık Dairesi, sağlık açısından sakınca

³⁹⁷ Nadir Nadi, “Yahudi Meselesi”, *Cumhuriyet*, 20.07.1938; “Bir Yahudi Davasına Tahammül Edemeyiz”, *Cumhuriyet*, 22.07.1938.

³⁹⁸ Günün Meselesi, “Yahudi Meselesi”, *Tan*, 25.01.1939.

oluşturacağı düşüncesiyle mürettebatın ve yolcuların karaya çıkmasına izin vermemiş, gemi açıkta bekletilmiştir.³⁹⁹ Su, kömür ve kumanya alan gemi, yolcular İzmir'e çıkmakta ısrar edince hareket edememiştir. Yolcuların karaya çıkmalarına izin vermeyen kaptanı ve gemiyi hırpalamaları üzerine polis olaya müdahale etmiştir. Daha önce Rodos'ta aynı şekilde ayaklanan bu yolcular, gemiyi yakmaya kalkmışlar, üstelik gemiyi limandan çıkarmak isteyen römorkların halatlarını kesmişler, bunun üzerine gemi, ancak iki İtalyan torpidosunun zoruyla limandan uzaklaştırılabildiği. Bu nedenle bir gün sonra hareket etmediği takdirde geminin aynı tedbirlerle İzmir körfezinden çıkarılmasına karar verilmiştir. Beklenildiği gibi gemi bir gün sonra da hareket etmemiş, bunun üzerine Çek Yahudileri Yardım Cemiyeti'nden bir heyet İzmir'e gelerek gemideki Yahudilerle görüşmüş ve gemi bir gün gecikmeli olarak Türkiye sularını terk etmiştir.⁴⁰⁰

Porina gemisindeki Yahudilerle ilgili Sabiha Sertel şunları dile getirerek Almanya'nın Yahudi politikasını eleştirmiştir: *"Bu geminin içinden kadın, erkek, çocuk, insan cemiyetine mensup mahlukların "açız, ekmek, su, toprak" diye yükselttikleri sese, kalbi ve şuuru insanlaşmış Türk camiası da derin bir ıstırapla cevap veriyor: Bu ne zulüm? ...Faşizm, beşeri tekamülün önüne bu medeniyetle mi geçecek? Bütün insanlık ondan iğrenir, ondan nefret ederken. İşte denizlerde perişan, aç, isyan halinde dolaşan bu kabile, faşist medeniyetinin zulüm bayrağıdır."*⁴⁰¹ Özellikle savaşa hızla yaklaşıldığı dönemde Türk vatandaşı Yahudilere yönelik İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde Almanların hakaretleri ve saldırıları artınca, tepki yine *Tan* gazetesinden gelmiştir:

"Şehrimizde bulunan Almanlar kendilerini ya Almanyada veyahut bir Alman müstemlekesinde zannediyorlar. Memleketin kanun ve adetlerine münafi ve misafire yakışmayan hareketlerde bulunuyorlar. Bu hareketlerden bir tanesi, geçen gün Beyoğlunda bir kahvehanede Türk vatandaşı bir yahudiyi dövmeğe kalkmış olmalarıdır. Bu hadise birinci değildir. Geçenlerde Ankarada buna benzer bir vaka olmuş, yine birkaç ay evvel Beyoğlunda böyle bir hadise tesbit edilmişti. İstanbulda misafirperverliğimizden istifade ederek yaşayan Almanlara hatırlatmak isteriz ki, burası ne Almanyadır, ne de bir Alman müstemlekesi. Türkiye ne

³⁹⁹ *Tan*, 09.08.1939.

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, 11-12.08.1939.

⁴⁰¹ Sabiha Zekeriya Sertel, "Faşist Medeniyetinin Zulüm Bayrağı", *Tan*, 13.08.1939.

nazidir, ne de yahudi düşmanı. Bizde bütün vatandaşlar müsavi hakka sahiptirler. Türk tebaası bir museviye hakaret etmek, bir Türke ve Türk kanunlarına saygısızlık göstermektir."⁴⁰²

Almanya'da Nazilerin iktidara gelişiyle birlikte, önce bu ülkede daha sonra Avrupa ve Arap ülkelerinde yayılan Yahudi düşmanlığı, Trakya'da yaşanan münferit bir olay dışında Türkiye'de taraftar bulamamıştır. Türk hükûmeti kendi vatandaşı Yahudilere karşı duyarlılığını Trakya olaylarında ortaya koymuş ve Yahudi aleyhtarlığı konusunda ses çıkarmak isteyenlerin cesaretini tamamen kırmıştır. Türk hükûmetinin bu olaydaki duyarlılığı, Atatürk'ün ülkede yaşayan herkesi Türk vatandaşı olarak görmesi ve sahiplenmesinden kaynaklanmıştır. Daha Hitler'in iktidara geldiği ilk yılda yaşanan bu olay, Türkiye'de Yahudi aleyhtarlığının zemin bulamayacağını göstermekle birlikte Türk hükûmetinin bu konuda aldığı sıkı, hatta katı tedbirler, ileride yaşanabilecek olayları da önlemiştir. Ancak Nadir Nadi, bu düşmanlıktan etkilenerek yazı yazmışsa da genel anlamda Türk basını bu konuda sağ duyulu davranmıştır. Özellikle *Tan* gazetesi konuya olan duyarlılığını, konuyla ilgili haberleri ve köşe yazılarıyla yeterince göstermiştir. Basının bu duyarlılığı Türk kamuoyunu çok olumlu yönde etkilediğinden, halk arasında ancak tek tük önemsiz olaylar yaşanmıştır.

2. Goebbels'in Nürnberg Konuşması Üzerine Yaşanan Polemik

Nazi hükûmetinin Propaganda Bakanı Goebbels'in 6 Eylül 1937'de Nürnberg'te toplanan Nazi parti kongresinde "*Davamız Lehistan'da, Avusturyada, Yugoslavyada, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiyede muvaffakiyetle ilerlemektedir.*"⁴⁰³ sözleri Türk basın mensupları arasında ilk polemik konusunu oluşturmuştur. Nitekim Zekeriya ve Sabiha Sertel, Ahmet Emin Yalman gibi yazarlar, Goebbels'i yaptığı açıklama nedeniyle eleştirirken, bu eleştirilere karşı Goebbels'i savunan Yunus Nadi ve Nadir Nadi arasında tartışmalar ve suçlamalar yaşanmıştır. Goebbels'in konuşmasına ilk tepki Zekeriya Sertel'den şu ifadelerle gelmiştir:

⁴⁰² Günün Meselesi, "Burası Almanya Değildir", *Tan*, 23.08.1939.

⁴⁰³ Zekeriya Sertel, "Ne Demek İstiyor?", *Tan*, 13.10.1937.

“Faşizm davasının Türkiyede muvaffakiyetle ilerlediğini söylemekten kastedilen manayı anlamadık. Goebels ne demek istiyor? Yani Türkiyede nazizm yayılıyor ve taraftar mı kazanıyor? Türkiye nazizme doğru mu gidiyor? Anlamadık. Biz kimsenin dahili işlerle alakadar olmuyoruz. Almanya istediği rejimi kabul edebilir. Fakat onun da bizim dahili işlerimize karışmasına tahammül edemeyiz ve lakayt kalamayız. Nazi davasının Türkiyede muvaffakiyetle ilerlemesine çalışmaları, bizim dahili işlerimize karışmaktan başka bir şey ifade etmez. Almanya Propaganda Nazırı, lütfen bu cümle ile ne demek istediklerini izah ederler mi?”⁴⁰⁴

Bu yazının ardından Nadir Nadi'nin Goebbels'in konuşmasını savunması üzerine Sabiha Sertel, onu iki yıldızlı gazeteci olmakla suçlamış ve *“Goebbels...bizi faşist memleketler listesine soktu...Biz, Türkiyede demokrasinin hakim olduğuna kaniiz, onu müdafaa için her düşmana karşı cephe alırız. Faşizmin diğer perdeler arkasında, demokrasiler, milli istiklallere düşman olduğunu da biliyoruz... Cumhuriyet gazetesi neden Goebbels'i müdafaaya geçiyor. Onun müdafaa vekili midir.”⁴⁰⁵* dedikten sonra Nadir Nadi'ye şöyle çatmıştır::

“İki yıldızlı muharrir...bize hücum ederek Goebbels'in müdafaasını yapıyor...Kemalizm kuvvetlidir, faşizmden korkusu yoktur, demek faşizm cereyanlarına kapıları açık bırakmaktır ki, Herr Goebbels'in de istediği budur. Yoksa Cumhuriyet gazetesinin de dileği bu mudur?...Türkiyede faşizm propagandası Goebbels'in dediği gibi vardır. Ve o gazetenin sütunlarında da yer bulmuştur...İki yıldızlı muharrir...bu memlekette her fikrin propagandasına demokrasinin müsaade ettiğini, hatta benim tarihi materyalizm hakkında broşürler neşrettiğimi söylüyor...Fikri cereyanların mahiyetini izah eden kitapların tercümesine, neşrine elbette ki, demokrasi müsaade eder...Fakat propagandaya geçmek, bu memleketin milli istiklalini parçalamak isteyen herhangi bir propagandaya alet olmak tehlikelidir.”⁴⁰⁶

Bu yazının ardından *Cumhuriyet*'in Sertel'i komünist propagandası yapmakla suçlaması üzerine, Sabiha Sertel, faşizm aleyhinde yazı yazmanın komünistlik olması durumunda, faşizm aleyhtarı İngiltere, Amerika ve Fransa'nın da komünist devlet sayılması gerektiğini ifade etmiştir⁴⁰⁷ Bu polemiğe Ahmet Emin Yalman da katılarak Yunus Nadi'yle ilgili şu suçlamalarda bulunmuştur: *“Türk gazetelerinin haklı*

⁴⁰⁴ Zekeriya Sertel, “Ne Demek İstiyor?”, **Tan**, 13.10.1937.

⁴⁰⁵ Sabiha Zekeriya Sertel, “Cumhuriyet Gazetesi Gobbels'in MüdafaaVekili midir?”, **Tan**, 19.10.1937.

⁴⁰⁶ Sabiha Zekeriya Sertel, “Cumhuriyet Gazetesi Gobbels'in MüdafaaVekili midir?”, **Tan**, 19.10.1937.

⁴⁰⁷ Sabiha Zekeriya Sertel, “Meselenin İçyüzü?”, **Tan**, 21.10.1937.

tenkitlerine ve tabii hassasiyetine karşı “Cumhuriyet” gazetesinin bir yabancı davaya avukatlık ettiğini görünce bu mesele üzerinde ancak bir memleket meselesi şeklinde durduk. B.Nadi, menfaatine dokulan ve nikabı çıkarılan adam sıfatıyla, çok tabii olarak, köpürdü ve tepindi. Dün de öyle bir yazı yazmıştır ki, derebeylik ve mürteci ruhluluk noktalarındaki, ithamlarımızı en açık bir şekilde teyit etmişti ve bu sıfatlarıyla kendi kendini teşhir etmiştir.”⁴⁰⁸

Yunus Nadi sadece Ahmet Emin Yalman’ın bu suçlamalarına maruz kalmamış, 7 Ağustos 1940 sabahı Cumhurbaşkanı İnönü’yü Ankara garında karşılamaya gittiğinde onun şu sözlerini işitmek zorunda da kalmıştır: “Ticari maksatlar uğruna siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem”⁴⁰⁹ Yalman, yukarıdaki yazısından iki gün sonra artık Goebbels’in açıklamasını bir kenara bırakarak, Yunus Nadi’yle ilgili kişilik analizi yapmaya ve onunla ilgili ithamlarda bulunmaya başlamıştır. Bu şu ifadelerde görülmektedir:

“Yunus Nadi gemisini daima yürütür. Bu gemi içinde neler var? Buna şöyle bir bakalım: ... “Yunus Nadi”nin kendi gazetesini, bir iş gazetesi diye idare etmesi, satış ve ilan şeklindeki meşru ve itiraf edilebilecek kardan başka maddi istifadeler arkasında koşmasıdır... “Nadi” resmen gazetecidir. Tüccar değildir. Fakat ticaret işlerine ait hangi taş kaldırılırsa altından bir “Nadi” çıkar. Muayyen bir nevi şirketlerde ya idare meclisinin reisi veya azasıdır, yahut ihtisası olmayan işlerde “Yunus Nadi” den bu şirketlerin beklediği himayesi ve nüfuzudur... “Nadi” kimi yere hulus çalar, kimi yeri tehdit eder ve korkutur, daima işlerini yürütür. Muhtelif unsurlara mensup tazıları vasıtasıyla de piyasadan bir düziye yeni avlar kaldırır... İnkılap rejiminin bu yoldaki şüpheli rollere tahammülü yoktur. İşin içinde hükümetin, Halk Fırkasının ve Basın Kurumunun; rejimin ve gazetecilik mesleğinin temizliği ve haysiyeti namına çok yakından tetkik etmeleri lazım gelen meseleler vardır. Görülüyor ki, “Yunus Nadi”nin cümhuriyet mahkemelerinde, fırka ve basın haysiyet divanları karşısında vereceği hesaplar vardır. Bu hesapların kapalı kalacağına ihtimal verilemez. Bir defa da bu muhasebe başlayınca sayısız işler çorap söküğü gibi ortaya çıkar.”⁴¹⁰

Goebbels’in konuşmasına Tan yazarları Sabiha ve Zekeriya Sertel ile Ahmet Emin Yalman tepki göstermişler ve eleştirmişlerdir. Bunun karşılığında Nadilerin Goebbels’in konuşmasını savunmaları, iki gazete yazarlarını karşı

⁴⁰⁸ Ahmet Emin Yalman, “Derebeyi Nasıl Düşünür?”, **Tan**, 23.10.1937.

⁴⁰⁹ Nadi, **a.g.e.**, s. 127.

⁴¹⁰ Ahmet Emin Yalman, “Ortada Mühim Bir Rejim Davası Var”, **Tan**, 25.10.1937.

karşıya getirmiştir. Gazeteciler birbirlerini ağır dille suçlamışlardır. Aslında bu olay, Türk basınında Hitler'in iktidarıyla birlikte başlayan Alman yanlısı ve karşıtı ayrışmasının açık bir şekilde gün yüzüne çıkışıdır. Bu ayrışma savaş süresince de devam etmiştir.

3. Almanya'da Öğrenim Görme Konusu

Dünya savaşından önce olduğu gibi savaştan sonra da birçok Türk öğrenci ve kursiyer eğitim-öğretim amacıyla devlet tarafından Almanya'ya gönderilmiştir. Ancak Hitler'in iktidarıyla birlikte Alman toplumundaki arileştirme çabaları eğitime de yansımış, sonuçta Alman ırkından olmayan veya Nazi rejimine muhalif olan pek çok yazar, akademisyen ve değişik meslek mensupları işten çıkarılmış Nazi fikrine uygun olmayan eserler yasaklanmış veya yakılmıştır. Nisan 1935'te yapılan bir düzenlemeyle üniversitelerin özerkliği tamamen kaldırılmıştır.

Almanya'daki yüksek öğrenimdeki değişikliği Hüseyin Cahid şöyle dile getirmiştir: *“Nasyonal-Sosyalizmin iktidar mevkiine gelmesi ile... bunların elinde bir vasıta ve alet hükmüne inen yüksek tahsilin bence hiçbir kıymeti kalmamış demektir. Kavimler ve ferdler muvakkat bir istibdad altına alınabilirler, fakat ilmin istibdada tahammülü yoktur. O hür nefes almadığı yerde çürümeğe mahkumdur. Faşist bir idarede ilimden, kültürden bahsedilemez. Teknik belki, fakat ilim, hayır!”*⁴¹¹ Nazi rejiminin eğitime tamamen kendi fikirleri doğrultusunda yön vermesi üzerine, bu ülkede eğitim-öğretim gören öğrencilerin durumu Türk basınına gündeme getirilmiştir. Sabiha Sertel bu konudaki endişelerini şöyle dile getirmiştir: *“Almanyada okumakla talebimizin seciyesi bozulmaz, Türkiye faşizm propagandasından korkmaz, demek öyle korkunç bir mugalatadır ki, bu mugalata gözlerimizi kör edebilir, ve düşmanı görmemize mani olur.”*⁴¹²

Almanya'da Türk öğrencilerin eğitim görmesi konusunda Yalçın ve Sertel gibi düşünen Hüsametdin Bozok, Alman üniversitelerine Türk öğrenci

⁴¹¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Matbuat Hayatı”, **Fikir Hareketleri**, Sayı:153-26.09.1936-s.363-364.

⁴¹² Sabiha Zekeriya Sertel, “Cumhuriyet Gazetesi Gobbels'in Müdafaa Vekili midir?”, **Tan**, 19.10.1937.

gönderilmesinin sakıncalarını şöyle anlatmıştır: “*En fazla Türk talebesi Almanya’da bulunmaktadır. Alman faşizminden sonra, alman üniversitelerinin aldığı şekil malumdur, ilimden ziyade, politika, harp hazırlıklarıyla meşguldürler, yarı kışla, yarı politika yeri olan Alman üniversitesinde Türk talebesinin neler öğrenebileceğini tahmin etmek pek kolaydır. Bütün bunların yanı başında, Türkiye’yi mali tahakkum altına almaya çalışan, faşist Almanya’ya, demokrat Türkiye’den talebe gönderilmesi için makul hiçbir sebep yoktur.*”⁴¹³

Ardından Zekeriya Sertel Nazizm gereği artık Alman üniversitelerinde ilim ve irfan yapılamadığını ileri sürmüş ve bu nedenle buraya öğrenci göndermenin gereksizliğini belirtmiştir. Sertel’in bu yazısına cevap, daha önce Almanya’da öğrenim görmüş olan İhsan Yıldırım’dan gelmiştir. Sertel, bu yazı üstüne cevap niteliğinde yazılar yazmış, böylece bir polemik başlamıştır. Bu yazılardan sonra Sertel artık Almanya’nın yeni eğitim anlayışına göre, Einstein gibi bir bilim adamının, “nazariyeleri okunmaya değmez bir şarlatan” olarak nitelendirildiğini ve üniversitelerde tamamen Nazi ideolojisinin hâkim kılındığını belirttikten sonra, buna rağmen bu ülkeye öğrenci gönderilmesini şu ifadelerle eleştirmiştir: “*Biliyoruz ki, Almanyada ilim de, sanat ta, fikir de sansüre tabidir ve muayyen bir ideolojiye göre seferber edilmiştir...ilmi telakkiler Nazi görüşlerine göre manasını da değiştirmiştir...Almanyanın dünyayı muayyen bir görüşü vardır. Üniversiteleri de tarihi, sanati, edebiyatı, fikri hep bu zaviyeden göstermekle meşguldür. Alman üniversitelerinde okuyan bir gencin geniş, bitaraf, bir felsefi görüşü, bir tarihi telakkisi olamaz...Bu şartlar içinde bulunan Alman üniversitelerinde, Türkiyede çalışacak ve Türkiyenin yarınki hayatında rol alacak gençleri göndermek, hem kendileri, hem de memleket için faydalı olmasa gerektir.*”⁴¹⁴ Sertel’in bu yazısına cevap, Alman eğitimini ve Nazi ideolojisini savunan ve aynı zamanda Almanya’daki ilk 1 Mayıs kutlamalarında Hitler’i selamlamakla övünen İhsan Yıldırım’dan şu şekilde gelmiştir:

“Bugünkü Alman üniversitelerinde ve ilim müesseselerinde hakim olan bir zihniyet varsa o da, Nazilikle hiç alakası olmıyan bilgidir. Bugünkü

⁴¹³ Hüsamettin Bozok, “Faşist Almanya’da Türk Talebesi”, **Yeni Adam**, Sayı:192-02.09.1937-s.4.

⁴¹⁴ Zekeriya Sertel, “Alman Üniversitelerine Talebe Göndermeli miyiz?”, **Tan**, 22.12.1937.

Almanyayı, dünyayı muayyen bir görüşü olmakla itham eden bu muharrir, şunu da bilmelidir ki, muayyen görüşleri olmıyan millet ve insanlar, vatansızlar ve başkalarının vatanında kiracı vaziyetinde bulunan tufeylilerdir...bir çok vesilelerle, memleket ve milletimiz hakkında dostane sözlerini işittiğimiz, yazılarını okuduğumuz, Ulu Önderimiz Atatürke ve diğer büyüklerimize karşı büyük sempati beslediklerine şahid olduğumuz bugünkü Hitler Almanyasına talebelerimizi seve seve yollamalıyız.”⁴¹⁵

Bu yazı nedeniyle İhsan Yıldırım'ı dar görüşlülükle suçlayan Sertel, sorunun üniversitelerde özgürce tartışma yapılmaması ve serbest entellektüel hava yerine kışla havasının egemen olduğunu belirttiikten sonra, *“Henüz kafaları olgunlaşmamış, duyguları tam teşekkülünü yapmamış, bir gramofon plağı gibi muhitinden gördüğünü ve işittiğini kayde müsait gençlerimizi bu üniversitelerde gönderince elde edeceğimiz neticeyi şimdiden tahmin edebiliriz.”*⁴¹⁶ sözleriyle İhsan Yıldırım gibi düşünen gençleri de eleştirmiştir.

Konuyla ilgili Yalçın endişelerini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Nazi Almanya'sı ilmin millîğine iman etmiştir ve ilmi ırkçılık esaslarına göre telakkiye kalkmıştır. İlmî cihanşümül bir hakikat, objektif bir disiplin şeklinden çıkarak sırf Şimalli ve Alman olursa, bu ilimden ecnebi milletlerin ve bilhassa biz Türk'lerin ne istifade edeceğimizi düşünmeğe hakkımız yok mudur?”*⁴¹⁷ Yazar aynı konuda şunları da ilave etmiştir: *“Bugünkü Almanyada esen zehirli esaret havasını teneffüs etmek gençlerimizin maneviyatı, ruhiyatı üzerinde menhus bir tesir yapabilir...Almanya'ya göndereceğimiz gençler teknik bakımından öğrenecek bazı şeyler bulabilseler de insanlık hakkında pek eksik ve zararlı bir fikirle buraya dönmek tehlikesine maruz bulunurlar.”*⁴¹⁸

Almanya'da okuyan Türk öğrencilerin Nazi düşünceleri doğrultusunda eğitim gördükleri konusunda, Türk basınında yer alan şikayetler üzerine, bir Alman gazetesi bunun doğru olmadığını kanıtlamak için Türk öğrencilerden gelen şu mektubu yayınlamıştır: *“Biz Türkler burada, yani Göttingen üniversitesinde 12-16 kişiyiz...Alman talebe arkadaşlarımız bize...Nasyonal Sosyalist Almanyayı ve onun yeni telakkilerini izaha çalışmaları...onun dünya telakkisinin bizim gibi ecnebler*

⁴¹⁵ İhsan Yıldırım, “Almanya'ya Talebe Gönderilmeli mi?”, **Cumhuriyet**, 27.12.1937.

⁴¹⁶ Zekeriya Sertel, “Alman Üniversitelerinin Bugünkü Hali”, **Tan**, 29.12.1937.

⁴¹⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Almanya'da Türk Talebesi”, **Yeni Sabah**, 27. 05.1939.

⁴¹⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, “Türkler Aleyhinde Almanya”, **Yeni Sabah**, 11.08.1939.

tarafından takdir olunmasını temine çalışmaktadırlar!”⁴¹⁹ Ancak bizzat bu mektup, Türk öğrencilerin Nazi görüşü doğrultusunda yönlendirilmeye çalışıldığını gösterince *Tan* şu tepkiyi vermiştir: “İşte biz bunu istemiyoruz...gençlerimizin bu ideolojilerin telkini altında memlekete dönmelerinden çekiniyoruz. Biz Almanyaya gönderdiğimiz gençlerimizi Nasyonal Sosyalizmin dünya telakkilerini öğrensinler diye göndermiyoruz. Alman ilim ve irfanından istifade edeceklerini umarak gönderiyoruz..”⁴²⁰

Türkiye'nin İngiltere'yle yaptığı anlaşmadan sonra, Almanya'da okuyan Türk öğrencilere karşı bir tepki oluşmuş ve bu nedenle de bazı öğrenciler Türkiye'ye dönmeye başlamıştır. Konuyla ilgili *Tan* şunları yazmıştır: “Okudukları yerlerde Almanlar kendilerini hoş gözle görmüyorlar...Almanyadaki harp hazırlığı orada tahsili güçleştirmiştir... Böyle gergin, sinirli bir harp havası içinde yapılacak tahsilden ne fayda olabilir?”⁴²¹ Ayrıca yazar, “Almanyada Türk talebeye fena muamele edilmektedir. Sınıflarda ve atölyelerde çalışmak imkanı kalmamıştır. Birbirini takip eden bu hadiseler ispat ediyor ki, Almanyada Türk talebesi için artık tahsil yapma imkanı kalmamıştır”⁴²² sözleriyle Almanya'daki Türk öğrencilerinin durumunun zorlaştığını ifade etmiştir.

Bu değerlendirmelerden sonra Aka Gündüz, Almanya'nın bu anlaşmanın acısını oradaki Türk öğrencilerden çıkardığını belirttiikten sonra “Almanyada tahsilde bulunan Türk talebesine karşı çok fena muamelelerde bulunulmağa başlanmış. Biz bunu içtimai bir terbiyesizlik değil, siyasi bir beceriksizlik sayıyoruz...Berlin devleti, bunun önüne derhal geçebilir. Ve geçerse iyi bir şey yapmış olur.” sözleriyle Almanya'yı ikaz etmiş ve bu ikazlara rağmen Almanya'nın aynı baskıya devam etmesi halinde Türkiye'nin bu ülkeye uygulayabileceği yaptırımları sıralamıştır:

“1-Çocuklarımızı derhal Almanyadan çekeriz; 2-Bir daha Almanyaya talebe göndermeyiz; 3-Alman kültürünü reddedip başka muhitlerde, başka ilim ve teknik müesseseleri bulabiliriz, 4-Türkiyedeki Alman çocuklarını

⁴¹⁹ Günün Meselesi, “Türk Matbuatına Yapılan Hücum”, *Tan*, 18.06.1939.

⁴²⁰ Günün Meselesi, “Türk Matbuatına Yapılan Hücum”, *Tan*, 18.06.1939.

⁴²¹ Günün Meseleleri, “Almanya'daki Talebelerimiz”, *Tan*, 08.08.1939.

⁴²² Günün Meselesi, “Burası Almanya Değildir”, *Tan*, 23.08.1939.

*Türk mekteplerine almayız, 5-Türkiyedeki Alman mekteplerini kapatırız, 6-Türk müesseselerinde mütehasıs sıfatile çalışan halisüdem Almanları hudut dışı ederiz. Ve bütün bunları ne Ribbentrop, ne Papen, ne feld marshal filan karşı duramaz.*⁴²³

Sonuçta Goebbels'in konuşmasıyla Türk basınında meydana gelen ayrışma, Almanya'da Türk öğrencilerinin eğitim görmesi konusunda da yaşanmıştır. *Cumhuriyet* Almanya'da öğrenim görülmesini savunurken, *Tan* buna karşı çıkmıştır. Türk-İngiliz anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte, zaten burada bulunan öğrencilere karşı baskı artınca, pek çok öğrenci Türkiye'ye geri dönmek zorunda kalmıştır. Kalan diğer öğrenciler de savaşın başlamasıyla birlikte yaşanan kötü koşullar bu ülkedeki eğitimin çekiciliğini yok ettiğinden ülkelerine geri dönmüşlerdir.

4. Türk-İngiliz İttifakı Üzerine Alman Propagandaları

Türkiye'nin İtalyan ve Alman yayılcılığı karşısında 12 Mayıs 1939'da İngiltere'yle bir anlaşma yapmaya karar vermesi, Almanya'nın Türkiye'ye karşı tavrında olumsuz anlamda değişikliklere neden olmuş, bu durum da Alman basını ve radyosuna yansımıştır. Alman Dışişleri Bakanlığı yayını *Diplomatische Correspondenz* gazetesi, Boğazları bir savaş durumunda müttefik gemilerini açmaması konusunda Türkiye'yi tehdit edince Zekeriya Sertel, "*Alman gazetesi şunu bilmelidir ki, Cumhuriyet Türkiyesi Osmanlı imparatorluğu devrindeki Türkiye değildir. Bugünkü Türkiye memleketin menfaatlerini müdrük olan, ve bu menfaatleri korumasını bilen bir hükümet elindedir. Bunun için de hariçten telkin ve direktif almağa ihtiyacı yoktur*"⁴²⁴ sözleriyle gazetenin tutumunu eleştirmiştir.

Sertel gibi Alman basınında Türkiye aleyhine çıkan haberlere karşı duyarlılığı Yalçın da göstermiş ve ismini vermediği bir Alman gazetesinde Türk-İngiliz anlaşmasının Almanya'yı çembere almak için İngilizler tarafından düzenlendiğinin yer alması üzerine şu eleştiride bulunmuştur: "*Bugünkü milli hudutları içine sığmadığını, etrafında kendilerine hayat sahası aradığını söyleyen Almanyaya karşı Türkler...bir ihtiyat tedbiri ittihaz etmek lüzumunu duydu...Alman*

⁴²³ Aka Gündüz, "Berlin'in Yeni Bir Falsosu", *Tan*, 28.05.1939.

⁴²⁴ M.Zekeriya Sertel, "Almanya Niçin Telaş Ediyor?", *Tan*, 06.05.1939.

*devletinin etrafında...çember...hududları etrafında değil, Almanların tefekkürlerinin etrafında...Almanlar dünyayı tehdide kalkmasalardı bu günkü ihtiyat tedbirlerinin hiçbirine lüzum görülmezdi.*⁴²⁵

Bir başka Alman gazetesi *Berliner Börsen Zeitung*'un bu anlaşmayla ilgili, “*Mademki türk gururu, Türk milletini Paris'in bir mahallesinde cebri bir sulh muahedesiyle tezlil etmek isteyenleri affetmesini bilmiştir; kendisini heyecan anında ingiliz sisteminin içine atan şayiaların da asılsızlığını anlamakta gecikmeyeceği ümit olunabilir*” yazısını Ahmet Şükrü, “*Türkiyeyi İngiltere ile işbirliği yapmağa sevkeden sebepleri...Börsen gazetesinin yazdığı gibi, şayialarda değil, vakialarda aramak gerekir...İngiliz-Türk anlaşması tecavüzü önlemek için yapılmıştır...Kazım Özalp'in söylediği söze geliyoruz:“Yalnız sulh maksadıyla yapılan bu anlaşmadan şüphe edenler varsa, biz de hakkiyle onların hüsnüniyetinden şüphe edebiliriz”*⁴²⁶ sözleriyle cevap vermiş ve yapılan anlaşmanın haklılığını savunmuştur.

Bir başka Alman gazetesinin, “*Alman ordusu İngiliz harb gemilerinden daha hızlı yürür ve onlar geçmeden Çanakkale Boğazına varır*” sözleriyle Türkiye'yi tehdit etmesi üzerine Abidin Daver, “*Biz, Alman ordusunun Çanakkaleye inmek istediğini bilmiyorduk...bizim Çanakkaleyi nasıl müdafaa ettiğimizi Alman dostlarımız pek iyi bilirler...Alman gazetelerinin bu sert sözleri Türkün azmini ve imanını biler ve bizi asla yıldırılmaz. 1914 tenberi devam eden dostluk devresinde Alman muharrirlerinin, Türkün ruhunu anlamamış olmalarına hayret ediyoruz. Alman gazetelerine itidal tavsiye ederiz*”⁴²⁷ sözleriyle Çanakkale'nin Almanlar için de geçilmez olduğunu vurgulamıştır.

23 Mayıs 1939 tarihli *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetesinden Graf Pückler'in, “*Türkiye İngilterenin bu arzularını tahakkuk ettirmekte ne menfaat bekleyebilir? Türkiye, Boğazları dolayısıyla Anadolu topraklarını yabancı askerlere terketmekten ne fayda umabilir? Türkiye evvelce kendisine ait olan memleketlerde İngiliz nüfusunun yerleşmesine yardımla ne gibi bir gaye istihdaf edebilir? Türk*

⁴²⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Gazetelerinin Mütaleaları”, **Yeni Sabah**, 15.05.1939.

⁴²⁶ Ahmet Şükrü Esmer, “Türkiye ve Almanya”, **Ulus**, 20.05.1939.

⁴²⁷ Hem Nalına Hem Mihına, “Biraz İtidal”, **Cumhuriyet**, 23.05.1939.

hükümetinin bu zafını nasıl izah edebiliriz?” diye sorduğu sorulara Sabiha Sertel’den şöyle cevap gelmiştir:

“Muharrire göre, Türkiye bu anlaşmayı yapmakla bir zamanlar Filistin, Irak gibi kendi vilayetlerini himayesi altına alan İngilterenin himayesine girmiştir. Asla. Türkiye hiçbir devletin himayesi altına girmiş değildir. Türkiye, mihver devletlerinin dünyayı sürükledikleri harp badiresi karşısında, sulhü kurtarmak için demokrasiler ve sulh taraftarı devletlerle müsavi şartlar altında bir anlaşma yapmıştır. Türkiyeye karşı suiniyet besliyen bir muharririn ne ikazına, ne de bu sefil propagandasına ihtiyacımız vardır. Bu yazılar bize ancak, Almanya ile anlaşmış olsaydık, başımıza gelecekleri anlatmaktan başka bir şeye yaramaz.”⁴²⁸

Türk-İngiliz ittifakıyla ilgili Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, mecliste yaptığı konuşmada; Mihver ülkelerinin bazı Avrupa ülkelerini kısmen bazılarını da tamamen ortadan kaldırdığı ve son olarak da Arnavutluk’a saldırdığı için böyle bir anlaşma yapmaya ülkesini zorladığını söylemesinden yola çıkan *Schlessische Tages Zeitung* gazetesi, 11 Temmuz 1939 tarihli sayısında Türklerin asırlarca gayri müslim unsurlara yaptıkları zulümleri ve 1922’de İzmir’e taarruza geçerek İzmir limanını cesetlerle doldurduğunu ve şehri yaktığını hatırlattıktan sonra, Arnavutların da ancak İtalyanlar sayesinde, Türk zulmünden kurtulduğunu belirtmiş ve “*Sırçadan evde oturan Saraçoğlu başkalarına taş atmamalı*” demiştir. Bu yazıya Hüseyin Cahid, Almanların tarihte zulümleri ile nam saldıklarını hatırlattıktan sonra, bugünkü Nazi yönetiminin Yahudilere nasıl zulmettiğini açıklayarak şöyle cevap vermiştir:

*“Türkler bu kadar zalim ve vahşi iseler, idareleri altındaki Türk’ten gayri kavimlere bu kadar fena muameleler etmişlerse Almanlar acaba neden 1914 te bizimle ittifak temini için bu kadar yoruldu ve entrikalar yaptılar?...Almanlar 1914 harbinde çocukların ellerini kesmekle şöhret bulmuşlardı...Avrupadaki masalların bize isnat ettikleri bütün zalimane hareketler sahih olsalar bile acaba bunlar Almanların yirminci asır ortasında, bugün, memleketlerinde irtikap ettikleri vahşetlere uzaktan olsun yaklaşabilirler mi?Bugün dünyada bir medeni insan vicdanı var mıdır ki Alman hudutları içinde yahudi milletine reva görülen vahşetlerden dolayı nefret ve isyan duymasın?...Böyle bir vahşeti tarih görmedi Almanyanın dahili siyasetinde “*haziran temizlenmesi*” denilen ve nasyonal-sosyalizmin bir kısım azalarının katliamı ile kızillara boyanan kanlı günün vahşet ve zulmü hala vicdanları titretiyor. Alman pençesi altına düşmek talihsizliğine*

⁴²⁸ Sabiha Zekeriya Sertel, “Bir Alman Gazetesinin Suallerine Cevaplar”, *Tan*, 06.06.1939.

uğrıyan çekler şimdi yüz bini geçen çek genci vatanlarından kaldırılarak Alman maden ocaklarında eski kürek mahkumları gibi çalıştırılıyor...Alman gazetesinin yalnız bir noktada hakkı var. Hakikaten sırçadan evde oturanlar başkalarına taş atmaya kalkmamalı. Biz çelik kale içindeyiz, her hücumla mukabele edebiliriz. Fakat medeniyet tarihinde ateş, kan ve zulmet kasırgası gibi bir leke bırakarak yıkılacak faşizm ve nasyonal sosyalizm rejimlerinin kimseye taş atmak hadleri değildir.”⁴²⁹

Alman basınında Türkiye aleyhinde çıkan yazılara karşın özellikle Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel, Hüseyin Cahid Yalçın ve Ahmet Şükrü benzer duyarlılığı göstermiş ve Türk hükûmetinin bu anlaşmayı yapmaktaki haklılığını savunmuşken, Yunus Nadi ve Nadir Nadi bu saldırılara hiç cevap vermemişlerdir. Ancak *Cumhuriyet*'ten Abidin Daver “Hem Nalına Hem Mihına” adlı gazete köşesinde Nadiler'den farklı bir şekilde hareket ederek Alman basınına bu konuda cevap niteliğinde yazılar yazmıştır.

5. Araplara Yönelik Alman Yayınları

Almanya, Türkiye'nin İngiltere'yle yaptığı anlaşma üzerine basını ve radyosuyla Arapları, Türkiye'ye karşı kışkırtmak istemiştir. Özellikle bu kışkırtmada Alman radyosu, Hatay sorununu Türkiye aleyhinde kullanmaya çalışmıştır. Türk basınından özellikle *Tan* ve *Yeni Sabah* Almanya'nın bu saldırgan tavrına cevap vermekte tereddüt etmemiştir. Almanya'nın 22 Mayıs 1939'da Arapça radyo yayınında, Şam'da bulunan önemli bir Arap ve İslam liderinin şu sözü aktarılmıştır: “Türkiye ile İngiltere arasında ittifak İtalya ile Almanya aleyhinde olmaktan ziyade Arap milleti aleyhindedir. Bu yüzden İskenderun sancağı Türkiyeye bir pay olarak verilecek, bundan başka...yerler de Türkiyeye ilhak edilecektir. İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından Araplık alemi aleyhinde yapılan bu suikast ile mücadele etmek Arapların en belli başlı vazifesidir.”⁴³⁰ Bu yayın hakkında Doğrul şunları yazmıştır:

“Türkiye ile İngilterenin dünya sulhünü korumayı ve sağlamlamayı istihdaf eden anlaşmalarını, Arap milleti aleyhinde kurulmuş bir suikast şeklinde göstermek, ve her gün bu yolda neşriyat yapmak, Alman propagandasının Arap komşularımızı aleyhimizde kışkırtmayı sistematik bir tarzda takibe

⁴²⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Çirkin Bir Küstahlık”, *Yeni Sabah*, 10.08.1939.

⁴³⁰ Ömer Rıza Doğrul, “Arapları Aleyhimize Kışkırtmak”, *Tan*, 23.05.1939.

değer bir siyaset saydığını gösteriyor. Anlaşılan bu şekilde hareket edildiği takdirde Alman propagandasının Arap dostluğunu kazanacağı ve Arapları istediği gibi tahrik edebileceği sanılıyor. Kifayetsizliğin ve kısa görüşlülüğün bu derecesine şaşmamak mümkün değildir...fakat Berlin radyosunun uydurmalarını ileri sürdük için tuttuğu yol bundan ibaret değildir. Alman propagandacıları...Kur'an okutarak Müslümanları, Arapları avlamayı düşünmüşlerdir. Onun için Berlin radyosu, her gün Kur'anı Kerimden bir parçayı okutmakla neşriyata başlamaktadır...Müslümanların mukaddes kitabını da bir vasıta olarak kullanmayı, Alman propagandası namına, ölçüsüz bir küstahlık saymak, bu yolda söylenecek sözlerin en hafifidir.”⁴³¹

Araplara yönelik bu Alman yayınlarının birinde, Hatay konusunda Türklerin Fransızlarla anlaşarak Suriye'yi parçalamak istediği belirtilmiş ve Arapların buna karşı çıkması istenmiştir. Bu yayınla ilgili olarak Doğrul, “*Mihverci propagandanın arapları kıskırtmak için takip ettiği bu hattı hareket ancak hasmane telakki edilebilir*”⁴³² demiştir. Bunun ardından bir Alman gazetesinin Hatay konusuyla ilgili olarak, Fransa'nın kendine ait olmayan bir ülkeyi, o ülke üzerinde hiçbir hak sahibi olmayan bir ülkeye terk ettiğini yazması üzerine Yalçın şu eleştiriyi yapmıştır: “*Alman gazeteleri Türkiye'ye karşı ne kadar gayridostane ve mütecavizane bir his beslemek kabilsen o kadar kin ve infial ile bizden bahsediyorlar...Almanyanın Türkiye aleyhinde yakın ve uzak hiçbir emeli olmasaydı Türkiyenin kendisine dostlar bulmasına, Akdenizin masuniyetini temin etmesine hiçbir itirazı olamazdı...Ne yapmalı idik? Almanlar bizi lütfen kendi hayat sahaları dahiline almak nezaketini gösteriyorlar diye karşılarında diz çöküp Almanlara vasal haline mi girmeli idik?*”⁴³³

Alman basın ve radyo yayınlarının devam etmesi üzerine Doğrul, “*Roma-Berlin matbuatı ve radyoları Arapların hatta en son damla kanlarını Sancağı kurtarmak yolunda esirgememeleri lazım geldiğini anlatıyor. Maksat Türklerle Arapları birbirine düşürerek bir takım teşevvüşler vücade getirmek ve bulanık suda av avlamaktır*”⁴³⁴ demiştir. Sabiha Sertel de Türk hükûmetinin bu konudaki tepkisizliğini eleştirmiştir: “*Niçin yalnız Arap milletlerine karşı Türkler aleyhine mütemadiyen kan*

⁴³¹ Ömer Rıza Doğrul, “Arapları Aleyhimize Kıskırtmak”, **Tan**, 23.05.1939.

⁴³² Ömer Rıza Doğrul, “Yine Arapları Kıskırtmak”, **Tan**, 10.06.1939.

⁴³³ Hüseyin Cahid Yalçın, “Hatay ve Alman Matbuatı”, **Yeni Sabah**, 29.06.1939.

⁴³⁴ Ömer Rıza Doğrul, “Arapları Türkler Aleyhine Tahrik”, **Tan**, 01.07.1939.

kusan Arap spiker konuşuyor da Ankara konuşmuyor? ...Biz de harp açalım. Silahlı değil, tecavüzi değil, dille müdafaa harbi...Meydanı niye onlara boş bırakıyoruz?''⁴³⁵

Doğrul'la benzer duyarlılığı gösteren Sadri Ertem, *Mittel Deutsche National* gazetesinin Arapları, Türkiye'ye karşı kışkırtmaya yönelik yazısı hakkında şunları söylemiştir: “*Bu tahrikatı kısaca şöyle hulasa edebiliriz: I-Türkler emperyalist oldular. II-Balkanları Türklerden Avrupa kurtardı. III-Türkler Atatürkün yolunu terkettiler...“Türkler emperyalist oldu” sözü Arap memleketlerinde karışıklık çıkarmak için bir parola olarak kullanılmaktadır. Tabii, hedefi malumdur. İngiltere ile Araplar arasında mücadele kapısını açmak, Türklerle Arapları iki düşman olarak karşı karşıya bırakmaktır.*”⁴³⁶

Arapları Türklere karşı kışkırtmaya yönelik Almanya'nın radyo ağırlıklı yayınlarına Doğrul, Yalçın, Ertem ve Sabiha Sertel duyarlılık göstermişlerken *Cumhuriyet* gazetesinde bu konuda hiç yazı yazılmamıştır.

6. Basın ve Basın Mensuplarıyla İlgili Alman Faaliyetleri

Nazi yönetimi, rejimini eleştiren Türk basını ve basın mensuplarını Türk kamuoyu önünde zor durumda bırakmaya yönelik birtakım faaliyetler ve yayınlarda bulunmuş ve bunları Türk-İngiliz ittifakından sonra daha da yoğunlaştırmıştır. Özellikle gazetelerden *Tan* ve zaman zaman da *Cumhuriyet* ve yazarlardan ise Hüseyin Cahid Yalçın, Nazi yönetimini eleştirmelerinin bedelini Alman basınının hedefi olmakla ödemişlerdir. Hatta *Cumhuriyet*, Alman elçiliği tarafından Almanya aleyhinde yayında bulunduğu gerekçesiyle bizzat yazılı olarak Türk İçişleri Bakanlığına şikayet edilmiştir.⁴³⁷ *Tan*, Alman basınının şikayetleri konusunda şunları yazmıştır: “*Alman matbuatı son günlerde Türk matbuatına biraz fazlaca, ve biraz küstahça hücumlara başlamışlardır...Bu hücumlarda en ziyade Hüseyin Cahitle bize çatıyorlar.*”⁴³⁸

⁴³⁵ Sabiha Zekeriya Sertel, “Propaganda Harbi”, *Tan*, 01.07.1939.

⁴³⁶ Sadri Ertem, “Tahrif Edilen Üç Hakikat”, *Tan*, 14.08.1939.

⁴³⁷ BCA: 030.10./85.558.1. Bkz.Ek: 5.

⁴³⁸ Günün Meselesi, “Türk Matbuatına Yapılan Hücum”, *Tan*, 18.06.1939.

Aynı gazetede Yalman Almanya’da basın durumunu şu sözlerle açıklamıştır: “*Almanyada...gerek dahilde gerek hariçte bütün neşriyat bir elden idare edilir. Herhangi bir mesele hakkında söylenecek sözler bu nezaret tarafından dikte edilir. Bir yere hücum etmek lazım geldiği zaman, bütün neşriyat müesseseleri hep birden yayılım ateşi açar. Şimdi de Almanya, Türkiyeye karşı buna benzer bir harp açmıştır.*”⁴³⁹ *Cumhuriyet*’in Almanya’yı eleştirilerinden rahatsız olan NSDAP’ın yayın organı *Völkischer Beobachter*’in bu gazete hakkında, “*Cumhuriyet gazetesinin hakim olan tesir, Türk menfaati değildir. Harici bir tesirdir. Bu tesir de eski Moskova dostlarından, Fransız halk cephesinden, İngilterenin Alman düşmanı sol cephesinden, Nevyork Yahudilerinden veya bunların dördünden birden gelebilir*”⁴⁴⁰ şeklinde ithamda ve diğer bir Alman gazetesi *Börsen Zeitung*’un *Cumhuriyet* gazetesine ait perdeyi kaldıracağı tehdidinde bulunmasına olan tepki, Ahmet Emin Yalman’dan şu şekilde gelmiştir: “*Alman gazeteleri...bütün bildiklerini ve ima ettiklerini en açık surette ortaya koymağa ve ispat etmeğe mecburdurlar. Bir Türk gazetesi veya Türk gazeteciliği böyle müphem bir itham altında bırakılamaz. Alman gazeteleri sözlerini ya ispat etmelidirler veya geri almalıdırlar.*”⁴⁴¹

Alman basınınca bizzat itham edilen *Cumhuriyet*’in sahibi Yunus Nadi, Yalman gibi doğrudan tepki vermek yerine, bu ithamı *Cumhuriyet*’in Alman dostu olduğunu bilmeyen ve bu dostluk nedeniyle birtakım Türk basını tarafından Almanya hesabına hareket etmekle itham edildiğinin dahi farkında olmayan gazetelerin yazısı olarak nitelendirmiş ve “*Onun için Almanyaya mensub bir iki gazetenin hiddet ve asabiyetle de olsa, bizi şu veya bu tesire kapılabilir farzetmeleri, acı olmaktan ziyade abes ve ayıb bir şeydir*”⁴⁴² sözleriyle aslında Alman basının kendisi gibi Alman yanlısı birini boş yere itham ettiğini anlatmaya çalışmıştır.

Nazi yönetiminin sadece *Cumhuriyet*’e değil aynı zamanda *Tan*’a suçlamada bulunduğu şu sözlerden anlaşılmaktadır: “*Artık Berlin radyosunun Arapça konuşan kiralık dilinin en bellibaşlı işlerinden biri, dilini ve vicdanını kiralıyan efendilerinin*

⁴³⁹ Ahmet Emin Yalman, “Günün Meseleleri”, **Tan**, 19.06.1937.

⁴⁴⁰ Ahmet Emin Yalman, “Çok Ağır Bir İtham”, **Tan**, 04.05.1938.

⁴⁴¹ Ahmet Emin Yalman, “Çok Ağır Bir İtham”, **Tan**, 04.05.1938.

⁴⁴² Yunus Nadi, “Alman Führerinin İtalya’yı Ziyareti”, **Cumhuriyet**, 06.05.1938.

*Tan gazetesi aleyhindeki neşriyatını anlatmaktadır. Bunlara göre Tan gazetesi bir Yahudi gazetesidir ve onun için mihverciler aleyhindedir.*⁴⁴³

Almanya’da çıkan bu yazılara Türk basınının tepkisi olduğu gibi Türk basınında çıkan Almanya yanlısı yazılara da tepki olmuş ve *Tan* Almanya lehinde yazı yazan *Türkische Post* gazetesini ve Erkilet Paşayı bu nedenle şöyle eleştirmiştir: “*Türkische Post* gazetesinin 16 ağustos tarihli nüshasının başmakalesi müteakit bir Türk generali tarafından yazılmıştır. İsmi general H.E. Erkilet...Bir Türk generalinin Alman davasına avukatlık etmesi ise, yakışık almaz...Türk generali, Danzig meselesinde Almanyanın haklı olduğunu, zaten Danzig’in bir Alman şehri bulunduğunu yazıyor...Alman tezinin avukatlığını yapmasının manası nedir? Lütfen bunu izah edebilir mi?”⁴⁴⁴ Bu eleştiriye karşı Erkilet’in *Türkische Post*’ta yazı yazmasına gerekçe olarak, arkadaşı Emekli Subay Muzaffer Toydemir’in gazetenin sahibi ve yayın müdürü olduğunu göstermesi üzerine *Tan* şu eleştiride bulunmuştur:

*“Muzaffer Toydemir Türkische Post’un sahibi değildir. Türkische Post Alman sefarethanesi tarafından, Alman Propaganda Nezaretinin parasiyle çıkar. Muzaffer Toydemir, bu gazetenin yalnız hükûmete karşı kanunun aradığı bir paravanı, bir maaşlı memurudur. Gazetenin siyasetine o karışmaz, sefarethane hükmeder...Erkilet...Tan’a yazı yazdığınız zaman hatırlarsınız ki bir çok yazılarınızı sırf Alman kuvvet, satvet ve haşmetinden bahsettiği için iade etmiş, bir kısmını tadil ve tashihe mecbur olmuş, ve nihayet sizinle alakamızı kesmiye mecbur kalmıştık...biz demokratız, böyle olduğumuz için de Antinazist, Antifaşistiz. Ve yine böyle olduğumuz içindir ki Hüsnü Emir Erkiletle beraber çalışmamız mümkün olmamıştır...Erkilet gibi...muharrirler,...Alman propagandasının içimizde nasıl çalıştığına gafildirler. İstiyerek veya istemiyerek onların tuzağına düşebiliyorlar.”*⁴⁴⁵

Bunun yanında Türk basın mensuplarının ve yazarlarının da Almanya’nın Türkiye’ye yönelik birtakım propaganda faaliyetlerini ortaya çıkarması da söz konusu olmuştur. Bu çabaları Zekeriya Sertel şöyle anlatmıştır: “*Tan* bugünkü sahiplerinin eline geçtiği gündenberi...faşizmin Türkiye dahilindeki propagandasını önlemeği vazife edinmiştir. Daha iki sene evvel Üniversite gençliğini avlamak için Divanyolunda açılan Alman istihbarat bürosunu kapattıran *Tan*’ın neşriyatı

⁴⁴³ Ömer Rıza Doğrul, “Suriye’de”, *Tan*, 06.07.1939.

⁴⁴⁴ Günün Meselesi, “Almanya’da Sınır Buhranı”, *Tan*, 18.08.1939.

⁴⁴⁵ Günün Meselesi, “Hüsnü Emir Erkilet’e Son Cevap”, *Tan*, 24.08.1939.

olmuştur. İki senedenberi Tan, mütemadiyen Almanyanın Türkiyeyi iktisaden nasıl istila etmiye çalıştığını izaha gayret etmiştir⁴⁴⁶

Bu çabaların dışında Tan, Türkiye’de Alman propagandası yapan gazetelerin yayınının durdurulmasını hükûmetten şu sözlerle istemiştir: “Şehrimizde çıkan Alman ve İtalyan propaganda organları (Türkişepost ve Beyoğlu) Alman ve İtalyan matbuatının Türkiyeye ait mütalealarını iktibas ederek memleketimizde yaymağa vasıta olurlar...Hükûmet memleket içinde ecnebi propagandasına karşı bu kadar lakayt kalmamalıdır.”⁴⁴⁷

Türk hükümetinden bu talepte bulunan Tan gazetesini Almanya’nın Türkiye’yi elde etmeye yönelik hazırladığı bir planı ele geçirmiştir. Türkiye’yle birlikte yakın şark ülkelerini nasıl nüfuz mıntıkası haline getirilebileceğinin araştırıldığı bu planı Almanya, doğu işlerinde uzman üç kişiye hazırlatmıştır.⁴⁴⁸ Tan’ın daha sonra yayınladığı bu plan, kitap olarak planı hazırlayan Herbert Melzig tarafından 1940 yılında Ankara’da *Yakın Şarkta Alman Propagandası Hakkında Bir Muhtıra*, adı altında yayınlanmıştır.

Alman basınının Türk basınına ve basın mensuplarına yönelik faaliyetlerine tepki pek çok Türk basın mensubundan gelmiştir. Özellikle bu konuda Tan yine duyarlılığını göstermiş iken *Cumhuriyet* Alman basınından bizzat kendine yöneltilen eleştirilere dahi Alman dostu olduğunu ileri sürerek cevap vermeyi tercih etmiştir. Tan bununla da kalmamış Almanya’nın Türkiye’deki propaganda faaliyetlerinden Türk kamuoyunu ve hükümetini haberdar etmiş ve Almanya’nın Türkçe yayını durumundaki *Türkische Post* gazetesinde Alman yanlısı çıkan yazılara tepkisini dile getirmiştir.

⁴⁴⁶ M.Zekeriya Sertel, “Tan’ın Kazandığı Büyük Dava”, **Tan**, 15.05.1939.

⁴⁴⁷ Günün Meseleleri, “Tan’ı Almanya’ya Sokmuyorlar:”, **Tan**, 02.08.1939.

⁴⁴⁸ **Tan**, 10.07.1939.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI (1939-1945)

A. Zafer Yılları (1939-1941)

1. Savaşın Çıkışı ve Polonya'nın İşgali

Almanya'nın hiçbir savaş açıklaması yapmadan 1 Eylül 1939'da Polonya topraklarına saldırmasını, Türk basını yorumsuz olarak vermiştir. *Cumhuriyet* haberi manşetten “*Nihayet Harb Başladı*” diye duyurduktan sonra habere, “*Alman orduları dört koldan Leh topraklarına hücumu geçtiler. İngiltere-Fransa, Almanyaya Ültimatom Verdi. Varşova dün 6 defa bombardıman edildi. Leh devlet merkezindeki Türk vatandaşları elçiliğimiz tarafından muhafaza ediliyor; halk yurdun müdafaasına koşmaktadır*” şeklinde devam etmiştir. *Tan* da haberi “*Almanya, Polonyayı İstilaya Başladı*” şeklinde manşetten duyurmuş ve “*Fransa ve İngiltere, derhal Bir Ultimatomla Askerlerini Çekmesini, Yoksa Taahhütlerini Ifaya Başlıyacaklarını Berline Bildirdiler. İngiltere Harp Masrafı Olarak 5000,000,000 İsterlin Ayırdı*” diye devam etmiştir.

Gazetelerin hiçbir yorum yapmadan duyurdukları II. Dünya Savaşı'nı, yazarlar yorumlayarak vermişlerdir. Bunlardan Abidin Daver, savaşın çıkmasından Sovyetleri sorumlu tutmuştur. Yazara göre, Sovyetler barış cephesinde yer alsaydı veya en azından tarafsız kalacağını açıklasaydı, Hitler Danzig konusunda tehditten vazgeçer ve görüşme masasına oturur veya yeni bir fırsat için beklemeyi tercih ederdi.⁴⁴⁹ Daver gibi Falih Rıfki da Sovyetleri şu sözlerle eleştirmiştir: “*Sovyetlerle almanlar arasındaki ademi tecavüz paktı, Moskova'da zannedildiği gibi, sulhu kurtarmamıştır; bilakis tecavüzü ve harbi teşvik etmiştir. Eğer Rusya sulh bloku cephesine katılmış olsaydı, Almanya'nın bu korkunç talih tecrübesine atılacağı pek şüpheli idi.*”⁴⁵⁰

Ardından Hüseyin Cahid, “*Lehistanın hürriyet ve istiklaline karşı üçüncü Reich'in hazırladığı vahşi ve barbar suikasd bütün çirkinliği ile kendisini meydana*

⁴⁴⁹ Abidin Daver “Sulh Köprüleri Yıkılmadı Amma”, *Cumhuriyet*, 01.09.1939.

⁴⁵⁰ Falih Rıfki Atay, “Harp”, *Ulus*, 02.09.1939.

vurdu... Alman milleti senelerdenberi şahsi tahakkümleri uğurunda kendilerini esir gibi kullanan adamların elinde muhakemesiz ve şuursuz bir oyuncak ve alet halinde mezbahaya doğru, zavallı bir kurban gibi, isteksiz, imansız yürüyor...İşte seksen milyon Almanı avucunun içine almağa muvaffak olmuş tek bir adam, bugün bir emrile yüzlerce milyon insanı tarihin şimdiye kadar kaydetmemiş olduğu en müthiş biri felaket içine mücrim bir soğukkanlılıkla atıyor” sözleriyle hem Hitler’i hem de ona boyun eğen Alman halkını eleştirmiş ve savaşın Almanya’nın başarısızlığıyla sona ereceğini şu sözlerle bildirmiştir: “Çünkü bütün beşeriyetin nefret ve istikrahla karşıladığı bu harp muhakkak ki Almanyanın mağlubiyeti ve Nasyonal-Socyalizm kabusunun ezilmesi bitecektir.”⁴⁵¹

Hitler Almanyası’na karşı tarafsız bir tutum sergileyen Necmeddin Sadak, “Almanya, lüzumsuz yere büyük bir felakete sürüklenmiştir.” dedikten sonra, Hitler’in böyle bir savaşa girişmesinin şaşkınlığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Akla sığmayan şey, Almanyaya birkaç sene içinde tahayyül edemediği şerefleri ve zaferleri kazandıran bir devlet adamının, zaten bilfiil halledilmiş küçük bir dava uğruna dünyayı ateşe vermesidir.” Sadak’ın savaştan Hitler’i sorumlu tuttuğu şu sözleri göstermektedir: “Bu günahı insanlık tarihi affetmeyecektir. Beşeriyetle beraber Alman milleti de affetmeyecektir ve tarih bu nevi rejimlerin tehlikesine misal olarak bu kanlı mecrayı zikredecektir.”⁴⁵²

Zekeriya Sertel ise “Diplomatlar nihayet günlerce süren sinirli bir mücadeleden sonra sözü silaha bıraktılar. Diplomatların halledemediği işi artık ordular görecek”⁴⁵³ sözleriyle artık silahların konuşmaya başladığını belirtmiştir. Ömer Rıza da, diğer Türk gazetecileri gibi, Almanya’yı ihtirasları uğruna savaş çıkarmakla suçlamış ve bu tarz savaş devrinin geçtiğini, Almanya’nın ağır bedeller ödeyerek öğreneceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁴ Benzer şekilde Burhan Belge de Alman milletini kurbanlık koyuna benzetmiş, Goethe ve Luther gibi önemli adamları ve elliye yakın üniversitesi olan bir ülkenin, nasıl bu hâle geldiğini sorguladıktan sonra,

⁴⁵¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Tecavüz”, **Yeni Sabah**, 02.09.1939.

⁴⁵² Necmeddin Sadak, “Nihayet Harp Başladı”, **Akşam**, 02.09.1939.

⁴⁵³ M. Zekeriya Sertel, “Şimdi Silahlar Konuşuyor”, **Tan**, 02.09.1939.

⁴⁵⁴ Ömer Rıza Doğrul, “Harp”, **Tan**, 02.09.1939.

Alman milletinin Hitler gibi birini iktidara getirmesinin bedelini savaşla ödediğini söylemiştir.⁴⁵⁵

Aynı konuda Ekrem Rize, Almanya'nın savaşta düşmanlarını hazırlıksız yakalayıp kısa sürede savaşı bitirmek yerine, onların hazırlanmasına fırsat vererek savaşın uzamasına neden olduğunu açıklamış ve 1914'teki Almanya'ya kıyasla, daha zayıf bulunduğu bugünkü Almanya'nın sonunun fazla hesap-kitap yapmadan, Moskova seferini yapan Napolyon'un sonucuyla aynı olacağını iddia etmiştir.⁴⁵⁶ Savaş konusunda Almanya'yı eleştirel bir bakışla değerlendiren Ali Kami Akyüz de Hitler'in bu yanlışta acele dönmediği takdirde başına gelecekler için, "*Başladığı iş Avrupayı ölüm kabusu altında boğarsa, ölüncüye kadar bütün fanilerin, öldükten sonra da ebedi tarihin lanetinden kendini kurtaramaz*"⁴⁵⁷ sözlerini sarf etmiştir.

Ardından Sertel, Sovyetlerin savaşa katılma nedenini, "*Sovyet Rusya...emperyalist devletlerin birbirleriyle çarpışmasını uzaktan seyirle meşguldür. Sovyetler için Almanyanın da demokrasilerin de zayıflaması matluptur. Her iki taraf da yorucu ve yıpratıcı bir harpten perişan bir halde çıkacaklardır. O vakte kadar Sovyetler bitaraf kalmağa, bu emperyalist harbinden zinde ve hasara uğramadan çıkmağa çalışacaktır*" sözleriyle daha önce belirttiği gibi savaşın Sovyetlerin beklediği şekilde yürümeyeceğini, Almanya'nın Balkanlara ve Boğazlara inmek için mutlaka Sovyetlere saldıracağını belirtmiştir.⁴⁵⁸

Abidin Daver de Almanya'nın iki cephele savaştan korktuğu için Sovyetlerin bütün yaptıklarını onaylamak zorunda kaldığını, bir nevi kaderini Sovyetlerin eline bıraktığını ifade etmiş ve "*Almanya, harben muzaffer olduğu şarkta, siyaseten mağlubdur; fevkalade bir çare bulamazsa, garbda da mağlub olacaktır*"⁴⁵⁹ sözleriyle Almanya'nın savaşta başarısız olacağını işaretini vermiştir. Nadir Nadi ise Almanya'nın, bu savaşa girmek zorunda kalmış olmasını açıklamaya çalışmasının bir şey değiştirmeyeceğini belirttikten sonra, şunları söylemiştir: "*Bugünkü dünya efkari*

⁴⁵⁵ Burhan Belge, "Harp", **Ulus**, 05.09.1939.

⁴⁵⁶ Ekrem Rize "Almanya Galip Gelebilir mi?", **Cumhuriyet**, 05.09.1939.

⁴⁵⁷ Ali Kami Akyüz, "Determinizm ve Hitler", **Cumhuriyet**, 07.09.1939.

⁴⁵⁸ M. Zekeriya Sertel, "Sovyet Rusyanın Vaziyeti", **Tan**, 07.09.1939.

⁴⁵⁹ Hem Nalına Hem Mihına, "Almanya ile Sovyetler", **Cumhuriyet**, 23.10.1939.

umumiyesi iyi biliyor ki Alman devleti Avrupanın şarkında arazi istila etmeğe muvaffak olduğu takdirde milyonlarca insan ıstırap içinde yüzecek ve üstelik Alman halkı da saadete kavuşmayacaktır. Milli şuurunu tam manasile kavramış bulunan kütleler üzerinde müessir ve devamlı bir tahakküm siyaseti kurmak mümkün olmadığını yakın tarihin gösterdiği derslerden öğrenmiş bulunuyoruz.” Nadi, Almanya’nın hayal peşinde olduğunu, Alman millî marşından örnekle açıklamıştır.: “«Dünyada herşeyden üstün bir Almanya », nihayet dört mısralık güzel bir marş olmak hakikatini hiç bir zaman aşamıyacaktır.»⁴⁶⁰

Alman orduları Polonya’ya girdikten iki gün sonra, İngiltere ve Fransa Almanya’ya savaş ilan etmişler, ABD, İtalya ve İspanya tarafsızlıklarını açıklamışlardır. Hüseyin Cahid, İngiltere ve Fransa’nın savaşa katılmasıyla ilgili “Asıl Harp Başlıyor” demiş ve bu iki ülkenin küçük ülkelerin hürriyetleri için kanlarını dökeceklerini belirtmiştir.⁴⁶¹ Ömer Rıza ise, bu iki ülkenin savaşa katılmasının Almanya’nın amaçlarını gerçekleştirmesini engelleyeceğini dile getirmiştir.⁴⁶² Sonra Sertel, bir dünya savaşının başladığını ve dünyada hak, adalet ve taahhüt tanımayan ve insanlara huzur ve yaşama hakkı vermeyen lüzumsuz hırslara gem vurulacağını aktarmıştır.⁴⁶³

Sadak da Almanya’nın savaşı göze almadığı hâlde, savaşı göze almış gibi göstererek İngiltere ile Fransa’nın geri çekilmesini umduğunu, ancak hesabında yanıldığı için geri dönemediğini belirtmiş ve “Karşı tarafın şiddetli azmi karşısında geri dönmek, artık Hitler için intihara bedeldi. Şerefli saydığı bir ölümü, teslim olmağa tercih etti. Bu suretle Almanya, hem kendisini, hem Avrupayı, belki de hiç ummadığı bir felakete sürüklemiş bulunuyor” sözleriyle Hitler’i bir nevi intihar etmekle suçlamıştır. Daha sonra savaş nedenini bir toprak meselesinden çok, bir rejim meselesi olarak açıklamış ve savaşın sonunda Avrupa’da yeni bir düzenin kurulacağını ifade etmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Nadir Nadi, “Propagandalar ve Hakikat”, **Cumhuriyet**, 14.09.1939.

⁴⁶¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Asıl Harp başlıyor”, **Yeni Sabah**, 04.09.1939.

⁴⁶² Ömer Rıza Doğrul, “Harp Büyüdü”, **Tan**, 04.09.1939.

⁴⁶³ M. Zekeriya Sertel, “Nihayet Umumi Harp”, **Tan**, 04.09.1939.

⁴⁶⁴ Necmeddin Sadak, “Sulh Harbi”, **Akşam**, 05.09.1939.

Almanya Polonya'yı işgal ettikten dört gün sonra 7 Eylül'de Fransa, birliklerini Saarland Bölgesi'ne sevk etmesine rağmen, bir sonuç elde edemeyince Almanya'nın Polonya'ya karşı yürüttüğü yıldırım savaşı kolaylaşmış ve 13 Eylülde Varşova'yı tamamen işgal etmiştir. Alman ordularına karşı, Polonya'nın bir şansı olamayacağı, 17 Ağustos'ta Sovyet ordularının bu topraklara girmesiyle ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁵ Sovyetlerin Polonya topraklarına girişini *Cumhuriyet*, “Sovyet orduları dün leh topraklarına girdi” sözleriyle duyurmuş ve Sovyetlerin bu işgali, Almanya'yla yapmış olduğu saldırmazlık anlaşmasına dayanarak gerçekleştirdiğini belirtmiştir.⁴⁶⁶

Sovyetlerin bu saldırısı karşısında Yunus Nadi hayretini ve tepkisini şöyle anlatmıştır: “*Son günlerin baş sürprizini henüz bir aylık ömrü olan Alman-Rus ademi tecavüz paketi teşkil etti...Bu misaka ademi tecavüz misakı değil, tecavüz misakı demek elbette daha doğru olur...Lehistanın...iki büyük devlet arasında evelden kararlaştırılmış gizli bir planla taksime uğratılması elbette sürpriz kelimesinin dahi anlatmaktan aciz kalacağı daha büyük bir fecaat arzeder.*”⁴⁶⁷

Türk basınında sadece Zekeriya Sertel Sovyetlerin Polonya'yı işgaldeki haklılığını şu sözleriyle savunmuştur: “*Polonya ordularının mukavemeti kırılınca Alman orduları kolaylıkla Sovyet hudutlarına varabilir...sonra da Sovyet Rusya aleyhinde yürümek için garp devletlerine sulh teklif edebilirdi. Sovyetler bu tehlikeyi önlemek için...şarki Polonyayı işgale teşebbüs ettiler...bu suretle Almanyayı Sovyet hududuna varıp orada hakim bir vaziyete gelmekten menetmiş oldular ve alman ordularına şark yollarını kapadılar.*”⁴⁶⁸ Sertel ayrıca Sovyetlerin Polonya topraklarına girerek Almanya'ya, Güneydoğu Avrupa ve Adriyatik yollarını kapattığını ve böylece Doğu Avrupa'ya ve Balkanlara sarkma imkânı bırakmadığını belirtmiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Fischer, **a.g.e.**, s. 239-244; Oran, **a.g.e.**, s. 409-412; Benz, **a.g.e.**, s. 358-366; Sternburg, **a.g.e.**, s. 86-88.

⁴⁶⁶ *Cumhuriyet*, 12.,18-19.09.1939.

⁴⁶⁷ Yunus Nadi, “Sürprizlerin Şaşırtma Hududu”, *Cumhuriyet*, 18.09.1939.

⁴⁶⁸ M. Zekeriya Sertel, “Sovyet Rusya Polonyayı Niçin İşgal Etti”, *Tan*, 24.09.1939.

⁴⁶⁹ M. Zekeriya Sertel, “Alman Deklarasyonu Boş Bir Kağıttan İbaretir”, *Tan*, 02.10.1939.

19 Eylül'de Hitler'in Danzig'te savaşı başlatmadaki haklı gerekçelerini açıklaması üzerine Nadir Nadi, Hitler'in bu tür konuşmalarla önceden Almanya dışında da sempati ve taraftar toplayabilmişken zaman içinde bu desteği yitirdiğini ve Polonya işgaliyle de tamamen yok ettiğini belirtmiştir. Yazar, Versailles'in Almanya'ya dayattığı haksızlıkları, bu kez Almanya'nın bir başka ülkeye yaptığını belirtmiş ve *“Vaktile bize karşı işlenmiş bir haksızlığın intikamını almak arzusu ile, insanlığın ideal edindiği mefhumları çiğniyerek yüz binlerce masum insanın kanını dökmek, müstakil milletleri perişan etmek doğru mudur? İşte, evvelki akşamki danzig nutkunu dinliyen dünya efkari umumiyesi bu suale hayır cevabı veriyor”*⁴⁷⁰ sözleriyle Hitler'e duyduğu tepkiyi dile getirmiştir. Aynı konuşma hakkında Sertel şunları dile getirmiştir: *“Hitlerin nutkundan anlaşıldığına göre Almanya, garp devletleri ile harp halinde bulunduğu müddetçe Sovyet Rusyayı kendisine düşman yapmamaya karar vermiştir. Bu sebeple, şarkta Sovyet Rusyanın menfaatlerine dokunmamayı esas itibarile kabul etmiştir.”*⁴⁷¹

28 Eylül'de Polonya, Almanya ve Sovyetler tarafından paylaşılarak haritadan silinmiştir. Ardından Hitler, 6 Ekim'de müttefik ülkelere Versailles Antlaşması'nın revizyonunu isteyen bir barış anlaşması sunmuş, ancak bu teklif müttefik ülkelerince reddedilmiştir. Nadir Nadi, Nazi şeflerinin barış istiyor gözükmelerinin altında yatan gerçeğin, uzun süreli bir savaştan kaçınması olduğuna işaret etmiştir. Çünkü Nadi'ye göre, uzun süreli bir savaş Almanya için hem ordunun galip gelmesini, hem de rejimin ayakta kalma şansını azaltmaktadır, üstelik Sovyetlerin Polonya'ya yayılmış olması, Almanya'nın doğuya ve Balkanlara yönelmesini güçleştirmiştir. Bir de Almanya mağlubiyet anında Batılı ülkelere *«Bakın ben barış teklif ettim, ama siz kabul etmediniz»* diyebilmeyi istemiştir.⁴⁷²

Nadir Nadi'yle benzer şekilde Sertel Hitler'in barış teklif etmesindeki amacını şöyle açıklamıştır: *“Hitlerin bu sulh taarruzu ile evvela harbin devamı mesuliyetini demokrasilere yüklemek arzusundadır. Maksadı gerek kendi milletine ve gerek bitaraf memleketlere kendisinin sulh taraftarı olduğu halde harbe mecbur edildiği kanaatini*

⁴⁷⁰ Nadir Nadi, “Hitler'in Nutku”, **Cumhuriyet**, 21.09.1939.

⁴⁷¹ M. Zekeriya Sertel, “Hitlerin Nutkundan Çıkan Manalar”, **Tan**, 21.09.1939.

⁴⁷² Nadir Nadi, “Almanya Sulh Yapmak İstiyor mu?”, **Cumhuriyet**, 28.09.1939.

vermektedir. Bu suretle milletine yükleyeceği ağır fedakarlıkları mazur göstermek eğilimindedir. «Ben hakkımı istedim, vermediler. Aldım, sulh yapmak istedim; razı olmadılar. Ne yapalım, bizi öldürmek isteyenlerle harp etmeye mecburuz.», diyebilmek ve bu suretle mevkiini kurtarmak hulyasındadır.»⁴⁷³ Diğer yandan Sadri Ertem, Almanya'nın barış isteme nedenini kendisine uygulanan ablukayı kaldırmak istemesiyle ilişkilendirmiştir.⁴⁷⁴ Ertem savaşın çıkış nedeni ile Hitler'in yedi yıllık iktidarı arasında şu bağlantıyı kurmuştur: “Yedi Sene içinde Hitler Almanya bakımından kazanç temin etti. Bu muvaffakiyetler yedi sene damla, damla beynelmilel toleransı suiistimal ede ede inkişaf etti...Hitlerin altı senesi mazlum Almanyanın sempatisini istismarla geçti. Münih'ten sonra çehre birden bire değişti. Hitler mazlum rolünü terketti. Yüzde yüz zalim olmak arzusuna düştü. Ve zalim olmanın hüviyetini küçük milletleri istiklallerinden mahrum etmekle ortaya attı. Çekoslovakya, nihayet Polonya bu zulme kurban gittiler. Mazlum Almanya sempatilerden istifade ederek emrivakileri ihdas etti. Fakat zalim rolüne giren Hitlerin emrivakii ummadığı bir zamanda harple karşılandı.»⁴⁷⁵

Ardından Nadir Nadi, savaşın çıkışıyla ilgili Nazi yönetimini şu sözlerle eleştirmiştir: “Ne Hitler, ne de arkadaşları...kendilerile birlikte milyonlarca insanı da şimdiki ıstıraplı vaziyete düşürmekten çekinmediler...Öldürdüğü masum milletlerin cesedi üstünde yükselerek dünyaya yumruk sallayan bir hükümet, bu asırda kendine çapulculardan başka bir dost bulamaz. Etraftaki toprakları, ahalisile birlikte ezdikten sonra, bunu “hayat hakkı”nı kurtarmak için yaptığını ileri süren bir devlete insanlar değil, olsa olsa sırtlanlar ve kurdlar hak verebilir...İstiyorlar ki bütün dünya önlerinde secde etsin ve onlar...istedikleri gibi yaşasınlar...Nasyonal sosyalistlerin rüyası, belki insanlığa pahalıya mal olacak, fakat hiçbir zaman tahakkuk edemeyecektir.»⁴⁷⁶

Nadir Nadi'nin bu değerlendirmesinin ardından Abidin Daver savaşın tek sorumlusu olarak gördüğü Almanya hakkında şu eleştiride bulunmuştur: “Bu

⁴⁷³ M. Zekeriya Sertel, “Hitler Niçin Sulh İstiyor?”, **Tan**, 06.10.1939.

⁴⁷⁴ Sadri Ertem, “Abluka ve Sulh”, **Tan**, 09.10.1939.

⁴⁷⁵ Sadri Ertem, “Nazizmin Yedinci Senesi”, **Vakit**, 01.02.1940.

⁴⁷⁶ Nadir Nadi, “Hegemonya Fikri Bir Rüyadır”, **Cumhuriyet**, 05.03.1940.

mesuliyeti, bütün dünya, kendisine yüklemiş, hatta mihlamiş olduğu halde, o hala, başka mes'uller arıyor. Bu mes'uller, zaman zaman, Versay'dır, Çekoslovakya'dır, Polonya'dır, İngiltere'dir, Fransadır, İngiltere'dir, Finlandiya'dır, Amerikadır, fakat Almanya değildir. Almanya, mazlum...tecavüze uğramıştır."⁴⁷⁷

Savaşın çıkışıyla ilgili Falih Rıfki ve Hüseyin Cahid Almanya'dan daha çok Sovyetleri, Almanya'yla yaptığı saldırmazlık anlaşmasıyla cesaretlendiği için suçlamışlardır. Abidin Daver, savaştan Almanya'yı sorumlu tutarken onu bu konuda cesaretlendiren Sovyetleri de suçlamıştır. Sertel, bu gazetecilerin tam tersine Sovyetleri, Almanya'nın daha fazla yayılmasını engellediği için takdir etmiştir. Yunus Nadi, Nadir Nadi, Ekrem Rıza, Ali Kami Akyüz, Necmeddin Sadak ve Ömer Rıza sadece Almanya'yı ve Hitler'i suçlamışlar, Burhan Belge ise Hitler'i iktidara getiren Alman milletini suçlamıştır.

2. Almanya'nın Batı Avrupa Ülkelerini İşgali

Almanya, Polonya'yı işgal ettikten sonra yeni işgaller için altı ay gibi bir süre beklemiş ve Alman ordusuyla birlikte müttefik orduları da bu süreyi Maginot Hattı⁴⁷⁸ gerisinde bekleyerek geçirdikleri için bu beklenen süre Almanca "Sitzkrieg" (Oturma Savaşı) olarak nitelendirilmiştir. Ancak 9 Nisan 1940'ta Alman ordusu, yine hiçbir savaş açıklaması yapmadan Danimarka ve Norveç'e saldırınca "Sitzkrieg" sona ermiştir. Bu saldırı karşısında Danimarka ciddi hiçbir direniş göstermeden teslim olmuş; Norveç ise direnme kararı alınca 14 Nisan'da müttefik orduları Norveç adalarına çıkmışlar ve yaklaşık iki ay sürecek bir savaş başlamıştır. Savaş, Norveç ordusunun 10 Haziran 1940'ta Alman ordularına teslim olmasıyla sonuçlanmıştır.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Hem Nalına Hem Mihına, "Zavallı Mazlum Almanya!", **Cumhuriyet**, 05.04.1940.

⁴⁷⁸ **Maginot Hattı:** Fransa bir savaş durumunda, seferberlik tamamlanıncaya kadar zaman kazanmaya yönelik yaptığı bu hattın inşasına 1930'da başlamıştır. Hat, 2778 km uzunluğundadır ve birbirinden bir top atımı uzaklıkta bulunan 50 savunma kulesi ve yeraltı sığınaklarından oluşmuştur. Bu test edilmeyen hattın iki zayıf noktası vardır. Biri Belçika sınırı, diğeri sık ağaç örtüsüyle kaplı Ardennes ormanları. Bu hattın aşılma varsayımı Fransız ordusunu hareketsizliğe itmiştir. Fransızlar savaş başladığında, Almanların savunmasız Belçika sınırının kuzeyinden saldıracağını umarak buraya askeri yığınağı yapmışlar, oysa Almanlar Ardennes ormanlarından geçerek Fransız ordusunun aşılma dediği Maginot hattını arkadan çevirerek aşmışlardır. Benz, **a.g.e.**, s. 634.

⁴⁷⁹ Benz, **a.g.e.**, s. 675, 797-798; Sternburg, **a.g.e.**, s. 89-94.

Almanya'nın bu saldırısının gerekçesini ve Norveç'in düşmesi durumunda oluşacak tehlikeyi Yunus Nadi, "*Alman kumandanlığı şiddetlendirilen ablukaya karşılık olmak üzere Danimarka ve Norveçin himayesi altına almağa karar verdiğini ilan ediyor. Bu himayenin askeri ve siyasi bir işgal olduğunu söylemeye hacet bile yoktur...Anlaşıyor ki Almanyanın Norveç ve İsveçten temin ettiği faydalar çok hayatidir...Norveçin tamamen Alman hakimiyeti altına geçmesi Büyük Britanya için ciddi ve müessir bir iz'ac kaynağı teşkil eder...denebilir ki harb şimdi başlıyor.*"⁴⁸⁰ sözleriyle ifade etmiştir.

Babası gibi Nadir Nadi "*İki gündüneri geçen hadiseler, ablukanın Almanya hesabına ne kadar tehlikeli ve tesirli bir silah olduğunu açığa vuruyor*" sözleriyle saldırının nedenini, Almanya'ya uygulanan ablukanın şiddetlendirilmesi olarak nitelendirmiş ve Almanya'nın bu savaşta başarılı olması durumunda, demir ihtiyacını karşılayacağını ve aynı zamanda İngiltere'ye hava taarruzu yapabilecek kadar yaklaşacağını belirtmiştir.⁴⁸¹ Yazar, Almanya'nın başarısız olması durumunda oluşabilecek tehlikeleri de şöyle açıklamıştır: "*Almanyanın en büyük kaybını şüphesiz demir mahrumiyeti teşkil edecektir. İskandinav demiri Almanya için hayati bir ehemmiyete haizdir...Almanya, Norveçte muvaffakiyet kazanamadığı takdirde, İskandinav demirinden mahrum kalmamak azmîle belki İsveç de taarruz edecek, şayed şimalden ümidini bütün bütün keserse (ham maddeden mahrum bir Almanya için beklemek ölüm demek olduğuna göre) herhalde derhal başka cepheleer açarak bir netice elde etmeğe çalışacaktır.*"⁴⁸²

Abidin Daver de konuyla ilgili, "*Bu mütecaviz dinamizmi demokratlar gösteremezler; onun için ilk darbeleri hep Almanya indiriyor ve indirecektir*" şeklinde açıklama yapmış ve Danimarka ve Norveç'in bitaraf olmasının yarar sağlamadığını ve beklenen sonuçtan kurtulamadıklarını söyledikten sonra, bitaraf ve savaş dışında kalabilmek için silahlanmak ve uyanık olmak gerektiğini belirtmiştir.⁴⁸³ Asım Us da Abidin Daver gibi sadece bitaraf olmanın yetmeyeceğini,

⁴⁸⁰ Yunus Nadi, "Yeni Bir Safha: Şimalde Harb", **Cumhuriyet**, 10.04.1940.

⁴⁸¹ Nadir Nadi, "Şimaldeki Harb ve Hadiselerin Muhtemel Neticeleri", **Cumhuriyet**, 11.04.1940.

⁴⁸² Nadir Nadi, "Almanya İskandinavıyı Kaybederse", **Cumhuriyet**, 12.04.1940.

⁴⁸³ Hem Nalına Hem Mihına, "İki Devlet Daha Gitti", **Cumhuriyet**, 11.04.1940.

aynı zamanda silahlanmak gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁸⁴ Bu işgaller üzerine Sertel, bitaraf ülkelerin artık iki seçeneği kaldığını açıklamıştır: “*Bitaraf memleketler...ya Almanyaya esir ve uşak olacaklar, yahut kendilerine istiklal ve istikbal vadeden müttefiklerle beraber olacaklardır.*”⁴⁸⁵

Daver'den farklı olarak Sadri Ertem, Norveç işgalinde bu ülkede bulunan Almanların etkisini şu sözlerle açıklamıştır: “*Norveç baskınında...şehirde turist namı altında toplanmış olan naziler istila hareketinin askeri kuvvetleri vazifelerini görmüşlerdir...Hariçte bulunan naziler, haftanın muayyen zamanlarında muayyen teşkilatın şeflerini ziyaret etmeğe, işittiklerini, duyduklarını, bildiklerini bildirmeğe mecburdurlar...Muhtelif memleketlere yayılan Almanlar, bu vazifelerini yapmadıkça vatandaşlık hizmetlerini ifa etmiş sayılmazlar...İşte Norveç baskınından alınan dersler bunlardır. Bunun için, her memlekette nazileri kontrol altına almak lazımdır.*”⁴⁸⁶ Ayrıca Ertem, bu istilaya dayanarak Nazilerin buldukları ülkelerde yaratmış oldukları tehlikeler ve tehditler için şu uyarıda bulunmuştur:

“Nazi şefi, düşmanlar üzerine askeri kuvvetler sevkmeden kaleyi içinden fethetmeyi şaşmıyan bir kaide halinde tatbik ediyor...Danimarka nazi sempatanları tarafından taze bir domuz gibi ani bir darbe ile imha edildi. Norveç limanları Norveç nazileri tarafından Alman kumandanına hediye olundu...Muhtelif memleketlerde müfrit milliyetçi, sağ cenah nasyonalisti damgasını taşıyan insanların memleketin anahtarlarını düşmana teslim ederek, istiklal bayraklarını müzelere hediye etmeleri ve kendilerini üniformalı Cermen nazileri elinde kukla haline koymaları tezatlarla dolu bir tarih hadisesidir. İnsanın aklına her rejim ile hıyanetin birleşeceği gelirdi; fakat nasyonalizmin hıyanete maske yapılacağı tahmin edilmezdi...Alman istila orduları, hücum kıtaları beraberlerinde yalnız top, tayyare, tank, mitralyöz değil, bir sürü de kukla hükümetler taşımaktadır.”⁴⁸⁷

Alman ordusu, Nisan ayında başlattığı bu saldırının ardından 10 Mayıs 1940'tan itibaren, yine bitaraf ülke olduklarını açıklayan Benelux ülkelerine yönelmiştir. Alman birlikleri, 10 Mayıs'ta Lüksemburg'u, 15 Mayıs'ta da müttefik ordularından oluşan cepheyi yararak Hollanda'yı teslim almıştır. Belçika ise İngiliz

⁴⁸⁴ Asım Us, “Tuna Havzasında Uyanıklık Hareketleri”, **Vakit**, 19.04.1940.

⁴⁸⁵ M. Zekeriya Sertel, “Sıkı Ablokanın İlk Neticesi”, **Tan**, 10.04.1940.

⁴⁸⁶ Sadri Ertem, “Her Memlekette Nazilerin Sıkı Bir Surette Kontrolü Lazımdır”, **Tan**, 15.04.1940.

⁴⁸⁷ Sadri Ertem, “Nazi Enternasyonalisi ve Kukla Hükümetler İmalathanesi”, **Tan**, 18.05.1940.

birliklerinin takviyesi sayesinde, Alman ordularına ancak 28 Mayıs'a kadar direnebilmiştir. Alman orduları, 335 bin askerden oluşan İngiliz, Fransız ve Belçika ordularını Fransa'nın Dunkergue Limanı civarında sıkıştırınca bu ordular tüm silahlarını ve malzemelerini bırakarak, İngiltere'ye kaçmak zorunda kalmıştır.⁴⁸⁸ Bu savaşla ilgili Yunus Nadi, *"Bitaraflıkta ısrar eden üç memleket daha tecavüze uğramakta ve bu suretle evvelki seneden başlayan Alman istila siyasetinin hücumuna maruz kalan memleketlerin sayısı sekize çıkmaktadır...hala bitaraflık nağmelerinden meded uman millet bulunursa onun aklına sadece şaşmak lazım gelir"* sözleriyle bu ülkeleri bitaraf kaldıkları için suçlamıştır. Nadi, bitaraf ülkelerin tek tek saldırıya uğramayı beklemek yerine birlik olup saldırılara karşı koymaları tavsiyesinde bulunmuştur.⁴⁸⁹ Benzer düşünceyle Daver *"Holanda ile Belçika, kendilerini, "bitaraflık" denilen mevhum tanrıya emanet etmişlerdi...Almanya, dün sabaha kadar bu memleketlerden sadece bitaraflık istiyordu. Onlar, Almanyayı dinleyip bitaraf kaldılar, fakat Almanya onların bitaraflığını dinlemedi"* sözleriyle bu ülkelerin bitaraf kalmalarının acısını çektiklerini belirtmiştir.⁴⁹⁰

İtalya, Almanya'nın bu zaferinden sonra, 10 Haziran'da Fransa'ya savaş ilan etmiştir. Ardından 14 Haziran 1940'ta Alman birlikleri, Fransa'ya saldırmış ve yaklaşık sekiz gün süren bir savaştan sonra 22 Haziranda bu ülkeyi teslim almışlardır. Teslim kararı, Almanya'nın I. Dünya Savaşı yenilgisini imzaladığı Fransa'nın Compiègne şehrindeki aynı vagona imzalanmıştır. Bu imzadan sonra, Fransa'nın kuzeyi Alman ordusunca işgal edilirken, güneyinde Mareşal Philippe Petain yönetiminde, Nazi yanlısı Vichy hükûmeti kurulmuştur.⁴⁹¹

Fransa zaferinin ardından Hitler, 16 Temmuz'da "Seelöwe" (Deniz Aslanı) operasyonu adını verdiği İngiltere'ye işgal emrini vermiştir. Ancak daha çok uçakların katıldığı bu saldırılardan istenen sonuç elde edilemeyince, işgal planı 17

⁴⁸⁸ Benz, **a.g.e.**, s. 434-435, 672; Broszat-Frei, **a.g.e.**, s. 260-261; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 365-368; **Cumhuriyet**, 10.-18.05.1940.

⁴⁸⁹ Yunus Nadi, "Varan Altı, Yedi, Sekiz!", **Cumhuriyet**, 11.05.1940.

⁴⁹⁰ Hem Nalina Hem Mihına, "Bitaraf Kurbanlar", **Cumhuriyet**, 11.05.1940.

⁴⁹¹ Benz, **a.g.e.**, s. 514-516; Fischer, **a.g.e.**, s. 239-244; Sternburg, **a.g.e.**, s. 89-95; Broszat-Frei, **a.g.e.**, s. 260-261.

Eylül'de belirsiz bir tarihe ertelenmiştir.⁴⁹² Ömer Rıza Doğrul'a göre, Hitler İngiltere'ye saldırı emrini, Amerikan yardımları ulaşmadan İngiltere'yi pes ettirip savaşı bitirmek için vermiştir. Ayrıca Doğrul, Almanya'nın Amerikan yardımı gelmeden savaşı kazanmak için müthiş bir yarışa girmesinin savaşın son perdesini hazırlayacağını ve demokrasi ülkelerinin karşı tarafın çöküşüne şahit olacağını belirtmiştir.⁴⁹³

Danimarka ve Norveç'in işgalini Yunus Nadi ve Nadir Nadi, müttefiklerin uyguladıkları ekonomik ambargoyu sertleştirmesinin sonucu olarak görmüşlerdir. Asım Us ve Abidin Daver ise ülkelerin bitaraf kalarak işgale zemin hazırladıkları eleştirisinde bulunmuşlardır. Zekeriya Sertel ise işgale uğramayan bitaraf ülkelerin, mutlaka iki taraftan birini seçmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Sadri Ertem ise, işgallerde Nazilerle iş birliği yapan milliyetçi unsurları eleştirmiş, Yunus Nadi ve Abidin Daver ise Benelux ülkelerinin bitaraf kaldıkları için işgale sebebiyet verdiklerini savunmuşlardır.

3. Münih Suikastı

Nazi Almanyası savaşta üst üste elde ettiği zaferleri yaşarken Roten Frontkämpferbund⁴⁹⁴ üyesi Johann Georg Elster'in 8 Kasım 1939'da Münih'teki Bürgerbraeukeller⁴⁹⁵ birahanesine zaman ayarlı bir bomba koyarak Hitler'e suikast teşebbüsünde bulunmasıyla bir sarsıntı geçirmiştir. Hitler'in konuşmasını planlanan zamandan önce başlayıp bitirmesi, onun bu saldırıdan yara almadan kurtulmasını sağlarken bombanın patlaması, 7 kişinin ölümüne ve 63 kişinin yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Suikastçı, Almanya'yı terk ederken yakalanmış ve Hitler'in emri

⁴⁹² **Cumhuriyet**, 01-27.07.1940.

⁴⁹³ Ömer Rıza Doğrul, "Son Bir Yarış", **Cumhuriyet**, 02.01.1941.

⁴⁹⁴ **RFB**: (Rote Frontkämpferbund: Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği) Alman Komünist Partisi'nin (KDP) paramiliter bir muhafız birliği olarak Weimar Cumhuriyeti döneminde 1924'te kurulmuş bir örgüttür. 1929'da faaliyetine son verilen bu örgüt, Sovyet Kızıl Ordusu niteliğinde bir ordu kurma amacıyla oluşturulmuştur. Benz, **a.g.e.**, s. 603-604.

⁴⁹⁵ **Bürgerbraeukeller**: Münih'te bulunan bu birahanedir ve politik konuşmaların yapıldığı bir mekân olmuştur. Hitler burada 8 Kasım 1923'te Bayern Eyalet Komiseri Gustav von Kahr'ın konuşmasından yararlanarak bir darbe teşebbüsünde bulunmuştur. Bu birahane daha sonra Nazilerin kalesi haline getirilmiştir. Kammer-Bratsch, **a.g.e.**, s. 42-43.

gereğince Dachau'daki toplama kampında, öldürüldüğü Nisan 1945'e kadar, Hitler'in şeref mahkûmu olarak kalmıştır.⁴⁹⁶

Bu suikast hakkında *Cumhuriyet*, Nazi yöneticilerinin Hitler'in suikasttan sağ salim kurtulmasını, Allah'ın Hitler'i koruduğu anlamını çıkardıklarını ve suikastı yabancı ellerin yaptığını belirtmiş, Nazi muhaliflerini tamamen ortadan kaldırmak için, bizzat Gestapo'nun suikastı düzenlediğine dair söylentiler olduğunu da hatırlatmıştır.⁴⁹⁷ *Ulus* da haberi, "Münih suykastı meselesinde Hitler'in eski dostu Strasser, gestapo'yu ittiham ediyor." şeklinde duyurmuştur.⁴⁹⁸

Suikast hakkında Esmer şu olasılıkları sıralamıştır: "1- Alman gazeteleri, bunun İngiltere tarafından tertip edildiğini iddia etmişlerdir, 2-...bazı Fransız gazeteleri, rayştag yangını hadisesi gibi, bunun da parti içinde bir tasfiye yapmak için gestapo tarafından tertif edilmiş bir hiyle olduğunu iddia etmektedir, 3-...Hitler'den şu veya bu sebeple memnun olmıyan Naziler tarafından hazırlanmış bir komplo olmalıdır." Yazar, olayın arkasında Nazilerce güvenilen kişilerin olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre, Nazi partisinin "Kabesi" durumunda olan bir yere yabancı birinin girmesi mümkün değildir, o hâlde Hitler'in Sovyetlerle saldırmazlık anlaşması yapmasından rahatsız olan çevreler, suikastı düzenlemişlerdir.⁴⁹⁹ Ardından *Cumhuriyet*, Fransız Havas ajansına dayanarak suikastı Röhm olayında öldürülen Georg Strasser'in kardeşinin azmettirdiğini açıklamış ve suikastla ilgili düşüncelerini aktarmıştır:

"«Münih suikasdi Himmler tarafından tertib edilmiştir...İngiltereye karşı kindar duyguları yeniden harekete getirmek ve memleket dahilindeki hasımlara, ezcümle kara cephe mensublarına karşı harekete geçmek için bahane teşkil etmek üzere bir suikasde ihtiyacı olduğunu Hess'e söylemiştir. Hess, kurban verilmemesi şartile mutabık olduğunu beyan etmiştir. Fakat Himmler ısrar etmiş, kurbanlara da ihtiyacı olduğunu aksi takdirde suikastin hakiki olduğuna hiç kimsenin inanmıyacağını söylemiştir. Nihayet şefler, kurban verilmesinde, fakat bunların ehemmiyetsiz kimseler olmasında mutabık kalmışlardır.»"⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ Benz , a.g.e., s. 420; Kammer-Bratsch, a.g.e., s. 97-98.

⁴⁹⁷ *Cumhuriyet*, 10.11.1939.

⁴⁹⁸ *Ulus*, 20.11.1939.

⁴⁹⁹ Ahmet Şükrü Esmer, "Bir Teşebbüsün Manası", *Ulus*, 12.11.1939.

⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, 23.11.1939.

Bu açıklamanın ardından Selim Ragıp Emeç, “*Olsa, olsa Hitlere suikast yapanlar, ya partinin antikomünist müfrit unsurlarıdır ki Sovyet Rusya ile yapılan anlaşmadan memnun değillerdir; yahud da bazı askeri şeflerin mühmel bırakılmalarından memnun olmiyan orduya mensub unsurlardır*”⁵⁰¹ sözleriyle ihtimalleri değerlendirmiştir. Yalçın da, “*«Rüzgar eken fırtına biçer» derler. Nasyonal-Sosyalizm ve bilhassa Führer senelerdenberidir ki rüzgar değil fırtına ekiyor. Artık böyle bir ziraatten ne mahsul almak lazımgeleceği kolayca tahmin olunabilir*” sözleriyle bu suikastın beklenen bir sonuç olduğunu açıklamış ve şu yorumda bulunmuştur: “*Bu suikast, mantıkan, nasyonal-sosyalizmin kendi içinden çıkmış olmak icab eder...Moskovada diz çöken Führere Almanlar nazarında kabil değil eski Führer olamaz...mezheblerine merbut ve o nisbette de mutassıb ve müteşebbis olan bu kimseler nasyonal-sosyalizm imanını Bolşeviklere çiğneten Führer’i feda etmeyi düşünemezler mi?*”⁵⁰² Ayrıca Zekeriya Sertel, olayı Almanya’daki genel hoşnutsuzluğun ve terör rejimine duyulan tepkinin ifadesi olarak nitelendirmiş ve rejimden hoşnut olmayan kesimleri sıraladıktan sonra şu değerlendirmede bulunmuştur: “*Bizce Münih suikastı bu umumi hoşnutsuzluğun umumi tezahüründen başka bir şey değildir.*”⁵⁰³

Türk basın mensupları genel anlamda suikasttan Hitler’in politikalarından rahatsız olan kitleleri sorumlu tutmuşlardır. Gazetecilerin pek çoğu Hitler’in Sovyetlerle yaptığı saldırmazlık anlaşmasından rahatsız olan ve buna tepki duyan Nazilerin bu suikastı yaptığını iddia etmişler, yalnızca Zekeriya Sertel, suikastı Hitler’in kararlarından mağdur olan Naziler dışındaki kitlelerin yapmış olabileceğini belirtmiştir. Elser dışında suikastla ilgili tutuklanan olmamış ve bu konudaki varsayımların gerçekliği ispatlanamamıştır.

4. Balkanların ve Girit’in İşgali

Almanya’nın savaştan önce ekonomik egemenliği altına aldığı Balkanları işgal amacıyla 1941’den itibaren hazırlıklara başladığı haberlerinin yayılması üzerine Ömer Rıza, “*Balkanlara taarruz da, son derece tehlikeli bir harekettir. Ve Almanya,*

⁵⁰¹ Selim Ragıp Emeç, “Hitler’e Yapılan Suikast”, **Son Posta**, 10.11.1939.

⁵⁰² Hüseyin Cahid Yalçın, “Münih Suikastı”, **Yeni Sabah**, 11.11.1939.

⁵⁰³ M. Zekeriya Sertel, “Münih Suikastının Manası”, **Tan**, 13.11.1939.

böyle bir harekete geçmeden önce, bin kere düşünmek ıstırarındadır” sözleriyle Almanya’nın böyle bir durum karşısında Balkan Pakti’ni bulacağından, buna cesaret edemeyeceğini açıklamış, ancak şu ihtimali de eklemiştir: “Gerçi birtakım kaynaklara Almanların Sovyetlerle anlaşıklarını, binaenaleyh Almanyanın kollarını sallaya sallaya Balkanlara karşı yürüyeceğini söylüyorlarsa da bu iddiaların hakiki bir kıymeti haiz olmadığı anlaşılıyor.”⁵⁰⁴

Hitler’in Balkanları tehdit etmek yerine, bölgede hiçbir hedefinin olmadığını açıklamasının daha doğru olacağını Yunus Nadi belirttikten sonra, İngiltere’yle davasını Balkanlarda çözmemesi gerektiğini, “İngiltere Balkanlarda değildir”⁵⁰⁵ sözleriyle anlatmıştır. Necip Ali Küçüküka da Almanya’nın Balkanları iktisadi feodal bir devlet haline getirmeyi düşündüğünden, Yugoslavya ve Bulgaristan’ı Almanya’ya karşı direnmeye çağırmıştır.⁵⁰⁶

Korkulan olmuş ve Bulgaristan, 1 Mart 1941’de Mihver’e katılmış ve bir gün sonra Alman birlikleri bu ülke topraklarına girmiştir. Bu yeni gelişme üzerine Ömer Rıza, “Bulgaristanı işgal eden yabancı kuvvetlerin dost ve misafir oldukları iddia ediliyorsa da istiklaline saygı gösteren hiçbir millet, herhangi şekilde olursa olsun yabancı bir işgale müsaade etmez. Çünkü yabancı bir işgal...bir milleti istiklalinden mahrum eder ve onu işgali yapan devletin arzu ve iradesi dahilinde harekete sevkeder”⁵⁰⁷ sözleriyle Bulgaristan’ı böyle bir işgale izin verdiği için eleştirmiştir.

Aynı konuda Falih Rıfkı ise, “Siyasi maksat, Balkanlarda henüz düşmeyen devletleri tazyik altına almak, italyan mağneviyatını takviye etmektir. Stratejik maksadın ne olduğunu da, ancak alman genelkurmayı bilir”⁵⁰⁸ sözleriyle Almanya’nın bu işgaldeki amacını açıklamıştır. Almanya’nın bu işgalle yetinmeyeceğini Zekeriya Sertel de şu sözlerle dile getirmiştir: “Almanların gayesi,

⁵⁰⁴ Ömer Rıza Doğrul, “Mihverin Yeni Manevraları”, **Cumhuriyet**, 18.01.1941.

⁵⁰⁵ Yunus Nadi, “Mihver ve Balkanlar”, **Cumhuriyet**, 01.02.1941.

⁵⁰⁶ Necip Ali Küçüküka, “Balkanlar ve Almanya”, **Cumhuriyet**, 09.02.1941.

⁵⁰⁷ Ömer Rıza Doğrul, “Bulgaristanın İşgalinden Sonra”, **Cumhuriyet**, 04.03.1941.

⁵⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, “Alman Kıtaları Bulgaristan’da”, **Ulus**, 04.03.1941.

*balkanlara ingiliz askerinin çıkmasına mani olmak ise, Alman ordularının Selaniğe inmesi ve Yunan-Bulgar sınırını kapatması lazımdır.”*⁵⁰⁹

Almanya'nın Bulgaristan'a asker sokma nedeni, kendisi için hayati önem taşıyan Romanya petrolüne ve ilerde yapmak istediği Sovyet işgalini tehlikeye sokabilecek bir saldırıyı önlemektir. Bulgaristan'ın işgalinden kısa bir süre sonra, Yugoslavya'da Alman taraftarı Prens Paul, 27 Mart 1941'de Alman karşıtı bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu darbe Hitler'in Balkan politikasını tehlikeye sokmuş ve Yugoslavya'nın işgalini gündeme getirmiştir. Bunun üzerine Zekeriya Sertel, *“Almanya, askeri hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar Yugoslavya içinden parçalamaya teşebbüs etmiştir. Bu maksatla da Hırvatları Sırpaların aleyhine tahrik etmektedir...Bu entrika ile Hırvatları Sırpalardan ayırarak Yugoslavyayı parçalamak maksadını takip etmektedir. Fakat şimdiye kadar Hırvatların bu tahrike kapıldıklarını gösteren bir emare yoktur...Onun için Almanya beklemediği ve ummadığı bir müşkül karşısında bulunmakta ve şimdilik vakit kazanmaya çalışmaktadır.”*⁵¹⁰ sözleriyle Almanya'nın Yugoslavya politikasını eleştirmiştir. Yugoslavya ve Yunanistan'a saldıran Almanya'yı Yalman da eleştirmiş ve *“Almanlar, dünyaları yerinden oynatan temiz, asil ve coşkun istiklal duygularını hiçe saymanın bedelini pek ağır bir surette ödeyeceklerdir.”*⁵¹¹ sözleriyle Almanya'nın yaptığı saldırıların bedelini ödeyeceğini belirtmiştir.

Almanya'nın Bulgaristan'ı işgal etmekle yetinmeyeceğine dair Sertel'in tahmini gerçekleşmiş ve Alman birlikleri, 9 Nisan 1941'de Yunanistan'a, üç gün sonra da Yugoslavya'ya girmiştir. Alman birlikleri, başlangıçta kısa süreli direnişlerle karşılaşmışlarsa da, iki ülke Nisan sonunda teslim olmuş, geriye sadece Girit Adası'nın işgali kalmıştır.⁵¹² Bu işgaller nedeniyle Yunus Nadi, *“Harbin Balkanlara getirilmesi Mihver devletlerinin tamamen haksız ve hiç sebepsiz tecavüzlerle vaki olduğu meydanda bir hakikattir”* sözleriyle Almanya'yı eleştirmiştir. Nadi, bu işgaller sırasında İngiltere'nin bölgede birtakım hazırlıklar

⁵⁰⁹ M. Zekeriya Sertel, “Almanya Bulgaristan'a Niçin Girdi”, **Tan**, 04.03.1941.

⁵¹⁰ M.Zekeriya Sertel, “Almanyanın Yugoslavya'ya Karşı Aldığı Vaziyet”, **Tan**, 03.04.1941.

⁵¹¹ Ahmet Emin Yalman, “Yaptıkları Yanlış Hesap”, **Vatan**, 01.04.1941.

⁵¹² Benz, **a.g.e.**, s. 431-432; **Cumhuriyet**, 07-28.04.1941.

yaptığı mazeretini Almanya'nın ileri sürmesinin gerçeği yansıtmadığını belirttiikten sonra, bu işgallerin altında yatan gerçeği şu sözlerle aktarmıştır: “Yunanistana İtalya tecavüz etti. Almanya onun başaramadığı istilayı ikmal için geldi.”⁵¹³

Nadir'e benzer şekilde Daver de “Mihver...yeni nizamının...kanlı bir tecavüz ve harb vasıtası olduğunu, dün sabahdanberi, bir defa daha ispat etmiştir. Bu nizam, balkanlara girdiği gündenberi Avrupanın bu bölgesinde ne sulh ve sükun kalmıştır, ne de huzur ve emniyet!” sözleriyle işgali ve Almanya'nın Yeni Nizam adını verdiği politikayı eleştirmiştir. Yazara göre, Almanya İngiltere'yi yenemeyeceğini anladığından Balkanlara yönelmiş, ancak bu yöneliş Sovyetleri endişelendirmiş ve onu Almanya'dan uzaklaştırmıştır. Daver, söylediklerine delil olarak, Alman işgalinin başlamasıyla, Sovyetlerin Yugoslavya'yla bir saldırmazlık anlaşması yapmasını göstermiştir. Ayrıca yazar şu benzetmeyle Almanya'nın bu işgallerle yarattığı tehlikeyi de ortaya koymuştur: “Nazi Almanyası için harb, yapışkan bir toprak olmuştur; kurtulmak için sarfettiği gayretler, büsbütün batmaktan başka netice vermeyecektir.”⁵¹⁴

Daver'e paralel görüşte olan Falih Rıfkı ise “Mihver için, bu yaz bir şey yapmak lazımdı. Bu şey, ingiliz adalarına karşı yapılmaz hale geldiği içindir ki, bu harbin kati neticesi üzerinde asla müessir olmasa bile, mihver ordularına, bir meşguliyet sahası bulmak ve bu fırsatla İtalya'yı inhilalden mümkün mertebe kurtarmağa çalışmak icabetmiştir.”⁵¹⁵ sözleriyle bu işgallerin arkasındaki gerçeği açıklamıştır. Ardından Zekeriya Sertel “Balkanlar Almanyanın anbarıdır” sözüyle bu ülkelerin Almanya açısından ekonomik önemini dile getirmiş ve Almanya'nın kurmayı düşündüğü Yeni Nizam'da bu ülkelerin düşeceği durum için, “Balkan devletleri Almanyanın birer vasal devleti haline düşeceklerdir”⁵¹⁶ sözünü iletmiştir. Ardından Yalman, “İtalya...Almanyanın planlarına ve menfaatine aykırı olarak habersizce Yunanistana saldırıyor. Tamamile eziliyor. Faşizm tehlikeye düşüyor.

⁵¹³ Yunus Nadi, “Balkanlarda İstiklal Savaşı”, **Cumhuriyet**, 07.04.1941.

⁵¹⁴ Hem Nalına Hem Mihına, “Zafer yolu Balkanlardan Geçmez”, **Cumhuriyet**, 07.04.1941.

⁵¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Balkan Muharebesi Başlamıştır”, **Ulus**, 07.04.1941.

⁵¹⁶ M.Zekeriya Sertel, “Balkanlarda Yeni Nizam”, **Tan**, 23.04.1941.

Mihverin bir kanadı çökecek, her şey bitecek.”⁵¹⁷ sözleriyle Almanya’nın Yunanistan’ı işgal nedenini açıklamıştır.

İngiltere’nin 13 Aralık 1940’ta Girit’i işgal etmesi, Almanya’nın Balkanlara ve Kuzey Afrika’ya yönelik hedeflerini tehlikeye düşürmüş ve bu nedenle 20 Mayıs 1941’de 15 bin paraşütçü askerin katılımıyla Almanya, bu adayı işgale başlamıştır. O güne kadar en büyük hava indirme operasyonu olarak nitelendirilen Almanya’nın bu hava indirme hareketine, 10 bin Yunanlı ve 32 bin İngiliz askerinden oluşan adadaki karma birlik on gün dayanabilmiş ve İngiltere 17 bin askerini sağ kurtararak Girit’i Mayıs sonunda Alman ordusuna teslim etmiştir. Böylece Almanya, Balkanlara yönelik tüm hedeflerini gerçekleştirmiş, Romanya petrollerini, Sovyetleri işgal planını ve Kuzey Afrika harekâtını tehlikeye sokacak tüm tehlikeleri bertaraf etmiştir.⁵¹⁸ Konuyla ilgili haberi *Cumhuriyet* şöyle duyurmuştur: “*Almanlar Giride hücum ettiler. Suda ve Hanya civarına 1500 paraşütçü indirildi...Alman paraşütçüler Yeni Zelanda asker kıyafetile yere inmişler.*”⁵¹⁹ Ardından Ömer Rıza, “*Almanların Girid adasına paraşütçüler indirmelerinden hedefleri, bu adayı İngilizlerin elinden alarak İngiltere aleyhinde kullanmak ve İngiltereyi şarki Akdenizden kovalamak yolundaki tedbirlerini ilerletmektir*”⁵²⁰ sözleriyle Almanya’nın adayı işgal etme nedenlerini açıklamıştır.

Almanya daha Balkanları işgal etmeden Ömer Rıza, Yunus Nadi ve Necip Ali, böyle bir olasılığa ihtimal vermemişlerdir. Asker çıkarıldıktan sonra Ömer Rıza, buna izin veren Bulgaristan’ı eleştirmiş, Sertel ise işgalin tüm Balkanlara yayılacağına haberini vermiştir. İşgali tüm Balkanlara yayan Almanya’ya eleştiri Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Abidin Daver’den gelmiştir. Almanya’nın bu işgalleriyle Türkiye’ye komşu olması ve savaş tehlikesinin Türk topraklarına iyice yaklaşması Türk basınının tamamının tepkisini çekmiştir.

⁵¹⁷ Ahmet Emin Yalman, “Alman İşgali Altındaki İtalya”, *Vatan*, 29.01.1941.

⁵¹⁸ Benz, *a.g.e.*, s. 431-432, 640.

⁵¹⁹ *Cumhuriyet*, 21.05.1941.

⁵²⁰ Ömer Rıza Doğrul, “Giride Harb”, *Cumhuriyet*, 21.05.1941.

5. Alman-Sovyet Savaşı

Balkanların ve Girit'in işgali Almanya'nın Sovyetleri işgalini tam dört hafta geciktirmiş, kış gelmeden Sovyetleri yenme planını da suya düşürmüştür. Almanya, 22 Haziran 1941'de hiçbir açıklama yapmadan Sovyetlere karşı savaş başlatmıştır. Savaş başlamadan üç gün önce Zekeriya Sertel yazdığı bir yazıda böyle bir savaşı, olası dahi görmediğini gerekçeleriyle açıklamıştır:

“Akdenizden İngiliz donanmasını çıkarmak için taarruza geçtiği, şimali Afrikada Mısırı istila için hazırlandığı ve bilhassa İngiltere ve Amerikanın gündün güne kuvvetlenmekte olduğu bir sırada Almanyanın kendisine büyük ve akibeti tehlikeli bir düşman daha kazanmak istemesi akıl ve mantıkla izahı mümkün olmayan bir harekettir. Bugün Sovyetlerle harbe girmek ise İngiltere ve Amerikaya bu hazırlıklarını tamamlamak için vakit kazandırmaktan başka bir netice vermiyecektir. Almanya Sovyet Rusyayı işgal dahi etse, düşmanları kuvvetlenirken o çok yıpranacak ve zayıflayacaktır. Bu basit hakikat karşısında Almanyanın Sovyet Rusyaya tecavüz etmeyi düşüneceğini bile kabul etmek mümkün değildir.”⁵²¹

Ancak Sertel'in akıl ve mantığa sığdıramadığı savaş çıkmıştır. Güçlü Alman ordusu karşısında Stalin'in temizlik politikasıyla birçok tecrübeli Rus komutan ordudan çıkarıldığı için oldukça zayıflayan Sovyet ordusu, daha savaşın ilk günlerinde hızla geri çekilmeye başlamıştır. Bu sayede sonbahara gelindiğinde Baltık'ın ve Beyaz Rusya'nın tamamı, Ukrayna'nın büyük kısmı Alman ordusunca işgal edilmiş ve yüz binlerce Kızıl Ordu askeri esir alınmıştır.⁵²²

Alman-Sovyet savaşı Türk basınında da yer almış ve Yunus Nadi, savaşın başlamasının 1939 Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması'nın samimiyetsizliğini ortaya koyduğunu belirttikten sonra, “Rusyaya gelince demokrasiler yerine Almanya ile anlaşarak harbi hem mümkün kılmış, hem tesir etmiş olan bu devlet, cereyan edecek harbin neticeleri üzerindeki hesaplarında yanılmış”⁵²³ sözleriyle Sovyetleri eleştirmiştir. Ömer Rıza da aynı düşünce doğrultusunda şunları söylemiştir: “Rus-Alman ademi tecavüz paktı dün hakiki mahiyetile bütün dünyanın huzuruna çıktı ve

⁵²¹ M.Zekeriya Sertel “Almanlar Sovyetlere Taarruza mı Hazırlanıyorlar”, **Tan**, 19.06.1941.

⁵²² Benz, **a.g.e.**, s. 691-692; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 369-383.

⁵²³ Yunus Nadi, “Alman-Rus Harbi”, **Cumhuriyet**, 23.06.1941.

bu vesikayı imzalayan dostlar, birbirlerinin boğazlarına sarıldılar. Hitler bu hadiseyi, arkadan vurma diye tasvir ediyor, Molotof ise bu hadisenin emsalsiz bir hıyanet olduğunu söylüyor.”⁵²⁴ Benzer düşünce doğrultusunda Falih Rıfkı, “1939 eylülüne kadar birbirlerini can düşmanı telakki eden Bolşevizm ve nasyonal sosyalizm, nihayet kati hesaplaşmaya girişmişlerdir.”⁵²⁵ sözleriyle beklenilenin gerçekleştiğini açıklamıştır.

Yaptığı şu benzetmeyle Yalman bu konudaki düşüncelerini açıklamıştır: “1939 ağustosunun son günlerinde hiç beklenmez bir evlenme haberi duyuldu: Sovyet Rusya ile Almanya arasında adeta ittifaka benzer bir pakt imzalandı, birbirinin canına susadıklarını senelerdenberi söyleyip duran Nazilik ve Bolşeviklik elele verdi. Bu garip izdivaçtan da birkaç gün içinde bir canavar doğdu ki adına İkinci Cihan Harbi denildi...Ruslarla Almanların sulh iddiasile evlenmesinden harp canavarı doğduğu gibi, nihayet birbirile boğuşmalarından da hürriyet, hakiki sulh ve hakiki demokrasi gibi güzel yavrular doğabilir.”⁵²⁶

Başlayan savaş hakkında Zekeriya Sertel de “Avrupada...yeni nizamı kurmak ve sonra Anglo-Sakson milletlerine karşı uzun bir kıta harbine girebilmek için Sovyet Rusyanın zengin ve hudutsuz kaynaklarına ihtiyaç vardır. Hatta yalnız Ukrayna ve Kafkaslar Avrupanın ihtiyacını tatmine ve Alman harp makinesine uzun seneler mukavemet imkanı vermiye kafidir. İşte bu ihtiyaç Almanyayı garpte harbe devam derken şarka dönmiye ve Sovyet Rusya'ya harp ilanına mecbur etmiştir”⁵²⁷ sözleriyle Almanya'nın bu savaşı ekonomik nedenlerle başlattığını açıklamış ve şöyle devam etmiştir: “Şüphesiz yok ki, Almanyayı Sovyet Rusyaya taarruza sevkeden en mühim sebeplerden biri de iktisadidir. Almanya Avrupadaki kıtlığı gidermek, uzun bir harbe dayanabilecek kaynaklara malik olmak için Ukraynaya ve Baku petrollerini elinde bulundurmaya ihtiyacındadır.”⁵²⁸

⁵²⁴ Ömer Rıza Doğrul “Bir Nazariyenin İflası”, **Cumhuriyet**, 23.06.1941.

⁵²⁵ Falih Rıfkı Atay, “Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında Harp”, **Ulus**, 23.06.1941.

⁵²⁶ Ahmet Emin Yalman, “Zoraki Bir İzdivacın Hikayesi”, **Vatan**, 03.07.1941.

⁵²⁷ M.Zekeriya Sertel, “Sovyetlerle Almanlar Harp Halinde”, **Tan**, 23.06.1941.

⁵²⁸ M. Zekeriya Sertel, “Alman-Sovyet Harbinin Ekonomik Tarafı”, **Tan**, 09.07.1941.

İhtimal dahilinde dahi görmediği Alman-Sovyet savaşının başlaması karşısında Sertel, savaşın nedenini Almanya'nın uzun süreli bir savaş için Sovyet ekonomik kaynaklarına duyduğu ihtiyaç olarak açıklamıştır. Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşmasına başından beri inanmadıklarını belirten Yunus Nadi, Ahmet Emin Yalman, Ömer Rıza ve Falih Rıfkı, başlayan savaşı, bu samimiyetsiz anlaşmanın sonu olarak değerlendirmişlerdir. Türk basınında savaşın başlamasını Sertel dışında diğer gazetecilerin hepsi beklenen son olarak nitelendirmiştir.

Alman ordusu, her ne kadar çok hızlı bir şekilde Sovyet topraklarında ilerlemiş olsa da kısa süre içinde bu savaşın bugüne kadar sürdürdüğü savaşların en çetini olduğunu görmüştür. Çünkü daha Kasım 1941'deki Alman ordusunun Moskova Taarruzu, çok ağır insan, materyal ve toprak kaybıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanında Sovyet ordusu, hızlı bir şekilde geri çekilmişse de savaş açısından çok önemli 2600 işletmesini Ural, Sibiry ve Orta Asya'daki daha güvenli yerlere taşımış ve bu sayede ordunun ihtiyaç duyduğu malzeme ve silah üretimine devam edebilmiştir.⁵²⁹

Bunun yanı sıra daha savaşın ilk günlerinde İngiltere ve Amerika, Sovyetlere güçlü malzeme desteği sözünü vermişler ve savaşın ilk üç ayında bu ülkeye 145 milyon dolarlık yardım sağlamışlardır. Öte yandan, Sovyet köylüsü başlangıçta Alman ordusunun kendi topraklarının işgaline Bolşevik rejimden kurtularak özgürlüğe kavuşacağı düşüncesiyle sempati duyarken Almanların uyguladıkları baskı, tarımsal ürünleri yağmalamaları ve Yahudi halkı katletmeleri sonucunda, bu sempati kısa sürede nefrete dönüşmüş ve bu nefretle partizanlara destekte bulunmuştur. Kızıl ordu kadar etkili olan partizanlar, özellikle Alman birliklerinin irtibatını kesmede büyük başarılar sağlayarak Alman ordusunu oldukça yıpratmışlardır. Bu arada Roosevelt, İngiltere'nin Almanya'ya karşı mücadelesinde destek olmak amacıyla Ödünç Verme-Kiralama Yasası⁵³⁰,nı kongreden çıkartmıştır. Ağustos 1941'de

⁵²⁹ Benz, a.g.e., s. 691-692; Armaoğlu, a.g.e., s. 371-373.

⁵³⁰ **Ödünç Verme-Kiralama Yasası:** 11 Mart 1941'de ABD'nin savunmasına önem verdiği bir ülkeye yiyecek maddeleri dahil her türlü savaş malzemesi yardımında bulunmasına izin veren bir yasadır. Bu yardımlar öncelikle İngiltere'ye daha sonra da tüm Mihver ülkelerine karşı mücadele eden ülkelere açıldı ve bu yardımların geri ödemesi savaş sonuna bırakıldı. Savaşın sonuna kadar 40 ülkeye toplam 49.1 milyar dolar yardımda bulunulmuştur. Bunlardan İngiltere 31 milyar, Sovyetler 11 milyar, Fransa 3 milyar dolar ve Çin 1,5 milyar dolar yardım aldı, toplam borcun ancak 7,78 milyar

Churchil, Roosevelt ile biraraya gelerek savaş sonrasında nasıl barış sağlayacaklarını içeren ve bugünkü Birleşmiş Milletler'in temelini teşkil eden Atlantik Bildirisi'ni⁵³¹ imzalamışlardır.⁵³²

Alman ordularının Moskova yenilgisinin ardından geri çekilmeleri üzerine Hüseyin Cahid, “*Sarsılan şey Alman silahları etrafındaki efsane ve menkıbedir. Ruslar Almanları geri atmak kabil olduğunu görmüşler ve bunu öğrenmişlerdir. Ruslar gibi bütün dünya da bu hakikati seyretmiştir...Almanlar için ilk muvaffakiyetsizlik*”⁵³³ sözleriyle Alman ordusunun yenilmez olduğuna dair efsanenin sona erdiğini aktarmıştır. Peyami Safa da “*Doğu cephesinde Alman ileri yürüyüşü, lastiği patlıyan bir kamyon gibi, ansızın niçin durdu? Resmi sebep...Kış. Fakat bu, septik bir zekayı doyurabilecek yeterlikte (kifayette) bir sebep değildir. Rusyada karakış bastıralı bir aydan fazla oluyor*” sözleriyle Alman ordularının ilerleyişinin durma nedenini sorgulamıştır.⁵³⁴ Daver de “*Alman orduları, soğuk fena bastırdı, diye çekilmeğe başladılar...Onun böyle yapışına dört türlü mana veriliyor:1. Almanlar, Rusyanın kışı ve Kızıldudunun dayanışı karşısında mağlub oldular; onun için çekiliyorlar, 2. Almanlar Rusları aldatıp istedikleri yerde ve istedikleri zaman baskın yapmak için sevkulceysi bir çekilme yapıyorlar, 3. Almanlar, kışın harbetmek güç olan Rusyayı bahara bırakıp kışın harbetmek kolay olan Libyaya gideceklerdir, 4. Almanlar, belki de Britanya adalarına hücum etmek üzere, şarkta müdafaada kalıyorlar*”⁵³⁵ sözleriyle Almanya'nın geri çekilmesindeki olasılıkları ortaya koymuştur.

ödedikten sonra savaştan çıkan ülkeler bu borçları ödeyemeyeceklerini açıklayınca bu borçlar tamamen Amerika tarafından silinmiştir. Oran, **a.g.e.**, s. 411.

⁵³¹ **Atlantik Bildirisi:** İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Başbakanı Churchill ile o sırada henüz savaşa girmemiş olan ABD Başkanı Roosevelt arasında Kanada açıklarında bir savaş gemisinde yapılan ve beş gün süren görüşmeler sonucunda 14 Ağustos 1941'de 8 maddelik Atlantik Bildirisi imzalanmıştır. Bu bildiri, Amerikanın tarafsızlığını yitirdiğinin de bir göstergesidir: Bildiri şunları içermektedir: 1)Savaştan sonra toprak kazanılmayacak; 2)İlgili halkın onayı olmadan toprak değişikliği yapılmayacak; 3)Uluslar kendi geleceklerini kendileri saptayacak; 4) Uluslararası iş birliği gerçekleştirilip geliştirilecek; 5)Temel hammaddelerden eşit bir şekilde yararlanılacak; 6)İnsanlar korku ve açlıktan kurtarılacak; 7)Açık denizlerde ticaret serbestliği gerçekleştirilecek, 8)Mihver devletleri silahtan arındırılacak ve savaştan sonra topyekun silahsızlanmaya gidilecek. Bu maddeler daha sonra Birleşmiş Milletler sözleşmesine ilave edilmiştir. Benz, **a.g.e.**, s. 419.

⁵³² Benz, **a.g.e.**, s. 691-692; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 371-373; Oran, **a.g.e.**, s. 412-413.

⁵³³ Hüseyin Cahid Yalçın, “Kaydedilen İlk Muvaffakiyetsizlik”, **Yeni Sabah**, 01.12.1941.

⁵³⁴ Peyami Safa, “Niçin Durakladılar?”, **Tasvir Efkar**, 12.12.1941.

⁵³⁵ Hem Nalına Hem Mihına, “Almanlar, Niçin Çekiliyorlar”, **Cumhuriyet**, 13.12.1941.

Sovyetlerde yaşanan bu başarısızlığın ardından Hitler, 19 Aralık 1941’de General Brauchitsch’i görevden alarak onun görevini üstlenmiştir. Bu haberi *Cumhuriyet* şöyle duyurmuştur: “Hitler kara orduları başkumandanlığını uhdesine aldı. Karar, mes’uliyeti bizzat yüklenme arzusundan doğmuştur. Hitlerin beyannamesi: «Doğudaki muzaffer orduyu mevzi cephesine yerleştirmek lazımdır. İlbaharda taarruz harbine derhal başlanması için hazırlıklar yapılacaktır, daha başka kat’i harb tedbirlerinin tatbiki da yakındır.»⁵³⁶ Aynı konuda Doğrul, “Onun bu sırada başkumandanlığı deruhte etmesi de Alman milletinin itimadını her halde kuvvetlendirecek ve Almanya dahili bir mesele tahaddüs etmesini bekleyenlerin bu intizamı boşa çıkaracaktır”⁵³⁷ sözleriyle görev değişimini haklı bulmuştur.

Alman ordusunda meydana gelen bu değişiklikten önce, Avrupa savaşını bir dünya savaşı hâline dönüştürecek şu gelişme yaşanmıştır: Japonlar 7 Aralık 1941’de hiç uyardırmadan ABD’nin Havai’deki Pearl Harbor Limanı’na saldırmış, bir gün sonra Amerika, Japonya’ya 11 Aralık’ta da Almanya Amerika’ya savaş ilan etmiştir. Böylece ABD kısmen tarafsız bir politika izlediği savaşa, doğrudan katılmış ve dünya savaşı başlamıştır.

6. Zafer Yıllarında Gündelik Yaşam ve Ekonomi

Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya’da savaş şartları günlük yaşama hâkim olmuştur. Geceleri karartma uygulanmaya başlanmış, kültürel faaliyetlerin akşam seansları iptal edilmiş, yabancı radyoları dinlemek ve Yahudilerin yurt dışına çıkışları yasaklanmış, savaş karşıtları infaz edilmeye başlanmış, gıda düzenlemesi yürürlüğe sokularak kartla dağıtımına başlanmıştır. Bu değişimlerle ilgili *Tan* Almanya’dan yeni dönen bir Türk işadınının izlenimlerini aktarmıştır. Bu işadamı, ülkede ordu mensuplarının yiyeceği içeceği karşılandığı ve maaş aldıkları için, en iyi durumda olduklarını, Alman halkının ise, giysi ve gıda ihtiyaçları karneye bağlandığından savaştan memnun olmadığını belirtmiştir.⁵³⁸

⁵³⁶ *Cumhuriyet*, 22.12.1941.

⁵³⁷ Ömer Rıza Doğrul, “Hitler’in Başkumandanlığı”, *Cumhuriyet*, 23.12.1941.

⁵³⁸ *Tan*, 23.10.1939.

Ulus da *Neue Züricher Zeitung*'un haberine dayanarak savaşa birlikte Yahudilerin ülkeyi terk etmeye zorlandıklarını, bankalardaki hesaplarına, iş yerlerine ve gayri menkullerine el konulduğunu açıklamıştır.⁵³⁹ *Tan*, “*Berlinde vesikasız bir şey almaya imkan yok. Otomobile binmek imtiyazı yalnızca nazist memurlara mahsustur...Hiçbir Alman, kati bir zaruret hiss olunmadıkça, memleket haricine çıkamıyor...Evlerin ve bahçelerin demir kapıları...toplattırıldı*”⁵⁴⁰ sözleriyle Almanya'daki yaşantının ağırlığını anlatmıştır. Ardından Burhan Felek, “*Nüfus başına ayda bir kilo et verilmektedir. Kahve ve çay yoktur...Alman parası hakkında yaptığım tetkikata göre kara borsada bir İngiliz lirası 110 marktır. Resmi piyasada ise 10 mark*”⁵⁴¹ sözleriyle yaşanan ekonomik şartların zorluğunu dile getirmiştir.

Savaşla birlikte uygulanan yasak ve baskıyı Abidin Daver, “*Almanların ecnebi radyolarını dinlemekten menetmenin sebebi...böyle bir zamanda, düşman karargahlarının gevezeliklerini dinlemek ayıp imiş...Ayıp bir şey yapan ferdlerin ölüm cezasına çarptılmaları daha ayıp değil midir?...daha harbin ilk gününden itibaren Alman milletinin kulaklarını koparmağa kalkıştılar.*”⁵⁴² sözleriyle eleştirmiştir. Benzer eleştiri Esmer'den gelmiştir: “*Senelerdenberi alman milletinin kulakları tıkanmış, dili bağlanmış, gözleri kapanmıştır...İngiliz tayyareleri tarafından atılan beyannamelerin okunması, ölüm cezasını müstelzimdir. Sonra Almanya matbuatı ve alman radyoları, alman halkına hadiseleri Nazi görüşüyle anlatmakta ve tefsir etmektedir. Bu tefsilerin hakikat ile hiçbir alakası olmadığını söylemeye lüzum bile yoktur.*”⁵⁴³

Bu eleştiriden sonra *Tan*, uygulanan radyo yasağıyla ilgili Almanya'dan gelen Türk öğrencilerin izlenimini şöyle aktarmıştır: “*Almanyada ecnebi radyo istasyonlarını dinlemek yasağı yabancılara da teşmil edilmiştir. Yanlışlıkla bir ecnebi istasyonunu açan dokuz yaşında bir çocuğun annesine 3 ay hapis cezası verilmiştir.*”⁵⁴⁴ Uygulanan önlemlere uyulmadığı takdirde olabileceklerin örneğini

⁵³⁹ *Ulus*, 17.02.1940.

⁵⁴⁰ Bitaraf Bir Müşahit, “Almanyanın İçyüzü”, *Tan*, 05.-07.02.1940.

⁵⁴¹ Burhan Felek, “Almanyada Nasıl Geçiniyorlar?”, *Tan*, 20.04.1940.

⁵⁴² Hem Nalina Hem Mihına, “Zayıf Sözler”, *Cumhuriyet*, 14.09.1939.

⁵⁴³ Ahmet Şükrü Esmer, “Cephe Gerisindeki Harp”, *Ulus*, 15.09.1939.

⁵⁴⁴ *Tan*, 12.02.1940.

Cumhuriyet, “*Völkişer Beobachter* gazetesine göre, izinsiz 100 domuz kesen bir ihtikarcı, 500 tavuk çalan bir hırsız, askere gönderilen paketlerden sigara çalan bir kadın ölüme mahkum edilmiş ve idam olunmuşlardır. Muhakeme ve idamlar görülmemiş bir süratle yapılmaktadır”⁵⁴⁵ sözleriyle vermiştir.

Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya’yı etkileyen en büyük gelişmelerden biri de müttefiklerin koyduğu ablukadır. Bu ablukanın Almanya’da yarattığı durumu Nadir Nadi, “*Berlin hükümeti...ablukadan çektiği ıstırapı azaltmak için...civar memleketler üzerine mütemadiyen artan bir tazyik icra ediyor...Diyebiliriz ki, harb içinde bulunan Almanya, etrafını saran müşkülata göğüs gerebilmek için komşularına dayanıyor ve onları ezercesine istismar ediyor...abluka, Almanyayı tek başına yıpratacak kadar kuvvetli bir silahtır.*”⁵⁴⁶ sözleriyle ifade etmiştir.

Müttefiklerin uyguladıkları ablukanın yaratmış olduğu zorlukları yok edebilmek için Almanya, Sovyetlerle 11 Şubat 1940’ta imzaladığı anlaşmayla ihtiyaç duyulan ham madde ve gıda ürününü bu ülkeden sağlama garantisi elde etmiştir.⁵⁴⁷ Esmer, bu ticaretin abluka nedeniyle deniz yoluyla yapılmasının mümkün olmadığı için, Sovyetlerin ticari ulaşımını yeniden düzenlemesi gerektiğini, ancak böyle bir düzenlemenin Sovyetlerin iktisadi sistemini alt üst edeceği için bunun da gerçekleşmesinin mümkün olmadığını yazmıştır.⁵⁴⁸ Ayrıca Şükrü, Almanya’nın Sovyetlerle yaptığı bu ticaret anlaşmalarının aslında, 1914 ablukası nedeniyle açlık çekmiş ve hâlâ bunun korkusunu yaşayan halkın sırf maneviyatını yükseltmek amacıyla yapıldığını ve bu nedenle de bu anlaşmaların maddi beklentilerden daha çok manevi beklentilere cevap verdiğini belirtmiştir.⁵⁴⁹

Esmer’in görüşüne yakın olarak Zekeriya Sertel “*İmzalanan bütün bu anlaşmalar Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki dostane münasebetleri tebarüz ettirmekte olduğu gibi bu münasebetlerin inkişafı ve tarsini için iki tarafca beslenen*

⁵⁴⁵ *Cumhuriyet*, 11.08.1941.

⁵⁴⁶ Nadir, Nadi, “Abluka, Tek Başına Almanya’yı Yıpratacaktır”, *Cumhuriyet*, 09.04.1940.

⁵⁴⁷ *Cumhuriyet*, 19.02.1940.

⁵⁴⁸ Ahmet Şükrü Esmer, “Alman İktisadi İş Birliği”, *Ulus*, 15.02.1940.

⁵⁴⁹ Ahmet Şükrü Esmer, “Almanya-Sovyet Ticaret Anlaşması”, *Ulus*, 13.01.1941.

hüsniyeti de meydana koymaktadır”⁵⁵⁰ sözleriyle ticaret anlaşmaların maddi yarardan çok manevi desteğe yönelik olduğunu açıklamıştır. Bir yandan Almanya, ablukaya karşı Sovyetlerle ticaret anlaşması yaparak ekonomik olarak rahatlamaya çalışırken diğer yandan üretemediği ürünlerin ikamesini ülkesinde sağlamaya çalışmıştır.

Almanya’ya uygulanan bu abluka nedeniyle geliştirilen ikame sanayii hakkında Mümtaz Faik Fenik şu açıklamayı yapmıştır: “*Harp, ikame kanununun doğurduğu Ersatz sanayiini daha genişletmiştir...Ersatz sanayiini kurmak için muazzam bir sermaye yatırılmış, bir sürü teknisyenler, kimyakerler, mühendisler, bütün mesailerini bu Ersatz işine hasretmişlerdir.*”⁵⁵¹ Ayrıca Sadreddin Enver, Almanya’nın savaşta işgal ettiği ülkelerle kendi savaş ekonomisini ve mekanizmasını ayakta tutmaya çalışmasına rağmen yine de gıda ve sanayi açısından zorluk çektiğini ifade etmiştir.⁵⁵²

B. Duraklama ve Gerileme Yılları (1942-1943)

Alman ordusu her ne kadar 1941 Kasımında Sovyet karşı taarruzuyla ilk kez geri çekilmek zorunda kalmışsa da 1942 yılında Wolga’ya kadar olan Güney Rusya stratejik bölgesinde, Stalingrad’ta ve Kuzey Kafkasya petrol bölgesinde toprak kazanımlarını sürdürmüştür. 1942 başından 1943 başına kadar savaş bu cephelerde yapılmıştır. Almanya’nın yeni toprak kazanımları, ordusunun tüm gücünü yok etmiş ve Stalingrad yenilgisiyle Ocak 1943’te bir felakete dönüşmüştür. Bu yenilgiden sonra savaşın kaderi hızla değişmeye başlamış ve Alman ordusu sürekli olarak gerilemiştir. Aynı anda 1942 yazında Afrika’da Mareşal Rommel komutasında bulunan Alman-İtalyan orduları lojistik hatlarının çok fazla açık olması nedeniyle Mısır İskenderiye’de İngiliz generalinin komutasındaki müttefik orduları karşısında durmak zorunda kalmıştır. Ekim 1942’de hızlı bir şekilde geri çekilen Alman ordularına son darbeyi, Mayıs 1943’te Tunus’ta Amerikalı General Eisenhower vurmuş ve bu orduları teslim almıştır. Artık Kuzey Afrika’da müttefik ordularının

⁵⁵⁰ M.Zekeriya Sertel, “Sovyet Rusya ve Almanya Münasebetleri”, **Tan**, 13.01.1941.

⁵⁵¹ Mümtaz Faik Fenik, “Asıl Yerine Taklidini İkame Usulü: Ersatz”, **Ulus**, 29.03.1940.

⁵⁵² Sadreddin Enver, “Almanya’nın Harp Menbaı!”, **Ulus**, 01.04.1941.

önünde hiçbir mihver ordusu kalmamıştır. Temmuz 1943'te Anglo-Amerikan orduları Kuzey Afrika'dan Sicilya'yı geçerek savaşı Avrupa'ya taşımışlardır. Bundan altı hafta sonra da savaş bıkkını İtalyanlar Mussolini'yi devirerek, Eylül 1943'te müttefiklere teslim olmuşlardır. İtalya'nın teslimiyetine rağmen, buradaki Alman direnişi Nisan 1945'e kadar sürmüş, ancak bu durum Doğu Cephesi'nde bulunan orduları Almanya'nın takviye etmesine engel olmuştur.⁵⁵³

1. Hitler'in Bolşevizmle Mücadelesi

Hitler, Sovyetlerle yürüttüğü savaştaki yenilgilerinin etkisiyle, 1943 yılından itibaren düne kadar cephe aldığı Batılı ülkeleri yanına çekebilmek için, sürekli olarak Bolşevizm tehlikesini işlemeye başlamıştır. Buradaki amaç, ülkesinin yenilmesi durumunda Avrupa ülkelerinin komünizm tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı korkusunu yayarak bu ülkelerin mümkünse desteğini alabilmek, hiç olmazsa müttefikler arasında bir bölünme sağlamak, ya da en azından bu ülkelerin Sovyetlere olan desteğini çekmek için bir kamuoyu baskısı yaratmaktır.

Alman liderinin bu propagandasıyla ilgili *Cumhuriyet* şunları yazmıştır: “Alman Führer’i, meselenin ya Komünizmin Avrupaya yayılması, yahud da Almanyanın zaferi olduğunu söyledi. Almanya mağlub olursa Bolşevik dalgası Avrupa milletlerini ve Avrupa kültürünü ezerek Avrupayı Rusyadaki sefil duruma sokacaktır.”⁵⁵⁴ Hitler’in işaret ettiği tehlikeyi Goebbels, 18 Şubat 1943'te Sportpalast'ta yaptığı konuşmada şöyle dile getirmiştir: “Goebbels dedi ki: ...Eğer Alman orduları şarktan gelecek tehlikeyi önleyemeyecek olursa, Alman Reich’i ve bütün Avrupa, Bolşevikliğin zebunu olacaktır. Tehlike artık görülmüştür...Bolşeviklik hiçbir millet önünde durmayacaktır. Moskovanın hedefi bütün Avrupa milletlerinin Bolşevikleştirilmesidir.”⁵⁵⁵

Goebbels'in bu konuşmasına eleştiri Zekeriya Sertel'den şu ifadelerle gelmiştir: “Dr. Goebbels'in son nutku, gemisi su almıya başlıyan bir süvarinin

⁵⁵³ Benz, a.g.e., s. 691-692; Armaoğlu, a.g.e., s. 383-387.

⁵⁵⁴ *Cumhuriyet*, 31.01.1943.

⁵⁵⁵ *Cumhuriyet*, 19.02.1943.

etraftan imdat istemesini pek andırıyor. «gemi su almıya başladı, battıyoruz!» diye bağıyor...Fakat hiçbir devlet adamı Dr. Goebbels'in bu defaki nutkunda olduğu gibi, bu derece acı acı bağırmanın, etrafından yardım ve imdat istememiştir.”⁵⁵⁶

Nadir Nadi de Hitler'in işaret ettiği Bolşevik tehlikesi karşısında Avrupa ülkelerinin sessizliğinin nedenini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çünkü harb başından beri götüğü “hayat sahası” politikasile, Almanya, Avrupalı milletleri her gün kendinden biraz daha kaçırırken, Sovyet Rusya, hürriyet ve istiklal prensiplerine dair ileri sürmekten bıkmadığı fikirlerle, o milletlerin, kendine karşı daha az çekingen bir tavır takınmasına sebep olmuştur...Hayat sahası nazariyesinin hiçbir zaman Avrupada bir Alman hegemonyası halinde kendini götüremeyeceğini...millet şuuruna ermiş bir dünya parçası üzerinde bir müstemleke zihniyetinin yaşayamayacağını üç yıl önce burada yazmışım. Varılamayacak bir gaye uğrunda bugüne kadar ısrar etmekle Almanlar hem bir çok milletleri gücendirmek, hem de karşı taraf propagandasına üstünlük imkanları vermek suretile çok sıkıntılı bir vaziyete düştüler.”⁵⁵⁷

Hitler'in Bolşevizm tehlikesi propagandasına yönelik Zekeriya Sertel aşağıdaki yazısında hem bu propagandanın gerçek amacını ortaya koymuş hem de buna inanan Türk gazetecilerini eleştirmiştir: “Zaferden ümidini kestiği gündenberi müttefikler arasına ikilik sokmak maksadile nazi liderlerinden yükselen bu feryadın bu defa Hitler tarafından da tekrar edilmesi, bizde nazi zaferine inananların korkularını meydana vurmalarına sebep olmuştur. Bizdeki nazi taraftarları da Hitlere hak veriyorlar. Almanya mağlup olduğu takdirde Avrupanın böyle bir tehlike ile karşılaşacağını söylüyorlar. Onlar da Hitler gibi...Rusya galip gelince Avrupanın Rus nüfuzu altına girmesi tehlikesile karşılaşacağına göre Almanyanın galip gelmesini tercih ediyorlar.”⁵⁵⁸ Ahmet Emin Yalman ise Hitler'in bu propagandasının altındaki gerçeği şöyle açıklamış ve eleştirmiştir: “Bugün nazi Almanyasının başlıca ümidi, hasımlarını ikiye bölerek korkunç bir akıbetten kurtulmak veya daha iyisi bunlardan birile el ele vererek diğerini tepelemektir...Almanya bu harbe, dünyayı Bolşevik tehlikesinden korumak ve medeniyetin iki bin senelik başarılarını kurtarmak

⁵⁵⁶ M. Zekeriya Sertel, “Almanya S.O.S. İşareti Veriyor”, **Tan**, 20.02.1943.

⁵⁵⁷ Nadir Nadi, “Hayat Sahası Politikası Varken”, **Cumhuriyet**, 29.11.1943.

⁵⁵⁸ M. Zekeriya Sertel, “Hitlerin Bahsettiği Tehlike”, **Tan**, 02.02.1944.

iddiasile girişmemiştir. Tamamile aksine olarak Ruslarla bir dostluk paktı kurmuş, onlarla tatlı tatlı söyleşmiş, paktı arkasını vererek dünyaya meydan okumuştur.”⁵⁵⁹

Bunun yanında Yalçın Hitler’in bu propagandasına inanmanın neye yol açacağını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bolşevik emperyalizminden evvel Avrupayı tehdit etmiş ve tehdidini büyük bir şiddete ve büyük bir nisbette fiile çıkarmış bir tehlike daha vardır ki o da Nazi emperyalizmidir...Eğer bir Bolşevik tehlikesi varsa bunun çaresi muhakkak ki Almanyanın arkasına katılıp intihar etmekte değildir.”⁵⁶⁰*

Ahmet Şükrü de bu propagandayı şu sözlerle eleştirmiştir: “*Halbuki aynı nazi partisi, ikinci dünya harbini çıkarabilmek için, bugün dünyaya tehlike diye sunduğu Bolşeviklik ile, 1939 ağustosunda anlaşmakta en ufak bir mahzur bile görmemişti...Şimdi Almanya yenilirse, Bolşeviklik galip gelecektir diyerek bu çıkmazdan kurtulmanın yolu aranmaktadır. Fakat Nazi partisinin taarruzuna hedef olan devletler, aralarında her noktada tam bir dayanışma kurmamış olsalar bile, her halde nazi Almanyasını yenmek gayesi etrafında sağlam birleşmişlerdir.”⁵⁶¹*

Hitler’in Bolşevizm tehlikesi sözlerine destek, Cumhuriyet gazetesinde isimsiz olarak çıkan bir yazıdan gelmiştir: “*1933 yılında aşırı sol cereyanlara tabi Almanların sayısı birkaç milyondan fazla idi. Nasyonal sosyalizmin temsil ettiği eklektik ideal o cereyanı kaldırdı. Fakat, yarın harbi kaybederse, aynı cereyanın belki daha büyük bir hırsla yeniden ayaklanmıyacağını kim temin edebilir?...Milli birliği ikinci defa parçalanacak olan bir Almanya, belki yabancı orduların istilasını beklemeden de müthiş bir çığ halinde aşırı cereyanlara kapılabilir. Üzerinde düşünülmesi icab eden asıl tehlike de galiba budur.”⁵⁶²*

Hitler’in bu propagandasına desteği Peyami Safa şu sözlerle vermiştir: “*Hitler, Avrupayı doğudan yıkmaya gelen Bolşeviklere, havadan yıkmaya gelen demokrasilere karşı medeniyeti müdafaa ettiği iddiasındadır. Şüphesiz Avrupa, Bolşevizmin tehdidi ve demokrasinin bombaları altında yıkılıyor.”⁵⁶³*

Ardından Tasvir şu sözlerle Hitler’in bu propagandasını desteklemiştir: “*Hitler’in bu harbin sonunda Avrupanın bir bakımdan arzedeceği*

⁵⁵⁹ Ahmet Emin Yalman, “B.Hitler’in Nutkundan Bir Netice Çıkabilir mi?”, **Vatan**, 01.02.1944.

⁵⁶⁰ Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Propagandasının Ümitsizce Çırpınmaları”, **Tanin**, 24.02.1944.

⁵⁶¹ Ahmet Şükrü Esmer, “Nazi Bayramı”, **Ulus**, 02.02.1944.

⁵⁶² Cumhuriyet, “Asıl Tehlike”, **Cumhuriyet**, 02.02.1943.

⁵⁶³ Peyami Safa, “Hitler ve Avrupa”, **Tasviri Efkar**, 01.02.1944.

siyasi çehre hakkındaki görüşlerini pek yersiz ve yolsuz addetmek doğru olmaz zannındayız. Filhakika bu harpten, Avrupa kıtası itibarile muzaffer çıkacak olan ya Almanya veya Rusyadır...İşte, başka cihetleri zayıf görünen M. Hitler'in yeni nutkunun bilakis bu hakikatleri şerh ve ilan eden kısmı çok kuvvetlidir ve çok isabetlidir.”⁵⁶⁴

Hitler'in Bolşevizm tehlikesi propagandasına eleştiri Zekeriya Sertel, Nadir Nadi, Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Cahid ve Ahmet Şükrü Esmer'den gelmiş iken, bu sözlere inanarak Almanya'nın yenilmesi durumunda Avrupa'nın bir Bolşevik tehlikesine maruz kalacağını savunmak, Peyami Safa, *Tasviri Efkar* ve *Cumhuriyet*'e düşmüştür. İlginç olan ise *Cumhuriyet*'te isimsiz olarak çıkan yazı, bu propagandaya destek verirken aynı gazetenin yazarı Nadir Nadi'nin buna karşı çıkmasıdır.

2. Muhalefetin ve Yahudilerin Durumu

Almanya'da Hitler iktidarının muhalefeti yok etmeye yönelik aldığı sıkı önlemler ve uyguladığı baskı ve şiddet rejimi sonucu, rejim muhalifleri ya sindirilmiş ya da ülke dışına kaçmıştır. Nazi rejimine karşı sadece kilise, birtakım direnişler göstermişse de hükûmetin din adamlarına yönelik uyguladığı baskı ve şiddet neticesinde onların da sesleri kısılmıştır. Uzun süredir sessiz kalan muhalefet küçük gruplar şeklinde örgütlenmiş, fakat 1942 yılına kadar pek ses çıkaramamıştır. Ancak Almanya'nın Sovyetlerde yaşadığı yenilgilerin ardından ülke ve dünya kamuoyunda prestijinin sarsılmaya başlamasıyla Almanya'daki muhalif gruplar yaptıkları değişik eylem ve çalışmalarla varlıklarını göstermişlerdir.⁵⁶⁵ Sovyet Cephesi'ndeki yenilgilerin ardından Almanya'da meydana gelen değişikliği *Vatan* şu sözlerle açıklamıştır: “Alman askeri, harbin ilk yılında uçarak zafere koşuyordu. İkinci yılında harbi tabii buluyor ve döğüşüyordu. Üçüncü yılında ağır buluyor ve niçin Rusya içerilerine kadar giderek zahmetler içinde bir kış geçirdiği, niçin döğüştüğü, harpte zengin olanların ne olacağı hakkında sualler soruyor.”⁵⁶⁶ Alman askerindeki

⁵⁶⁴ Tasviri Efkar, “M. Hitlerin Görüşleri Yersiz ve Yolsuz Olmasa Gerek”, *Tasviri Efkar*, 01.02.1944.

⁵⁶⁵ Benz, *a.g.e.*, s. 769, 870-871; Kammer, *a.g.e.*, s. 240-241

⁵⁶⁶ M. H. Zal, “Almanya'da Tenkid Meyilleri Artıyor”, *Vatan*, 15.04.1942.

bu değişiklik doğal olarak ülkeye de yansımış ve Nazi rejiminden memnuniyetsiz bir kitle oluşmuş ve bu sayede muhalefet sesini çıkarmaya başlamıştır. *Cumhuriyet* rejim muhalifi eylemlere yönelik olarak şu haberi vermiştir: “Geçen pazar günü Berlinde nazi aleyhtarı binlerce risale dağıtılmıştır. Bu risalelerdeki yazılardan bir parçası şudur: “Milletimizi harab edenlere karşı bütün enerjimizi topluyalım. Kahrolsun naziler!” Bütün bu faaliyet bir müddettenberi almanyada kuvvetli bir gizli faaliyet mevcut olduğunu göstermektedir.”⁵⁶⁷

Aynı konuda Zekeriya Sertel “Almanyadaki gizli faaliyetlerin birdenbire kendini açığa vurması da, Alman milletinin faşizmin kuvvetli tazyiki karşısında dahi idarecilerine karşı duyduğu muhalefeti gösterebilecek kadar kuvvetlendiğine alamettir. Siyasi ve içtimai bir tehlike de Almanya haricindeki sosyal demokrat, sosyalist, komünist Almanların faaliyete geçmiş olmasıdır...Nazizmin baskısı altında susan bu kuvvetler, şüphesiz ki harekete geçmek için daha müsait bir zamanı bekleyeceklerdir”⁵⁶⁸ sözleriyle Almanya’da muhalefet hareketinin geldiği durumu açıklamıştır. Ardından Yazman, Almanya’daki muhalefetin temelini oluşturan Alman halkının hoşnutsuzluk nedenlerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Alman milletinde esaslı hoşnutsuzluk Sovyet cephesindeki muvaffakiyetsizlikler üzerine ilan edilen tam seferberlikle başlar...Orta yaşlılarla çok gençler de işlerinden ve yerlerinden koparılıp cephelere sürülmeğe başlayınca hoşnutsuzluklar da kendini gösterdi...Muhaliplerin ve gayri memnunların artmasının ikinci sebebi de hava bombardımanları oldu. Bu bombardımanlar bir taraftan halkın maneviyatını bozarken diğer taraftan yüz binlerce insanın yersiz, yurtsuz kalmasına ve memleketin içine yayılıp dağılmasına sebep oluyor...diğer yandan ise SS kıtaları arasında bulunanların bir kısmı asker ve diğer kısmı ise polislerdir. Asker olanlar cephede çarpışırken polis olanlar ise daha ziyade savaştan uzak ülke iç güvenliğiyle uğraşmaktadırlar ve bu iki grup arasında hoşnutsuzluk doğurmakta ve bundan rejim muhalifleri yararlanmayı ummaktadırlar. Muhaliplerin diğer ümidi ise Rusyada oluşturulan «Hür Alman Komitesi » ve « Alman subay cemiyeti » dir.”⁵⁶⁹

Almanya’da muhalefet konusunda bu gelişmeler yaşanırken Yahudilere yönelik baskı ve şiddet artmış ve pek çok yeni yasak getirilmiştir. Yahudilerin

⁵⁶⁷ *Cumhuriyet*, 23.07.1943.

⁵⁶⁸ M. Zekeriya Sertel, “Almanyayı Tehdit Eden Tehlikeler”, *Tan*, 02.08.1943.

⁵⁶⁹ M.Şevki Yazman, “Almanyada Muhalefet”, *Vatan*, 27.11.1943.

fotoğraf makinesi, radyo, telefon hatta bisiklet dahi bulundurmaları, 1941 Aralık ayından itibaren de halka açık iletişim araçlarını kullanmaları yasaklanmıştır. Aynı yılın Eylül ayından itibaren Yahudi yıldızı taşımaları zorunlu hâle getirilmiştir. Bu önlemler, aslında Yahudilerin toplama kamplarında katledilmeleri için bir hazırlık niteliğindedir. Ekim 1941’de de Yahudilerin seyahat yapmaları yasaklanmıştır. Özellikle 20 Ocak 1942’de RSHA (Reichssicherheitshauptamt: İmparatorluk Güvenlik Kurumu)⁵⁷⁰ Başkanı Reinhard Heydrich başkanlığında toplanan Wannsee Konferansı’nda Yahudi sorununa kesin çözüm sağlanmasına karar verilmiştir. Bu karar, Yahudilerin imha odalarında toplu olarak katledilmeleri anlamına gelmektedir. Nitekim bu karar doğrultusunda 12 Mayıs’ta Auschwitz-Birkenau toplama kampında 1500 Yahudi’nin ilk kez toplu imhası gerçekleştirilmiştir. Bu gerçekleştikten hemen sonra, Yahudiler katledilmek üzere Auschwitz’e gönderilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Yahudilerin çoğu, zorunlu işçi adı altında ücretsiz olarak değişik sanayi dallarında çalıştırılmaya başlanmıştır.⁵⁷¹

Yahudilere yönelik uygulamalar için Burhan Felek “*Yahudilere gelince; gıda kartları onlara da aynı miktarda verilmekte ise de elbise kartı verilmemektedir...Parklarda Yahudilerin oturacağı sıraların rengi sarı, Almanlarınkı yeşildir*”⁵⁷² düşüncesini dile getirmiş; Doğrul da Yahudiler Alman ırkının ariliğini bozdukları ve ülkenin gelişmesini engelledikleri için yok edilmeleri gerektiğine dair Nazi düşüncesine yer vermiştir.⁵⁷³ Sabiha Sertel ise “*Yahudilerin Avrupada maruz kaldıkları zulüm, hürriyet ve insaniyeti seven bütün ülkelerde nefretle karşılandığı gibi, Yahudi meselesi harp sonu dünyasında halli zaruri bir dava halini aldı*”⁵⁷⁴ sözleriyle Almanya’da Yahudilere yapılan zulmü eleştirmiştir.

⁵⁷⁰ **RSHA:** (Reichssicherheitshauptamt: İmparatorluk Güvenlik Kurumu) 27 Eylül 1939’da SS lideri Himmler tarafından Sicherheitspolizei (Sipo) und Sicherheitsdienst (SD) adlı güvenlik kurumlarının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu kurum ülkedeki tüm güvenlik birimlerinin en üst organı niteliğindedir. SS’nin 3000 çalışanı bu kurumun yönetim kademesini oluşturmuştur. Reinhard Heydrich, öldürüldüğü 1942 yılına kadar bu kurumun başkanlığını yürütmüştür. Benz, **a.g.e.**, s. 756-757.

⁵⁷¹ Benz, **a.g.e.**, s. 585-589, 756-757; Broszat-Frei, **a.g.e.**, s. 270; Sternburg, **a.g.e.**, s. 98-99.

⁵⁷² Burhan Felek, “Almanya’da Nasıl Geçiniyorlar?”, **Tan**, 20.04.1940.

⁵⁷³ Ömer Rıza Doğrul, “Mihverciler ile Müttefikler Arasında Yahudi Meselesi”, **Tasviri Efkar**, 19.12.1942.

⁵⁷⁴ Sabiha Z. Sertel, “Yahudilerin Avrupadan Kovulmasına Karşı Amerikadaki Akisler”, **Tan**, 15.06.1943.

Yahudilere karşı uygulanan mezalim, özellikle müttefik ordularının Almanya'ya girmelerinden sonra, toplama kamplarını ve imha odalarını ortaya çıkarmalarıyla daha fazla gün yüzüne çıkmış ve Türk basınında daha fazla yer almıştır. *Tan*, “*Bir Doktor kamplardaki Esirlerin Birbirlerini yediğini Söylüyor. 30 Bin Sivilin Açlıktan Öldüğü Tespit Edildi, Çukurlarda Çıplak Kadın Cesetleri Bulundu.*”⁵⁷⁵ sözleriyle bu kamplarda yaşanan faciayı Türk kamuoyuna aktarmıştır. Zekeriya Sertel ise “*Faşizmin zulüm, istibdat, işkence ve felaket ifade ettiğini biliyorduk. Fakat Müttefik orduları Alman topraklarında ilerledikçe meydana çıkan hakikatler faşizmin bu sahada ortaçağ zulümlerini geride bırakan bir devreye eriştiğini göstermiştir...Ortaçağı bile geride bırakan bu zulüm ve işkence idaresi, bir vakitler bütün dünyaya hakim olmak, ve bu sistemini bütün milletlere kabul ettirmek istemişti. Bizde de bu rejimin müdafileri belirmişti*”⁵⁷⁶ sözleriyle hem faşizmi hem de ona destek olan Türk vatandaşlarını eleştirmiştir. Yine *Tan*, bu konuda yazdığı yazıyla, sadece Nazi yönetimini değil aynı zamanda bu işkenceye ses çıkarmayan Alman halkını da şu ifadeleriyle yermiştir:

*“Konsantrasyon kamplarında işlenen cinayetler, yalnız Nazi şeflerinin eseri değildir. Bütün Alman milleti bunun müşterek mesuliyetini taşımaktadır. Harp muhabirleri, Almanların bu facialar karşısında vicdan azabı çekmediklerini, pişmanlık hissi duymadıklarını, lakayıt kaldıklarını ve ancak kendi mal ve mülklerinin tahribi karşısında heyecana geldiklerini müşahede ve tesbit ve böyle insanların hür milletler ailesi içine girmeye layık olmadıkları kanaatini izhar etmektedirler...Bazı Almanlar...bu zulüm ve işkencelerin Naziler tarafından yapıldığını ve kendilerinin Gestapo tehdidi altında bunlara mani olmadıklarını söylemek suretiyle mesuliyeti üzerlerinden atmaya yelteniyorlar. Bu müdafaa kimseyi aldatamaz. Nazizm Alman milleti içinde doğmuştur. Alman milleti Nazi şeflerini, Gestapo tarafından tehdit edilmediği zamanlarda da alkışlamıştır.”*⁵⁷⁷

3. Duraklama-Gerileme Yıllarında Gündelik Yaşam ve Ekonomi

Alman orduları doğuda ve Afrika'da savaşırken, Almanya'daki yaşam ve ekonomi bir önceki yıla göre daha da zorlaşmıştır. Yaşamın ve ekonominin zorlaşması Alman hükûmetini yeni önlemler almaya zorlamıştır. Alman hükûmetinin

⁵⁷⁵ *Tan*, 21.04.1945.

⁵⁷⁶ M.Zekeriya Sertel, “İnsanlığın Yüzünü Kızartan Sahneler”, *Tan*, 22.04.1945.

⁵⁷⁷ Bugün, “Alman Milletinin Mes’uliyeti”, *Tan*, 24.04.1945.

davetlisi olarak bu ülkeye giden gazeteci Necmeddin Sadak, izlenimlerini şöyle aktarmıştır: “Almanlar ancak beslenecek kadar yiyor. Alman halkına verilen gıda zevkine ve iştihasına göre değildir, insan uzviyetini çökertmeyecek derecede hesaplanmış bir kalori ölçüsüne göredir. Almanlar harpten çok sıkıntı çekmekte ve çok üzölmektedirler. Dükkan vitrinleri oldukça dolu ve süslüdür. Fakat bunlar satılık değildir. İçeride de her istediğınızı değil, hiçbir istediğınızı bulamazsınız.”⁵⁷⁸

Ardından Vatan “Bütün Alman halkı korku, dehşet ve yeisin eseridir...Alman halkı arasındaki harp yorgunluğu ve bezginliği son hadde varmıştır. Bununla beraber halk başbaşa verip bir isyan tertip etmek imkanından mahrumdur...Alman halkı tanımadığı adamlarla konuşmaktan korkuyor, resmi dil kullanıyor. Fakat emniyet ettiklerine içini dökmek ihtiyacını da duyuyor”⁵⁷⁹ sözleriyle halkın ekonomik sıkıntıyla birlikte yaşadığı baskıyı da açıklamıştır. Zekeriya Sertel ise ekonomik zorlukla birlikte baş gösteren manevi bozukluğu şu sözlerle aktarmıştır: “Üç aydanberi Almanyada açlık, sıkıntı ve maneviyat bozukluğu süratle artmaktadır...Hiç kimse kafi derecede gıda alamamaktadır. Bazı yerlerde dükkanların halk tarafından yağma edildiği bile vakidir...Halk arasında hoşnutsuzluk homurtu derecesine varmıştır. Memurlar vesika hırsızlığı yapmakta ve erzak biriktirmektedir...Halk zaferden ümidini kesmiştir...10 yaşında mektep çocukları çiftçilere yardım etmek üzere tarlalara gönderilmiştir.”⁵⁸⁰ Bu konuyla ilgili Celaleddin Ezine’nin bizzat kendi izlenimlerini aktararak Almanya’nın yaşamış olduğu zorlukları dile getirdiği şu yazısı çok önemlidir:

“Sıra sıra mağazaların ekserisi kepenklerini indirmiş, hemen hemen yarısından fazlası kapalı...Açık olan mağazaların... vitrinlerinde, iki solmuş boyunbağı, burnu yanpürü dört pabuç, tozlu bir fotoğraf makinesi, iki stilo, bir ceket alay eder gibi sırtıyor...Ve arkada koca bir yafta: “Bunlar örnektir, satılık değildir.” Almanlar memleketlerinde hiçbir fiat yükselişi olmadığını iddia ediyorlar: Doğrudur. Fakat hiçbir eşya, ama hiç hiçbir eşya satın alabilmek imkanı da yoktur...Almanya yirmi senedir tereyağı yemedi, yirmi senedir eğlenmedi, gülmedi; bütün bir nesil gönül ve bünyelerde sevincin ve kıfayetin manalarını unuttu...hiçbir yerde...harp ve ideal uğruna bu kadar ısdırap çekilmiyor... ne sorsanız şu cevap hazır.

⁵⁷⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, “Almanya Dair Bazı Yeni Hakikatler”, **Yeni Sabah**, 21.08.1942.

⁵⁷⁹ **Vatan**, 29.08.1943.

⁵⁸⁰ M. Zekeriya Sertel, “Almanyanın İçyüzü”, **Tan**, 26.06.1943.

Bitti! Ne istesenez, yok...Tiyatrolar da iki hafta hatta bir ay evvelinden yerinizi tutmanız lazım...Tiyatro ve sinemalara üşüşmenin sebebi, kazanılan paranın sarfedilebilecek başka hiçbir mevzuu bulunmayışından ileri geliyor. Yiyecek vesikaya tabi ve mahdut, giyecek talihe tabi ve namevcut, otomobil yok, bar yok, dans memnu, eğlence memnu, lüks eşya ise çoktan unutulmuş tarihi bir hatıradan ibarettir...pek seyrek tesadüf edilen kadınların da hali, ne kadar kadın zerafetinden uzak.”⁵⁸¹

Almanya’da savaşla birlikte alınan önlemler arasında, 15 yaşını dolduran gençlerin orduda yardımcı sınıf hizmetlerinde çalıştırılmaları da vardır. Bu haberi *Cumhuriyet* şöyle duyurmuştur: “*Almanya’da topyekun seferberlik. 15 yaşındaki çocuklar da yurd müdafasına çağrıldı.*”⁵⁸² Küçük yaştaki çocuklara yönelik bu önlemlerden başka Nazi yönetimi iktidara geldiklerinden hemen sonra işsizliği azaltmak için işlerinden uzaklaştırdıkları kadınları, savaş nedeniyle oluşan insan gücü ihtiyacı doğrultusunda bu kez zorla fabrikalarda çalıştırmaya yönlendirmişlerdir. Bu durumu Zekeriya Sertel, “*Hitler, ilk iş olarak çalışan kadınları evlerine göndermişti. Fakat hayat Hitlerden ve Nazi prensiplerinden kuvvetli çıktı, şark cephesinde ölenlerin yerlerini doldurmak üzere fabrikalardaki işçiler cepheye sevk edilince, kadınları evlerinden alıp tekrar işe göndermek mecburiyeti hasıl oldu. Fakat, şimdi Alman kadını işten hoşlanmıyor ve totaliter seferberliğin kendilerine yüklediği işlerden kurtulmak için hileli yollara başvurdukları anlaşılıyor*” sözleriyle Hitler’in bir zamanlar “kadının yeri fabrika değil, evdir” prensibini savaş şartlarının nasıl çiğnediğini göz önüne sermiştir.⁵⁸³

Almanya’nın sosyal yaşamla ilgili aldığı bu önlemler dışında savaşta uyguladığı mali programı Esat Tekeli açıklamıştır: “*İstihsalin verimleştirilmesi son hadde kadar götürülmüş, bazı istihsal şubeleri durdurularak harp sanayiine bir çok işçi, teçhizat ve ham madde nakledilmiş ve halk da elinde bulunanla iktifaya davet olunmuştur...öte taraftan da halkın elinde kalan para, başka bir tabirle alım kuvveti fazlası, vergi ve istikraz yoluyla emilerek devlete mal edilmiştir. Alım kuvvetini emmek*

⁵⁸¹ Celaleddin Ezine, “Almanyanın İç Durumu Berlin”, *Tasviri Efkar*, 05., 07.11.1943.

⁵⁸² *Cumhuriyet*, 16.02.1943.

⁵⁸³ M. Zekeriya Sertel, “Alman Kadınları Tekrar Fabrikalara Gönderiliyor”, *Tan*, 06.03.1943.

için alınan tedbirler arasında, vergilerin biraz daha arttırılması da düşünülmektedir.”⁵⁸⁴

Savaşla birlikte Almanya’da erkek gücünün günlük hayattan çıkartılarak savaş alanlarına yönlendirilmesinin yarattığı istihdam eksikliğini kadınlar da gideremeyince bu kez savaşta işgal edilen ülke insanların Almanya’ya işçi olarak getirilmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçla milyonlarca insan, yabancı işçi olarak savaşın başlangıcından itibaren çalıştırılmıştır. Bu işçilerin sayısı 1944 sonbaharında 7,8 milyona ulaşmıştır. Gerçi bu sayının ancak 5,9 milyonu yabancı işçi iken, 1,9 milyonu esir olarak getirilen ve toplama kamplarından alınan kişilerdir. Zaten Almanya daha 1938 yılında toplama kamplarındaki Yahudileri zorunlu işçi olarak çalıştırmaya başlamış, daha sonra ise işgal edilen ülkelerdeki Yahudileri bunlara dahil etmiştir.⁵⁸⁵

Yabancı işçiler tarım alanından silah sanayiine varıncaya kadar birçok irili ufaklı işletmelerde çalıştırılmışlardır. Yahudiler dışındaki bu işçilerin ilk kez çalıştırılmaya başlanması, 1939 Polonya işgaliyle olmuştur. Polonya’dan getirilen işçilerden başarı elde edilince, işgal edilen hemen her ülkeden işçi çalıştırılmak üzere Almanya’ya getirilmiştir. Yarısını kadınların oluşturduğu bu işçilerin yaş ortalaması yirminin altındadır. Söz konusu işçiler çok az bir ücret karşılığında oldukça kötü şartlarda çalıştırılmışlardır. Kendi aralarında hiyerarşik bir yapılanma oluşturulan işçilerin en üstünde Alman asıllılar, en altında Slav asıllılar yer almıştır. İşgal edilen ülkeler haricinde dost ülkelere de yaklaşık 20 bin işçi getirilmiştir.⁵⁸⁶

Yabancı işçiler arasında en kalabalık grubu oluşturan Polonyalı işçilerin Nazi Almanyası’nda maruz kaldıkları davranışa eleştiri Hüseyin Cahid’ten gelmiştir: *“Bugün Almanlara mağlup olacak kavimleri eski zamanların...hayatını aratacak bir felaket ve mahrumiyet muhakkak suretle bekliyor...bundan böyle kadın, erkek, bütün lehli ameleler taşıdıkları esvabın göğsünde, sağ tarafa Lehli olduklarını anlatan ve sökülmesi kabil olmıyan bir işareti görünür bir surette rabtedeceklerdir...Almanlar*

⁵⁸⁴ Esat Tekeli, “Almanya’nın Mali Programı”, *Ulus*, 07.05.1943.

⁵⁸⁵ Benz, *a.g.e.*, s. 518, 886-887; Kammer, *a.g.e.*, s. 65-69.

⁵⁸⁶ Benz, *a.g.e.*, s. 518, 886-887; Kammer, *a.g.e.*, s. 65-69.

ziraat ve sanayide çalıştırılmak üzere yüz binlerce Lehliyi vatanlarından kaldırıp Almanyaya menfaya getirdiler. Şimdi bunları damgalıyorlar, insanlıktan aşağı bir mevkide tutuyorlar.”⁵⁸⁷

Diğer yandan Fransa'nın işgalinden sonra esir edilen Fransız askerlerinin karşılığında Almanya'ya gönderilen Fransız işçiler hakkında *Tan* yazarı şunları yazmıştır: “*Laval, Hitlerin Almanyaya, çok miktarda işçi gittiği takdirde mühim miktarda Fransız esirlerini memleketlerine göndereceğini vaadettiğini söylemek suretiyle bu teşebbüse bir nevi milli tesanüt ve vatani vazife mahiyeti vermek istemiştir. Almanyadaki bir buçuk milyona yakın Fransız esirinin Fransadaki ailelerinin bunların dönmesini büyük bir sabırsızlıkla ve heyecanla beklemelerinden dolayı bu teşebbüsün, bir çok Fransızlar tarafından iyi karşılanacağını ummaktadır.*”⁵⁸⁸ Ardından yazar Fransız işçilerinin buna tepkisini ve yabancı işçilerin Almanya'da artmasının yaratacağı etkiyi “*Laval'in Fransız işçilerini gönüllü olarak Almanyaya göndermek için aldığı bütün tedbirlere ve neşrettiği kanunlara rağmen Fransa işçileri gönül rızasile Almanyaya gitmemekte ısrar etmektedirler...Bugün Almanyada çalışan 8 milyona kadar yabancı işçi, zamanı gelince naziler için büyük bir tehlike teşkil edecektir. Naziler de bu tehlikeyi görerek bu işçilere karşı şiddetli tedbirler almaktadırlar*”⁵⁸⁹ sözleriyle aktarmıştır.

C. Yenilgi Yılları ve Savaşın Sonu (1944-1945)

1944 yılına gelindiğinde Almanya, Kuzey Afrika'dan tamamen çekilmiş ve ağırlıklı olarak Sovyet topraklarında savaşımaya devam etmiş, müttefiklerin saldırısına karşı İtalyan ve Fransız topraklarında, Balkanlar ve Yunan adalarında birliklerini konuşlandırmaya devam etmiştir. Sovyet topraklarında 3 koldan 3 milyon askerle başlattığı savaşta Alman ordularının bir kolu, 1944 yılı başında aldığı üst üste yenilgilerle geri çekilmeye başlamış ve eski Polonya-Sovyet sınırına kadar gerilemiştir. Kırım'daki Alman ordusu, bu toprakları Mayıs 1944'te terk etmek zorunda kalmıştır. Üçüncü Alman ordusu da Haziran-Temmuz 1944 ortalarında

⁵⁸⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Yeni Alman Medeniyeti”, **Yeni Sabah**, 26.10.1940.

⁵⁸⁸ M. Anten, “Almanyaya Gidecek Fransız İşçileri”, **Tan**, 10.07.1942.

⁵⁸⁹ M. Anten, “Mihveri Meşgul Eden Meseleler”, **Tan**, 31.12.1942.

Romanya'nın müttefikler safına katılmasıyla iyice zayıf duruma düşmüş ve kısa bir süre sonra Sovyet topraklarıyla birlikte tüm Balkan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁹⁰

Sovyetlerin müttefiklerden, 1943 yılından itibaren üzerindeki baskının kaldırılması için ikinci bir cephe açılmasını istemesi, İngiliz ve Amerikalılar tarafından buna hazır olmadıkları gerekçesiyle sürekli ertelenmiştir. Müttefikler, ancak 6 Haziran 1944'te Normandiya çıkarmasıyla bu desteği sağlamışlardır. Amerikan ordusu, Eylül 1944'te Alman topraklarına girmiş yine aynı ay içinde Sovyet ordusu Slovakya, Macaristan ve Doğu Prusya topraklarına ulaşmıştır. Kızıl ordu, 1945 Ocak ayında Almanya'nın Oder Nehri'ne kadar gelmiş Martta da Batılı müttefikler Ren'i geçmeye başlamışlardır. Bundan on beş gün sonra Viyana düşmüş, Nisanda İtalya'daki Alman ordusu çökmüş, 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etmiş ve 7 Mayıs'ta Almanya resmen teslim olmuştur. Sovyetler, Almanya'ya karşı yürüttüğü savaşta 20 milyon insanını kaybetmiş, 25 milyon insanı da evsiz barksız kalmış, Alman ordusu da 3 milyondan fazla askerini yitirmiştir.⁵⁹¹

1. Hitler'e Son Suikast

1944 yılı başından beri sürekli yenilgi yaşayan Alman ordusunun içinde, ümitsizlikle birlikte bir suikast düşüncesi gelişmiştir. Bunun sonucunda 20 Temmuz 1944'te Albay Claus Graf Schenk von Stauffenberg, Hitler'e karşı Wofsschanze ana karargahında bombalı suikast girişiminde bulunmuştur. Bu suikastla Alman genelkurmay karargâhındaki subaylar "Walküre" planını yürürlüğe koymayı düşünmüşlerdir. Bu plan çerçevesinde askerî kilit noktaları tutularak tüm önemli parti, Gestapo ve SS yöneticileri tutuklanacak ve ordunun başına Emekli General Beck getirilecektir. Ancak suikast planlandığı gibi gerçekleşmemiş ve Hitler hafif yaralarla kurtulmuştur. Walküre operasyonu da ancak Viyana ve Paris'te gerçekleştirilerek parti, Gestapo ve SS yöneticileri tutuklanmış, ancak arkası gelmemiştir. Aslında bu askerî direniş, daha 1938'de zamanın Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Beck'in önderliğinde oluşturulmuştur. Beck, daha sonra

⁵⁹⁰ Benz, **a.g.e.**, s. 691-692; Kammer, **a.g.e.**, s. 244-246; Rothfels, **a.g.e.**, s. 32-33, 176-177.

⁵⁹¹ Benz, **a.g.e.**, s. 691-692; Kammer, **a.g.e.**, s. 244-246; Rothfels, **a.g.e.**, s. 32-33, 176-177.

görevden alınmasına rağmen direnişin başında bulunmuştur. Çekoslovakya ve Fransa işgalinden önce ve Sovyet Savaşı sırasında suikast pek çok kez planlanmış, fakat Hitler'e suikastta görev yapacak subaylar, Alman ordusunun zaferlerinin etkisiyle yeterince istekli olmadıklarından bu planlar gerçekleşmemiştir. Ancak 1943'te Alman ordusunun savaşı kaybedeceği iyice anlaşılınca Almanya'nın ve Avrupa'nın daha fazla yıkıma uğramaması için subaylar suikasta eğilim göstermişlerdir. Albay Stauffenberg, Ağustos 1943'te ordudaki direniş grubuna katılmış ve 1944 ilkbaharında Hitler'in karargâhına atanmıştır. Albay, 20 Temmuz 1944'te zaman ayarlı bir bombayı Hitler'in görüşme odasında bulunan çantasına yerleştirmiş ve bomba patlamadan önce planlandığı gibi Berlin'e kaçmıştır. Suikast başarısız olduğu günün gecesinde söz konusu albayla birlikte dört direnişçi subay yakalanmış ve kurşuna dizilmişlerdir. Bu kişilerle birlikte 1944'ten sonra askerî direniş grubuyla sıkı bağlantıya geçen Kreisauer Kreises sivil direniş grubu mensupları da dahil olmak üzere, toplam 200 direnişçi mahkemede yargıldıktan sonra idama mahkûm edilmişlerdir. Hatta söz konusu kişilerin aile fertleri dahi tutuklanmıştır.⁵⁹²

Suikast haberi *Cumhuriyet*'te, "*Hitlere bomba ile suikast yapıldı. Yanında bulunanlardan 7 general, 2 amiral, 2 albay ve 1 yarbay yaralandılar, kendisine bir şey olmadı. Berlinde mühim hadiseler olduğu şayiaları var!*"⁵⁹³ sözleriyle yayımlanmıştır. Olayla ilgili Nadir Nadi, "*Son hadise, herşeye rağmen Almanyada hükûmeti devirmek isteyen bazı zümreler bulunduğunu ispat ediyor...suykast teşebbüsü ile bir ucu hafifçe havalanan perde, Almanyayı idare edenlerin dışarıda olduğu gibi içerideki vaziyetlerinin de çok güç şartlarla çevrildiğini yeter derecede göstermiştir.*" sözleriyle Nasyonal Sosyalist parti ile ordu mensupları arasında birtakım ayrılıklar olduğunu belirtmiştir. Nadi'ye göre bu ayrılıkta etken, partiye bağlı ordudan bağımsız silahlı birliklerinin olması ve Hitler'le bazı generallerin fikir ayrılıklarına sahip olmalarıdır. Yazar konuyla ilgili "*Objektif bir seyirci sıfatile son suykast teşebbüsünü doğrudan doğruya Almanya hesabına bir zaf alameti olarak kaydetmeğe mecburuz...Bugüne kadar müttefikler bile Alman mukavemetinin henüz sarsılmaktan uzak bulunduğuna inanıyorlardı. Suykast teşebbüsü, onlara, ilk defa*

⁵⁹² Kammer, **a.g.e.**, s. 244-246; Benz, **a.g.e.**, s. 420-421; *Cumhuriyet*, 21.,22.,24.07.1944.

⁵⁹³ *Cumhuriyet*, 21.,22.,24.07.1944.

olarak başka türlü düşünmek imkanını vermektedir.”⁵⁹⁴ Nadi bu eleştirinin ardından “İki gün öncesine kadar hiç kimsenin hatırına getirmedeği bir ihtimal kendiliğinden ortaya çıkmış, Almanyanın içerden çökebileceği düşüncesi dünya efkarında süratle yer etmeğe başlamıştır”⁵⁹⁵ sözleriyle Almanya’nın karşı karşıya olduğu tehlikeye işaret etmiştir.

Ömer Rıza da Nadir Nadi gibi suikastın temelinde ordu ile parti arasındaki ayrılığın yattığını söyledikten sonra, “Bir memleketin en çetin harble meşgul olduğu bir sırada bu çeşid hadiselerin vukuu, her şeyden önce milli birliğin bir çözüntü buhranı geçirmekte olduğuna delalet eder. Bu çözüntünün orduda baş göstermesi ise, buhrana büsbütün vahamet verir ve harici harble birlikte dahili harb tehlikesinin milli mukadderatı tehdit etmesine yol açar...Almanyada ikililik vardır ve bunun manası dahili mücadeledir. Mücadelenin nasıl biteceği günün en meraklı ve en mühim meselesidir.”⁵⁹⁶ sözleriyle olayın vahametini dile getirmiştir.

Nadir Nadi’ye göre Hitler, bu suikast sonucu öldüğü takdirde Almanya cepheye yenilmeden içten çökecek ve bu durum, Naziler tarafından yine, “Almanya içten çökertilmeseydi Alman ordusu mutlaka galip gelirdi” şeklinde ifade edilebilecektir.⁵⁹⁷ Yazar, bu ifadeyle Almanya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki yenilgisine savaş sırasında çıkan iç isyanın neden olduğunu ileri süren Nazilerin daha iktidarlarının ilk gününden itibaren bu konuyu bir propaganda aracı olarak kullandıklarını kastetmiştir.

Suikastın nedenini Hüseyin Cahid de şöyle açıklamıştır: “Almanyanın içinde, bilhassa orduda, büyük bir memnuniyetsizlik ve bundan ileri gelmiş ciddi ve geniş bir isyan hareketi ile karşılaştığımızdan şüphe kalmıyor...Nazi zulüm ve istibdadına, mantıksızlığına ve düşüncesizliğine karşı bu, Alman milletinin ilk aksülamelidir.”⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ Nadir Nadi. “Hitlere Suikast”, **Cumhuriyet**, 22.07.1944.

⁵⁹⁵ Nadir Nadi, “Almanyanın Karşılaştığı Büyük Tehlike”, **Cumhuriyet**, 23.07.1944.

⁵⁹⁶ Ömer Rıza Doğrul, “Almanyada İkilik”, **Cumhuriyet**, 22.07.1944.

⁵⁹⁷ Nadir Nadi “Birkaç Nokta”, **Cumhuriyet**, 26.07.1944.

⁵⁹⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, “Hitler’e Suikast”, **Tanin**, 22.07.1944.

Konuyla ilgili Ahmet Emin Yalman, “Nazilik, bugünkü bir kıyama bastırma bile, yarınki bir kıyam; daha büyük bir savletle üzerine saldıracaktır...Alman vatanının yarını için ıstırap duyan ve felaketin önüne geçilmez bir hale geldiğini anlıyan bir takım Alman vatanseverleri, Almanyanın mukadderatı namına harekete geçmeği, fedakarlıklarda bulunmağı, ne kurtarmak mümkünse kurtarmağa çalışmağı vazife saymışlardır” sözleriyle olayın arkasının daha şiddetli bir şekilde geleceğini iddia ettikten sonra, Almanya’nın artık işinin tamamen şansa kaldığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Hitler son demecinde, bombanın kendini öldürmemesine Allahın bir işareti sayıyor, bunu bir mucize diye göstererek diğer mucizeler doğurmasını bekliyor. Hakkı var. Nazilik için artık müsbet bir söz söylemek imkanı yoktur. İşleri; tam manasile Allaha kalmıştır.”⁵⁹⁹

Suikasta farklı bir bakış açısı getiren İhsan Boran, müttefiklerin Almanya’nın tamamını Nazi taraftarı görmeye hata ettiğini şu sözleriyle göstermeye çalışmıştır: “Bir değil, iki Almanya vardır; Biri nazilerin Almanyası, öteki Prusyalı subayların Almanyası. 1918’de cephe çöküntüyü hazırlayan siyasi partiler oldu. Bu defa bunu hazırlayan Prusyalı subaylar, kısacası Alman ordusudur”⁶⁰⁰ sözleriyle Almanya’nın karşılaştığı iç tehdide işaret etmiştir.

Öte yandan Falih Rıfkı, suikastçıların Hitler’e yakın kişiler olması gerektiğini belirttiğinden sonra suikastçılar için “Olsa olsa bunlar, ya harpte artık hiçbir ümitleri kalmıyan, yahut harbin güdümüne itiraz eden ve fikirlerini açık söyledikleri için ordudaki vazifelerine son verilen komutanlardır”⁶⁰¹ demiştir. Tasviri Efkar da “Artık görülüyor ki, harici muvaffakiyetsizlikler, dahili karışıklıklar da doğurmuştur. Yalnız başına şu hadise Alman ordusunun veya ordudaki bir hizbin harbi kazanmak ümidini kaybettiğini açıkça göstermektedir. Ümitsiz bir ordunun bir milleti zafere ulaştırmayacağı malum olduğuna göre bu teşebbüsten çıkarılacak mana da...artık Hitlerin karşısında yalnız Anglo-Saksonlar ve Ruslardan mürekkep bir düşmanlık

⁵⁹⁹ Ahmet Emin Yalman, “Almanyada Kopan Kıyamet”, **Vatan**, 22.07.1944.

⁶⁰⁰ İhsan Boran, “Almanyanın İç Cephesindeki Çöküntü Alametleri mi?”, **Vatan**, 22.07.1944.

⁶⁰¹ Falih Rıfkı Atay, “Suikast Etrafında”, **Ulus**, 22.07.1944.

alemi değil, üstelik kendi ordusu da vardır”⁶⁰² sözleriyle Hitler’in artık iç düşmanlarını da hesap etmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Suikastı yapanlar açıklandıktan sonra Zekeriya Sertel, “*Asilerin başında General Beck vardır...bazı büyük kumandanların da bu teşkilata bağlı olduğu anlaşılmaktadır...Bu ümitsiz vaziyette Alman generalleri, hiç olmazsa düşman orduları Alman topraklarına girmeden bu harbe bir nihayet vermek lazım geldiğine kani olmuşlar...kendi aralarında teşkilatlanmış, ve bugün ki isyan hareketini vücade getirmişlerdir...Bu isyan hareketi, Almanyadaki çözülüşün bir ifadesi olmak itibarile gayet mühim ve manalıdır...Bu çözülüşü nazi terörü bir müddet geciktirebilir, fakat tamamen önleyemez*”⁶⁰³ sözleriyle olayın arkasının geleceğini ve bunu Nazi yönetiminin durduramayacağını belirtmiştir.

Suikast sonrası muhalif hareketten, eski Leibzig Belediye Başkanı Dr. Carl Goerdeler ve 6 arkadaşı olaya karıştıkları gerekçesiyle idam edilmişlerdir. Goerdeler hakkında *Cumhuriyet*, “*Suikastcilerin başvekil yapacakları Dr. Goerdeler ile 6 arkadaşı asıldılar. Eski Leibzig belediye reisi Goerdeler, Hitlerden evvel 3 hükümet zamanında iâşe komiserliğinde bulunmuştur. Tanınmış muhafazakarlardan olan Goerdeler sabık Reichsbank müdürü Dr. Schacht’ın büyük bir dostu idi*”⁶⁰⁴ sözleriyle durumun önemini anlatmıştır.

Bu suikasttan sonra uzun süre sesi çıkmayan Hitler’in suikastta öldüğüne dair haberler çıkınca Nadir Nadi, Hitler’in gerçekten ölmesine gerek kalmadan halkının gözünde zaten öldüğünü şu sözlerle açıklamıştır: “*Bir zamanlar tanrı gibi sevilen, bir emrile milyonluk kütelleri coşturup vecde getiren bu devlet adamı, içine saptığı çıkmaz sokaklar yüzünden halk gözünde kredisini yavaş yavaş kaybetmiş, hele iki buçuk yıldır Almanyanın başına gelen felaketlerden sonra bütün bütün sevilmiyen bir adam olmuştur...Aylardır kayıplara karışmış görünmesi, Hitler’in kendi ölümünü*

⁶⁰² Tasviri Efkar, “Almanyadaki Kargaşalıktan Çıkan Manalar”, **Tasviri Efkar**, 22.07.1944.

⁶⁰³ M.Zekeriya Sertel, “Almanya’da Dahili Harp”, **Tan**, 22.07.1944.

⁶⁰⁴ **Cumhuriyet**, 13.08.1944.

ispat eder mi, bilinemez; fakat temsil ettiği davanın mahvolduğunu anlamak için bu sükutu dinlemek herhalde kafidir.”⁶⁰⁵

Türk basınında pek çok yazar ve gazete, suikastı Nazi yönetiminde bir çözüme olduğu kadar bir iç savaşın başlangıcı olarak da nitelendirmişlerdir. Özellikle Nadir Nadi, Zekeriya Sertel ve Ahmet Emin Yalman, muhalif hareketin arkasının geleceğini savunmuşlardır. Ancak savaş bitinceye kadar Hitler’e karşı bir başka suikast teşebbüsü olmamış ve bir iç isyan da yaşanmamıştır. Suikast sonrası Hitler’in öldüğüne dair söylentiler, yabancı basınla birlikte Türk basınında da artmış, müttefik orduları Alman topraklarına girdikten sonra da bu söylentiler daha da şiddetlenmiştir.

2. Almanya’nın Kayıtsız Şartsız Teslim Olması

Almanya’nın Sovyetler karşısında her üç cephede aldığı üst üste yenilgilere rağmen Nadir Nadi, savaşın sonuyla ilgili değişik tahminlere yer vermiş ve bir Alman zaferine hâlâ inanabildiğini şu ifadeleriyle göstermiştir: “*Daha az taraftar toplıyan, fakat bence yabana atılmaması gereken başka tahmin şöyledir: Alman ordusu müdafaa harbi vererek ağır ağır çekiliyor...taarruz halinde bulunan taraf...müdafaada kalan tarafa nazaran daha ağır kayıplara uğrar...Düşmanın üslerinden uzaklaştıran, gittikçe kendi üslerine yaklaşan, üstelik nisbeten daha az kayba uğrıyan Almanya, ergeç taarruza geçmeği tasarlamış olmalıdır. Bu taarruz belki de harbin gidişini birdenbire hızlandıran son ve kesin bir taarruz olacaktır.*”⁶⁰⁶

Daha sonra Nadir Nadi, Almanya’nın kayıtsız şartsız teslimini şart koşan müttefiklerin bu tavrını şu sözleriyle eleştirmiştir: “*Müttefikler, Alman halkındaki mukavemet gücünü arttırmak için ellerinden geldiği kadar gayret harcamaktadırlar. Sonunda bu felaketlere uğrıyacağını öğrenen bir milletin, ne kadar çetin şartlar altında olursa olsun, harbden vazgeçmesine imkan var mıdır? Askerlik alanında, her taraftan sıkıştırılan Almanya, böylece politika yolile de canını dişine takarak dövüşe zorlanmaktadır.*”⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Nadir Nadi, “Hitler Öldü mü?”, *Cumhuriyet*, 06.11.1944.

⁶⁰⁶ Nadir Nadi, “Alman Çekilişi Hakkındaki Tahminler”, *Cumhuriyet*, 11.03.1944.

⁶⁰⁷ Nadir Nadi, “Sonuna Kadar Dövüşe Zorlanan Almanya”, *Cumhuriyet*, 15.07.1944.

Müttefiklerin Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını istemesinin yanlışlığını Yalman Amerika'da mülteci durumunda bulunan Yahudi asıllı Alman gazeteci Georg Bernhard'ın sözlerini özetle aktararak Nadir Nadi'nin bu konudaki düşüncesini desteklediğini göstermiştir. Bugün müttefikler tek bir Almanya var diye ısrar ediyorlar, oysa iki Almanya vardır; Alman halkı ve Naziler. Naziler, Alman ordusunu halkın ordusu olarak addediyorlar, ona hiçbir güven duymuyorlar. Cepheye can veren ordu, halkın ordusudur; diğer ordu ise imtiyazlı, şımarık Nazi ordusudur. Müttefikler bu durumdan yararlanmak yerine Alman halkıyla Nazileri bir tutarak ve onları aynı sona mahkum ederek zorla Alman birliği yaratıyorlar. Almanları zorla Nazilerin kucağına atanlar ve Almanya'yı mecburi bir arada tutanlar müttefiklerin propagandalarıdır. Savaşta Almanya başarısız oldukça, halkla Naziler arasındaki zıtlık, yıldırıcı Nazi baskısına rağmen gittikçe artmış ve halkın ordusu, Nazilere karşı ayaklanmıştı. Alman yazara göre Hitler'e bomba atanlar, Alman milletinin büsbütün uçuruma yuvarlanmasını önlemek için muhakkak bir ölümü göze alanlardır. Fakat bu isyan hareketi; bir harbe silahsız gitmeye benzemektedir. müttefikler Alman milletinin durumunu ve gayretlerini görerek Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimini istemekten vazgeçmelidirler.⁶⁰⁸

Tasviri Efkar da şu sözlerle aynı görüşe katılmıştır: “*Teslimiyetin kayıtsız şartsız oluşu üzerinde ısrar edildikçe; Nazi şeflerine yeryüzünde başlarını sokacak delik bırakmadıkça, Almanyanın sulh talebinde bulunacağını zannetmiyoruz. Bugüne kadar, kayıtsız şartsız teslim sözünün tefsirleri, Müttefik matbuatında, o kadar ağır ve korkunç bir şekilde yapıldı ki, bunları öğrenip te elde silah ölmeği tercih etmiyecek insan güç tasavvur olunur...Nazi şeflerinin şahsi kudretlerine dayanarak yarattıkları mukavemeti kırmak için...harp namı altında cinayet işlemiyenlerin başlarını sokacakları bir delik bırakmak lazımdır. Almanların, bu ikinci vaziyeti temin edecek bir zemin bulurlarsa, sulha yaşamaları büyük bir ihtimal dahilindedir.*”⁶⁰⁹

Türk basınında bazı gazeteciler, bir yandan Almanya'ya bir çıkış kapısı bırakmayan müttefikleri eleştirirken diğer yandan da yenilgilere rağmen teslim

⁶⁰⁸ Ahmet Emin Yalman, “Yaşayan İkilik, Sun'i Birlik”, **Vatan**, 23.07.1944.

⁶⁰⁹ Tasviri Efkar, “Almanyanın Sulh İmkanları”, **Tasviri Efkar**, 14.08.1944.

olmamakta ısrar eden Nazi yönetimini eleştirmişlerdir. Hâlâ teslim olmamakta ısrar eden Nazi liderlerini Daver şu sözlerle eleştirmiştir: “*Harb bitince, başlarına neler geleceğini bilen nazi şefleri de galiba, karşılıklarına dikilen felaket ve ölüm karşısında, artık Alman vatanını ve milletini unutmuşlar; yalnız kendi saltanatlarını ve hayatlarını bir müddet daha uzatmak kaygısıyla...düşünüyor ve işte onun için harbe devam ediyorlar.*”⁶¹⁰ Savaşta kaybedeceklerini anlayan Goebbels, en son çare olarak neler yapacaklarını açıklayınca Nadir Nadi Goebbels’le birlikte Nazi liderlerini şöyle eleştirmiştir:

*“Bir buçuk yıldanberi gittikçe artan ümitsiz durumlar karşısında artık hiçbir söyleyecekleri kalmadığı halde, nazi şeflerinin, ellerinde tuttıkları Alman milletine bile bile nasıl kıydıklarına hayret etmemek güçtür...Doktorun ağzından çıkan yeni söz şudur:«...hiç bir dayanma imkanımız kalmadığı gün, düşman eline geçmeden önce şeflerimiz kendilerini öldüreceklerdir.»...Milyonlarca insan öldükten, milyonlarca yuva yıkıldıktan, bütün millet perişan olduktan sonra, sekiz on Nazi şefinin kendini öldürmesi, Almanyada acaba kimin umrunda? ...ya geride kalan üniformalı, üniformasız milyonlarca cesed? O cesedlere sarılıp ısınmağa çalışan ana şefkatleri? Ağlıyan kızlar? Kimsesiz çocuklar? Tanrısal bir yaldıza boyadıkları heybetli gövdeleri önünde bunların ne kıymeti var ki? Harbin bugünkü durumunda Alman milletinin bir tek düşmanı kalmıştır: başındakiler!”*⁶¹¹

Benzer şekilde Zekeriya Sertel, “*Almanya için artık teslim olmaktan başka çare yoktur...O halde neden teslim olmuyorlar?Çünkü Hitler ve arkadaşları için, harp nasıl biterse bitsin ölüm mukadderdir. Bunlar şimdi kendi canlarını kurtarmak, veya hiç olmazsa sayılı günlerini uzatmak kaygısına düşmüşlerdir. Kendileri öldükten sonra Almanya’nın var olup olmaması artık onları ilgilendiren bir dava değildir. Onun için teslim olup Alman milletini kurtarmaktansa, harbi uzatıp birkaç gün fazla yaşamayı tercih ederler*”⁶¹² sözleriyle savaşı uzatan Nazi liderlerini eleştirmiştir.

Nazilerin direnmesinin gereksizliğini Burhan Belge de şu sözleriyle anlatmıştır: “*İşte Alman liderlerinin hiç de öyle büyük ölçüde insanlar olmadığını, bilakis, gayet küçük, gayet alalade ve gayet bayağı bir takım sokak politikacıları*

⁶¹⁰ Abidin Daver, “Bir Dakika Daha”, **Cumhuriyet**, 09.08.1944.

⁶¹¹ Nadir Nadi, “Baylar Kendilerini Öldüreceklermiş!”, **Cumhuriyet**, 03.03.1945.

⁶¹² M.Zekeriya Sertel, “Almanya Çöküyor ve Harp Bitiyor”, **Tan**, 31.03.1945.

olduğunu, bundan anlıyoruz. Ve görüyoruz ki, ortada, bir tek kahraman vardır: Başına gelenlerin neden geldiğini hala tayin edemiyen fakat bunlara boyun eğmek mecburiyetinde kalan Alman milleti! Bu Alman milletinin içine, nazilik, bir tanrı olmak iddiası ile girmiştir. O ise ki, bir İfrit imiş! Çirkin, iğrenç ve kahpe bir İfrit!”⁶¹³ “Paris’te Sonbahar Salonu” adlı resim sergisinde bir grup güzel sanatlar akademisi öğrencisinin Picasso’nun resimlerini alaşağı etmelerinden yola çıkarak Vedat Nedim Tör, ’ün Hitler ve Picasso ile ilgili yaptığı şu benzetme çok ilginçtir:

“Ben siyaset alemindeki rolü ve talihi ile Picasso’nun san’at dünyasındaki rolü ve talihi arasında büyük bir benzerlik buluyorum. Her ikisi de mutlak beni temsil ettiler...Onlar kendilerini insanlara anlatmağa değil, insanları kendilerini anlamağa mecbur sandılar. Eğer insanlar, onları anlıyamadılarsa, bu, kendilerinin değil, insanların aczidir...Bunların her ikisi de yaşıyan değerlerin düşmanları idiler. Hitler de, Picasso da, yüzyıllar boyunca, bin bir emekle kurulan değer ehramlarını, porselen dükkanına giren boğalar gibi, şangır şungur devirmekten haz duydular! Her ikisi de “benden sonra tufan” diyen bencilin ta kendisidir...Sevgiden mahrum iğri büğrü, kaskatı, soğuk ve karanlık birer dünya yarattılar. Şimdi, ikisinin de dünyası başlarına yıkılıyor. İkisi de geçen harbin mahsulleridir...İnsanlık, artık insanı anlıyan, insanı seven, insanı her şeyin üstünde tutan bir san’at ve siyaset istiyor.”⁶¹⁴

3. Hitler’in Ölümü ve Beklenen Son

Münih Suikastı’nın ardından Hitler’in yaşayıp yaşamadığı dünya basınca tartışılırken Amiral Dönitz’in Mayıs 1945 başında yaptığı şu açıklama bu konudaki tartışmalara son noktayı koymuştur: “«Arkadaşlar Führer ölmüştür, Avrupa milletlerini Bolşevizme karşı korumak hususundaki büyük idealine sadık olarak bir kahraman gibi ölmüştür. Alman tarihinin en büyük kahramanı sahneden çekilmiş bulunuyor...Führer beni devlet başkanı ve Alman ordularının başkomutanlığında kendisine halef tayin etmiştir.»”⁶¹⁵ Dönitz’in savaşırken öldüğünü açıkladığı Hitler’in aslında intihar ettiği daha sonra ortaya çıkacaktır. Günümüzde dahi Hitler’in ölümü konusunda pek çok farklı görüşlere yer verilmiş iken genel kanı onun intihar etmiş olmasıdır. Bu ölüm haberinin hemen ardından Tan, “Nazilerin hiçbir sözlerine

⁶¹³ Burhan Belge, “Tanrı Değil İfrit”, **Tanin**, 18.04.1945.

⁶¹⁴ Vedat Nedim Tör, “Picasso-Hitler”, **Vatan**, 06.04.1945.

⁶¹⁵ **Cumhuriyet**, 02.05.1945.

inanılmayacağından bu haberi ihtiyatla karşılamak, ve bunun Hitler'in kaçıp kurtulmasını temin maksadiyle yayılması ihtimalini gözönünde tutarak müteyakkız bulunmak doğru olur. Bununla beraber Hitler ölmüş de olabilir...Hitler, diktatör, imparator, Allah olmak istiyordu. Fakat sadece bir katil, Alman milletinin mezarcısı olabildi”⁶¹⁶ sözleriyle onun ölümü konusundaki şüpheye yer vermiş ve Hitler'i eleştirmiştir.

Hitler'in ölümüyle ilgili Peyami Safa “Kaderi onu çoktan idama mahkum etmişti. Ona ölümlerden ölüm beğenmesi için kısa bir mühlet verdi. Fakat onun seçeceği yokoluşlar arasında...rahat bir ölüm yoktu. Kendi istese bile...hiçbir yumuşak ecel döşegi onu kabul etmiyecekti...Hitlerle beraber, son nefesi çoktanberi duyulan Almanyanın son ümidi de öldü”⁶¹⁷ değerlendirmesinde bulunmuştur. Ardından Daver de, “1935 mayısında Berlinde kendisile görüştüğümüz zaman, onun bende bıraktığı his, bir Alman gedikli çavuşu olduğundan ibaretti.” sözleriyle onun hakkında hiç de olumlu bir izlenim edinmediğini açıklamış ve yazısına şöyle devam etmiştir: “Şu kanaattem ki, o; eğer bir dahi olsaydı, memleketini bugünkü korkunç akıbete sürüklemeydi. Bununla beraber bir takım meziyetleri olmasaydı, elbette öteki Naziler arasında sivrilip ilk safa geçemez ve onların önderi, şefi, führer'i olamazdı...Halefi, selefi hakkında, “Hitler son nefesini Almanya için vermiştir” diyor. Fakat Almanya onun için son nefesini vermiştir, demek daha doğru olur.”⁶¹⁸ Gerçekten Abidin Daver kendisinin de söylediği gibi, 7 Mayıs 1935'te Hitler'le görüşmüş, ancak bu görüşmeden kendisi hakkında olumsuz bir izlenim yerine, olumlu izlenimle ayrıldığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Hitler, muhakkak ki, hususi hayatında sade, samimi ve çok cazibesi olan bir adamdı. On dakika içinde bizi kendine celbetmişti. Mülakat bitecek diye üzüntü duyduk adeta. 66 milyon Almanın gönlünü çekmiş ve onların başına geçmiş olan bu büyük adamla daha çok görüşmek istiyorduk.”⁶¹⁹

⁶¹⁶ Bugün, “Hitler'in Ölümü”, **Tan**, 03.05.1945.

⁶¹⁷ Peyami Safa, “Bu Bir İntihardır!”, **Tasvir**, 03.05.1945.

⁶¹⁸ Hem Nalina Hem Mihına, “Hitler'in Ölümü”, **Cumhuriyet**, 03.05.1945.

⁶¹⁹ Abidin Daver, “Hitlerle Mülakat”, **Cumhuriyet**, 07.05.1935.

Führer'in ölümüyle ilgili Mümtaz Faik, *"Yıllardan beri insanlığın başına bela olan bir adamın, nihayet peşinde sürüklediği memleketile beraber kendi belasını bulduğunu...öğrendik...1914 ün onbaşı, Almanyanın Führer'i, insanlığın canavarı cihandan yıkılıp gitmiştir. Bu harbin bir numaralı suçlusu belki bu ölümle şimdiye kadar yaptığı hareketlerin en iyisini yapmıştır. Fakat bu harbin bir numaralı suçlusu müttefiklerin yargılanmasından kurtulmuşsa da tarihin yargılanmasından asla yakasını sıyramamıştır...Hitler ölmüş olsun veya olmasın; artık siyasi hayatı kapanmıştır. Ölmüşse tarih, ölmemişse mahkeme hükmünü verecektir"*⁶²⁰ sözleriyle bir yandan onun ölümü konusundaki şüphesini dile getirmiş, diğer yandan da onun yaptıklarını eleştirmiştir. Öte yandan Burhan Belge, Hitler'i ve Nazileri şu benzetmeyle eleştirmiştir:

*"Bir büyük yalan olarak dünyaya gelen nasyonal sosyalizm, görüyoruz ki, bir büyük cinnet olarak vefat etmektedir. Cinnet'in sebebi, yalan'a inanılmış olmasıdır...Naziler, muazzam ve muhteşem bir gerçek halinde duran Alman medeniyet yapısını taş taş sökerek baştan aşağı yalan ve iftiradan ibaret olan III. Reich'i inşa etmişlerdir...Avrupa adına dünyayı, Almanya adına Avrupayı, nasyonal sosyalizm adına Almanyayı, Adolf Hitler adına nasyonal sosyalizmi kademe kademe red ve inkar edip birer birer tahrib ettikten sonra, şimdi de Adolf Hitler'i daha iyi yaşamak uğruna öldürmüş bulunuyorlar...Hitler ve nazizm de, insanlık felsefesi çıkmazlarının en kanlısına sapmış ve korkunç bir infilak neticesinde, çolak ve kötürüm kalmıştır."*⁶²¹

Daha önce Nazi yönetimini destekler nitelikte yazılar yazan Nadir Nadi ise *"Birinci Cihan harbine gönüllü bir onbaşı olarak katılan Hitler, kendi isteğiyle açtığı İkinci Cihan Harbi boyunca, kumandan devlet adamı olarak en yüksek payelere ulaştıktan sonra, gene gönüllü bir onbaşı gibi ölmüş bulunuyor"* sözleriyle Hitler'in ölümü hakkında yorumda bulunduktan sonra onun gelecekte nasıl anılacağı konusundaki düşüncelerini şöyle aktarmıştır: *"Dünya tarihinin en ıstırablı bir devletine şahsiyetinin damgasını vuran bu adam hakkında ileride çok şeyler incelenecek, uzun etütler yapılacaktır. Fakat onun hayatına dair varılacak hüküm, herhalde kendi özlediğinden başka olacaktır."* Ayrıca yazar Hitler'i ve onu iktidara getiren Alman milletini şöyle eleştirmiştir: *"Hitler'i mahveden onun Avrupalı kafasına düşünememesi, Almanyayı mahveden de, tam manasile Avrupanın göbeğinde yaşayan*

⁶²⁰ Mümtaz Faik Fenik, "Hitler'in Ölümü Etrafında", **Ulus**, 03.05.1945.

⁶²¹ Burhan Belge, "Hitler de Öldü", **Tanin**, 03.05.1945.

bir memleket olduğu halde Avrupadan bu kadar habersiz bir adama körü körüne bağlanması olmuştur...Evvelkiler de dahil, siyasi, askeri bütün kazançların mahvolduğunu gözlerle gördükten sonra ölmek Hitler için şüphesiz cezaların en büyüğüdür. Fakat, dünyanın altı yıldır çektiği ıstıraplarla karşılaştırıldığı zaman, bu ceza kocaman bir hiçten başka nedir?”⁶²²

Ardından Cevdet Hamdi, “Eğer Hitler öldü ise, onun cesedini bulmak lazımdır. Fakat bu ceset bulunsa da, Hitlerin ölümü ve ölümden sonra yaşadığı hakkındaki efsaneyi Alman halkı arasında devam ettirecek akılsızlar –ve hatta akli başında olanlar- her zaman bulunacaktır”⁶²³ sözleriyle Hitler’in ölümü üzerine bugün dahi süren spekülasyonları haberdar etmiştir.

Adolf Hitler’in ölümü hakkında pek çok gazeteci değerlendirmede bulunmuştur. Bu değerlendirmelerin çoğunda Hitler’in onbaşı olarak askerliğini yapmış olması, aşağılayıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu aşağılamanın nedeni, belki de askerliğini bu kadar küçük rütbede yapmış birinin dünyayı bir savaş felaketine götürecektir kadar etkili olabilmesinin yanında bu rütbede askerliğini yapan birinin Türk devlet yönetiminde onun kadar etkili olamayacağı düşüncesidir. Hitler ve ölümü hakkında yorumda bulunan yazarların tamamı, ölümüne âdeta sevindiklerini gizlememişler, hatta bir kısmı onunla birlikte onu iktidara getiren Alman milletini de eleştirmiştir. Aslında bu eleştirileri yapan basın mensuplarından özellikle Nadir Nadi ve Peyami Safa, Almanya’nın zafer yıllarında bu ülkenin Türk basınında en büyük destekçisi olmuşlardır, hatta Nadi, bu destek konusunu o kadar ileri götürmüştür ki Türk meslektaşlarıyla defalarca bu konuda polemiğe girmiştir. Abidin Daver ise Hitler’le görüştüğü zaman ona duyduğu hayranlığı dahi unutmuştur. Öte yandan basın mensuplarının çoğu onun ölümü konusunda şüpheye düşmüş, Cevdet Hamdi ise onun ölümüyle ilgili doğacak spekülasyonları daha o günden haberdar etmiştir.

Hitler’in ölümünün ardından Almanya barış görüşmelerine hız vermiştir. Aslında Almanya’nın müttefiklerle barış görüşmeleri, ilk kez Şubat 1945’te İtalya’da konuşlanan Alman birliklerinin komutanlarıyla müttefikler arasında başlamıştır. Bu

⁶²² Nadir Nadi, “Hitler’in Ölümü”, **Cumhuriyet**, 03.05.1945.

⁶²³ Cevdet Hamdi, “Hitler’in Cesedi Ne Oldu?”, **Tasvir**, 06.05.1945.

birliklerin komutanı Feldmareşal Alexander, 29 Nisan 1945'te müttefiklerle mütareke imzalamıştır. Hitler'in vekili Amiral Dönitz de Kızıl ordu önündeki Alman halkının ve askerinin kaçmasını sağlamak için müttefiklerle görüşmeye 4 Mayıs'tan itibaren başlamış ve 7 Mayıs'ta General Jodl'un müttefiklere kayıtsız şartsız teslim kararını imzalamasıyla görüşmeler neticelenmiştir. Bundan iki gün sonra Almanya, aynı anlaşmayı Sovyetlerle imzalamış ve böylece Avrupa savaşı sona ermiştir.⁶²⁴

Almanya'nın teslim olma çabalarını Tan, "*Almanya İngiltere, Amerikaya Kayıtsız ve Şartsız Teslim Olacağını Bildirdi.*" sözleriyle duyurmuştur.⁶²⁵ Zekeriya Sertel, Fransa'nın Reims şehrinde küçük bir okulda Almanya'nın teslimini imzalayan general için "*Betbaht general*" ifadesini kullanmış ve ardından "*Bu vesikayı o değil, Almanyanın mukadderatını 1000 sene için tayin edeceğini söyleyen Hitler imza edecekti. Fakat o Almanyayı bu feci vaziyete düşürdüktan sonra ortadan kaybolmayı tercih etti. Öldü mü, öldürüldü mü, intihar mı etti, yoksa hala çirkef hayatını birkaç gün daha sürebilmek için bir yerde mi gizlendi, bilmiyoruz. Bildiğimiz şudur ki, Hitler değilse bile Almanya öldü.*"⁶²⁶ sözleriyle Hitler'i eleştirmiştir.

Almanya'nın teslim olma kararının ardından Fenik, "*Mağlubolan bir millet değil, bir kanaattir, zorbalıktır, küstahlıktır; galip ise gene bir millet değil, bir fikirdir: İnsanlıktır...varsın dünya cermenleştirileceğine, cermenlik insanlaştırılsın! Bu harbin kazancı da bu olmuştur. Daima manevi kuvvetlerden ilham aldığını söyleyen nazi önderi, gerçekte Almanya'ya umduğu aleme değil, naziliğin hür dünya için hazırladığı kör kuyuya sürüklemekte önderlik etmiştir*"⁶²⁷ sözleriyle savaşın bitişiyle birlikte Almanya'nın düştüğü zor durumu aktarmıştır. Nadir Nadi ise "*Almanya nihayet kayıtsız şartsız teslim oldu. Bu, demokrasilerin ve bütün Birleşmiş milletlerin kayıtsız şartsız zaferi demektir*"⁶²⁸ sözleriyle müttefiklerin zaferine işaret etmiştir. Ardından Sadak, Almanya'nın teslimiyle birlikte bir ideolojinin de yıkıldığını şu sözleriyle açıklamıştır: "*Dünya tarihi, müttefiklerin zafer ilan ettikleri bugünü yalnız bir korkulu rüyanın sonu olarak değil, bir insanlık davasının kazanılışı*

⁶²⁴ Benz, a.g.e., s. 595-596; Rothfels, a.g.e., s. 32-33.

⁶²⁵ Tan, 29.04.1945.

⁶²⁶ M. Zekeriya Sertel, "Uzun Gece Sona Erdi", Tan, 08.05.1945.

⁶²⁷ Mümtaz Faik Fenik, "Harple Beraber Bitenler", Ulus, 08.05.1945.

⁶²⁸ Nadir Nadi, "Demokrasilerin Kayıtsız, Şartsız Zaferi", Cumhuriyet, 08.05.1945.

ve bir dönemin başlangıcı diye kaydedecektir...Hak ve adalet uğruna, durup dururken ateşe atılan büyük demokrasilerin yendikleri ve yıktıkları şey sadece adı belli bir devlet değil, bir sistem, bir zihniyet, bir siyasettir.”⁶²⁹

Almanya'nın teslim olduktan sonraki durumu için Öktem şunları söylemiştir: “Nazi ve Faşist liderlerinin ölümleri veya öldürülüşleri zerre kadar bir şeref çeşnisi olsun arzetmiyor. Onlar adı bir canı ölümle öldürüldüler veya öldüler. Arkalarında baykuş yuvasından farksız bir yurt, ıstırap, yoksulluk, açlık içinde kıvranan ve kıvranacak olan milyonlarca yurddaş bıraktılar; işte son eserleri!”⁶³⁰ Ekrem Uşaklıgil ise Almanya'nın gelecekte yaşayacağı zorlukları şöyle aktarmıştır: “Zorlukların başında Almanyanın idaresi ve Alman ordusunun beslenmesi geliyor. müttefikler, Moskova, Tahran, Yalta konuşmaları esnasında Almanyayı dört bölgeye ayırmayı ve bu bölgeleri de Berlin şehrine kurulacak bir komisyona bağlamayı düşünmüşlerdi.”⁶³¹ Son olarak Benice, Almanya'nın daha yıllarca bu savaşın yargısıyla yaşamak zorunda kalacağını ve insanlığın bu yaşananları yıllarca hiç unutmayacağını şu açıklamasıyla vermiştir:

“Artık Almanya bin yıl boyunca on iki yıllık Naziliğinin harp mücrimliğinin, bütün dünya ve Avrupa medeniyetini ateşe vermenin ve yıkmanın cezasını çekecek, suçunun kara levhasını bir pranga mahkumu zinciri gibi boynunda taşıyacaktır. Almanya bu ölçüde bir mahkumiyete ve bu ağırlıkta bir hayat sürdürmeye kendi kendisini bağlamış...Almanya ve Alman milleti: Onbaşı Hitlerin komutasında bir manga olmadığını takdir edebilirdi! Aksini yapmış olmakla bu takdirsizliğinin ve gönül rızası ile Hitlerin arkasından gidişinin cezasını bizzat...hesabını kabul etmek, ödemek mevkiindedir...Bu harbden sağ çıkabilen her insanın madde veya mana ziyarı ve Nazi Almanyasının cezalandırılmasında bir talep hakkı vardır ve Hitlerle beş on arkadaşının sefil cesedi bu tazmine elbette ki kafî değildir; ve Alman milletine düşen ceza payı da bin yılın kadrosu içinde ancak ödenebilir tartıdadır.”⁶³²

Türk gazetelerinin tamamı, Almanya'nın teslim olmasıyla birlikte savaşın bitişine dair duydukları sevinci aktarmışlardır. Bununla birlikte Almanya'nın yaşayacağı zorlukları dile getiren gazetecilerin yanında dünyanın bu savaş nedeniyle

⁶²⁹ Necmeddin Sadak, “Avrupa'nın Büyük Günü”, **Akşam**, 08.05.1945.

⁶³⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Tarihin Bir Hailesi Sona Erdi”, **Anadolu**, 08.05.1945.

⁶³¹ Ekrem Uşaklıgil, “Bir Savaş Böyle Bitti”, **Son Telgraf**, 08.05.1945.

⁶³² Etem İzzet Benice, “Nazi ve Faşist Savaşı Bitti”, **Son Telgraf**, 08.05.1945.

yaşadığı acıların sorumlusu olarak gördükleri Hitler'i, Nazi ideolojisini ve Alman milletini eleştirmişler ve Almanya'nın yıllarca bu savaşın yargısından kurtulamayacağını belirtmişlerdir.

D. Türk-Alman İlişkileri (1939-1945)

1. Türk Dış Politikası

II. Dünya Savaşı başlamadan önce Türkiye'nin müttefiklerin yanında yer almasında İnönü'nün dış politika konusunda çok güvendiği arkadaşı Ali Fethi Okyar'ın büyük rolü olmuştur. Ancak Türkiye'nin müttefiklerin yanında yer almasına rağmen savaşın dışında kalması izlediği dış politika sayesinde olmuştur. Dış politikayı yönetenler, hep savaşın dışında kalma düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Zaten Atatürk'ün ABD Genelkurmay Başkanı McArthur ile 27 Eylül 1932'de yapmış olduğu görüşmede sarfettiği şu sözler, Türkiye'nin savaşta daima temkinli davranması için bir uyarı olmuştur: «*Bir dünya savaşı yakındır. Bu savaş neticesinden dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştan başa bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük hata yapmamız halinde başımıza Mütareke senelerinden daha büyük felaketler gelecektir.*»⁶³³

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün savaş boyunca temkinli davranmasının bir nedeni, Atatürk'ün işaret ettiği gibi millete önceki savaşta yaşadığı felaketleri tekrar yaşatmama isteğidir. İnönü'yle birlikte Numan Menemencioğlu ve Şükrü Saraçoğlu gibi devlet adamları, dış politika kararlarında gerçekçiliği her zaman ön planda tutmuşlardır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün saptadığı dış politikada ne meclis ne de parti meclisi pek etkili olamamıştır. Buna rağmen cumhurbaşkanı, yine de meclis grubunun görüş ve önerilerini düzenli olarak almış ve bu sayede ülkenin nabzını tutmuştur. Her ne kadar cumhurbaşkanı, dış politikaya tam egemen olsa da her türlü muhalif görüşü ortadan kaldırmaya çalıştığı ya da bunu başardığı düşünülemez; çünkü Kazım Karabekir, Refet Bele, Yusuf Hikmet Bayur, Recep Peker, Mahmut Şevket Esenal, Faik Öztrak ve Şemsettin Günaltay gibi politikacılar hükümet

⁶³³ Edward Weisband, **2. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974 , s. 62-68; Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 147-148; Deringil, **a.g.e.**, s. 1-6, 42-57.

politikasıyla pek de uyuşmayan görüşlerini, savaş boyunca zaman zaman ifade edebilmişlerdir.⁶³⁴

Hükûmetin dış politik görüşlerine muhalif olan bu kişilerin bir kısmı, Türk dış politikasında çok daha saldırgan bir tutum isterlerken, diğer bir kısmı ise çok daha ölçülü bir politika izlenmesini görmek istediklerini dile getirmişlerdir. Muhalif görüşlü kişilerin bazıları da Alman ordusunun Sovyetleri istilasından yararlanarak Türkiye'nin mihver yanında savaşa girmesini savunabilmişlerdir. Ancak söz konusu bu kişiler, geçmişten gelen tecrübeleri sayesinde Avrupalı devletlerle olan ilişkilerde kuşkuculuğa varan temkinliliği benimsemekten de vazgeçmemişlerdir. Hükûmetin temkinli bir politika izlemesinde büyük payı olan Menemencioğlu'na göre Türkiye'nin savaşa girmesi, topraklarını büyük devletlere bir savaş alanı olarak hizmet ettirmekten başka bir işe yaramayacaktır. İşte bu yüzden Menemencioğlu von Papan'e, «*Dış politikamızın amacı, kendi başımıza karar yetkimizin sonuna kadar korunmasıdır. Kesinlikle inanıyorum ki savaşa girersek kendi kendimize karar verme yetkimizi yitiririz ve bundan ülkemizin en küçük kazancı olmaz*» diyerek asla savaşa girmek istemediklerini dile getirmiştir. Bu yıllarda yine Papan'e, «*Biz benciliz, salt kendimiz için savaşırız.*» diyerek, Türkiye'nin, başka bir ülkenin amaçları doğrultusunda değil, ancak kendi zorunlulukları nedeniyle savaşa gireceğinin de işaretini vermiştir.⁶³⁵

Cumhurbaşkanı İnönü, savaş boyunca dizginleri hep elinde tutmuş, başbakan ve dışişleri bakanlarını uygun gördüğü takdirde olayların akışına göre değiştirmiştir. İngilizlerce Alman yanlısı olarak görülen Menemencioğlu, İngiliz-Türk ilişkilerinin en kötü döneminde Aralık 1943'te yapılan Kahire Konferansı'nda gösterdiği başarı nedeniyle İnönü tarafından övülmüş iken 1944'te İngiltere'ye yakınlaşmak uğruna feda edilebilmiştir. Aynı şekilde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da emekli edilmiştir. İnönü, Sovyetlerle beliren sorunlar döneminde de Saraçoğlu'nu görevden uzaklaştırabilmiştir.⁶³⁶

⁶³⁴ Krecker, **a.g.e.**, s. 67-73; Deringil, **a.g.e.**, s. 1-6, 42-57; Weisband, **a.g.e.**, s. 62-68.

⁶³⁵ Deringil, **a.g.e.**, s. 1-6, 42-57; Weisband, **a.g.e.**, s. 62-68.

⁶³⁶ Krecker, **a.g.e.**, s. 67-73; Deringil, **a.g.e.**, s. 1-6, 42-57; Weisband, **a.g.e.**, s. 62-68.

Ayrıca Türk dış politikasında iyi/kötü polis oyunu sürekli oynanmıştır. Şöyle ki Boğazlardan kamufle edilmiş Alman savaş gemilerinin geçtiğini öğrenen İngiliz büyükelçi, Başbakan Saraçoğlu'na bu konuda şikayete gittiğinde Saraçoğlu, Mareşal Çakmak tarafından desteklendiği için Menemencioğlu'na söz geçiremediğinden şikayet etmiştir. Alman gemileri geçirilmeyince von Papen, Menemencioğlu'na gittiğinde ise bakan, bu konudaki emrin Saraçoğlu'ndan geldiğini ileri sürerek üzüntülerini ifade ettikten sonra elinden bir şey gelemeyeceğini söylemiştir. Bu senaryoda Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Saraçoğlu İngiliz yanlısı, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ve Genelkurmay Başkanı Çakmak da Alman yanlısı olarak tanınmıştır. Hatta sırf bu yüzden Almanlar, Saraçoğlu'nun görevden alınması için baskı yapmışlardır. Oysa Saraçoğlu, koyu bir milliyetçi olduğu kadar da anti-komünist olarak bilinmiştir.⁶³⁷

2. Ekonomik İlişkiler

II. Dünya Savaşı başladığında Türkiye, ihraç ürünlerinin yüzde 50'sini Almanya'ya satmaktadır. Bu ihraç ürünlerin, krom dışındakilerin tamamını tarımsal ürünler oluşturmuştur. İngiltere ve Fransa tarımsal ürünleri kendi sömürgelerinden daha ucuza aldıkları için Türkiye'den bu ürünleri almak istememişlerdir. Bu açıdan Türkiye, Alman pazarından bir türlü çekilememiş, üstelik tarım ürünleri de dünya standartlarının altında olduğu için Almanya dışında pazar bulması da çok zor olmuştur. Clearing sistemiyle Almanya, Türk tarım ürünlerini piyasa fiyatından daha fazla ödeyerek almış, karşılığında sanayi ürünlerini de dünya fiyatlarının üstünde Türkiye'ye satmıştır. Bu sayede iki ülke ticarete döviz kullanmamıştır. Savaş başında bu durumda olan Türk-Alman ekonomik ilişkileri, Almanya'nın Sovyetlerle yaptığı saldırmazlık anlaşmasıyla krize dönüşmüştür. Çünkü bu anlaşmadan sonra Türkiye, Almanya ile ticaret anlaşmasını yenilememiş, ticaretini tamamen İngiltere ve Fransa'ya yöneltmek istemiştir. Bu doğrultuda Ekim 1939'da yapılan ticari görüşmeler sonucunda İngiltere Türkiye'den yılda 200 bin ton krom almanın karşılığında Türkiye'nin Almanya'ya krom satmamasını istemiştir. Bunun üzerine Türkiye İngiltere'ye yirmi yıl boyunca krom satmak istemiş, İngiltere ise iki yıla

⁶³⁷ Kreckler, a.g.e., s. 40-75; Oran, a.g.e., s. 394-398.

yetinmiştir. Ancak Menemencioğlu, Almanya'ya krom satamadıkları takdirde tarımsal ürün de satamayacaklarını ileri sürerek İngiltere'ye kromla birlikte tarımsal ürün satmaya da çalışmıştır. Menemencioğlu bu savında kısmen haklı çıkmış ve Türkiye'nin tarımsal ürünlerinin çoğu, 1939 yılında elinde kalmıştır. Savaşın başlamasıyla durma noktasına gelen Türk-Alman ticareti, 1940 yılında şu durumdadır: Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı yüzde 8,6'ya, ithalatı da yüzde 11, 7'ye düşmüştür.⁶³⁸

Savaştan önceki ve savaşta iki ülke ticaretini Sertel şöyle karşılaştırmıştır: *“Harp başlayıncaya kadar...Almanya Türkiyede adeta rekabetsiz çalışmağa başlamış, Türkiye'nin harici ticaretini inhisarı altına almış gibiydi...Harpten sonra vaziyet tamamen değişti...Almanya aldığı mala mukabil mal veremiyecek vaziyete düştü. Bu sebeple Almanyanın piyasamızdan alacağı mala mukabil peşin para ve döviz vermesi şartı ileri sürüldü. Zaten Almanlarla aramızdaki ticaret mukavelesinin de müddeti bitmişti. Bu mukavele tecdit veya temdit edilmedi. Bütün bu müşküller Almanlarla olan ticari münasebetlerimizi sekteye uğrattı ve Almanyaya ihraç ettiğimiz malların çoğu elimizde kaldı. Fakat Almanlar ticari münasebetlerin bu şekli almasından memnun olmadılar.”*⁶³⁹

Almanya ile ticaretin gittikçe azalması konusundaki memnuniyetini Abidin Daver şu sözlerle ifade etmiştir: *“Son zamanlara gelinceye kadar en çok Almanya ile ticaret mübadeleleri yapmakta idik. Bu vaziyet, yavaş yavaş bizi Almanyaya bağlamıştı. Almanyanın bütün iktisadiyatımıza hakim olması, çok tehlikeli bir buhranı mucib olabilirdi. Bundan kurtulmaya çalıştık ve muvaffak da olduk. Bu muvaffakiyeti, 1940 ın ilk üç ayındaki ihracatımız açıkça göstermektedir...İktisadi cephemizin Almanyanın hakimiyetinden kurtulması gibi mühim bir işin sarsıntısız temin edilmesi muhterem Doktor Refik Saydam kabinesinin şükranla karşılanacak muvaffakiyetlerinden biridir.”*⁶⁴⁰

⁶³⁸ Deringil, **a.g.e.**, s. 21-30, 157-167; Özgüldür, **a.g.e.**, s. 150-159; Esmer- Sander, **a.g.e.**, s. 159-160; Weisband, **a.g.e.**, s. 103-116.

⁶³⁹ M. Zekeriya Sertel, “Almanya ile Ticari Münasebetimiz”, **Tan**, 25.10.1939.

⁶⁴⁰ Hem Nalına Hem Mihına, “İktisadi Cephemizde Bir Muvaffakiyet”, **Cumhuriyet**, 03.05.1940.

Ancak Türkiye, Almanya ile ticaretini düşürmesinin bedelini ağır bir şekilde ödemeye başlayınca hükümet tekrar Almanya'ya yönelmiş ve bunun sonucunda iki ülke, Temmuz 1940'ta yeni bir ticaret anlaşması yapmıştır. Zekeriya Sertel'e göre, Türkiye'nin ticareti, savaştan önce Almanya'nın tekeline girmiştir, savaşın başlamasıyla birlikte bu ülkeyle ticaret yüzde 5'e kadar düşmüştür. Oysa iki ülkenin birbirlerine ihtiyacı vardır ve yeni ticaret anlaşması, bu ihtiyacın bir ifadesidir. Yine Sertel'e göre, bu anlaşmadan sonra bazı Türk gazetecilerin iki ülkenin birbirini ekonomik olarak tamamladığını savunmaları, Almanya'nın iddiasını ve davasını desteklemek demektir; çünkü Almanlara göre Balkanlar ve Türkiye, Almanya'yı ekonomik olarak tamamlayan ülkelerdir ve bu nedenle bu ülkelerin bağımsız birer ekonomik siyaseti ve sistemi olmamalıdır. Bu bakımdan Türkiye'nin Almanya'yı ekonomik olarak tamamladığını kabul etmek imkânsızdır, çünkü Türkiye siyasi istiklaline olduğu kadar ekonomik istiklalini de düşkündür.⁶⁴¹

Temmuz 1940'ta imzalanan yeni Türk-Alman ticaret anlaşması hakkında Esmer şu yorumda bulunmuştur: “*Almanya gerek bize satacağı ve gerek bizden satın alacağı eşyanın fiyatlarını murakebe ediyor, biz ise, böyle bir murakebe selahiyetinden mahrumduk...Türkiye ile Almanya arasındaki ticaret münasebetleri, iki milletin siyasi ve iktisadi istiklaline müteakib hürmet ve iktisadi şartlarda da tam müsavat dairesi içinde inkişaf edebilir.*”⁶⁴²

Ayrıca Türk sanayisinde kullanılan makine ve motorların geneli Alman yapımı olduğu için iki ülke ticaretinin durma noktasına gelmesi, bu ülkeden yedek parça ithalatını da azaltmış ve fabrikaların çoğu çalışamaz duruma gelmiştir. Buna karşın Almanya gerekli olan tarımsal ürünü, Sovyetlerle yaptığı ticaret anlaşmasıyla karşılamış, sadece krom konusunda sıkıntı yaşamış, krom alamamasının karşılığında Türkiye'ye savaş malzemesi vermemiştir. Ancak von Papen'in bu durumun, Türkiye'yi ekonomik olarak tamamen müttefiklere yönelteceği uyarısı sayesinde Almanya, savaş malzemesi vermeye yeniden başlamıştır. Nitekim, Temmuz 1940'ta yapılan ticaret anlaşmasıyla Türk-Alman ticareti yine ivme kazanmıştır. İki ülke saldırmazlık anlaşması yaptıktan sonra 9 Ekim 1941'de yenilenen ticaret

⁶⁴¹ M. Zekeriya Sertel, “Almanya ile Yaptığımız Ticaret Anlaşması”, **Tan**, 27.07.1940.

⁶⁴² Ahmet Şükrü Esmer, “Türkiye-Almanya Ticareti”, **Ulus**, 10.08.1940.

anlaşmasıyla Almanya 1944 Ağustosuna kadar yine Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olmuştur.⁶⁴³

1941'de Almanya'yla yapılan ve 200 milyon liralık bir eşya değişimini içeren bu anlaşma için, Yunus Nadi şunları söylemiştir: “*Alman-Türk dostluğunun söz götürmez derecede parlak ve kuvvetli bir nişanesi olarak telakki etmekte tereddüd etmiyoruz. Aynı zamanda hadise Türkiyenin bütün samimiyetinin bir zaferi gibi alınmakta da hata yoktur.*”⁶⁴⁴ Abidin Daver ise, “*Ananevi Türk-Alman dostluğunun bu yeni ticaret anlaşması ile ne kadar kuvvetlendiği kendiliğinden anlaşılır...Almanya, dürüstlüğümüze tamamilen inandığı içindir ki yeni ticaret anlaşması ile bize harb malzemesi vermeyi dahi kabul etmiştir. Almanya, ileride Türkiye taarruz etmeyi düşünseydi ve yahud Türkiyenin kendi düşmanları safına ilhak edeceğinden kuşkulansaydı, elbette bize harb malzemesi vermeyi kabul etmezdi.*”⁶⁴⁵ Aynı anlaşma hakkında Atay, “*Bu yalnız alış veriş değil, aynı zamanda bir sulh vesikasıdır.*”⁶⁴⁶, Peyami Safa, “*iki memleketin de iktisadi tabiatına uygun, hayırlı bir neticedir.*”⁶⁴⁷, son olarak Tasviri Efkar, “*Bu mukavelenamenin, ticaret hayatımıza yeniden inkişaf vereceğinde ve bilhassa tüccarlarımızı çok memnun edeceğinden şüphe yoktur*”⁶⁴⁸ sözleriyle bu anlaşmadan duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdir.

1939-1944 Türk-Alman ekonomik ilişkileri, 1933-1939 döneminden farklı olarak tek yönlü bağımlılıktan çıkmış ve Türkiye ticaretini çeşitlendirmiş ve İngiltere ve Almanya'yı birbirine karşı kullanarak bir ticaret dengesi kurulabilmiştir. Türk basınında yeni ticaret anlaşması aleyhinde görüş beyan edilmemiştir. Savaşın Almanya aleyhinde sonuçlanacağına belli olduğu 1944 Nisanında Türkiye, önce Almanya'ya krom ihracını durdurmuş, Ağustosta da tüm ilişkilerini kesmiştir.⁶⁴⁹

⁶⁴³ Deringil, a.g.e., s. 21-30, 157-167; Özgüldür, a.g.e., s. 150-159; Weisband, a.g.e., s. 92-129.

⁶⁴⁴ Yunus Nadi, “İmzalanan Muahede ile”, **Cumhuriyet**, 10.10.1941.

⁶⁴⁵ Hem Nalına Hem Mihına, “Barış Yolunda Zafer”, **Cumhuriyet**, 11.10.1941.

⁶⁴⁶ Falih Rıfkı Atay, “Almanya ile İmzaladığımız İktisadi Anlaşmalar”, **Ulus**, 15.10.1941.

⁶⁴⁷ Peyami Safa, “Türk-Alman İktisadi Anlaşması”, **Tasviri Efkar**, 10.10.1941.

⁶⁴⁸ Tasviri Efkar, “Almanya ile 100 milyonluk Ticaret Anlaşması”, **Tasviri Efkar**, 10.10.1941.

⁶⁴⁹ Deringil, a.g.e., s. 21-30, 157-167; Özgüldür, a.g.e., s. 150-159; Weisband, a.g.e., s. 92-129.

3. Türk Basınının Durumu

Türk hükûmeti, daha savaş başlamadan basına karşı sert önlemlerle birlikte basını denetim altına da almıştır. Bir sansür heyeti olmamasına rağmen CHP'nin ve Matbuat Müdürlüğünün yaptığı baskı, sansür kadar etkili olmuştur. Buna rağmen hükûmet ve basın, Türkiye'de basın özgürlüğünün varlığından bahsedebilmiştir. Hatta Başbakan Refik Saydam, pek çok ülkede huzur ve istikrarın korunmasıyla basın özgürlüğünün bağdaşmadığının söylendiğini oysa Türkiye'de basın özgürlüğünün istikrarın temel direği olduğunu ileri sürmüştür. Alman basınının, Türkiye'de basının denetim altında bulunduğunu iddia etmesi karşısında, *Yeni Sabah* ve *Tan*, Türkiye'de sansür olmadığını, sadece basının hükûmet politikasının yanında yer aldığını açıklamışlardır.⁶⁵⁰ Türk basını ve hükûmeti basında sansür olmadığını dile getirirse de aslında durumun böyle olmadığını Nadir Nadi'nin şu yazısından anlaşılmaktadır: “*Hükûmetçe önemli sanılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın-yayın Müdürlüğünden gelene göre ayarlanıyordu. Arada bir başbakanın da basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ya da temsilcilerini, emir verircesine uyardığı oluyordu.*”⁶⁵¹ Basında sansür olduğu Zekeriya Sertel tarafından da şöyle açıklanmıştır: “*Resmen sansür yoktur. Ama bakanlar ve Basın-Yayın Genel Müdürlüğü hemen her gün gazetelere direktifler verirdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapanmak tehlikesindeydi.*”⁶⁵² Basına uygulanan sansüre tipik örnek, *Vatan* gazetesinin Şarlo'nun Hitler'i anlatan “Diktatör” filmiyle ilgili resimleri gazetede yayımlaması üzerine gazetenin iki ay süreli kapanmasıdır.⁶⁵³

Bunun yanında Türk basınında hükûmet görüşlerine aykırı çıkan bazı yazılar da hükûmet tarafında basın özgürlüğü olarak lanse edilmiştir. Basının Almanya aleyhtarı tavrı, Alman yetkilileri tarafından dile getirildiğinde İnönü ya da Menemencioğlu'nun “basının istediğini yazmada özgür olduğunu” söyledikleri gibi basındaki Alman yanlısı yazılara İngilizlerin dikkat yöneltmesi üzerine de benzer bir savunma yapılmıştır. Bu yöntem hem Almanları hem de İngilizleri yatıştırmıştır.

⁶⁵⁰ Krecker, **a.g.e.**, s. 73-75; Deringil, **a.g.e.**, s. 8-12.

⁶⁵¹ Nadi, **a.g.e.**, s. 50.

⁶⁵² Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 208.

⁶⁵³ BCA: 030.18.01.02/100.103.14.Bkz.Ek: 6.

Türk basınının savaş boyunca hükûmet çizgisini izlediği söylenebilir.⁶⁵⁴ Bu dönemde en çok satan gazetelerin günlük tirajı 16 bin civarındadır. Türk basınına dış haber konusunda servis yapan sadece Anadolu Ajansı'dır ve basının bu ajans dışındaki bir kaynaktan haber alması da yasaktır. Ancak savaş zamanında bu ajansın haber alma ağı iyice daraldığı için tamamen yabancı basın ajanslarına bağımlı kalmıştır.⁶⁵⁵ Anadolu Ajansı'nın doğrudan ve yorum yapmadan Alman ajanslarından haber alması konusu, Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından 1944 yılı Ağustos ayında dile getirilmiş ve önlem olarak Alman kaynaklı haberlerin artık bir bülten hâline getirilmesi ve bu haberlerden propaganda mahiyetinde olanların yayınlanmadan önce Matbuat Umum Müdürlüğü'ne sorulması öngörülmüştür.⁶⁵⁶ Türk hükûmetinin basını yönlendirmek için başvurduğu yöntemlerden biri de CHP'nin yayın organı durumundaki *Ulus* gazetesinin başyazısının İstanbul gazetelerinde çıkmasının sağlanması ve Ankara'da sadece *Ulus*'un basılmasına izin verilmesidir. Bu nedenle savaş yıllarında en yakından izlenen gazete *Ulus* ve yazarı Falih Rıfkı Atay olmuştur. Aynı gazetede yazan Ahmet Şükrü Esmer de dış politika konusunda basın tarafından izlenmiştir.⁶⁵⁷

E. Savaşta Almanya'nın Türkiye Üzerindeki Propagandaları ve Etkileri

1. 1939 Yılında Alman Propaganda Faaliyetleri

a) Hükûmetle Kamuoyunu Karşı Karşıya Getirme Propagandaları

Türkiye 20 Ekim 1939'da, önceden görüşmelerde bulunduğu İngiltere ve Fransa'yla dostluk anlaşması imzalayarak müttefiklerin yanında yer almıştır. Yapılan bu anlaşma, bir yandan Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un Türkiye'nin topraklarını müttefiklerin bir üssü hâline getirdiği eleştirisine diğer bir yandan da Almanya'nın basını ve radyosu aracılığıyla Türk kamuoyunu kışkırtmasına neden olmuştur.⁶⁵⁸ Bu propagandalarda Almanya'nın amacı, bir yandan Türk hükûmetinin bu anlaşmayla yanlış yaptığını Türk kamuoyuna inandırarak ülkede kargaşalık ve güvensizlik ortamı yaratmak, diğer yandan da Türkiye ile Sovyetleri karşı karşıya getirmektir. Bu

⁶⁵⁴ Krecker, **a.g.e.**, s. 73-75; Deringil, **a.g.e.**, s. 8-12.

⁶⁵⁵ Krecker, **a.g.e.**, s. 73-75; Weisband, **a.g.e.**, s. 71-92.

⁶⁵⁶ BCA: 030.10./85.561.19. Bkz.Ek: 7.

⁶⁵⁷ Krecker, **a.g.e.**, s. 73-75; Weisband, **a.g.e.**, s. 71-92.

⁶⁵⁸ Deringil, **a.g.e.**, s.21-30; Krecker, **a.g.e.**, s. 40-75; Oran, **a.g.e.**, s. 415.

nedenle Türk basını savaşın ilk yılını Almanya'nın kendi kamuoyunu etkilemeye yönelik bu propagandalarına cevap vermekle geçirmiştir.

Almanya'nın bu anlaşmadan sonra başlattığı propaganda konusunda Nadir Nadi şunları söylemiştir: *“Almanyadan maada bütün milletlerin son Ankara paktını memnuniyetle karşıladıklarını, muhtelif yerlerden gelen akislere bakarak öğrenmiş bulunuyoruz. Türk-İngiliz-Fransız anlaşması karşısında memnun görünmeyen yegane devlet Almanyadır...Fakat, Ankara paktını beğenmemek bahsinde tek başına kalmak Berlinin hoşuna gitmemiş olacak ki, bütün propaganda vasıtalarından istifade ederek efkârı umumiyeyi hakikatin tersine inandırmayı gayret sarfediyor.”* Ayrıca Nadi, Alman Propaganda Bakanlığının Sovyet *İzvestia* gazetesine dayandırarak Sovyetlerin de bu anlaşmadan memnun kalmadığını, ispata çalışmasının boşa olduğunu belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: *“Kötü niyet beslemiyen bu pakt, iyi niyet sahibi milletleri istisnasız memnun etmiştir.”*⁶⁵⁹ Nadi, bunları ifade ettikten sonra *“Alman gazetelerinde ikidebir kalbimizi kıracak yazılara raslıyorduk...bir çok Alman gazeteleri hakkımızda, ciddi muharrirlerin ağızına yakışmayacak derecede hazin sözler sarfettiler...«Türk gazetelerini yola getirelim»... Bu ve buna benzer cümleleri okudukça, Alman milletini seven bir insan olarak benim içim sızlıyordu...başka milletlere karşı kullanılan sert ve haşin lisan, herşeyden önce Alman menfaatleri bakımından zararlıdır...Alman gazetelerinin sert ve haşin politikalarından Alman milletine ne fayda gelecek?”*⁶⁶⁰ sözleriyle hem Almanya'ya olan sempatisini dile getirmiş hem de böyle tehditlerin Almanya'ya zarar verdiğini belirtmiştir. Ardından Sabiha Sertel Alman gazetesi *Süddeutsche Zeitung*'un, *«Türk matbuatının yola getirilmesi lazımdır. Türkiyenin siyaseti Alman aleyhtarıdır!»* sözleri üzerine, bu gazeteyi eleştirerek Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propagandasını yermiş ve Türk hükûmetinin siyasetini savunmuştur:

“Türkiye hükûmeti, Almanyanın müstemleke nezareti midir ki, gazeteleri yola getirmek için merkezden böyle bir tehdit emri bekleyecek ve gazetelere karşı zecri ve cezai tedbirler alacaktır? Türkiyede matbuat serbesttir. Hatta gazetelere vazedilmiş bir sansür de yoktur. Eğer memleketin müşterek

⁶⁵⁹ Nadir Nadi, “Ankara Paktından İyi Niyet Sahibi Her Millet Memnun Olmuştur”, **Cumhuriyet**, 24.10.1939.

⁶⁶⁰ Nadir Nadi, “Hakikat Bizimle Beraberdir”, **Cumhuriyet**, 26.10.1939.

menfaatlerini müdafaada gazeteler birleşiyorlarsa, bu ancak efkariumumiyeye tercüman olduklarını ve kendi mantık ve şuurile hareket ettiklerini gösterir...Türk matbuatının, Alman siyasetini beğenmemekte ne kadar haklı olduklarını bizzat Sudestche gazetesi ispat etmiştir...Bu gazetenin savurduğu tehdit, Türk matbuatına uzaktan uzağa bir tahakkümün işaretidir, biz ise tahakkümün değil, hürriyet ve istiklalin müdafileriyiz. 1933 tenberi Almanya, siyasi ajanları vasıtasıyla Türk hükûmetini ve matbuatını tazyik ettiği içindir ki bu sevgisizliği kazandı. Bu tehdit siyasetine devam ettikçe bu hoşnutsuzluğu arttırmaktan başka bir şey yapmıyacaktır.”⁶⁶¹

Alman gazetesi *Berliner Börsen-Zeitung*'un, Türkiye'nin imzaladığı Ankara Anlaşması'nın Atatürk'ün dış siyasetine aykırı olduğunu yazması üzerine Sadri Ertem, “Atatürkün ölümündenberi bir sene geçti. Bu bir sene zarfında ne dahili, ne de harici politikada cümhuriyet hükûmeti, bir gerileme kaydetmemiştir...Bize tezattan bahsedenler kendilerinin beş ay evvel harici siyasetleri ile bugünkü siyasetleri arasında birbirini tutar bir nokta bile gösterebilirler mi acaba?”⁶⁶² sözleriyle Türkiye'nin değil, Almanya'nın dış siyasetinde bir tezatlık olduğunu belirtmiştir.

Almanya'nın basınıyla birlikte Türkçe yaptığı radyo yayınlarıyla da Türk kamuoyunu etkilemeye çalışması üzerine *Tan* şu yorumu yapmıştır: “Biz, evvelki gece, türkçe neşriyatına başlayan Berlin radyosunu dinlerken, göğsümüzün milli bir gururla kabardığını duyduk: Zira...Berlin radyosunda, türkçe konuşan spiker Türk değildi...ve belliydi ki...Berlin radyosu... memleketine ihaneti kabul edecek bir tek Türk bulamamıştı.”⁶⁶³

Bununla birlikte Almanya'nın savaş öncesinde olduğu gibi Arapça radyo yayınlarıyla Arapları kışkırtmaya devam etmesi üzerine Ömer Rıza Doğrul şu tepkiyi göstermiştir: “Almanya bir hayli zamandanberi arapları kandırmak ve arap dünyasını nazizm istilasına hazırlamak, hiç olmazsa arapları İngiltere ve Türkiye aleyhinde kışkırtmak için uğraşmakta ve bunun için Berlin radyoları ile tahrikimiz neşriyat yapmakta idi. Fakat harbin başlaması üzerine Almanların bütün bu

⁶⁶¹ Sabiha Zekeriya Sertel, “Almanya Türk Matbuatından Şikayetçi İmiş”, *Tan*, 09.10.1939.

⁶⁶² Sadri Ertem, “Türkiyenin Siyasetinde Hiçbir Tezat Yoktur”, *Tan*, 27.11.1939.

⁶⁶³ Günün Meselesi, “Radyolarda Türkçe Neşriyat”, *Tan*, 23.11.1939.

*uğraşmaları boşa gitti ve arap alemleri...sulh cephesiyle beraber olduklarını göstermektedir.*⁶⁶⁴ Doğrul, Berlin radyosunun Arapça yayınında İstanbul'da ekmek fiyatlarının arttığını ileri sürmesi üzerine de şunları söylemiştir:“ *Maksat Arap alemine, harici siyasetimizde bir hata işlemek mukabilinde ekmezsiz, katıksız kaldığımızı iddia ederek, oralarda dost kazanmaksa, ekmezsiz kaldığımızı dayanan bu yalan iddia ile elde edilecek dostlukların da bu iddia derecesinde sahte ve esassız olacağını söylemek isteriz...Propagandanın dostluk kazanmak için yapıldığı bu devirde propaganda ile kendinden öğrendirmek için, daha fazla ne yapılabileceğini kestirmek bize değil, her halde Alman propaganda neşriyat idaresine düşer.*⁶⁶⁵

Türkiye'ye yönelik Nazi propagandası için Kandemir, Orta Doğuda Nazi propagandasının Arapları, Ermenileri, Kürtleri ve Asurileri, Türkiye'ye karşı kışkırtmaya yönelik yapıldığını dile getirmiştir.⁶⁶⁶ Ardından Ertem, bu propagandaların hangi amaçlarla yapıldığını şu sözlerle açıklamıştır:

*“Son aylar zarfında bu propaganda, şu noktaları propaganda üssü olarak kabul etmiştir. Taarruzları ona göre idare etmektedir: 1-Cumhuriyet Türkiyesini Atatürkün yolundan ayrılmış olmakla itham etmek...Türk milletinin harici ve dahili siyaseti vazihtir, onun müphem hiçbir noktası yoktur...2-Türk hükümeti muharip safa geçmiştir...Bu tez de birinci iddia kadar vahidir...3-Türkiyenin Balkanlar üzerinde emperyalist hedefleri vardır...Bu noktanın da yegane istinatgahı yalandır...Cumhuriyet Türkiyesi ile iktisadi ve tabii münasebetlerden bahseden ve buna muhtaç olan bir Almanyanın dostluk temini için palavradan muaddel tehdide değil, insan gibi, hakikatleri olduğu gibi görmeye, anlamıya ihtiyacı vardır...Yalana bu kadar büyük pay verdikçe dostlarımızın mumu yatsıya kadar bile yanmıyacak.*⁶⁶⁷

Almanya'nın savaş sonrasında arttırdığı propaganda faaliyetleri, Türkiye'de öylesine bir duyarlılık oluşturmuştur ki merkezi Berlin'de bulunan Orient Verein⁶⁶⁸ adlı vakfın Türkiye temsilciliğine atanan von Dersner'in “Almanya'nın Türkiye ile ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini arttırmak için” geldiğine dair sözleri bile şu

⁶⁶⁴ Ömer Rıza Doğrul, “Harp Cephelerinde”, **Tan**, 07.09.1939.

⁶⁶⁵ Ömer Rıza Doğrul, “Berlin Radyosunun Arapça Neşriyatından Yeni Nümuneler”, **Tan**, 04.12.1939.

⁶⁶⁶ Kandemir, “Arap Ülkelerinde Nazi Propagandası Nasıl Yapılıyor”, **Tan**, 24.12.1939.

⁶⁶⁷ Sadri Ertem, “Propaganda ve Yalan”, **Tan**, 03.12.1939.

⁶⁶⁸ **Orient Verein**: 1934 yılında Doğu ülkeleriyle ticari ilişkileri düzeltmek amacıyla kurulmuştur. Bu vakfın finansörlüğünü bu bölgede ticaret yapan üyeler yapmıştır. Vakfın çabaları sayesinde 1936-1938 arası Alman-Türk ticareti çok güçlenmiştir. Vakıf faaliyetlerini savaşın bitişiyile birlikte son vermiştir.

tepkie neden olmuştur: “*Von Dersner, ...Türk milletinin, Alman kültürüne ihtiyacı yoktur...kültür namı altında, bize hangi markalı ilacı aşılamiya çabalyacağınızın da farkındayız. Bunun içindir ki, sizden, peşin peşin rica ediyoruz: Foyası, gayesi, mahiyeti çoktan meydana çıkmış olan Alman kültürünü, daha verimli tarlalara ekmek üzere dağarcığınızda muhafaza buyurun: Günün birinde, meramınıza erer de, müstemlekelere kavuşursanız, oralarda, bol bol eker, serpersiniz: ...Türk milletinin dimağında, Alman tohumuna yer yoktur!*”⁶⁶⁹

Alman propagandasına karşı hassasiyet, Hitler’in eseri *Kavgam*’ın *Yeni Sabah* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yayımlanmaya başlamasıyla kendini göstermiştir. Nitekim *Tan*, bu eserin tercümesini yayımlayan bu gazetelerin, mutlaka Hitler’in propagandaya dayanan sözlerini okura işaret etmesi gerektiğini belirtmiş, *Yeni Sabah*’tan Hüseyin Cahit Yalçın’ın bu konuda hassas davrandığını, *Cumhuriyet*’in söz konusu eseri “*Son Asrın En Mühim Kitabı*” olarak duyurmasının bile yanlış olduğunu ve bu eserin eleştiri yapılmadan doğrudan yayınlanmasının, ancak *Völkischer Beobachter* gibi resmi Nazi organlarına ait olacağını ifade etmiştir.⁶⁷⁰

Alman basınının Türk kamuoyunu kendi hükûmetinin imzaladığı anlaşmanın yanlışlığına inandırmaya yönelik propagandalar karşısında Nadir Nadi, tepkisini ortaya koymuş ve Alman basınının tutumunu eleştirmiştir. Ancak bu eleştiri, daha ziyade Alman basınının yaptığıın yanlış olduğunu ikna etmeye yönelik dostça bir uyarı niteliğindedir. Sabiha Sertel ve Sabri Ertem bu propaganda çalışmalarını sert bir biçimde eleştirmişlerdir. Ömer Rıza Doğrul ve Kandemir, Alman radyosunun Arapları, Türkiye’ye karşı kışkırtmaya çalışmasına tepki göstermiştir. Genel olarak Türk basınının bu konuda duyarlı, özellikle *Tan* gazetesinin daha da duyarlı davrandığı değerlendirilmektedir.

⁶⁶⁹ Günün Meseleleri, “Bir Asılızadeye İki Çift Söz”, *Tan*, 02.12.1939.

⁶⁷⁰ Günün Meselesi, “Yine Bir Tercüme Dair?”, *Tan*, 08.11.1939.

b) Türk-Sovyet İlişkilerini Bozmaya Yönelik Propaganda

Tan gazetesinin İngiliz gazetesi *Daily Herald*'te çıkan bir haberi yayınlaması, Almanya için iki ülke ilişkisini bozmaya yönelik bir propaganda vesilesi olmuştur. Bu habere göre Ankara'daki Alman Büyükelçisi, Romanya Büyükelçisi ile yaptığı son görüşmede Sovyet-Romen hududunda Siegfried Hattı benzeri bir hat kurmayı teklif etmiş, ancak bu Romen büyükelçisi tarafından reddedilmiştir. Alman Büyükelçisi bu haberi, Alman-Sovyet dostluğunu bozmaya yönelik olarak nitelendirip tekzip etmiş ve DNB⁶⁷¹ ajansı da olayı Türk basınıyla İngiliz-Yahudi mümessillerinin müştereken yaptıkları bir faaliyetin örneği olarak nitelendirmiştir.⁶⁷² Alman ajansının bu nitelendirmesi Türk basınında tepkiye neden olmuş ve Yunus Nadi, "*Alman ajansına göre pek lazımsa bunu tekziple iktifa etmek varken aynı tebliğe Türk matbuatının haysiyetine dokunan bazı hükümler ilave etmesi elbette bütün Türk efkarumumiyesinin şiddetle reddedeceği bir keyfiyettir. Hele bu münasebetle Alman büyükelçisinin hükümetimiz nezdindeki şiddetli protestosundan bahsetmek bütün bütün abestir. Çünkü Türkiyede matbuatın hür olduğu Alman büyük elçisinin de meçhulü değildir*"⁶⁷³ sözleriyle habere duyduğu tepkiyi dile getirmiştir.

Benzer görüşle Nadir Nadi "*Alman hükümeti modern propaganda nedir bilmiyor...Türk matbuatını baştan aşağıya Almanya aleyhine tahrik eden son hadiseden Alman milleti payına hiçbir menfaat çıkmadığına göre, bunu daha ziyade, propaganda usullerini bilmemezlük yüzünden yapılmış bir gaf saymak hata olmasa gerekti.*"⁶⁷⁴ sözleriyle Alman ajansını eleştirmiştir. Ardından Yalçın *Tan* gazetesine yönelik saldırı karşısında şunları söylemiştir: "*Ecnebi karşısında bütün Türkler birdir...Biz dahilde Tan gazetesile münakaşa edebiliriz. Fakat Tan gazetesine*

⁶⁷¹ **DNB:** (Deutsches Nachrichtenbüro:Alman Haber Bürosu) Nazi Almanyası'nın resmî haber ajansı olarak 11 Ocak 1934'te Berlin'de kurulmuş ve 2 Mayıs 1945'te faaliyetine son verilmiştir. Haber ajansının idare heyetini Goebbels belirlemiştir. Propaganda bakanlığına bağlı olarak hizmet veren DNB, haberlerinin yüzde 82'sine yakınına basına değil, hükümet ve parti çevrelerine iletmiştir; Benz, **a.g.e.**, s. 471-472.

⁶⁷² **Cumhuriyet**, 20.11.1939.

⁶⁷³ Yunus Nadi, "D.N.B.nin Tebliği Münasebetile", **Cumhuriyet**, 22.11.1939.

⁶⁷⁴ Nadir Nadi, "Propaganda ve Biz", **Cumhuriyet**, 24.11.1939.

*hariçten vaki olacak bir hücum ve tahkirin aksülamelini biz de kendi ruhumuzda duyarız. Milli vahdet bunu icab eder.”*⁶⁷⁵

DNB'nin bu suçlamasına Yalçın, yazdığı başka bir makalede şöyle tepki göstermiştir: “Eğer Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki mevcut dostluk İstanbulda çıkan “Tan” gazetesinin iki satırlık bir havadisi ile tahrib edilebilecekse Almanyaya gerçekten acırız. Moskovanın Almanyaya bu kadarcık da emniyeti olmaması kabil midir? İki büyük komşu arasında bütün dünyaya sarsılmaz diye ilan edilen büyük dostluğu böyle pamuk ipliğine bağlı denilebilecek şekilde göstermekle Alman ajansının memleketine hizmet etmiş olmadığı kanaatindeyiz.” Ardından yazar, “Geçenlerde bir Alman gazetesi, Türkler izmiri istirdad ettikleri zaman liman denize attıkları kimselerin cesedlerle dolmuştu diye yazmıştı. Acaba “Tan” gazetesinin havadisi bu Alman gazetesinin iftirasına uzaktan uzağa yaklaşabilir mi? Alman hükûmeti kendi gazetelerine emrederek yazdırdığı fıkraları ve makaleleri çok çabuk unutmuşa benziyor” sözleriyle Türkiye’yi karalamaya yönelik Alman basınında çıkan haberi eleştirmiştir: “Almanların başına taş düşse bunu gökten Yahudi Allahın attığını iddia edecek kadar bir «delire de Persecution» içinde bulduklarını biliyoruz. Fakat Alman ajansı ağızından Türk matbuatına karşı böyle iğrenç bir iftira için hiçbir muhaffif sebep tasavvur ve kabul edemeyiz.”⁶⁷⁶

DNB ajansına yönelik Yalçın'ın bu yazısından iki gün sonra Türk gazeteleri tüm yayınlarını Sovyet-Alman ilişkilerini bozmaya ayırsalar dahi Hitler'in eseri *Mein Kampf*'ın bir cümlesi kadar etkili olamayacaklarını, hatta Türk basınının Almanya aleyhinde bir propaganda yapmasına bile gerek kalmadığını, çünkü Almanya'nın güya kendini haklı çıkarmak için yaptığı propagandaların kendi aleyhinde bir kamuoyu oluşturduğunu açıklamıştır.⁶⁷⁷

DNB ajansının saldırısına hedef olan *Tan* gazetesi, şu başlığı atmış “*Müfteriye Cevap: D.N.B. Alman Ajansı Türk matbuatından Hakettiği Mukabeleyi Görüyor.*” ve şu iddiada bulunmuştur: “*Dün öğrendiğimize göre, bundan bir müddet*

⁶⁷⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, “Propagandaya Karşı Duralım”, *Yeni Sabah*, 09.12.1939.

⁶⁷⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, “Lüzumlu Bir İki Söz”, *Yeni Sabah*, 21.11.1939.

⁶⁷⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Ara Bozmağa Çalışan Kimdir”, *Yeni Sabah*, 23.11.1939.

evvel, Alman markalı fotoğraf makineleri satan bir Alman firması, istanbulda çıkan "Akbaba" gazetesine müracaat ederek ilan vermiştir...bir sene muntazaman neşredileceği bildirilen ilan, bu mecmuanın altı ay kadar evvel çıkan bir nüshasına da basılmıştır." Ardından Tan Alman firmasının Akbaba'nın Almanya aleyhine yazı yazdığı gerekçesiyle bu ilanı vermekten vazgeçtiğini belirtmiştir.⁶⁷⁸

Ayrıca Tan, Hüseyin Cahid'in, Ethem İzzet Benice'nin ve Akşam gazetesinin kendi gazetelerinin haklılığını savunurken Cumhuriyet gazetesinin D.N.B. ajansını haklı bulması üzerine şunları yazmıştır: "Cümhuriyet refikimizin, D.N.B. yi haklı buluşunu, hatta onun sade bu seferki hakaretini hazmetmekle kalmıyarak, ondan gelebilecek daha birçok ağır ithamları aynı sükunetle karşılamaya amade bulunduğunu açıkça ilan eyleyişini, tabii bir teessür ve hayretle karşılamış bulunuyoruz. Biz, bugün, bu refikimizi de, çok derin, milli, ve haklı bir heyecanla çalkalanan Türk matbuat manzumesinin içinde görmek isteriz."⁶⁷⁹

Tan gazetesini Yahudilerle iş birliği yapmakla sadece Völkischer Beobachter gazetesi değil, 1942 yılında Bozkurt dergisi de suçlamıştır: "Geçen hafta milliyetçilik ve Türkçülük davasını bulandırmak isteyenlerin çıkarttıkları Tan gazetesinde, bu Türkçülük düşmanlarının ele başısı ve mümessili Zekeriya Sertel yoldaş tarafından tertip edilmiş sinsi bir tecavüze uğradık. Yıllardanberi, Türk olmıyan fikirlerin simsarlığını yapan ve bu yüzden hapisanelere düşen Sertelin bir yandan siyonist kaynaklardan diğer yandan Amerikan damarlardan ve nihayet itiaate mecbur olduğu makamlardan aldığı emir üzerine milliyetçi saflar arasında bozgunculuk çıkarmak istemesi bizi şaşırtmadı...ve memleketinden ziyade cebini ve yabancıları düşünen siyonist Tan gazetesi Sertel ağızile erkek işine karıştı."⁶⁸⁰

DNB'nin gazetesi hakkındaki ithamının gerekçesini Sertel şöyle ortaya koymuştur: "Yani bazı Türk matbuatı ile İngiliz ve Yahudi sermayedarları birleşmişler, Sovyet-Alman dostluğunu bozmak için yanlış haber işaa ederek propaganda yapmakla meşguldürler...Bütün dünyada para ile gazete ve kalem satın

⁶⁷⁸ Tan, 22.11.1939.

⁶⁷⁹ Tan, 22.11.1939.

⁶⁸⁰ Bozkurtçular, "Tan Cevap İstiyormuş", Bozkurt, Sayı:3/14-Cilt:2-19.03.1942-s.48.

almağa alışmış olan Almanya, Türk matbuatını da para ile ecnebi memleketler hesabına satın alınır satılık bir uşak zannediyorsa, kendisine haber verelim ki aldanyorlar...Almanya diğer memleketlerde olduğu gibi, Türk matbuatını da elde etmek için...iki çareye başvurmuştur: Biri gazeteler üzerinde ilan vasıtasile müessir olmak, ikincisi doğrudan doğruya para ile satın almak.”⁶⁸¹

Aynı yazısında Sertel şu haberi vermiştir: Goebbels, birkaç ay önce İstanbul’a gelmiş ve gittiği gazinolardaki davranışlarıyla ilgili *Tan* bir haber yayımlamıştır. Bu haberin ardından Alman firmalarının Türk basımına verecekleri ilanları düzenleyen Alman büro şefi, bu gazeteye gelerek, Almanya aleyhinde yazı yazılması durumunda Alman firmalarının gazetelerine ilan vermeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine *Tan*, Türk basımının kanaatini parayla ve ilanla değiştiremeyeceğini iletmiştir. Olaydan iki gün sonra Alman propagandasının mali işlerinden sorumlu kişi gelerek *Tan* gazetesinin borçları konusunda yardımcı olmak istediklerini söylemiş ve *Tan* gazetesi yöneticileri bu kişiyi kovmuşlardır. Sertel işte bu nedenle *Tan*’ın İngiliz gazetelerine dayanarak verdiği bu habere DNB’nin tepki verdiğini belirtmiş ve “*Alman istihbarat Bürosunu...bu çirkin iftirayı isbata davet ediyoruz...Alman matbuatı elde edemediği matbuatı susturmak için bu matbuatın iki memleket münasebetini bozmakta olduğunu, ve ecnebi tesir altında bulduklarını iddia ederek hükümeti tahrik siyasetini takip eder. Bu siyasetin temeli yalandır. Onun için Türk matbuatı bugün böyle bir suikast karşısındadır. Bu suikasdin maskesini düşürmek de Türk matbuatının vazifesidir.*”⁶⁸² sözleriyle de *Tan*’ın İngiliz-Yahudi işbirlikçisi olmakla itham edilmesinin altında yatan gerçeği dile getirmiştir.

Tan gazetesine yardım teklifinde bulunan Almanların isimlerini ve firmalarını Sertel şöyle açıklamıştır: “*Türkiyede matbuata ilan verme işleri ile, ötedenberi memleketimizde müessesesi bulunan Bayer müessesesi tavsif edilmiştir. Bütün Alman firmalarına hangi gazetelere ne miktar ilan verebileceklerini o tayin ve tesbit eder. Bizi ilan vermemekle de tehdit eden bu müessese olmuştur, ve bu müessese namına konuşan da Bayer müessesesi müdürü Vidman’dır...Doyçe Oryent Bank istihbarat servisi, müessesemizin mali vaziyetini, kimlere ne kadar borcunun*

⁶⁸¹ Zekeriya Sertel, “Türk Matbuatı Para ile Satın Alınmaz”, **Tan**, 21.11.1939.

⁶⁸² Zekeriya Sertel, “Türk Matbuatı Para ile Satın Alınmaz”, **Tan**, 21.11.1939.

*olduğunu...anlatarak bize yardım elini uzatmak istemiştir. Bu teklif de reddedilince Tan'a karşı açıkça cephe alınmıştır...Şimdi, Tan ve sahipleri ve aynı zamanda Türk matbuatı aleyhinde ithamlar yapan D.N.B. ajansı da bizim gibi iddiasını isbatla mükelleftir.”*⁶⁸³

Bu açıklamadan sonra *Tan*, DNB ajansı İstanbul temsilcisi Brell'in, aynı zamanda Alman propaganda servisinin Türkiye sorumlusu olduğunu ve gizli örgütün tüm mensuplarının ondan emir aldığını yazmış, ardından Türkiye'deki Alman istihbarat bürosunun Molotov'un nutkunu Türkçe'ye tercüme edip resmî Alman belgesi gibi dağıttığını belirtmiştir.⁶⁸⁴ Brell hakkında şikayet sadece *Tan* gazetesi tarafından dile getirilmemiş, İçişleri Bakanlığı da Brell'in Türk gazetecilerini eleştiren konuşmasını başbakanlığa şikayet olarak iletmiştir.⁶⁸⁵

DNB'nin bu suçlaması dışında Alman basının son dönemde Sovyet ordularına, Finlandiya'da çarpışmak yerine Türkiye üzerinden sıcak denizlere inmesini tavsiye etmesi üzerine Zekeriya Sertel şunları söylemiştir: “*Alman matbuatının bu son neşriyatı Türkiye ile Sovyetler ve İngiltere ile Sovyetler arasında açmıya değil, daha ziyade Almanya ile Türkiye münasebetlerini bozmıya hizmet eden lüzumsuz ve zararlı taşkınlıklardan ileri geçmez*” ve yazar aslında Alman basının bu propagandalarla Türk-Alman ilişkilerini bozduğunun farkında olmadığı eleştirisini yapmıştır.⁶⁸⁶

Ayrıca Aka Gündüz, son dönemdeki Türkiye'ye yönelik Alman propagandalarının altında yatan gerçeği şöyle ifade etmiştir: “*Moskova atik ve pratik davrandı...ana rakip saydığı Berlin Baltıktan büsbütün bertaraf etmiye koyuldu. Litvanyadan başladı. Finlandaya dayandı. Muvaffak olursa Şimali İsveç-Norveçten devam edip Amsterdama kadar çevrileyecek. O zaman Berlin ne olacak? Berlinin nefes borusu Baltıktır. Bu boruyu sık boğaz eden Moskovadır. Berlin, Moskovayı ve Moskovanın Baltıktan uzaklaşmasını...düşünüyor...Şimdi, Alman matbuatının ve*

⁶⁸³ Zekeriya Sertel, “Tan’ı Almanya Hesabına Satın Almak İçin Vaki Teşebbüs Nedir?”, **Tan**, 25.11.1939.

⁶⁸⁴ M.Zekeriya Sertel, “Alman Propagandasının Hedefi Nedir”, **Tan**, 09.12.1939.

⁶⁸⁵ BCA: 030.10/232.561.10. Bkz.Ek: 8.

⁶⁸⁶ M.Zekeriya Sertel, “Almanlar Sovyetleri Nereye Sevk ediyorlar?”, **Tan**, 10.12.1939.

*D.N.B. Ajansının Sovyetlerle aramıza kundak koyuşlarının sebepleri anlaşıldı mı?*⁶⁸⁷ Falih Rıfki Atay'a göre DNB ajansı, uzun süredir Türkiye aleyhinde yayınlarda bulunarak Türkiye'yle müttefiklerinin arasını bozmaya boşuna gayret sarf etmektedir.⁶⁸⁸ Sertel de Türk halkının böyle propagandalar karşısında yapması gerekeni şu sözlerle ifade etmiştir: “*Propagandaya karşı kendimizi teçhiz etmek için kendi kendimizin sansörü olmak ve radyoda dinlediğimiz, gazetede okuduğumuz her haberi şuur ve mantığımızın süzgecinden geçirmek mecburiyetindeyiz.*”⁶⁸⁹

Alman basının bu kışkırtması dışında Alman elçiliği, Sovyet *Pravda* gazetesinde D.Assipov adlı bir gazetecinin *Tan* aleyhinde yazdığı yazıyı, Molotov'un Türkiye hakkında yaptığı konuşmayı ve Almanya'nın çıkardığı beyaz kitabı, Türkçe'ye çevirdikten sonra çoğaltıp dağıtmıştır.⁶⁹⁰

Pravda gazetesinin Türk basını aleyhindeki yazısının Türkçe tercümesini, Alman istihbarat bürosunun isteğiyle *Türkische Post*⁶⁹¹ matbaasında bastırıldığını polis tespit etmiştir. Alman istihbarat bürosu, bu matbaaya belgelerin bastırılması için sıradan bir müşteri olarak başvurduğunu ve bu gazetenin de bunu kabul ettiğini açıklamıştır. *Türkische Post* gazetesi müdürü ve Universium matbaasının sahibi Muzaffer Toydemir hakkında Alman propaganda belgelerinin üzerine gazetenin adının basılmamış olması nedeniyle, Matbuat Kanunu'nun 7. ve 8. maddelerine istinaden dava açılmış ve dava sonucunda gazete aleyhinde para cezası kesilmiştir.⁶⁹²

Aynı konuda Aka Gündüz, “*Ankara ile Moskova arasında kundak sokuyorlar. Moskova Baltığı bırakıp bizim üstümüze gelmezse, bizi onun üzerine gitmiye tahrik ediyorlar. Onun içindir ki Alman matbuatı ile D.N.B. Ajansının neşriyatını komik görmiyelim ve palyaçoluk saymalıyım...Alman matbuatı ve ajansı...kendi milli menfaatleri bakımından paylarına düşen vatani ve milli vazifeleri yapıyorlar...Biz*

⁶⁸⁷ Aka Gündüz, “Alman Matbuatı, D.N.B. Ajansı Haklıdır!”, *Tan*, 11.12.1939.

⁶⁸⁸ Falih Rıfki Atay, “Boşuna Gayretler”, *Tan*, 12.12.1939.

⁶⁸⁹ M.Zekeriya Sertel, “Herkes Kendi Kendinin Sansörü”, *Tan*, 26.12.1939.

⁶⁹⁰ *Tan*, 12.12.1939.

⁶⁹¹ **Türkische Post**: 17 Mayıs 1926 yılında ilk kez İstanbul'da çıkarılmış ve 18 Şubat 1944'te Türk hükûmeti tarafından kapatılmış, Alman destekli bir gazetedir. Fatih Keskin, **2. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası: Türkische Post**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

⁶⁹² *Tan*, 16., 17., 22.12.1939; *Tan*, 13.01.1940.

kendilerini bütün tabii terbiyesizliklerine rağmen hoş görelim. Şövalye Türkiyeye bu yakıştır.”⁶⁹³ sözleriyle Türk halkına bu konuda hoşgörü tavsiyesinde bulunmuştur.

Pravda gazetesinin haberinin Alman elçiliği tarafından çoğaltılıp dağıtılması konusunda Yalçın hem Almanya'nın tutumunu hem de buna izin veren Türk makamlarını eleştirmiştir: “Böyle bir cüretkarlığın Türkiyede tevlid edeceği infial ve aksülameli düşünemiyerek bu işi yapmakta ne fayda memuldür? Bundan kendi propagandaları aleyhinde bir neticeden başka bir şey çıkamayacağını düşünemiyecek kadar muhakemesiz ve akılsız olan kimselere başka ne sıfat verilebilir? Almanların bu cüret ve küstahlığına şaştığımız kadar zabıtamızın ve hükûmetin de artık lakaydlık şeklini alan yüksek müsamaha ve nezaketine hayret etmiyor değiliz. Memleketimiz içinde bir ecnebi propagandasının Türkler aleyhinde böyle açıktan açığa gösterdiği faaliyete göz kapamak muhakkak ki bir hatadır...Türkiye içindeki gizli ve açık Alman propagandasının kökü kazanmalıdır.”⁶⁹⁴

Alman basının Türkiye ile Sovyetleri karşı karşıya getirmek için nasıl yayında bulunduğunu *Cumhuriyet*, *Völkischer Beobachter* gazetesinin şu haberini vererek göstermiştir: Bu habere göre, Kafkas sınırlarında Türk birlikleri arttırılmış, Sovyetler de buna karşı tedbir almıştır. Olası bir Türk-Rus savaşında Kürtler, Araplar, Suriye ve Irak Türkiye'ye karşı tavır alacak ayrıca Türk dış siyasetinde meydana gelen değişiklik bir çığı harekete geçirecektir.⁶⁹⁵ *Tan*, Anadolu Ajansının Alman DNB'sının bu haberinin doğru olmadığını tekzip ettiğini belirtmiş ve bu tür haberleri DNB ajansının Türkiye sorumlusu Brell'in yazdırttığını açıkladıktan sonra Brell'in yurt dışına çıkarılmasını istemiştir.⁶⁹⁶

Alman propagandaları hakkında Daver, “Almanlar, propagandanın kıymetini, ehemmiyetini, tekniğini bilirler amma bu işin psikolojisini, inceliğini, bir Fransız tabirile taktini bilmezler...Nitekim, Türkiyede veya Türkiye için haricde yaptıkları

⁶⁹³ Aka Gündüz, “Alman Matbuatı, D.N.B. Ajansı Haklıdır!” *Tan*, 12.12.1939.

⁶⁹⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, “Küstahlığın Son Derecesi”, *Yeni Sabah*, 07.12.1939.

⁶⁹⁵ *Cumhuriyet*, 08.12.1939.

⁶⁹⁶ *Tan*, 10.11.1939.

*bütün propaganda hamlelerini beceremiyor, yüzlerine gözlerine bulaştırıyorlar. Her teşebbüsleri, tasavvurlarının ve istediklerinin hilafına, sert bir aksülamelle karşılanıyor...propagandacılar, beyhude yoruluyorlar, kayayı paralayamazlar.”*⁶⁹⁷ sözleriyle Almanya'nın Türkiye'ye yönelik bu tür propagandalarını eleştirmiş ve Türkiye'nin bu propagandalardan asla etkilenmeyeceğini dile getirmiştir.

Tan gazetesinin bir İngiliz gazetesine dayanarak verdiği haber üzerine, Almanya'nın bu gazeteyi karalamaya yönelik başlattığı kampanyaya tepki, Türk basınında çok şiddetli olmuştur. *Tan*'daki gazeteciler Zekeriya Sertel ve Aka Gündüz bu konudaki duyarlılıklarını verdikleri tepkiyle göstermekle yetinmemişler, özellikle Sertel, Alman DNB ajansının ve diğer Alman temsilciliklerinin ve büyükelçiliğinin Türkiye'deki faaliyetlerini, Türk kamuoyuna deşifre etmiştir. Bu konuda Hüseyin Cahid de *Tan* gazetesi kadar tepkili olmuştur. Cahid bu olayda *Tan* gazetesini savunup Alman propaganda faaliyetlerini eleştirmiş, Türk hükûmetini de bu tür propagandalara karşı yeterince önlem almamakla suçlamıştır. *Cumhuriyet*'in DNB'nin bu ithamına tepkisi, daha ziyade dostça bir uyarı niteliğindedir. Falih Rıfkı Atay ve Abidin Daver de konuya tepkilerini ortaya koymuşlardır. Türk basınında, *Tan* gazetesini Yahudilikle suçlayan sadece *Bozkurt* dergisi olmuştur.

2. 1940 Yılında Alman Propaganda Faaliyetleri

Türkiye'ye yönelik Alman basını ve radyosunun propaganda yayınlarından duyulan rahatsızlık, sadece Türk basını tarafından değil hükûmet tarafından da dile getirilmiştir. Türk hükûmeti, ülkesine yönelik Alman propagandalarına karşı duyarlılık gösterdiği kadar Almanya'ya karşı propagandalara da duyarlılık göstermiştir. Nitekim, Hermann Rauschning'in, “*Hitler Bana Dedi ki*” adlı Hitler aleyhindeki eserinin satışını yasaklamıştır.⁶⁹⁸ Bunun yanında Türkiye'de Almanya'daki Yahudi düşmanlığından etkilenerek çok az olay da olmuştur; Nitekim Bursa'da Yahudi asıllı bir esnafın bir Türk esnaf arkadaşına yapmış olduğu sözlü şaka, büyütülerek bir Yahudi aleyhtarına harekete dönüşmüştür. Hiçbir taşkınlığa izin

⁶⁹⁷ Hem Nalina Hem Mihına, “Propagandalar Karşısında”, *Cumhuriyet*, 12.12.1939.

⁶⁹⁸ BCA: 030.28.01.01./92.86.7. Bkz.Ek: 9.

verilmeden yatırılan bu olayın perde arkasında, Yahudi esnafın ticareti faaliyetlerinden rahatsızlık duyan birtakım Türk esnafının yattığı ortaya çıkmıştır.⁶⁹⁹

1940 yılında bu olaylarla birlikte Fransız belge krizi de yaşanmıştır. Şöyle ki: Sovyetlerin Almanya'yla yaptığı ticaret anlaşmaları gereğince bu ülkeye petrol vermesi, müttefiklerin Bakü petrol bölgesini bombalamasını gündeme getirmiştir. Bombalamanın Türkiye üzerinden geçen uçaklarla yapılması Ankara'daki Fransız Büyükelçi Massigli tarafından Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'na iletilmiş, fakat reddedilmiştir. Buna rağmen Fransız Büyükelçi, Türk bakan ile aralarında geçen bu görüşmeyi kendi bakanlığına telgraflarla iletmiştir. Söz konusu telgrafların 5 Temmuz 1940'ta bir bombalama sırasında Almanya'nın eline geçmesi, ortalığı karıştırmıştır. Telgrafları Almanya, tahrif ederek Türkiye ile Sovyetleri karşı karşıya getirmek ve müttefik yanlısı bulduğu Saraçoğlu'nu istifa ettirmek için kullanmak istemiştir. Massigli, telgrafların saptırıldığını ileri sürmüştü, Türk hükûmeti ve basını da tepkisini dile getirmiştir. Sonuçta, Almanya'nın, Saraçoğlu'nun istifasını sağlamaya ve Türk-Sovyet ilişkilerini bozmaya yönelik çabaları da boşa çıkmıştır; çünkü Türk hükûmeti bakanına sahip çıkmış ve Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov da telgraflar yüzünden Türkiye'yle ilişkilerinde değişiklik olmayacağını açıklamıştır.⁷⁰⁰ Bununla birlikte aynı yıl içinde Yeni Avrupa Nizamı ve Alman realitesinin kabulü Türkiye gündemini oluşturmuştur.

a) Türk Kamuoyuna Yönelik Propaganda

Alman basını ve radyosu, Türk kamuoyunu etkilemeye yönelik propagandaya bu yılda devam etmiştir. Bu propagandada genel amaç, yine Türk kamuoyunu ile hükûmeti arasında güvensizlik yaratmak ve Türkiye'yi komşularıyla karşı karşıya getirmektir. Hüseyin Cahid, Berlin Radyosu yayınlarının amacının Türk vatandaşlarına, Türk hükûmetinin İngiliz ve Fransızlarla anlaşma yapmakla, ülkeyi felakete sürüklediğine inandırmak ve ülkede kargaşalık, güvensizlik belki de bir

⁶⁹⁹ BCA: 030.10./89.589.06. Bkz.Ek: 10.

⁷⁰⁰ Cumhuriyet, 06., 07., 11.,15.07.1940; Tan, 06-08.,11.07.1940; Ulus, 06., 07., 11.,15.07.1940.

isyan çıkarmak olduğunu açıkladıktan sonra bu tür propagandaların nezaketsizlik, kabalık ve ahmaklığın da ötesinde olduğunu belirtmiştir.⁷⁰¹

Ardından Sadri Ertem bu propagandalarda diğer bir amacın, Türkiye'yi komşularına karşı şüpheli işler yapan bir ülke durumuna düşürmek olduğuna işaret ettikten sonra özellikle Balkan, Arap ve Sovyet topraklarında Türkiye'nin gözü olduğu izlenimi verilmek istendiğini açıklamıştır.⁷⁰² Aynı tür propagandalar için Atay "D.N.B. hayalcilerinin icat melekelerini takdir etmekle beraber, artık iftira ve uydurmaların Türkiye'de kızdırıcı olmaktan bile çıkıp eğlendirici bir mahiyet aldığını söylemekten kendimizi alamayız. Bizim gülmeğe tahammülümüz, onların gülünç olmağa tahammülleri ile pek mükemmel yarış edeceğine de şüphe yoktur...Kayser Almanyası genel kurmayının keyfini pek iyi sürmüş olduğu maceracılık devri, osmanlı saltanatının türbesinde meftundur"⁷⁰³ sözleriyle bu tür propagandalara karşı Türk hükûmetinin Osmanlı hükûmetlerine nazaran gerekli duyarlılığı gösterdiğini belirtmiştir. Ardından Esmer bu tür propagandalar nedeniyle Alman dostluğu hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: "Allah Türkiye'yi böyle dostluktan ve onun akıbetinden korusun."⁷⁰⁴

Tan gazetesi de Alman basın ve radyosunun propaganda faaliyetlerine, Türkiye'deki Alman şirketlerinin nasıl katıldığını Cumhuriyet gazetesinin Bayer firmasıyla yapmış olduğu bir röportajı vererek şöyle anlatmıştır: "Bayer adındaki müessesenin, Türkiyedeki faaliyetine nihayet vereceğini bildiriyordu...Bayer: «Biz, buradaki faaliyetimize nihayet vermek istemedik. Bu yüzden, bir çok Türk tüccarları da, büyük zarar görecekler. Memleketiniz iyi ilaçtan mahrum kalacak...Bu yüzden belki memleketinizde, hastalıklar başlayıp, artacak. Fakat ne yapalım ki, biz, böyle hareket etmeğe...mecburuz. Çünkü devletiniz, devletimizle ticaret muahedesini imzalamadı»...Alman propagandacılarına bir defa daha tekrar ediyoruz: «Yutmuyoruz. Ve yutmayacağız»"⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Almanyadan Gelen Sesler", **Yeni Sabah**, 01.01.1940.

⁷⁰² Sadri Ertem, "Ahlaksız Bir Rejim", **Ulus**, 07.01.1940.

⁷⁰³ Falih Rıfkı Atay, "En Müessir Tedbiri Almışızdır!", **Ulus**, 08.01.1940.

⁷⁰⁴ Ahmet Şükrü Esmer, "Bir Alman Gazetesine Cevap", **Ulus**, 10.01.1940.

⁷⁰⁵ Günün Meseleleri, "Yutmuyoruz", **Tan**, 13.01.1940.

Bu yazı üzerine *Cumhuriyet*, *Tan*'ı Yahudi çıkarlarının çığırkanlığıyla suçlayınca, *Tan*, “*Cumhuriyet refikimizin bizi Yahudi menfaatlerinin çığırkanlığı ile itham etmesine gelince: D.N.B. ajansı ve berlin radyosu da Tan gazetesine aynı tarzda ve hatta aynı kelimelerle hücum etmektedir. Bu hususta D.N.B. ajansı ve Berlin radyosu spikeri ile Cumhuriyet refikimiz arasında bir ağız birliği görmemek mümkün değildir. Sorabilir miyiz, bu ağız birliği nasıl izah edilebilir?*”⁷⁰⁶ sözleriyle söz konusu gazeteye cevap vermiştir.

Türkiye'yle İngiltere'yi karşı karşıya getirmeye yönelik Alman radyo yayınları konusunda, hükûmet yetkililerinin önlem almamasını Yalçın, “*Fakat bizde ziyan yok, Almanya hükûmeti Türk hükûmetine karşı istediği kadar “az dostane” tavır takınsın ve bunda küstah ve terbiyesiz bir ısrar ile devam edip dursun, biz bunu normal addederiz!*”⁷⁰⁷ sözleriyle eleştirmiştir. Yalçın, Berlin Radyosunun Hitler ile Hz. Muhammed'in doğum gününün aynı güne tesadüf etmesi ve Erzincan depreminin sebebi hakkında yaptığı yayın konusunda da şu eleştiride bulunmuştur:

*“Alman radyosu, bunu...Türk aleminde bir iyi tesir tevlid etmek ümid ve kanaati ile yaptı...Göbbels, ne peygamber Muhammede ehemmiyet ve kıymet verir, ne Hitlerin doğumunun müslüman peygamberinin veladetiyle aynı güne tesadüf etmesinin bir mana ifade edeceğine inanır. Fakat bizleri o kadar iptidai, o kadar çoluk, o kadar cahil ve safderun diye telakki eder ki bu sözlere inanacağımıza hükmeder...Erzincan zelzelesi niçin olmuş biliyor musunuz? İngilizlerle ittifak ettiğimizden dolayı Allah bize ceza vermek istemiş de onun için. Bunu Berlin radyosu söylüyor...Göbbels yer sarsıntıları ile dünya işleri arasında hiçbir münasebet bulunmadığını pekala bilir. Fakat ne çare ki Türkleri pek aşağı, pek beyinsiz insanlar zannediyor ve bu türlü manevraların haysiyet sahibi bir insana yakışmıyacak bir bayağılık olduğunu anlamıyacak kadar da ahlak hissinden mahrum bulunuyor.”*⁷⁰⁸

Berlin Radyosunun Türk kamuoyunu etkilemek üzere dinî yayında bulunmasına dair bir eleştiri de yine Yalçın'dan gelmiştir: “*Mesela Miraç kandili münasebetiyle Berlin radyosu başına bir sarık sarar, arkasına cübbe giyer, Kur'an okumağa başlıyarak bize de külâh giydirmeye çalışır...kendi dinlerine bile hayırları*

⁷⁰⁶ Günün Meseleleri , “Müsaade Edin de Biz Hatırlatalım!”, *Tan*, 15.01.1940.

⁷⁰⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Radyosunun Türkiye Aleyhindeki Propagandası”, *Yeni Sabah*, 21.04.1940.

⁷⁰⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, “Almanların Bize Karşı Besledikleri Fikirler”, *Yeni Sabah*, 29.04.1940.

olmayan bu adamların müslümanlığa guya hürmetkar olabilmeleri imkanı var mıdır? Fakat Türkleri çok safdil ve aptal zannettikleri için Berlinde bir gece Kur'an okurlarsa bu nümayişe aldanıp radyolarının neşriyatını dinlemeğe rağbet edeceğimizi ve binaenaleyh Türk efkârı umumiyesini istedikleri gibi zehirleyebilmek fırsatını bulacaklarını umuyorlar."⁷⁰⁹

Alman radyosunun Çanakkale Zaferi'ni kendi başarılarıymış gibi anlatması üzerine, Daver şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Alman zabitleri, muharrirleri ve tarihçileri, 18 mart zaferini de, mütekaid Alman amirallerile iki tabyemizdeki bir avuç Alman askerine atfederlerdi. Halbuki Çanakkalenin deniz ve kara cephelerindeki bütün zaferler, halis Türk zaferleridir."⁷¹⁰ Ardından Tan Çanakkale zaferini sahiplenilen Almanya'yı eleştirmiştir: "Bu radyodan, derin bir hayret duyarak dinledik ki, Çanakkale zaferinin kazanılmasında en büyük rolü, Alman askerleri oynamışlar...Bize kalırsa Romanyadan petrol, Sovyet Rusyadan buğday, İsveçten demir, Macaristandan hayvan ithal ederek, buhran içinde yaşamaktan kurtulmaya çalışan Almanya, muhtaç bulunduğu şerefi de Çanakkaleden, yani şerefin en zengin menbandan temin etmiye çalışıyor: fakat boşuna gayret ediyor: Çünkü Türkiye, şeref ihracatı yapmıyor."⁷¹¹

Ayrıca Tan, Alman *Signal*⁷¹² dergisinin Türkçe olarak basılması hakkında şu yorumda bulunmuştur: "Alman propagandasının yeni bir organı satılıyor. Bu mecmuanın ismi *Signal*'dir... İstanbulda da türkçesi satılıyor. Bu mecmuanın Türk efkârı üzerinde bir tesiri olacağını zannetmek hatadır...Hükûmetimizden bu yeni propaganda vasıtasını toplatmasını ve memlekete sokulmasını menetmesini temenni ederiz."⁷¹³

⁷⁰⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Türkiyede Alman Propagandası Doymak Bilmiyor", **Yeni Sabah**, 11.09.1940.

⁷¹⁰ Hem Nalına Hem Mihına, "Saçmalıyorlar", **Cumhuriyet**, 25.03.1940.

⁷¹¹ Günün Meselesi, "Boşuna Gayret, Çünkü, Türkiye Şeref İhracatı yapmıyor", **Tan**, 26.03.1940.

⁷¹² **Signal**: 20 dilde ve 14 günde bir çıkan bu dergi Nisan 1940 ile Mart 1945 tarihleri arasında yayın hayatında kalmıştır. Dergi, Alman Ordu Dergisi'nin sorumluluğunda çıkartılmıştır. Derginin amacı Almanya hakkında yurt dışında olumlu bir izlenim yaratmaktır. Derginin mihver ülkelerindeki amacı ise buradaki halkı mihver ülkeleri tarafına çekmek, tarafsız ülkelerdeki amacı ise mihver karşıtlığını yok etmeye yönelik etkide bulunmaktır; Benz, **a.g.e.**, s 795.

⁷¹³ Günün Meselesi, "Yine Alman Propagandası", **Tan**, 06.05.1940.

Alman basını, Türkiye'yi komşularıyla karşı karşıya getirmeye yönelik propagandalarda da bulunmuştur. Yunanistan sınırında Türkiye'nin askerî önlemler almasının Bulgaristan'ı endişelendirdiğine dair DNB'nin haberine *Cumhuriyet* şu cevabı vermiştir: “*Yunan hududunda geniş mikyasta tahşidat yaptığımız haberi yalandır.*” Aynı gazete bir gün sonra, “*Bulgar ajansının tezkibi. Bulgar Ajansı bildiriyor: Yunan hududunda Türk kıt'alarının toplandığına ve bunun Sofyada endişe uyandırdığına dair olarak yabancı memleketlerde çıkan haberler münasebetile, Bulgar ajansı Sofyanın böyle bir tahşidattan hiçbir malumatı olmadığını ve buna binaen bu şayialarla münasebettar olarak yapılan her türlü tahminlerin asıl ve esastan ari olduğunu bildirmeğe mezundur*”⁷¹⁴ ve bu haberi bizzat Bulgar ajansının aracılığıyla yalanlamıştır.

Sadece Türkiye'yi Avrupalı komşularıyla değil, aynı zamanda Arap komşularıyla da karşı karşıya getirmeye yönelik yayımlarda bulunan Alman basını hakkında Hüseyin Cahid şu yorumda bulunmuştur: “*Almanya ilk dakikadan beri Hatayın anavatana ilhaki aleyhinde bulundu...Almanyanın yalnız Hatay ile iktifa eden Türkiyeyi haksız bulmasından daha haksız ve daha gayri dostane bir hareket tasavvur edemeyiz...Alman gazetesinin bizi Süriyeden toprak koparmak için fırsat bekler bir düşman tarzında tasvir etmesi Süriyeli komşu ve kardeşlerimizle aramızda teessüs ettiğini gördüğü samimi münasebetleri bozmak arzusundan başka neye atfedilebilir?*”⁷¹⁵

Nazi yönetimi Türkiye ile İngiltere'nin yapmış olduğu anlaşmaya tepkisini basını ve radyosu aracılığıyla yaptığı yayınlar dışında yayınladığı bir karikatürle de ortaya koymuştur. 11 Ocak 1940'ta *Völkischer Beobachter*'de yayımlanan bu karikatürde⁷¹⁶ batağa saplanmış iki tekerlekli bir arabayı çekmeye çalışan zayıf bir eşek ve eşeğin kafasında ay-yıldızlı bir fes vardır. Fransız-İngiliz bayraklı bu arabanın üstündeki dört kişiden biri, ayakta şemsiyesiyle eşeği vurmaya çalışmakta, biri halkı selamlamakta, bir başkası kadeh kaldırmakta dördüncü de endişeli bir şekilde düşünmektedir. Batağa saplanan bu arabayı, üç kişiden oluşan Norveç, İsveç

⁷¹⁴ *Cumhuriyet*, 06.-07.05.1940.

⁷¹⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Matbuatı ve Suriye”, *Yeni Sabah*, 16.12.1940.

⁷¹⁶ Bkz. Ek: 11.

ve Finlandiya temsilcileri seyretmektedir. Bu kişilerin altında “Bitaraf İskandinavya”, bataklığın üzerinde “İngiliz savaşı”, karikatürün üzerinde “Birkaç aptal daha aranıyor” ve altında da “Yardım edin, biz zafere çok yakınız” yazmaktadır. Bu karikatürle ilgili Türk basınından sadece Yalçın ve Saraçoğlu yazı yazmıştır. Yazar, karikatürle ilgili değerlendirme yaparken Alman milletini espri anlayışı nedeniyle ve Hitler’i iktidara getirdiği için eleştirmiştir:

“Karikatüre bakınca, aptalı arıyanların Almanlar olmadığı anlaşılıyor...aptal arayanlar İngilizlerdir. İki tekerlekli bir süprüntü arabasının içine binmiş olan İngiliz kabinesi reisi Chamberlain pek sıkıntı içindedir. Yalnız eski arkadaşlarını şapkasile selamlayarak uzaklaşan Harbiye Nazırının yüzü gülüyor. Çamurun üzerinde boğulup gitmiş Lehistanı temsil eden bir şapka yüzüyor...elindeki yırtık şemsiyesi ile hayvanı sopalıyan İngiliz Başvekili... Biz! Türkleri ve Türkiyeyi temsil için eşeğin başına bir fes giydirmişler, fesin üzerine bir ayyıldız resmi yapmışlar...Alman esprit, nezaket ve terbiyesinin en son mahsulü olan bu şaheseri ibretle seyrettim. Türk milletinin resmi Alman gazetesinde çıkan bu kibar ve edebi kültür ve medeniyet mahsulünü seyretmelerini pek çok isterdim. Çünkü Alman kavminin bu gün ahlak bakımından düştüğü seviyeyi bu kadar bariz bir surette göze sokacak bir vesikaya nadir tesadüf olunur...bu karikatür bir kere göz gezdirildikten sonra istihfaf ve istihkar ile buluşturulup atılacak bir eser değildir. Bunu saklamak ve Almanya hakkındaki kanaat ve imanımızı tazelemek için arada sırada çıkarıp bakmak ve düşünmek lazımdır. Bu karikatüre baktıkça bugünkü Almanyayı, daha iyi anlayacağız. Nasyonal-sosyalist rejimini ve bu rejimi kuran kimseleri bilenler için işin içinde hayret edilecek bir nokta yoktur. Esafili nas arasından yetişmiş, tahsilsiz, serseri bir adamın peşine takılıp, yumruğuna katlanıp, peşinden yürüyen bir memleket insanlık seviyesine yükselecek, nezaket ve terbiye ile inceleyecek değildir ya. Elbette böyle bir çukura düşecektir. Yapacağı nükte de ancak bu türlü “eşek şakaları” olacaktır...altmış yetmiş milyonluk, düne gelinceye kadar kabiliyet ve meziyetlerle takdir celbetmiş, büyük adamlar yetiştirmiş muazzam bir insan kütesinin hürriyetsiz, haysiyetsiz, şerefsiz kalınca, rastgele bir türediye uşak vaziyetine düşünce, ne kadar adileştiğine görüp te acımamak kabil değildir...bir milletin başına işte bu nasyonal-sosyalistler gibi hazele musallat olunca, bakınız o millet nasıl düşüyor, alçalıyor ve fikir ve matbuat hayatı ne kadar adileşiyor.”⁷¹⁷

Ardından Yalçın, bu hakaret karşısında Türk köylüsüne ürününü denize dökme pahasına, Almanya’ya hiçbir şey göndermemesini tavsiye etmiştir. Aynı karikatürle ilgili olarak Cemaleddin Saraçoğlu şu değerlendirmede bulunmuştur:

⁷¹⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Esprit ve Nezaketinden Bir Nümune”, **Yeni Sabah**, 18.01.1940.

“Belki 1914 harbinin uzun yıllarında birlikte silah ve mihnet arkadaşlığı ettiğimiz Alman milleti eski Türk dostlarına o karikatürün izafe ettiği dört ayaklılık sıfatını reva görecektedir henüz nankörleşmemiştir ve Völkischer Beobachter’in o iğrenç ve zavallı karikatürüne kızan, köpüren münferid Almanlar hala mevcuttur. Bu hayasız karikatür yüzünden bütün Alman milletini heyeti umumiye ile tecrim hiçbir Türkün aklından geçmez. Zira binnefis birçok alman vatanseverinin insanlığın en mukaddes haklarını topyekun inkar eden ve hududları içinde yaşamak talihsizliğine uğramış milyonlarca zavallıyı tıpkı o karikatürde tasvir edilen dört ayaklı bir çare gibi sevk ve idare etmek istiyen ve etmeğe de muvaffak olan bir rejimden şiddetle müteneffir olduğunu bilenlerdeniz. Nazi Almanyasının kalemleri satılmış, vicdanları kiralanmış matbuatı bugün vatandaşlarından başka kimseyi aldatamayacak bir mevkie düşmüşlerdir. Bunu da biliyoruz...Yalnız anlamadığımız bir nokta var ki, bu da nasıl olup ta 1914 cihan harbinde koca Alman milletinin bugün dört ayaklı tasvir edilen bir milletle, ittifak ettiği ve o biçare çarpa ile dört küsur sene silah arkadaşlığı yapmağa katlanmış bulunduğu. Frenklerin “Birbirleriyle birleşenler birbirlerine benzerler” diyen bir darbi meselleri vardır. Demek oluyor ki Alman gazetesi bizi tahkir ve tezyif edeyim derken aynı zamanda mensub olduğu millete de çok ağır bir itham savurmuştur. Diğer taraftan Völkischer Beobachter bizi İngiliz ve Fransızla dostluk ve ittifak muahedeleri akdetmiş olduğumuzdan dolayı o zavallı mahluk suretinde tasvirde ikinci ve büyük bir haksızlık daha irtikab etmiştir. Biz şimdiki dostluklarımızdan kaçınıp ta Almanlara bel bağlamak suretile 1914 de yaptığımız hatayı tekrar etmiş olsaydık asıl o zaman bizi arabaya bağlamakla haklı olurdu...Alman gazetesine tavsiye ederiz: Müteakib sayısında neşredeceği karikatürde çamura saplanmış arabaya bizi değil, kendilerini ümitsiz bir harbe gırtlığa kadar sokanlarını koşsunlar. Hakikati çok daha sadıkane tasvir etmiş olurlar.”⁷¹⁸

1940 yılında Alman basını ve radyosunun Türk kamuoyunu etkilemeye yönelik yayınları, Türk basını ile Alman basını arasında bir polemik yaratmıştır. Bu konu Trabzon valiliği tarafından dile getirilmiş ve Başbakanlığa Türk gazetecilerini bu tür polemikler konusunda uyarmasını ve Almanya’nın propaganda faaliyetleri karşısında gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.⁷¹⁹ Alman basınında, Kafkasya sınırında Türkiye’nin yığınak yaptığına dair çıkan haberleri tekzip ettirmek için Berlin’deki Türk Büyükelçiliği, Alman Dışişleri Bakanlığında girişimlerde bulunmuş, ancak Alman Dışişleri Bakanlığı, basının böyle bir tekzipte bulunmak zorunda olmadığını ileri sürmüştür.⁷²⁰ Yine aynı yıl *Son Telgraf* gazetesi yazarı Reşat Feyzi, “Gizli Zehir” adlı makalesinde Alman *Signal* dergisinden duyduğu rahatsızlığı ifade edince Matbuat

⁷¹⁸ A.Cemaleddin Saraçoğlu, “Bir Alman Gazetesinin Yeni Bir Küstahlığı”, *Yeni Sabah*, 18.01.1940.

⁷¹⁹ BCA: 030.10/85.359.6. Bkz.Ek: 12.

⁷²⁰ BCA: 030.10/232.561.2. Bkz.Ek: 13.

Umum Müdürü Selim Sarper, başbakanlık makamından bu derginin kapatılmasını istemiştir.⁷²¹

b) Alman Realitesi ve Yeni Avrupa Nizamı

1940 yılı Haziranında Fransa'nın Almanya karşısında hiç fazla direnmeden teslim olması, Türk basınında şaşkınlığa neden olmakla birlikte bir Alman realitesi polemliğini de ortaya atmıştır. Bu polemigi başlatan Nadir Nadi'ye göre Almanya'nın zaferi karşısında artık dünyanın bu ülkenin gücünü kabul etmesi gerekmektedir. Bu ülke, gücünü Alman birliğinden almıştır. Birliğin temelini oluşturan ulus düşüncesi Büyük Friedrich ve Bismarck merhalelerinden geçtikten sonra Hitler'in şahsında en kuvvetli sembolünü bulmuştur. Aynı dili konuşan, aynı kültüre ve aynı amaçlara sahip olan 90 milyonluk bir kitle, Avrupa'nın ortasında tek bir devlet oluşturmuştur. Bu bir realitedir ve bunu olduğu gibi kabul etmek lazımdır. 90 milyon insanın Avrupa için bir tehlike olacağını ileri sürerek Alman birliğini parçalamaya uğraşmak tarihi tersine çevirmeye çalışmaktır. Alman birliğinin ulus düşüncesi yaşadığı sürece parçalanması mümkün değildir. Sadece Alman birliğini değil, hiçbir milleti parçalamak artık mümkün olmayacaktır. İşte bu nedenle Avrupa devletleri bu realiteyi görerek yollarını çizmelidirler.⁷²² Nadi, şu sözleriyle Alman realitesi altında ne anladığını daha açık bir şekilde açıklamıştır:

“Alman birliğini tarihi zaruretlerden doğma bir realite olarak görmek istemeyenler «bugünü» yanlış anladıkları için «yarına» da ters bakmaktan bir türlü kurtulamıyorlar...«Almanya galip gelirse evvela bütün Avrupayı, sonra Asyayı ve cenubi Amerikayı istila edecek, dünya üzerinde saltanat süren yegane devlet olacaktır. Dünyanın hürriyeti İngilterenin galib gelmesine bağlıdır» diyorlar...Bu takdirde yeryüzünde İngiltereden başka istiklaline bağlı millet kalmadığına hükmetmek icab edecektir ki, böyle bir iddiayı şüphesiz hiçbir millet reddetmeden duramaz...Eğer Almanya hakikaten dünyayı tahakkümü altına almak gayesile çalışsaydı, kendi mezarını kazmış olurdu. Çünkü, aksülamel göreceği kitlelerin maddi kesafeti, kendininkine nazaran mukayese edilmeyecek kadar büyüktür. Günün birinde Almanya –dünyadan vazgeçelim- hatta Avrupayı bile hüküm ve nüfuzu altına almaya kalkarsa, o kadar derin içtimai kaynaşmalara göğüs germek mecburiyetine düşer ki, sade bu mecburiyet onun bünyesini

⁷²¹ BCA: 030.10/235.561.17. Bkz.Ek: 14.

⁷²² Nadir Nadi, “Alman Birliği Karşısında Avrupa”, **Cumhuriyet**, 30.07.1940.

kemirmeğe ve netice itibarile kısa bir zamanda çürütmeğe kafi gelir. Milliyet fikri yıkılmadıkça Alman birliğinin yıkılamıyacağını, çünkü bu birliğin tarihi-içtimai bir zaruret olduğunu dün gördük. Aynı tarihi-içtimai zaruretlere dünyanın tek devlet tahakkümü altına geçirmesine de kat'iyen mani olacak derecede kuvvetlidirler. Hakimiyet iddiası, Ortaçağın kapalı cemiyetlerinden mürekkep derebeylik devrinde bile muvaffak olamamıştı."⁷²³

Bu makaleyle aslında Nadir Nadi, Almanya'nın güçlü olduğu gerçeğinin kabul edilmesi gerektiğini savunurken Almanya'nın Avrupa'ya egemen olma düşüncesinin de yersiz olduğunu söylemiştir. Ancak Nadir Nadi'nin tüm görüşlerinin dikkate alınıp değerlendirilmesi yerine Almanya'nın bir güç olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifadesi üzerinde durularak eleştiri yapılmıştır. Nitekim Hüseyin Cahid, Nadir Nadi'ye cevaben şunu yazmıştır: "*Zahiren Avrupa devletlerine nasihat veriliyor. Fakat Avrupa devletleri kim? İngiltere muharip olduğu için onu bu makalenin şümülü dairesinden hariç tutmak tabiidir. İtalya, Almanyanın müttefikidir. İspanya da buna yakın vaziyette dostudur. Şu halde Avrupada hangi devletler bugün realiteyi, yani doksan milyon Alman kuvvetinin mevcudiyetini tanımamak ve onu parçalamak istiyor? ... kala kala ortada alını yukarda bir Türkiye kalıyor ki realiteyi görmiyen ve kabul etmeyen bu olmak lazım geliyor.*" Cahid, bu yazısıyla Nadir Nadi'nin realiteyi kabul etmesi gereken Avrupa devletleriyle kendi ülkesini kastettiğini belirttiğinden sonra, şu eleştiri yapılmıştır: "*«Harp bitmiş sayılır. Almanya galiptir. İngilterenin yarın harbi kazanacağını düşünmek hayal peşinde koşmaktır...Suyun akıntısına karşı yürümek manasızdır. Binaenaleyh biz de Almanyanın nüfuzuna tabi olalım ve boyun eğelim»...Alman galibiyeti bugün katiyen bir realite değildir. Harbin sonunu pek tabii olarak bekleyenler, hayalat içinde değil, yalnız bugüne aldanarak ve yarını düşünmiyerek Almanyayı galip zannedenler delalet içindedir.*"⁷²⁴

Alman realitesi konusunda Zekeriya Sertel "*Nadir Nadiye göre, bu realiteyi, yani Avrupa üzerindeki Alman kudretini kabul etmeli, bütün diğer milletler kendilerini Alman siyasetine uydurmalıdır...Nadir Nadinin mütalaalarını istinat ettirdiği temel, Almanyadaki milliyet fikridir...halbuki Almanya milliyetçi değil,*

⁷²³ Nadir Nadi, "Tek Devlet Hegomanyası Bir Hayaldir", **Cumhuriyet**, 31.07.1940.

⁷²⁴ "Memlekette Asabiyet ve Nefret Uyandıran Bir Yazı", **Tan**, 01.08.1940.

ırkçıdır...dünya üzerine hegemonya kurmak isteyen emperyalist bir devlettir...Almanyanın kurmak istediği yeni Avrupa, müsavi hak ve şartlarda birleşmiş milletlerin vücutte getireceği bir konfederasyon değil, 90 milyonluk asil ve efendi Alman milleti hesabına ve onun icbar edeceği şartlar dahilinde çalışan ve istismar edilen bir Avrupalıdır. Bu yeni Avrupada küçük milletlerin hakları, hürriyetleri, müdafaa kuvvetleri, müstakil siyaset ve istiklalleri olmayacaktır”⁷²⁵ sözleriyle Nadir Nadi’yi eleştirmiştir.

Basında Alman realitesi üzerine çıkan polemigi, Falih Rıfkı Atay’ın CHP’nin yayın organı *Ulus*’ta eleştirmesi, hükûmetin görüşlerini yansıtmaması açısından çok önemlidir: “*Dış politika yazılarına dikkat edelim! Çünkü bugün dış politika demek, milli müdafaa siyaseti demektir: bu siyaset birdir; hükûmetin olduğu kadar milletindir;...Cephede orduya, cephe gerisinde milli ittifaka istinat ediyoruz. Milli ittifak, dış politikadaki telakki ve itimat birliği demektir. İstanbul matbuat aleminde hiç şüphesiz kötü bir kasde değil, bazan dikkatsizliğe veya şuursuzluğa atfedeceğimiz, bazan da dış politikanın bugünkü hususi ve nazik ehemiyetini kavramamaktan ileri gelen hazin münakaşalar olmaktadır...Geniş bir fikir hürriyeti ile çalışıyoruz. Bu hürriyetin faydalı olmasının ilk şartı yüksek milli menfaatler hususunda tam bir disiplin, muvazaasız, kaçamaksız, şahsi mukadderatı ile sıkı sıkı bağlanmış olan her türlü şahsi endişeleri bertaraf eden bir feragatla kabul edilmiş olmasıdır.*”⁷²⁶ Ancak Falih Rıfkı’nın bu ikazına rağmen polemik devam etmiş ve Nadir Nadi kendini eleştiren Hüseyin Cahid’e şu cevabı yazmıştır:

“Beni yabancı menfaatler için çalışan bir adam gibi göstermeğe çalıştınız... yazımdan şu manayı çıkarmışsınız: «Almanya galib gelmiştir. Türkiye Almanyanın karşısında boyun eğmelidir»...Umumi olarak Avrupadaki reel vaziyetten bahseden ve içinde yukarıya aldığım cümlelerin hiç biri bulunmayan bir mütalea hakkında bu hükmü verebilmeniz için ancak iki sebep tasavvur olunabilir: Siz ya bir Alman buhranı içinde yaşıyorsunuz ve sinirlisiniz, yahud da Türkiyede bir harb havası yaratmak istiyorsunuz...Ben Almanya galib gelmiştir, demedim. Avrupada bir Alman realitesinden bahsettim. Bu realiteyi inkar etmek, bence, memleket menfaatlerine taban tabana zıddır. Çünkü, kuruluşunda şahsi hizmetinizi

⁷²⁵ M.Zekeriya Sertel, “Mevcut Realiteleri Kim Yanlış Görüyor, Kim Tahrif Ediyor?”, **Tan**, 02.08.1940.

⁷²⁶ Falih Rıfkı Atay, “Dış Politika Yazılarına Dikkat Edelim!”, **Ulus**, 02.08.1940.

bulunmıyan Türkiye Cumhuriyeti, bünyesi itibarile realist bir devlettir. Bu devlet Almanya ile normal münasebetler güdüyor ve Almanya tarafından milli menfaatlerimize aykırı bir harekete maruz kalmadığı müddetçe de bu münasebetlere devam edecektir...İşte realite budur...siz halk arasında, adeta harbi buralara zorla getirmek istiyen bir hırsı cahla, eşsiz muharib İngilterede bile rastlanmıyan şiddetli yazılar yazmakla itham ediliyorsunuz.”⁷²⁷

Türk basınında yaşanan bu polemik konusunda Atay, daha önceki gibi üstü kapalı bir ikaz yerine bu kez tehditkar bir ifadeyle gazetecileri bir kez daha uyarmıştır: *“İstanbul gazeteleri arasındaki münakaşa vatana ve halka faydalı olmamıştır. Gariptir ki bu münakaşa Parti gazetelerinde çıkmıştır ve doğrudan doğruya itiraf edilmiye cesaret edilmeksizin dış politika, mevzu diye alınmıştır, öyle ki bu memleketi içinden ve yakından tanımayanlar, bizim vahdet ve ittifak sözlerimize bıyık altından güleceklerdir. Çünkü hiç kimse İstanbul gazetelerinde, bazan çocukça gafletlerin veya pek şahsi hırs veya kaygıların, olgun bir millet matbuatına yaraşmıyan buhran manzaralarına vücut verebileceğini tahmin edemez. Hakikat ise bundan ibarettir. Türkiye’de dış ve iç politikanın hakim ve nazım tek amili Türkiye Büyük Millet Meclisidir...Bu Meclis, ve onu teşkil eden Parti ile hükûmet ve Partinin mesul salahiyetlerinden gayri hiç kimse ne bir gazete, ne bir müessese, ne de bir şahıs, millet namına söz söylemek veya milletin temayüllerini temsil etmek iddiasında bulunamaz...arkadaşlarımıza hatırlatmak isteriz ki, Millet Meclisi kanunlarının bize vermiş olduğu serbestçe konuşmak hakkını, böyle nazik buhran zamanlarında ve bilhassa dış politika gibi doğrudan doğruya milli müdafaa davasına temas eden meselelerde biz kendimizden ve kendiliğimizden nezedelim...Acemi ve gafil vatandaş oyuna gelebilir. Çünkü oyun büyüktür ve sahne şuursuz kuklaların sahnesi değildir.”⁷²⁸*

Türk basınında Alman realitesi üzerine yapılan polemik, Falih Rıfki’nın ikinci ikazıyla kesilmiş, ancak *Cumhuriyet* gazetesi de bu polemik nedeniyle, 10 Ağustos-8 Kasım 1940 tarihleri arasında üç ay kapatılmaktan⁷²⁹ kurtulamamıştır. Alman realitesi konusunda yaşanan bu polemikten sonra sıra Yeni Avrupa

⁷²⁷ Nadir Nadi, “Mecburi Bir Müdaafa”, *Cumhuriyet*, 03.08.1940.

⁷²⁸ Falih Rıfki Atay, “Büyük Dikkat Üzere Olalım!”, *Ulus*, 04.08.1940.

⁷²⁹ BCA: 030.18.01.02./92.8.9. Bkz.Ek:15.

Nizamı⁷³⁰na gelmiştir. Fransa'nın Almanya tarafından işgalinden sonra gündeme gelen bu kavram hakkında Sertel, şu açıklamayı yapmıştır: *“Hitler, mütemediyen dünyaya yeni bir nizam getirdiğinden bahsetmektedir. Almanya kati zaferi kazandığı takdirde Hitler bütün dünyaya bu yeni nizamı kabul ettirecektir...harp sonunda Almanya muzaffer olursa, bütün dünyaya şamil muazzam bir Almanya imparatorluğu kurulacaktır...Alman imparatorluğuna dahil bütün vasal devletlerin müstakil milli varlıkları olacaktır. Dahili idarelerinde tamamen hür ve serbest olacaklardır. Fakat idare mahalli nazi teşekküllerin elinde bulunacaktır ve bütün bu memleketlerde nazi idaresi kurulacaktır. Alman bu sayede bütün dünyayı fiilen işgale mecbur olmadan nüfuzu altına alacak ve iktisaden kendi hesabına çalıştıracaktır...Avrupa nazilerin, Asya Sovyetlerin, Amerika demokrasilerin hakimiyeti altında bulunacak ve dünya üç büyük imparatorluğa ayrılmış olacaktır.”*⁷³¹

Yeni Nizam ile ilgili Yalçın şu yorumu yapmıştır: *“Yeni nizam nedir? Diye belki yüz defa sorduk. Fakat bir defa bile bir Alman gazetesinde açık, sarıh bir tarzda, anlaşılabilir bir lisan ile verilmiş izahata tesadüf etmedik...Şimdiye kadar yeni nizama dair Alman ve İtalyan matbuatında görüp de anladığımız şeyler Avrupa milletlerinin Almanya ve İtalyanın müşterek hakimiyeti altına girmeyi ve onların emredecekleri tarzda yaşamayı kabul etmeleri manasını ifade ediyor. Binaenaleyh, Almanlar henüz vahşi ormanlarda yaşarken dünyanın muhtelif kıtalarında hür ve hakim yaşamış Türk milleti böyle bir esarete karşı bütün varlığıyla isyan ve mücadele edecektir.”*⁷³²

Bu yorumun ardından Zekeriya Sertel Alman basınının, Yeni Avrupa Nizamını Türkiye'nin kabul etmesi gerektiği propagandasını yaptığını ve bu konuda von Papen'in bazı yorumlarına da yer verdiğini söylemiştir. Sertel'e göre, bu yorumların Papen'e ait olup olmadığı net bilinmemektedir. Almanya'nın zorla kabul

⁷³⁰ **Yeni Avrupa Düzen:** (Neuordnung Europas) Nazi hükûmetinin, 1940 Fransız zaferinden sonra bir savaş hedefi olarak kullandığı bir kavramdır. Almanya sırf bu savaş hedefi için 1941'de Sovyetlere saldırarak petrol kaynakları ve tahıl tarlalarını ele geçirmek istemiştir. Yeni Düzenin kapsamı Ural'dan Kanal Ülkelerine, Narvik'ten Güney-Doğu Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Bu düzenin kapsadığı alan içerisindeki kaynakların ve ekonominin yeniden düzenlenmesi söz konusu olacak, ülkelerin sınırları ve ekonomileri değişecek, milyonlarca insan da zorunlu göçe tabi tutulacak ve hatta milyonlarca Yahudi ve Slav asıllı yok edilecektir; Benz, **a.g.e.**, s. 671-672.

⁷³¹ M. Zekeriya Sertel, “Hitlerin Kurmak İstedığı Dünya İmparatorluğu”, **Tan**, 24.06.1940.

⁷³² Hüseyin Cahid Yalçın, “Yeni Avrupa Nizamına Karşı Protesto”, **Yeni Sabah**, 11.11.1940.

ettirmek istediği bu nizama dahil olan ülkelerin Almanya'nın uşağı olmaktan başka çareleri kalmayacak iken böyle bir nizama katılmayı istiklal savaşından yeni çıkmış ve tüm varlığıyla yeni bir istiklal savaşı yapmaya hazır Türkiye'ye teklif etmek cesareti göstermek bile bir küstahlıktır. Türkiye, koca bir imparatorluğu feda ederek kavuştuğu bugünkü istiklalini, hiçbir şey pahasına feda etmeyecektir. Türkiye'yle dost olmaya çalışanlar her şeyden önce bu gerçeği bilmelidirler.⁷³³

Aynı konuda Daver ise Almanya'nın bu nizamı, ilk olarak İtalya'da uygulamak istediğini şu sözlerle açıklamıştır: *“Almanya, bu harbden muzaffer çıkarsa, İtalyayı kendine tabi bir devlet haline koymaktan ve bilmem kaç yüz sene evvelki tarihi bir daha tekrarlamaktan zevk duyacaktır. İtalya, son mağlubiyetleriyle Almanların nazarında, daha şimdiden bu vaziyete düşmüştür. Alman devlet adamlarının ve askeri ricalinin Büyük Harbdeki mağrur zihniyetini bilenler...Almanların, İtalyanın bütün idaresini ele geçirmek istediklerinden zerre kadar şüphe etmezler. Almanya yeni nizamı ilkönce müttefikine tatbik etmeğe çalışacaktır.”*⁷³⁴

Yeni Nizam'ın esaretlik anlamına geldiğini Sertel şöyle dile getirmiştir: *“Şimdiye kadar yeni nizam hakkında sarih ve tam bir fikir edinmek mümkün olmamıştır... Avrupa hakimiyeti, dünya hakimiyetinin ilk safhasıdır...Hitler bütün dünyaya yeni bir nizam vermeye memur olduğuna kanidir. Hitler milletlerden mürekkep bir piramid kurmak hulyasındadır. Bu piramidin alt tabakalarını derece derece diğer milletler teşkil edecek ve tepesinde Alman milleti bulunacaktır. Her memleketin içinde de tepede silahlı ve münevver bir hakim sınıf bulunacak ve bunlar altta bulunan cahil ve köle sınıfını esir gibi kullanacaklardır.”*⁷³⁵

Almanya'nın ortaya attığı “Yeni Avrupa Nizamı” düşüncesine Sertel başta olmak üzere, Hüseyin Cahid ve Abidin Daver karşı çıkmışlar ve bu yeni düzenin tamamen dünyada bir Alman egemenliği kurmak anlamına geldiğini, böyle bir

⁷³³ M.Zekeriya Sertel, “Türkiye Yeni Nizama Giremez”, **Tan**, 20.11.1940.

⁷³⁴ Hem Nalına Hem Mihına, “Yeni Nizamın İlk Tatbik Edileceği Devlet”, **Cumhuriyet**, 10.12.1940.

⁷³⁵ Zekeriya Sertel, “Avrupa Birliği ve Yeni Nizam Nedir?”, **Tan**, 24.11.1940.

düzende ise Almanya dışında hiçbir ülkenin eşit şartlarda yaşama imkânının olmayacağını ifade etmişlerdir.

c) Fransız Belgelerinde Tahrifat

DNB, Almanya'nın Fransa'da bulduğu belgelere dayanarak Fransız Büyükelçi Massigli'nin Türkiye üzerinden müttefik uçaklarının geçirilerek Baku petrolünün bombalanmasına dair Saraçoğlu'na teklifte bulunduğunu ve Türk bakanın da bunu kabul ettiğini ileri sürmesi üzerine Massigli bunu tekzip etmiş ve Almanya'nın yayımladığı belgelerin tahrif edildiğini ileri sürmüştür. Belli bir süre sonra da DNB, belgelerin tercümesinde yanlışlıklar olduğunu itiraf etmiştir.⁷³⁶

Bu belgeler yayınlanınca Sertel, *“Almanya'ya göre propagandanın esası yalandır, ve yalan ne kadar büyük olursa tesiri o kadar fazla olur. Bu neşriyatta da bu prensipe istinat edildiğini görüyoruz. Çünkü Fransız Sefiri Massigli bu neşriyata esas tutulan mektubunun hakikatte mevcut olmadığını, ve kendisinin katiben bu mealde bir rapor göndermediğini beyan etmektedir.”*⁷³⁷ sözleriyle Almanya'nın bu belgelerde yaptığı tahrifatla, maksatlı ve yalan propaganda yaptığı eleştirisinde bulunmuştur.

Aynı görüşe paralel olarak Esmer *“Eğer Alman istihbarat ajansı bu vesikalari neşrederken Sovyetler Birliğini Türkiye'den şüphelendirmek gibi bir maksat takip etmiş ise, bunun tamamen aksi bir netice karşısında kalmış olmalıdır. Açık sözlülük ve dürüstlük ötedenberi türk hariciyesinin ananesi olduğu gibi, aynı vasıflar bu siyasetin direksiyonunu ellerinde bulunduranların da şahsi meziyetleridir.”*⁷³⁸ sözleriyle Alman ajansının çabalarının boşa olduğunu belirtmiştir. Şükrü'ye göre, Fransız büyükelçisi raporunda Türkiye'nin bir savunma savaşı yapacağını belirtmiş iken bu saldırı savaşı olarak tercüme edilmiş; Bakü'ye yapılması düşünülen harekate Türkiye seyirci kalacağını bildirmişken harekate iştirak edeceği şeklinde tercüme

⁷³⁶ Cumhuriyet, 06., 07., 11.,15.07.1940; Tan, 06-08.,11.07.1940; Ulus, 06., 07., 11.,15.07.1940.

⁷³⁷ M. Zekeriya Sertel, “Türkiyeyi Taahhütleri Haricinde Maceraya Kimse Sürükleyemez?”, Tan, 06.07.1940.

⁷³⁸ Ahmet Şükrü Esmer, “Vesikalar Neyi İsbat Etti? ”, Ulus, 07.07.1940.

edilmiştir. Sovyetlerle Türkiye arasındaki ilişkileri bozmaya yönelik yapılan bu yayın, yanlış tercümeyle açıklanamaz. Alman istihbarat ajansı ortaya çıkmaz diye böyle bir tahrifatta bulunmuştur ki belge tahrif etmek, Alman diplomasisinin hünelerindedir.⁷³⁹

Başbakan Saydam, bu belgeler hakkında mecliste aşağıda yer alan konuşmayı yaptıktan sonra hükûmetin takip ettiği siyaset konusunda meclisten güven oylaması istemiştir. Meclis kürsüsünden pek çok milletvekili hükûmetin siyasetini destekleyen konuşmalar yapmış, ardından güven oylamasına geçilmiş ve 275 sandalyenin tamamı hükûmete güven oyu vermiştir.⁷⁴⁰

“Bir ecnebi ajansı bir takım vesikalar neşretmekte ve aralarında Türkiyeye taalluku olanlar da bulunmaktadır...bir takım ecnebi gazetelerinde...bu vesikalara dayanan yazılar yazılmakta ve propagandalar yapılmaktadır. Vesikaların doğru veya yanlış neşri, Türk milletini ve hükûmetini hiçbir veçhile endişeye düşürecek mahiyette değildir. Hükûmetimiz, çok temenni ediyor ki bu vesikalar tahrife uğramadan neşredilsin. Çünkü dürüst ve açık siyasetimizden emin olduğumuz için, neşredilecek herhangi bir vesika bu dürüst siyasete yeni deliller ilavesinden başka neticeler vermez. Fakat, bu vesikalara istinad ederek Türkiyeye samimiyetsizlik isnad edenlere ve bu arada hiçbir zaman maksadlarına hadim olmayacağını bildikleri Türk ricalini zedelemeye uğraşanlara verilecek bir tek cevap vardır: Nefretle baş çevirmek. Türkiyeye isnadlarda bulunarak tesir yapmak isteyenlerin unuttukları birinci nokta, bu günkü Türkiyenin ölmüş ve çürümüş Osmanlı İmparatorluğu olmadığıdır. O devirlerde bu gibi tesirler maharrıklarına fayda verirdi. Fakat, bu günkü Türkiye, ondan çok uzak ve çok ileriye doğru yol almış bir mevcudiyettir.”⁷⁴¹

3. 1941 Yılında Yaşanan Gelişmeler

1941’de gündeme damgasını vuran olay, 1 Mart’ta Alman ordusunun Bulgaristan topraklarına girmesidir. Alman ordusunun Bulgaristan’a girmesi üzerine Hüseyin Cahid, “*Almanlar, Balkanlarda, Balkanlılar için bir tehlikedir*”⁷⁴² demiştir. Cahid’in bu şekilde Alman ordusunun yarattığı tehlikeyi dile getirmesi, gazetesi

⁷³⁹ Ahmet Şükrü Esmer, “Tercüme Yanlışlığı”, **Ulus**, 17.07.1940.

⁷⁴⁰ **Cumhuriyet**, 13.07.1940.

⁷⁴¹ **Cumhuriyet**, 13.07.1940.

⁷⁴² Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Tehlikesi”, **Yeni Sabah**, 08.03.1941.

Yeni Sabah'ın kapatılmasına neden olmuştur.⁷⁴³ Bulgaristan'a Alman ordusunun girmesinin Türkiye'nin siyasi ve toprak bütünlüğüyle ilişkisi olmadığı güvencesi, Hitler tarafından İnönü'ye yazılan mektupla verilmiş ve Yunanistan'a İngiliz birliklerinin yerleşme tehlikesi ortadan kalkınca Alman ordusunun Bulgaristan'ı terk edeceği bildirilmiştir. Ayrıca Hitler, bu mektup hakkında kendisini ziyarete gelen Büyükelçi Gerede'ye, Boğazlar konusunda Sovyetlerin isteklerini reddettiğini de açıklamıştır. Bu ziyarete karşılık Papen, Menemencioğlu'yla yaptığı görüşmede Hitler'in Sovyetler yerine Türkiye'yi tercih ettiğini anlatmaya kalkışınca Menemencioğlu'nun verdiği cevap,⁷⁴⁴ Türk dış politikasının gerçekçiliğini yansıtmaya açısından ilginçtir. İnönü, Hitler'in söz konusu mektubuna Türkiye'nin siyasi ve toprak bütünlüğünün başka devletlerin sağladığı anlaşmalara bağlı olmadığı cevabını vermiştir.⁷⁴⁵

Bulgar topraklarına girdikten sonra Almanya'nın, nisan ayında Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal etmesi, Trakya'daki ve İstanbul'daki nüfusun belli bir oranının Anadolu'ya göç ettirilmesini gündeme getirmiştir. Yine Nisan ayında Alman yanlısı Raşit Ali Geylani'nin Irak'ta darbeye iktidara gelmesi, Almanya'nın bu ülkeye yardım amacıyla Türkiye'yi transit geçiş için sıkıştırmasına neden olmuştur. Aslında Almanya bu sayede Irak ve İran'daki petrolle oradan Süveyş'e ve Basra yoluyla Hint Okyanusu'na ulaşarak Japonlarla birleşmek istemiştir. 2 Mayıs'ta İngiltere, darbeci hükûmeti devirmek için Basra'ya asker çıkarınca Geylani Ankara'ya kaçarak von Papen'den yardım istemiştir. Papen bunun üzerine 23 Mayıs'ta Menemencioğlu'na Türkiye'den transit geçiş karşılığında bir saldırmazlık anlaşması

⁷⁴³ Mustafa Yılmaz-Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2007, s. 97.

⁷⁴⁴ **Menemencioğlu'nun Cevabı:** 28 Mart 1941'de von Papen'e Menemencioğlu şöyle demiştir; "Politikada duygusallıktan, eski dostluklardan ve silah kardeşliğinden değil, Reich'in ve Türkiye'nin politikasını belirleyen aktüel çıkarlarından konuşalım. Biz Türkler tabii ki Rusya ile yapılan müzakerelerde Türkiye'nin bir pazarlık konusu olduğunu varsaydık, bütün olasılıkları düşündük. Fakat ben manzarayı açıkladığımda bile eğer Almanya Rusya'yı seçer ve Boğazları ona vermek isterse o zaman Alman zaferi beklentileri pek gerçekçi olmayacaktır. Böyle bir tercih Romanya ve Bulgaristan aracılığıyla Rusya'nın Boğazlara ve Akdeniz'e ulaşması ve Almanya'nın güneyden çevrilmesi demek olur. Eğer Almanlar bu yüksek fiyatı ödemeye istekli iseler, o zaman savaşı kaybederler. Biz Türkler de farklı bir yoldan kar ederiz. Führer'in Boğazları Rusya'ya vermemesi akıllıcadır ve Alman çıkarıdır. Biz, bu savaşın bir tarafın topyekûn yenilgisiyle son bulmasını istemiyoruz. Türkiye'nin çıkarı görüşmelerle barışın sağlanması yönündedir. Müttefik olmamıza rağmen biz kendimizin herhangi bir şekilde kullanılmasına izin vermedik. Biz egoistiz ve yalnız kendimizi düşünürüz." Oran, **a.g.e.**, s. 434-436.

⁷⁴⁵ Oran, **a.g.e.**, s. 438-442; Esmer-Sander, **a.g.e.**, s. 151-159; Deringil, **a.g.e.**, s. 133-141.

önermiş ve Balkanlar, Ege, Suriye, Irak ve İran sınırlarında Almanya'nın taahhütlerini⁷⁴⁶ sıralamıştır. Menemencioğlu, Papen'in tekliflerini ülkesinin bir toprak talebi olmadığını ileri sürerek reddetmiş, ancak Türk-İngiliz anlaşmasına aykırı olmamak şartıyla Almanya'yla bir saldırmazlık anlaşması yapmaya hazır olduğunu da iletmiştir. 28 Mayıs'ta İngilizlerin tekrar Irak'ta hâkim olmasından sonra Almanya, Sovyetlere yapacağı bir saldırıda güney kanadını güvence altına almak için 18 Haziran'da Türkiye'yle bir saldırmazlık anlaşması⁷⁴⁷ yapmıştır. Türkiye'nin bu anlaşmayı yapması Amerika'nın Ödünç Verme ve Kiralama Yardımı'nı durdurmasına neden olmuş, ancak İngiltere'nin girişimiyle bu yardım az da olsa serbest bırakılmıştır. Almanya, bu anlaşmadan dört gün sonra Sovyetlere saldırmıştır.⁷⁴⁸

a) Alman Ordusunun Balkanlara Girmesi

Almanya, Bulgaristan'a girdikten sonra Hitler'in İnönü'ye, Türkiye'nin toprak ve siyasi bütünlüğüne dair verdiği güvence konusunda Daver şunları söylemiştir: *“Bulgaristana giren Alman kıt'aları, Türk hududlarına doğru sarkarken söylenen bütün bu sözlerin ve verilen teminatın bizi uyutmak için söylenmiş, tatlı masallar ve gevşetici ninniler olduğunu biliyoruz ve korkulu rüya*

⁷⁴⁶ **Almanya'nın Türkiye'ye Taahhütleri:** 1) Alman askerleri Balkanlarda Türk sınırlarından uzakta duracaklar; 2) Tüm Türk çıkar ve amaçları adilane bir şekilde çözülecek; 3) Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına hürmet edilecek, Boğazlarda Türk hakları Türkiye'nin istediği şekilde güçlendirilecek; 4) Türkiye'yle tüm siyasi ve ekonomik sorunlar görüşülmeye hazır, Türkiye'yi ilgilendiren güvenlik bölgelerinde Türkiye tatmin edilebilecek; 5) Edirne civarındaki bölge ve Ege'de Türkiye'ye yakın adalar Türkiye'ye bırakılacak; 6) Türk topraklarından asla asker geçirilmeyecek, sadece var olan ticari anlaşmaya dayanarak sadece savaş malzemesi geçirilmesi istenebilecek; 7) İki ülke arasındaki güven ve dostluğu açıklayan herhangi bir şey yapılırsa Türkiye'ye her çeşit savaş malzemesi verilebilecek; 8) Gizli veya açık Türk yükümlülükleriyle çatışmayan bir anlaşma yapılabilecek. Oran, **a.g.e.**, s. 438-442.

⁷⁴⁷ **Türk-Alman Saldırmazlık Anlaşması:** “Türkiye Cumhuriyeti'yle Alman Reich'ı mevcut hükümlülükleri saklı kalmak üzere bir anlaşma yapmaya karar vermişlerdir. Madde 1. “Türkiye ve Almanya topraklarının dokunulmazlığına ve bütünlüğüne karşılıklı olarak saygı göstermeye ve doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak birbirlerine karşı her türlü harekattan kaçınmayı yükümlenirler” Madde 2: “Türkiye ve Almanya ortak yararlarına olan tüm sorunlarda bunların çözümü için anlaşma sağlamak üzere dostça temasta bulunmayı yükümlenirler” Madde 3: “Bu anlaşma 10 yıl süresince geçerlidir, iki ülke anlaşmanın süresinin uzatılması konusunu zamanı gelince aralarında kararlaştıracaklardır.” Oran, **a.g.e.**, s. 438-442;

⁷⁴⁸ Krecker, **a.g.e.**, s. 176-189; Oran, **a.g.e.**, s. 438-442; Esmer-Sander, **a.g.e.**, s. 151-159; Deringil, **a.g.e.**, s. 133-141.

*görmektense uyanık yatmanın hayırlı olduğunu söyleyen atalar sözüne inanarak, uyanık ve tetikte bekleyorum.*⁷⁴⁹

Benzer düşünceyle Yalman “*Mihver tarafından verilen sözlerin icabında zaman kazanmak ve basireti körletmek için kullanıldığını ve ortada diğer bir fiili engel yoksa mihverin hareket serbestisini katiyyen bağlamadığını bir değil, bin tecrübe ile gördük...Biz daima tetikteyiz. Gafil avlanmamıza da, yıldırılmamıza da ihtimal yoktur.*”⁷⁵⁰ sözleriyle Hitler’e güvenmemek gerektiğini açıklamıştır.

Almanya’ya güven duyulamayacağını Yalçın şu sözleriyle belirtmiştir: “*Almanya ile artık komşu bulunuyoruz...Alman matbuat bürosu Türkiye hakkında Almanyanın dostane hissiyat beslediğini temin ediyor. Bu bizi bütün bütün uyanık bulundurmağa sevkedecek arzandır...Almanyanın dostluk teminatları, vadaları, imzaları, tekzip ve inkarları hiçbir mana ifade etmeyen, bilakis şüphe uyandırması icap eden gösterişlerden başka bir şey değildir. Almanya hangi devlete tecavüz etmiş ve o devleti ortadan kaldırmışsa mutlaka onunla daha evvel bir ademi tecavüz misaki, bir dostluk muahedenamesi ve saire gibi vesikalar imzalamıştır. Almanya, yapacağı bir tecavüzü son dakikasına kadar inkar eder.*”⁷⁵¹

Almanya’nın Bulgar topraklarına girmesiyle beliren savaş tehlikesi karşısında *Cumhuriyet*, 12-14 Nisan tarihleri arasında yaptığı yayınlarla Türk halkını propagandalara karşı uarmış; devletin radyosu, ajansı ve gazeteleri dışında haberler veren kişilerin polise bildirilmesinin bir vatan borcu olduğunu, devlete güvenilmesi gerektiğini ve devletin haber kaynakları dışında duyulacakların tamamen propaganda olacağını göz önünde bulundurulması gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca gazete halkı konuşurken dikkatli olmaya, siyasi konulardan konuşmamaya davet etmiştir.⁷⁵²

Türk hükûmetinin Bulgaristan işgalinden sonra bir savaş olasılığına karşın, Trakya ve İstanbul’u mümkün olduğu ölçüde boşaltmak için, bölgeden Anadolu’ya

⁷⁴⁹ Hem Nalına Hem Mihına, “Hiç Birine İnanmıyoruz” *Cumhuriyet*, 05.03.1941.

⁷⁵⁰ Ahmet Emin Yalman, “Hakiki Teminat Nelerdir?”, *Vatan*, 06.03.1941.

⁷⁵¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Komşumuz Almanya”, *Yeni Sabah*, 06.03.1941.

⁷⁵² *Cumhuriyet*, 12.04.1941.

göç etmek isteyen kişilere ulaşım imkanı sağlayacağını ilan etmesi hakkında Yunus Nadi şunları söylemiştir: “İlan...açıkça anlaşıldığı üzere, acele bir tehlike işareti değil belki sadece sırasında ve zamanında alınmış bir ihtiyat tedbiridir. Müstacel bir zaruret olsa hükûmet bu iş için verdiği tebliğde söylediği gibi bu kolaylıktan «arzu edenlerin» istifa edeceklerini ilanla iktifa etmez, belki kat’i bir tahliye kararının tatbikine geçerdi...İstanbul ve Trakyada kalmaları zaruri olmayan vatandaşların...vasıtaların haiz olduğu imkanlar dairesinde sıra ile hiç telaşsız istedikleri yerlere naklonurlar. Böylelikle onlar daha kolay yaşayacakları yerlere gitmiş bulunurlarken buralarda aralanacak kesafet nisbetinde iaşeyi ve hareket serbestliğini kolaylaştırmış da olurlar.”⁷⁵³

Konuyla ilgili Falih Rıfkı Atay ise “Şehir, işi gücü olmıyanlardan ve yerlerinde kalmaları zaruri bulunmıyanlardan ne kadar boşaltılırsa, hem cephe hem de cephe gerisi müdafaamız için ciddi bir kolaylık elde edeceğiz...Bahusus harp nakliyat zaruretlerinin en başta cepheyi düşüneceği zamanlarda iaşe zorluklarına uğramazlar. Çoluk çocuklarının emniyet ve ekmek derdiyle kendi vazife ve faaliyetlerinin müteessir olmasına meydan vermezler”⁷⁵⁴ sözleriyle hükûmetin bu kararı almadaki haklı gerekçesini açıklamıştır. Cumhuriyet de Trakya ve İstanbul’dan Anadolu’ya geçmek isteyen halkın kira bedellerini hükûmetin üstleneceğini Dışişleri Bakanı Saraçoğlu’nun açıkladığını duyurmuştur.⁷⁵⁵

Trakya ve İstanbul’dan Anadolu’ya geçeceğini beyan etmiş olan kişilerden çok azının sözünde durması üzerine Daver, bu şekilde davranan vatandaşları eleştirmiştir: “Hükûmetin İstanbuldan gideceklere karşı göstermeyi taahhüd ettiği kolaylıklardan istifade etmek için bidayette tahalükle kaydolanlar, şimdi kendilerine tahsis edilen vapurlarla trenleri boş bırakıyorlar...Anadoluya gitmek isteyenler, bu gidişle sıfıra inecek ve devletin almak istediği mühim bir tedbir akametle neticelenmiş olacaktır...Anadoluya gitmek için beyanname verenler,

⁷⁵³ Yunus Nadi, “Bir Tedbir Etrafında”, Cumhuriyet, 12.04.1941.

⁷⁵⁴ Falih Rıfkı Atay, “Trakya ve İstanbul Hakkındaki Tedbir”, Ulus, 12.04.1941.

⁷⁵⁵ Cumhuriyet, 16.04.1941.

*gidebilmek imkanına sahip olanlar demektir; mademki bu imkan ellerindedir; şimdiden rahatça gitmeleri icab eder. Bu, şahsi ve vatani bir ihtiyat tedbiridir.*⁷⁵⁶

Almanya'nın Yunanistan'ı işgalinden sonra Türkiye'yle bir dostluk anlaşması yapacağı haberinin yayılması üzerine ise Abidin Daver, "*Almanyanın Türkiye ile bir ademi tecavüz paktı imzalayacağından bahsedip duruyorlar. Böyle bir şey imzalanırsa dahi, Türkiye'nin emniyet ve selametini, sadece bir kağıt parçasına emanet etmek gafletine düşecek tek bir Türk yoktur*"⁷⁵⁷ sözleriyle ülkesinin yine de temkini elinden bırakmayacağını belirtmiştir. Bu haberlerin ardından Hitler'in 5 Mayıs'ta Türkiye'ye övücü sözler söylemesi hakkındaki yorum Atay'dan gelmiştir: "*Almanya Türkiye'ye karşı harbi tahrik ettirmemek ve Türkiye üzerinde her hangi ihtilat vesilesi aratmamak azminde devam ettikçe, sulhumuzun bozulmayacağından biz de emin olabiliriz. Kimse bizimle davalı olmadıkça, bizim kimse ile davalanacağımız yoktur.*"⁷⁵⁸ Bu değerlendirmeden sonra Zekeriya Sertel, "*Türkiye Cumhuriyet hükümeti realist siyasetinde hiçbir tesir ve telkine kapılmamış, hattı hareketinde daima istiklalini muhafaza etmiştir. Alman devlet reisinin bu hakikati görüp olduğu gibi ifade etmesi herhalde memnuniyete şayandır. Türk milleti, Alman devlet reisinin sözlerini, Türkiye'nin istiklaline karşı beslediği hürmetin bir ifadesi olarak telakki edecektir.*"⁷⁵⁹ sözleriyle Hitler'in Türkiye'yi övmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Peyami Safa da, "*Bu sözlerin altında fena maksatların pusu kurduğuna hükmetmeli miyiz? Ortada fiili belirtileri olmadan, hiç kimseye kötü niyetler isnad edemeyiz...Fakat muhterem Alman Devlet Reisinin sözleri bizim için ne dereceye kadar senet kıymetinde olursa olsun, titriye titriye üstüne kapandığımız istiklalimizi ve her türlü hareket serbestliğimizi korumak için almıya devam ettiğimiz tedbirlerin zerresini eksiltmez*"⁷⁶⁰ sözleriyle Almanya'ya güvenilemeyeceğinin işaretini vermiştir.

Hitler'in Türkiye'ye yönelik övücü sözleri üzerine Yalman "*Hakkımızda söylenen tatlı sözlerden mütehassisiz. Buna rağmen hazır ve tetikte kalmamız,*

⁷⁵⁶ Hem Nalına Hem Mihına, "İhtiyatlı Olalım", **Cumhuriyet**, 13.05.1941.

⁷⁵⁷ Hem Nalına Hem Mihına, "Yunanistandan Sonra Nereye?", **Cumhuriyet**, 28.04.1941.

⁷⁵⁸ Falih Rıfkı Atay, "Milli Müdafaa Politikamız ve Führer'in Nutku", **Ulus**, 07.05.1941.

⁷⁵⁹ M. Zekeriya Sertel, "Hitler'in Nutku ve Türkiye", **Tan**, 06.05.1941.

⁷⁶⁰ Peyami Safa, "Hitler Görüşile Türkiye", **Tasviri Efkar**, 06.05.1941.

Almanya ile aramızdaki sulh münasebetlerinin devamını temin edecek bir ihtiyat tedbiri diye karşılanmalıdır.”⁷⁶¹ sözleriyle Safa gibi ihtiyatlı olmayı yeğlediğini göstermiştir. Hüseyin Cahid de benzer şekilde “Hitler Türklerin dostu olabilir; yani Atatürk’e hayranlık hissi besleyebilir; Türklerden bazılarına şahsi bir dostluk rabitasile bağlanabilir. Hatta heyeti mecmuası itibarile Türk milletini pek takdir edebilir. Fakat bu onu Türkiyeyi de emri ve hükmü altına almak tasavvurundan vaz geçiremez. Çünkü bütün Avrupaya ve cihana hakim olmak Hitler için en büyük emeldir...Çünkü biz hepimiz, sair bütün ırklar ve milletler, onun nazarında aşağı insanlarız... Almanya Türkiyeyi hüküm altına almak emelini başlangıçta olduğu gibi tazyik ve tehdit ile değil şimdilik güler yüz ve okşama ile fiile çıkarmak usulünü tatbik etmeğe başlamıştır”⁷⁶² sözleriyle Hitler’in tatlı sözlerinin, Almanya’nın işgalci amaçlarını gizleyemeyeceğinin işaretini vermiştir.

b) Irak’ta Alman Yanlısı Darbe

Irak’ta Alman yanlısı Raşit Ali Geylani’nin, Nisan 1941’de darbeyle İngiliz yanlısı hükûmeti devirmesi, bu ülkenin Almanya tarafından işgalini gündeme getirmiş, bu durum Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya topraklarının Almanya tarafından işgalinden dolayı yeterince endişe taşıyan Türkiye’nin bu ülke tarafından çembere alınması korkusuna yol açmıştır. Bir yandan Türkiye’nin tarafsız kalamayacağından endişelenen İngiltere, Irak’a müdahale için hazırlıklara başlamış; diğer yandan da Almanya Irak’taki Geylani hükûmetine askerî yardımda bulunmak için Türkiye’yi sıkıştırmaya başlamıştır. Türkiye, Almanya’nın transit geçiş isteğine karşı direnmiş, ancak bu ülkeyi kışkırtmama pahasına uçak benzini geçişine izin vermiştir. Geylani yönetimi İngiltere tarafından Mayıs 1941’de yıkılınca Türkiye rahatlamıştır.⁷⁶³ Almanya, Irak’a yardım gönderebilmek için sadece Türkiye’den transit geçiş istemekle yetinmemiş, casuslar kanalıyla Türkiye’de mülteci durumunda bulunan Iraklıları da kullanmaya çalışmıştır. London soyadlı Alman casusunun Iraklı mültecilere, Türkiye ile Almanya arasında bir savaş durumunda silah dağıtmayı amaçladığı hükûmet yetkililerince tespit edilmiştir.⁷⁶⁴

⁷⁶¹ Ahmet Emin Yalman, “B.Hitlerin Son Nutku”, **Vatan**, 06.05.1941.

⁷⁶² Hüseyin Cahid Yalçın, “Bize Karşı Almanya”, **Yeni Sabah**, 25.05.1941.

⁷⁶³ Kreckler, **a.g.e.**, s. 190-204; Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 167-168; Deringil, **a.g.e.**, s. 145-157.

⁷⁶⁴ BCA: 030.10./100.648.4. Bkz.Ek: 16.

Irak'taki darbeyi hazırlayan gelişmeleri Sabiha Sertel şu sözlerle anlatmıştır: “1937 den sonra İtalyanlarla Almanlar arap memleketlerinde beraber çalışmaya başladılar. Von Schirach Şama gitti. Suriyede Fransa düşmanı araplarla, Arabistandaki İngiliz düşmanı arapları organize etti...Alman ve İtalyan radyoları arapça neşriyatta...arapların din ve istiklallerini kurtarmak için İngiliz ve Fransızlarla isyan etmeleri lüzumundan bahsediliyordu...Irakta İngilizlerle araplar arasında başlayan mücadele, bu hazırlıkların meyvesidir.”⁷⁶⁵

Irak'taki darbenin İngiltere için doğuracağı sakıncalara Doğrul şu sözleriyle işaret etmiştir: “Irakta böyle bir ihtilaf...yüzünden İngilterenin en mühim petrol kaynaklarından biri tehlikeye düşer ve Arab efkarı umumiyesini İngiltere aleyhine çevirmek için zemin hazırlar... İngilterenin Libya hududunda çetin muharebelerle karşılaştığı sırada, herşeyden evvel arkasından emin olması icab ederdi. Binaenaleyh Irak ordusunun büyük bir kudret teşkil etmemesine rağmen bu harbin önüne geçmek ve harbe derhal son verecek bir çare bulmak daha doğru olur”⁷⁶⁶, sonra da darbenin ardında yatan gerçeği şu sözlerle aktarmıştır: “İngilterenin buradaki hedefi Irakı, Filistini ve Mısırı korumak ve Almanyayı Suriyede yerleşmekten menetmektir. Almanyanın hedefi ise...İngilterenin Irak ve petrolünden istifadesine mani olmak, diğer taraftan Basra körfezini tehdit ederek İngiltereyi İran petrollerinden de mahrum etmek, sonra Bahriahmeri de tehdit ederek Amerikan yardımının buraya yetişmesini engel olmak ve böylece İngiltereyi zayıf düşürerek Süveyşin zorlanmasını kolaylaştırmak, neticede İngiltereyi Akdenizden ayrılmağa mecbur etmektir.”⁷⁶⁷ Ardından Yalçın “Biz bugün Alman emperyalizmi nazarında kurbanlık koyun gibi sızamızı bekler vaziyetteyiz. Sızamız da Suriye ve Irak zaptedildikten sonra gelecektir”⁷⁶⁸ sözleriyle bu darbenin Türkiye açısından yaratacağı tehlikeye dikkat çekmiştir.

⁷⁶⁵ Sabiha Zekeriya Sertel, “Arap Memleketlerinde Alman ve İtalyanlar Ne Şekilde Çalıştılar”, **Tan**, 05.05.1941.

⁷⁶⁶ Ömer Rıza Doğrul, “İngiltere-İrak Harbine Dair”, **Cumhuriyet**, 05.05.1941.

⁷⁶⁷ Ömer Rıza Doğrul, “Yakınşarkta Yeni Bir Harp Cephesi”, **Cumhuriyet**, 16.05.1941.

⁷⁶⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, “Avrupanın Yeni Nizamı İçinde Türkiye Bir İstisna Teşkil Edebilir mi?”, **Yeni Sabah**, 24.05.1941.

Türk basın mensuplarının Irak'taki darbeye ilgili yorumlarından Daver rahatsız olmuştur, çünkü ona göre Türkiye, çevresinde yaşadığı olaylar nedeniyle savaşa sürüklenme tehlikesi yaşarken gazetecilerin savaş hakkında akademik veya taraflı bir yorumda bulunmaması gerekir, çünkü: *“Seyircisi olduğumuz facia Şehir Tiyatrosu sahnesinde oynanan bir temsil değildir; Türkiye'nin mukadderatı da mevzuubahstir akademik münakaşaları, ömrümüz olursa harbden sonra yapabiliriz; şimdi sadece Türkiye'nin menfaatini düşünmeğe mecburuz. Bize zararlı her hadise fena, bize faydalı her şey iyidir. Her hadiseyi, yalnız Türk gözile görmeliyiz.”*⁷⁶⁹

Darbeden sonra Türkiye'nin kendi güvenliği için Suriye'yi işgal etmesi gündeme gelince böyle bir hareketin yaratacağı tehlikeye Yunus Nadi şöyle açıklamıştır: *“Dünya harbi karşısındaki Türk siyaseti malumdur: Doğrudan doğruya Türk emniyet ve istiklalini ihlal eden bir hareketle karşılaşmadıkça bu harbe karışmamak, fakat...daima hudud ve hukukumuzu silahla müdafaaya hazır bulunmak....Suriyenin muhtemel vaziyetlerinden dolayı bu siyaseti terkederek yerine bir başkasını ikame etmek teklifi en iptidai mahzur olarak kendisinde efkârı umumiyeyi karıştırmak tehlikesini taşır.”* Nadi, ayrıca böyle bir işgal durumunda Türkiye'nin tüm topraklarında bir savaşla karşı karşıya kalabileceğini ifade etmiştir.⁷⁷⁰

Bu yorumun ardından Yalçın Almanya'nın Irak ve Suriye'yi işgal etmesine Türkiye'nin niçin izin vermemesi gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır: *“Almanlarla Irakta, Suriyede, Akdenizde, Çanakkalede ve Trakyada tamam beş hududumuz bulunacaktır! Türkiye'ye hariçten ufacık bir yardım bile gelmeyecektir...Binaenaleyh, Türkiye için Almanların Suriye ve Irakla yerleşmelerine, ne bahasına olursa olsun, mümanaat etmek ve müttefiklerimiz İngilizlerle teması muhafaza eylemek, harici dünya ile daimi bir muvasala yolu bırakmak en kat'î bir vazifedir.”*⁷⁷¹

Türk gazeteciler Irak'taki darbe hakkında yorumda bulunmak yerine, darbe nedeniyle yaşanabilecek tehlikeyi göz önüne sermeye çalışmışlardır. Çünkü basının

⁷⁶⁹ Hem Nalına Hem Mihına, “Yalnız Türk Gözile”, **Cumhuriyet**, 20.05.1941.

⁷⁷⁰ Yunus Nadi, “Yeni Dünya Harbi Karşısında Türkiye”, **Cumhuriyet**, 25.05.1941.

⁷⁷¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Suriye Vaziyeti”, **Yeni Sabah**, 20.05.1941.

bu konudaki korkusu, Türkiye'nin dört bir tarafının Almanya tarafından işgal edilmesi durumunda Türkiye'nin kalacağı zor durumdur. Darbe İngiliz ordusu tarafından bastırılınca artık gazeteciler konuyla ilgili yorum yapmamışlardır.

c) Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması

Nazi yönetimi, Sovyetlere saldırmadan önce güney kanadını güvence altına almak için Türkiye'yle bir saldırmazlık anlaşması yapmak üzere Mayıs 1941'den itibaren Türk yetkililerle görüşmelerde bulunmaya başlamıştır. Bu görüşmeler esnasında Almanya, bir yandan Türkiye'yi ikna etmeye çalışırken, diğer yandan da Irak'taki Geylani hükûmetinin askerî yardım yapmasını engellediği için işgal etmeyi düşünmüştür. Ancak Alman genelkurmayının bu işgalin hiç kolay olmayacağını hatta karşılaşılabilecek büyük bir direnişin diğer ülkelerin işgalini de engelleyeceğini açıklaması, bu düşüncüyü boşa çıkarmıştır. O andan itibaren Almanya, Ankara anlaşması yüzünden uzun süredir baskı altında tutmaya çalıştığı Türk basını ve kamuoyunu, Hitler'in Atatürk'e ve Türklere olan sempatisini işleyerek anlaşma için ortam hazırlamaya başlamıştır. Almanya'nın bu değişen tutumundan olumlu yönde etkilenen Türk basını, daha önceden ülkesinin tarafsızlığı yerine savaş dışı olduğunu anlatırken artık tarafsız olduğunu anlatmaya başlamıştır. Almanya'nın çabaları sonucunda iki ülke arasında 18 Haziran 1941'de bir saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır.⁷⁷²

Yapılan anlaşmayı *Cumhuriyet*, “Paktın imzasının üçüncü günü Alman gazeteleri en göze çarpacak yerlerinde dostça makalelere ve mütealelalara devam ediyorlar. Berlinde ikamet eden Türkler, Almanlardan yüzlerce tebrik mektubu almaktadırlar. Üniversite ve fen mekteblerinde profesörler paktın ehemmiyeti, Türkiye tarihi ve Türkiyenin mevki hakkında hususi bir ders vermişler ve Alman talebeler, Türk talebeler hakkında heyecanlı sempati tezahürlerinde bulunmuşlardır”⁷⁷³ sözleriyle övmüştür.

⁷⁷² Kreckler, a.g.e., s. 153-175; Deringil, a.g.e., s. 141-145; Esmer-Sander, a.g.e., s. 155-159.

⁷⁷³ *Cumhuriyet*, 23.06.1941.

Saldırmazlık anlaşmasını Yunus Nadi “*Realist bir siyasetin iki tarafa da şeref ve menfaat temin eden bu tabii tezahürünü milletlerimizin memnuniyetle karşılayacakları şüphesizdir. Siyasetimizde hiçbir değişiklik yok...İngiltere ile müttefikiz Almanya ile de dost. Bundan dolayı hükümetimizi bütün samimiyetimizle tebrik etmek ve bütün milletçe hepimizin daima kendisile beraber olduğumuzu bu vesile ile bir daha tekrar ve temin eylemek vazifemizdir...Türkiye bu muahede ile bir kutubdan ayrılarak öbür kutba iltihak ediyor değildir*”⁷⁷⁴ sözleriyle anlaşmadan duyduğu sevinci ifade ederken ülkesinin taraf değiştirmedini de vurgulamıştır.

Yunus Nadi'nin bu görüşünü Asım Us, Nevzat Güven, Hakkı Ocakoğlu, Emir Erkilet, Falih Rıfkı Atay, Abidin Daver ve Nadir Nadi paylaşmıştır. Zekeriya Sertel de Yunus Nadi'yle benzer sözler sarf ettikten sonra anlaşma hakkında olumsuz görüş belirten bazı İngiliz ve Amerikalı gazeteciler karşısında da şu savunmayı yapmıştır: “*Türk-Alman dostluk muahedesi, Türk istiklal ve sulh siyasetinin bir eseridir. Almanya ile Türkiye arasında samimi bir itimat ve emniyet havası teessüs etmesi, Yakın Şarkta sulhün kuvvetlenmesine hizmet etmiştir. Onun içindir ki, bir iki sakat düşünceli muharririn yanlış tefsirlerine rağmen yeni muahede bütün cihanda sevinç, heyecan ve takdirle karşılanmıştır.*”⁷⁷⁵

Konuyla ilgili Esmer “*Türkiye'yi Almanya'dan ayırabilecek hiçbir ihtilaf mevcut olmadığı halde birkaç sene evel, bir takım anlaşmazlıklar yüzünden araya soğukluk girdiği inkar edilemiyen bir hakikattir. Fakat bu anlaşmazlıklar artık tamamen, ortadan kalkmıştır*”⁷⁷⁶ sözleriyle önceki anlaşmazlıklara değindikten sonra sorunların ortadan kalktığını belirtmiştir. Ardından Yalman, anlaşmanın yeni bir şey katmadığını belirtmiştir: “*Yeni muahedenin manası; zaten filen takip ettiğimiz siyaseti teyid etmekten ibarettir. Harbî kendi topraklarımızdan ve Avrupa ile Asya arasındaki geçitten uzak tutmak yolundaki esaslı vazifemizin ifası bu muahede sayesinde bir kat daha kolaylaşmış olacaktır.*”⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ Yunus Nadi, “Türk-Alman Anlaşması”, **Cumhuriyet**, 20.06.1941.

⁷⁷⁵ M. Zekeriya Sertel, “Almanya, Türk Siyasetindeki İstiklale Daima Hürmet Etmiştir.”, **Tan**, 22.06.1941.

⁷⁷⁶ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-Alman Dostluğu”, **Ulus**, 20.06.1941.

⁷⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, “Türk-Alman Muahedesinin Manası”, **Vatan**, 19.06.1941.

Anlaşma hakkında farklı bir görüş Necmeddin Sadak'tan gelmiştir: *“Muahedenin asıl ruhunu Türkiyenin, Almanyaya herhangi bir tecavüzden feragati değil, Balkanları işgal ederek hududlarımıza kadar gelmiş olan Almanyanın Türkiyeye taarruz etmek gayesini takib etmediğini imzalı bir vesika ile ilan etmiş olması teşkil ediyor.”*⁷⁷⁸ Konu hakkında Yalçın, bu yazarlardan farklı olarak anlaşma hakkında hiçbir olumlu görüş belirtmemiştir: *“Türk-Alman dostluk muahedenamesi Türk siyasetinde bir değişikliğe delalet etmez. Ve bir dönüm noktası vücuda getirmez...Türkiye Ankara muahedenamesine tamamen sadık ve İngiliz müttefiklerine karşı beslediği derin ve samimi dostluğa daima bağlıdır.”*⁷⁷⁹

Saldırmazlık anlaşması hakkında basında polemik Nadir Nadi'den gelmiş ve yazar anlaşmadan duyduğu sevinci aktardıktan sonra şu genellemeyi yapmıştır: *“Hükümetimiz, Almanya ile normal münasebetlerin bozulmaması için daima dikkatle çalışmış, hakiki Türk matbuatı ve hakiki münevverler Türk-Alman dostluğunu rencide edebilecek neşriyattan daima sakınmış ve Türk halkı Almanlara karşı kalbinde beslediği iyi duyguları daima muhafaza etmiştir.”*⁷⁸⁰ Bu genelleme üzerine Yalçın, *“İşte burada Nadir Nadiden izahat beklemek hakkımdır. Ne demek istiyor? ...İki senelik buhran devresi içinde iki üç malum gazeteden başka bütün Türk matbuatı hükümetin politikasına bütün ruhlarıyla sadakat gösterdi, Alman gazetelerinin tahriklerine mukabelede bulundu ve istila ve taarruz politikasının aleyhinde mücadele etti. Yalnız iki, üç gazete kah sinsi sinsi, kah fırsat buldukça, daha açıkça falso sesler çıkardılar. Bunlardan biri de Nadir Nadi ve Cumhuriyet gazetesi. Şimdi Nadir Nadi beyin Cumhuriyet'i “hakiki Türk matbuatı” ve Nadir Nadi beyin kendisi “hakiki Türk münevveri” oluyor da bizler sahte veya hain Türk mevkiinde mi kalıyoruz?”*⁷⁸¹ sözleriyle pek çok Türk gazeteci hükümetin politikası doğrultusunda hareket edip Alman basınının saldırılarına cevap verdiği dönemlerde Nadir Nadi ve gazetesi Cumhuriyet'in Türk hükümetinden farklı bir politik tavrı takındığını belirtmiştir.

⁷⁷⁸ Necmeddin Sadak, “Türk-Alman Dostluk Muahedesi Dün Ankara'da İmza Edildi”, **Akşam**, 19.06.1941.

⁷⁷⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Yeni Muahede Türk Siyasetinde Bir Değişikliğe Delalet Etmez”, **Yeni Sabah**, 20.06.1941.

⁷⁸⁰ Nadir Nadi, “Türk-Alman Dostluğu”, **Cumhuriyet**, 27.06.1941.

⁷⁸¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Nadir Nadiden Soruyorum”, **Yeni Sabah**, 01.07.1941.

Yapılan dostluk anlaşması genel anlamda Türk basını ve mensupları tarafından olumlu olarak karşılanmış, hatta bu anlaşmadan dolayı sevinçlerini ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkiye'nin İngiltere ile yapmış olduğu anlaşmaya sadık kaldığını belirtmiş ve ülkenin politik tavrında değişiklik olmadığını vurgulamışlardır. Yalnız Hüseyin Cahid, anlaşmadan dolayı hiçbir olumlu görüş belirtmez iken Alman aleyhtarı tavrını sürdürmüş, hatta bu konuda *Cumhuriyet*'i ve sahipleri Nadileri Alman yanlısı tutumlarından dolayı eleştirmekten vazgeçmemiştir. Bir aykırı ses de Necmeddin Sadak'tan gelmiş ve Sadak anlaşmayı Almanya'nın Türkiye'ye saldırmayacağını bir güvencesi olarak nitelendirmiştir.

d) Alman-Sovyet Savaşının Etkileri

Alman-Sovyet savaşı başladıktan sonra Boğazların önemini Zekeriya Sertel şöyle anlatmıştır: “*Boğazlar Türkiyenin elinde bulunduğu için Almanlar bu köprüden istifade etmeyi düşünmediler. Ordularını şarka çevirerek Sovyet Rusyaya hücum ettiler. Bu suretle Türkiye Boğazlara hakim olmakla harbin balkanlardan orta şarka karadan sirayetine mani olmuş bulundu.*”⁷⁸² Ardından Yalçın Almanya'nın komünizmle mücadele için Sovyetlere saldırdığı propagandası karşısında şu açıklamayı yapmıştır: “*Alman hariciye Nazırının Rusya ile münasebata taalluk eden mütaleası şudur: «Daha 1933 de Almanya komünist tehlikesini ortadan kaldırmak için Japon İmparatorluğu ile anlaştı.»...Bu plan komünizm ile mücadele planı değildir. Rusyada komünizm mezhebi hakim olmayıp da Çarlık mevcut olsa idi, Almanya gene aynı şeyi yapmak istiyecekti.*”⁷⁸³

Savaş başladıktan kısa bir süre sonra Hitler'in Molotov'la daha önce yapmış olduğu görüşmede Sovyetlerin Boğazlar konusunda talepler ileri sürdüğünü ve bunları reddettiğini açıklaması, Türk basının ve kamuoyunun gündemine oturmuş ve gazetecilerin yorumlarına neden olmuştur. Bu yorumlardan biri *Ulus* yazarı Falih Rıfkı Atay'dan gelmiştir. Atay, komşu ve dost oldukları Sovyetlerin Boğazlar konusundaki isteklerinin şaşkınlık yarattığını belirtmiş, ancak Hitler'in sözlerinden

⁷⁸² M.Zekeriya Sertel, “Montreux'den Sonra Boğazların Ehemmiyeti”, *Tan*, 22.07.1941.

⁷⁸³ Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Hariciye Nazırının Beyanati”, *Yeni Sabah*, 26.12.1941.

başka bir güvenceye sahip olmadıkları için uzun yorumlar yapmanın gereksizliğini de işaret etmiştir.⁷⁸⁴

Hitler'in bu açıklamalarından kısa bir süre sonra Sovyet haber ajansı Tass, bu haberi tekzip etmiştir. Bu tekzibi Yalçın, "*Sovyet ajansının teminatına göre Sovyetler Birliğinin Karadeniz ve Çanakkale Boğazları üzerinde mutalebatta bulunduğu iddiası Hitler tarafından uydurulmuş bir yalan ve iftiradan ibarettir.*" sözleriyle açıklamıştır. Yalçın bu tekzipten sonra Berlin'den de Hitler'in sözlerinin doğruluğunu belgelerle kanıtlayacaklarına dair haber geldiğini iletmiştir.⁷⁸⁵

Sovyet ajansı, bu tekzipten sonra Alman ordusunun Türkiye'yi işgal için hazırlandığına dair askeri hedefleri gösteren haritaların, Boğazların ve İstanbul'un işgal planlarının Moskova'daki Türk büyük elçiliğine verildiğini açıklamıştır.⁷⁸⁶ İki ülkenin karşılıklı açıklamalarından sonra Sertel, "*Bu karşılıklı propagandanın hedefini anlamıyacak kadar saf değiliz. Fakat artık bizim etrafımızda yapılan bu propaganda harbinden rahatsız olmağa başladığımızı söylemenin zamanı geldi sanıyoruz...Dost müttefik herkesten ricamız şudur: Bizimle meşgul olmayınız ve artık bizim etrafımızda yapılan bu propaganda harbine bir nihayet veriniz.*"⁷⁸⁷ sözleriyle bu propagandalardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

Alman-Sovyet savaşıyla birlikte Karadeniz'de bazı Türk ticari gemileri batırılmaya başlanmıştır. Bu gemilerin hangi ülke tarafından batırıldığı kesinleşmemiş, ancak Almanya ve Sovyetler birbirlerini suçlamışlardır. *Cumhuriyet*, bu konuda Sovyetlerin Almanya'yı suçlayan haberini ve Berlin'in tekzibini yayımlamıştır: "*İzvestia diyor ki: «İtimad edilir haberlere göre önümüzdeki günlerde bir üçüncü Türk ticaret vapuru, milliyeti bilinmeyen bir denizaltı tarafından batırılacak ve bu vapurun tayfası kurtulacaktır. Denizaltının mürettebatı ise Sovyet işaretlerini taşıyacaktır. Ta ki sonradan bu alçaklık Sovyetler Birliğine yükletilebilsin. İşte Almanların verdikleri gizli emir budur. Alman ajanları bu Türk*

⁷⁸⁴ Birkaç Söz, "Boğazların Sahibiyiz", *Cumhuriyet*, 24.06.1941.

⁷⁸⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, "Sovyet Tekzibi", *Yeni Sabah*, 30.06.1941.

⁷⁸⁶ *Cumhuriyet*, 27., 29.07.1941.

⁷⁸⁷ M. Zekeriya Sertel, "Bu Propagandaya Artık Nihayet Verilmesini İstiyoruz", *Tan*, 09.08.1941.

*gemisinin de torpilleri üzerine Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerin fenalaşacağını umuyorlar».*⁷⁸⁸ ve “*Alman hükûmetinin teminatı. Karadenizde bir tek Alman denizaltısı yoktur.*”⁷⁸⁹

Alman-Sovyet Savaşı başlayınca, Türk basınında askerî uzmanlar yorum ve tahminlerde bulunmaya başlamışlardır. Hemen hemen her gazetenin bir savaş yorumcusu olmuştur. Bu yorumcular genellikle emekli subaylardan seçilmişlerdir. Bunlardan en çok adından söz ettiren Erkilet Paşadır. Naci Sadullah, başta Erkilet Paşa olmak üzere bu yorumcuların nasıl tahminlerinde yanıldıklarını göstermek istemiştir: “*Askeri(!) makalelerden(!) bazılarının salahiyetsiz kalemlerden çıktığı, Allahın günü hadiselerin fîli ve kat’i tekzibine uğramalarından bellidir... askeri plan meselelerindeki ustalığı erbabınca malum bulunan...Emir Erkilet’in yazılarından başlayalım: Erkilet, Sovyet-Alman harbinin altıncı günü...şöyle buyuruyor: «Bu harp, daha iki, üç, veya dört hafta sürebilir. Fakat Alman-Rus harbinin en kat’i haftası önümüzdeki haftadır. Ondan sonraki harpler, Almanlar için, birer takip veya imha savaşından ibaret olacaktır.»...Yine aynı büyük mütehassıs, harbin onuncu gününde...şu hükmü veriyor: «Merkez cephesinde kat’i neticelerin pek yakında Almanlar lehine kendilerini göstermeleri pek tabiidir.»... Alman-Sovyet harbinin bugünkü seyrine bakarak, bu görüşüne de pes dediğimizi sandığım Emekli General, 4 Ağustos tarihinde şu satırları yazıyor: « Almanların başlıca gayeleri, kış bastırmadan, Rus ordularını imha etmektir. Çünkü buna muvaffak olamamak, Almanlar için pek büyük felaketin başlaması demektir..»*⁷⁹⁰

Alman-Sovyet savaşı Türk hükûmeti kadar basınıni da rahatlatmıştır. Çünkü Türkiye için Polonya sendromu denilen, bu iki ülke tarafından işgal edilme korkusu ortadan kalkmış, ancak bu kez İran topraklarının Sovyetler ve İngilizler tarafından işgali, bu iki ülkenin Türkiye’yi de işgal edeceği endişesine neden olmuştur. Savaşla birlikte pek çok gazetede askerî yorumcular işe başlamış ve her gün tahminlerde bulunmuşlardır. Basını asıl ilgilendiren konu ise savaşla birlikte başlayan Boğazlar konusundaki iddialar ve propagandalar olmuş, gazetecilerin tamamı bu iddialara

⁷⁸⁸ Cumhuriyet, 23.12.1941.

⁷⁸⁹ Cumhuriyet, 24.12.1941.

⁷⁹⁰ Naci Sadullah, “Askerî Mütahassıslar”, Tan, 11.10.1941.

tepki göstermişlerdir. Diğer yandan savaşla birlikte başlayan Türk gemilerine yönelik saldırılar faili meçhul olarak kalmış, gazeteciler konuyla ilgili yorum yapmaktan kaçınmışlardır. Gerçi Karadeniz’de Türk gemilerini batıran denizaltıların kimliği tespit edilememiştir. Bununla birlikte Ege Denizi’nde bazı Türk gemilerinin Alman gemilerince alıkonulduğu⁷⁹¹ hatta bazılarının Alman deniz altıları tarafından batırıldığı⁷⁹² ayrıca Türk Ege sahil şeritlerinin de zaman zaman Alman uçaklarınca bombalandığı bilinmektedir.⁷⁹³ Ancak münferit sayılabilecek bu olayların arkası hiçbir zaman gelmemiştir.

4. 1942 Yılında Yaşanan Gelişmeler

a) Papen Suikastı

24 Şubat 1942’de Ankara’da von Papen’e bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Suikastın azmettiricileri olarak tespit edilen iki Rus, Sovyet konsolosluğunda buldukları için teamüllere aykırı olarak 5-6 Mart gecesi başkonsolosluk Türk güvenlik kuvvetlerince sarılmış ve sanıkların teslimi istenmiş, aksi takdirde zor kullanılacağı bildirilmiştir. Bu teamüllere aykırı tutum ve suikastın Türk-Alman ilişkilerini bozmaya yönelik bir Sovyet komplosu olarak nitelendirilmesi, iki ülke ilişkilerine çok büyük darbe vurmuş hatta Sovyet Büyükelçisi geri çektirilmiştir.⁷⁹⁴ Papen’e yapılan suikastı Cumhuriyet, “24 şubat 1942, sabah onu on dakika geçerek Ankaranın Emniyet meydanile Kavaklıdere arasında Atatürk bulvarı üzerinde bir bomba patlamış ve bir adam tamamen parçalanmıştır... Takriben on metre kadar önde refikasile birlikte gitmekte olan Alman büyük elçisi von Papen ile refikaları, sadmenin tesirile yere düşmüşlerse de kendilerine hiçbir zarar olmamış ve sefarethaneye gitmişlerdir... Bombanın, Alman büyük elçisile refikasının yakınında patlamış olması, zabıta bu kötü niyetli tertibin büyük elçinin şahsına müteveccih olması ihtimali üzerinde ciddi surette durmaya sevkettmektedir”⁷⁹⁵ sözleriyle duyurmuştur.

⁷⁹¹ BCA: 030.10./232.563.12. Bkz.Ek: 17.

⁷⁹² BCA: 030.10./232.563.9. Bkz.Ek: 18 ; BCA: 030.10./323.563.18. Bkz.Ek: 18 a.

⁷⁹³ BCA: 030.10./232.563.13. Bkz.Ek: 19.

⁷⁹⁴ Kreckler, a.g.e., s. 205-222; Oran, a.g.e., s. 444-450.

⁷⁹⁵ Cumhuriyet, 25.02.1942.

Ancak suikastla ilgili duruşma, Nisan 1942’de başlayıncaya kadar Türk basın mensupları konuyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamışlardır. Nisan ayındaki duruşmayı *Cumhuriyet* şöyle duyurmuştur: “*Bomba hadisesinin Muhakemesi Başladı. İlk celse çok heyecanlı oldu, suçlu Abdurrahman, von Papene karşı suikasdin nasıl hazırlandığını olduğu gibi anlattı. İthamnamede 4 suçlunun da idamı talep ediliyor. Suikasdi hazırladıkları iddia edilen suçlu Sovyet tebaasından Pavlof ve Kornikof, diğer maznun Abdurrahman ve Süleymanı tanımadıklarını söylüyor.*” Ardından gazete Pavlov’un sanık iki Türkün, Türk-Sovyetler ilişkilerini bozmak için tahrik edildiği suçlamasını iletmiş ve bombayı Ömer Tokat isminde aslen Üsküplü olan ve İstanbul’a hukuk öğrenimi için gelen birinin patlattığını belirtmiştir.⁷⁹⁶

Suikastla ilgili Ahmet Emin Yalman, olayın faillerini yakaladığı için Türk polisini övmekle yetinmiş, herhangi bir yorumda bulunmamıştır.⁷⁹⁷ Zekeriya Sertel ise “*Muhakemede birbirine zıt iki iddia karşısındayız: Bir taraf bomba suikasdinin Türkiye ile Almanyanın arasını açmak kastiyle tertip edildiğini; diğer taraf bunun Türk-Sovyet münasebetlerini bozmak için yapılmış bir tahrik eseri olduğunu iddia etmektedir. Hangi iddia doğru çıkarsa çıksın, şimdilik anlaşılan şudur ki: Bu bomba hadisesi siyasi mahiyeti haiz bir hadisesidir, ve yabancı devletlerin tahrikiyle ve muayyen bir maksatla tertip edilmiştir.*”⁷⁹⁸ sözleriyle olayın siyasi ve yurt dışı kaynaklı olduğunu belirtmiştir.

Olayın arkasında komünistlerin olduğunu Yunus Nadi şu ifadeleriyle açıklamıştır: “*Mahkeme huzuruna çıkarılan mevcut dört şahıstan ikisi...Yugoslavyada iken komünist oldukları anlaşılmış iki Türkle aynı akide salıklarından iki yabancısıdır. Bombayı patlatan kezalik komünist ve kezalik Üsküplü Ömer Tokat...Rusyalı Stefan’ın cinayetin ikaindan evvel cenub hududumuzu aşarak Suriye tarafında geçtiği tespit edilmiştir.*” Ardından yazar, “*Alman Büyük Elçisinin şahsına tevcih olunan bu cinayet memleketimizde pek tabii olarak daha fazla teessüre mucib olmuş...dahilde ve haricde herkes bunun siyasi bir su’i kasıt olması telakkisile sarsılmış...Ekselans von Papen’in şahsında Türkiyenin dahili ve harici emniyetine el*

⁷⁹⁶ *Cumhuriyet*, 02.04.1942.

⁷⁹⁷ Ahmet Emin Yalman, “Dahili Cephemizin Emniyeti”, *Vatan*, 02.04.1942.

⁷⁹⁸ M.Zekeriya Sertel, “Bomba Hadisesinin Muhakemesi Münasebetiyle”, *Tan*, 04.04.1942.

uzatılmış olduğunu hisseden Türk milletinin bu yüzden duyduğu ıstıraba da pek haklı olarak son yoktu”⁷⁹⁹ sözleriyle olayın özellikle Papan gibi Türk dostu olarak nitelendirdiği eski bir Osmanlı askerine yönelmiş olduğundan duyduğu üzüntüyü belirtme gereği duymuştur.

Davayla ilgili Sovyetlerin tepkisini *Cumhuriyet* şöyle aktarmıştır: “*Moskova, Ankara muhakemesini tenkid ediyor. Tass’a göre, iki Rusun bu işe hiç karışmamış olmalarına rağmen keyfi bir surette mahkemeye sevkedilişleri mazeret kabul edilemez bir hareketmiş.*” ve ardından gazete DNB’nin bu haberi tekzip ettiğini ve olayın arkasında Sovyetlerin yer aldığını⁸⁰⁰ ileterek iki ülkenin bu konudaki görüşlerine de yer vermiştir. Tass Haber Ajansı’nın Türk adaletini suçlamasına Hüseyin Cahid, “*Sovyetlerin Türk adliyesine iftira etmiye kalkmaları, meselede kendi suçları sabit olacağını ve işin örtbas edilmesine imkan bulunamayacağını bilmekten ileri gelme mezbuhaneye bir çırpınıştan başka bir şeye hamledilemez. Sovyet gazetelerine ilham kaynağı olanlar kendi adamlarının masumiyetinden emin bulunsalardı, sükunetle neticeyi beklerlerdi...Sovyet matbuat ve ajansı, hem hakikat ve ahlak namına cürüm işliyorlar, hem...Türkiye ve Sovyetler münasebetlerine ihlal edebilecek kaba neşriyat ile cürümden de fazla bir şey, siyasi bir hata, irtikap ediyorlar.*”⁸⁰¹ sözleriyle karşılık vermiş ve olayın perde arkasında Sovyetlerin yer aldığını iddia etmiştir. Yazar, bu suçlamasıyla ilk kez Alman yanlısı gibi görünmüşse de bu tepkisinin arkasında kendi ülkesinin adaletine yöneltilecek bir suçlamaya duyulan tepki yattığı düşünülmektedir.

Mahkemenin sonuçlanması ve sanıkların suçlu bulunması üzerine *Cumhuriyet* haberi şöyle duyurmuştur: “*Ankara Ağırceza mahkemesi, Rus maznunların, Von Papani öldürmek üzere suikast hazırladıklarına vicdani kanaat getirerek Pavlof ve Kornilofa 20 şer sene, Abdurrahman ve Süleymana 10 ar sene ağır hapis cezası verdi.*”⁸⁰² Hüküm giyen Pavlov ve Kornilov, Türkiye’nin Almanya’yla ilişkisini kestiği 2 Ağustos 1944’ten bir hafta sonra «müttefik devletler

⁷⁹⁹ Yunus Nadi, “Su’ikasit Muhakemesi”, *Cumhuriyet*, 05.04.1942.

⁸⁰⁰ *Cumhuriyet*, 07-08.04.1942.

⁸⁰¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Fakat Biz”, *Yeni Sabah*, 15.04.1942.

⁸⁰² *Cumhuriyet*, 18.06.1942.

tebaasından bulunan eşhastan siyasi ve askeri suçlarla mahkum olanların cezalarının affına dair kanun» doğrultusunda mahkemeye tekrar çıkartılarak affedilmişlerdir.⁸⁰³

Papen'e düzenlenen suikastla ilgili Ahmet Emin Yalman yorum yapmamış, Sertel olayın yurt dışı kaynaklı olduğunu ileri sürmüş, Yunus Nadi, komünistleri suçlamış; Hüseyin Cahid ise Türk adaletini suçlayan Sovyet haber ajansının tutumunu eleştirmiştir.

b) Yaşanan Diğer Olaylar

Türk kamuoyu ve basınına yönelik Alman propagandaları, savaş yıllarında farklılıklar göstermiştir. Savaşın ilk yıllarında Türk basını ve kamuoyuna Türk hükûmetinin İngilizlerle yaptığı anlaşmanın yanlışlığına inandırarak hükûmeti baskı altına tutmaya yönelik iken Alman-Sovyet Savaşı başladıktan sonra Türkiye'yi yanında savaşa sokmaya veya en azından Sovyetlerle veya müttefiklerle karşı karşıya getirmeye yönelik olmaya başlamıştır. Zekeriya Sertel, Almanların bu tür propagandalarına tepkisini şöyle ifade etmiştir: “*Almanya bütün harp cephelerinde durgun vaziyettedir...Bu yıl harbi bitirebilmek için orta şarka hakim olma ihtiyacındandır. Orta şarkın anahtarı da Türkiyenin elindedir. Türkiyeyi kazanmak ona şarkın kapılarını açacaktır. Böyle bir muvaffakiyet onun Şark ve Libya cepheleindeki muvaffakiyetsizliğini unutturacak kadar mühimdir...Türkiye ne müttefiklerine ne de dostlarına karşı siyasetini değiştirecek değildir.*”⁸⁰⁴

İşte bu dönemde Almanya'nın Türkiye'ye, silah alımı için açmış olduğu 100 milyonluk kredi vermesi, Ahmet Emin Yalman'ın şu haklı endişelerini dile getirmesine neden olmuştur: “*Almanlar...harbin Avrupada ve Şimali Afrikada üç ana cephe şeklinde inkişaf ettiği bir sırada arka emniyetlerini temin etmek ve bizim dostluğumuzdan yüzde yüz emin olmak istiyorlar...Almanlardan aldığımız bir silahı, dar bir zamanda Almanlara karşı kullanmamız ihtimali yoktur. Bunun için bize*

⁸⁰³ Cumhuriyet, 09.08.1944.

⁸⁰⁴ M. Zekeriya Sertel, “Bu Propaganda ve Bu Neşriyatı Hoşumuza Gitmiyor”, Tan, 08.06.1942.

*verilen silah, saldırmamak taahhüdümüze tam saygı göstereceğimiz hakkında bizi bir kat daha sıkı manevi teminata bağlamaktan başka bir şey değildir.*⁸⁰⁵

Nazi yönetimi Türk basınını yanına çekebilmek için 1942 yılında pek çok Türk gazeteciden oluşan grubu ülkesine davet etmiştir. Konuyu *Cumhuriyet* şöyle duyurmuştur: “*Alman hükûmetinin daveti üzerine Sivas mebusu ve akşam gazetesi başmuharriri Necmeddin Sadak’ın reisliğinde Çorlu meb’usu ve vakit gazetesi başmuharriri Asım Us, Cumhuriyet gazetesi başmuharrirlerinden Nadir Nadi ve Adanada intişaar etmek olan Türközü gazetesi yazı işleri müdürü Nevzad Güvenden mürekkeb Türk gazetecileri heyeti Perşembe (16 Temmuz) günü İstanbuldan hareket edecektir.*”⁸⁰⁶ Bu geziye katılan Nadir Nadi, “*Almanların toplu olarak besledikleri hayranlık ve takdir duyguları Türk milletine karşı besledikleri sevgi hislerine karşılıyor ve her gittiğimiz yerde bizi karşılıyordu*”⁸⁰⁷ sözleriyle bu gezinin onda yaratmış olduğu olumlu etkiyi göstermiştir.

Almanya’nın propaganda maksatlı düzenlediği bu geziye karşın müttefikler de kendilerine yakın bir grup gazeteciyi İngiltere’ye davet etmişlerdir. *Cumhuriyet*, bu gazetecilerin adlarını şöyle açıklamıştır: “*İngiltere hükûmetini tarafından...davet edilen Türk gazetecileri...Yeni Sabah Başmuharriri Hüseyin Cahid Yalçın, Tan Başmuharriri Zekeriya Sertel, İkdam Başmuharriri ve gazetemiz muharrirlerinden arkadaşımız Abidin Daver, Vatan Başmuharriri Ahmed Emin Yalman’dan mürekkebirdir. Ulus gazetesi muharrirlerinden Ahmet Şükrü Esmer de heyete Ankarada katılacaktır.*”⁸⁰⁸

İngiltere gezisine katılan gazetecilerden Hüseyin Cahid’in, Londra’da Almanya’nın siyasi tavizler elde etmek için, Türk hükûmetine doğrudan veya dolaylı baskı yaptığı haberini *Cumhuriyet*, Alman DNB ajansına dayanarak vermiştir. Bu haberin ardından Türk hükûmetinin böyle bir baskı yapıldığını tekzip etmesi basında yeni bir polemik başlatmıştır.⁸⁰⁹ Çünkü Hüseyin Cahid böyle bir beyanatı olmadığını

⁸⁰⁵ Ahmet Emin Yalman, “Barışçı Rolümüzün İcapları”, *Vatan*, 12.06.1942.

⁸⁰⁶ *Cumhuriyet*, 14.07.1942.

⁸⁰⁷ Nadi Nadi, “1942 Almanyasında”, *Cumhuriyet*, 17.08.1942.

⁸⁰⁸ *Cumhuriyet*, 21.08.1942.

⁸⁰⁹ *Cumhuriyet*, 24.10.1942.

açıklamış ve Almanya'nın Türkiye'ye yönelik bir baskısının olup olmadığına dair kendisine yöneltilen sorulara, “«Almanya hükûmeti hiçbir müracaat ve tazyikte bulunmadı...Ve bulunamaz da...Çünkü kat'î bir red cevabı alacağını bilir. Bunu bile bile de hiçbir hükûmet diplomatik bir teşebbüs yapmaz.»” şeklinde cevap verdiğini iletmiştir.⁸¹⁰ Ancak bu polemik pek uzun sürmemiştir.

Almanya bir yandan Türk basınını yanına çekebilmek için ülkesine gezi düzenlerken diğer yandan da ordularıyla Bakü petrollerine ulaşmak için Kafkasya'da Sovyet ordularıyla savaşmaya devam etmiştir Almanya aynı zamanda Azerbaycanlıları bu savaşta yanlarına çekebilmek veya en azından onları Sovyet ordusunun yanında savaşmaktan alıkoyabilmek için radyo aracılığıyla Azerice propagandaya girişmiştir. Bu propagandalarda, Rus ordusunun artık yenilmek üzere olduğu ve bu suretle Azerbaycan halkının Bolşevik yönetiminden kurtulacağı ve kendisini kurtarmaya gelen Alman ordusuna silah çekmek yerine katılması yönünde beyanatlar verilmiştir. Azerbaycanlılara yönelik bu propagandalara Türk basınından tek tepki, Yalçın'dan gelmiştir:

“Kendilerinin sözlerine kapılıp düşman tarafına geçecek Azerbaycan Türklerinin geride kalan akrabalarına, dostlarına ve bütün ırkdaşlarına Rusların yapacakları muameleleri neden düşünmüyorlar? Fakat Almanlar için Azerbaycan Türklerinden birkaç yüz bin Türkün hatta hepsinin öldürülmesinin ne ehemmiyeti olur? Elverir ki Rus ordusuna dahil birkaç yüz yahut birkaç bin Türk firar etsin ve buldukları ordularda az çok bir çözülme hasil olsun. Kendileri için bu menfaat husule geldikten sonra ötede Türkler mahvedilmiş onların umurunda mı? ...Azerbaycanlı kardeşler, Almanların, ...Size ufacık bir dostlukları ve insani hisleri olsaydı, kendilerinin pek şüpheli bir faydaları uğrunda hepinizin kökünüzün kazanmasına meydan açabilecek harekete sizi teşvik ederler miydi? ...düşman sözlerine aldanmayınız.”⁸¹¹

Söz konusu radyonun Alman ordusunun Azerilere özgürlük getirdiğini duyurması üzerine Yalçın “Nazilerde hürriyet nerede ki, başka memleketlere götürsünler? İşte onların hükmü altına giren Avrupayı görüyoruz. Onların Azerbeycana götürecekleri şey ancak Gestapo'dan ibaret olabilir. Azerbeycanlı kardeşlerimizden rica ederiz: İnanmayın. Bu türlü sözler size felaketten başka bir şey

⁸¹⁰ Hüseyin Cahid Yalçın, “Gürültü Koparan Bir Makale”, **Yeni Sabah**, 04.12.1942.

⁸¹¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Ateşe Atmak İstedikleri Türkler”, **Yeni Sabah**, 12.08.1942.

hazırlamaz. Alman dostlarımızdan da rica ederiz. Azerbeycan Türklerinin imhası için uğraşmayınız? Onlara kıymayınız”⁸¹² sözleriyle bu konudaki hassasiyetini ifade eden tek Türk basın mensubu olmuştur. Almanya’nın Azerice yapmış olduğu yayınların *Tasviri Efkar* gazetesiyle olan bağlantısını yine Hüseyin Cahid ortaya koymuştur: “Türk kanı dökmeğe susamış Almanlar, Azerbaycan Türklerini silaha sarılıp Sovyetlere karşı isyan etmeğe teşvik ettikleri vakit böyle bir hareketin sebep olacağı tenkil ve tedip muamelesi neticesinde yüz binlerce Türkün mahvolacağını söyleyerek Azerbaycanlı Türk kardeşleri ikaz için yalnız ben feryat etmişim. *Tasviri Efkar*, Türk kanının maruz olduğu bu hakiki tehlikeyi hiç anlamamazlığa gelmişti. Acaba niçin? Çünkü Alman radyosunda Türk ırkına karşı bu meş’um suikastı hazırlayan spiker *Tasviri Efkar* gazetesi sahibinin baldızı hanımdı. Evet, Nazi propaganda organları ile *Tasviri Efkar* gazetesi arasında içli dışlı bir aile münasebeti hüküm sürmekteydi.”⁸¹³ Cahid’in bu konudaki iddiasına *Tasviri Efkar*’dan bir tekzip gelmemiştir.

Almanya’nın propaganda faaliyetleriyle ilgili Türkiye’de ilginç bir olay yaşanmıştır. Bu olay sadece yine Yalçın tarafından dile getirilmiştir: Almanya’nın Trabzon konsolosu, bölgede çıkan gazetelere bir mektup göndererek, Almanya’nın iki aylığına bir gazeteye abone olmak istediğini ve bu süre zarfında gazeteleri “tecrübe” edeceğini ve abonelik süresini uzatmasının bu tecrübeye bağlı olacağını bildirmiştir. Bu mektup üzerine Uzunisa köyünde çıkan *Güzel Ordu* gazetesi, “Nemizi Tecrübe Edecekler?” başlığı altında Alman konsolosa bir eleştiride bulunmuştur. Bunun üzerine Alman konsolosu söz konusu gazeteye gönderdiği mektupta, “tecrübe” kelimesinin yanlışlıkla siyasi olarak algılandığını belirtmiş ve *Güzel Ordu* gazetesinin 22 Eylül 1942 tarihli sayısında, Almanya’ya atılan bombalardan söz etmesinin taraflı olduğu eleştirisini yapmış ve gazetenin bu tür yazılardan vazgeçmesini önermiştir. Buna karşılık *Güzel Ordu* gazetesinin cevabi yazısında Alman konsolosun gazetelerin kağıdını, mürekkebini, tertip düzenini “tecrübe” etmekten ziyade siyasi görüşünü kastettiğini belirtmiş, şöyle devam etmiştir:

⁸¹² Hüseyin Cahid Yalçın, “Azerbeycanlılara Suikast”, **Yeni Sabah**, 06.01.1943.

⁸¹³ Hüseyin Cahid Yalçın, “Okuyucularla Bir Hasbıhal”, **Tanin**, 02.12.1943.

“Kendinizin bir yerinde bizi İngiliz tarafkirligi ile ithama yeltenirken, öbür tarafında da, «Bu yolda benimle beraber yürürseniz memnun olacağım diyorsunuz», Güzel Ordu kendi hükümetinin siyasetine uygun olarak yürür. Sayın konsolos, İngiliz politikası Kurtuluş Savaşı'nda ihtiyat zabiti kardeşim İhsan'ı toprağa soktu. Çocuk denilecek yaşta Kafkas cephesinde vücuduma saplanan bir Rus mermisini Alman doktorları çıkarttı. Yani sizlerden iyilik, onlardanda kötülük gördüm. Eğer ben bugün hislerimin zebunu olsa idim sizin kadar Almancı ve yine sizin gibi Rus ve İngiliz düşmanı olurdum. Ortada gizlenmesine imkan olmıyan bir facia sahnesi mevcut. Bir yüzünü kana boyayan, bunca mamureleri kül yığını haline getiren ve sağ kalanları takat fersa ıstıraplar içinde inleyen bu vahşeti gören, muhakeme ve temyiz eden insan şuuru vardır. Hadiselerin tesir ve intibalarını kafalardan söküp atmak zordur. Mantiğa dayanan vicdani kanaatlere saygı göstermek fazilet nişanesidir.”⁸¹⁴

Hüseyin Cahid, çok etkilendiği bu cevap karşısında şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Bir köyde çıkan bir Türk gazetesinin Alman konsolosuna verdiği şu ders hepimizin göğsünü kabartacak kadar yüksek ve temiz bir vatanseverliğin ve doğru görüşün mahsulüdür...Mesele açıktır. Türk matbuatının şerefine müdahale cüreti meydandadır. Konsolos, Türk gazetecisinden müştahak olduğu cevabı almıştır. Şimdi de hariciyemizin vermesi icabeden bir cevap mevcut olduğu kanaatindeyiz. Bu cevaba intizaren biz, susacağız.”⁸¹⁵*

Nazi yönetimi, kendi basını ve radyosu dışında Romen radyosu aracılığıyla da Türkiye'ye yönelik propaganda çalışmalarında bulunmuştur. Nitekim bu radyonun haberine göre Yahudiler, “Varlık Vergisi”ni baltalamak için Abdülhamit zamanında İstanbul Yahudi Cemaati Başkanı Saim aracılığıyla Yahudi asıllı Amerikan büyükelçisine şikayette bulunmuşlardır. Ankara'daki Amerikalı elçi de Yahudilerin bu karardan fazla mağdur olmamaları için elinden geleni yapacağına dair söz vermiştir. Hüseyin Cahid bu haber üzerine, *“Türkiyedeki Yahudilerin memleketin selamati uğrundan kendilerinden istenen varlık vergisini baltalamağa çalıştıklarına dair ortada ufak bir iz bile yoktur...Bu, Türk yahudilerine karşı bir iftira olduğu kadar Türk milletinin karakterine, ahlakına ve yüksek meziyetlerine karşı da bir tecavüzdür. Türkiye, Nazi prensiplerinin filizlenmesine müsait bir toprak değildir...vatandaşlar arasında yahudi olanların bu tarzda bir iftiraya uğradıklarını*

⁸¹⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, “Tuhaf Bir Hikaye”, **Yeni Sabah**, 07.12.1942.

⁸¹⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, “Tuhaf Bir Hikaye”, **Yeni Sabah**, 07.12.1942.

görmek bizde onlara karşı mevcut olan itimadı ve tesanüt hissini takviye etmekten başka bir netice doğuramaz”⁸¹⁶ sözleriyle Türk vatandaşı Yahudilere sahip çıkmıştır.

Türk hükûmeti kendi vatandaşı Yahudilere basını kanalıyla sahip çıkarken Avrupa’dan gemilerle gelen Yahudilere aynı hoşgörüyü göstermemiş ve İstanbul açıklarına Nisan 1942’de gelen Yahudi mültecilerle dolu bir gemiyi kabul etmemiş, gemi daha sonra batmıştır. Başbakan Refik Saydam konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *“Biz bu hususta elimizden gelen her şeyi yaptık, maddi, manevi en ufak mes’uliyetimiz yoktur. Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlara melce olamaz. Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlar için vatan hizmeti göremez. Bizim tuttuğumuz yol budur. Kendilerini bu sebepten dolayı İstanbulda alıkoyamadık. Çok yazık ki kazaya kurban gittiler.”*⁸¹⁷ Bu olaydan yaklaşık iki yıl sonra Türkiye, Almanya’yla ilişkilerini kesmiş, 1944 Ağustosunda, üç gemiyle Köstence Limanı’ndan İstanbul’a doğru hareket eden Romen Yahudi mültecilerinin iki gemisi kimliği meçhul üç deniz altı tarafından batırılınca, sağ kalan 405 mülteciyi İğne Adası’ndan alarak İstanbul’a nakletmiştir.⁸¹⁸

Almanya’nın Türkiye’ye yanına çekebilmek için yapmış olduğu tüm propagandalara rağmen, en sıkı Alman yanlısı olarak tanımlanan Yunus Nadi’nin dahi şu değerlendirmeyi yapmasına engel olmamıştır: *“Alman propagandasının memleketleri içlerinden fetheden beşinci kol rivayetleri milletleri şaşkırtan efsanevi durumlar almış gibiydi...fakat bize öyle geliyor ki Alman propagandasının bir aralık öyle farzolan korkunc mahiyeti daha ziyade Almanların her tarafta yıldırım sür’atle muvafakiyetler kazanan askeri kudretinden ilham ve kuvvet alıyordu...şimdi Almanyanın askeri sahalarda olduğu gibi propaganda vadisinde de tedafüi bir vaziyet almış olduğunu görüyoruz. Buna mukabil öbür cephe propagandaya en geniş manasında en müşküllü şekillerle sarılmış bulunuyor.”*⁸¹⁹

⁸¹⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, “Hainane Bir Propaganda”, **Yeni Sabah**, 27.12.1942.

⁸¹⁷ **Cumhuriyet**, 21.04.1942.

⁸¹⁸ BCA: 030.10./117.814.3. Bkz.Ek: 20.

⁸¹⁹ Yunus Nadi, “Propaganda”, **Cumhuriyet**, 08.12.1942.

5. 1943 Yılında Yaşanan Gelişmeler

1943 yılı, Türkiye için en kritik yıl olmuştur; çünkü üstünlük müttefiklere geçtiği için Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirerek savaşa müttefiklerin yanında katılması istenmiştir. Nitekim 14 Ocak 1943'te yapılan Kasablanka Konferansı'nda müttefikler, savaşın düşmanın kayıtsız şartsız teslimine kadar sürdürülmesine ve Türkiye'nin savaşa katılımına karar vermişlerdir. Konuyla ilgili İnönü, Churchill'le Adana'da 30 Ocak-1 Şubat 1943 tarihleri arasında görüşmüştür. Bu görüşmede Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesini isterken İnönü Türk ordusunun güçlendirilmesi gereğinden söz etmiştir. Churchill, bu konuda Türkiye'ye kesin taahhütlerde bulunmak istemeyince, görüşme başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸²⁰

Öte yandan Almanların Stalingrad'da gerilemeleri ve Kuzey Afrika'da yenilmeleri üzerine müttefikler, 11-24 Ağustos tarihlerinde bir araya gelerek Manş Denizi'nden bir çıkarma yapılmasını ve Balkanlarda Almanya'ya karşı bir cephe açılmasını görüşmüşlerdir. Balkanları kendi nüfuz bölgesi olarak gören Sovyetler, bu bölgeye müttefiklerin çıkması yerine Türkiye'nin savaşa katılmasını istemiştir. Bunun ardından 19 Ekim'de Moskova'da düzenlenen konferansta da Türkiye'den üs istenmesine ve savaşa girmesi konusunda ikna edilmesine karar verilince İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Menemencioğlu'yla Kahire'de 5-6 Kasım tarihleri arasında görüşmüştür. Bu görüşmede Menemencioğlu, Türk ordusu güçlendirilmeden üs verilmesinin Almanya'yı savaşa davet etmek olacağından bu teklifi reddetmiştir. Görüşmenin ardından İnönü, 4-8 Aralıkta Churchill ve Roosevelt'in daveti üzerine Kahire'ye gitmiş ve savaşa girmeye hazır olduklarını, ancak bunun için her şeyden önce Türk ordusunun savaş hazırlıklarının tamamlaması gerektiğini ve bundan dolayı da müttefiklerin yardımına ihtiyaçları olacağını yinelemiştir. İnönü, Kahire'den döner dönmez Mareşal Çakmak'la görüşerek Türk ordusunun durumunu öğrenmek istemiştir. Bu arada Mareşal, Türk ordusunun yetersizliklerini anlatmış ve şu karamsar tabloyu çizmiştir: "*Almanların ölüsü bile bizi yener.*"⁸²¹

⁸²⁰ Oran, **a.g.e.**, s. 450-464; Deringil, **a.g.e.**, s. 230-248; Esmer-Sander, **a.g.e.**, s. 162-164.

⁸²¹ Kreckler, **a.g.e.**, s. 223-255; Oran, **a.g.e.**, s. 450-464; Deringil, **a.g.e.**, s. 230-248; Esmer-Sander, **a.g.e.**, s. 162-164; Weisband, **a.g.e.**, s. 152-170.

a) Alman Propagandası

Alman-Sovyet Savaşı başlayınca Hitler, Boğazlarda Sovyetlerin gözü olduğunu açıklayarak Türkiye ile Sovyetleri karşı karşıya getirmeye çalışmıştır. Aynı konuyu Nazi organı *Völkischer Beobachter* işlemeye devam edince, konuyla ilgili tepki Hüseyin Cahid'ten şu şekilde gelmiştir: “Boğazlar...Mihver tarafından bir propaganda silahı olarak oynanmaktadır. Oyunun mevzuu malum: Rusya asırlardanberi Boğazlara ve İstanbula hakim olmak, Akdenize çıkmak ister...Boğazlar, Rusyayı mağlup edecek devlet tarafından kurtarılacaktı...Bu devlet ancak Almanya olabilir...Alman propagandacılar akılları sıra, bu yazılarla bizim hükümet adamlarımızı kandıracaklar da bizi Ruslardan ve müttefiklerden şüpheye düşürecekler, uzaklaştıracaklar; Türk kurtuluşunu Alman zaferinden beklemeğe bizi inandıracaklar. Şu boş gayretlere biraz gülmek hakkımızdır... Almanlara ne diyelim ki, onlar bizim müttefikimiz iken ve bizim silah arkadaşımız iken bizi Ruslara satmağa kalktılar.”⁸²²

Nazi yönetimi, sadece Boğazları kullanarak değil çıkardığı yalan haberlerle iki ülkeyi karşı karşıya getirmeye çalışmıştır. Daha önceden bizzat kendi haber ajansı DNB ile yaptığı bu yalan haberleri, bu defa tarafsız ajans görünümü uydurma ajanslarla yapmaya başlamıştır. Bu konuda Türk kamuoyunu Yalçın uyarmıştır. Yazara göre bir Alman propaganda ajansı olan ancak tarafsız bir ülkenin ajansı gibi gösterilen EP, Türk-Rus sınırında şiddetli bir çatışma oluşunu ve bu çatışmada çok sayıda asker öldüğünü belirtmiştir. Tamamen Ruslarla Türkleri çatıştırmaya ya da en azından araya güvensizlik sokmaya yönelik bu haberler, Alman-Sovyet savaşa başladığından beri sürmektedir.⁸²³ Yalçın, Almanya'nın Sovyet tehdidine dayandırarak propaganda yapmasını şöyle eleştirmiştir:

“Bir an için kabul edelim ki hakikaten bir Sovyet tehlikesi vardır. Nazi Almanyası bütün Avrupaya hakimiyet davasıyla kılıcını çektiği zaman, Rusyanın dostu ve müttefiki idi...Almanya nasıl inanılır ve sözüne nasıl güvenilir ki bir gün dost dediğine ertesi günü düşman diyor ve saldırıyor? Almanya nasıl inanılır, ve Almanlar bize Rus tehlikesinden nasıl

⁸²² Hüseyin Cahid Yalçın, “Boğazlar Hakkında Oynanan Oyun”, *Vatan*, 22.04.1943.

⁸²³ Hüseyin Cahid Yalçın, “Yine Bir Propaganda Manevrası”, *Tanin*, 27.09.1943.

bahsedebilirlerki kendilerine inandığımız, sarıldığımız, bütün kabiliyetimizle yanı başlarında harp ettiğimiz günlerde, yani Birinci Cihan Harbinde, bizi can düşmanımız Ruslara sattılar, İstanbul ve Boğazları onlara vererek kendilerini kurtarmayı düşündüler...Bu memleketteki bir avuç hainlerin, beyinsizlerin ve dar kafaluların sözlerine kapılıp da bu millet bir an için aldanmış ve Alman dostluğuna sürüklenmiş olsa idi şimdi felaket içinde bir harabeden ibaret kalırdı.”⁸²⁴

Nazi yönetimi, Türkiye’yi çıkardığı yalan haberlerle sadece Sovyetlerle karşı karşıya getirmeye çalışmamış, aynı zamanda övücü sözlerle de yanına çekmeye çabalamıştır. Goebbels’in Türkiye’nin dış politikasını övmesinin altında yatan gerçeği Yalçın şu şekilde açıklamıştır: “*Almanyanın bu lisan değişikliğinden ne fayda beklediğini araştırmak münasip olur...Şimdi Almanya Türkiyenin harbe girmesi endişesiyle titriyor. Doktor Goebbels, Berlinde Türkiyenin tarafsızlığına hayran kalıyor, hakkımızda söyleyecek کافی takdir kelimeleri bulamıyor?...Bugün Alman menfaatleri için lazım olan şey Türkiyenin tarafsızlığıdır. Bundan dolayıdır ki politikamızı beğenmiş görünüyorlar.”⁸²⁵ Yazar ayrıca düne kadar Türk dış politikasını kötüleyen Almanya’nın bugün övmesi hakkında şunları yazmıştır: “*Bugün ne oldu da aynı Almanya biraz evvel söylediklerinin tamamen aksini etmeğe başladı? Bunu biz ancak bir suretle izah edebiliriz: O zamanlar, bir taraftan Alman askeri muvaffakiyetleri parlak bir surette tevali ederken, üzerimizdeki tazyik ve tehdit siyaseti takip olunuyor ve Türkiyeyi ittifaklarından ayırmak ve Nazi pençesi içine almak isteniyordu. Şimdi her tarafta Alman askeri muvaffakiyetsizlikleri devamlı surette tevali ederken, Türkiyenin yüzüne gülmek onu ahitlerini ifa vecibesinden uzaklaştırmak gayesi göz önünde tutuluyor.”⁸²⁶ Kahire görüşmelerini olumlu değerlendiren Alman basını hakkında da Yalçın, “*Hariciye Vekili Numan Menemencioğlunun Mr. Eden ile görüşmek üzere Kahireye gittiği haberi Türkiyedeki Alman mahfillerinde adeta bir panik husule getirmişti...Kahireden sonra Türkiyede normal hayat tarzının değişmemesi Almanlar için bir sürpriz teşkil etmiştir...Kendilerinin mantıki ve mesleki Alman askeri ve siyasi kudretindeki zayıflığı gören Türkiyenin bundan hemen istifadeye kalkacağı kanaatini onlara telkin ediyordu...Kahire mülakatından beri her gün Alman propaganda kaynaklarından***

⁸²⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, “Rusya Münasebetile Yapılan Şantaj”, **Tanin**, 07.10.1943.

⁸²⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, “Almanlara Göre Türk siyaseti”, **Tanin**, 28.09.1943.

⁸²⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, “Harp Dalgaları Ortasında Sulh Vahası: Türkiye”, **Tanin**, 23.11.1943.

memnuniyeti ifade eden makale ve beyanat tebliğ ediliyor.”⁸²⁷ bu ifadeleri dile getirmiştir.

Hüseyin Cahid’in Almanya aleyhtarı yazıları, gazetesi *Yeni Sabah*’ın gazete kağıdı alamamasına neden olmuştur; çünkü Türk basınının gazete kağıt ihtiyacı o tarihlerde Alman firmalarınca karşılanmıştır. Bunun üzerine Yalçın, “*Almanlar Türkiyeyi de işgal altındaki bir memleket gibi pençeleri içine alabileceklerini, hür Türk matbuatına karşı yaptıkları şantajla muvaffak olacaklarını zannediyorlarsa hataya düşüyorlar*”⁸²⁸ sözleriyle konuya olan tepkisini ortaya koymuş, ardından da “*Biz her halde kağıt bulacağız, vazifemizi yapmakta devam edeceğiz. Elimize avuç kadar kağıt geçse bile bütün söyleyeceklerimizi her gün ona کافی derecede sığdıracağız. Hiç kağıt bulamazsak, radyoda söyleriz, konferans verir söyleriz, şehir şehir dolaşır söyleriz, hasılı daima söyleriz*”⁸²⁹ sözleriyle kağıtsızlıktan dolayı susturulamayacağını belirtmiştir.

b) Türk Basımında Yaşanan Polemikler

1943 yılında Türk basın mensuplarını karşı karşıya getiren polemiklerin ilki, Goebbels’in Şubat ayında spor sarayında yaptığı konuşma üzerine Hüseyin Cahid ile Emir Erkilet arasında yaşanmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin 19 Şubat tarihli sayısından okuduğu Goebbels’in konuşması hakkında Hüseyin Cahid, “*Goebbels’in ağzından ben ilk defa samimi ve riyasız bir söz işitiyorum. Berlinde Sport Palasta irat ettiği son nutkunun hülasasını bildiren Alman propaganda ajansı, Goebbels’in şu fikrini aynen naklediyor: «Dünya bugün Mihverin askeri idaresinde bir Avrupa ile Bolşevikliğin hakimiyeti altında bir Avrupa arasında intihap etmek zorundadır!»...Bu cümlenin manası çok iyi anlaşılıyor: Harbi ya Mihver kazanacak, askeri bir irade kurarak Avrupaya hakim olacaktır, ya Ruslar kazanacak ve komünist bir irade Avrupayı hakimiyetleri altında tutacaklardır...Artık Doktor Goebbels maskeyi atmıştır. Almanyanın bütün Avrupaya hakim kesilerek askeri bir irade kurmak*

⁸²⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Kahire Görüşmelerinden Sonra Alman Matbuatı”, **Tanin**, 15.11.1943.

⁸²⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, “Nazi Marifeti”, **Yeni Sabah**, 07.04.1943.

⁸²⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Berlin Siyasi Mahfillerinin Mütalaaları”, **Yeni Sabah**, 14.04.1943.

istediğini saklamıyor”⁸³⁰ sözleriyle Almanya’nın gerçek niyetini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Yalçın’ın bu yazısına karşın Emir Erkilet, Goebbels’in sözlerini şöyle düzeltmiştir: «Dünya Bolşeviklere karşı, Alman askeri koruması altında bir Avrupa ile Bolşevikliğin hakimiyeti altında bir Avrupa arasından birisini seçmek zorundadır.» Yalçın buna şöyle cevap vermiştir:

“Goebbels bundan on beş gün evvel Sport palas’da tertip edilen nümayişte meşhur nutkunu...Cumhuriyet gazetesinde okuduğum için ve havadis Alman telgraf ajansının remzini taşıdığı için doğruluğundan şüphe etmemiştim...Aradan birkaç gün geçtiği halde Alman kaynakların hiç ağız açmadılar: Fakat Alman kaynaklarından gelemiyen izah ve müdafaayı dün sabah General Erkiletin kaleminden Cumhuriyet sütunlarında gördüm. Buna hayret etmedim dersem yanlış olur...Çünkü Erkilet’in sözleri kendi şahsi mütaleası çerçevesi içinde kalmıyarak salahiyyetli bir ağızdan çıkmış bir tekzip ve müdafaa rengini alıyor. Tekzip, tasrih, izah, müdafaa ancak Almanlardan gelebilir.”⁸³¹

Yalçın yine konu hakkında, “Makalem inkişar ettiği gün, bir dostum telefon etti. Bu zat senelerce Almanyada tahsil için kalmış bir Türk’tür. Karısı da Almandır. Telefonda bana dedi ki: O gece Goebbels’i dinlemek üzere karı koca radyo başında idik. Goebbels o cümlede “Unter militaerische Führung” tabirini kullandı. Yani: (Alman askeri idaresi altında)...İşte bu şahadet Alman ajansının tebliğine ve sonra devam eden sükutuna inzimam edince hakikat meydana çıkıyor ve General Erkilet’in kulağında da acayip bir dalgınlık bulunduğu anlaşılıyor”⁸³² sözleriyle Erkilet’i eleştirmiştir. Aslında Goebbels’in konuşmasını Erkilet doğru olarak tercüme etmiştir.

Bunun üzerine Erkilet, Hüseyin Cahid’e şu cevabı vermiştir: “Yeni Sabah başmuharriri acaba beni Almandan ziyade Alman taraflısı ve kraldan fazla çok kral mı sanıyor diye hayıflanarak üzüntü duymuyorum. Çünkü ben millet ve memleketinkinden başka bir menfaat ve vicdanımın sadasından başka bir emir tanımadığım için rahatım. Bundan başka beni hiç tanımayan Yalçının hakkımda bu derece haksız, insafsız, yersiz ve ağır bir ithamda bulunmak istediğini de ummam.”⁸³³

⁸³⁰ Hüseyin Cahid Yalçın, “Dr. Goebbel’e Teşekkür Borcumuz”, **Yeni Sabah**, 20.02.1943.

⁸³¹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Bir İzah ve Müdafaa”, **Yeni Sabah**, 24.02.1943.

⁸³² Hüseyin Cahid Yalçın, “Dr. Goebbels’in Beyanatının Tevhit Ettiği Meseleler”, **Yeni Sabah**, 26.02.1943.

⁸³³ H.Emir Erkilet, “Askeri Vaziyet”, **Cumhuriyet**, 23., 28.02.1943.

Bu açıklamadan sonra Hüseyin Cahid, Erkilet'e cevap niteliğinde birkaç makale daha yazmıştır.

Bu polemikte Erkilet'in Alman haber ajansına dayanarak, kendi gazetesi *Cumhuriyet*'te çıkan bir yazıdaki tercüme hatasını düzeltme çabaları, onun "sadece meslek aşkıyla açıklanabilir mi" diye bir soruyu da akla getirmektedir.

İkinci polemik konusu, Ali İhsan Sabis'in *Türkische Post* gazetesinde yayımlamaya başladığı "*Harp Hatıralarım*" adlı yazı dizisidir. Aslında bir kitap olan bu yazı dizisi, Hüseyin Cahid'in eleştirisine ve birtakım davaların açılmasına neden olmuştur. Çünkü, Eski Ordu Komutanı Emekli General Ali İhsan Sabis, dünya savaşına nasıl girildiğini anlatırken o dönemdeki olaylar ve kişiler hakkında eleştiri ve yorumlarda bulunmuştur. Bunların arasında hakaret niteliğinde olanlar hakkında, mağdur olan kişilerce davalar açılmıştır. *Vatan*'a göre, Sabis'in amacı, önceki savaşla ilgili hatıralarını anlatmaktan ziyade bugünkü ülke siyasetine etki etmeye çalışmaktır. Bu da kesif bir Alman taraftarlığı şeklindedir ve bu taraftarlık sayesinde Sabis, bir Alman gazetesinin yayın müdürü mevkiine yükselmiştir.⁸³⁴ Hüseyin Cahid de kitap ve yazarı hakkında şunları yazmıştır:

*"Matbuat mekanizmasını bilmeyenler "neşriyat müdürü" tabirinin hakikatte ne ifade ettiğini pek tabii olarak, anlayamazlar...Kanun, gazetelerde çıkan makaleler için bir mes'ul şahıs arar ki işte neşriyat müdürü odur...Almanlar memleketimizde kendi menfaatlerini müdafaa için yapacak propagandalarda, icabında kanunun pençesine atılacak bir kukla olmak üzere, bula bula bu emekli generali bulmuşlardır...hasis bir menfaat için vatanında Alman propagandasına alet olmağı kabul eden bu vatandaşın bir eski asker, hem de emekli bir general olması kalblerde acı bir burkulma husule getiren bir manzaradır. Neşrettiği esere "fena kitap" dememiz, içinde baştanbaşa haset, gazez, intikam gibi en adi hislerin ve benlik davalarının kaynaşmasından dolayıdır."*⁸³⁵

Bu yazı üzerine Ali İhsan Sabis, Hüseyin Cahid'i, İngiliz Kültür Derneğinden 7000 İngiliz lirası yardım almakla itham etmiştir. Bunun üzerine Hüseyin Cahid söz konusu paranın kaynağını şöyle açıklamıştır: "*1940 da, ellerinde İngiliz banknotu*

⁸³⁴ Hadiseler Peşinde, "Ali İhsan'ın Kitabı Etrafındaki Münakaşa", *Vatan*, 25.09.1943.

⁸³⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, "Bir Fena Kitap", *Tanin*, 20.09.1943.

bulunanların bunları merkez bankasına tevdi etmeleri lüzumu ilan edilmişti. Ben de elimde bulunan dört yüz otuz üç liralık İngiliz banknotunu Merkez bankasına bizzat götürdüm ve sonra mukabilinde iki bin iki yüz elli lira aldım. İşte İhsan Sabis bunu diline dolamış, bir yığın bank not halinde tasvir ettiği bu paranın İngiliz teyzemden mi bana kaldığını soruyor. Elimde İngiliz lirası bulunmasının sebebi de şudur: 1940 senesi mayısında, gazeteciler heyeti ile Avrupaya giderken, hasta bulunan ve geçenlerde vefat eden oğlumu, tedavi ettirmek üzere birlikte götürmüş ve tedavisinin lüzum gösterebileceği masrafları karşılamak için de döviz müsaadesi almıştım. Bu müsaadeye istinaden, üç bin beş yüz Türk lirası mukabilinde İngiliz parası götürdüm.”⁸³⁶

Daha sonra Hüseyin Cahid, Sabis hakkında dava açmış ve bu dava nedenini de şöyle anlatmıştır: “*Ali İhsan Sabis yakayı ele verdi. Fena kitab’ı münasebetiyle yazdığım makaleye mukabele için gönderdiği mektupta İngiliz Council Kültür Cemiyetinden 7000 İngiliz lirası almış olduğumu iddia ediyor...Ali İhsan Sabis’i adliyeye tevdi ederek onunla ve bütün müfterileriyle millet huzuruna hesaplaşmak fırsatını büyük bir memnuniyetle yakalamış bulunuyorum Şimdi irili ufaklı, açık ve gizli cesur ve korkak bütün propagandacılara, bütün yalancı ve müfterilere ilan ediyorum ve meydan okuyorum: İşte adalet divanı. Geliniz, Ali İhsan Sabisin imdadına yetişiniz, ne biliyorsanız söyleyiniz, elinizde ne vesika varsa çıkarınız, çünkü yaptığı iftiradan dolayı yalnız Ali İhsan Sabis mahkum olmayacaktır. Adalet tokatı hepinizin suratına inecektir.”⁸³⁷*

Sabis’in “*Harp Hatıralarım*” isimli kitabından sonra açılan dava, Ocak 1943’te sonuçlanmış ve Ali İhsan Sabis, Hüseyin Cahid aleyhine yayımladığı yazılardan dolayı bir yıl hapis ve 200 lira ağır para cezasına mahkûm edilmiştir.⁸³⁸ Dava sonucuyla ilgili Hüseyin Cahid şunları söylemiştir: “*Sabis davalarının bir kısmı...neticelendi...İngiliz Kültür heyetinden yedi bin İngiliz lirası almış olduğum...bir hakaret telakki edildi ve mahkeme...Sabis aleyhinde...bir hakaret davası rüyet etti...Eğer Ali İhsan Sabis doğru söylemiş olsa idi ve İngiliz Kültür*

⁸³⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, “Fena Kitab’ın Lekeli Muharriri”, **Tanin**, 24.09.1943.

⁸³⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Adalet Huzurunda Bir Hesaplaşma”, **Tanin**, 05.10.1943.

⁸³⁸ **Cumhuriyet**, 13.01.1944.

*heyetinden, dediği gibi, bir para aldığımız isbat edilse idi mahkumiyetten kendisini kurtarırdı...yalan söylememiş olsa idi, mahkum olmalıydı.*⁸³⁹

Türk basınında yaşanan her iki polemik, Alman yanlısı ve karşıtları arasında ya da diğer bir deyişle İngiliz yanlısı ve karşıtları arasında yaşanmıştır. Her iki polemikte Hüseyin Cahid'in yer alma nedeni, yazarın o dönemde en şiddetli Alman aleyhtarı olmakla tanınmasıdır.

c) Turancılık-Irkçılık Konusu Gündeme Geliyor

Alman yanlısı ve karşıtları arasında yaşanan bu polemiklerle birlikte Turancılık ve ırkçılık konusu Türk basınında önce Türkçülük şeklinde veya Yahudi düşmanlığı olarak gündeme gelmiştir; ancak Hitler'in iktidara geldiği 1933'ten çok daha önce 1931'de Türk Ocaklarının kapatılması ve ardından *Türk Yurdu* dergisinin yayınına son verilmesiyle yeni Türk yönetimi kendi öngördüğü milliyetçilik anlayışının dışında değerlendirdiği oluşumlara izin vermeyeceğini göstermiştir. 1934'te *Ulusal Birlik* gazetesinin, 1935'te ise Tayyar Fethi'nin *Hep Bir Ağızdan* adlı kitabının, 1936'da yayınlanan Theodor Fritsch'in *Dünya Nazarında Yahudilik ve Masonluk* adlı kitabının da yasaklanması bu anlayışın bir sonucudur. Atatürk döneminde Türkçülüğe karşı başlatılan bu tavır İnönü döneminde de uluslararası konjonktüre bağlı olarak sürmüştür.⁸⁴⁰ Bunun yanında 1941 Haziranından itibaren Almanya'nın Sovyetler karşısında elde ettiği üst üste zaferler, Türkiye'de Alman yanlısı tutumu güçlendirmiş, hatta Saraçoğlu, Papen'le bir görüşmesinde bir Türk olarak Sovyetlerin yıkılmasını hararetle arzu ettiğini dahi belirtmiş, ancak bir başbakan olarak Türkiye'nin mutlaka tarafsızlık politikasına devam etmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Alman yanlısı bu tutum, Ribbentrop'u Sovyetleri içten çökertmeye yönelik Turancılık faaliyetlerini 1942'de başlatması için cesaretlendirmiştir. Papen bu amaçla Ahmet Caferoğlu, Ayas İshaki, Zeki Velidi Togan, Mehmet Emin Resulzade gibi eski Sovyet vatandaşlarıyla ve Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ve General Emir Erkilet ile sık sık bir araya gelmiştir. Ancak Türk hükümetinin hiçbir temsilcinin katılmadığı bu faaliyetler, Almanların istediği şekilde

⁸³⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Bir İftiranın Sonu", *Tanin*, 12.03.1944.

⁸⁴⁰ Yılmaz-Doğaner, *a.g.e.*, s. 152-157.

yürümediği için Eylül 1942’de son bulmuştur.⁸⁴¹ Alman-Sovyet Savaşı başladıktan sonra, Almanya’nın Sovyetleri içten çökertmeye yönelik Turancılık faaliyetleri hakkında Ahmet Emin Yalman, “*Mihver propagandası...bize şöyle diyor: «On sekiz milyonluk bir devlet halinde kalacak yerde Rusyadaki Türklerin, bütün dünyadaki müslümanların elebaşısı olun, genişleyin, büyük bir cihan kuvveti diye azametli bir rol oynayın. » ...Bir saniye için farzedelim ki Rusya yok oldu...biz de orada geniş topraklara sahip bir hale geldik. Orada yaşayanlar arasındaki dil ve ırk bağı; kanlarına karışan Bolşevik tesanüdüne acaba galebe edecek midir? Bu çok şüphelidir...Sonra bu yeni topraklar, Anadolu Türkü için yükten başka ne olabilir?...Böyle bir maceralı yol, her akli başında Türk vatandaşı için bir korkulu rüyadır. Bunu şu veya bu haris ve macera düşkünü adam, kendi menfaati bakımından isteyebilir, fakat Türk milleti kendi varlığı namına istiyemez»*⁸⁴² sözleriyle Almanya’nın bu propagandasına inanmanın Türkiye’ye zarardan ve sorundan başka bir şey getirmeyeceğini savunmuştur.

Bunun yanında, 6 Temmuz 1943’te TBMM’de pasaport kanununda değişiklik yapılmasına dair görüşmelerde söz alan Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, Faris Erkman’ın “*En Büyük Tehlike*” adlı makalesinde, Türk milliyetperverliği adı altında Türkiye’de ırkçılık yapıldığını ve dış Türklere karşı da emperyalistçe amaçlar güdüldüğünü yazdığını belirtmiş, ancak bunun gerçek olmadığını savunmuştur. Aynı oturumda Menemencioğlu’nun “*Türkiye hududları dışında kalan türklere yalnız refah ve saadet temennimiz vardır. Bunun yanında bütün siyasetimiz, bütün türkçülüğümüz, bu vatanın sınırları içine girmiş olan Türklere aid ve onlara münhasırdır.*”⁸⁴³ sözleriyle Türkiye’de Turancılık fikrinin olmadığını söylemiştir. Bakanın bu fikrine Nadir Nadi ve Zekeriya Sertel katıldıklarını makalelerinde açıklamışlardır.⁸⁴⁴

Diğer yandan Türkçülük konusunda mecliste yapılan konuşmada Tekin Alp, “*Bugün türkçülük demek milliyetçilik demektir. Milliyetçilik ise C.H. Partisinin en*

⁸⁴¹ Krecker, **a.g.e.**, s. 205-222; Oran, **a.g.e.**, s. 444-450.

⁸⁴² Ahmet Emin Yalman, “Tutacağımız Taraf”, **Vatan**, 25.07.1942.

⁸⁴³ Nadir Nadi, “Bizim Türkçülüğümüz”, **Cumhuriyet**, 07.07.1943; **Tan**, 06.07.1943.

⁸⁴⁴ M.Zekeriya Sertel, “Türkçülük Meselesi Artık Aydınlanmıştır”, **Tan**, 07.07.1943.

*mühim umdelerinden biridir. C.H. Partisinin umdeleri meyanında ayrıca bir türkçülük umdesi yoktur....bugünkü anlamda türkçülük milliyetçilikten başka bir mana ifade etmez.*⁸⁴⁵ sözleriyle Türkçülüğü tanımlama gereği duymuştur.

6. 1944 ve 1945 Yıllarında Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'nin savaşa girmesi için başlayan müttefik baskısı daha da artmış ve Ocak 1944'te bir grup İngiliz subayı, savaşta Türkiye'deki havaalanlarından yararlanma konusunu görüşmeye gelmiştir. Görüşmelerden bir sonuç alamayan İngiliz subayları, Şubat başında ülkeden ayrılınca İngiltere, Amerika'dan Türkiye'ye savaş malzemesi yardımını durdurmasını istemiştir. Ardından müttefikler, Ankara'dan Almanya'ya krom ihracını durdurmasını isteyince Türkiye 21 Nisan 1944'te krom ihracatını kesmek zorunda kalmıştır. Ancak bu kararla da yetinmeyen müttefikler, mihver ülkelerine her türlü ihracatın kesilmesini Boğazlardan şüpheli Alman gemilerinin geçmesine izin verilmemesini istemişlerdir. Tüm bu istekler, İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokmadığı için baskı politikası olarak nitelendirilmiştir. Türkiye, bu isteklerinin tamamını yerine getirmiş, hatta Boğazlardan geçiş konusunda Menemencioğlu'nu dahi feda edebilmiştir. Alman yanlısı olarak bilinen ve savaş boyunca Türkiye'nin savaşa girmesini engelleyen Menemencioğlu, İnönü'nün görüşleri doğrultusunda hareket etmiştir. Fakat bakan, Boğazlarla ilgili tüm sorumluluğu üzerine alarak istifa etmiştir. Alman yenilgisi iyice belirginleşince Türkiye, müttefiklerle arasını düzeltmek için bakanını feda etmekle kalmamış, Turancıların faaliyetlerine son vermiş ve onları tutuklatmıştır.⁸⁴⁶

Ayrıca Papen'e suikasttan hüküm giymiş iki Sovyet vatandaşını Ağustos 1944'te serbest bırakmış ve aynı ay içinde Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. Stalin, Churchill ve Roosevelt, 4-11 Şubat 1945'te Yalta'da bir araya gelip savaş sonrası düzenlemeler konusunu görüşürken Sovyetlerin Boğazlardan serbestçe geçişi ve Montrö'nün yeniden düzenlenmesi talebi gündeme gelmiştir. Ancak bu konudaki karar, bir sonraki toplantıya ertelenmiştir. Ayrıca görüşmelerde Mart 1945'te

⁸⁴⁵ M. Tekin Alp, "Türkçülüğün Muhtelif Safhaları Etrafında", **Tan**, 09.07.1943.

⁸⁴⁶ Krecker, **a.g.e.**, s. 223-255; Oran, **a.g.e.**, s. 450-464; Deringil, **a.g.e.**, s. 230-248; Weisband, **a.g.e.**, s. 336-342.

kurulacak olan Birleşmiş Milletler'e üyelik için Japonya ve Almanya'ya savaş ilanı şartı getirilince Türkiye her iki ülkeye 23 Şubat 1945'te savaş ilan etmiştir.⁸⁴⁷

a) Krom

Türkiye ile İngiltere arasında Ankara Anlaşması'nın imzalandığı 1939'da, İngiltere, Türkiye'nin kromunu iki yıllığına sadece kendisine satmasını talep edince Türkiye sürecin tüm savaş süresini kapsamamasını istemiş, ancak sonuçta İngilizlerin isteği olmuş ve krom anlaşması 1940 ve 1941 yılları için geçerli olmuştur. Anlaşmanın bitimi olan 1941 sonunda İngiltere bir yıllık uzatma hakkını kullanarak 1942 sonuna kadar krom almıştır. Anlaşmanın bittiği 1943 yılından itibaren itibaren Türkiye, kromunu Almanya'ya satmaya başlamış ve 1944 Nisanına kadar silah karşılığında krom satmıştır.⁸⁴⁸ Bu konu Yalçın'a Amerika gezisinde sorulduğunda şu cevabı vermiştir: *“Türkiye istihlal ettiği bütün kromu 1943 senesi başına kadar İngiltere ile Fransaya satmak için onlarla bir mukavele akdetmişti...Şimdi Türkiye serbesttir. Kromunu her müşteriye satabilir...Türkiye birkaç milyon liraya tama ettiği için kromlarının bir kısmını Almanyaya vermiyor, Türkiye kendisini müdafaa için muhtaç olduğu silahları alabilmek maksadiyle bu kromunu Almanyaya gönderiyor... bunu Türkiye için bir kabahat addetmeden evvel muharebe ilan edileli üç sene geçtiği halde Türkiyenin hala neden müdafaa silahları tedarik etmeğe muhtaç kalacak bir mevkie bulunduğu sualini irat etmelidir.”*⁸⁴⁹

Almanya'nın savaşta üst üste başarısızlıkları ve müttefiklerin zaferlerinden sonra Alman silah sanayisini besleyen kromun ihracatını durdurma konusunda 18 Şubatta müttefikler Türkiye'yi uyarmışlardır. Konuyu daha sonra İngiliz *Times* gazetesinin dile getirdiğini *Cumhuriyet* gazetesi belirtmiştir. Kısa bir süre sonra da Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull'un tarafsız ülkelerin Almanya'ya ihracatlarını kesmesini istemesi, İngiliz basını Türkiye'ye krom konusunda yüklenmesi için daha da cesaretlendirmiştir. Konu ilk kez *Cumhuriyet* tarafından 9

⁸⁴⁷ Krecker, **a.g.e.**, s. 223-255; Oran, **a.g.e.**, s. 450-464; Deringil, **a.g.e.**, s. 230-248; Weisband, **a.g.e.**, s. 336-342.

⁸⁴⁸ **Cumhuriyet**, 21.04.1944; Krecker, **a.g.e.**, s. 67-90; Oran, **a.g.e.**, s. 424-431.

⁸⁴⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Krom Meselesi”, **Yeni Sabah**, 09.10.1942.

Nisanda Şu Şekilde dile getirilmiştir: “*Times gazetesi, harb sanayii için bu derece önemli olan krom maddesinin, Almanyaya çok miktarda gitmesine mukabil, müttefiklere yapılan sevkiyatın filen durmuŐ olmasını teessürle kaydetmektedir.*”⁸⁵⁰

Konuyla ilgili *Tasviri Efkar* da isimsiz olarak çıkan yazı “*Son günlerde İngiliz gazeteleri ile...Amerika gazeteleri de bir taraftan teşvik ve tahrik edilmiş gibi birdenbire Almanya ile yaptığımız ticari muamelelere itiraz etmeğe başladılar. Aynı gazeteler bu muamelelerin dört buçuk senedir devam etmekte olduğundan elbette habersiz değildiler...Bu muazam harp davası, Türkiyenin Almanyaya gönderdiği birkaç yüz bin ton incir, zm veya sandığın ve Almanyanın da Türkiyeye gönderdiği birkaç yolcu tayyaresinin ve birkaç yüz dokuma makinesinin veya birkaç yüz sandık ilacın mbadelesinden vazgeilmekle kazanılmaz. Dostluk yalnız bir taraflı olmaz. Başkalarının dostluk icaplarına riayet etmesini isteyenler, kendileri de dostluk icaplarına sayĐı göstermeği ve Türkleri rencide etmemeği bilmelidirler*”⁸⁵¹ sözleriyle Türkiye’nin Almanya’ya ihracatının ülkesi açısından önemine değindikten sonra bu konuyu aniden gündeme getiren İngiliz ve Amerikan gazetelerini de eleştirmiştir.

Ayrıca Nadir Nadi, “*Türkiyeden Almanyaya giden krom, Almanyada harcanan krom miktarının çok az bir yüzdesini teşkil eder. Almanya ile alıŐveriŐi keŐtiĐimiz takdirde de bizim on binlerce hastamız ilaçsız kalır. Fakat Alman fabrikaları gene top çıkarır. Çünkü...eski Yugoslavyada Alman endüstrisini daha bir hayli müddet besliyecek derecede zengin krom madenleri vardır*”⁸⁵² sözleriyle Türkiye’nin krom satışını kesmesinin Alman silah sanayisine darbe vurmayaını anlatmaya çalışmıştır.

İngiltere ve Amerika, 14 Nisan 1944’te Türkiye’ye verdikleri notayla Almanya’ya krom ihracatını durdurmasını, aksi takdirde ekonomik ambargo uygulanmayağını duyurmuşlardır. Bunun zerine toplanan TBMM, günlerce konuyu tartıŐmıŐ ve 20 Nisan sabahı krom ihracatını durdurmuŐtur. *Cumhuriyet* haberi, “*Krom ihracı menedildi, Almanyaya ve bütün mihver memleketlerine nakliyat bu*

⁸⁵⁰ *Cumhuriyet*, 09.04.1944.

⁸⁵¹ *Tasviri Efkar*, “Almanyaya Mal Gnderemezsek”, *Tasviri Efkar*, 11.04.1944.

⁸⁵² Nadir Nadi, “Cordell Hull’un Nutku”, *Cumhuriyet*, 12.04.1944.

akşam durduruluyor. Hariciye Vekili mecliste beyanatta bulundu. Numan Menemencioğlu: «Müttefiklerin notasını bir bitaraf devlet gibi değil, bir Müttefik gibi tetkik etmemiz lazım geliyordu.» dedi.»⁸⁵³ şeklinde belirtmiştir.

Türkiye'nin aldığı bu karara Almanya tepki vermemiş hatta müttefik basınında Türkiye'nin bu kararını protesto ettiği belirtilince bu haberleri derhâl tekzip etmiştir. Almanya'nın bu karar nedeniyle Türkiye'ye bir savaş açması konusunda dış basında bazı haberler çıkmış, ancak bu haberler Türk basınca pek ciddiye alınmamıştır. Yalçın, böyle bir ihtimalin Almanya'nın durumunu daha da zora sokacağını yazmıştır. Ardından Nadir Nadi, daha önce krom ihracatını kesmesinin ülkesini zor durumda bırakacağını savunmuş iken hükûmetin aldığı karar üzerine Türkiye'nin İngiltere ve Amerika'nın isteği karşısında tarafsız bir ülke gibi hareket edemeyeceğini, ittifaka uygun olarak hareket etmek zorunda olduğunu kabul etmiştir. Nadi'ye göre, mihver ülkelerine yapılan krom ihracatı İngiltere ile yapılan ittifaka uygun olarak yürütülmüş ve Almanya'nın en güçlü olduğu zamanlarda bile krom gönderilmemiştir. Ayrıca Türkiye, ihtiyaçlarını müttefikler tarafından karşılamadığı için hayati ihtiyaçlarını karşılamak üzere mihver devletlerine ihraçta bulunmuştur.⁸⁵⁴ Ardından Atay Türk halkının, hükûmetin Almanya'ya krom ihracatını kesme konusunda aldığı kararın arkasında olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁵ İngiliz *Times*'ın Türkiye'nin zaten bugüne kadar yeterince Almanya'ya krom ihracatı yaptığı için bu kararın hiçbir anlamı olmadığını savunması üzerine Yalçın, "*Times... bize karşı dürüst olmıyan manasız bir söz söylemeğe çalışırken asıl kendi hükûmetini haksız çıkardığının ve muaheze ettiğinin farkına varamıyor. Madem ki Almanyaya krom verilip verilmemesinin bir ehemmiyeti yokmuş, o halde bu gürültü ne idi?*"⁸⁵⁶ sözleriyle gazetenin tutumunu eleştirmiştir. İngiliz yanlısı olmakla bilinen Yalçın, İngiliz basınına suçladığı bu yazısıyla ülkesinin politikasının yanında yer aldığını göstermiştir.

⁸⁵³ **Cumhuriyet**, 21.04.1944.

⁸⁵⁴ Nadir Nadi, "Krom İçin Aldığımız Karardan Sonra", **Cumhuriyet**, 22.04.1944.

⁸⁵⁵ Falih Rıfkı Atay, "Krom Meselesindeki Kararımız", **Ulus**, 21.04.1944.

⁸⁵⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, "Krom Meselesine Dair Hariciye Vekilimizin Beyanatı", **Tanin**, 22.04.1944.

Türkiye'nin krom ihracatını kesmesinin ardından müttefik basını, Türkiye'nin aldığı bu karardan yeterince tatmin olmamış; bu kez mihver ülkelerine tüm ihracatını kesmesi yönünde yayında bulunmaya başlamıştır. *Cumhuriyet* bu olaya tepkisini şöyle duyurmuştur: “*Haksız bir istek. İngiliz basını Almanyaya bütün ihracatımızı kesmemizi istiyor. İngiliz hükûmetine aid olduğuna inanmak istemediğimiz bu arzuyu ne aramızdaki ittifak muahedesiyle, ne de milletlerin hürriyet prensibile telife imkan vardır.*”⁸⁵⁷ Aynı konuda Nadir Nadi *Daily Mail* adlı İngiliz gazetesinde çıkan haber üzerine, “*Krom ihracatı ayrı ve istisnai şartlara bağlı olduğu için... sırf müttefik İngiltereyi memnun etmek maksadile...bu maddenin ihracatını toptan durdurdu. Ama her maddenin ihracatını böyle keseceğimizi sanmak yanlıştır. İngiltere...bizim hayati ihtiyaçlarımızı karşılamayı üzerine alıyorsa...Türk hükûmetile yeni bir durumun esasları üzerinde anlaşılabilir. Bu takdirde biz de Almanya ile bundan sonra başkaca ticaret muahedesi imzalamamağa karar verebiliriz. Fakat...bir baskıya benzeyen tek taraflı isteklere aklımız ermez ve bunları majeste hükûmetinin şanına da yakıştıramayız.*”⁸⁵⁸ sözleriyle böyle bir karar alınmasının ülkesinden beklenemeyeceğinin haklı gerekçesini açıklamıştır.

Ancak korkulan olmuş, önce İngiliz basını aracılığıyla dillendirilen mihver ülkelerine tüm ihracatın kesilmesi isteği Churchill tarafından da dile getirilince Türkiye kısa bir süre içinde bu isteğe boyun eğmek zorunda kalmıştır.⁸⁵⁹ Zekeriya Sertel, bu isteğin Türkiye'nin siyasi istikrarını olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Sertel'e göre müttefiklerin Balkanlar üzerinden Avrupa'ya bir çıkartma yapmaları, Balkanlardan Türkiye'ye ürün geçişini tamamen kaldıracaktır. Bu nedenle Türkiye'nin uzunca bir süre kendi ürünleriyle ayakta kalmak zorunda kalacağı için şimdiden stok yapması gerekmektedir.⁸⁶⁰ Ardından Sertel Türkiye'nin aldığı son kararlarla, tarafsız olmaktan çıktığını ve müttefik yanlısı olduğunu belirttikten sonra, Alman propagandasına ve bu propagandaya alet olanlara hükûmetin izin vermemesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “*O halde Almanların Türkiyede hala müttefikler aleyhinde propaganda yapmalarına, Türk efkarını Müttefikimiz aleyhinde*

⁸⁵⁷ *Cumhuriyet*, 14.05.1944.

⁸⁵⁸ Nadir Nadi, “İşte bu Olmaz!”, *Cumhuriyet*, 14.05.1944.

⁸⁵⁹ *Cumhuriyet*, 25.05.1944.

⁸⁶⁰ M. Zekeriya Sertel, “Avrupayı Kurtarma Teşebbüsü ve Türkiye”, *Tan*, 04.06.1944.

zehirlemelerine müsaade etmemek lazım değil midir? Halbuki Alman propaganda teşkilatı hala memleket dahilinde eskisi gibi faaliyet halindedir...fakat bunun daha garibi ve en acısı, Anadolu Ajansının hala Alman propagandasına vasıtalık etmekte bir mahzur görmemekte olmasıdır...Bizce böyle nazik zamanlarda hükûmetçe alınması lazım gelen tedbir, yalnız Alman propagandasına derhal bir son vermekle kalmamalı, beşinci kolu da tasfiyeye kadar vardırmalıdır.”⁸⁶¹

Türkiye'nin krom ve diğer ihraç ürünlerini mihver ülkelerine göndermekten vazgeçmesi konusu müttefik basını tarafından dile getirilince Türk basın mensuplarının buna tepkisi şiddetli olmuştur. Ancak bu istekler bir talep şeklinde müttefikler tarafından Türk hükûmetinden istendiğinde ve hükûmet bu yönde karar aldığı anda aynı gazeteciler bu kararların haklılığını savunulabilmiştir. Dolayısıyla Türk basını, her durumda hükûmetinin aldığı kararlar ve politikalar doğrultusunda hareket etmiştir.

b) Turancılık Davası

Alman-Sovyet Savaşı başladıktan sonra Nazi yönetimi, Sovyet topraklarında yaşayan Türk kökenli halkları Almanya saflarına çekebilmek, en azından Sovyetlere olan desteklerinden vazgeçirebilmek için Turancılık faaliyetlerine başlamaya karar vermiştir. Bu amaç doğrultusunda Turancı olarak tanımlanan kişiler Alman yetkililerle bir araya gelmiştir. Türk devlet adamları arasında bu tür faaliyetlere sıcak bakanlar da olmuştur. Bu kişilerden Harp Akademileri Komutanı Ali Fuat Erden Sovyetlerde Türk halklarının yaşadıkları yerlerde bir dizi Türk tampon devletleri oluşturulmasından yana olduğunu Papen'e iletmiştir. Ayrıca, Alman Dışişleri Doğu Masası Sorumlusu Weizsaecker, Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin Kafkas halklarının bir devlet olarak birleştirilmesinden ve Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Turan devleti kurulabileceğinden söz ettiğini rapor etmiştir.⁸⁶² Ancak Weizsaecker daha sonraki bir raporunda Gerede'nin bu kez ülkesinin hiç bir toprak talebi olmadığını savunduğunu belirtmiştir.⁸⁶³ İnönü, önceki savaşta yaşadığı tecrübelerden

⁸⁶¹ M.Zekeriya Sertel, “Alman Propagandasına Bir Nihayet Vermeliyiz”, **Tan**, 20.07.1944.

⁸⁶² Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik, Serie D., Band XIII.1, s. 235-236; Bkz.Ek: 21.

⁸⁶³ Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik, Serie D., Band XIII.1, s. 306-308; Bkz.Ek: 22.

yola çıkararak, Turancılık faaliyetlerine devlet yetkililerinin karışmasına izin vermemiştir.⁸⁶⁴

İnönü'nün bu kararlılığına rağmen Papen, 5 Ağustos 1942'de gönderdiği raporda İstanbul Milletvekili Şükrü Yenibahçe, Prof. Zeki Velidi Togan, Nuri Paşa ve Erkilet'in bu tür faaliyetlere hazır olduklarını iletmiştir.⁸⁶⁵ Almanya, Türk hükûmet çevrelerinde etkili olamayan bu faaliyetlerden Eylül 1942'de vazgeçmiştir. Hatta Nuri Paşaya Weizsaecker, Turancı görüşlerinin öncelikle kendi ülkesinde etkinlik sağlaması gerektiğini bildirmiş, Woerman da bu paşa için Turancı fikirlerinin gerçekleşmesi uğruna İnönü'nün devrilmesi gerektiğini savunan Enver Paşavari bir romantizm içinde olduğunu ve fazla ciddiye alınmaması gerektiğini rapor etmiştir.⁸⁶⁶ İnönü'nün maceracılığa ve yayılcılığa karşı kesin tavrı nedeniyle Turancılık hareketi, Türk dış politikasında etkinlik kazanamamıştır. Türk hükûmetinin Turancılık faaliyetlerine bulaştığı iddia edilmişse de bu konudaki Amerikan kaynakları, İnönü ve Menemencioğlu'nun Turancılarla ilişkisi olduğuna dair bir kanıt bulunamadığını açıklamıştır. Bu konudaki iddialar, 1947 yılında yayınlanan Sovyet gizli belgelerine dayandırılmıştır. Bu belgelerde adı geçen Emir Erkilet'in Türk dış politikasında bir etkisi olmamış, yaptığı askeri analizler İnönü tarafından ciddiye dahi alınmamıştır. Ali İhsan Sabis de 1943'te yayınladığı kitabında İnönü'yü yakınlığıyla bilinen Kazım Özalp ve Halil Paşayı suçlayacak kadar İnönü'ye uzaktır. Ayrıca Sabis, hükûmete isimsiz telgraflar çekerek tehdit ettiği gerekçesiyle hapse atılmıştır. Belgelerde adı geçen Nuri Paşa, siyasal çevrelerde etkisi olmayan maceracı bir iş adamı olarak nitelendirilmiştir. Sovyet belgelerinde dahi İnönü, Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nun Turancılıkla ilişkisi ispatlanamamıştır.⁸⁶⁷

Türk hükûmetinin savaşta Almanya'nın yenileceğinin kesinleştiği 1944 yılına kadar Turancılık ve ırkçılık konusundaki yayınları ve faaliyetleri engellemediği söylene de daha 1934 yılında, *Ulusal Birlik* gazetesinin üniversite gençliğine

⁸⁶⁴ Krecker, **a.g.e.**, s. 205-222; Weisband, **a.g.e.**, s. 286-307; Deringil, **a.g.e.**, s. 157-167.

⁸⁶⁵ Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik, Serie D., Band XIII.3, s. 386; Bkz.Ek: 23.

⁸⁶⁶ Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik, Serie D., Band XIII.2, s. 467-470; Bkz.Ek: 24.

⁸⁶⁷ Krecker, **a.g.e.**, s. 205-222; Weisband, **a.g.e.**, s. 295-307.

yönelik ırkçılık, nasyonal sosyalizm ve Yahudi düşmanlığı çalışmalarında bulunduğu gerekçesiyle kapatılması bunun tersini ispat etmektedir.⁸⁶⁸ Bu faaliyetlerin başında bulunan Zeki Velidi Togan'ın, doktora öğrencisi Reha Oğuz Türkkan'la 1938'de kurduğu gizli dernek, 1944 Mayısına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Türkkan, Bozkurt, Nihal Atsız da *Tanrıdağ*, *Atsız* ve *Orhun* dergileriyle, ırkçılık propagandası yapmışlardır. Nihal Adsız, sahibi bulunduğu *Orhun* adlı derginin 1 Nisan 1944 tarihli sayısında "Başvekil Saraçoğlu Şükrüye İkinci Açık Mektup" başlığı adı altında kaleme aldığı yazıda devlet konservatuarı öğretmeni Sabahattin Ali'yi vatan hainliğiyle suçlaması dava konusu olmuştur. Mahkeme, davayı görüşmeye başladığında bir grup genç, Turancılığın yargılandığını ileri sürerek Nihal Adsız'a destek amaçlı Ankara'da gösterilerde bulununca olay Türk hükûmeti başta olmak üzere, Türk basınının tepkisini çekmiş ve ırkçılık-Turancılık konusu gündeme gelmiştir.⁸⁶⁹ Özellikle İnönü'nün 19 Mayıs 1944'te Gençlik ve Spor Bayramı vesilesiyle yapmış olduğu şu konuşma ırkçıların ve Turancıların sonunu getirmiştir:

«Aziz Türk gençleri!...Turancılık fikri, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterisidir...milli politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden tamamen uzaktır...Turancılar, Türk milletini, bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tilsimi bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kapturmamak için elbette cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız...Türk milletine yalnız bela ve felaket getirecek olan bu fikirleri yürütmek isteyenlerin Türk milletine hiçbir hizmetleri olmayacağı muhakkaktır...Vatandaşlarım! Emin olabilirsiniz ki vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz.»⁸⁷⁰

Türk basınında ilk kez Falih Rıfkı Atay, bu konudaki tepkisini dile getirmiştir: "Türkiye'yi içinden dağıtıp tahribetmek için gökten bir bela ismarlansa, ırkçılıktan beteri inmez. Bu Türkiye'yi, dışında, can düşmanları ile çevirmek için ikinci bir bela ismarlansa... Turancılık ütopyasını geçirmekten alası bulunmaz...son harpte böyle ham hayaller için birkaç devletlik toprak, birkaç nesillik kan kaybeden Türkler bu oyuna gelmediler... Irkçı ve Turancı Cumhuriyet Halk Partisinden olmaz. Irkçılar ve Turancılar, milli birliğin ve Türkiye emniyetinin tehlikesidirler. Biz

⁸⁶⁸ Yılmaz-Doğaner, a.g.e., s. 153, 273.

⁸⁶⁹ Krecker, a.g.e., s. 205-222; Weisband, a.g.e., s. 286-307.

⁸⁷⁰ *Tan*, 20.05.1944.

*Türkiye Türkçüsü ve Türkiye istiklalcisiyiz.”*⁸⁷¹ Benzer düşünceyle Nadir Nadi “*Atatürk bize bir realite ve bir de ideal bıraktı. Realite, bütün varı ve yoğu ile üzerinde yaşadığımız topraklardır. Bu reel temele dayanarak yaratacağımız ve her gün daha iyi, daha ileri, daha tam olmasına gayret harcıyacağımız maddi ve manevi eserler, bizim idealimizdir... Milliyetçiliğimizin hududu, yurdumuzun bir ucundan başlar, öteki ucunda biter*”⁸⁷² sözleriyle Turancılığın ve ırkçılığın Atatürk’ün görüşleriyle bağdaşmadığını dile getirmiştir.

Ardından Hüseyin Cahit Yalçın, Türkçülüğün anlamını ve Osmanlı’dan itibaren gelişimini açıkladıktan sonra, “*Cumhuriyet çocukları kendi kendilerine sormak mevkiindedirler: Turancılığın bugün için manası ve hikmeti vücudu nedir? Türk kavimlerini siyaset bakımından birleştirmek ve irademiz altında toplamak davası namına Çin hudutlarına kadar gitmeğe mi kalkacağız? Buralara turist sıfatıyla gitmek bile kolay bir iş olmadığına göre, harp ede ede, memleketler fethede ede erişmek lazım geleceğini bittabi bilmemiz iktifa edecektir. Azıcık ameli ve ciddi bir düşünce Turancılığın ne kadar ham bir hayal olduğunu göstermeğe kafidir. Sadece Coğrafya ayrılıklarını ortadan kaldırmak bile imkansızdır.*”⁸⁷³ sözleriyle Turancılığın gerçekleşmesini asla mümkün olmayan bir hayal olarak nitelendirmiştir. Aynı doğrultuda Zekeriya Sertel şunları söylemiştir: “*Bugün milliyetçiliğe ırkçılık ve turancılık damgası vurmak isteyenler, Türkçülüğü bir istismar vasıtası yapmışlardır. Gençliğin vatanseverlik ve milliyetçilik duygularından istifade ederek bazılarını yanlış yola sürüklemişlerdir...Bütün dünyada iflas etmiş bir dava peşinde milleti birbirine katan, harici dünya ile münasebetlerimizi sarsan bu cereyana, sağ da olsalar bizdendirler diye kürsülerimizi verdik, gazetelerimizin sütunlarını açtık ve serbestçe teşkilatlanmalarına ses çıkarmadık. Fakat nihayet maskeleri düştü, hakiki çehreleri meydana çıktı. Ve şimdi adaletin pençesine düşmüş bulunuyorlar.*”⁸⁷⁴ İrkçi ve Turancıları Karay şöyle eleştirmiştir: “*Artırmağa, kültürleştirmeğe, daha şümüllü vatansever, daha şuurlu milliyetçi yapmağa, gürbüzleştirmeğe, uğraştığımız Türkiye Türkününün kan tahliline uğratılarak kanına mı girilecek, seceresine bakılarak dalları*

⁸⁷¹ Falih Rıfkı Atay, “İrkçılık ve Turancılık”, **Ulus**, 09.05.1944.

⁸⁷² Nadir Nadi, “Bizim Realitemiz, Bizim İdealimiz”, **Cumhuriyet**, 14.05.1944.

⁸⁷³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Turancılık Hareketi”, **Tanin**, 19.05.1944.

⁸⁷⁴ M. Zekeriya Sertel, “Atatürk Milliyetçiliği Nasıl Anlıyordu”, **Tan**, 20.05.1944.

mi budanacak, kültür kayıtları çıkarılarak atılmasına mı başlanacak, hayır ve sanat müesseseleri yerine kamplar mı kurulacak ve fabrikalar işleteceğimize insan mezbahalarında harıl harıl baltaların bilindiklerini mi seyredecektik? ...hem dünü, hem bugünü, hem yarını yok etmek demek olan ırkçılık Atatürk'ün...anladığı manadaki Türk milliyetçiliğinin tamamıyla aleyhindedir...memleketi kan tahlilleriyle kana boyayıp neticede kansız bırakmak isteyenlerin ve Türk vatandaşının suratına ırk bahanesiyle vatanseverlik kapılarını örtmeğe yeltenenlerin asıl şimdi kendileri, milli adaletin üzerlerine kilitlediği kapının arkasındadırlar.”⁸⁷⁵

Irkçılık ve Turancılık tahriklerinde Nazilerin rolü hakkında kesin bir şey söylenemeyeceğini, ancak bunun işaretlerinin görüldüğünü Yalçın şu sözlerle ifade etmiştir: “*Turancılığın Nazi mahsulü olmayacağı zannedilebilir. Fakat harp durumu içinde Turancılık halis bir nazi öksesidir. Çünkü nazilerin Türkiyede bir nazi teşkilatı vücuda getirmekte faydaları olunca celbedecekleri taraftarların gözlerini kamaştırarak bir vasıtaları da olmak lazımdır. Bu vasıta yalnız paradan ibaret olamaz. Para ile ancak hainler ve alçaklar avlanır. Namuslu, fakat safdil kimseleri kazanmak için bir ideale lüzum vardır. İşte Turancılık bizde safdiller üzerinde bu hizmeti görebilir...Almanların Turancılık ideali etrafında gayret sarfettikleri ve teşkilat vücuda getirdikleri meçhul bir hakikat değildir. Binaenaleyh, bu meselede nazilerden şüphe edilebilir. Fakat yalnız bu şüphe üzerine şimdiden bir hüküm vermeyi ihtiyata muvafık bulmayız. Tabiidir ki cereyan edecek muhakeme safhaları bütün hakikatleri ortaya dökecektir.”⁸⁷⁶ Ardından yine Yalçın “*Tamamiyle bir Nazi icadı olan ırkçılık...Turancılık...hüviyetini bütün bütün meydana vurmıştır. Turancılık ve Irkçılık fesadı, zahiren Türk Cumhuriyetinin temellerine istinat eder bir tavır takındığı için, hükûmetin politikası hakkında yabancı memleketlerde de yanlış bir telakkinin teessüsüne sebep oluyordu. Bahusus bu neşriyata hükûmetin hiç ses çıkarmaması hariçteki suizanları kuvvetlendirmekten geri kalmıyordu. Hatta, dahilde bile, meselenin mahiyeti meydana çıktıktan sonra, hükûmetin şimdiye kadar neden bu tahriklere lakayt kalmış olduğuna dair bazı hayretler ve tenkidler görüldü”* sözleriyle zamanında ırkçı-Turancı yayınlara ses çıkarılmamasını eleştirmiştir. Yalçın’a göre bu*

⁸⁷⁵ Refik Halid Karay, “Kan Tahlillerile Kana Boyanıp Kansız Kalacak Vatan”, **Tan**, 21.05.1944.

⁸⁷⁶ Hüseyin Cahid Yalçın, “Irkçılık ve Turancılık Tahriklerinde Nazilerin Rolü Var Mıdır?” **Tanin**, 22.05.1944.

yayınlarla ses çıkarılmama nedeni, ülkede var olan fikir ve basın hürriyetidir. Bu hürriyet, bir örgütlenme, gizli bir oluşum veya eyleme dökülmediği sürece müdahaleyi engellemiştir. İşte bu nedenle ırkçılık ve Turancılıkla ilgili yayınlara ses çıkarılmamıştır.⁸⁷⁷

Turancılığın hayal ürünü olduğunu ve bu hayal peşinde koşmanın Türkiye’yi modern bir devlet olmaktan çıkaracağını hatta sömürge haline dönüştüreceğini Yalman belirttikten sonra, Almanya’nın ileri sanayisi ve güçlü askerî sistemiyle kendi istila ettiği ülkelerde başaramadığı birliği, Turancıların Pekin kapılarına Güney Denizlere ve Avrupa’nın göbeğine kadar yayılan bir alan içinde sanayisi ilkel bir hâlde iken 18 milyonluk bir nüfusla başarmasının düşünülemez olduğu anlatmıştır. Ayrıca Yalman, “*Turancılık düşünceleri normal insanlar arasında münakaşa mevzuu bile olamaz. Hakikati bu kadar hiçe sayan hulyalarla uğraşacak yerler, akıl hastaneleridir. Turancılık fikri, ancak nazilik fikrinin kör bir yordakçası olarak tasavvur kabul eder...Memleketin ve rejimin varlığını, ecnebi emellerinin bir aleti olarak, tehdit eden son cüretli teşebbüsten sonra bunları irtica mezarlığına gömeceğiz ve bir daha hortlamaması için ne lazımsa yapacağız*”⁸⁷⁸ sözleriyle Turancılığın hayalcilik olduğunu ve yabancı amaçlara hizmet ettiğini belirtmiştir.

Turancılık düşüncesiyle gizli bir örgüt kurarak hükûmeti yıkma teşebbüsünde buldukları gerekçesiyle 23 kişi tutuklanmış ve bunlar hakkında İstanbul Birinci Sıkıyönetim Mahkemesinde duruşmaya başlanmıştır. Yargılananlar arasında Reha Oğuz Türkkan, öğretim üyesi Prof. Zeki Velidi Togan, lise öğretmenliğinden çıkarılan Nihal Adsız, subaylardan Dr. Ütğm. Fethi Tevet, Ütğm. Alpaslan Türkeş ve daha birçok üniversite öğrencisi, yedek subay ve öğretmen yer almıştır. Savcının hazırladığı iddia şudur: Örgütün başkanlığını yapan Togan, Almanya’nın Sovyetlere saldırdığı 1941 yılından itibaren Almanya’da bulunan Türkistanlı esirleri örgütleyebilmek için yurt dışına çıkmak istemiş, ancak bu istek yetkililerce reddedilmiştir.⁸⁷⁹ Türk hükûmetinin, Türk birliğini kurabilmek için Almanya’yla birleşerek Rusya’yla savaşma kararı almamasını, tarihi bir fırsatın kaçırılması olarak

⁸⁷⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Dahili Durum ve Bütçe Müzakereleri”, **Tanin**, 04.06.1944.

⁸⁷⁸ Ahmet Emin Yalman, “İrticanın Kolu”, **Vatan**, 22.05.1944.

⁸⁷⁹ BCA: 030.10./229.542.9. Bkz.Ek: 25.

gören Togan, bu fırsatın kaçırılmaması için 1941 Temmuzunda Almanya’da bulunan Nuriiman ve Ahmet Karadağlı ile görüşerek kendisi başkanlığında bir gizli örgüt kurmuş ve Türk hükûmetini yıkmaya yönelik faaliyete başlamıştır. Togan, hükûmeti devirme girişimi dışındaki tüm suçlamaları kabul etmiştir. Ancak tutuklular arasında yer alan öğrenci Cihad Savaşfer, örgütün hükûmeti yıkmaya yönelik faaliyetlerini itiraf etmiştir.⁸⁸⁰

Irkçıların ve Turancıların tutuklanıp yargılanmasıyla ilgili Yalman şunları yazmıştır: “*Memleketimizin geçirdiği tehlike, Almanya ve İtalyanın bir vakitler maruz kaldığı tehlikeden daha ciddi idi. Çünkü ihtiras, taassup, cehalet, gerilik, şahsi hoşnutsuzluk; Almanya ve İtalyada olduğu şekilde bizde de harekete geçirildikten başka rejimimizi yıkma teşebbüsünde alakalı nazilik teşkilatı da hazırlanan harekete destek olmuştur...İşte ırkçılar ve Turancılar; hassas ve ateşli bir genci, eğer boş bulunursa, ifrata ve milli taassuba sürüklemenin kolay olduğunu esas diye kabul ederek ona göre harekete geçmişlerdir. Maksatlarına varmalarına da kıl kalmıştır.*”⁸⁸¹

Yargılanan Turancıların, Alman faşistleriyle iş birliği yapmış olabilecekleri şüphesini, Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahid Yalçın dile getirmiştir. Ancak Turancılık nedeniyle önce yargılanan ve ardından hapis cezası alan Reha Oğuz Türkkkan, 1938 yılında Avrupa’ya yaptığı bir gezi sonrasında nasyonal sosyalizmi nasıl bir tehlike olarak gördüğünü şöyle dile getirmiştir: “*Kandaşlarım! Avrupa seyahatimin dönüşünde, bu hakikatı bütün dehşetiyle anlamış bulunuyorum. Türkiyede, Faşizmi-ve bilhassa Nasyonal-Sosyalizm’i-taklide kalkışmak, fevkalade tehlikeli ve hainane bir teşebbüstür. Hatta Nasyonal-Sosyalizm, bizim için, komünizmden daha yakın ve korkunç bir tehlikedir. Şimal Faşistlerine aptalca hayran kalarak rejimlerini kopya ettiğimiz, faşizmin propaganda ve methiyesini yaptığımız gün, ölümlü tehlike tahakkuk etmiş olacaktır. Bu, en büyük içtimai derdimizdir. İşte, kandaşlarım; bu korkunç durumu haykırmak, hakikatı hala farketmiyerek yurtlarını tehlikeye koyan Türk faşist-vatanseverlerini uyandırmak isteğiyle, bir makale yazmıştım...Biz, Atatürkün izinden yürüyoruz. O bize: Ne komünizm, ne faşizm! Ne sağ, ne sol!*

⁸⁸⁰ Cumhuriyet, 08.08.1944.

⁸⁸¹ Ahmet Emin Yalman, “Rejimin Geçirdiği Ciddi Tehlike”, **Vatan**, 09.08.1944.

demisti.”⁸⁸² Türkkan, 1939’da Almanya’ya yapmış olduğu bir başka gezi dönüşünde ise şu kanaati edinmiştir: “*Almanyayı da gezdikten ve gördükten sonra kararım kuvvetlendi: Komünizmle olduğu kadar Faşizm ve- Nasyonal-Sosyalizmle mücadele!*”⁸⁸³ Bu arada Turancı olduğu ileri sürülen ve *Türkische Post* gazetesinin yayın müdürü Ali İhsan Sabis, hükûmetin dış siyaseti, askerî makamları, mahkemeleri hakkında tehdit ve tahrik edici imzasız mektuplar gönderdiği tespit edilip tutuklanmıştır. Sabis, bu mektuplardan birini, postaya verirken suçüstü yakalanmıştır. Ayrıca sıkıyönetim komutanlığının Sabis’in evinde yapmış olduğu aramada aynı nitelikte pek çok mektubun kopyasının bulunduğu tespit edilmiştir.⁸⁸⁴

Almanya ve Avrupa’ya yaptığı geziler sonucunda nasyonal sosyalizmi ve faşizmi yakından görme fırsatı bulan Reha Oğuz Türkkan, 1938 ve 1939 yıllarında Türk milletini bu tehlikeler konusunda uarmış ve hatta bu iki ideolojiyi komünizm kadar tehlikeli bulduğunu dile getirmiş iken 1944 yılında Turancılık konusunda yargılanmasının yanında, kendisinin düşman olarak nitelendirdiği ideolojilerle iş birliği içinde olduğu ileri sürülebilir mi, sorusunu akla getirmektedir. Bununla birlikte Almanya tarafından 1942’de gündeme getirilen Turancılık ve ırkçılığa yönelik Alman elçiliği, firmaları ve vatandaşları kanalıyla yapılan propagandanın, Naziler Almanya’da iktidara gelmeden çok daha önce Türk topraklarında gündeme gelen Türkçülük hareketine fikri bir kaynaklık yapıp yapmadığı konusunda kesin bir değerlendirme yapmak çok zordur.

c) Boğazlardan Geçiş

Boğazlardan geçişle ilgili sıkıntının temeli 1941 yılına dayanmaktadır. O tarihte Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verdiği için Lloyd George, Türkiye’yi suçlamış, Churchill ise savunmuştur. Konuyla ilgili Yunus Nadi şunları yazmıştır: “*İngiliz Başvekili bu vesile ile Türkiyenin bu harbde çok dürüst olarak takib ettiği siyaseti ciddi olduğu kadar samimi takdirile tebarüz ettirdi. Bu beyanatta da sarahatle ifade olunduğu gibi Boğazlardan geçen Alman gemileri*

⁸⁸² R.Oğuz Türkkan “Faşizm Tehlikedir!”, **Ergenekon**, Sayı:2-10.12.1938-s.2.

⁸⁸³ R.Oğuz Türkkan, “Faşizm ve Propaganda”, **Ergenekon**, Sayı:3-10.1.1939-s.29-30.

⁸⁸⁴ **Cumhuriyet**, 25.05.1944.

hakkında İngilterenin malumatı vardır. Churchill'in tekrarladığı bu malumata göre bunlar Lloyd George'un dediği gibi asker yüklü gemiler değildi, alelade bir iki ticaret gemisinden ibaretti."⁸⁸⁵ Mart 1941'de Türkiye'yi bizzat eski bir başbakanına karşı savunabilen İngiliz hükûmeti, savaşın Almanya aleyhine sonuçlanmaya başladığı Ocak-Şubat 1944'te bu konuda Türkiye'yi suçlayabilmiştir. 1943 yılında müttefiklerin şikayetleri üzerine Türkiye, zaman zaman Boğazlardan geçen Alman ticari gemilerini kontrol etmiş, ancak bu durum Almanya'nın tepkisine neden olmuştur. Türkiye aslında Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne göre yalnız bir savaş durumunda, savaşan ülkelerin savaş gemilerinin geçişini yasaklayabilme, ticari gemilerine dokunamamakla birlikte sağlık nedeniyle bu tür gemileri kısa süreli olarak durdurma hakkına sahiptir. Buna rağmen Ocak-Şubat 1944'te İngiliz büyükelçiliğinin sıkça Boğazlardan Alman ticari gemi görüntüsü altında savaş gemisi geçirildiğine dair şikayetlerinin artması üzerine Türkiye daha duyarlı olmaya çalışmış yine de Montreux'a göre bu ticari gemilere kontrol yetkisi olmadığı için Alman gemilerinin geçişine izin vermeyi sürdürmüştür. Gemilerin geçişi konusunda İngiliz basını, Alman yanlısı bulduğu Menemencioğlu'nu sık sık suçlamıştır. Artan şikayet ve baskılar nedeniyle 8 Haziran 1944'te Türk yetkilileri, kontrol ettikleri Kassel isimli Alman ticari gemisinde bazı silahlar, radar cihazları ve üniformalar bulmuşlardır. Bunun üzerine Türkiye, Almanya'yı protesto etmiştir. Bu olaydan sonra İnönü, hava alanlarını İngiliz savaş uçaklarına açmamakta direndiği için bozulan Türk-İngiliz ilişkilerinde bir yumuşama sağlamak amacıyla kendi dışişleri bakanını feda etmiştir. Nitekim 15 Haziran 1944'te Menemencioğlu, hükûmet politikasıyla ters düştüğü gerekçesiyle istifa etmiştir.⁸⁸⁶

Gemilerin Boğazlardan geçişiyle ilgili Yalçın, Alman ticaret gemilerinden silah monte edilmiş olanların savaş gemisi olarak nitelendirilerek Boğazlardan geçişlerine izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Yalçın'a göre, İngiltere'nin Türkiye'den bir müttefik olarak bunu yapmasını istemesi durumunda Türkiye'nin de bu isteğe uyması gerekmektedir. Yalçın, "*Krom meselesinde olduğu gibi bu vapurlar meselesinde de ancak bir müttefik sıfatile düşünebilir ve hareket edebiliriz. İlk yapılacak iş prensip mahfuz kalmak şartile derhal bu türlü gemilerin geçmelerini*

⁸⁸⁵ Yunus Nadi, "Boğazlar", **Cumhuriyet**, 10.05.1941.

⁸⁸⁶ Deringil, **a.g.e.**, s. 230-248; **Cumhuriyet**, 17.06.1944.

*durdurmak olabilir.*⁸⁸⁷ sözleriyle İngilizleri bu konuda haklı bulmuştur. Ancak Yalçın, Türkiye'nin aldığı önlemlere rağmen hâlâ bu konuda şikayette bulunmaya devam eden İngiliz hükûmetini şu sözlerle eleştirmiştir: “*Harp tarihinde öyle bir safha olmuştu ki İngilizlerin en salahiyetli devlet adamları: «İngiliz adalarını kaybetsek bile Kanadaya çekilir, oradan harbe devam ederiz.» diyecek kadar Avrupada kendilerini zayıf görüyorlar ve ümitsizlik bildiriyorlardı. O günlerde İngiliz menfaatlerine yardım eden ve Almanyaya boyun eğmiyen Türkiye bugün çıldırmış mıdır ki mağlubiyeti muhakkak bir Almanyayı okşamak için İngilizlerle darılmayı göze alsın?*” Yazara göre, Türkiye birkaç Alman gemisinin daha önceden geçişine ancak uluslararası bir anlaşmaya dayanarak izin verdiği düşüncesindedir ve “*Neden İngilizler mutlaka haklı, Türkler haksız olacak? Eğer mesele hak ve kanun planı üzerinde halledilecek ise, iki dost aralarındaki ihtilafın tesviyesini ancak bir hakemden bekleyebilirler, kuvvetten değil!*”⁸⁸⁸ sözleriyle konunun görüşmeler yoluyla çözülebileceğini açıklamıştır. Almanların Kassel adlı ticaret gemilerini silahlandırarak Boğazlardan geçirmeye çalışmalarını Yalçın şöyle eleştirmiştir: “*Almanların bu gemiyi Boğazdan geçirmeğe kalkmaları öyle bir hiledir ki mahiyeti itibarile Türk tarafsızlığına bir tecavüzdür ve Türkiyeyi Montreux mukavelenamesile ifaya mecbur olduğu bir vazifeyi ihlal etmiş bir mevkide bırakmağa matuftur...Almanlar bilerek istiyerek ve imkanlarını hazırlayarak Türkiyenin haklarına tecavüz etmeğe kalkmışlardır...Hiç de dürüst olmayan bu Nazi hareketine karşı Türk hükûmetinin göstereceği aksülamel bir protestodan başlayarak daha ileriye gidebilir. Bittabi bunun takdir ve tayini hükûmete aittir.*”⁸⁸⁹

Alman gemilerinin Boğazlardan geçişi nedeniyle Menemencioğlu'nun istifa etmesi üzerine Nadir Nadi, bakanın istifasıyla Türk dış siyasetinde bir değişiklik meydana gelmeyeceğini belirttikten sonra bakanın değerli bir devlet adamı olduğu kadar Montreux Anlaşması'nın hazırlanmasında ve Türk-İngiliz İttifakı'nın düşünce olarak oluşmasında büyük katkıları olduğunu açıklamıştır. Nadi'ye göre, savaşın en şiddetli olduğu dönemde dahi Türkiye, İngiltere ile imzalamış olduğu ittifaka aykırı

⁸⁸⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Gemilerinin Boğazlardan Geçmeleri Meselesi”, **Tanin**, 08.06.1944.

⁸⁸⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, “Boğazlardan Geçen Alman Gemileri Münasebetile İngiliz Hariciye Nazırının Beyanâtı”, **Tanin**, 08.06.1944.

⁸⁸⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, “Türk Haklarına Almanların Çirkin Bir Tecavüzü”, **Tanin**, 18.06.1944.

hareket etmemiş iken bugün bu ittifaka aykırı davranabileceğini düşünmek bile anlamsızdır.⁸⁹⁰ Aynı konu hakkında Yalman “*Ortaya, Boğazlardan gemi kafilelerinin geçmesi diye bir mesele çıkınca, hariciye vekaletimizin muhiti, bunu Montrö mukavelesine ait hukuki tefsir meselesi diye karşılamışlardır...Halbuki meseleyi, bu zaviyeden bakmaya sebep yoktu. Bu harpte biz bitaraf değiliz, İngilterenin müttefikiyiz.*” sözleriyle Menemencioğlu’nun Boğazlar konusundaki tutumunu eleştirmiştir.⁸⁹¹

Tasviri Efkar, Menemencioğlu’nun istifa nedenini şöyle açıklamış ve bakana şu sözlerle sahip çıkmıştır: “*Menemencioğlu inanmadığı bir prensipi müdafaa etmek istemediği içindir ki istifa etmek suretile, erişkin ve mansaba doymuş bir devlet adamı gibi...uygun hareket etmiştir...Hadise, Monterux muahedesinin harp gemilerine taalluk eden maddesinin tefsirinden doğmuş ve beynelmilel münasebetleri hukuku düvelin prensipleri, ahitler ve tahkim yolile halletmek isteyen bir zihniyetle kabinenin realist, kestirme ve ittifak icaplarından mülhem olan zihniyetinin çarpışmasından ileri gelmiştir. Alman gemilerinde yapılan araştırma neticesinde görülmüştür ki bu gemiler harp gayeleri için kullanılmaktadır. Hükümet...Alman gemileri meselesini ittifak zihniyeti içinde halletmiştir.*”⁸⁹²

d) Türk-Alman İlişkilerinin Kopuşu

Müttefiklerin isteği üzerine Türkiye, Almanya’yla siyasi ve ekonomik tüm ilişkilerini 2 Ağustos 1944’te kesmiştir. Başbakan Saraçoğlu’na göre söz konusu karar, bir savaş kararı değildir; fakat bunun bir savaşa neden olup olmayacağı karşı tarafın tavrına bağlıdır. Türkiye’de bulunan 3000 kadar Alman vatandaşına ülkeyi terk etmeleri için on gün süre verilmiştir, fakat bu kişilerden Türk emniyeti tarafından şüpheli olarak bilinenlerin derhâl ülkeyi terk etmeleri istenmiştir. Alman tebaasından olup da çeşitli Türk kuruluşlarında çalışan ve ülkede kalmak isteyen Musevilerin kalmasına izin verilecektir. Bununla birlikte Almanya’daki 400 kadar

⁸⁹⁰ Nadir Nadi, “Başvekilin Tekrarladığı Hakikat”, **Cumhuriyet**, 17.06.1944.

⁸⁹¹ Ahmet Emin Yalman, “İstifa Hadisesinin Tahlili”, **Vatan**, 17.06.1944.

⁸⁹² Tasviri Efkar, “Alman Gemileri ve Hukuku Düvel Kaideleri”, **Tasviri Efkar**, 18.06.1944.

öğrenci, 10-15 tüccar ve hasta geri çağırılmıştır.⁸⁹³ Hüseyin Cahid, kararı çok yerinde bulmuş ve bu karar nedeniyle Almanya'nın Türkiye'ye bir saldırıda bulunmasını ihtimal dahilinde görmediğini de belirtmiştir.⁸⁹⁴ Kararın alınmasını Yalman, “*Almanya ile iktisadi münasebetleri kesmekten bazı sıkıntılar çekeceğiz. İdealimiz olan barış ve emniyet sahibi olmak gibi bir gaye mekabilinde böyle muvakkat sıkıntılar görülmez. Almanlar münasebetleri kestiğimize kızarak bize saldırırlar mı? Akıl, mantık ve hesap aranırsa bunu yapmamaları lazım gelir. Fakat çılgınlık etmelerine ait nazari bir ihtimal elbette vardır...Taarruza uğradığımız takdirde Almanların bu sırada ayırabilecekleri kuvvetlere muvaffakiyetle karşı koymağa kafidir.*”⁸⁹⁵ sözleriyle kararın alınmasını doğru bulduğunu söylemiş, ancak Almanya'nın bir savaş açmasından duyduğu endişeyi de dile getirmiştir. Türkiye'nin bu kararı zorla aldığı ileri süren yabancı propaganda çevrelerini Yalman yersizlikle suçlamış⁸⁹⁶ ve bu karar nedeniyle ülkesinin bağımsızlığını dile dolayan Mihver radyolarını gülünç olmakla eleştirmiştir.⁸⁹⁷

Ardından Zekeriya Sertel “*Almanya ile ticari münasebetin kesilmesi hiç şüphesiz iktisadi hayatımızda akis yapmaktan geri kalmıyacaktır... bütün bu ithalat ve ihracat tamamen duracak bu da piyasada az çok bir sarsıntı vücade getirecektir. Fakat memleketin yüksek menfaatleri bahis mevzuu olduğu zaman, bu kabil mahrumiyet ve fedakarlıklara katlanmak bir zarurettir*”⁸⁹⁸ sözleriyle bu karar sayesinde Almanya'nın daha kolay pes edeceğini belirttikten sonra, bu kararın ekonomik olarak Türkiye'yi de çok zorlayacağını söylemiş, ancak ülke çıkarları açısından bu zorluklara katlanmak gerektiğini de ifade etmiştir.

Türk-Alman ilişkisinin kesilmesinin ardından Sertel, Naziler kadar Nazilerle iş birliği yapmış olanlardan da Türkiye'nin artık temizlenmesi gerektiği konusunda yetkilileri şöyle uyarmıştır: “*Bunlar içinde hiç şüphesiz hususi maksatlarla kalmak isteyen naziler de olacaktır...memleket içinde ötedenberi Alman taraftarlığı ile*

⁸⁹³ **Cumhuriyet**, 03.08.1944.

⁸⁹⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Almanya İle Siyasi ve İktisadi Münasebetlerin Kesilmesi”, **Tanin**, 03.08.1944.

⁸⁹⁵ Ahmet Emin Yalman, “Almanlarla Münasebetlerimizin Bilançosu”, **Vatan**, 04.08.1944.

⁸⁹⁶ Falih Rıfkı Atay, “Büyük Meclisin Dünkü Kararı”, **Ulus**, 03.08.1944.

⁸⁹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Bu Nasıl Propaganda?”, **Ulus**, 04.08.1944.

⁸⁹⁸ M. Zekeriya Sertel, “Almanya İle Münasebetleri Kesmenin Neticeleri”, **Tan**, 04.08.1944.

tanınmış, memleketin mukadderatını Alman zaferine bağlamak için çalışmış, Almanyadan para, otomobil, kağıt ve saire gibi hediyeler alarak onun hesabına faaliyette bulunmuş kimseler vardır... Almanlar Türkiyeyi terkettikten sonra bunlar memleket dahilinde beşinci kol olarak faaliyetlerine devam edeceklerdir...mümkün olan süratte beşinci kolu da tasfiye etmek lazımdır...Her memlekette bunlar koyu vatansever ve koyu ırkçı olarak ortaya çıkmışlar, fakat bu maske altında şuurlu bir şekilde beşinci kol vazifesi görmüşlerdir. İçimizdeki beşinci kolun, hala kollarını sallayarak serbestçe faaliyette bulunmasına göz yummamalıyız.”⁸⁹⁹

Türkiye, Almanya ile ilişkilerini kestikten yaklaşık altı ay sonra 24 Şubat 1945’te Mihver ülkelerine savaş ilan etmiştir. Bu kararın alınmasındaki amacı Cumhuriyet şöyle açıklamıştır: “Millet meclisi dünkü tarihi toplantısında Almanya ile Japonyaya ilanı harb kararını oy birliğiyle verdi. Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizamı konferansına gideceğiz.”⁹⁰⁰ Aynı gazetenin yazarı Nadir Nadi de Türkiye’nin savaş kararıyla ilgili şu yorumda bulunmuştur: “Büyük Millet Meclisi dün oy birliğiyle Almanya ile Japonyaya harb ilanına karar vermiş ve böylece geçen 2 ağustos ve 3 ocakta bu devletlerle siyasi ve iktisadi münasebetleri kesmek üzere verdiği kararları bütünlemiştir” sözlerinin ardından hükûmetin bu karara katıldığını ve bu kararın Türk milletine yarar sağlayacağını belirtmiştir.⁹⁰¹ Ahmet Şükrü Esmir ve Hüseyin Cahid Yalçın da hükûmetin aldığı kararı yazdıkları makalelerle desteklemişler, Falih Rıfkı Atay ise Türkiye’nin bu kararı almasında Birleşmiş Milletlere katılma isteğinin yattığını açıklamıştır.⁹⁰²

⁸⁹⁹ M.Zekeriya Sertel, “Almanlar Gidiyor, Ya Beşinci Kol Ne Olacak?”, **Tan**, 05.08.1944.

⁹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 24.-25.02.1945.

⁹⁰¹ Nadir Nadi, “Tarihi Karar”, **Cumhuriyet**, 24.02.1945.

⁹⁰² Falih Rıfkı Atay, “Dünkü Tarihi Karar”, **Ulus**, 24.02.1945.

SONUÇ

Türk basın mensuplarının II. Dünya Savaşı öncesi Hitler Almanyası'na bakış açısının Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu'nun müttefik olarak I. Dünya Savaşı'na katılmasının ve bu savaştan yenilgiyle çıkmasının etkisi altında olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü incelediğimiz dönemdeki gazetecilerinin tamamı, Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetecilik yapmış veya en azından bu imparatorluğun son dönemlerini yaşayarak şahit olmuşlardır. Bu nedenle Türk basın mensuplarının Almanya'nın Versailles Antlaşması ile haksızlığa uğratılarak ekonomik yaptırımlara zorlandığına, kaldıramayacağı bir borcun altına sokulduğuna ve topraklarının bir kısmının zorla alındığına inandıkları düşünülmektedir.

Genel olarak Türk gazetecileri için Almanya, I. Dünya Savaşı sonrasında kendi ülkeleri gibi mağdur edilmiş ve mazlum durumundadır. Türk gazetecileri böyle bir bakış açısıyla, Hitler'in iktidara gelişini, Versailles'le yapılan haksızlıkların telafisi olarak görmüşlerdir. Gazeteciler bu bakış açısıyla Türkiye'nin boğazlarını müttefiklerin kontrolünden kurtarmasıyla Almanya'nın nehirlerini müttefiklerin kontrolünden kurtarmasını ve Hatay'ın Türk topraklarına katılmasıyla da Avusturya'nın Almanya tarafından ilhakını özdeşleştirmişlerdir. Almanya'nın Versailles'le kendisine yapılan haksızlıkları telafisinin ötesinde, dünya barışı için bir tehdit arz etmeye başladığının iyice anlaşıldığı 1939 Ekiminde Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Üçlü İttifak'a kadar, Türk basın mensuplarının geneli Hitler Almanyası'nı desteklemişlerdir. Basın mensuplarının bu desteğinde Hitler'in daha iktidarın ilk gününden itibaren kendisine Atatürk'ü ve Türk Milli Mücadelesi'ni örnek aldığını söylemesi ve Türk kamuoyunun sempatisini çekebilmek için yapmış olduğu faaliyetlerin etkisi de önemli bir yer teşkil etmiştir. Hitler Almanyası'nı desteklemeyen ve diğer gazetecilerden farklı bir tutum içinde bulunan Nazım Hikmet, Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel ideolojik olarak Nazizme karşı olmalarının yanı sıra Sovyet yanlısıdır. Hüseyin Cahid Yalçın ve Ahmet Emin Yalman da I. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi liberal eğilimli ve İngiliz yanlısıdır.

Türk basın mensuplarının II. Dünya Savaşı dönemindeki Nazi Almanyası'na bakış açısında da genel anlamda bir benzerlik söz konusudur. Üçlü İttifak'ın imzalanması sonrasında Almanya, Türk hükümetinin bu anlaşmayı imzalamakla yanlış yaptığını basın ve propaganda faaliyetleriyle Türk kamuoyuna inandırmaya çalışmıştır. Bu durum, Türk basın mensuplarının Almanya'ya desteklerini çekmelerine ve Alman propaganda faaliyetleriyle mücadeleye başlamalarına neden olmuştur. Basın mensuplarının bu tavrı, Almanya'nın Sovyetlere karşı başlatmayı düşündüğü savaşta Türkiye'yi yanına çekebilmek için 1941 Haziranında tekrar Türkiye'ye ve Atatürk'e göndermeler yapmasına kadar sürmüştür. Türk-Alman Dostluk Anlaşması imzalandıktan sonra basın mensuplarının geneli yine Almanya yanında yer almıştır. Yapılan bu anlaşmaya rağmen Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Hüseyin Cahid Yalçın ve Ahmet Emin Yalman gibi gazeteciler Hitler Almanyası'na bakış açılarını değiştirmemişlerse de Türk-Alman ilişkilerini zora sokacak yazılar yazmamaya özen göstermişlerdir. 1942 sonunda Almanya'nın savaşta etkinliğini yitirmeye başlaması üzerine Türk basını, Almanya'nın savaşta başarısızlıklarını ve ekonomik zorluklarını gündeme getirmeye başlamıştır. 1944 Nisanından itibaren müttefiklerin Türkiye'nin önce kromu Almanya'ya göndermesini kesmesini, ardından aynı yılın Ağustos ayında Almanya'yla ilişkisini sonlandırmasını istemesi, Türk basın mensuplarını da etkilemiş, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Hüseyin Cahid Yalçın ve Ahmet Emin Yalman artık Almanya aleyhtarı yazıları daha açık ve sert bir üslupla yazmaya başlamışlardır. Daha önce Almanya lehinde yazan Yunus Nadi, Nadir Nadi ve Peyami Safa gibi yazarlar ve Tasviri Efkar gazetesi artık Almanya aleyhinde yazılara başlamıştır.

Türk basın mensuplarının Almanya'ya bakış açısında en kaygan zemin ideoloji olmuştur. Çünkü ideolojilerine rağmen Yunus Nadi ve Nadir Nadi yazılarıyla 1944 Ağustosuna kadar Nazi Almanyası'nı desteklemişlerken, bu tarihten itibaren aleyhte yazılara başlamışlardır. Liberal eğilimli Hüseyin Cahid Yalçın ve Ahmet Emin Yalman bu eğilimlerini sürdürmüşler ve Nazi Almanyası lehinde yazı yazmamışlardır. Nazi Almanyası süresince bu iki gazeteci gibi Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel de ideolojileri gereği Nazi Almanyası'nı her daim eleştirmişler ve Sovyetleri de desteklemekten geri kalmamışlardır.

Daha 4 Mart 1925'te çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu'yla kapatılma sürecini yaşayan, 1931'de çıkarılan basın kanunu ve 1938'de bu kanuna yapılan ilavelerle iyice baskı altına alınan Türk basınının, Hitler Almanyası'na bakış açısının Türk hükümetinin dış politik tavrından doğrudan etkilenmemesinin söz konusu olamayacağı düşünülmektedir. Ayrıca 1940 başından itibaren Trakya ve İstanbul'da yürürlüğe konulan sıkıyönetimle iyice baskı altına alınan basının Türk hükümet politikaları dışında hareket etmesi düşünülemezdi. Zaten Türk hükümetinin Almanya'ya tavrıyla Türk gazetecilerinin bakış açısında bir paralellik söz konusu olmasaydı, Türk basını Hitler iktidarını 1933-1939 döneminde desteklerken Yahudi aleyhtarı politikalarını eleştiremezdi. Bunda 1934 Temmuz ayında Trakya'da yaşanan Yahudi aleyhtarı olaylar karşısında Türk hükümetinin Yahudi asıllı vatandaşlarına sahip çıkması etken olmuştur.

Üçlü İttifak'tan sonra Türk-Alman ilişkilerinde bir gerginlik dönemi yaşanması ve özellikle II. Dünya Savaşı başladıktan kısa süre sonra Türkiye'nin, Polonya'da olduğu gibi Almanya ve Sovyetler tarafından aynı anda işgal edilme sendromunu taşıması, basının da Almanya'ya karşı eleştirel bir tutum takınmasına neden olmuştur. Bu tutum Türk-Alman Dostluk Anlaşması imzalanıncaya kadar sürmüştür. Söz konusu anlaşmadan sonra ve Almanya'nın askeri güç olarak zaferden zafere koştuğu 1942 yılı sonuna kadar, Türk basın mensupları arasında Türk dış politikasının aleyhine olacak veya Türkiye'yi Almanya karşısında zor duruma düşürecek polemiklere izin verilmemiştir. Böyle bir polemik yaşandığında Türk hükümetinin basın organı durumundaki *Ulus* gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay, önce bu gazetecileri uyarmış, bu uyarıyı dinlemeyen gazetecilerin yayın organları kapatılmıştır. 1942 yılı sonundan itibaren Türk basın mensuplarının Almanya'nın savaştaki zor durumunu ve ekonomik zorluklarını gündeme getirmelerinin nedeni ise Türk hükümetinin yeniden müttefiklerin yanında yer alma çabalarının etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle Türk hükümetinin müttefiklerin baskısıyla önce Almanya'ya krom ihracatını kesmesi ve ardından Turancıları ve ırkçıları yargılamaya başlamasının etkisi Türk basını üzerinde derhal görülmüş ve gazetecilerin bir kısmı daha önce Türkçü olduklarını sık sık vurguladıklarını unutarak, Turancıları ve ırkçılara en ağır eleştirileri yapmışlardır. Önceden Türk Dışişleri Bakanı

Menemencioğlu'nun dış politikasını öven Türk basın mensupları, Türkiye'nin İngiltere'ye yaklaşabilmek uğruna bu bakanını 1944 yılında feda etmesine ses çıkarmamışlar ve hatta eleştirmekten de çekinmemişlerdir. Türkiye'nin Almanya'yla ilişkilerini kestiği 1944 Ağustosundan itibaren basın mensuplarının tamamı Hitler'i ve Almanya'yı daha önceden övdüklerini unutarak eleştirmeye başlamışlardır.

İnceleme dönemimizde Türk basınının genel anlamda Türk hükümet politikalarına paralel hareket ettiği göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın Türk basınının Hitler Almanyası'na bakış açısından ziyade Türk hükümetinin Hitler Almanyası'na bakış açısını yansıttığı değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik 1918-1945 (Alman Dışışleri Belgeleri 1918-1945)

Serie B : 1925-1933, Band VI, VII, XIII

Serie C : 1933-1937, Band I.2, II, III.1, IV.1, IV.2

Serie D : 1937-1945, Band I, III, IV, VI, VI.2, VII, VIII, XII

Serie E : 1941-1945, Band I, IV

2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA: 030.18.01.02./80.98.2; BCA: 030.18.01.02./85.91.9;

BCA: 030.10./110.734.7; BCA: 030.10./110.734.14;

BCA: 030.1801.02./66.53.7; BCA: 030.10./85.558.1;

BCA: 030.18.01.02/100.103.14; BCA: 030.10./85.561.19;

BCA: 030.10/232.561.10; BCA: 030.28.01.01./92.86.7;

BCA: 030.10./89.589.06; BCA: 030.10/85.359.6;

BCA: 030.18.01.02./92.8.9; BCA: 030.10./100.648.4.;

BCA: 030.10/232.561.2; BCA: 030.10/235.561.17;

BCA: 030.10./232.563.12; BCA: 030.10./232.563.9;

BCA: 030.10./323.563.18; BCA: 030.10./232.563.13;

BCA: 030.10./117.814.3; BCA: 030.10./229.542.9.

RESMÎ YAYINLAR

Ayın Tarihi

GAZETELER

Akşam, Anadolu, Cumhuriyet, Haber, Hakimiyet-i Milliye, Kurun, Milliyet, Son Posta, Son Telgraf, Tan, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Ulus, Vakit, Vatan, Yeni Sabah, Zaman

DERGİLER

Akbaba, Bozkurt, Çığır, Ergenekon, Fikir Hareketleri, Kadro, Kooperatif, Orhun, Resimli Ay, Ülkü, Yeni Adam, Yeni Birlik, Yeni Türk, Yurt ve Dünya

BASILI ESERLER VE TEZLER

Akarcalı, Sezer, **Propaganda Aracı Olarak Uluslararası Yayınlar Türkiye'nin Sesi Radyosu**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara,1989.

Aksoy, Metin, **Devlet ve Basın**, Ç.G.D., Ankara, 1993.

Aktar, Ayhan, **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Aktaş, Eva Vicdan, **II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Nazi Propagandası**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2003.

Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Altun, Abdülrezak, **Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteler**, Ç.G.D., Ankara, 1995.

Amery, Carl, **Hitler Als Vorlaeufer**, Luchterhand Literaturverlag, München, 1998.

Atılğan, Semra, **Gazetecilerin Yasal Hakları**, Bas-Haş, İstanbul, 2001.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1990**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.

Ataöv, Türkkaya, **İkinci Dünya Savaşı**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.

Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, Bates A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1984.

Atsız, Nihal, **Türk Tarihinde Meseleler**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1975.

Ayan, Erol, **İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk Basını'nda Dış Politika**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1988.

Aydemir, Ş., Süreyya, **İkinci Adam 1938-1950**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Aydemir, Ş., Süreyya, **Tek Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, **Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1960.

Baykal, Hülya, **Türk Basın Tarihi**, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990.

Bedii, Faik, **Matbuat Basın Derken... Medya 1-2-3-4**, Doğan Kitap, İstanbul, 2001-2003.

Behar-Ersanlı, Büşra, **İktidar ve Tarih**, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

Benz, Wolfgang, **Enzyklopaedie des Nationalsozialismus**, Deutsche Taschenbuch-Verlag, München, 2007.

Benz, Wolfgang, **Geschichte des dritten Reiches**, Beck Verlag, München, 2000.

Berkes, Niyazi, **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Bettelheim, Charles, **Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi**, Savaş Yayınları, İstanbul, 1982.

Bloch, Ernst, **Erbschaft Dieser Zeit**, Suhrkampff, Frankfurt am Main, 1992.

Bock, Gisela, **Zwangssterilisation im Nationalsozialismus**, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1986

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998.

Bourderon, Roger, **Faşizm: İdeoloji ve Uygulamalar**, Onur Yayınları, Ankara, 1989.

Bracher, Karl Dietrich, **Die Deutsche Diktatur: Entstehung, Struktur, Folgen des Nationalsozialismus**, Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1993.

Broszat, Martin-Frei, Norbert, **Das dritte Reich im Überblick**, Deutsche Taschenbuch-Verlag, München, 2007.

Busbecq, Ogier Chiselin, **Türk Mektupları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939.

Canpolat, İbrahim, **Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991.

Canşen, Efgan, **Hitler'den Torunlarına**, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.

Ceyhan, Mustafa, **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yabancı Propaganda ve Türk Basını**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1985.

Çavdar, Tefik, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, İmge Yayınları, Ankara, 2007.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Basın Tarihi**, İstanbul, 1970.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Türkiye'de Sosyalist Hareketler ve Sosyalist Hilmi**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1991.

Çetin, Celalettin, **İşte Babıali**, Cem Yayınları, İstanbul, 1991.

Darendelioğlu, İlhan E., **Türkiye Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1968.

David, Claude, **Hitler ve Nazizm**, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Demirkent, Nezh, **Medya Medya**, Dünya Yayınları, 1995.

Demirtaş, Ceyhun, **Babıali'nin Şu Son Kırk Yılı**, Milliyet Yayınları, 1989.

Deringil, Selim, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Drechsel, Klaus-Peter, **Beurteilt, Vermessen, Ermordet. Praxis der Euthanasie bis zum Ende des deutschen Faschismus**, Duisburger Institut für Sprach-und Sozialforschung, Duisburg, 1993.

Engin, M. Saffet, **İkinci Büyük Savaşta Almanya'da Gördüklerim**, İstanbul, 1945.

Erer, Tekin, **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1965.

Erkilet, H. Emir, **Şark Cephesinde Gördüklerim**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943.

Erkin, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl**, TTK Yayınları, Ankara, 1980.

Ertan, Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Ertuğ, Hasan Refik, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1960.

Esmer, Ahmet Şükrü-Sander, Oral, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Fischer, Fritz, **Hitler war kein Betriebsunfall**, Verlag C.H. Beck, München, 1993.

Funke, Manfred, **Hitler Deutschland und die Maechte**, Droste, Duesseldorf, 1976.

Gellately, Robert-Stolfus, Nathan, **Nazi Almanyasında Toplumdan Dışlananlar**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.

Gerçek, Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Gerede, Hüsrev, **Harp İçinde Almanya**, Abc Yayınevi, İstanbul, 1994.

Girgin, Atilla, **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2001.

Glasneck, Johannes, **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası**, Onur Yayınları, Ankara.

Goloğlu, Mahmut, **Milli Şef Dönemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1974.

Gürün, Kamuran, **Türkiye’yi 2. Dünya Savaşı’na Sokma Çabaları**, TTK, Ankara, 1988.

Gürün, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası**, AÜSBFD Yayını, Ankara, 1983.

Güvenir, Murat, **2. Dünya Savaşı’nda Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.

Halbritter, Kurt, **Adolf Hitlers Mein Kampf**, Hanser Verlag, München, 1975.

Hein, Annette, **Es ist viel Hitler in Wagner**, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1996.

Heper, Metin, **İsmet İnönü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Hildebrand, Klaus, **Das vergangene Reich (Deutsche Aussenpolitik von Bismarck Bis Hitler)**, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1996.

Hikmet, Cihan, **Hitler ve Nasyonal Sosyalizm**, Şirket-i Mürebbiye Matbaası, İstanbul, 1933.

Hitler, Adolf, **Kavgam**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

İnuğur, Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1982.

İnuğur, Nuri, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.

İnuğur, Nuri, **Türk Basınında “İz” Bırakanlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1988.

İskit, Server, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1939.

İskit, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınevi, Ankara, 1943.

Jacobsen, Hans-Adolf, **National-Sozialistische Aussenpolitik 1933-1938**, Alfred Metzner Verlag, Frankfurt am Main, 1968.

Kabacalı, Alpay, **Türk Yayın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987.

Kabacalı, Alpay, **Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

- Kabacalı, Alpay, **Türk Basımında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Kahraman, Ahmet, **Cici Basının Sefalet ve Rezaleti**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Kalyoncu, Cemal, **Derin Gazeteciler**, Zaman Kitap, İstanbul, 2002.
- Kammer, Hilde-Bartsch, Elisabet, **Nationalsozialismus: Begriffe aus der Zeit der Gewaltherrschaft 1933-1945**, Rororo-Handbuch, Reinbeck bei Hamburg, 1992.
- Kansu, Şevket Aziz, **Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940
- Karaca, Emin, **Cumhuriyet Olayı**, Altın Kitapları Yayınları, İstanbul, 1994.
- Karal, E. Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1983.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1955.
- Kershaw, Ian, **Der NS-Staat**, Rowaht, Hamburg, 1998.
- Kerschaw, Ian, **Hitler 1889-1936: Hubris**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.
- Keskin, Fatih, **2. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Alman Propagandası: Türkische Post**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
- Kesting, Hanno, **Öffentlichkeit und Propaganda**, San Casciano Verlag, Bruchsal, 1995.
- Kılıç, Sezen, **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye’deki Alman Okulları (1852-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- Kocabaş, Süleyman, **Tarihte Türkler ve Almanlar**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988.
- Koçak, Cemil, **Türk Alman İlişkileri, 1923-1939**, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- Koçak, Cemil, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi 1938-1945**, Cilt I, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.
- Koçoğlu, Yahya, **Kurşunla Sansür**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Konyar, Levent, **Alman Dışışleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)**, Havas Yayınları, İstanbul, 1977.

Krecker, Lothar, **Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg**, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt Am Main, 1964.

Küçük, Yalçın, **Türkiye Üzerine Tezler (1908-1978)**, Tekin Yayınları, Ankara, 1979.

Kuehnl, Reinhard, **Der Deutsche Faschismus in Quellen und Dokumenten**, Pahl-Rugenstein, Köln, 1975.

Kurtbek, Seyfi, **Harp ve Ekonomi**, İnsel Yayınevi, İstanbul, 1942.

Landau, Jacob, **Pan Türkizm**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

Levi, Avner, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Longerich, Peter, **Propagandisten im Krieg**, Oldenbourg, München, 1987.

Macciocchi, Maria A., **Faşizmin Analizi**, Panel Yayınları, İstanbul, 1979.

Maksudyan, Nazan, **Türklüğü Ölçmek**, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Meinecke, Friedrich, **Die Deutsche Katastrophe**, F.A. Brockhaus, Wiesbaden, 1965.

Melzig, Herbert, **Yakın Şarkta Alman Propagandası Hakkında Bir Muhtıra**, Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1940.

Milward, Alan S., **Die Deutsche Kriegswirtschaft 1939-1945**, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1966.

Müftüoğlu, Mustafa, **Çankaya'da Kabus**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1974.

Mühlen, Patrik von Zur, **Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında**, Mavi Yayınevi, Ankara, 1984.

Nadi, Nadir, **Uyarmalar**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1961.

Nadi, Nadir, **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1964.

Neumark, Fritz, **Boğaziçine Sığınanlar**, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982.

Noyan, Kerem, **Faşizmin Yalanları**, Anlam Yayınevi, İstanbul, 1978.

Oral, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi**, Yeni Adım, İstanbul, 1968.

- Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Oran, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- Öndeş, Osman, **2. Dünya Savaşı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Öndeş, Osman, **Yakınlarının Gözüyle Hitler**, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Özdoğan, Günay Göksu, **'Turan'dan "Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Özgüldür, Yavuz, **Türk-Alman İlişkileri**, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1993.
- Öztürk, Ali Haydar, **Dünden Bugüne Babıali**, Birleşik Dağıtım, İstanbul.
- Pätzold, Kurt-Weissbecker Manfred, **Adolf Hitler: Eine Politische Biographie**, Militzke Verlag, Leipzig, 1995.
- Pross, Harry, **Vor und nach Hitler: Zur Deutschen Sozialpathologie**, Walter, Olten-1962.
- Rathman, Lothar, **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Rauschning, Hermann, **Hitler Bana Dedi ki**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Reich, Wilhelm, **Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı**, Panel Yayınları, İstanbul, 1979.
- Reichel, Peter, **Der schöne Schein des dritten Reiches**, Carl Hanser Verlag, München, 1991.
- Reuth, Ralf Georg, **Joseph Göbbels Tagebücher Band 2: 1930-1934**, Serie Piper, München, 1992.
- Richard, Lionel, **Nazizm ve Kültür**, Kalem Yayınevi, Ankara, 1985.
- Rothfels, Hans, **Die deutsche Opposition gegen Hitler**, Manesse Verlag, Zürich, 1969.
- Sabine, George, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Sabis, Ali İhsan, **İkinci Cihan Harbi** Cilt: 3, Tan Matbaası, İstanbul, 1994.
- Sancar, Necdet, **İsmet İnönü ile Hesaplaşma**, Afşin Yayınevi, Ankara, 1973.
- Sancar, Necdet, **Türkçülük Üzerine Makaleler**, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih**, İmge Yayınevi, Ankara, 1989.

Sarıca, Murat, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1978.

Savaşal, Semih, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Nazi Almanya'sı ile İlişkileri (1939-1945)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989.

Sencer, Muammer-Yalçın, M.Ali, **2. Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri, Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden Almanya'nın Türkiye Politikası (1941-1943)**, May Yayınevi, İstanbul, 1968.

Sencer, Muammer-Yalçın, M.Ali, **Hitler'in Türk Dostları**, Düş Yayınları, İstanbul, 2006.

Sertel, Yıldız, **Susmayan Adam**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 2002.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968.

Sharon, Moshe Seville, **Türkiye Yahudileri**, İletişim, İstanbul, 1992.

Shirer, William, **Nazi İmparatorluğu**, I-II-III, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1992.

Steinbach, Peter-Tuchel, Johannes, **Widerstand in Deutschland: 1933-1945**, Beck, München, 1994.

Steinert, Marlis, **Hitler**, C. H. Beck Verlag, München, 1991.

Sternburg, Wilhelm von, **Kurze Geschichte des Nationalsozialismus**, Cornelsen Scriptor, Berlin, 2003.

Şapolyo, Enver, **Türk Gazetecilik Tarihi Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1969.

Şenel, Alaeddin, **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1993.

Tanyu, Hikmet, **Türkçülük Davası ve Türkiye'de İşkenceler**, Erciyes Matbaası, Kayseri, 1950.

Temel, Mehmet, **II. Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Yıllarında Türk Dış Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

Tezel, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

Thamer, Hans Ulrich, **Der Nationalsozialismus**, Reclam, Stuttgart, 2002.

Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.

Türkeş, Alparslan, **1944 Milliyetçilik Olayı**, Kutluğ Yayınevi, İstanbul, 1976.

Uçar, Aliye, **İkinci Dünya Savaşı'nda Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992.

Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

Us, Asım, **Hatıra Notları (1930-1950)**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1996.

Uzunçarşılı, İsmail H., **Osmanlı Tarihi**, C.II, III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949.

Ülger, S. Eriş, **Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti (1910-1944)**, TBMM Yayını, Ankara, 1995.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992.

Ülküsal, Müstecip, **2. Dünya Savaşı'nda 1941-1942 Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası**, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul, 1976.

Ünver, Cennet, **Türkiye'de Resmi Kemalist Elit'in Faşizm İmajı ve Algılayışı**, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2001.

Wahrig, Gerhard, **Deutsches Wörterbuch**, Mosaik Verlag, 1980.

Weisband, Edward, **2. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

Yalman, Ahmet Emin, **Gördüklerim Geçirdiklerim**, Cilt I, II, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.

Yanardağ, Merdan, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Harekatı**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988.

Yavuz, Saim, **İkinci Cihan Harbinin 1941-1942 Yıllarına Ait Türkiye Basınına Harple İlgili Makale ve Yorumlar**, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü.E.F. Tarih Bölümü, İstanbul, 1974

Yılmaz, Mustafa-Doğaner, Yasemin, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2007

Zitelmann, Rainer, **Adolf Hitler: Eine Politische Biographie**, Muster-Schmidt Verlag, Göttingen, 1989.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

MAKALELER

Abadan, Nermin, “*Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XVI, No. 2, Haziran 1961.

Ackermann, Joseph, “*İkinci Dünya Savaşı’nda Türk-Alman İlişkileri*”, **Atatürk Konferansları VI 1973-1974**, TTK, Ankara, 1977.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “*Aşırı Milliyetçi Sağ*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, S. 189-237.

Akşin, Sina, “*Türk Ulusçuluğu*”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi VII**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Alemdar, Korkmaz, “*Anadolu Ajansı’na Alman Baskısı*”, **Tarih ve Toplum**, Ocak 1987, Sayı: 38, S. 52-53.

Ataöv, Türkkaya, “*İkinci Dünya Savaşı’nda Siyonizmin Faşizmle İşbirliği*”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXIX/3-4, Eylül-Aralık 1974.

“*Atatürk in Deutscher Sicht*”, **Deutsche Welle**, Köln, 1983.

Aydın, Mustafa, “*İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Carretto, Giacomo, “*1930’larda Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Bazı Polemikler*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 17, Mayıs 1985.

Çavdar, Tevfik, “*Hakimiyet-i Milliye ve Ulus’ta Demokrasi Yaklaşımı*”, **Bilim ve Sanat**, No. 31, Temmuz 1983.

Deringil, Selim, “*2. Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 35, Kasım 1986.

Doob, Leonard W., “*Göbbels’in Propaganda İlkeleri*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, 1968, S. 337-366.

Gevgili, Ali, “*Türkiye Basını*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, S. 202-228.

İnuğur, M. Nuri, “*Atatürk ve Basın*”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Gnkur. Atase. Bşk. Yayınları, Ankara, 1991.

İskit, Servet, “*Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesi*”, **Aylık Ansiklopedi**, C. I, No.9, Ocak 1945.

Kabacalı, Alpay, “*Milli Şef Döneminin Örtülü Sansürü*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 38, Ocak 1987, S. 83-85.

Kadıoğlu, Ayşe, “*Alman Milliyetçiliği*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 62, Yaz-Güz, 1993.

Kılıç, Ayla, “*1930’larda Türk Basını, Faşizm ve Nazizm Üzerine Görüşler*”, **İki Dünya Arasında Avrupa ve Balkanlar**, Aybay Yayınları, İstanbul, 1994.

Kocabaşoğlu, Uygur, “*1919-1938 Dönemi Türk Basınına Toplu Bir Bakış*”, **Ankara Üniversitesi SBF Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı**, S. 95-125, 1981.

Koçak, Cemil, “*İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını*”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 6, S. 29-31, 1986.

Koçak, Cemil, “*Türk Basını Üzerinde Yabancı Etkiler*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 38, S. 50-52, Ocak 1987.

Koçak, Cemil, “*Almanya’nın Türk Basını Üzerindeki Etkileri*”, **Kebikeç**, Yıl:1, Sayı:2, S. 156-159, 1995.

Kurat, Yuluğ Tekin, “*İkinci Dünya Savaşı’nda Türk-Alman Ticaretindeki İktisadi Siyaset*”, **Bellekten**, C. XXV, TTK, Ankara, 1961.

Menemencioğlu, Turgut, “*Atatürk’ün Dış Politikası ve Bunun II. Dünya Savaşında Uygulanması*”, **İ.Ü. S.B.F. Dergisi**, Sayı 1, Yıl 1, İstanbul 1983.

Oran, Baskın, “*İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ Sol Akımları*”, **Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Dergisi**, Cilt: 24, S. 228-276, 1969.

Sander, Oral, “*Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)*”, **S.B.F.D.**, Cilt XXVII, No. 1, Mart 1972.

Tevetoğlu, Fethi, “*Türkçü Dergiler*”, **Türk Kültürü**, Sayı: 311, Mart 1989.

Tuncay, Mete, “*Tek Parti Döneminde Basın: 1925 Takrir-i Sükun Olayı’ndan 1945 Tan Olayı’na*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 38, S. 48-50, Ocak 1987.

Ülman, A. Haluk, Sander, Oral, “*Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968*”, **Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Vol. 27, 1-2, S. 1-21, 1972.